

This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

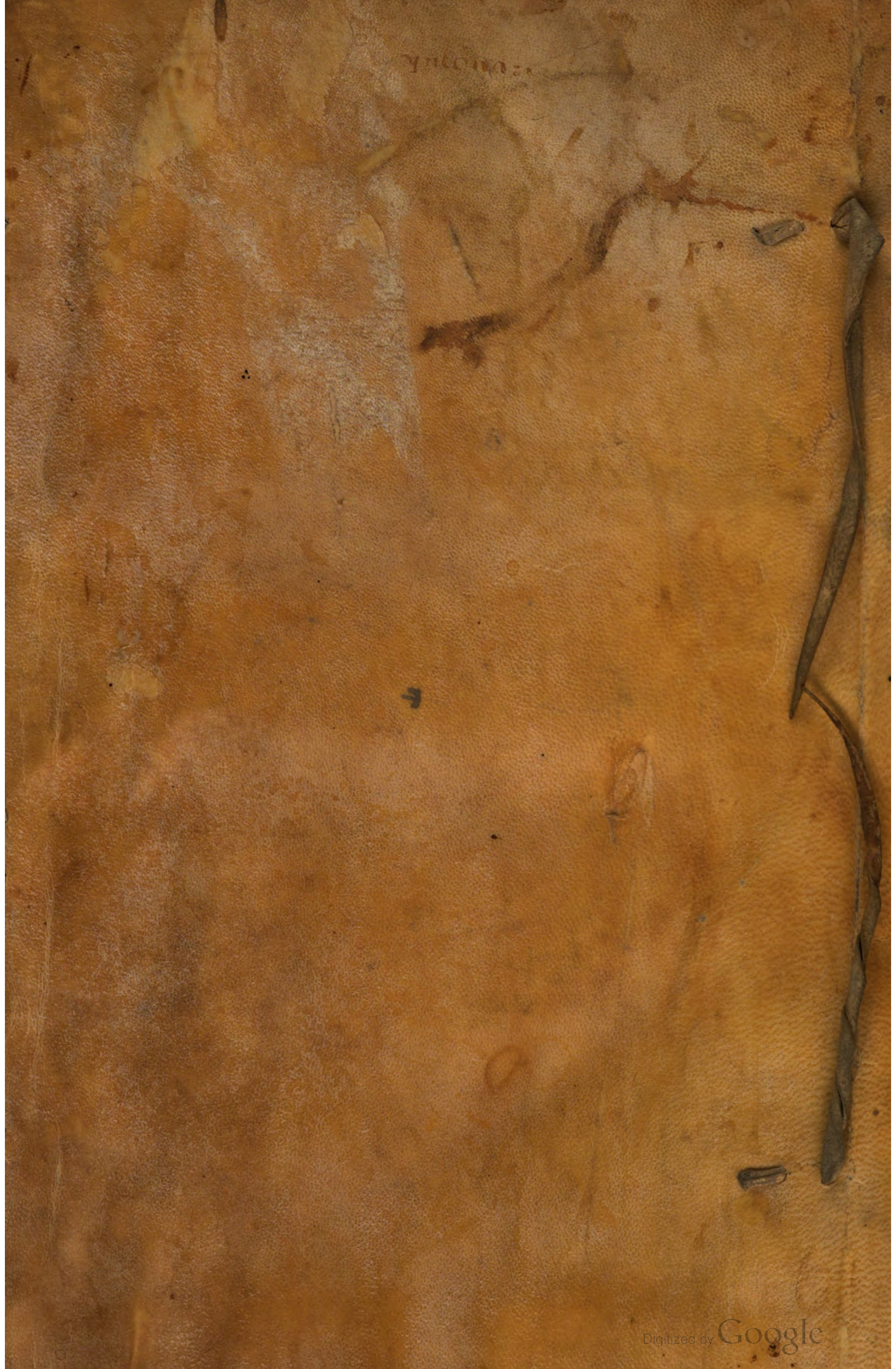
Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

- + *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.
- + *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.
- + *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.
- + *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

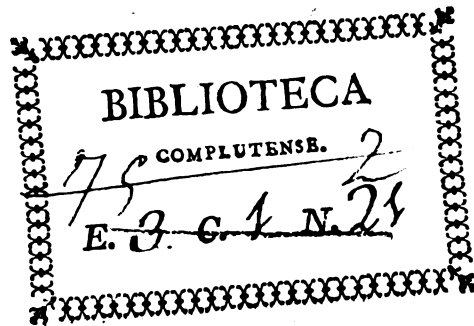
About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at <http://books.google.com/>

135-2-5

~~414~~

Revisado 1973

EN TIBI LECTOR

ROBERTVM VALTVRIVM AD

ILLVSTRVM HERO A SIGISMVN-

dum Pandulphum Malatestam Ariminensium regem, de

RE MILITARI Libris XII multò ema-

culatius, ac picturis, quæ plurimæ in eo sunt,

elegantioribus expressum, quàm cum Ve-

ronæ inter initia artis chalcogra-

phicæ Anno M.cccclxxxiii.

in uulgaretur.

PARISIIS;

Apud Christianum Wechelum, sub insigni

scuti Basiliensis. M. DXXX V.

Legimus in semicriptis de no. Bludonici caritatis. Anno Domini 1705

ORNATISSIMO VIRO FRANCISCO OLIVERIO

summæ curiæ regio consiliario, Alenconiorum & Bituricensi-
um Cancellario, Fossarum Barëuilliorumq; domino &c.

Christianus Wechelus typographus S. P. D.

Isi vniuersa quæcunq; hic cœli ambitus complectitur, vir præstantis-
sime, nō tantum res naturales, sed & artes omnes & summæ & infimæ
ita essent cōparatæ, vt nulli pprius suus locus & quasi solitudo quæ-
dam ab aliis rebus omnibus tributa sit, sed permixta inuicem & qua-
dam cōfusa cyclopædia constarent, facile fuisset mihi persuaderi, absurdè fa-
cturū, si librum de re Militari inscriptū tibi homini iuriscōsultissimo legendū
afferrem: verūm quando contrā habent omnia, vt ei qui verè publica velit tra-
ctare, rei quoq; Militaris & aliarū itē cōpluriū artiū vñus sit, quod vel imprimis
in splēdidissima tua OLIVERIORVM familia licet agnoscere, quæ nihil
bonorū autorum relinquit intactū, vt pace & bello suis semper q̄optimè consu-
lat, nihil videor facturū minus, præsertim cum eximii illi legū cōditores Ro-
mani nō inferiorē armis q̄ toga operā reipub. nauarint. Indignè enim bono viro
nedū iuriscōsulto fecerit, qui rēp. silētibus legibus, armis oppressā neglexerit,
q̄ cū aliarum artiū adminiculis, tū ex rerū bellicarū autoribus petitis docu-
mētis licebit, si non inferēdis plagis, q̄ ne Turcarum quidē nunc satis grauiter
ac minitabundē imminentiū reipub. Christianæ ad nostrā persuasionem pertra-
hendorū cōpēdiosissimam rationē quidā putant, euitandis certē quæ illatę fue-
rint & quodāmodo, vt ille ait, ex vna ciuitate in aliā fugiendo ppugnare. Aut,
si cui id fortē magis placebit, quod Philosophis frequens est, apud quos cōtra-
ria contrariorū admonēt, putet voluisse subindicare nō fere magis q̄ tuā volūta-
tem ac professionē, agni illius sine macula imbecillitatē ac innocentia à furioso
Marte abhorrere. Iam qui me sanguinariū ac Germanico, hoc est, vt ferè persua-
sum est, bellico spiritu prouectū æneōs nodos furori dissoluere cauillabūtur, id
velim expēdant, egōne qui pristinas calamitates ac belli pestes oculis subiicio
& vniuersos alieno malo sapere doceo, plus cōmuni hominum vitæ cōmodem,
an illi, q̄ cōtēptis & perpetua obliuionis caligine obrutis, quæcūq; superioribus se-
culis incōmodè tentata sunt, humanū genus nouis semper periculis obiiciūt, su-
oq; malo quātum hæc vita miseriarū habeat, vt experiātur autores sunt. Vides
vir humaniss. quæ me rationes induxerint, vt tuæ dignitati nō veritus sim librū
exhibere, nō ita fortē dignū, q̄ in tantorū virorū oculos se ingerat, quōq; cōsilio
in eiusmodi autoribus imprimēdi & animo verfer: quæ si tibi probabuntur, na-
ctus fuero quod quærebā, sin displicebūt, duplici mihi nomine impetrabiliore
veniā polliceor, tum q̄ beneficio breuioris chartæ angustis cancellis conclusus
paucioribus te obtūdā, tū quia Vegetio & Geometria Durero propediē æden-
dis aliquid illi tuæ nausæ, si qua est, decessurū puto. Vale vir clarissime & Val-
turiū nostri cōtemplatione memineris vt tenebrosa & à Vulcano cōcinnata ar-
malucidis & à patre luminum expeditis, quæ vel Achillis clypeum faciliè pene-
trarint retūdās, ac intra sua mœnia cohibeas, quo minus in perniciē tranquill-
tatis humanæ aliquā possint erūpere, Lutetiæ M.D.XXXII. quinto Idus Iulii.

ILLVSTRI PANDVLPHO MALATESTAE

principi Ariminensi Paulus Ramusius Ariminen-
sis, iuris vtriusq; consultus S. P. dicit.

Larissima progenitorum tuorum facinora toga & bello magnifice gesta, me ciuem tuum coëgere, conscriptum accuratissime opus de re militari conterranei mei Roberti Valturii, ad te transmittere, quod incuria castigantium pariter & imprimentium ab archetypo dissimile & deuians multis mendis deforme neglectumq; iacebat. Illud sanè pro viribus, dum Veronæ sub Magnifico & Clarissimo Antonio Venerio à publico iure reddendo vacare, non sine paruo labore succisuis horis recognoui, vt pro eo iure quo conciuui meo debebam, id in pristinum nitorem & doctis legendum restituerem: cuius laboriosam castigationem, & diuini propè operis huius emolumentum tuo nomini, princeps iocundissime, dedicaui, quò documenta illa percurrens, facile intelligas, quantopere maiores tui in eo genere excelluerint: adeò vt si militię præcepta stratagemataq; nulla literarum monumentis tradita essent, potuissent abundè ex Malatestarum genere strenui ac inuicti armorum duces cunctas gentes huiusce disciplinæ peritiā gestis suis condocere, exemplarq; continua bellorū exercitatione, ac latissimo triūphorū splendore, & præsentibus & futuris præstare. Adest ferè ante oculos Robertus Malatesta, Sigismūdo patre ortus, cuius memoria obortæ lachrymę scripta demoliūtur. Hic octauum & decimum agens annum aduersus eximios Picæni populos ab Anconitanis delectus imperator, & tot hostibus stratis captisq; quadringētis, victoria triumphoq; potitur. Non multò post, quum Fani teneret imperium, obsesus à Pio Romano pontifice, equite pediteq; potentissimo, ipse parua manu romanos milites sæpius in fugam vertit. Ad trigessimum ætatis annum Romæ cōmoratus, vbi omnes tanti viri speciem & virtutem admirabantur, Sigismūdum patrem Arimini obiisse præsensit, quem vniuersa Italia & Achaia ducem excellentissimum prius fuerat experta: aduolat Ariminum Robertus mœrore plenus, quem ciues ad vnum exoptantes sibi principem delegere. Interea Pauli pontificis maximi florentissime armatorum copia, Arimini suburbanum rubescen-
te aurora clām subintrauerunt, Robertus verò inuicto animo, grandem Romanorum exercitum parua tyronum manu pellit fugatq;, cuius ob egregia facinora Florentini omniū consensu militum imperatorem sibi delegere, aduersus ingentes Sixti pontificis maximi, & illustrissimi Ferdinandi regis vires, quibus maximè vniuersa premebatur Hetruria, spiritum emissura, ni Robertus inclytus virtute, scientia rei militaris, autoritate præstò adfuisset. Matthæū Capuanū militiæ ducem ad Thrasumenum lacum vertit in fugā, reliquis militibus foedissima nota sub iugum ire compulsis: is profectò suis armis suaq; virtute dignissimus, qui serenissimi imperii Veneti dux militum maximus aliquando, capitolas arces & Romanā ecclesiā seruaturus, totius senatus suffragiis gloriosissime cōstitueretur. Audiat nunc quæso vniuersus Christi populus & cogno-
a ii scat

R A M V S I V S P A N D V L P O .

scat Romanæ ecclesiæ ad interitum penè vulnera. Venerat sapientissimus Calabriz dux iamîa Romuleas arces euerfurus, accurrit veluti Papyrius Cursor & Furius Camillus, Pub. Decius, Curius Dentatus, Valerius Publicola, Robertus Malatesta, iussu serenissimi senatus Veneti, assueti perpetuò ecclesiam conseruare, Calabrum ducem tantopere minantem, onserto Marte fugere coëgit: cuius castra, prostratis vexillis, direptis impedimētis, gloriosissima victoria cepit duces egregios & milites quadringentos in triumphum Româ spoliis & militaribus signis onustus deducit: venientem Sixtus summus pōtifex amplectitur, collaudat, admiratur tātis periculis liberatus. Robertus verò dux inclytus summus in conflictu penè diei laboribus & æstu fatigatus, in morbum incidit, sanguinisq; pfluuiò à nobis emigravit, inter diuos cādidatus laureā perpetuò virē tē recepturus, quē gratus & pientissimus pontifex maximus ante obitū deplorās, visere cōstituit, & ipsū ecclesię verū seruatorē terrenę labis cōtagione purgatum, larga & indulgenti venia ad cōlestem triūphū condonauit. Moritur itaq; Romæ Robertus Malatesta anno ætatis suæ quadragesimo, dux abundans bellicis laudibus, & in æde diui Petri conditur, elatus mœrore publico. Quor-

sum hæc dicet quispiam? vt tanti principis, quem Venetorum senatus & vniuersa deplorat Italia, aliquid literarum monumentis mandarem, vtq; magnificis progenitorum tuorum exemplis exardescens, & paternæ virtutis æmulatione acrius ad virtutis gloriam eucharere, & sæpius legendo accuratè castigatum opus, Ramusios tibi deditissimos & domesticarū laudum præcones recognoscas.

Vale.

Eiusdem Pauli Ramusij epigramma.

Armorum fulmen iacet hic Malatesta Robertus,
Cuius præstantes gloria vicit auos.
Nam post mille acies superatas Marte secundo,
Dum soluit patrios obsidione lares,
Agmina prostrauit Tuscos immissa per agros,
Et Calabri fudit fortia castra ducis
Occubuit post hæc inter fera prælia, certè
Non potuit fato candidiore mori.

AD MAGNANIMUM ET ILLUSTREM

heroa Sigismundum Pandulphum Malatestā splēdidissimum
Ariminensium regem ac Imperatorem semper inuictum
Roberti Valturii rei militaris librorum præfatio.

Redo equidem, nec sum nescius, dux & Imperator inclyte, SIGISMUNDE PANDULPHE, (tanta est liuoris & inuidiæ nostri huius sæculi malignitatisq; peruersitas) q̄ multos hoc meum incessuros opusculum, quod in tanta scilicet præbatissimorum vtriusque linguæ scriptorum copia, qui accuratè & eleganter rei militaris præcepta tradiderunt, ego potissimum ausus sim temere ac ieiunè libros de tanta re cōminisci: in qua primum cēlorum aciem struam, quàm cœpti mei rationem reddam, quàm de perscriptione operis huius differendum quicquam putem. Inter istos itaq; qui mea legēt, nouum, immo antiquum & admirabile hominum genus, fore scio, nec mihi soli, vltimo hominum, verum primis ac maximis importunum, quibus nihil ritè fiat, quibuscum loqui si cœperis, fastidiant singula, sua licet non edāt: indignenturque, nunquam in sententia permanentes, si veluti muta & rationis expertia vitam silentio prætereas. Nonnulli, veluti sues in luto grūnientes, quum norint forsan ad hanc immortalitatis & gloriæ partem ex literarum & ingenii sui conatibus aspirare non posse, nec inuenire, nec explicare sermone quod fuerit inuentum, incassum me laborasse contendunt: & quoniā nixu ipsi suo minime iuuabuntur, nullum adiuuari posse censebunt. Alii veluti apum fuci, & improbisimi sycophantæ, solita libidine omnibus detrahendi, & ad singula quæq; carpenda proni & ingeniosi, non deerunt interpretes qui calumniabuntur singulorum ordinem, eo pacto scientiæ phamam sibi aucupari credentes: qui puerilis iactantiæ studio tenebuntur obnoxii, quum olim consueuerint adolescentes ab insigni accusatione aliqua primum nomen auspicari. Phormionis peripateticæ sectæ philosophi, & Sergii Galbæ persimilem me dicēt. Alii, cum nitida ego, vt illi, cute, & corpore propter vmbra molli, nullo vnquam vulnere admissō, de re militari, de fortitudine ac ignauia ducum, de instruenda acie, de loco castris capiēdo idoneo, multisque id genus, verba facturus sim, ad eū maximè ducem qui & castris nutritus sit, & exercitus maximos duxerit semper inuictus. Exunt & alii porrò difficiles, monstrosi, lucifugi, qui falsam scientiæ persuasionem induent: sub peritiæ tamen ostentatione, ac doctrinarum suarum opinione, multa sibi arrogantes, & intra sese, nescio quid, inneptè cornicantes, quiq; non tam criminibus quàm maledictis annitentur obruere: quorum voces tumentiaq; verba minimè perhorrescens, nihilo pluri ego faciam, quàm Demetrius ille quem dicere solitum accepimus, eodē sibi loco voces esse imperitorū, quo & ventre redditos crepitus: quum nihil penè intersit qua parte corporis, sursum an deorsum turpiter sonent. Acrius vrgebunt alii, & inculcabit mihi illud Satyricum, Tenet insanabile multos Scribendi cacoëthes, illius obliti non minoris in Satyra, Est quòdam prodire tenus, si non datur vltra:

A iii quos

ROBERTVS VALTVRIVS

quos omnes etsi possum iure meo repercutere, malim tamen æquo animo inta-
ctos linquere, maximè quū haudquaquam ex eorum sim numero, qui æmulis carere
velint: & eo sint studio, & ingenio prouecti, vt nihil reprehensibile, nihil nisi ad
vnguem perfectum habeant. Non pigebit igitur, si qua me inconsultè præteri-
erint (quanquam mea, diligētia & curiosa perscrutatione veterum ex libris ex-
plorata omnia esse sciam) vel amicorum, vel eruditorū monitu, si vera fuerint
emendatione corrigere: si minus, Democriti potius risum, quàm Heraclyti
lachrymas sequi velle. Non enim ægrè feram, hanc esse de scriptis meis existi-
mationem, vt qui nesciunt, doctissimos, grauissimos, sanctissimosque viros ab æ-
mulis, quibus referta sunt omnia, perperam talia perpeffos esse intelligant. At-
que, vt à poëtis initium sumam, qui sunt multo antiquiores quàm historici, quàm
oratores, quàm cætera scriptorum genera, Homerus primus omnis philologiæ
dux & antiquitatis parens, diuinarumque omnium inuentionum fons & origo
fuit, haudquaquam tamen sic posteritatis studia restrinxit, quin æmulos haberet
plures, qui labentem, & cedentem oneri, & dormitantem eum nonnunquam ap-
pellent: sed Zoilum illum imprimis, quod mirabere, qui à Macedonia Alexan-
driam profectus, optauit sibi cognomen, vt Homeromastix appellaretur, quum
sua Ptolomeo regi contra Iliadem & Odyssæam scripta comparata recitaret,
quanquam ante annos mille diem obiisset Homerus. Maronē vatē Mantuanū,
disciplinarum omnium cognitione ad vnguem excultum, & cuius anima, vt in-
quit Flaccus, candidiorem aliā non tulit terra, ab C. Caligula, nullius ingenii:
à M. Vipranio Repertore, ab Carnificio, Euangelo, Camillo Pictore, Hærennio,
Perillo, Faustino, Octauioque Auito, ac multis aliis non tanquam imitatore, sed de-
floratore, & veterum compilatorem publicumque furem nouimus esse notatū.
Hæc eadem à maliuolis passus est P. Terētius Comicorum summus, qui comæ-
diarum prologos in defensionem scenis dedit. Urgebant enim comædias eum
omnes à Polydoro ac Menædro transfulisse, & à Lælio Scipioneque in scriptis sic
adiutum, vt meritò non sua sed aliena pro suis edentem criminarētur. Sunt qui
non tam ab his, qui tum adolescentuli fortè fuere, quàm à Q. Sulpitio Gallo,
qui consularibus ludis fabularum dandarum initium fecerit, vel à Q. Fabio
Labeone, & M. Pompilio consulari utroque ac poëta viris, utpote quorum operā
& in bello & in ocio & negotio nedum Terentius, sed S. P. Q. plerumque R. fue-
rit expertus. Quis M. T. Cicerone doctrinarum luce in eloquendo ornatior?
quis felicior in explicando? quis in persuadendo potentior? qui in arce roma-
næ eloquentiæ stetit? id nedum inter ætatis suæ homines, verum apud posteros
assecutus, vt eius non Arpinatis cuiuspiam hominis, sed animatę diuinęque po-
tius eloquentiæ nomen habeatur? obrectatorum tamē morsus euitare non po-
tuit, quominus in eorum linguas incideret. Hunc enim Græci repetundarum
dignum accusari censent, quod ea literis mandaret, quæ haud primum ex se foret
inuenta: criminantur alii incompolitè eum loqui, & non modò tumidum, sed re-
dundantem, in repetitione nimium denique, atque verbum, quum tamen mos sit
ei profundam rerum scientiam, sub breuitate verborum tegere. Martianus Ca-
pella, vitiosissimum in clausulis reperiri eum, turbantem numeros quadam
permixta

SIGISMUNDO PANDVLPHO

permixta confusione, dicit. Nónnulli quoq̃ inter maximos viros tam prodigio-
 si extiterunt, in quibus sunt Gallus Asinius Calvus, & Largus Licinius (cuius
 liber in suggillatione eius atq̃ notam etiá inuulgatus fertur, infami titulo Cice-
 romaſtix) vt ſcribere auſi ſint, oratorem maximum improprie atq̃ inconfulte
 locutum: quos itidem (vt in oratione etiam ſua Vatiniana teſtis eſt) ob inſigne
 linguæ feſtiuitatem, conſularem cum ſcurram minus puduit appellare: quódq̃
 magis mirabere (tanta eſt iudiciorum varietas) extat eiufdē Ciceronis de opti-
 mo genere dicendi liber, tale tamq̃ ex alto ſumptū opus, vt idem in epiſtolis
 ægrè attigit, à M. tamen Bruto, ad quem & cuius precibus ſcriptus erat, erudito
 viro licet & ſcribentis amico, non probatur. Quis Demotheſtene in tanta Graio-
 rum hominum eruditione, oratoriæ artis præceptis & dicendi vſu ac maiesta-
 te præſtantior? & quanquam quum dicturus eſſet, concurſus in audienda cauſa
 ex omni Græcia fieri ſolitos monumentis Atticis atq̃ Latinis memoriæ prodi-
 tum ſit, attamen hic ipſe huius quē modò diximus Ciceronis aures perſæpe nō
 implet. Quis Epicurum in toleranda ſuperbia detrahentem omnibus non au-
 diuit? Pythagoræ, Empedocli, Democrati? quem amicū licet totis volumini-
 bus laceraffe traditur, quòd in philoſophia paululū à ſe ſuiſq̃ inſanis opinio-
 nibus diſcordarent? Democritum, à quo quæ ſciebat in philoſophicis cūcta di-
 dicerat, & quem exigua mutatione verborū in omnibus ſequebatur, hunc acri-
 us inurebat: nepe qui magiſtro caruiſſe gloriaretur & videri vellet. Secuti ſunt
 in hac detrahēdi libidine Epicurum Metrodorus atque Hermacus, ſupradictos
 quoq̃ philoſophos lacerates, nec vllius magnitudini parcentes aut gloriæ, quā-
 do idem Epicurus mirum in modum Platonem ſpernit & contumelioſiſſimē
 Ariſtotelem vexat, aduerſus Tritamum hominem in dicendi nitore tantū, vt
 ob diuinam eius eloquentiam Ariſtoteles Theophrastum appellaret: Scito ſer-
 mone & Attico inuenitur ſcripſiſſe etiam ſœminam, ac meretriculam quidem.
 Fuit & Zeno ipſe maledicus, & aſpernator nō modicè, qui & Chryſippum phi-
 loſophum acutiſſimum, & eiufdem ſectæ nominans contemptim, non Chryſip-
 pum ſed Chryſippā ſemper diceret: nec modò qui tum erant, Apollodorum ſi-
 ue cæteros coætaneos conuitiis ac maledictis inceſſeret, ſed parētem, immo de-
 um philoſophiæ Socratē, Latino verbo vſus quò mordacior credo eſſet, ſcurrā
 Atticum appellaret. Similiter qui de Platone Xenophonteq̃, duobus Socraticę
 amœnitatis luminibus exquisitiſſimē ſcripſere, nō abſuiſſe ab ipſis motus quos-
 dam tacitos & occultos ſimultatis & æmulationis mutæ putauerunt. Fuit &
 Annei Senecæ in Fabium Quintilianū, & Quintiliani in Senecam detractio nō
 leuis, & quanquam ambo excellenti ingenio & doctrina viri, eodem cœlo geni-
 ti, quos ætas, quos profeſſio penè iunxerit, ſeiunxit tamen adeò parium, immo
 diſparium peſtis liuor, vt nec Fabius Senecam ore pleno probare poſſit, nec il-
 le de Fabio, par pari referēs, niſi contēptiſſimē loqui. Liuiū historicum celeberrimum,
 tametſi lætæum alii, alii vberem & beatum eloquentiæ fontem vocēt,
 Caius tamen, ferox fateor princeps, ſed minimē rudis, vt Senecæ dicta, com-
 miſtiones meras & ſine calce arenam eſſe dixit, ſic verboſum hunc in historia
 negligentēque carpit, cui & Pollio patauinitatem quampiam dicit ineſſe.

Saluſti

ROBERTI VALTVRII

Salustianæ orationis breuitatem, qua nihil apud eruditos elegantius, nihil potest esse perfectius, malignè etiam reprehendere insciteq; obrectare plerique conati sunt. Vtq; ad sanctos patres conuertatur oratio, quis Hieronymi contentiones non audiuit, non legit, cum Ruffino Aquiliense? cum Iouiniano? cum Vigilantio? quem nonnunquâ proprio, nonnunquâ mutato nomine Dormitantiū appellat? Quis eiusdem cum Augustino non vidit epistolas? à quibus quū contentionis studium & volūtas fortè absit, more sanctorum in quibus illi duo omni genere doctrinæ & vitæ sanctimonia omnium iudicio excelluerunt, emulationis tamen non parux speciem quādam præ se tulisse haud dubiè visi sunt. Cyprianum in omni genere oratoriarum artis admirabilem, & cuius ingenii facilitatem, copiam, & suauitatem admiramur omnes, à peritis tamen quibusdam accusari derideriq; solitum legimus, & vna sui nominis litera immutata, Caprianū appellari, quod ingenii tam diuitis venam ad dominicam orationem, ac humilia quædam alia literarum, ignaris solū enodanda, conuertisset. Ad postremū quum constet ingeniis omnis æui præcellentibus vnum hoc venenum vnāmq; labem inuidiam extitisse, non mirum tibi, Sigismunde, nec cuipiā videri debet, si cōtra me pusillum hominem & indoctum scholastici quidam & circumforanei rabulæ latent atq; desæuiant. Quocirca lectorem etiam humanitatis iure postulo, quisquis ille erit qui viderit hæc, ne iurgiis insectetur, cōterat, vel detestetur: verū si ab initio legerit, perlegat quoq;, & in legendo quæ alibi norit (quum nihil scribi omnino noua inquisitione possit) minimè tanquam iniqua repudiet, satisque esse iudicet, non esse hæc, nec in compitis, neq; in tabernis literarum ludi valde protrita. Illud denique peto, vt non erudiendi ostentādiq; noui aliquid magis, quàm restaurādi gratia, quæ deperdita erant, clarorū virorum monumenta, quasi maiorum demonstratione vestigiorum, scripta hæc existimentur: atq; vt eiusce deperditæ rei notitia plenior habeatur, ab ipsis (vt ita loquar) cunabulis scriptores eius autores recensebo, quos & multos & præclaros, tam Græcorum quàm Latinorum aliarumq; gentium fuisse comperio, Demetrium scilicet Phanostrati filium, Phalereum, Democritum, Xenophontem, Pyrrhum Epirotarum regem maximum, Iphicratem Atheniensem, Anacharsim Scytham, Cincium, Iulium Higinum, Catonē Censorium, Marcum Varro-nem, M. T. Ciceronem, Cornelium Celsum, Martianum, Modestinum, Marcel-lum, Sextum Iulium Frontinum, Vegetium Renatum, Patrinū, his minus omis-sis quæ, à Romulo, Numa pompilio, Tullo Hostilio, Anco Martio, Tarquinio Prisco, Seruio Tullo ex regibus: ex Cæsarum verò & Augustorum familia, Iu-lio Cæfare, Diuo Aug. Diuo Traiano Adrianoq; instituta, inuēta, commutata vel reuocata sunt: quorum penè omnium libri, qui scripserūt, cū vel temporū vitio, vel iactura quadam nostra deperissent, illiq; ipsi qui fato minus essent ab-sumpti, in multis deficerent quæ ad rem spectare videbātur, suscepi laborē no-uæ huius commentationis, tuo tantū nomini dedicandum. Nullus enim oc-currebat alius (neq; amore aut errore teneor) in tanto nobilium ducum & Im-peratorū numero, cui iure suo munus hoc dedicari dignius posset: quippe qui hac solus tempestate castrorum filius, exercituum pater, optimis quibuscq; doctri-nis &

SIGISMUNDO PANDVLPHO.

nis & artibus belli imbutus, clarissimis exacti temporis ducibus peculiari quadam amoris gratia militaris huius rei afficeris, vitam illorum ac gesta studens emulari. Eoq; libentius id effeci, quod concilium cœlestium terrestriumq; in sedibus immortalitatis te collocaſſe videbam, omnemq; inclytæ domus tuæ gloriam ſubditorumq; populorum ſpem in tuam poteſtatem trãſtulſiſſe, vt non aliter ac dei nutu ſine dubio factum ſit, quod tam arduus eccleſiæ Romanæ caſus emerſerit, quo heroicam illam diuinamq; virtutem tuam facilè poſſes oſtendere. Nec egrè feres, de te audiens, quod aliquando de ſummatibus viris & illuſtribus dictum eſt, & literarum cuſtodia traditum : vt enim Hectorem & Achillē Troiani belli celebritas claros fecit, innumerabilis Xerxem exercitus, & Marathoniam pugna Milciadē, Camillum Galli, Manlium Capitolina deſeſio, Scipiones Carthago, Cymbri & Theutones Marium, Pompeium Mithridates atq; pyratæ, Cæſarem Britannia, Gallia, atq; Theſſalia, ſic te diuina ſigna per omnes Italię oras, per omnes exterarum nationes, notiſſimum clariffimūq; reddiderunt, cum Eugenio Pontifice Maximo, omniumq; ſanctiſſimo præſide, tu gentibus eius aduerſus egregiū ſanè ducem, Franciſcum Sphortiã ſocerum tuum poteſtiſſimum, ac acerrimum dominici tunc gregis hoſtem, aduerſusq; Florentinū Venetumq; populum Imperator inuictus adeſſes, ac ſacroſanctam eccleſiam eius gētib; laceram, & armis oppreſſam, breui temporis curriculo contra communem omnium opinionem ad ſummum dignitatis ſuæ culmen inſtinctu diuinitatis, mentis magnitudine, ductuq; tuo, conſilio & autoritate prouexeris. Neq; aliter illum ipſum caſtrenſem impetum atq; conatum tuum, qui præceſſerat, cōtra hæc ipſa eccleſiaſtica ſigna, & illuſtrem Tarraconenſium regem Alphoſum Philippumq; Mariam, Inſubriū, Lygurumq; ducem bellicoſiſſimū reor extitiſſe, niſi quia maxima vi maximoq; diſcrimine modeſtia tua illuſtrāda erat, ac veluti cœli temperiem venti imbresq; commendant, ita ad augendum tuæ dignitatis cumulum apud Pontificem, apud omne genus hominum, illum tumultum, hunc ſpectatiſſimū triumphū præceſſiſſe crediderim, vt quot in illo turpitudinis notas extingueres, tot in te triumphales coronę refulgerēt. Cōuenientiſſimum præterea videbatur, vt cui meritò omnia debeo, & imperio ſubſū, ipſi meum, ſi quid eſſet, præ cæteris dicaretur ingenium, ſperans deniq; id fore morte obita, vt ad poſteros aliquando non inglorius commigrē & viuā: vbi ſi immortalitatem illam, quā omnes expetunt, pauci verò aſſequuntur, vel ipſe non aſſequar, gaudebo tamē tuo auguſto paternoq; nomine, cui hoc de re militari opus inſcripſi conſecrauiq; me diuturnam lucem & ſempiternā quādā gloriam adepturum, qui fortāſſe ſine te, qui multis me ad ſcribendum rationibus impulſi, in tenebris abiectus iacuiſſem. Sit itaq; tuo tantū nomini dicarum, & quid de te mihi pollicear, videas obſecro. Nūq̃ enim huiuſce libri exordio nomen ipſum legetur tuum, quum paſſim & ubiq; gentium ſublime magnificūq; prædicetur, quin mihi ſplendoris & gratiæ plurimum ſit allaturū. Putabūt etenim ſinguli, ad quos liber iſte puenerit, non parua, nec inutilia ſe percepturos, dū tā ſplēdidū, tā præcellēs, tā illuſtre ipſis primis apicibus nomē

tuum

ROBERT. VALT. SIGISMUNDO.

tuum intuebuntur & legent. Suscipe igitur clementissime ac optime princeps, SIGISMUNDE PANDVLPHÉ, gratissimis vlnis munusculum hoc, exiguum licet, ab animo tamen tibi deditissimo tuiq; amantissimo profectum, intentiusq; leges, quum aspirare tibi inter plurima strepentium occupationum tuarum agmina licebit. Inuenies profectò plurima in hoc opere, quæ tibi sint aut voluptati maximæ legisse, aut ornamento vidisse, aut vsui meminisse:

quippe quæ præceptis & exemplis suis oblectare atq; instruere bene institutū animum possint: de cuius causis nil attinet plura nunc disse-

rere, quum quidem singulæ partes eius destinatis aliquot vo-

luminibus explicadæ sint, quas ordine suo tunc demū

prosequar, quū præfatus fuero, pauca quædam de

ipsius rei origine ab aliis penè omnibus omis-

sa scriptoribus, quā reor ad vniuersæ eti-

am rei descriptionem ab aliis quoq;

plurimis intactam, maximè

profuturam.

Vale .

Dantis Tertii Aligeri,

**Qui modò Romuleam seruarat ab hostibus urbem,
Et Capitolini culmina celsa Iouis,
Quique ducem Calabrum castris spoliarat & armis,
Inq̃ omni felix agmine victor erat,
Marmore dux Venetum iacet hoc, Malatesta Robertus,
Fecit adhuc tantum non Libitina nefas.
Cur fraudata rapis iuuenem fortuna, putabas
Nunquid, dum numeras parta trophæa, senem?
Eiusdem,
Quisquis funesto validas sub Marte cohortes,
Et sequitur missas per freta salsa rates,
Ille Ragusæum tollat super astra Boninum
Ingenioq̃ viri præmia digna ferat,
Impressit quoniam quonam modò bella gerantur,
Machina vel quatiat mœnia quæque solo.**

¶ E R R A T U M

Pagina 291 Linea 12 ab imo. Expunge conceptū, & repone, receptui canere.

Nomina autorum præcipua (nam omnia persequi esset infinitum)
à quibus quæ xii Valturii de re militari libris continentur,
desumpta sunt.

Acron	Euclides	Nigidius
Ambrosius	Eudoxus	Oppius
Ammianus Marcellinus	Euripides	Oribasius
Apollonius Tyaneus	Eusebius Cæsariensis	Orosius
Apuleius	Eutropius	Pacuuius
Aristophanes	Fabius Quint.	Palladius
Aristoteles	Faustinus	Pandectæ
Asconius Pædianus	Fenestella	Perfius
Athanasius	Firmianus	Petronius Arbiter
Augustinus	Florus	Pittacus
Augustus Cæsar	Flavius Vopiscus	Pherecides.
Berosus	Frontinus	Pindarus
Biblia sacra	Galenus	Plato
Boëtius	Gellius	Plautus
Cæsar	Germanicus Cæsar	Plinius
Cæcilius	Gratianus	Plinius nepos
C. Caligula	Gregorius	Plutarchus
Cassiodorus	Helius Lampridius	Polybius
Censorinus	Heraclytus	Priscianus
Cicero	Hesiodus	Propertius
Claudianus	Hieronymus	Rabanus
Clesbius Alexandrinus	Hyrcius	Salustius
Columella	Homerus	Seneca
Cornelius Celsus	Horatius	Seruius
Cornificius	Iosephus	Stephanus
Curtius	Iphicrates	Suetonius
Dares Phrygius	Iulianus	Terentius
Demonactes	Iustinus	Tertullianus
Demosthenes	Iuuenalis	Theocritus
Dion	Laërtius	Theophrastus
Dionysius	Liuius	Thucydides
Dioscorides	Lucanus	Tibullus
Donatus	Lucullus	Trogus
Draco	Lycurgus	Valerius Max.
Druidæ	Macrobius	Varro
Egesippus	Martialis	Vegetius
Epicurus	Martianus Capell.	Victruuius
Ennius	Masurius Sabinus	Virgilius
Epimenides	Menander	Vlpianus
Euangelus	Neuius	Xenophon

ROBERTI VALTVRII

AD MAGNANIMVM ET ILLVSTREM

Heroa Sigismundum Pandulphum Malatestam splen-

DIDISSIMVM ARIMINENSIVM REGEM

ac Imperatorem semper inuictum, Rei Militaris Libri XII.

*De prima & secunda Rei bellicæ origine, apud quas nationes prima orta & unde
Res bellica ducta sit,*

Cap. I.

Vum inter omnes priscae autoritatis viros, qui Xenophonte ac Cicerone duce, clariore mentis ratione viguerunt, non dubium sit, per se hominis vim imbecillam ac fragilem nimis, non satis esse quò res omnes domi & foris sibi commodas ad vitam posset amplecti, alteriusque indigere: legitimam maris & foeminae copulam constat comparatam esse natura, ut & utilissima & maximè necessaria vitæ societas iniretur, & quod alteri plerumque deesset, præstò sumeretur ex altero: tum etiam, quum victus non uti primùm palam & in propatulis campis, sed intra domesticos parietes accurandus erat, nec esse fuit alterum foris sub diuo esse, qui labore & industria compararet, quæ tectis includeretur, fruges, & alimenta: quum verò partem res intra limen essent congestæ, alium esse qui & congesta seruaret ad vsus vitæ necessarios. Iure igitur & natura comparata est opera mulieris ad domesticam diligentiam, viri autem opera omnis, & curam ad exercitationem forensem & extraneam, ad inediam & vigilias, æstus & algores, tum etiam itinera & labores pacis & Belli, ceterarumque artium & militarium stipendiorum perpetiendos: idcirco natura viros quam mulieres fecit audaciores: quòd necesse esset foris & in aperto vitam tuentibus nonnunquam manu & viribus iniuriam propulsare. Huiusmodi autem homines, aliis belli propulsores & arma tenentes, alii, custodes, aliisque milites, notiori vocabulo libuit appellare: quo fit, ut hæc militaris res ad commoda vitæ consequenda, secundum naturam apud cœtus iure sociatos consiliaque hominum (quæ nostri homines ciuitatem appellant) honestissimis orta & procreata principiis, ad salutem vtilitatemque hominibus tradita & concessa videatur. Eius rei originem, prisca illa & absoleta, à memoriaque hominum multum remota, mecum ipse reputans, cur ad urbium conditores seu rei ciuilis rectores referatur, non satis intelligo. Antiquissima enim rei huius bellicæ initia fuisse comperio, longeque ante vrbes legesque conditas, ante æris ferrique vsum adinuenta, siue ad Iouem illum magnum, quem in cœlo comitatum exercitu deorum pariter & dæmonum, Plato describit, procurantes præfectos & præsidēs habentem, radices agentia: siue ad priscos usque illos homines inertes & ex terra genitos, ut poëta meminit. Terrea progenies duris caput extulit aruis: siue corruptione aliqua, aliòve quouis modo absque parentibus natos & reseruatōs, iuris multarumque rerum ignaros, quum nullum tunc neque naturale neque ciuile ius

A uile ius

uile ius descriptum , nulla initia sapientiæ , nullę dissentiones, nec inimicitia,
neq; bella oborta forent. Nam

Nondum vesanos rabies nudauerat enses.

vt Germanicus Cęsar in Arateo carmine loquitur.

Nec consanguineis fuerat discordia nota.

imo nec alienigenis quidę, quum nulli omnino gladii, qui tunc stringerentur es-
sent, quum pœna ex cupiditate, amentia, nequitia, improbitate aucta, per scelus,
prędas, direptionem, sanguinem, & crudelitatem perfectā. Bellica res à beluis, vel
quod beluarum more propter alimoniam & specus, quæ tunc pro domibus illis
erant, vnguibus & dentibus pugnarent, vel quod beluarum sit pernitiōsa dissen-
sio, dicta & appellata non inscitę videbatur Horatio,

Quum pręrepsissent primis animalia terris,

Mutum & turpe pecus glandem atq; cubilia propter,

Vnguibus & pugnis, dehinc fustibus, atq; ita porrō

Pugnabant armis, quæ mox fabricauerat vsus:

nisi rem hanc ab initio secundum naturam profectam , tuncq; rudem ac penę
fortuitā ad disciplinam peritięq; studia primi reuocassent, quales Assyrii, quos
primos bella finitimis intulisse constat, quanq̃ non horrida multum nec diffici-
lia, quod rudes adhuc ad resistendum gētes essent, nec etiam multæ nec magnæ,
quum post Noë diluuium anni non multo amplius quā mille fluxissent, vbi
Ninus rex Beli filius, supra quem nihil præclarum in libris relatū inuenio, Ve-
forem illum Aegyptium, & Scythiæ regem Taneum, remotis bella populis in-
ferentes, nec imperium sibi, sed suis populis gloriam querētes (victoria sola cō-
tentos semper excipio) omnes à Syriæ finibus adusq; vltima Lybiæ gentes
nationesq; subegit. quo tempore inter sese insidiari cœpere & gloriam ex huma-
no sibi sanguine comparare. Siue quales Abantes, qui propē pugnandi, ac præ-
ter ceteros manus cum hostibus conferendi, solum peritiā habuere . Nam vt
Antilochus refert,

Hæc crebros tendunt arcus, nec verbera fundæ

Expediunt, sauasq; ferox Mars æquore cædes

Infert, sed rigido geritur res comminus ense:

Hac illi apprimē pugna certare periti,

Euboia genus acre virum Belloq; superbum:

Siue quales Cretenses, quorum patria prima remis & sagittis inclaruit: Siue qua-
les acerrimi omnium bellatorum Chalibes , per quos erutum & domitum est
primitus ferrum, vel vt Hesiodo quoq; placet, in Creta eos qui vocati sunt Da-
ctyli Idei: Aphris & Theffalis hanc alii partim gloriam dabūt, quod ex his pri-
mitus pugnam ex equis Centauri secundum Pelion montem incolentes, docu-
erint inire, lasciuasq; vertigines implicare. Illis vero, quod primi contra Aegy-
ptios prælium fustibus, quos phalangas vocant, fecisse memorentur : Erunt &
qui contra hos pugnent, veluti Doci, Medi siue Thraces , quos bellicosos adeo
fuisse semper non dubium est , vt ipsum Martem, apud ipsos fabulæ natum esse
confirment. Galli vero suo quodam iure ab his, quos modo diximus hanc pal-

mam repe

mam repetent, suamque omnino esse contendent, quum se Druidum sententia omnes à Dite patre, cui terrena vis omnis atq; natura dedicata est pugna, natos prædicent, liberóq; suos, nisi quum adoleuerint ut munus militiæ sustinere possint, palàm ad se adire non patiantur. Atheniensibus hanc tribuent alii, quoniam eorum ciuitas, qua nihil habuit Græcia clarius, nihil antiquius, à Minerva est, principe & inuentrice Belli armorumq; Dea, quæ græcè ἀθηνᾶ dicitur, utpote quæ bellicosa & sapiens regionem eligendam censuerit talem, quæ sui simili viros editura esset. Per multi deniq; Spartiatis cōcedent, quorum disciplina quid quantúmue bellicis actionibus conduxerit, ut reliquos missos faciam, Maharbali præstantissimi ducis & Xanthippi declaretur exemplis. Huius enim mercenarii militis siue ducis opera & arte, triginta milia Romanorū cesa sunt, Regulo eorum duce, cum quingentorum equitum numero in vincula coniecto illo Lacedæmonio quoque. Hannibal secundo punico bello, postquàm alpihus patefactus in Italiã traiecit, usus ductore & accincto & acri & expedito semper ad bellum milite, occidisse populi Ro. supra ducenta milia, quinquaginta & eo amplius hostium milia cepisse memoratur. Quo quidem duce, ut cætera si leam, illa maxima Cannensi mirabilitérq; horrenda clade, de Romanis proculdubio esset actum, nisi mora peruadendæ urbis obstitisset, ipsaq; militia tantarum agitatione longo postliminio ab interitu penè reuocata fuisset in lucem, quæ deniq; omni studio exulta, nō principatuum omnium, quæ circa se essent Sabinorum, Hetruscorum, Latinorum, Hernicorum, Volscorum & Auruncorum, totiusq; Italiæ populorum solum Romanis peperit, verum omnium ferè remotissimarum gentium ac nationum terrarum orbis reges ac dominos fecit.

Quid res Militaris, & in quot partes distributa secundum Iphicratis traditionem, & quòd tribus rebus, ut reliquæ actionum, natura, doctrina, & exercitatione consumitur, quodq; plurimis liberalium artium studiis inherendum sit ei, qui se cum gloria cæteris imperaturum profiteatur,

Cap. II.

MILITARIS res, est civilis quædam pars, facultasque honoratissima, ad reliquas civilis potentiæ partes tuendo continendas, secundum naturam maximè necessaria, legitimèq; ad hoc ipsum variis diuersorum temporum exemplis, electione, ac sacramento adacta. Hæc ut Iphicrates tradit, in Pedites, Equites, Phalagem, Ducemq; distributa est. Manibus pedites similes sunt, pedibus verò equites, ipsa phalanx thoraci & pectori, capiti autem Imperator: qui, ut Aristoteli placet, mentis atq; animi instar est. Rursus tribus hæc rebus, natura, doctrina & exercitatione consumitur. Naturæ namque principiis fortes creantur ex fortibus & bonis, estq; in iuuentis, est in Equis patrum virtus, nec imbellem progenerant aquilæ columbam, ut Flaccus inquit. Maxima quoque huic rei adiumenta conferre, doctrinam, & institutionem quis dubitat? quum in præliis quondam omnibus artibus studiorum liberalium excultis, veluti seminario ducum præfectorumque, præcipuus honos haberetur: quumq; ad militiam euntibus apud maiores nostros dari soliti sint

A ii custo

custodes atq; magistri, quibus primo anno erudirentur, quod nec poëtam maximum præterit de Pallante canentem atq; dicentem,

Sub te tolerare magistro

Militiam graue Martis opus.

Porro consuetudinis & exercitationis ea vis est, vt dimicantiū animus semper sit pronus ad cædem, ardensq; in præliis, ad quæ si inconsuetum militem duxeris, non secus ac mulierem videris: & quanquam Tyronum ætas Veteranorum potior esse soleat, veterani tamen ex consuetudine cæteris audendi exemplum præ se ferent, quum videamus ex militum turba sæpenumerò saucios efferri: & quidem Tyronem illum & à consuetudine pugnæ alienū, leui quanq; ictu vulneris suspicione pallentem, effœminatissimumq; eiulatum edentem: veteranum verò præliis assuetum, vulneribus innutritum, ac post sanguinem sæpe etiam victoria potitum, quum nonnunquam grauiter impellatur, feriat, deiiciatur, alacrem iterum ad cædem exurgere, chirurgū & vnguenta spernentem. Quum itaq; ad perfectam huius rei actionem hæc tria insint, vt antè diximus, natura, doctrina, & exercitatio, necesse est vndecunq; expolitum esse debere, qui se præstantem cæteris profiteatur: quocirco huius rei ducem, ingeniosum, & ad disciplinas singulas, maiorumq; instituta capeffenda docilem atq; versilem esse oportet: haud enim ingenii vis absq; disciplina, & rerum plurimarum maximarumq; exercitatione, aut disciplina, ingenio & exercitatione destituta, consummatum ducem potest effingere: quòd si qui aliter forsan putet, falluntur maximè, & in summo omnium errore versantur: quumq; nulla sit ars, nulla disciplina tam suis absoluta partibus, vt non quoq; cæterarum adiumenta desideret, vt in bellicæ huius rei quota maximè parte versatur instrumentis, quum alter spicula telis & sagittis exacuat, alii balistarum scorpionumq; symmetriis & temperaturis insistant, cælati alii frænis, cæterisq; id genus quæ ad hominum equorūq; structuram pertinent, occupentur, non alienum censeretur, si huic militari disciplinæ plurima liberalium & optimarum artium ornamenta constituta quibus inherendum putem. Sit itaq; in primis literatus dux, & saluberrima philosophiæ præcepta æmuletur, historias multiplices memoriter complectatur: oratoris poëticæq; facultatis non sit ignarus: Musicæ, Arithmeticæ, Geometriæ, astrorum, cæliq; rationes pro facultate cognitæ habeat: iuris ac legum diuersarum gentium varietatem calleat, medendi cognitionem haud aspernetur, gymnasticæ & militari exercitationi, ac ocio, bellicisq; postremò rebus aliis ad laureas, & triumphos tanquam maximè necessariis, totus incumbat: quæ cur ita sint, seorsum hæc sint causæ.

De literis, hisq; qui maximè earum studiis incubuere, plurima memoratu digna.

CAP. III.

LITERATVM ducem esse oportet in primis & eruditum, vt diximus. Sunt enim literæ ad excolendam vitam, & ad comparandam gloriam sempiternamq; rerum gestarum memoriam propagandam, adiumentum ei maximum, roburq; validissimū. Literaturam autem intelligo, non vulgarem, non crassam, & barbaram istam, qua vtuntur qui nunc in castris virsantur duces, sed præclaram & accuratā illam cum rerum multarum

rum scientia coniunctam. Nam neque praecepta illorum, qui scripserunt, nec eorum exempla, de quibus scribitur satis intelliget, qui non ista fuerit eruditione perpolitus. Ad quam comparandam, quum diligentia nostra maximè opus sit & cura, quum incidant tempora nonnunquam & horæ, quibus ab huiusmodi rebus bellicis vacare necesse sit, quum non semper gerantur bella, & singuli dies ac noctes aliquid habeant intercapedinis, quo domi contineri & cum veteribus tuis amicis, id est, libris esse seorsum possis, ante omnia tinctum esse oportet ingenium & quasi initiatum praeceptoris optimi opera. Quod considerans Philippus, Macedonum Rex sapientissimus, Alexandrum filium praeter ceteris literarum inductoribus, quibus eius curam demandauerat, Aristoteli summo id temporis philosopho tradidit literis imbuendum, quo illam, quam modo dixi literaturæ & eruditionis excellentiam adipisceretur: quod nec rex ille prudentissimus fecisset, nisi forte ab Alexandro fratre Thebanis obses datus, triennio apud Epaminundam, strenuissimum Imperatorem, & summum philosophum, eruditus esset, nec tantus philosophus hoc sibi munus suscepisset, si non honestissimarum artium semina, ab optimo tractari praeceptore debuissent: in qua re extat illius adhuc epistola ad Aristotelē, de Alexandro filio in hunc modum scripta,

Filium mihi genitum scito, quo equidē diis gratias habeo, non tam proinde quia natus est, quam pro eo quod eū nasci cōtigat tēporibus vitæ tuæ. Spero enim fore, ut educatus eruditusque a te, dignus existat & nobis & harū rerum susceptione. O sapientissimam & tāto principe dignam vocem, qui ita demū eum putauit dignum fore susceptione regni, & tantarum rerum administratione, si literis & disciplinis erudiretur, atque planē ita fuit: suapte enim natura primū conuersatione, deinde doctrina, & praeceptis tanti philosophi ornatus Rex ita egit, ut ipso Deo genitus, Deoque simillimus crederetur. Aristotele enim primū exacta pueritia per quinquennium, & porro Callisthene usus rhetoribus, orbē terrarum aggressus, innumeras hostium copias ac gentes expugnauit, & totum penē orbem suis victoriis illustrauit: cunq; ea tempestate armis exercitā communem propē Asiam teneret, potentissimūque & Persarum & Medorum regē Darium, praeliis & victoriis vrgeret, quāti literas & ipse rex fecisse, quantumque ornamenti illis posuisse visus est, ex his liquet inspicere: in illis enim tātis negotiis literas ad Aristotelem misit, quibus in hunc modum questus est,

Haud abs te rectē factū est, quod speculatiuas edidisti disciplinas: qua enim re ceteris iā nos ipsi praecelemus, si ea, quibus eruditi sumus, studia omnibus coeperint esse cōmunia? Quippē ego doctrina atēire malim, quā copiis atque opulentiis. Cupidi etā fortassē vox & inuidi hominis ad vtilitatē suā omnia reuocātis, sed ex hoc facilius est cōiectura quantū literis tribuerit, quippē quod cū ceteris rebus cōcertatores inesse sibi nō ægrē ferret, in his ne æmulū qui dem vellet habere. Quæ animi excolendi cura, quod studium Antigono, præclaro etiā Macedonum regi fuerit, facile percipi potest ex Perseo, Philonideque eius praeceptoribus, atque ex his, ut refert Apollonius Tyrius, quæ de Zenone ad eum in hunc modum conscripta sunt,

Antigonus rex Zenoni philosopho ad salutem. Ego fortuna me quidem & gloria vitam tuam anteire existimo, ceterum disciplinis studiisque liberalibus

A iii & per

& perfecta felicitate quam tute possides, longè abs te præcelli sentio. Quocirca te orare statui uti ad me proficiscaris, id mihi persuadens, te preces meas minimè irritas fieri passurum. Tu igitur modis omnibus enitere ut tuo cõtubernio fruamur, hoc pro certo habens, te non mei tantùm, sed omnium simul Macedonum eruditorem fore. Nam qui Macedonię regem erudit atq; ad virtutem imbuit, cum & subditos quosq; instruere ad fortitudinem, & probitatem certum est: nam cuiusmodi fuerit dux, tales ut plurimùm subditos fieri necesse est: nec ab re, aliámq; ob causam, si principi literarũ Homero credimus, Peleum regem Achilli filio Phœnicem præfecisse ferunt, quàm ut attritus nõ solùm dicendi, sed gerendi quoq; usu pariter inclareret clariorq; euaderet. Quid ille Themistocles, quem ego Graii sanguinis virorum clarissimum & vnum ex omnibus totius Græciæ callidissimum & prudentissimũ Imperatorẽ ausim dicere? Nonne in disciplinis percipiendis præceptores habuit, & eos quanquàm Anaxagoram & Melissum philosophum Emnistes Imbrotus affirmet, tamen temporum ratione diligenter inspecta, qua illum errasse constat, Mnesiphilo assentiendum magis videtur, quippe qui cum Phrearei discipulum fuisse asseueret, ad eã solùm eruditionem quam bellicæ rei facultatem dicimus capeffendam, quanquàm naturæ bonitate fidens prius ipse contempserat? Dionem Syracusanum omni disciplinarũ genere erudiuit Plato, cuius quanto deinde studio Dyonisius iunior ad se flagitarit aduentum, quantiq; eum fecerit, utpote qui illo tempore plus ceteris amauerit Architæ Pythagorei scripta, ad eum demonstrat epistola. Valuit etiam apud veteres diu eiusdem Platonis sententia, qui tum deniq; res publicas censuit fore beatas, si aut philosophi regnarent, aut reges philosopharentur. Nec Isocrates aliis artibus Timotheum Cononis præstantissimi Imperatoris filium, summum ipsum Imperatorẽ, hominẽq; doctissimũ instruxit. Quid ipsius Epaminundæ summi philosophi, summique ducis eruditio, quam in eo præcipuam fuisse accepimus? nonne ea quoque in Lysiam Pythagoreum refertur? Archesilaum prudentem rei bellicæ naualiũq; commẽtorem præliorum, adeò literarum stidiis inhzarentem nouimus, ut Euripidi Tragico consiliorum summam crederet omnem, cuius suprema haud prosequi contẽtus rex & sumptu & impensa funeris, secta barba & attõso crine, mœrorem quem animo ingentem conceperat, vultu publicauit. Pyrrhum quoq; Epirotharum regem maximum bello, non solum lectitasse libros cum esset rex, verumetiã multa literis demandasse rei militaris præcepta nouimus. Pœnorum dux inclytus Hannibal, vir tantus tantisq; contractus bellis, nonnihil temporis etiam literis tribuisse dicitur cùm esset in castris: quippe qui præter Sylenum Sosilao Lacedæmonio Literarum Græcarum vsus est doctore. Tradũt & musas virgines cum Libero patre profectas in castra, hisq; cum bonis artibus apprimè eruditæ essent dux ille oblectabatur: secutus est eum Sylenus quoque pædagogus ac nutritor optimarumq; institutor studiorum, qui ei plurimùm ob virtutẽ ac gloriã resq; bellicas contulit ornamentis. Nec admiraberis Mithridatem Ponti regem, clarissimũq; ducem annos duos & septuaginta natum secum philosophos omnes immensæ sublimitatis semper habentem, omniũque ante se genitorum studia

studia literarum æquantem facile vel superantem. Latini verò duces, vel Romanorum proceres, etsi non sine eruditione exteris forsan pares, omnes tamē ferè docti, & literis clari euasere. Nā Cato primus Porciæ gentis animi vigore præstantissimus, literis etiam expoliri præstantissimum censuit, quàm serò, inde existimari potest, quod latinis iam pridē, ab Q. Ennio verò iam senex & in Sardinia prætor Græcis literis eruditus est, adeoque ut probabilis prisca illa eloquentia, non solum orator & historicus, sed iuris consultissimus, literarumque omnium cupidissimus fuerit, quarum & si senior (ut antè diximus) studiū arripuit, tātum tamen in eo progressus est, ut non facile reperiri queat, neque græcarum, neque latinarum rerum quidpiam, quod ei fuerit incognitum: Huius quoque successor ac propior ætati nostræ alius Cato, in literis disciplinisque percipiendis tardior licet esset, Sarpedone tamē pædagogo primū & Antipatro philosopho ac Tyrio excultus, deinde tam inexhausta legendi auiditate ferebatur, ut veluti librorum helluo, maximè Stoicorum, nedum inter domesticos & priuatos parietes, sed ne in curia quidem contra inanem vulgi opinionem, quum Senatus cogere-tur, sedēs sese contineret, quominus obuoluta circum toga eos lectitaret ad animi cultum, quasi quendā humanitatis cibum, nihil studio rei publicæ adimēs: & Scipionem Africāniū superiorem à re militari atque urbana studium ad literas reuocantem legimus, & quanquā ingenii eius monumenta nulla extent, nulla literis mandata inueniantur, non tamen sine literis, Pieriisque artibus arma exercuisse scimus: semper enim eius, ut poëta Claudianus meminit, Hærebat doctus lateri, castrisque solebat

Omnibus in medias Ennius ire tubas, quumque felicibus auspiciis victor rediens subacta Chartagine triumpharet, sicut suum bellica, ita Ennii caput Martia voluit laurea insigniri: & quod maius mirabiliusque fatebere, ipsius poëtæ statuam & effigiem in monumentis & sepulchris Cornelie gentis collocari, clarumque illud nomen, imò verò spoliū ex tertia orbis parte raptum in itinere cum poëtæ titulo legi, ratus rerum suarum memoriam extinguere non posse, si literarum illius diuini poëtæ lumen accederet. Paulus Aemilius deuictio Persæ, Romana disciplina qua ipse doctus erat, ut filii etiam imbuerentur, summopere curauit: quumque ob rem ipsam petiisset ab Atheniensibus uti sibi quàm probatissimum philosophum mitterent ad erudiendos liberos, victorem item ad triumphum exequendum. Athenienses Metrodorum elegerunt, professi eundem in utroque desiderio præstantissimum, quod ita Paulus quoque iudicauit: neque hoc contentus Paulus, quum quid ocii ex publicis muneribus superesset, eorum eruditioni intererat, miro erga filiorum eruditionem amore succensus. Nullum à studiis literarum diem intermisisse Iulium Cæsare traditur, quem poëtarum collegium communium studiorum causa, cum per ocium liceret ingredientem, & in maxima difficultate itinerum, & in mediis bellorum æstibus scribentem libros & legentem, simulque dictantem & audientem frequenter accepimus. Diuus Cæsar Augustus, Diui Iulii filius, tanto paternis vestigiis studio inhæsisse traditur, ut grauissimis bellorum & imperii curis oppressus, & coniuratorum obsessus insidiis, horas & momenta colligeret

geret, nec vllum tempus inutiliter labi sineret, Apollodoro Pergameo dicendi magistro vsus: nec eo contētus, ad diuerſa literarum ſtudia incunda, præter ſperareum philoſophum & Aſinium Pollionem, Valerium Meſſalam, Pariumq; Geminū clariffimos dicendi artifices, Vergilium Maronem & pleroſque alios illius temporis poëtas habuit ſecum, non tam imperio quam dulci conuictu & morum comitate à ſodalitio in omni vita comites, Horatium Flaccum in primis, vt ad Iulium Florum de ſe taliter ſcribentem legimus,

Ciuiliſq; rudem belli tulit æſtus in arma
Cæſaris Auguſti non reſponſura lacertis.
Vnde ſimul primum me dimiſere Philippi,
Deciſis humilem penniſ inopemq; paterni
Et laris & fundi paupertas impulit audax
Vt verſus facerem.

Quid ium nec minus deinde, qui hæc ait,
Illa dies libyciſ qua victor Cæſar in oriſ
Perſida magnanimi contudit arma Iubæ,
Dux mihi Cæſar erat ſub quo meruiſſe tribunus
Glorior, officio præfuit ille meo.

Hanc ego militia ſedem, tu pace paraſti
Inter biſquinoſ vsus honore viroſ.

Quancquàm hunc ſuo indignum contubernio tandem vindicans in Scythiam, vbi diem obiit, relegauit, cuius relegationiſ aſperitatē diuturnitatēque hiſ verbis ſuiſ queſtus eſt,

In Scythia nobiſ quinquenniſ olympiaſ acta eſt,
Iam tempuſ luſtri tranſit & alteriuſ.

Perſtat enim fortuna tenax votiſq; malignum.

Oppoſuit noſtriſ inuidioſa pedem.

Ex hiſ autem vtriuſque linguæ autoribuſ, quos ſtudioſiuſ Auguſtuſ lætitabat, illa cupiduſ hauriebat, quæ vel præcepto vel exemplo ad eruditionē vitæ morūque elegantiam pertinerent priuatæ vel publicæ diſciplinæ. Hæc & memoriter annotata tenens, quum reſ exigeret, vel amicos, vel notoſ exercituſ, vel provinciaſ aut vrbanos magiſtratuſ, tali annotatione ad verbum excerpta cōmonefacere ſolebat, vt ea nō ſibi primū ſed antiquiſ iam tunc curæ fuiſſe perſuaderet: id denique ex talium autorum eruditorumq; hominum ingeniis, vno tempore confluentibuſ aſſecutuſ, vt nō minus hiſ, quàm omnibuſ Romanis legionibuſ illuſtratuſ ſit. Nam quid tantū ſibi conferre potuerunt quinque & triginta illæ tribuſ Romani populi, vel tot bellicoſiſſimæ legioneſ, quantum vel Maro ſoluſ heroico, vel Flaccuſ heroico ſimul & lyrico carmine contulit ad nominis ſui diuturnitatē? Interiere illæ quidē cum duce ſuo, cæterū tantorum poëtarum præconio eiſ reſ clariſſimæ geſtæ nunquàm defutura ſuperſunt. Fuit in Lucullo mirabilis quædam ingenii præcellentia, maxima literarū totiuſq; veteriſ Academiæ philoſophiæ cognitio ac elegans dicēdi copia, qui & Aſcolonitam Antiochuſ acutiſſimū doctiſſimūq; dicendi artificē amicuſ ſibi

sibi sociumque vitæ fecerit. Simili quoque ardore P. Crassus in castræsi expeditione quum in Aliam ad Aristonicum regem debellandum consul traiecisset, tantus præter latinam graiæ linguæ ardor infedisse perhibetur, ut eam in plurima diuisam genera per singulas partes eius ac numeros penitus cognosceret, quæ res maximum ei omnium amorem conciliauit. Nec Scyllam illum beatum atque felicem, nec Pompeium quidem magnum imp. nec Q. Fabium, nec M. Brutum, nec Traianum, nec Adrianum, nec Maximum, nec M. denique Antonium Aurelium (qui ob literarum sapientiæque studium, & ardorem, philosophus dictus est) ab hac egregia literarum cognitione alienos fuisse comperio, quum & orationes & epistolas, & libros scripsisse memoriæ proditum sit. In maximam quoque & amplissimam tui nominis laudem cedit, magnanime princeps Sigismunde, multum lectitare, multum audire, disputare, patienterque refelli: quumque plurima scias, & omnia bonarum artium semina cœlitus tibi concessa, communis omnium eruditorum teneat opinio, quotidie tamen aliquid discere nonnullis horis liberis, sapientumque colloquiis iusistere in cœuiuiis publicis & priuatis, grauissimis ac profundissimis rerum naturalium quæstionibus & rationibus oblectari, ingenii illustribus oratorum & poetarum tui temporis fauere, copiis & honoribus illustrare, sacras ædes instaurare, bibliothecasque nouas maximis impensis tuis illis erigere, data mihi ac plerisque aliis librorum perquirendorum facultate, non ætati tuę solum, verum posteritati profutura: quo quid melius, quid summo duce ac principe ad immortalitatem dignius esse queat, nec scio, nec satis intelligo: maxime quum ea tria hac in iuuenili ætate tua adeptus videre, quę multis senio denegata sunt, vel gerendo scilicet aliquid magnum & illustre, quod de te scribant autores idonei, quod plerique tam poetæ, quam oratores & historici faciunt: vel scribendo aliquid, quod legant posteri, qualia sunt plurima materna humanarum diuinarumque rerum carmina elegantissime per te edita, & multis iam oris ac variis regionibus decantata: vel insigne aliquod opus extruendo erigendoque, veluti arx nobilis siue maius castellum tui nominis, eo astu militari, & arte bellica præcellens, ut eius pulchritudo, situs atque dispositio, non ciuium modo, sed omnium oculos intuentium, in semet haud immerito alliceat, atque perstringat: campi enim planicies vndique est perspicua, loci species mœnibus paribus. Primo versus urbem ambitu hemicycli formam habens, promuralis eius vix credibilis relatu profunditas, quę pyramidum instar procliuiis, à fundamentis erigitur, amplissima latitudine ad summitatem, altitudine pedum quinquaginta, fenestris centum sexaginta supra, terram, totidemque infra ex ordine per intervalla quędam dimissis, vbi balistæ lapidum ac sagittarum ad propulsandos hostiles impetus, ac omnem intestinam seditionem, si quando contingerent, collocetur. Fastigii autem spatium crassitudoque tanta, ut plures occurrentes sese minime impedian, fossa prima interiorque, quam perennis fontis aqua interluit, centum pedum latitudine, quinque & triginta eoque amplius altitudine. Totius molis ambitus, qui coctili laterculo & perpolito est lapide, trecetos quinquaginta passus per vniuersum complectitur spacium: ex altera parte & postrema, quæ vergit in quadrum, pomerium & murus communis urbis est duplici ponte ac turris latitudine

titudine supra quàm cuiquam credibile sit , ad eius tutelâ cum magnis propugnaculis & crate ferrea , area interius amplissima & puteo, vtrinque mirabili habitationum serie suoque custode distincta, à fronte urbem ipsam prospicit, primoque in vestibulo vallum custodibus munitum, porta perexigua, duabus deinde latissimis supra fossam turribus, parum de industria editis, viridi prima puniceo colore, altera ligneo ponte, gemino, versatili ac pensili: hoc transgresso, spatium & area quædam molem totam ambiens inest, quæ terra ad primi muri firmitatem egesta oppletur. Alterius deinde muri altitudo lv, latitudo verò viginti pedum eminet spatio: Turres sex octoginta pedum altitudine, à fundamentis latissimis ad summum penè fastigium terra oppletæ, unde viginti vlnis, quàm murus iste, altiores sunt. In summo autem consummationeque cuiuslibet turris pedum latitudo decem & quinque, ubi ab omnium turrium latere habitacula defensorum, octo fenestris ad balistas simili modo lapidum sagittarumque sexdecim æque disposita sunt. Huius autem muri mediū à dextris occupat, lapis quadrato marmore ornatissimus, qui ut carmen literis aureis incisum indicat, Sigismundum Pandulphum totius molis autorem celebrat: porta deinde prælustis ad levam paulo ingredientibus cernitur, marmore cælato ac præclaro artificio ad vngem expolita, & in cuius summo elephante ex alabastrite indico, antiquissimum Malatestarum insigne, auro plurimo, & auctoris sui Sigismundi Pandulphi nomine, maiusculis quibusdam literis præfulgens, circumseptus est. Media autem loci totius intercapedine murus quidam medius, arcem geminosque eius custodes, area etiam sua , puteo & fabrilis domo discriminat, penes quæ sublimis regia tua est, non æque quadrilatera basi à fundamentis quam latissima, triplici portarum obice cataractis imminetibus, minis ac propugnaculis minitantibus, suo custode, multiplici habitatione, puteo profundissimo, ornatissimum ad ascendendum cochlea, armamentario omni telorum & tormentorum genere referto, minaci proceritate mirabilis, utpote quæ altissimorum cacumina montium superet, ac maris æquora late prospiciat. Præterire denique nequeo quod ab initio institueram, quum sit non Arimineæ tantum urbis & arcis firmissima salus & tutela, sed Italicæ magnificentiae vera admiratio, tota nanque moles pensilis quum sit, plurimos aditus atque recessus habens, & à quibus armati exercitus urbem versus, per abditos specus educi possunt, nullo incolentium civium percipiente, quoque ab omni externa oppugnatione intestinaque iniuria esse queat immunis, altera aqua extrinsecus late patens instar similiter amnis irrigua circumfluit fossa, magnæ mentis & præcellentis ingenii opus sanè: vtrinque enim per ambitum latissimis est firmissima muris cum propugnaculis & aggeribus: densissimis deinde turribus à fundamentis erecta, angustisque ut supra munita fenestris, aqua ac terra tenus, cum defensorum habitaculis, parvis machinis ac sagittariis æque dispositis, tanta firmitate, tam mirifica utriusque fossæ interstitii, habitationum dispositione ad peditatum omnem equitatumque continendum, ut dissolvere eam nec crebri arietum impulsus queant, nec metallicæ vis ulla machinæ possit diruere, incertumque munimentum loci huiusne totius, an pulchritudo plus admirationis apud homines sit habitura. Taceo sacras celebrisque Deo dicatas

dicatas aedes, præterea fortunæ fanum, scenâ gallicam, ceterasque per te instauratas vrbes, erecta oppida, constructas arces, sexcentaque id genus nomen tuum literis ostendentia. Qua vna in re si te ceteris huiusce ætatis principibus cōferamus & regibus, omni genere laudis excellere iure ipso prædicaberis: maximè quum hæc quidem laus latissimis defixa radicibus innitatur, & solida adeo stabilisque sit, & infinita sæcula duratura, ut nec vetustate corrumpi possit, nec ex memoria hominum obliuione deleri. Quam laudabilis igitur & imitatione digna, tui & horum, quos modò diximus, principum vitæ institutio, qui prima vitæ tempora & media patriæ, extrema verò sibi imperet, ut ipsæ leges monent, quæ maiore annis ocio reddunt: quàm Licini, Domitiani que Caesaris, & aliorum quorundam improbata de testandaque, quos fortuna opibus, loco, imaginum domesticarum splendore ac dignitate cæteris præfecit, eorum verò ipsi vitio suo, libidine, ignauia, turpique ocio inquinati excidere? Ille enim literas, vomicam, virus, ac pestem publicam appellare solitus erat: Alterum quum sacietas hominum, aut honesti cuiuspiam negotii aliquando odium occepisset, velletque illam expuere curam & sollicitudinem ex animo, & voluptate aliqua refici, in comitatum se intra regios parietes singulis diebus recipiente, clausis foribus, nihil aliud amplius quam muscas captante, acutissimoque stilo præfigente accepimus. Sed origo illum rustica fors excusat: etsi enim ad cæsareum usque nomen ascenderit, naturam tamen subrusticam & agrestem haudquam exuerat. Verum enim est illud Flacci, Fortuna non mutat genus. Huius verò tam foedo studio, tam abominande occupationi, & sui principatus initiis, quibus is delectabatur aucupii, venia fortasse danda esset, modò temporis reliquum claris actionibus consumpsisset, nec exosum ex tetrifacitoribus maiore odio, quam ex hoc ridiculo negotio nominandum se posteris prestitisset: Quid plura? Nullum denique Romanum ferè Imperatorem, qui cæteris omnibus exemplo sit, præter Cn. Marium vnum, siue M. Marcellum huius egregie literaturæ expertes fuisse comperies, quique literarum studia, saltè præter hunc vnum, quem paulò antè diximus, Licinum non probarint, non admirati ac summo quodam studio persecuti sint. Obstrepant ut libet, & irrideant alii, nostri temporis duces, nostrique reges & principes, qui virtuti bellum ac literis indicunt, simulatoque contemptu vel ingemi tarditatem, vel segnitiam suam ac socordiam tegunt: Audacter tecum dixerim, Sigismunde, supellex regia & augusta, & ornamenta ducum, & principum erant olim, libri & literæ. Vnde illud Pisistrati probatur ab omnibus, qui Atheniensium tyrannus quum esset, hanc diuinam librorum supellectilem ciuibus suis primus ad legendum inuulgasse, publiceque præbuisse dictus est: quos deinceps accuratius eorum numero ab Atheniensibus aucto, Xerxes Athenarum vrbe potitus abstulit, asportarique iussit in Persas: quosque itidem multis post sæculis interiectis Seleucus rex hic & Nicanor dictus in Græciâ, inque ipsâ Atheniensium urbem, uti condignum fuit rursus celsit reportandos: increbuitque sic cura & voluptas quadam permultis cogendi in vnum volumina diuersarum gentium diuersarumque artium, ut Alexander, & ei qui successere, in conficiendis bibliothecis animum intenderet. Sic magnus atque ingens postea librorum numerus, ac penè incredibilis in Aegypto cōquisitus atque cōfectus est: ad

est: ad quadraginta enim, vel, ut, alibi reperio quadringenta, ut Orosio & Seneca septingenta ferme, ut Gellio & Amiano Marcellino placet, septingenta voluminum milia Ptolomæis regibus, vigiliis intētis, cōposita bello priore Alexadrino, dum diripitur ciuitas, dictatore Cæsare à militibus fortè auxiliariis incensa classe, flāma partē vr̄bis inuadente, qua tum singulare profectò monumētū curę studiūq; maiorū condebatur, conflagrasse prodūtur: quod elegantia regū curęq; opus egregium fuisse ait. Liuius, quem Seneca carpit: non id elegantia curęq; regia opus dicens, sed studiosæ luxuriæ, immò ne id quidem, sed se ipsum conquisitis spectaculis inaniter ostentātis, & Liuii tamen dictum, & Ptolomæi factum vtcunq; forsan regię opes excusant, & in longum publicis vsibus propiciens primū, ac consulens immortalitati tantorum virorum, in hoc tamen certè laude dignissimus, q; sacras literas, non vtiles modò, sed necessarias sūma diligentia atq; impensa, per lectos ad tempus viros, in gręcam linguam ex hebræo fonte transfudit. Parem curam & studium cogendorum simul librorū secuti sunt ex ducibus primoribusq; vr̄bis Romę plures, eorumq; primus Aemilius Paulus. Imp. Persę potentissimo Macedonum rege deuictō. Dehinc Lucullus ē Pontica pręda: post hos Iulius Cęsar dato M. Varoni negōcio bibliothecas vtriusq; linguę q̄ maximas posset comparandi, dirigendi, publicandiq;. Probatur quoq; in hoc Domitianus, qui liberalia studia licet imperii initio neglexerit, bibliothecas tamē incendio absumptas reparare curasset, exemplaribus vndiq; petitis missisq; Alexandriā, qui describerent, emendarētq;. Tollitur in cœlum præ cæteris & Asinii Pollionis Romę simile inuentum, qui primus bibliothecas gręcas simul atq; latinas additis autorū imaginibus dicēdo ingenia hominum, R. P. fecit: quæ an priores & maiore librorū copia inibi fuerint, an Alexandriæ & Pergamę, qui bibliothecas magno certamine instituere, non facile dixerim. De priuatis ausim dicere, non regios huiusmodi apparatus, sed alios æquantibus facile vel superantibus: Sereno quidem Samonico, ingenti doctrina viro, sed maiore cura pulcherrimarum literarum multorumq; voluminū, duo & sexaginta milia librorum fuisse legimus: quos omnes Gordiano iuniori, cuius patri fuisset amicissimus, ille moriens reliquit: nobilem sanè thesaurum, & præclarā, generosi animi & humani generis hereditatem. Hanc igitur gręcarū ac latinarum literarum copiam diuinamq; librorum supellectilem atq; peritiā, tanq̄ maximum absolutissimumq; mortalibus bonum, summo opere perquirendam in deliciisq; habendam futuris ducibus ac imperatoribus censeo. interdumq; Corn. Cęlso assentire cogor, qui ait summum bonum sapientiam: summum autem malum, dolorem corporis: quū nec eius ratio mihi videatur absurda. Nam quoniam duabus, inquit, partibus constamus, animo scilicet & corpore: quarum prior, melior: deterius corpus est: summum bonum est, melioris partis optimum: summum autem malum est, pessimum deterioris. Est autem optimum in animo sapientia, est in corpore pessimum dolor: ut igitur summum malum dolere, sic summū hominis bonum sapere, ut opinor, sine vlla dubitatione concluditur: q; si qui illam assequi poterūt, non ad ostentationē, sed ad decus, dignitatem, ad commodum ac patrię vtilitatem, hi mihi videntur felicitatem ac

tem ac beatitudinem facile posse contingere. Alia enim bona humana si cum hoc cōferantur, parua ea sunt quidē & exigua, & ab huius quā longissimē dignitate prāstantiaq; remota. Prāclarum quiddam scio dicēs Sigismunde, est multis imperio eminere, sed speciosa magis quā trāquilla imperii facies est, & qua nulla curiosior, nulla minus libera: immo nulla magis ferua, vt Senecę placet, conditio est. Gladiis enim certuicibus appendentibus imminent hastæ vndique & spicula, ipsi custodes timentur & comites, nihil non ausuri, ira illos, vel inopia, vel auaritia militari ad quauis facinora facile irritante. Sic Pertinax non ab alio quā a suis militibus interfectus est: sic postmodum duo Maximini pater & filius: sic Balbinus & Maximus: sic Probus dux clarissimus: sic Gratianus & Valentinianus iunior optimi fratres: ille a suis legionibus, hic a suo comite proditus: sic innumera- biles alii a suis hostibus inuicti, suis exercitibus periere: & quos milites socios ac comites appellabant, inuenere carnifices. Adde quod omnis ætas in imperio re- prehenditur: senex enim quisq; inhabilis videtur, iuueni quoq; additur & furor. Pulchra est generis dignitas, sed quid aliud quā quadā ex progenitorū meritis proueniens laus videtur? pretiosæ diuitiæ, sed externa rapacis fortunæ munera, quæ dum quæruntur cruciant: parta, oblectando molliunt, cupidinemq; succen- dunt: quæ illa pro sua libidine perturbat atq; permiscet, cui videtur tradit, aufert habentibus: & rursus quū visum fuerit, non sperantibus reddit, eorūque bo- nos simul & malos sine vllō discrimine atq; delectu participes fieri sinit. Illustri- sima rerūque omnium blandissima est gloria, sed instabilis & periculis mul- tis obnoxia, vtpote quæ sapius fortunę quā virtutis est beneficium: quæ & nihil inanius esse Theophrastus dixit, nihil perniciosius Satyricus: patriam nāq; obrui- it olim Gloria paucorū, et laudis tituliq; cupido. Formę dignitas grata est, sed vel fragile bonum, vel nulla potentia formæ est, inquit Naso, quam & alienum quo- que bonum Bion, deceptionem tacitam Theophrastus, modici verò temporis tyrannidem appellauit Socrates, naturæ priuilegium Plato, regnum solitarium Carneades, eburneum detrimētum Theocritus, vitę flosculū celeriter decidētem Satyricus, festinat, inquit, decurrere velox Flosculus angustę miseręq; breuissima vitæ Portio, dum bibimus, dum ferta, vnguenta, puellas Poscimus, obrepit non intellecta senectus. Iocunda valitudo, sed inconsulta iocunditas, quę negligentes & incautos ferre soleat possessores, & persæpe morbos accersere, quos malæ vali- tudinis intentio declinasset. Optabile robur: at nullæ tantum corporis vires, quæ vel labore immodico, vel morbo acri, vel cuncta rodente senio non frangantur, non conficiantur. Sic Herculem domitorem gentium ab hominibus inuictum, vis latentis mali vicit. Sic Milonem Crotoniensem athletam illustrem patulis in parte media hiscens ramis arbor vna detinuit, dilacerandūque hominem feris prębuit. Literarum autem & humanarum rerum disciplina cum virtute coniuncta, hæc omnia declinare & effugere posse videtur incommoda. Hanc enim non casus, nec fortuna violare, nec columnia auferre, nec morbus corrum- pere, nec ferrum minuere, nec labefactare senectus potest: immo quum cætera tē- pori cedant, sola hæc literarum monumenta temporis diuturnitate pubescunt.

B Roberti

ROBERTI VALTVRII

DE RE MILITARI LIBER SECVNDVS.

✱
*Quod maximos huic discipline fructus afferat philosophiæ et
historiarum cognitio, quodq; maximi duces historiam scripsere.*

Multa igitur literarum studia quum sint, vt antè diximus, Imperator inuicte Sigismunde Pandulphæ, quæ summum decus & ornamentum ducibus queant afferre, erit & in re hac illa præpollens philosophiæ tum historiarum omnis æui summo opere peroptanda cognitio: nam quicq; docti & excellētes viri qui vſquā sunt grauiter ac peritè locuti, omnem viuendi rationē ita distribuūt, vt pars altera sit in præceptis & institutis, pars altera in historiis collocata. Illa enim viuendi rationem & legem quum præ se ferat tradatque hominū officia, quid sit honestū, quid turpe, quid vtile, quid quemq; deceat, quid non, & cætera quidem acri ingenio excogitata in medium afferat, cum tamen per sese explicantur, segnius legentium animos iritant, faciūque quodammodo incredibilia iudicantur: vbi verò præclara rerum ac temporum testis accedit historia, faces quasdam ac stimulos sic cōparat, vt obscurum haud sit mētes hominum ita tepescentium, clarissimorum facinorum memoria ad gloriæ et immortalitatis studiū vehementer accendi: quod genus Pythagoræ, Democriti, Platonis, & Aristotelis, cæterorūque philosophorum præcepta iubent, vt acerbissimos cruciatus, & maxima vitæ discrimina ineamus, vt fidē iureiurando hostibus datam non fallamus, vt coniunctiones pactionēque bellicas & hostiles non perturbemus, eorum quidem probabitur oratio, ad rem autē proficiscētibus torpebit animus, perhorrescet cadētque: quodd si L. Brutī facinus in expellendo Tarquinio, aut Scipionis Nasicæ inuicti animi magnitudinem & robur contra Tyberium Gracchum, aut M. Attilium Regulum, Cassium Scæuam Centurionem, Attilium militem, aut L. Sicinium Dentatum, plebium Tribunum, vel Cynegirum quempiam ex historiarū monumentis quasi testes adduxeris, quis est adeò vecors, adeò exanimis, vt eorum exemplis non excite-tur, non animetur, nō impellatur ad patriæ incolumitatem, ad sui suorūque salutem vindicandam, cōseruandam, discrimina mortēque pro nihilo ducat. Sic enim Mylciadis trophæa somnos eripuisse Themistocli, sic alii sunt ad imitandos præstantissimos duces Alexādros, Scipiones, Fabios, Catones, Regulos, Cursores, Valerios, Marcellos, Aemilios, Cæsares deniq; ac reliquos innumera-biles crebro rumore virtutum suarum incredibili ardore cōpulli. Porro si ali-am historiæ vim libet inspicere, reperiemus eā non minimam nec mediocrem ducibus in consultando auctoritatē, & in gerēdo peritiā accomodare posse: quodd si veterum res gestas memoria repetamus, inueniamusque maximas res publicas, præcellentissima regna, potentissimos diuersarum gentium populos, grauissimo sēnum adoleuisse floruisseque consilio, q̃ hi temporū diuturnitate, multarū gentiū vertigine & experiētia multa scisse, permulta vidisse crederentur,

rentur, quanti faciemus totius antiquitatis studiosos homines atque peritos, quibus non vnus senatus & imperii, neque vnus ætatis, sed omnium penè gentium omniumque sæculorum res, visæ cognitæque sint? quæ omnia Cicero noster historiam describens, paucis & his quidem verbis expressit, Historia est testis temporum, lux veritatis, memoriæ vita, magistra vitæ, nuncia vetustatis. Ex qua descriptione, temporum rationes, hominum res gestas, vniuscuiusque vitam, naturam, formam, cogitatus, consilia, mores, naturæ in solita opera, fortunæque insperatos euentus accipies: hac in re aderit quoque scriptorum genus, quasi castrense, egregium sanè atque præcellens, quos ad pacis vsum bellique tempora legere atque manu versare operæ pretium sit: Verum apud externos quidem Herodotus ille imprimis atque Thucydides: ille enim Persico bello merens, quo tempore Xerxes in Græciam duxit exercitum, quatum hoc dicendi genere valuerit, eius historia elegantissimè scripta declarat. Hic verò non secus cum in re bellica aliquandiu versatus esset, tandem se contulit ad scribendam historiam, in qua ita claruit, vt cum eius fama in bello non obscura esset, maiorem ex eo studio quàm ex armis sibi laudem et gloriam cõpararet. Idem etiam de Timotheo Cononis filio liceret dicere, qui quum summus Imperator fuisset, elegantissimè perscripsit historiam, & quod magis scio admirabere, si Probum non legeris, Hannibal Pœnorum dux inclytus, tot tantisque bellis implicitus, de Cn. Manilii Volonis rebus in Asia gestis nonnulla ocii, solitudinis, & ingenii sui Græcis literis monumenta reliquit. Iosephus hebræus genere, & Galilæorum dux à Vespasiano captus, Titoque filio eius relictus, Hierosolymis Romam veniens, nonne bellum quod cum Romanis gessere Iudæi omnium maximum atrocissimumque, septem libris digestum, patri filioque imperatoribus obtulit, statuamque promeruit? Mitto alios antiquitatum libros ab exordio mundi ad quartumdecimum usque Domitiani Cæsaris annum, ab eo quoque quorundam sententia ita vti sunt apud nos latinis literis & orationis venustate conscriptos: sunt qui eum scripsisse literis Græcis putet, postea verò in Latinum versos illos è Græco, quidam à Ruffino Aquilegiensi, aliique ab aliis traductos malint. Ex nostris quoque ducibus nonnullis cum militassent, hoc idem quod externis propositum fuit, vt nec in armis ætatem totam contererent, verum ab negotio castrensi ad historicum ocium, & ab historico ad castrense aliquando se mutuò conferrent. Vnde M. Porcius Cato quem honoris ac differentiae causa, modò priscum, modò superiorem, aliquando maiorem, sæpe familiæ Porciæ principem, plerumque Censorinum docti vocant, Originum libros scripsit, egregium quidem opus atque diffusum, & in quo si usquam alibi historiæ plurimè & antiquitatis monumenta extant, eiusce rei septem sunt libri cõscripti, sed primus quæ sint Romanis à regibus res gestæ cõtinet, secundus et tertius cuiusque ciuitatis Italicæ cõditorè, ortum & originem, quàm ob rem Originum libros inscripsisse visus est: quartus bellum primum Carthaginense, quintus secundum, terribile atque memorandum, quod Hannibale duce cum Po. Ro Carthago subiit. Quæ autem sunt eo superstitè bella deinde confecta, sextus & septimus usque ad præturam Sergii Galbæ referunt, expositis etiam in Italia & Hispania, quæ aut essent aut videretur admi-

ratione dignissima . Nobilem deinde ducem Q. Fabium , qui etiam romane historię scriptor est, & cuius orationis Thucydidis orationibus q̄ similes fuisse asserunt, miris in cœlum laudibus superior tollit etas, quanquàm ex pictura magis, q̄ ex literatura nomen inuenerit . Consimili ratione Syllam Luculli res clarissimè gestas, memoriæ hominum demandantem accepimus, & ad eum ipsum qui commentariis maiore quodam orationis cultu & splendore eam ipsam historiam expolire potuisset . Magna etiam huiusce rei D. Iulii Cæsaris inter cæteros acta cura est, in scribendis siquidem Gallici ciuiliſq; belli Pompeiani commentariis (sic enim libros suos appellauit) hanc diligētiam adhibuit, vt singulis libris singulorum annorū res gestas colligeret : libros igitur septem de bello Gallico, & tres de ciuili Pompeiano scripsit, superioribus autem octauum post eum necatum addidit Hirtius . Is namque libro vno quæ deerant de bello Gallico ad finē cum integritate suppleuit: postremò libri sunt tres de Alexandrino, de Aphricano, de Hispaniensi bello scripti, horum auctorem Suetonius qui antiquus & nobilis est scriptor, esse incertum refert , quod eos scriptos alii ab Hirtio, alii ab Oppio esse putent : Hirtius autem in suo octauo qui est, vt dixi, de bello Gallico ita p̄fatur, quod isti etiam tres de bellis quæ in Alexandria deinde gessit Cæsar scripti ab eo haud dubiè videantur : quæ hoc in loco à me dicta sint vt vera, ac testimonio Hirtii & Suetonii approbantur , inscriptiones tamen solent (memini) quædā haud minus falsæ q̄ variæ inueniri, q; aliqui Iulio Cæsari, quidam Iulio Celso, nonnulli Hirtio, multi Suetonio nō istos aut illos modò, sed quos nominaui libros omnes de Cæsaris gestis (sunt enim numero quatuor & decem) inscribant: sed vt libet disponant illi, Hirtium nos ac Suetonium secuti sumus . Eadem Cæsariana tempestate Asinius Pollio, Dalmatico triumpho etiam insignis p̄termittendus non videtur: et quāquàm eloquentiæ suæ nulla supersint monumenea , eum tamen historiarum scriptorem nobilissimum fuisse memoriæ proditum est . Marcus autem Varro quem etiam militasse constat, quantum hoc studio Romanis rebus profuerit, de temporum descriptionibus , de patriæ ætate libri ab eo accuratissimè scripti clarè testantur . Quid Cicero noster, orator amplissimus & Imperator ? nōne cū militasset , hoc literarum genus ita excoluit, vt de tēporibus suis scripserit, totāque Cyri historiam à Xenophonte conscriptam legendo contriuerit pariter & excusserit : annales etiam ab eo esse conscriptos atque de Cosmographia libros Prisc. Cæsariensis refert, & fragmētū adhuc superest. Fuerunt & alii p̄ter hos Romanorum Augusti, maximi ac nobilissimi principes ducēſq; , orbis ac rerum summam adepti , hoc scribendi munus minimè aspernati , Octavianus Augustus imprimis & Claudius : ille enim rerum à se gestarum libros tres ac decem cum esset in Hispania Cantabrico tenus bello edidit, hic verò historiam Tito Liuiο, hortante in adolescentia , Sulpitio verò adiuuante aggressus est : in principatu etiam suo plurima cū literis huiusmodi cōplexus fuerit historięque suæ initium sumpserit, post cēdem obitūque Cæsaris dictatoris, prioris materiæ duos, posterioris vnum & quadraginta libros reliquit. Huius etiā literariæ & historiciæ famæ tā cupidum Hadrianum fuisse nouimus , vt rerum

suarum

suarum volumina notauerit, familiaribus libertisque suis nominibus eorum inscriptis inuulganda contulerit. Gordianus denique senior, panegyricum siue laudes Antoninorum omnium qui superiori tempore fuerant, oratione soluta cōgessit in libros, & etiā Antoniniados, hoc est, Antonini Pii & Antonini Marci elegantissimis versibus in triginta libris vitam illorum & bella publicè priuatimque gesta perscripsit. Taceo alios innumeros rerum gestarum auctores, sine quibus præclara superioris temporis vtriusque lingue regum & ducum acta, aut penè deperissent, aut essent in tenebris perpetua obliuione sepulta: utque ad vrbi um iam maximarum nomina conuertatur oratio, nonne suo iam igne cōsumptum esset Ilion? Nūc cōsumptæ Thebæ? Num Micenæ? Lacedæmon? Athenæ? Num Corinthus, Carthaginis Byrsa, ac veteris mœnia Babylonis? Quid Roma denique ipsa, vnica quondam mundi gloria, ac clarorū tot virorū patria & domicilium? nihil profectò, nisi & Græcis & Latinis rerum gestarū scriptionibus suscitaretur: hac enim re vna muti loquuntur, absentes adsunt, mortui viuunt. Mortuorum enim vita (ut inquit Cicero) in viuorum memoria consistit: quò fit, ut res ab nostra ætate memoriæque remotas melius cognoscamus, si modo sint clavis auctoribus illustratæ, quæ recetior dies attulit: cū qui ne vnquā urbem viderint, illustres tamen Romanos resque eorum magnificè gestas ita norint, ut res omnis penè longe melius, quā qui à multis sæculis citra inde oriundi sunt, cognouisse videantur. Postremo ad ea quæ adeunda ineundaque sunt locorū genera, nihil conducibilius quàm regionū terrestriū aut maritimarū sciētia, cum non solū agros, sylvas, nemora, saltus, montes, flumina, lacus, stagna, portus, & maria, sed tot oras orbis & vrbes, sparsaque imperia, et populorū dissonas dissidentesque linguas ita describit, ut nō tā ore ac mēte quàm oculis legere te reputes. Quocirca et præclarū (ut inquit Flaccus) et vtile nobis exēplar pposuit Vlyxes Qui domitor Troiæ, multorum prouidus vrbes,

Et mores hominum inspexit, latūque per æquor.

Dum sibi dum sociis reditum parat, aspera multa

Pertulit, aduersis rerum immerfabilis vndis.

Illud quoque in eodem genere Alexandri Cæs. institutum sæpenumero scitū et memoratu dignum mihi videri solet, qui sapientes obeundis in rebus cōsiliarios historicos cōsulebat, & milites veteres & benemeritos ac locorū gnaros, ut si quid huiusmodi superiori ætate bene actū esset, vel vsu pbarer, vel melius ac prudentius cerneret. Præclarum & illud quoque Demetrii Phalerii, Ptolemeum Aegyptium admonentis, ut libros in quibus iusti regis officia & illustriū principum vitæ ac mores literis demādati essent, & studiosè legeret, & de manibus nunquā emitteret. Huic cōsentaneū non minus est, quod à Scipione Aphricano diuino homine obseruatū inuenimus, qui nō tantū studii operaque Xenophonis lectioni, in qua Cyri vita cōtineri dicebatur, impendisset, ni bello vel pace existimasset eam sibi lectionem plurimū pfuturā: nec Cato ille Priscus aliam ob causam manu se sua nato res gestas maiusculis literis exarasse testatur, nisi ut domi maiorum virtutis simulacra filio vsui forēt et adiuuēto. Quæ cū ita sint, egregiū sanè consummatumque belli ducē neminem esse posse arbitramur,

B iii qui non

qui non harum rerū cognitione & doctrina ad ea quæ sibi proposita sunt munera tractanda instructus atque ornatus accesserit, qui non ea quæ de bonis rebus & malis, de contemnenda pecunia, gloria propaganda, frágendis cupiditatibus, conformandis hominum moribus, excipiēdis periculis ac morte, pro honestate appetenda, sapientissimi viri maiores nostri monumētis suis scripta nobis reliquerunt, non modo audierit, legerit, versauerit, verū etiam in his exercuerit se diutius, & earū exempla ab omni memoria antiquitatis cognouerit, cognitāque tenuerit, nō minora denique priuatim publicēque Pythagorā, Democritum, Zenonem, Chrysippū, Platonē, Aristotelem, Liuium, Sallustium, Herodotum, Thucydidem, Ephorum, Theopompum, ceterosque sapientes egisse asserentes, q̄ si duxisset exercitus, gessissent honores, leges tulissent, nec solum palmas & coronas his tribui oportere, sed etiam decerni triūphos & inter deorum sedes eos dicandos iudicare.

De Eloquentia quantumque huic ipsa rei conducit.

Cap. I.

Diicienda est huic, ni fallimur, illa quæ rectè à præclaro poëta flexanima dicta est omnium regina rerum oratio, hac quam modo diximus historia famosior multo & illustrior. Sed cum duplex sit orationis ratio, & in altera sermo sit, in altera cōtentio, non est id quidem dubium quin orationis contentio maiorem vim habeat ad gloriā: ea est enim quam eloquentiam dicimus. Sed tamen difficile dictū, quantopere cōciliet animos comitas affabilitasque sermonis. Extant epistolę Philippi ad Alexandrū, Antipatris ad Cassandrum, & Antigoni ad Philippum filium, quibus præcipiunt ut oratione benigna multitudinis animos ad beniuolentiam alliciant, militesque blando appellando sermone deliniant. Quę autem in multitudine cū contentione habetur oratio, ea sæpe vniuersam ita excitat gloriā, ut flagrātes cupiditate animi ab improbitate, auaritia, luxuria, ignauia, desidia, flagitio deterreantur. Remissi verò atque languentes metuque abiecti, ad virtutem, dignitatem, decus, ac gloriā excitentur, inducanturque in spem cogitationemque meliorem: quę singula licet nisi ab his qui naturas hominū vimque omnem humanitatis causasque eas, quibus mentes aut incitātur aut reflectūtur, quos philosophos esse nouimus, & quibus hi loci potissime debentur, prospiciantur: tamen nescio quo pacto & ira & misericordia omnisque animi suscitatio in potestate est oratorum: quorum fœlicem ac beatam eloquentiā ab omni populo fuisse spectatam, & veluti numen quoddam celebratam nō ambigimus, quum neque nos lateat ab ea quā sæpe tyrānos vrbibus eiectos atque sublatos, sed atas discordias, mitigatam inuidiam, turbulentos ac seditiosos ciues oppressos, plurimos ad honores ac imperia magna prouectos, plurimāsque partas vrbes, quæ ita fuisse superiorū tēporū demonstrat euetus, et clarissimorū virorū illustriūq̄ rerū publicarū testātur exēpla: atq̄ ut à nostris his in rebus qui multū valere nostra fidēumat oratio: q̄s dubitat aliter hac comitate et sermonis affabilitate militariq̄ facūdia et bellis accōmodata fieri potuisse, quod à L. Bruto, spectatæ nobilitatis virū factū esse scimus, qui potētissimū regē expulerit, ciuitatēq̄ ppetuo iugo liberarit. Paulo etiā post reges exactos, q̄s nescit hac ipsa oratione

one plebé armatá, variis stimolata iniuriis, & à patribus dissidētē ppe ripá Ani-
 enis fluminis, eūq̃ mōtē q̃ sacer dicitur, siue cuius Piso testatur Auētínū occu-
 pātē, Meneniū Agrippā grauē ea tépestare virū dicendo sedasse? possumus Ap-
 piū Claudiū áplissimū virū senectute ac oculorū orbitate cōfectū his ánumera-
 re, q̃ à filiis lectica per forū deuectus in curiá, his auditis quē in senatu & p̃cla-
 re & humaniter à Cynea dicta erát, quū & liberationē captiuorū, & auxiliū ad
 subigendá Italiá Po. Ro. Pyrrhus offerret, ac pro his nihil aliud quā amicitia
 sibi Tarentinisq̃ securitatem postularet, pluribus ad eā rem inclinantibus, ma-
 gnifica oratione auctor fuit, vt eiusmodi pacis quæ plurimum turpitudinis &
 insidiarum habitura erat, fœdus nullo pacto reciperent. Possumus merito M.
 Tullium Ciceronem sermonis & contentionis p̃stantia omnipotentē dicere,
 qui Verrem audacissimum hominem scelestumq̃ criminibus suis oppressit, &
 ferocissimis septum armis, nihilq̃ non ausurum Catilinam inermis exterruit,
 ac de incendio vrbis & ciuiū sanguine cogitantem trusit in exilium: qui mœ-
 nia Romana, tecta, tépla, Capitoli arcem, bonorum lares, totum deniq̃ corpus
 imperii impendenti iam pr̃ripuit ruinæ: quo merito primus omnium (vt in-
 quit Plinius) parens patriæ appellatus, vt qui primus in toga triumphum lin-
 guæq̃ lauream meruit, facundiæ literarū nq̃ Latinarū æquē parens, omnium
 triumphorum lauream adeptus maiorem, quāto plus est ingenii Romani ter-
 minos in tantum promouisse q̃ imperii. Addidit etiam Cæsarem dictatorem
 ipsius quondam Ciceronis hostem de eo talia scripsisse, ex testibus inimicitia fi-
 dem sibi sumens, qui & ipse quantum militari valuerit eloquentia, nemini me-
 diocriter etiam erudito ambigendum esse cēseo: quippe qui aut disertissimos
 dicendi artifices equauit, aut excessit eloquio: accusator namq̃ Dolobellę plus
 q̃ militare sit munus, summi oratoris officium impleuit: in qua quidem accusa-
 tione extorqueri sibi causam optimam L. Cottæ patrocínio questus est, quo
 verbo facundię vim expressit, vt Valerio videtur. Nimirum verbum extorque-
 re hanc vim habet, vt reus ille nō ex facili, sed ex arctissimo quidem indissolu-
 biliq̃ laqueo verbi, vbi Cæsareo eloquio victus erat, pr̃reptus videretur, post-
 quā accusationem (vt Suetonius inquit) haud dubie principibus patronis an-
 numeratus est. Enumerare possem quibus pr̃aliis eius oratio ita militum ani-
 mos incenderit, vt periculi omnis immemores, læti etiam & exultātes in ferrū
 ruerent, quas ingentis exercitus seditiones compresserit, quot armorum milia
 solus & inermis oratione terruerit, vsque adeo vt ad nutum perorantis inuēti
 sint, & qui colla porrigerent, & qui ferirent: qui verò gerneret nemo, nisi nar-
 ratio longior foret. Nec Augustum inter multa animi ingeniiq̃ sui bona ab
 huius, quā modo diximus, paternæ eloquentiæ studiis abhorrentem nouimus.
 Nā vt de illo scriptum est, genus loquendi secutus elegans & téperatū, pr̃ci-
 puā curā duxit, sensū animi quā aptissimè exprimere, & amicos irrisit verba
 insolita & obscura captantes, & hostem increpuit, vt insanū, ea scribentem quæ
 admirationis plus quā intelligentiæ allatura essent animis audiētū. Nec est
 mihi de eloquentia clarorum ducū scribenti Asinius ipse Pollio silētio obruen-
 dus, quem (vt appareat suum cuiq̃ iudicium fore) medium inter duos eloquē-
 tissimos

tiffimos Latinorum, M. Tullium & T. Liuium Seneca cōstituit, ita non spernendus auctor. Tres enim vult esse eloquentiæ principes, quos in epistola quadam videtur omnibus præferre, secundum faciens Pollionem, cuius orationem Ciceronianæ dissimilem, salebrosam, & exilientē dicit, & ubi minimè expectes relicturam. Si verò Portii Catonis quispiam quærit eloquentiam in orāda causa, oratoriæ artis magnum ea ætate decus illi partum dices: quippe qui omnis generis eloquentiæ eius orationes tam multas pro se, pro aliis, & in alios egerit, sicq; perorauerit, ut nō ab re Romanus in vrbe Demosthenes diceretur: id etiā ubi nactus præ cæteris, ut eius propriū sit quater et quadragies causam dixisse, nec quemq; sæpius odio & inimicorum similitudine petitem, ac semper inuictum & absolutum: cuius eloquentiæ vim atq; naturam quum ipse probè nosset, ac iuuentutem hortaretur ad audaciter pugnandum, asserebat verbo magis quàm ense, & voce quàm manu, plærumq; euerti & cōsternari hostes solere. Excellētem & egregiam quoq; L. Crassi faciendā si aliunde nesciremus, hinc liceret intelligere, quod in libris de oratore M. Cicero mortē eius magnificentissimè deplorans, omnes illum semper eloquentia, paucis verò ante obitum diebus sese etiam vicisse commemorat. Certatim quoq; secum eloquentiæ studiosos ad eū locum, quem nouissimè pedibus ille calcauerat, post ipsius mortem rediisse, captus dulcedine & recordatione sermonis, quē ex eo nuper audierat, & velut iterum auditurum. Addit etiam id vni Crasso singulariter cōtigisse, ut quotiens peroraret, toties solito altius ac sine exemplo locutus videretur. Enimvero quia fama huius aliquando apud vulgus ignotior est, non alienū existimaui duo etiam M. Tullii dicta subiicere, quibus de hac re præ cūctis fides habēda est. Nanque apud eum ita scriptum iuuenio, Crasso dicēte, nemo tam arrogans qui similiter se vnquam dicturum esse consideret: & iterum, omnibus auditis oratoribus, sine vlla dubitatione sic statuo & iudico, neminem omnium tot & tanta quanta sint in Crasso habuisse ornamenta dicēdi. Idem de M. Antonio testis adest. Siquidem cū quodam in loco de hoc dēq; superiore simul loquens dixerit fuisse vtrumq; tū studio & ingenio & doctrina præstātem omnibus, tum in suo genere perfectum, ut neq; in Antonio deesset ornatus orationis, neq; in Crasso redundaret, alio tamen loco omnium quos ipse audisset eloquentissimum ait Antonium, quasi de industria dubium relinquens, quò tātarum laudum stateram potissimum inclinaret. Verū fama huius vulgatior videtur, cui multū adiecit nouissimus dies, quo migravit ē vita: in illa enim tēpore Mariana, ubi nullus misericordiæ portus erat, iussi scelerū ministri Antonium trucidare, ubi domum eius peruenere, Antonium intuētes, ac alium alius ad eadē hortaretur præmitteretq; tanta fuit oris illius dulcedo, sed quādā persuadendi dea potius, ut loqui quum inciperet, milites omnes præter vnum Annium eius oratione deliniti, districtos iam & vibratos gladios incruētos vaginis redderent, ac à summo furore protinus ad summam misericordiam conciderent. Huius est etiam ille ad persuadendū efficax actus orationis, cuius in Oratore suo aliisq; in locis meminit Cicero: cum enim M. Aquilius qui cōsul fuerat & dux apud senatum & populum clarus, omni tandem honore spoliatus

tum & ad extrema fallacis fortune precipitatum senem in capitali causa defenderet, in medio orationis ardore & deformem squalentemque reum sustulit, putremque eius discindens tunicam, ac generosi quondam tunc miserandi pectoris cicatrices iudicibus ostentans, simulque ad C. Marium qui inter astates erat versus, & ut collegæ dudum misereretur multis cum lachrymis ostentans, misericordiam omnium concitavit: utque ad exteros prolabatur oratio, quibus cære in hoc quidem sermonis genere non possumus, occurrit nunc qui primas militaris huius eloquentiæ partes sibi vendicat Pisistratus, quem rara quadam eloquentia florentem Atheniensibus imperitasse patientibus, atque ultro ei deferentibus imperium constat: quod ne magis obliuione quam iudicio factum existimetur, ex eo coniici potest, maxime quum Solon orientem Pisistrati tyrannidem multo antè prospiciens, euocata concione, profectus in publicum, lorica armatus & clypeo, insidias & improbos conatus eius aperuisset: neque solum orientem, verum quum relicta patria depositis ante curiam armis in Aegyptum indignabundus nauigasset, atque inde Cyprum profectus, post ad Cræsum perueniens, atque inde in Ciliciam Pisistratum in tyrannide perseverantem didicisset, eos rursus per epistolam sic monuit, Siquidem per vestram vecordiam dira toleratis, nihil in hac parte diis acceptum referatis: ipsi enim vobis horum causa estis, qui pignora ut duram seruitutem pateremini dedistis: vestrum verò unusquisque vulpis vestigiis incedit, omnibus autem levis & stolidus mens est: quippe viri linguam sermonemque varium & plenum astu & fallacia attenditis, rerum exitum considerare nescitis. Huius quoque tyrannidis & eloquentiæ successor Pericles dicendo tam similis fuit, ut qui hunc audirent, illum se audire arbitrarentur, si modo unquam eum audire contigisset: hoc tamen iste præstantior, quod alter eloquentiam armis adiuuerat: huic eloquentia sola satis fuit ad imperium, quod & diuturnum gessit & magnificum. Quadraginta enim annos rempublicam tenuit, eodemque tempore & urbanis rebus præfuit & bellicis inermis ipse. Sed tamè armata fultus eloquentia, dictu mirabile, ut quum aduersus omnium salutem diceret, cum voluptate summa omnium audiretur. Quid Alcibiades Clineæ filius, Atheniensium & ipse Imperator summus mari ac terra, nonne tanta eloquentia præstitisse, ad tantamque rei militaris gloriam peruenisse perhibetur, ut utraque in illo duce laus de excellentia certare videatur? qui quod ad reliquos attinet tantum dicendo valuit, ut nemo ei dicendo posset resistere. Hanc itidem oris orationisque vim atque potentiam apud Homericum Nestorem, veluti quodam ingenti speculo clarius licet inspicere: nam quum duo totius exercitus columina diffideret, Agamemnon regno pollens, & Achilles potens bello, desideratur vir cuius ore melle dulcior proflueret oratio, & peritiam multa memoratus, qui Atride superbiam sedet, Pelide ferociam compescat, atque eos auctoritate auertat, exemplis moneat, oratione permulceat. Similiter apud eundem poetam, quum in concilio Græcorum Agamemnon sopitis summo membris, quod de instruendo prælio viderat, efferret in medium. Nestor fidem relatis concilians, exercitui non minus eloquentia, quam reliqua omnis multitudo ferro & viribus fuit adiumento. Eadem ratione dux ille inclytus Græciæ non tantum, immo nunquam (si Cice-

roni

roni credimus) optabat ut Aiakis similes haberet milites, sed ut sapientes similes Nestoris. Quod si sibi concederetur, non dubitat quin brevi tempore Troia foret peritura. Adhuc etiam accedit Socraticus ille Xenophō, qui optimum dicebat vel tribunos vel equitū praeceptos eloquentia praestantes parare, vel oratores idoneos in concionibus castrensis adhibere, qui equitibus peditibusque vi orationis & copia terrorē incutiant, metu quō meliores fiant: sedent etiam & ad tranquilliorē partem traducant, si quando temere concitati fuerint: nec aliam ob rem denique Pyrrhus ille sapientissimus rex & Imperator dicere solitus est, Plures à Cynnea urbis, quā ab se armis urbes esse partas: nisi quod omnia Euripidis sententia conficit oratio, quae haud hostile ferrum conficere potest.

De poetis, qui fructus ex eis, & qui audiendi, quique repudiandi sint.

CAP. II.

Umq̃ue finitimi sint oratoribus Poetae regesque superiori tempore & inclyti duces quum bellum inituri essent, sacra Musis de more antequam perfoluerent, utpote quae disciplinae iudiciorumque meminissent, quo & faciles ac promptae periculis adessent, & facinora praeslantium memoratu digna redderentur: eos audiendos legendosque quum inhæreant penitus mentibus esse operæpretium arbitramur: maximè quum magnam speciem doctrinae atque sapientiae præ se ferant: Caterum hi quum multiformes variique sint, ut Tragici, Comici, Epici, Melici, & Iambici, ac Dithyrambici, apudque alios poetarum alii cetera notatione digni, alii habeantur in praeiis, ut facile scerni possit ex his qui lectione nostra digni quique exigendi sint, diuisionis gradibus explicandum est. Poetae itaque omnes aut tantum conciliandae auribus voluptatis aut orationis quoque ad meliores vitae vias gratia fabulas finxere, auditum imprimis mulcet: veluti scenici, de quibus nihil aliud est, quod dixerim in praesentia, quā quod Romani veteres apud quos nunquam Tragediae siue Comediae probare sua in Scenis ac Theatris flagitia potuissent, eos non admissuri fuerat nisi consuetudo vitae pateretur, à rebus diuinis Liberi patris, Apollinisque sumpto principio: ab his enim Tragedia & Comedia sumpserunt exordium, dictaque Tragedia proinde eodem nomine quo sacer hymnus Liberi patris, cum hymnus ille fortia facta & laudes Liberi patris concinebat: ita & haec Tragedia non nisi magnorum & fortium virorum vitia reprehendebat, vel ex vocis vastitate nominata quae concavis percussionibus roborata, talem sonum videtur efficere, ut penè ab homine non videatur exire: erigitur autem in hircinos pedes, quia si quis inter pastores tali voce placuisset, capri munere donabatur: vel quod hyrcō ornabatur inter alia praemia eius carminis scriptor: vel quia corium hirci plenum musto solenne praemium cantoribus erat: vel quod ora sua fecibus perlinebant Scenici, ante usum personarum ab Aeschilo repertum, fex enim graece dicitur ἥρως: & his quidem causis Tragediae nomen inuentum. Simili modo quum post longo tempore Apollini Nomio vel Aristeo, id est, pastorum vicinorumue praesidio deo sacra & ludi inuenti celebrarentur circum Atticae pagos & vicos & villas, & compita ubi rustici gestiētes humanos actus letissimis carminibus irridebant, sacer hymnus Apollinis catus esset, quod Comedia dicebatur, ut opinor à pagis & cantilena composito nomine: vel à Graeco quod est comessatum ire cātantes consuetum

consuetum est ibi quoque sicut in sacris Liberi reprehensoria carmina recitari, sed quæ non reprehenderent, nisi vitia agricolarum & medicorum hominum, quorum ille erat conuentus maximè apud Græcos, etiam primùm fuit lege concessum, ut quod vellet Tragedia siue Comædia quodam quasi ludo, salsa & facetæ reprehensione composita, & dignitate orationis, & vtilitate corrigendorum morum nominatim de quo vellet diceret: quod suis temporibus profuit multum quum vnusquisque caueret culpam, ne publico spectaculo derideretur. Postea verò quàm victor populus & prius Atheniensis, postmodum Italicus cepit agros & vrbes extendere, & multitudine ciuium creuere factiones & vitia, tantoque poetæ pro materia vitiorum acrius reprehenderent, ut etiam ad nobiles vsque conscenderent, nec solum homines improbos in repub. & seditiosos, ceterum nonnullos virtute ac magistratu dignitate præstantes nulla laceffiti iniuria, ut Neuius sepe numero Metellos lacefferet atque vexaret, nobilitas indignata legem dedit, ne quis nominatim reprehederet quæquam. Horatius, Lusit amabiliter donec tam sæuus apertam In rabiem verti cepit iocus, ac per honestas Ire domos impune minax, doluere cruento Dente laceffiti, fuit intactis quoque cura Conditione super communi: quin etiam lex Poenæque data malo, quæ nollet carmine quæquam Describi. Hac lege siue poena quum aliquanto tempore siluissent, à consuetudine prisca deterriti, nihilque dictaret, rursus aliud genus dictaminis adorti sunt: ibi enim Satyra sumpsit exordium, quæ à Satyris quos in iocis semper petulantes deos scimus esse, vocitata est, quidam aliunde nomen prauè putant. Hæc igitur Satyra eiusmodi fuit, ut in ea duro veluti & agresti ioco de vitiis ciuium tamè sine vlllo proprii nominis titulo, carmè esset: quod itè genus Comædiæ multis obfuit poetis, quum in suspicionem potentibus ciuibus venissent, illorum facta descripsisse in peius, ac deformasse stilo carminis. Hoc igitur malo coacti sunt omittere Satyram, & aliud genus carminis, hoc est, nouam Comædiam inuenire: quæ Græci quamquam impudentius, tamen conuenientius licere voluerunt, cum viderent suis diis accepta & grata esse opprobria, non tantum hominum verum etiam ipsorum deorum in scenicis fabulis, siue à poetis essent illa conficta, siue flagitia eorum vera commemorarentur & agerentur in Theatris, atque ab eorum cultoribus: vtinam solo risu, ac non etiam imitatione digna viderentur, quale est illud apud Terentium, dum flagitio Iouis optimi maximi adolescentum nequitiam incitaret. Quid enim ingenui iuuenes aut virgines ipsæ facient, quum hæc & fieri sine rubore, & spectari ab hominibus libèter cernant? nonne admonebuntur quid facere possint, & inflamabuntur libidine, quæ visu maximè concitatur? At Romani quamuis noxia iam suspicionem premerentur, ut illos deos colerent, quos videbant sibi voluisse scenicas turpitudines consecrari, sue tamè dignitatis memores ac pudoris actores talium fabularum haudquaquam honorare more, Græcorum: sed artem ludicram scenamque totam in probro duxere, genus id hominum non modo honore ciuium reliquorum carere, sed etià tribu immoueri, notatione censoria voluerunt. Nam quæquam ibi actus musici et prudentissimi sæculi dicta floruerunt, etas tamen subsequens miscens ludicra priscorum inuenta traxit ad vitia, & quod honestæ causa delectationis repertum erat, ad volu-

ad voluptates corporeas precipitatis mentibus impulerunt: quo factum est, ut paulatim honestissime disciplinæ improborum consortia fugientes, verecunda se exinde consideratione subtraherent: & consultè id quidem. Quid enim aliud quàm libidines edocent & instigant histrionum impudentissimi motus, quorum enervata corpora, & in mulierum incessum habitumque mollita impudicas foeminas immodestis gestibus mentiuntur? Quid de Mimis dixerim? corruptelarum impudentiæq; omnis disciplinam humanarum rerum imitatione preferentibus, qui docent adulteria dum fingunt, & simulatis stupris erudiunt ad vera? quòd si nullus scenicis ad honores dabatur locus, consentaneum videtur, ut ipsi poëtae talium fabularum compositores, qui duodecim etiam tabularum lege prohibentur famam lædere civium, non minus quàm scenici actores habeantur eiectioni. Placet etiam quum recte formaret, qualis esse civitas deberet quam finxit, quàmque optimis moribus & optimo reipublicæ statu, tanquam aduersarios poëtas omnes (Homerum tamen excipiens, quem honorabiliter admonet, phanum ei constituens, & vnguenta superfundens) vrbe pellendos censuit, ne rectam opinionem de deo fabulis forte destruerent, deorum iniurias indignè ferens, animosque civium talium lectione fucari corrumpique. Huic illud quoque apud Lacedæmonios persimile probatur, qui Archilochi poëtae libros è ciuitate sua asportari iussere, quòd eorum parum verecundam, parum continentem ac pudicam lectionem non virtutum semina, sed labem quandam potius & iuventutis corruptelam, viamq; ad obscena singula præstruentem arbitrantur. His proximi sunt, qui auditum etiam mulcent, sed illecebris ac foedis amoribus referti, lasciuiæ omnis & intemperantiæ legem preferentes: quales Marsum Pedonem, Aediuium Zerulicium, Portium Theium Lacedæmonium. Meminium, Titydem, Cynnam, Cornificium, Anserem, Hortensium, Seruium, Gallum, Catullum, Caluum, Propertium, Tibullum, Apicium, mulierem Lesbiam: Nasonemque postremo omnium lasciuiissimum, siue M. Valerium Martialem: & quicquid Melicorum, siue Lyricorum, siue Dithyrambicorum erit huiusmodi, quod dictum licentius ac procacius videatur: quum horum omnium libri potius Veneris militiam, quàm Martis studium, & instituta perstruere videantur. Molliunt enim fortissimorum hominum animos dulcedine sua, & ita molliunt, ut non legantur modò sed ediscantur: sicque ad malam rei domesticæ disciplinam, vitamque omnem quum accesserint, nervos virtutis omnes elidunt. Sunt Epici alii, qui summa vi eloquentiæ carminisque præcellentia per turpia licet & indigna nonnunquam effluant: per plurima tamen ac maxima per clarissimos duces bella memoratu digna sub honestis rerum figmentis ac velaminibus ad varium optimumque degendæ vitæ genus proprius videntur accedere. Hi sunt qui suppliciis & poenis improbos homines variis terrent agitantq; terroribus, eos qui econtra iusti probiq; fuerint, & ob patriam pugnando vulnera passi, Quique sacerdotes casti dum vita manebat, Quique pii vates et Phœbo digna locuti, Inuentas aut qui vitam excoluere per artes, Quiq; sui memores alios fecere merendo, puros, impatibiles, & beatos in cælum prouehi virtutum meritis, vel in campos quosdam fortunatos rapi hic ubi mira voluptate fruuntur: Hoc in

Hoc in genere quum multi nobis occurrant poëta, omnium clarissimi Home-
 rus & Maro primi se ingerunt. Apud illū nanque operæ præciū est videre, quæ
 prouisio ducum in bello, qui aut astus aut fortitudo militum, quod insidiarum
 genus vel cauēdū vel inferendum: quæ deinde monitio, quod consilium, quod
 genus Aeneas prælio Troianorū dux, Græcos magna vi pulsos in castra rede-
 gerat: quumq; audacius surgeret, ac iam totum agmen obiiceret castris, aduo-
 lat ad eū Hector & sensim circumspēctēq; agere monet, affirmās eum qui exer-
 citum dūctitet, non tam audacem quā cautum esse debere, quod quāti existi-
 mandum est præsertim ab Hectore audacissimo traditum, tute Sigismunde te-
 cum versa atque peruolue. Apud eundem quoq; poëtā Iris siue somnus, vt alii
 interpretantur, nōne ad Atridem missus quum dormientē comperisset, cor-
 ripit eum verbis negatq; dormiēdum esse, cui tot populorum, tot gentium sa-
 lus cōmissa est, ac tantarū denique rerum incumbit prouisio? Postremò quum
 rebus dubiis & afflictis spectatores deligendi sunt, qui noctis intempestē silētio
 castra hostium penetrent, nōne Vlyxes inibi cum Diomede deliguntur, velu-
 ti consiliū & auxiliū, veluti mens & manus, animus quoque & gladius? Quis-
 quis igitur cōcionator aut imperator sūmus effici voluerit, Achillis aut Aga-
 memnonis se similem fieri cupit, is se in huius poëtę disciplinā tradat, librūq;
 de manibus nunquam deponat, quod ab Alexandro sicut ex ipsius p̄cipi potest
 epistolis factum fuisse proditum est. Is enim rex discendi legendiq; audus, Ili-
 adem in qua rei militaris viaticum existimare solebat & appellare, Aristotele
 exponente perdidicit, eam semper vnā cum pugione sub puluino iacentē tene-
 re solitus, qui itidem quanti eundem poëtā facere visus sit, ex hoc maxime li-
 quet: hic enim quum inter spolia Darii regis deuicti vnguētorum scrinium re-
 perisset auro gemmisque expositū, ac eius scrinii varios vsus amici ostentarent,
 immo inquit librorum Homeri custodiæ detur, vt preciosissimum humani ani-
 mi opus quā maximi diuiti opere conseruetur. Apud hūc verò huius quem
 modò diximus Homeri in omnibus ferē emulū Maronem, deesse quid potest?
 cuius poësim nedum viaticum, cæterum totius penē rei militaris esse discipli-
 nam non dubium est, in belli tempora pacisq; diuisam. Quod etsi satis diui-
 ni operis eius constet initio, apud eos tamen qui mentem eius enucliatius per-
 scrutantur potissimū est intueri. Nam si militaris iustitię formam et tremen-
 dum cōsulis imperium ab eo quæris, occurrit tibi ilico in primis Brutus, dein-
 de Torquatus rigidis fascibus, immo sæuis securibus in filios patriam & rei
 bellicæ disciplinā acerrimē vindicantes. Si fortitudinem, aderit Horatius Co-
 cles, qui pro ponte sublicio stans, minitantem Porcenniam exercitūque eius, qui
 grauissimo bello Romanos vrgebat, ausus est & potuit dū pro salute patrię di-
 micat, donec pons ipse solueretur à tergo in arcēdo hoste sustinere. Si luēdis pe-
 riculis publicis priuata piacula, Decii præsto sunt, vt illis cadētibus & iram de-
 orum sanguine suo placātibus romanus liberaretur exercitus. Prætereo Camil-
 li victoriā de Gallis, Cossi clarissimē res gestas. Fabricii & Curi victus tenuita-
 tem eorūque duritiam & cōtinentiam, Fabii moram, et plurima huiusmodi
 in bello & pace non minus egregia mentem subeuntia: quæ omnia poetam no-
 bilem

bilem minime latere dicentem, Interea musis animis dum mollior ætas, Et quæ
 mox initure legas, nec desinat vnq̃ Tecum graia loqui, tecū romana vetustas.
 Antiquos euolue duces, assuesce futurę Militię, Latium retro te cōfer in æuum
 Libertas quæsita placet, mirabere Brutū. Perfidiā dānās Metii satiabere pœ-
 nis. Triste rigor nimius, Torquati respice mores. Mors impēsa bonū, Decios ve-
 nerare ruētes. Vel solus quid fortis agat te pōte soluto Oppositus Cocles, Muti
 te flāma docebit. Quid mora prospiciat, Fabius: quid rebus in arctis Dux ge-
 rat ostēdet Gallorū strage Camillus. Discitur his nullos meritis obsistere casus,
 Prorogat æternam feritas tibi punica famam Regule, successus superent aduer-
 sa Catonis. Discitur hinc quātū paupertas sobria possit, Pauper erat Curius re-
 gem quū vinceret auro, Pauper Fabricius Pyrrhi quū sperneret aurū, Sordida
 Serranus flexit dictator aratra, Lustratæ liētoze casæ facēsq̃ salignis Postibus
 affixi, collectę cōsule messes, Et sulcata diu trabeato rura colono. Præteries ita-
 q̃ reliquos ex nostris, exterorū nonnullos Tirtheumq̃ Lacedæmoniorū poētā
 ac ducem dicā imprimis, cuius cōposito carmine & pro cōcione habito, tāta vi-
 animorū deuictis Messanis deniq̃ cōcursum est, vt rarò vnquā cruētius præli-
 um exarserit, tametsi antea cōflictibus Lacedæmonii à Messanis fusi metuq̃ pe-
 riculi propterea territi, certamine desistendum arbitrarētur. Thucydide præte-
 rea, nōne quem imperatorē Athenienses in exiliū egere Tragædiarum condi-
 torem reuocauere, deinde maxima bellorū tépestate permoti? duos duces nō ab-
 re delegere, Periclem spectatę virtutis virū & Sophoclem Tragædiarū scripto-
 rem? qui diuiso exercitu & Spartanorū fines late populati sunt, & multas Asiæ
 ciuitates Atheniensiuū imperio adiecerunt. Quid Diopitē, & Menestheum, Le-
 osthenem & Charedemū subitico? nōne his artibus & rei bellicæ peritia am-
 plitudinē adeptos scimus, répub. Periclis, Aristidis & Solonis more gerēdo? vt-
 pote omni ex parte absolutam & vtrinque excultā & idoneā? Quisq̃ enim ho-
 rum virorum, videbatur, vt inquit Archilochus & Mauorte deo gratisq̃ Heli-
 cone camænis, Assiduus cultor munus vtrunq̃ tenens. Apud agrestiores depi-
 que barbaros et nationes nōnullas, vt apud Galatas, tanti sunt poētæ, atque sa-
 pientię cedit ira, Marsq̃ reueretur musas, vt quū instructa acie exercitus edu-
 ctis ensibus iactisq̃ iaculis propinquant, non solum amici, verum hostes quo-
 que, eorum interuentu à pugna conquiescant.

De Musica & in quo cum re Militari commercium eius sit.

CAP. IIII.

Disciplina autem cantuum & modorum quam Musicen dicunt, non
 minus in studio erat quàm dicendi emulatio ac nitor. Ipsa nanq̃ mo-
 dulis suis & numeris, institutio erat ad ingenuos animi mores ratio-
 ne moderandos, & stimulus quidam ad eum cōcitandum & ad im-
 petū quasi furētem atq̃ strenuum inducendum. Etenim quum hæc ipsa disci-
 plina sit in modos siue tonos, numerosq̃ distributa, repente vt dissimiliū con-
 cordia quā harmoniam vocāt distinguitur: sic audientium animi disponūtur
 ad vnūquemq̃ ipsorū, ad alios quidem cōpositē et mediocriter, vt ad doricum
 quem fatentur omnes constātem ac firmum esse, morēq̃ cōtinere virilem pru-
 dentię ac castitatis auctorem: ad alios violenter, vt ad eum qui Phrygius est, qui
 & ita

modi

& ita excitat, distrahit rapitq; animū ad pugnas, votūq; furoris inflāmat, vt vix apud sese videatur, quēadmodū de Pythagora scriptū est, q; violentos ac debacchātes adolēscētes sub huiusmodi sono incitatos, spōdeo succinēte, ad cōpositę mētis tranquillitatē reddiderit. Nā quū mulieris cuiuspiā dilectę domū vellēt amburere forēsque perfringere, vbi Pythagoras intellexit tibiārum Phrygiūq; modi sono adolēscētes raptos furere, & multorum persuasionibus cōceptis nolle disistere, mutari modum pręcepit, atq; ita tarditate modorum furentem illorū petulantiā cōsedasse. Simili modo de Timotheo Milesio inuulgatū est, qui quū in Alexādrī cōuiuio esset, et hūc, quē Phrygiū diximus, modularetur, vsq; adeo regē excitasse fertur, vt ad arma capiēda p̄siliret, atq; iterū ad cōmessatores epulasq; reduxisse, modulatione mutata. Eūdem etiā ferūt Alexandrū Xenophōte canēte manū ad arma misisse. Sūt et modi alii diuersorū etiā idiomatū vocabulis designati, vt Aeolius, q; animi tēpestates sedat, sōnūq; iam placatis attribuit. Iasius, qui intellectū obtusis acuit et terreno desiderio grauatis cælestiū bonorū appetētia operator indulget. Lydius, qui contra nimias animę curas tædiūq; reptus, remissiōe reparat et oblectatiōe corroborat. Itidē enim et in numeris dicēdū, quū & alii morem cōtineāt grauius, alii verō cōcitēt, alii liberaliores, alii violentiores afferāt motus, quo fit vt morū animorūq; maxime mutationes fiant. Nā si numeri modi q; ad mētē vsq; puenerint, equē animū atq; ipsi sunt afficiāt necesse est. Ideo lasciuia mollis dissolutaq; mēs mollibus & impudicis modis delectatur, asperior rursus durioribus gaudet: mediocribus autē quæ māsuetā, ex quo internosci potest, quāta sit nobis cognatio cū harmonicis modulationibus, quū et multi quoq; Sapientū dixerint, alii quidē animā esse harmoniā, alii vt Plato mūdi animā musica cōueniētia fuisse cōpactā. Proinde nullis quidē q; sapientiā profitētur, curā Musicę quantū ætas illa recipiebat defuisse, quū Pythagoras inuētor atq; eū secuti aliquot pręcipui philosophi, imbibita & assūpta à veteribus opinione cuncta cōpleuerint, mūdū hūc quatuor elemētis ea resonātia esse cōfectū, quā postea sit lyra ad similitudinē veræ testudinis imitata, cuius Mercuriū quoq; neruis trium chordarū, triū anni tēporū instar, repertorem tradūt. Tres enim instituit voces, acutā, grauē, & mediā. Acutam ab æstate, ab hyeme grauē, à vere autūnoq; mediā, tantaq; proinde vtilissima procuratē Astronomi inter stellas requirēdā esse putauerūt, persuadētes cælestē esse musicā, quādo lyre formā cōprehēdere potuerūt inter sydera collocatā. Detractoribus autē & humile et abiectū huius disciplinę exercitiū esse dicentibus, q; aiūt sordidos homines ac viles musicā exercere, haud quā difficile est respōdere, si spectetur qbus modis & instrumētis, et quousq; illi indulgendū ab his q; ad virtutē ciuilem erudiuntur: quum vsq; ad aliquid discere & exercere honestū sit atq; modestū, ad extremum vsq; prosequi & ab illius illecebris capi, turpe atque indecorum: & quum nihil vetet modos quosdā et instrumēta musicę illud quod aiūt efficere, clarū est oportere disciplinā eius neq; impedimēto esse ceteris operationibus, neq; corpus molle & inutile reddere ad bellicas ciuilesq; exercitationes: quod utiq; fiet, si neq; illis tēporibus multū impartiemur, quæ ad certamen artificii pertinent, neq; circa admirabilia quēdā & superuacanea, sed eō vsque

vt gaudere valeamus probabilibus modis, et non cōmuni sensu musicæ solū, vt turba vilium seruorū, ac puerorū, Quū autem sonorum qui materies cantilenarū sunt, triformē cōstet esse naturā, quod triū musarū numerus efficit, quū aut scilicet voce editur, sicuti eorū est qui faucibus canūt: aut spiritus, sicuti tubarū & tiliarū: aut intēsiōe & pulsu, sicuti in neruis et citharis et tympanis et quibusdā aliis, quę cōcaua feriēdo canora sunt, ex his qui fit voce modus quā de cēs sit quāq; ingenuis progredi in ea liceat, ex Philippi & Catonis sentētia intueri licet. Hic enim quia sibi visū est bene cātare nō serii hominis esse, nimirū M. Senatorē nō ignobilem, spatiatorē et fescemiū vocat. Ille verò in institutiōe ad filiū, quū eum accepisset suauiter quodā in loco cecinisse, vrbane est obiurgatus. Non te pudet, inquiēs, q̄ ita pulchrē canere scias? satis est enim regi, canētibus audiēdi ocio superesse: at p̄ multū quidem videtur impartiri musis, si ceteris his de rebus concertātibus spectatorem ipse tātū se præbeat: quum nec vllus vnquā ingenuus adolescēs, quū ipse Iouē sit intuitus, Phidiā se fieri cōcupuerit, neq; Polycletū: etsi vehemēter eorū opera sit admiratus. Et quanq̄ hoc ardens musicæ studiū nō horū, quos modò diximus, duorū principū mētes incesserit, inuasit tamen & occupauit aliquorū animos pessimorū, Caii maximē qui adeo cātandi voluptate efferebatur, vt ne publicis quidē spectaculis tēperaret. L. Sylla vir tāti nominis optimē etiā cātasse dicitur. Nero q̄ vocis curā habuerit cōseruādæ vel augēdę, nemini quidē mediocriter erudito in dubium venit, neq; ab his id iniuria factū quispiā forte dixerit. Est enim haud dubiē musicæ pars hęc potens multū et effectus eius supra fidē variū, quū multos ad lēticiā inanē, ad amatoria carmina, ad reliquas voluptatis illecebras, multos ad virtutē, sanctū & deuotū gaudiū, piāsque nōnunquā lachrymas moueat: quę varietas in diuersas sētentias magna etiā sanctorū patrū traxit ingenia. Nempe Hieronymus canēdi studiū improbasse visus est, cum inquit, deo, nō voce, sed corde cantatur: nec in Tragædiarū modū guttur & fauces medicamine leniendę sūt, vt in Ecclesia theatrales modi audiantur. Vnde fit plerūq; teste Gregorio, vt in sacro ministerio, dū blanda vox quęritur, cōgrua vita negligatur, & cātor minister deū moribus stimulet, quū populū vocibus oblectat. Ambrosius pietatis appetēs, vt caneretur instituit. Athanasius vanitatis fugitās, canēdi vsū in ecclesiis eū approbat, q̄ tā exiguo vocis flexu fit, vt pronunciāti vicinior sit: ne voluptatis, aut vanitatis, aut lasciuētis & prostitute vocis luxu affectuq; stupētes emoriātur animulæ. Augustinus difficile hinc inde sibi negotiū dubietate exortum intues, ita fluctuo, inquit, inter periculū voluptatis & experimentū salubritatis, magisq; adducor nō quidē irretractabilē sententiā pferens, Cantandi dico cōsuetudinē approbari in Ecclesia, vt per oblectamēta aurium infirmior animus in affectū pietatis assurgat: tamē cū mihi accidit, vt me amplius cantus q̄ res quę cantatur moueat, pœnaliter me peccare confiteor, & tunc mallem non audire cantantē: quanquā alio in loco apertē denunciaret, nos non propter superstitionem prophanorū debere musicā fugere, si quid inde vtile ad intelligēdas sacras scripturas capere potuerimus: nec ad eorū theatricas nugas cōuerti, si aliquid de citharis & de organis, quod ad spiritualia capiēda valeat, disputemus.

Neq;

Neque enim & literas discere non debemus, quia earum deum dicunt esse Mercurium, aut quia virtuti iusticie templa dedicarunt, et que corde gestanda sunt in lapidibus adorare maluerunt, propterea nobis iusticie virtus fugienda est. Qui vero ex spiritu et ore fit modus, non aliter improbandus nobis erit, ac de Minerua & Alcibiade rationabiliter testatur antiqui. Aiunt enim illam tibiarum repticem eas abiecisse, ob deformitatem oris infensam: huic vero ab auunculo Pericle tibiarum studio tradito similiter obtigisse, qui cum ab insigni tibicine ad ipsum accito, oblatas tibias ori applicuisset, & collecto spiritu genas inflasset, animaduversa vultus deformitate erubuit, & abiectas tibias aspernatus fregit, meruitque tenera licet ætate exemplo esse, ut totius populi consensu ex tunc Athenis tibiarum usus, qui post victoriam contra Medos assumptus & receptus adeo fuerat, ut ingenui omnes addiscerent, improbaretur. Nec Atheniensium modo, nec veteris illius celebratissimam quondam Græciam, quæ post tellus Itala est, virorum illustrium solum, sed maiorum quoque nostrorum, multarumque aliarum nationum & populorum fides & tibias solennibus epulis, choris, & cōcionibus adhibere, veteris instituti fuisse cōperio, quum illorum laudes qui fortiter pro patria occubuissent, et eorum vituperationes qui metu id agere detrectassent, cantu & tibiis prosequerentur: quippe quæ etiam ludis pariter cōmunes & luctibus. Ovidius, Temporibus veterum tibicinis usus auorum Magnus, & in magno semper honore fuit. Cantabat phanis, cantabat tibia ludis, Cantabat mœstis tibia funeribus. Et quando ab ingenuis & grauibz illis ad meribubulos quosdam helluones leuissimos & sordidissimos est huiusmodi tibiarum studium, ut a te forte prolapsum, apud multas tamē nationes & bellicosissimos populos in cōserendis bellis, veluti disciplinam quadam militarem fuisse, multorum constat exemplis. Spartiatarum enim militia imprimis ad modum ac tibiæ perficiebatur, nec adhibebatur vlla sine modulo anapæsti pedis cohortatio. Itaque illorum aspectus pulcher erat, & formidabilis: qui & numeris ad tibiā incederent, neque phalagis ordinem miscerent, neque animis turbarentur, sed mansuete & hilariter à modulo in discrimē inducerentur, quum certum videatur, neque metum neque furorē nimium illis oriri posse, qui ita se habuerint, sed firmam potius & constantem animi magnitudinem spei audetiamque admixtam. Nec aliter Lydos Halyæte etiā rege suo bellum Milesiis inferente inire prælia solitos accepimus, quum non solum inter pugnantis exercitus acies tibicines habuerit, sed fistulatores & fidicines, quod Cretenses itidem non tibia sed cithara quasi magistra ac duce singulos eorum bellicos actus regente non ab re fecisse memoratur. Nam veluti Loconicus ille poeta inquit, Serpit et in ferrum citharæ sonus ipse canore. Et quid aliud in nostris legionibus litui siue cornuæ tubæ, classica, buccinæ, siue Tympana sibi volunt, quam ut his in bello & progressionē & ite receptui cātetur: aut nimis remissos excitando, aut plus iusto cōcitatos reuocando: quod poetarum maximum minimè fugit dicentem, Aere cingere viros Martemque accendere cantu. Nec cantu solum accendi remittique virorum animos constat: verum equorum, quibus docilitas tanta est, ut vniuersus Sybaritani exercitus equitatus ad symphonie cantum saltatione quadam moueri & excitari solitus inueniatur. Cæterum Sigismunde Pandulphe qui ex pulsu et fidium intensione fit modus, quo pacto in eo quisque agat, plurimum refert. Nam

si vti tu tectū aliquādo soles sapiētissime princeps post magnas curas, difficiles & illustres bellorū occupationes relaxādi ac reparandi animi gratia, vel amicorū vel propter virtutē quis agat, non illiberaliter sed modestē ab his aliquid voluptatis assumet: nec absurde hanc musicæ partē bellicę fortitudini coniunxisse te quispiā admiretur, Mercuriū maximē imitātē, qui Palēstrā docuit & lyrā primus inuenit: qui verò id ipsum propter alios vt audiētes oblectet sæpe vti videbitur, turpiter ac indecorē agere, quū finis cuius fit gratia improbus sit & meritò improbādus vsus, nec aliter q̄ quomodo multa instrumētōrū antiquorū improbata sunt, veluti Pentades & Barbiti & quæ ad voluptatē audiētium intendebant, et heptagona & cūcta quę indigent perita manuū gesticulatione. Itaq̄ profitendū puto nō hāc quæ istis instrumētis cōsumitur omni dedita opera præcepi, & quę in theatris olim & in scenis effœminata & impudicis modis, infracta non ex parte minima, quę nec fera nec varia sit, sed simplex, morata, prudens, mascula atq̄ modesta, & qua laudes fortiū canebantur, quāsq̄ ipsi canebant, cuiusq̄ qui tūc fuisset ignarus quisquis ille esset habebatur indoctior. Quod Themistoli Attico Gręcorum imperatori clarissimo eò quòd lyrā inter epulādū recusasset, accidisse Cic. testis est. Epaminūdā Thebanum hanc fortassis infamiam declinantē præclarē fidibus cōcinentē accepimus: et Achillem Homerus inducit à pugna redeuntē in hac re aquiescere solitum, nō amatoria quidē sed virorum fortium gesta modulantē. Ouidius hūc nō modò, sed Alcydem fidibus doctum, musicisq̄ institutum disciplinis his verbis expressit, Ille manus olim missurus in Hęcтора lęto Creditur & lyricis detinuisse modis. Venerat Alcydes exhausta parte laborum, Iussaq̄ restabāt vltima penē viro. Nero verò quantum studio citharę deditus fuerit, incredibile dictū est, cū neq̄ quicq̄ omitteret eorū quę eius generis artifices ex industria facitare solēt. Id verò eiusdē stultū penitūsq̄ ridiculū, quòd nocte illa quę sibi vitę fuit vltima in terris, inter querelas quas vicina mors & præsens metus dolorq̄ dictabāt, crebrius atq̄ miserabilius, non quòd tantus princeps, cæterū quòd musicus deperiret defleuit infœlix. Multa præterea possent Adriani, Alexandri, Seueri, et aliorū maiorū exēpla in mediū pferri, sed vereor ne si fuero in taliū enumeratione diutius immoratus, aut oblitus esse ppositi videar, aut crimē loq̄citatatis incurrā.

De Arithmetica & militari Geometria.

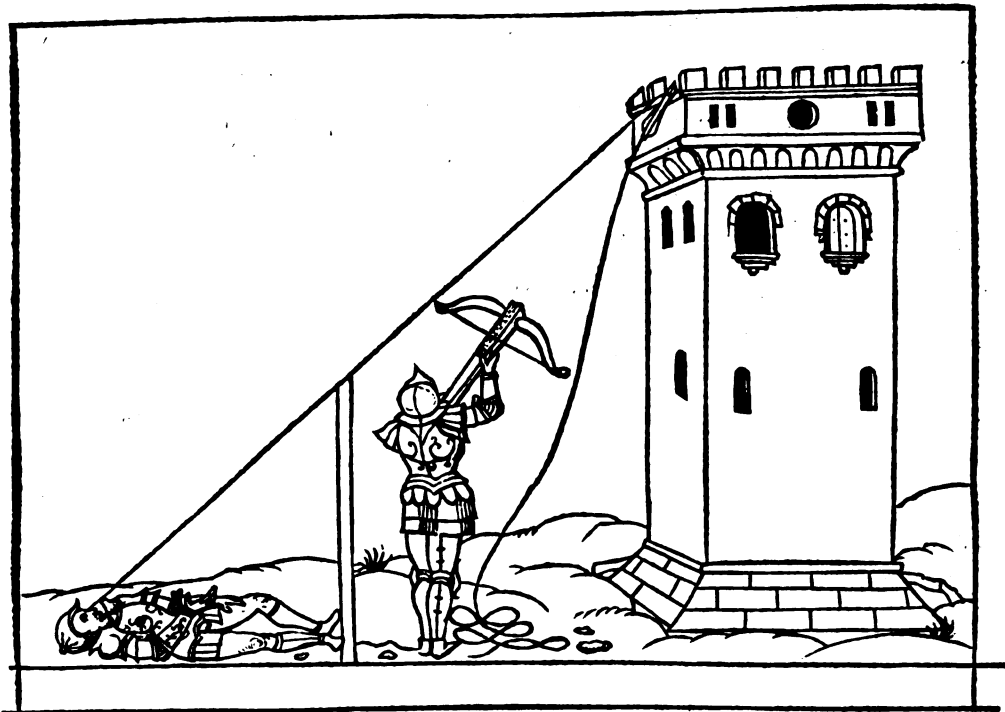
Cap. V.

Dignum et consentaneum propterea visum est eas disciplinas attingere quæ Geometricis numeros rationibus & multiplicationes habent notas. Magnū nanq̄ adiumentū afferunt ad eorū quę supra nos sunt, vim naturāq̄ explicandā, maximū ad ea quæ infra, vt ad locorū interualla, edificiōrūq̄ magnitudines, profunditates aquarū, instrumētōrū quorūdam infra scriptorū arte dimetiēdas: quā rem vt est hominū genus nimis solers atq̄ sollicitum, Chaldei primi inuenisse et Aegyptii nō dissimili feruore calentes transtulisse memorātur, qui rationē huius disciplinæ generaliter colligētes ad hęc omnia quę diximus q̄cquidue potest formis generalibus contineri aptā ita esse docuerunt, vt ea sine nihil horum possit ad agnitionem verissimā peruenire. Eudoxū etiā & Architā inchoasse variis eā formis & cælaturis illustrātes memoriæ

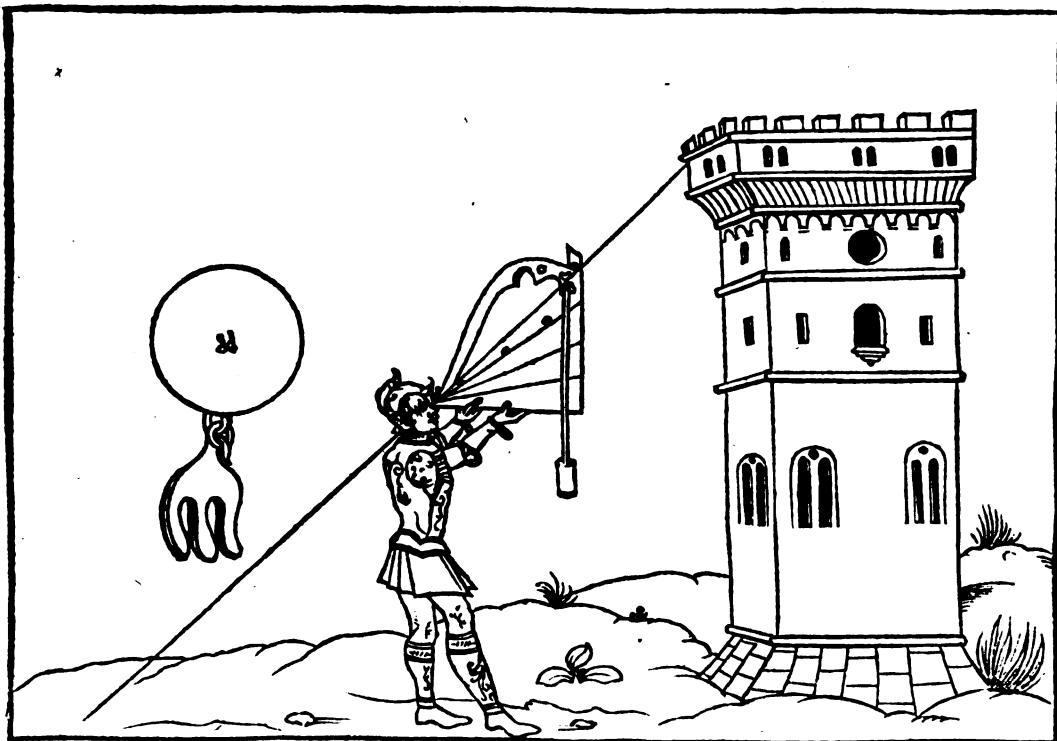
memoriæ proditū inuenimus . Hi enim artis obscuratis sub pectoribus ingenii latētes rationes, obductas propositiones demōstrationesq; per sensum ac instrumentorū exēpla inuulgarunt, ambo in cōparādīs pduxerunt instrumentis semiscriptis qbusdā lineolis figurisq; geometricis machinamēta formantes. Quocirca in eos moleste cōcitus est Plato quòd doctrinē huius tātē dignitatē ac pręstatiā sustulissent, quę à cogitatione & rebus incorporeis ad sensibilia quēdā prolapsa esset, quasi ad sui vsum corpore & mercenaria indigeret inertia . In qua re operosā porrò ac mirificā quoq; Archimedis & Scopinē Siculi Siraculis industriā à nominatissimis artiū scriptoribus fuisse spectatā atque pbatā nō ambigimus. Multa nāq; organica & gnomonica numero naturalibusq; rationibus inuenta atq; explicata posteris reliquerūt, maximā sibi gloriā prę ceteris vindicātes, Archimedes præcipuē, ærei cōcauiq; orbis & globi cęlestis inuētor . Erat enim ea tēpestāte obsessis dura obsidione à Marcello Syraculis, vir ille huius disciplinæ studio ante alios omnes & doctrina præcellens : admirabilior tamen artifex fabricatorq; muraliū ac bellicorū tormentorū, quibus varia missiliū genera & immensæ magnitudinis saxa incredibili fragore & celeritate iaculata vexant hostes, leuiq; momēto labefactātur muri, & mœnia quatiūtur, quibusq; vsum ad obsidionē patriæ ppulsādā aduersus Romanū exercitū & Marcellū ducē vnus Archimedes ex tātē vrbs ciuiū numero haud dubiē tardiorē effecit. Quam tarditatē quū Marcellus tādē vrbe potitus victoriæ suę magno impedimēto fuisse cōperisset, eius tamē egregia opera delectatus, quū eam vrbe diripiēdā permitteret discurretiū militū furori, vnū de tot milibus ciuiū vita donatū excipit Archimedem, pluris illū meritò quàm vniuersū populū faciens. Ceterū in tāto tumultu quātus captæ vrbs in discursu esse poterat, dum artis suæ lineamētis & formis quas in puluere ille descripserat totus incubuit, introgressus interea vnus ex militibus Ro. inter rapinē sitim & imperatorii præcepti memoriā hesitabūsus, stricto mucrone supra verticē cogitātis, vt nomē suū ederet iubebat. Sed is cui oculos atq; aures ingens animi cura cōcluserat, ferociter percūctāti et quisnā is esset sciscitāti, certū aliquid respōdere nō curās, opposita quin immo tātū manu ne puluere sibi suum cōfunderet obsecrās, militi contemptione irato trucidādi sui causam præbuit. Cuius mortis misertus dux Ro. immunitatē frustra sibi destinatā in affines eius transtulit, sibiq; quod vnicū supererat fieriq; potuit, funeris ac sepulturæ curā exhibuit. Huius etiā sepulchrū sphaera & Cylindro in summo eius sculptum & incisum multo pōst tēpore disiectum & suis etiā ciuibus incognitum inter densissimas vepres obsitum se reperisse, et ignorantibus indicasse dum in Sicilia questor est, Romani princeps eloquii Cicero gloriatur. Hoc itaq; modo hīsq; auctoribus oblabantem passim & inuulgatam artis huius imitationem fabricandorum industria machinamentorum à Geometria delapsa conspicitur, ac diutius philosophia neglecta vna militaribus ac mechanicis artibus instrumentis eiusmodi enumerata secernitur.

ROBERTI VALTVRII

Per vmbra[m] quoq[ue] turris vel erecti sti
pitis eor[um] altitudo depreh[en]ditur.

Inanis pila plúbea vel ænea, manu cum ferrea, in húc modum, quæ .
in aquá demissa cõtinget in profúdú trahi: quod vbi tetigerit, mox
refiliēs surfũ ascēdet. Vbi igitur immergi cœperit, cõputa in mersi
one ipsa téporis momēta, móxque lácea demittēs, pedũ altitudinē
vel cubitorũ quátitatē distribue, & sanè quod in minori aq[ua] fuerit
inuētũ, in oĩ maiori copia index tibi ac certissimus testis accedet.

ROBERTI VALTVRII³⁷

AD ILLVSTREM HEROA SIGIS.

mundum Pandulphum, de re Militari

Liber Tertius.

De Astronomia variâque perquirendorum futurorum arte si qua est.

Estat autem nobis, Sigismunde Pandulphe, profundissimam quandam Matheseos, hoc est, astronomicæ rationis tradere disciplinam, quam multi oportunam maximè putant ad bel-
lorum futurorum euentus denunciandos. Hanc nanque inter
cæteros si non docuit, sectam tamen erroris attigit Lucanus,
quum timorè Urbis describeret, bellumq; civile necessariis hu-

ius disciplinæ argumentis ineuitabiliter appropinquante Cæsare futurum de-
nunciaret. Innuit enim poëta doctissimus, si tamen poëta dicendus est, qui vera
narratione rerum gestarum ad oratores vel historicos magis accedit, Saturni ma-
litiâ, quum solus in sui domicilii throno resideret, emouendâ fore, quum inquit,

Quod cladis genus, ô superi, qua peste paratis
Sæuitiam? extremi multorum tempus in vnum
Conuenere dies, summo si frigida cælo
Stella nocens nigros Saturni accenderet ignes,
Deucalioneos fudisset Aquarius imbres,
Totaq; diffuso latuisset in æquore tellus.
Si sæuum radiis nemgum phœbe Leonem
Nunc premeres, toto fluerent incendia mundo,
Succensusq; tuis flagrasset curribus æther,
Hi cessant ignes, tu qui flagrante minacem
Scorpion incendis cauda chelasq; perurris,
Quid tantum Gradiue paras? nam mitis in alto
Iupiter occasu premitur Venerisq; salubre
Sidus habet, motuq; celer Cyllenius hæret,
Et cælum Mars solus habet, cur signa meatus
Deferuere suos, mundoque obscura feruntur?
Ensiferi nimium fulget latus Orionis,
Imminet armorum rabies ferriq; potestas,
Confundet ius omne manu scelerisq; nephando.
Nomen erit virtus, multosq; exhibit in annos
Hic furor.

In hac igitur rerum altissimarum cōtemplatione si quid huiusmodi occurreret,
quo talium curiosi stellarum veram possint assequi positionem, vel qualitatem
præscire temporum & speculationis suæ iocundissimum fructum capere, tanta
compleri

compleri videtur voluptate, ut nostra hæc omnia externa præcipue, ac fortunæ munera, quæ singuli tanti faciunt tanquam exigua & minima ab eis contemnantur. Ex hac enim reliquaque perquirendorum futurorum arte, si modò ars vlla est, potiusquã vanissimum cuiusq; ludibriũ, clarissimorũ philosophorum summorumq; virorum conflictari videmus ingenia: nãq; Democriti totius penè terrarum orbis peregrinatio fuit, patrimoniiq; amplissimi dissipatio, Platonis Diogenisq; captiuitas & Pythagoræ longa ad varias gentes peregrinatio. Hostanes verò & Empedocles ad rabiem non auiditatem modo eius percipiendę gratia nauigauere, exiliis verius quã peregrinationibus: hanc reuersi prædicauere, hanc in archanis habuere: quãquam animaduertam præter hos summam quoq; literarum claritatem gloriamq; ex hac ipsa abditarum peruestigatione rerum antiquitus, & penè semper spectatam atq; petita. Thalem dico Milesium, Anaxagoram, Clazomenium Xenophanem, Colophoniũ Eudoxũ, Callistum, Melonem, Philippum, Euchenonem, Aratum, Hiparcũ: adde his Socratem, Zenonem, Dicaarchum peripateticum, Cratippum, Cleantẽ, Chrysippum, Antipatrum, Possidonium, atq; Panætium, plurimosq; alios quorũ voluntaria paupertas, iniuriarũ contumeliarumq; perpeßio, laborum præterea, itinerum, vigiliarum, algoris, æstus, inediæque susceptio memoratur: pro quibus eorum aliqui cultus & honores diuinos vel diuinis pares meruerunt, & omnes quam semper viui cõtempserant, laudem, gloriam & immortalitatem nominis mortui consecuti sunt. Nec verò solos philosophos in hac rerum futurarũ cognitione tantum studii & diligentia contulisse, sed omnes ferè nationes, potentissimas respub. Imperatores quoq; maximos, clarissimos reges & principes eadẽ mente & sententia extitisse, ut his sinẽ quæ futura promittũt, quæ varia multiformiaque sunt, ad maximas res gerendas nunq; sibi tutẽ accedendũ putarẽt. In qua re primi occurrũt Babylonii et Aegyptii, qui quoniam neq; domiciliis tegebãtur propter aëris qualitatem, neq; vllis in ea regione nubibus subtextitur cœlum, solis & lunæ varios cursus, & meatus siderũ ac effectus solo vsu egregiẽ notauere atq; inuenere, quẽ ea sæpius ac liberius cæteris intuerentur. Chaldaei deinde vnã cũ Assyriis diuina cœli obseruatione sũmo studio meditationeq; scientiam creduntur effecisse, qua maximẽ reliquis antecellerent: dicente Luano, quis noscere fibris Fata queat, quis probet aues, quis fulgura cœli Seruet, & Assyria scrutetur sidera cura. Aruspicum autem disciplina quo pacto in omnem Cariam diffusa sit perueneritque ad Telmessum religiosissimam urbem, in his & in aduertendis ostentis curiosam atque diligentem non facile dixerim, nec qualiter transierit ad Thessalas vrbes: quam & ipsam Britanni tantis ceremoniis obseruasse dicuntur, ut dedisse Persis videri possint, apud quos Magos doctissimum hominum genus Aegyptiis antiquiores floruisse Cicero testis est, & Aristoteles in primo de Philosophia libro. Druides habuit quondã Gallia, religionum suarũ interpretes, qui de siderum cœlique & terrę, mundi q; ambitu & forma, de immortalium deorum vi, potestate, & voluptate differebant, & auguriis partim ac coniectura quæ essent euentura se scire profitebantur, quorum disciplina quanquam in Britannia reperta, atq; inde in Galliam translata

translata esse existimetur, post tamen qui diligentius eam rem cognoscere voluerunt eò discendi causa profecti sunt, ubi annos nonnullos duo de viginti & ultra consumpsisse memoriam proditum est. Diuinatoribus etiam vtuntur Galatæ, qui apud eos tum auguriis tum sacrificiis futura prædicunt, quique plurimi existimantur, omni eis obtemperante plebe, quum verò de rebus magnis consulunt, mirabilem incredibilemque seruant consuetudinem. Iugulat enim ense hominẽ, quo decidente, tum ex casu, tum ex membrorum laceratione, tum etiam ex sanguinis fluxu, ex quadam antiqua rerum obseruatione futura norunt. Græcia verò, omnium bonarum artium nutrix, vt aliquò nullam vnquam coloniã misit, sic quoque nullum belli genus ab ea, sine suorum numine deorum ceptum aut susceptum est. Quid Hetruria, nonne extorum inuentrix fuit, ac portentorum & fulgurum interpres, hincque præterea vel à thure & sacrificiis, vel à sacrifico ritu lingua Græcorum Tuscia cognominata? Phryges prætereo qui auguria inuenisse creduntur. Ciliciũ et Arabũ, Pisidarũ, deinde Paphilię et Vmbrię gentem missam facio, huic vni cognitione semper intentam. Hæc de variis gentium nationibus: nunc nobilia rerum publicarum subtexantur exempla imprimisque Atheniensium & Lacedæmoniorum: hi enim augurem regibus suis dedisse collegam & assessorẽ, illi verò sacerdotes quosdã diuinos, quos, vt ait Cicero, Mantes appellant, singulis eorum publicis concionibus præfecisse dicuntur. Quoties deinde S. P. Q. R. quum armorum crepitus è cœlo auditus, quum prodigiöse lapidum, laterum, ferri, carnis, sanguinisque pluuiæ in terram cecidissent, quum clypei ardentes emicuisissent, cælestes coronæ arsisissent, quum è fœminis mutari in mares, quibus omnibus non minima reip. detrimenta imminere sperabantur nonne his disciplinis cum Sibyllinis versibus vsi perhibentur? neque his contenti, omnia quoque, quod omnibus in rebus plurimum conducere posse arbitrabantur, agendorum singulorum initiis, quod bonum, faustum, fœlix fortunatumque esset præfabantur. Calchætẽ scimus tanto honore apud Græcos habitum ob vnã auspicii disciplinã qua profectò excelebat, licet aliis in rebus multis esset inferior, vt petentibus Ilion Graiis, innumerossimę classi præfectus memoratur. Amphiaræus, verò & Tiresias tam illustres eodem artificio feruntur, vt primum pro deo colerent, secundus non modo viuis hominibus præferretur, sed defunctis etiam, Homero dicente, apud inferos Tiresiam solum sapere, vagarique reliquos vmbrearum more. Mopsus & Amphilocheus reges quoque in Græcia auguriorum fama percogniti. Hic verò mirari posse aliquos præclare video, vbinam scilicet vrbis Romanæ parentẽ augurẽ optimũ omiserim: Sed piget reminisci, pudet cogitare urbem Romam omnium terrarum indubitatum caput, auspicio conditã et florentem, porrò præpotẽtis populi fortunã aui bus credere maluisse quàm deo, quum sub regibus & imperio cõsulari multis quiddẽ sæculis nihil absque auspiciis fieri solitum sit, neque comitia, neque Patrum prouocationes, nec equitum consilia aut peditum descriptiones, nec tota denique res militaris. Stupet animus recolens viros illos tam celebres ac magnificos, auium volatibus garritibusque succubuisse fallacibus: vbinã Martios dimiserim fratres apud vetustissimos romanorum hoc in genere celebratos, sed de his fateor nihil præter

præter nomen habere me. Prætereo Cassandrâ virginem, Priami regis filiam cuius illustris admodum & magnæ rei nuncius furor, Polybû deinde quédam Corinthium, de quo est apud Homerum, q̃ multis Achiuorum Troiam petētibus & imprimis filio suo, an furore an aliter incertum est, mortē prænūciauit. Ego autē omne quod vel fabula est vel fabulâ redolet sciens volēs q̃ prætereo. Athlantem astrologiæ fuisse peritissimum, de q̃ sphæra primum inter homines disputasse, qua ex re visus est orbem suis humeris sustinere: Zoroastrem verò Bactrianorum regem quem primum magicas artes inuenisse nominatissimi testatur auctores, nōne vt Hermodorus etiam tradit & Dion in quinto de philosophia libro, & sui nominis interpretatione astrorum cōstat fuisse cultorem, mundi principia siderū q̃ motus curiosissimè spectasse? qua curiosa siderū cognitione atq̃ contemplatione Pericles Atheniensium animos Solis obscuratio ne territos, eiufce caulis redditis, quas ab Anaxagoræ institutione perceperat, vano trepidantes metu liberauit. Alexandro quoq̃ Darium insequente quum lunæ defectus matutinis horis incidisset, Macedones rati numina sibi indignari, tanta seditione cōmoti sunt, vt armis abstinere decernerent, nec eos cohibere potuisset magni ducis imperium, ni Aristāder vates, naturę rationes absoluisset, sicut Dion Syracusanus, turbatis primū militum animis cū grauissimo & crudelissimo tyranno Dionysio patriam liberaret, Amylta vate docente & cunctis in medium rationem deficientis sideris reddente, non est tali casu deterritus. Arguuntur quoq̃ dissoni lunę crepitus, cuius pauoris causę q̃ ignarus Nicias Atheniensium imperator, veritus, classē & pulcherrimū exercitum portui subducēs perdidit, eorumq̃ opes afflixit. Nec aliter L. Sulpitius Gallus qui Cos. cū M. Marcello fuit, defectū lunę imminentē in L. Pauli exercitu contra Persem regem militibus metū adimens, fore prædixit. Nō me præterit, Iulium quoque Cæsarem Astronomica ratione denos dies obseruationi veterum superadiecisse, quòd Solis meatū partes ccclxv, quibus Sol zodiacum lustrat, efficerent, vt temporum ratio fluctuans facilius congrueret in annum: quam rationem vnico errore comperto, superintercalandis diebus emendauit Aug. & vt est scriptum in Saturnalibus, omnem hunc ordinem æreæ tabulæ ad æternam custodiam incisione mandauit. Neronem principem quoque sceleratissimū ac crudelissimū, alioquin artis eius amatissimum fuisse cōstat, quę ex ære est et stellis, et aqua & sphæris, lucernis, ac peluibus, inferorū umbrarū q̃ colloquiis, multisq̃ aliis modis qui diuinationē promittunt, fortuna sua rerū humanarū summa gestiente potissimūq̃ imperare diis cōcupiente: neq̃ sum nescius, Adrianum Matheseos adeò peritū fuisse, vt de rebus suis ad supremum vsq̃ vitę suę exitum cuncta perscriberet, diceretq̃ de vero Helio Virgilianū illud, *Ostendēt terris hunc tantū fata, nec vltā Esse sinēt.* Prætereo Alexandrum Severum Matheseos & aurspicinæ artis peritissimum, Heroscopū quoque summum Auidum Cassium in his quoq̃ nil omittentem. Taceo Variū Antonium Heliogabalum, qui & Magorū colloquio utebatur assidue. Sunt præter hos qui diuinis numinum præfagitionibus illustres habentur, neq̃ id mirū quidē, quū singulis hominibus in lucem editis (salua tamen firmitate fatali) Genios esse quosdam

quosdam, eorū tutelā, salutēq; assignatos, veluti actionū suarū magistros ac re-
ctores à nōnullis, paucis quanq; visos, multipliciū virtutū suarū splendore con-
spicuis, & Theologi, & Socraticorū, Platoniorūq; libri, ac autores celebres, Cē-
forinus, C. Flaccus, Euclides, Apuleius, Trismegistus, Anneus Florus, Ammia-
nus Marcellinus, sed Menander Comicus imprimis & Homerus docuere: quo-
rum carminibus illud accepimus, Caelestes deos cum viris fortibus haud qua-
quam fuisse locutos, nec affuisse pugnātibus, vel iuuisse, ceterum familiares Ge-
nios cū nīdē versatos, quorum adminiculis ac prācipuis ad monitionibus freti
plurimi dicūtur enituisse Socrates prācipuē quē sepe dicere solitū nouimus, di-
uini quiddā numinis secū esse, qđ Dæmonion appellat, cui semp paruerit nunq;
impellenti, saepe reuocanti, idq; saepe accidisse, tū maximē quū apud Duellum
infelicititer cessisset Lachete prētore, vnaq; secū proinde fugā arriperet ac esset
in cōpito, nec eò, quò reliqui, diuerteret: eius rei causā sciscitātibus prāmonitū
ac se deterritū à deo dixit: tūq; eos q; aliò diuerterāt, in hostiū incursiones inci-
disse. Nec Socratē solū, vt diximus, in hac diuina prēsagione celebrē fuisse cre-
ditū est, sed Zalecū & Minoēm, Cimonē Zoroastrē, Lycurgū & Numā, vt Pyr-
rhi bello Curiū Fabriciū Coruncanū: primo punico caratinū Duellū, Metellū
Luctatiū, secūdo maximū Marcellū, Paulū Garcchū, Catonē, superiorē Aphri-
canū, Leliū, Syllā, Mariū, ac vt nōnulli putāt, Cēsarē quoq; Augustū, multosq;
prāterea, & prāter hos Romanorū Respub. & Græcorū tulit singulares viros
quorum neminem, nisi iuuante deo talem fuisse credēdū est. Quæ ratio poetas
maximēq; Homerum impulit, vt principibus heroum, Vlyssi, Achilli, Agamē-
noni certos deum discriminū & periculorum comites adiungerent. Prāterea
ipsorum deorum aliquando prāsentiæ quales supra commemorauī declarant,
ab his singulis hominibus quibusdam consuli, quod quidem intelligitur etiam
significationibus rerum futurarum quæ, tum vigilantibus, tum dormientibus
portenduntur. Tametsi quidam talia prorsus tollentes asserant, nulli sapi-
entum comparuisse deum vel genios, verū vecordes quosdā ex imbecillitate ho-
mines, in animi horrore aut corporis intēperie cōstitutos, inanes & alienas opi-
niones attrahere, q; in se ipsis esse genium, superstitionē habēt: qbus quidē assen-
tiendū putarē, Epicuri rationibus defensū, nostri mutatiōe atq; deceptione in-
nixus, nisi, Dion atq; Brutus, grauissimi viri & sapientiæ studio dediti, nullā per
affectionē morbūve aberrātes, haud facile captabiles, ab ipso ita dispositi genio
fuissēt, vt amicis ac familiaribus retulerint: quare periculosū iter auertēs haud
facile dixerim, vetustissimis ne autoribus hūc sermonē cōprobātibus, assentiendū
sit, an huiusmodi homines regna & exercitus resq; pub. gubernātes atq; regētes,
familiares genios ac numina sibi adesse dicētes, vt infrenes difficilesq; multitu-
dines caperent nouitate ac magnitudine rei, & opinionem dei verē commēti
sint, quæ ipsis illis, quorum gratia fingebatur, salutē esset. Quis itaque, nisi men-
tis inops quispiam dicet, non oraculis fidē daret, quum videret non modo sum-
mos philosophos & humanę magistros vitę, sed latissimas nationes, clarissimos
populos & reges apud Delphos & Dodonam & Ammonem cōcurrentes: quis
sperneret Sybillas quas senatus & Po. Ro. in extremis periculis cōsulebāt? quis

D

somnia

somnia negligeret quum sciret, vt reliquos fileā, Lacedæmonios ipsos (quos ne scio an proximos Romanis fortissimósque omnium & præstantissimos viros iudicare velim) vsq̃ adeo somniorum curiosos, vt scribit Cicero, quòd qui eis præerant non contenti vigilantibus curis, in Pasyphe fano, quod est in agro prope urbem somniandi causa excubabant: quia vera, inquit, quietis oracula ducebāt. Quis deniq̃ Magos non susciperet, sine quorum doctrina neminem quātumlibet talibus rebus ornatum ad Persarum regnū prouehi posse cognosceret? His & aliis eiusmodi, vt diximus, tunc prouidentia modus agebatur insensata mortalitas, fidens consultoribus infestis, nec dum tempus erat ex tā profundis tenebris emergere: prosequabatur humanum genus tūc diuina ultio, sicque meritū premebat vt (si dici fas est) superstitionibus humanis cælestis patientia fauēret. Nos verò quibus diuinæ gratiæ splendor illuxit, aliud vitæ genus aliosq̃ ritus decet amplecti, & modum omnem, vt est cuique tributa prouincia, in præpetibus gubernendis, erudiendis oscinibus, spectandis extis, somniis conformandis, inspirandis vatibus, fulminibus iaculandis, fortibus regendis, cæterisque, quibus futura dignoscimus, dæmonum obsequio & ministerio fieri arbitrandū est. Etenim deceptionum illudentium plena sunt, quibus, vt turbent omnia & errores humanis pectoribus infundant, euenit, vt istis subdolis & captiosis præscientie modis multa futura dicantur, nec aliter ac dicuntur eueniant: quibus impliciti homines curiosiores fiāt & sese magis ac magis inserāt multiplicibus laqueis perniciosissimi erroris: quod vt facilius valeant leuiusq̃ consequantur quod in nos intendunt, edunt illa persæpe quibus stupefacti homines fidem commodent simulachris diuinitatis ac numinis. Inde fit vt vitam sæpe turbēt, somnos inquietēt, membra obtorqueant, valitudinem frangant, morbos laceffant, mentesque aliquando territent: inde est quòd augure Accio Neuiō Tarquinii tempore, lapis nouacula incisus est, hinc nonnullis regni futuri signa procurantur. Quo fit vt. L. Tarquinio Prisco Romam petenti, Aquila pileū sustulerit & cū alte subuolasset, dictu vix credibile, capiti reposuerit. Quo etiam regnante tradunt Cressam virginem reliquias quas ex omni regia mēsa percipiebat ad virgines vestales ferre consueuisse, obtigisseq̃ aliquando quū igni sacro eas imponeret, repēte è foco genitalem cinerem viri insurrexisse, eamq̃ quæ ibi infederat Tanaquilis reginæ ancillam Cressam captiuam consurrexisse grauidam, Seruiūq̃ Tullum natū qui regno successit, cui porro in regia accumbāti puero caput arsisse visum, creditumq̃ laris familiaris filium, Ouidio in fastis dicente, Nā q̃ pater Tulli Vulcanus Cressaq̃ mater Præsignis facie corniculata fuit: Hanc secum Tanaquil sacris de more peractis, Iussit in ornatū fundere vina focum. Hic inter cineres obseceni forma virilis Aut fuit aut visa, sed fuit illa magis. Iussa foco captiua sedet, cōceptus ab illa Seruius à cœlo semina gētis habet. Signa dedit genitor tunc quum caput ore corusco Cōtigit, inque coma flammeus arsit apex. Hinc quoque q̃ Iuno Vegenſis migrare sese Romam velle respondit, quòd Claudiæ manū nauis secuta perhibetur, q̃ in sacrilegos & Iuno nudata & Locrensis Proserpina & Geres Milesia vindicauit, Herculesq̃ de apio. Nec aliter Hānibal somnia orbitatē oculi comminantur. Flaminio extispicia periculum

lum cladis prædicant: vel serpens, immo verò Dæmoniarchas urbem Romæ pestilentia liberauit Epidauro accersitus, aut Aeneas oraculorum indicio promissam & quesitam inuenit Italiam, & in ea non tam numinū q̄ dæmonū nutu sed statuit. Quid aliud agit in somnis pater Anchises? Quid Iupiter & Apollo qui ambiguitate studēt obnubere oracula, ut cū mēdaces aut fallaces inuenti fuerint, aliquando rationis velamine, suā tueri queāt fallaciā, sicq̄ perditos perdere & deprauatis errorem prauitatis infūdere ac fallere non desinūt, donec auditores suos protrudant in præceps: cui à seculis vatum profuere responsa? Cræsonē an Pyrrho vel Laio, aut præcedentiū aut subsequentiū cuiquam? Nonne Cræsus opulentissimus Lydorum rex bellum moturus in Persas, tali responso fertur illus, Cræsus Alyn penetrans magnā puerterat opū vim. Quo responso hostium se vim peruersurū putans peruerit suam. Vtrū autem accidisset eorum, verum oraculū fuisset. Nihilo purius egisse traditur cum Pyrrho, qui bellum Romanis illaturus dum Delphos cōsulit, hoc responsum ut ait Ennius accepit, Aio te Aeacida Romanos vincere posse. Demēs Pyrrhus, si non intelligeret, vtra pars vicisset, verum oraculum videri: sic versutus artifex texuerat, sic in omnem euentum perfugium veritatis occupauerat, hoc inquā adeò manifestā fallaciam præfert, ut quanq̄ sicut Ennius idem ait, semper fuerit stolidū genus Aeacidarum, ab eo tamen perpendi absq̄ difficultate potuerit: illud etiam obscurius, quod Cræsum decepit, quod vel Chrysippū potuisset fallere. Sic enim apud Ciceronem scriptum est, cui tamen ad postremū tota res commētitia videtur, et hoc à poëta fictū suspicatur, illud ab historico, rationes afferēs: primū enim latinē Apollinem nunq̄ locutum fuisse, deinde Pyrrhi temporibus iam iam versificari desiisse, & hoc vltimum, ut eodē libro permulta, irrisuē dictum arbitror; tamen vtcunq̄ non multū his rationibus moueor, quoniam in latinū transferri & in carmē inferi potuit ambiguitas oraculi, græcis & solutis primū verbis edita: nam si ad linguā respicio, quæcunq̄ oraculis dicta sunt, latinē quidē apud nostros de his: græco fonte descendunt, græcē vel ab Apolline prolata, vel ab illis memoriæ mandata, nec linguarum varietas obfuit veritati. Alia igitur me Ciceronis ratio violentius vrget, ait enim hoc Pyrrho responsum inauditum græcis, itaq̄ satis credi potest hoc ab Ennio, suo quodam iure fictum esse. De Herodoto autem quem Cicero ipse patrem historiæ vocat, quod superioris oraculi fitor extiterit, non tam facile crediderim. In dubio igitur visum est verumq̄ attingere, & Ciceronianam de hac re non præterire sententiam. Illud etiam anceps & inopinabile, quod Philippus Macedo ex eodem adyto accepit, ut imminens, sibi à quadriga periculum prouideret, quo audito rex anxius dissolui currus per omnem Macedoniam imperauit. Quin & oppidum Bœotiæ, cui Quadrigæ nomen erat, ut fatale sibi perpetuo declinauit, vel, ut quidam ferunt, iussit euerti, frustra tamen: aliò nanq̄ minarum spectabat oraculum. Capulus enim gladii quo eum Pausanias transsodit quadrigæ cælaturam fertur habuisse. Itaq̄ Tullius eleganter illudit, Neq̄ enim obscura tantum sed mendax admonitio, quasi rex capulo & non cuspide moriturus esset. Appius Claudius is qui ciuili bello pompeianas partes secutus est, de euentu rerū dubius vicinū castris

qui iam tunc neglectus obmutuerat, retentaui Apollinem. Itaque Perhemone quædam templi vates, in antrum compulsa, solitoque astuâs furore, fertur in hac sententiam respondisse, Magnas huius minas, Romane, ne timeas: nihil enim ad te, quoniam in pace Eubææ cola, vel ut quidam alii, latus Euboicum possidebis. Lucanus, Effugis ingentes tanti discriminis expers Bellorum Romane minas, solusque quietem Euboici vasta lateris conualle tenebis: quo ille responso, velut in somnis accepto, perplexior discessit inde quæ venerat: sed non multo post apud locum, qui Eubææ cola dicitur, ante supremum prælium morbo correptus interiit, ita subtractus bellis & sepulcho conditus Euboico fidem fecit oraculo. Eodemque modo Laio prædictum est ab Apolline, Cave vetatos liberum sulcos seras, generatus ille mactabit te impiè, & omnis aula respergetur sanguine. Sed ille quidem, utpote præscius quæ sequeretur, sementem iuxta fatum fieri vetabat: sciens in potestate eius positum si abstinere vellet. Lais non ut homo nescius futurorum, ab eo qui sciret, quid agendum sibi esset sciscitabatur, seuit autem non fato eliciente, sed victus intemperantia. Similiter Argivis per oraculum quærentibus, an aduersum Persas bellum suscipi conueniret? responsum est, Vicinis offensa deo charissima plebs armorum cohibe numina, corporis omne discrimen sola capitis tutabitur umbra. Sciebat enim quid esset deligendum, quodque optio penes hominem: id verò quod sequitur optionem penes factum. Nero Cæsar post hos portendi sibi mutationem status à Mathematicis acceperat, qui in hoc concordantes, in eo discordabant, quæ nam fortuna imperio deiectum exciperet: his Neronis animus æger, Delphicum oraculum experiri statuit, sic enim sibi visum est hæitationem suam ab humano ad diuinum consilium transferri debere: inde sibi responsum est, Annum tertium & septuagesimum caveret: quod quum audisset homini inconsiderato & vix trigessimum ætatis suæ annum transgresso, tanta securitas inceserat, ut iam nihil metuens, & prosperitatem & ætatem sibi integram sponderet, quasi ante prænunciatum tempus ab Apolline mori non posset, eo denique est insolentia raptus, ut præciosissimis quibusdam rebus maritima tempestate deperditis, affirmaret eas ad se vel piscium obsequio reuersuras, talibus intumuerat erroribus, quum subito destitutus ab omnibus & ad turpissimam compulsus est mortem, utique consiliario dignus Apolline, quamuis vanissimus ille spiritus mendacique parens, ne quid ineptius videretur, consuetis ambagibus atque arte prouiderit. Quod ipse Nero suprema illa nocte, audito clamore militari, suum execrante & Galbæ nomen celebrante, serò licet, quiuit intelligere, & ad infelicitatis suæ cumulum autorem oraculum veridicum appellari. Galba enim successor tertium & septuagesimum annum tunc agebat. Admonet nos aliquis obrectator, quibusdam consultorem istum consulere, querunt utrinque nostris remporibus sacra sibi interdicta ceremoniasque sublatas, & ob hoc ideo maxime nulla vel perplexa & inextricabilia omnia talium rerum consultoribus responsa dari. Cur ergo longè ante imperium Cæsaris ac Christi dei saluatoris nostri natiuitatem, sicut ipsorum autores attestantur, abolita penè fuerat Pythii oraculi fides, abolita autem quia contempta. Porro autem quare contempta, nisi quia vel vana vel falsa vel dubia? Vnde poeta prudenter admonuit in-

consulti

consulti abeunt sedemq; odere Sybillæ. Et ne fortè parui id pendant quòd contemptum, abolitū, atq; antiquatum fuit, hoc esse aut numen aut sedem, Apollo ille Pythius erat quem ferunt magno Pythone serpente interfecto, magnum vatem totiusq; vaticinationis autorem & principem hæredem sedis & diuinationis & nominis extitisse, ibique eum reddere responsa elegisse, vbi orta cum auctore ipsa diuinationo videbatur. Euasíúculas autē quærentes dicentesq; vim sedis ac loci euasuisse tractu tēporis, sic ridet Cicero, vt dicat eos nō aduertere quod de vi diuina agitur, quæ si est, vtique æterna est: Sed perinde loqui quasi de vino aut falsamēto, quæ vim suam imminuūt vetustate & paulatim euanescent. Itaque hæc profitētes philosophos supersticiosos & penè phanaticos appellat, qui excursationes friuolas ineptiis suis malunt exquirere euasuisse fingētes, quàm veritatem ingenuè confiteri, & errorē suū vel serò cognoscere, qui diutissimè circumuēti sunt super huiuscemodi oraculis, partim falsis, vt ipsius Tullii verbis utar, partim casu veris, vt fit in omni ratione sæpissimè, partim flexiloquis & obscuris, vt interpretes egeat interprete, & fors ipsa ad sortes referenda sit, partim ambiguus & pplexis oraculis: hi maximè fallunt, quorū præstigias à veritate profani intelligere non possunt. Ideoq; ab ipsis attribui putāt & imperia & victorias & opes & euentus prosperos rerum, denique cum ipsorū nutu sæpe rempub. constet periculis imminentibus liberatam, quæ pericula & responsis denunciauerunt & sacrificiis placati auerterunt, omnia illa meræ fallaciæ sunt. Nam quum dispositiones dei præsentant, quippe qui ministri eius fuerunt, interponunt se in his rebus, vt quæcunq; à deo facta sunt vel fiunt ipsi potissimè facere aut fecisse viderētur. Et quotiens alicui populo vel vrbi, duci vel principi secundum dei statutum boni quid impēdet, illi se facturos vel prodigiis vel somniis vel oraculis vel sortibus ceterisq; id genus, vt diximus, pollicentur, si sibi honores & sacrificia tribuantur, quibus datis quum id acciderit quod necesse est, sibi summam pariunt venerationem. Quotiēs autē pericula impendēt, ad aliquam ineptam & leuem causam se profitentur iratos, sicuti vni Varroni quòd formosum puerū in templo Iouis ad excubias tenēdas collocauerat, & ob hanc causam Romanum nomē apud Cannas penè deletum: quod si Iuno alterum Ganymedem vrebatur, cur iuuetus Romana luit pœnas, vel si dum tātummodò duces vel principes curant ceteram multitudinem negligunt? Cur Varro solus euasit qui hoc fecit, & Paulus qui nihil meruit occisus est? Itaq; sine periculum quod imminet vitari potest, videri volunt id placati auertisse, siue nō potest id agūt, sicq; sibi apud homines qui nesciunt, auctoritatem pariunt ac timorem: his verūtis & his artibus noticiam veri dei trini & vnius apud omnes gentes inuerterunt. Harum igitur disciplinarum obseruationibus superstitionis, quæ ad cognitionem siderum coniunguntur, societas dæmonum formidanda atque vitanda est, neque illos ab hoc genere superstitionis segregandos puto, qui ab ipsa Chaldæorum natione profluxerunt: quod propria est eorum genealogiæ ratio, vt possint antea facta futuraque ex ratiocinationibus astrorum explicare, hoc est, quos effectus habent sidera duodecim, stellæ quinque, sol & luna, ad humanam rationem conferre: Cuius rei primus Berosus insula & ciuitate

Coho confidens, ibi aperuit disciplinam, postea studens Antipater, iterumque Achinapolus qui etiam non enascentia, sed ex conceptione rationes explicatas reliquit. Hi enim quanquam veram stellarum positionem, quum quisque nascitur, confectentur, & aliquando eam peruestigent, per eorum inuentas conscriptasque regulas, tamen quod inde conantur vel actus nostros vel mores vel euenta prædicere, nimis errant profecto, nimisque magna dementia detinentur, & quos non solum christianæ religionis instituta ac fidei nostræ lumina, verum multa quoque veterum poetarum, philosophorumque illustrium, clarissimorumque ducum & Imperatorum dicta confutent: ex quibus est illud imprimis sacris in literis ad Moysen annotatum, Quando ingressus fueris terram, quam dominus deus tuus dabit tibi, caue ne imitari velis abominationem illarum gentium, ne inueniatur in te, qui lustret filium aut filiam, ducens super ignem: aut qui ariolos sciscitetur & obseruet somnia atque auguria: ne sis maleficus vel incantator, ne pythones consulas & diuinos, & ne quæras à mortuis veritatem. Omnia hæc enim obominabitur, & propter huiusmodi scelera delebit eos in introitu tuo: perfectus eris & absque macula cum domino deo tuo: gentes istæ quarum possidebis terram, augures & diuinos audiunt, tu autem à domino deo tuo aliter institutus es. Quis ergo dubitet hæc non modò capitalia sed fidei peruersionem, quæ tanta diligentia diuina explodit sententia? Et illud quidem Levitici, Non augurabimini nec obseruabitis somnia nec declinetis ad magos, nec ab ariolis aliquid sciscitemini, ut polluamini per eos: vir enim in eodem, inquit, siue mulier in quibus pythonicus vel diuinationis fuerit spiritus, morte moriatur, lapidibus obruant eos, & sanguis eorum sit super illos. Nec minus ad Romanos apostolicis verbis expressum: Quis enim cognouit sensum domini, aut quis consiliarius eius fuit? Est quoque illud diuinum ac cœleste consilium, Altiora te ne quesieris, & fortiora te ne scrutatus fueris: Sed quæ præcepit deus tibi illa cogita semper, & in pluribus operibus eius ne fueris curiosus. Non est enim tibi necessariū ea, quæ tibi abscondita sunt, videre. Non est vestrum, alibi scriptum, nosse tempora vel momenta, quæ in patris potestate posita sunt. Annunciate quæ futura sunt, inquit Isaias, & sciemus quia dii estis vos. Simile est illud Ecclesiastici, Ignorat homo quod ante se fuerit, & quod post futurum, quis ei poterit indicare? Quid aliud illud Sapientia afferit? Cogitationes enim mortalium, inquit, timidæ sunt & incertæ prouidentia nostre: corpus quod corrumpitur, aggrauat animam, & terrena inhabitatio deprimit sensum multa cogitantem: & difficilè existimamus quæ in terra sunt, & quæ in prospectu sunt inuenimus cum labore: quæ in cœlis sunt autem, quis inuestigabit: sensum autem tuum quis sciet, nisi tu dederis sapientiam & miseris spiritum sanctum tuum de altissimis? & sic correptæ semitæ eorum, qui sunt in terris, & quæ sibi placent, didicerunt homines. At qui, teste Firmiano, non hoc idem faciunt philosophi, qui disputant in cœlo quid agatur, & eo semper impune id facere arbitrantur: quia nullus existit qui errores eorum coarguat: quod si existimarent descensurum aliquem qui eos delirare & mentiri doceret, nunquam quicquam de his rebus, quas scire non possunt, disputarent. Nec tamen ideo felicior putanda est eorum impudentia & audacia quia non redarguuntur. Redarguit enim

enim deus cui sola veritas nota est, licet conuenire videatur, eamque hominum sapientiam pro summa stulticia computat. Lingo Augustini & Ambrosii operosissimos validissimosque tractatus, ac disputationes longissimas: quas nec tempus exigit, nec recipit locus, nec requirit, quisquis aliquantulum legendo profecerit, notae nempe sunt: vnam Augustini veram nescio, an breuem magis proferam sententiam, ex eo libro qui de dei ciuitate inscribitur. His omnibus consideratis, inquit, non immerito creditur quum astrologi mirabiliter multa vera respondēt, occulto instinctu fieri spirituum, non bonorum, quorum cura est has falsas & noxias opiniones de astralibus fati inferere humanis mentibus, atque firmare non horoscopi mutati & inspecti aliqua arte, quae nulla est. Alteram Ambrosii ipsius ex eo libro, quae de obitu Satyri fratris nobis luculenta oratione reliquit: eius enim verba sunt haec. De solis cursu caelique ratione philosophi disputant, & sunt qui putant his credendum, quum quid loquantur ignorent, neque caelum ascenderunt, axem dimensi, nondum oculis perscrutati sunt: quia nullus eorum cum deo in principio fuit, nullus eorum de deo dixit. Quum pararet caelum cum ipso eram & eram cum eo cuncta componens. A diuinis praeter haec ad humana descendenti, permulta se ingerunt illustrium poetarum dicta his satis consentanea: e quibus illud primum antiquissimum & acerrimum apud Homerum proferendum: Iuppiter, inquit, non mortalem hominem, non est communi grege deum aliquem, sed lunonem illam suam coniugem ac sororem reginamque deum graui comminatione deterret, ne secretum suum intimum auderet inquirere, aut sciri posse praesumeret: post hunc duo literis demandata sunt. Duorum quoque in illa prima aetate poetarum illustrium, Pacuuius, Nam si quae vetura sunt, praesident, aequiparat Ioui. Rursum idem poeta istis qui linguam auium intelligunt, pluresque ex alieno iecore sapiunt, quam ex suo, magis audiendum quam auscultandum censeo. Accius, Nihil quoque credo auguribus, qui aures verbis ditant alienas, suas ut auro locupletent domos. Quartum his Ennium addiderim, qui vetusta illa & venerabili facundia hos ipsos eleganter irridet, ut verbis etiam suis utar, Qui sui quae sit causa falsas suscitant sententias. Non enim sunt hi aut scientia aut arte diuini, sed superstitiosi vates impudentesque arioli, aut inertes, aut insani, aut quibus egestas imperet: qui sibi semitam non sapiunt, aliis demonstrant vias: quibus diuitias pollicentur, ab ipsis drachmam ipsi petunt. De his diuitiis sibi deducant drachmam, reddant caetera. Addo quinto loco spectatae autoritatis grauitatisque poetam doctissimum, Flaccum Horatium dicentem, Prudens futuri temporis exitum caliginosa nocte praemittit deus, Ridetque si mortales ultra fas trepidant nec non illud quod adest memeto componere aequus, & quid sit futurum cras fuge quaerere: Et quem fors dierum quemque dabit lucro appone. Est & illud eiusdem quoque poetae ad Leuconoem. Tu ne quaesieris scire nefas, quem mihi, quem tibi finem dederint dii Leuconoe, nec Babylonios tentaris numeros, ut melius quicquid erit pati, seu plures hyemes, seu tribuit Iuppiter ultimam. Lucanus in rerum hunc sensum his verbis accedit.

Sit subitum quodcunque paras, sit caeca futuri
Mens hominum fati, liceat sperare timenti.

Statium

Stadium his septimum aggregauerim, Quid crastina voluerit hora scire nefas homini. Ultimo in loco sequitur hos Iunius Iuuenalis Aquinas & his verbis.

Spondet amatorem tenerum vel diuitis orbi
 Testamentum ingens calidę pulmone columbæ
 Tractato Armenus, vel Compagenus Aruspex
 Pectora pullorum rimatur & exta catelli,
 Interdum & exta pueri faciet quod deferat ipse
 Chaldaei. Sed maior erit fiducia, quicquid
 Dixerit astrologus credent à fronte relatum
 Amonis: quoniam delphis oracula cessant:
 Et genus humanum damnat caligo futuri.

Hęc religionis nostrę instituta & illustriũ dicta poetarũ illis similia, subsequuntur & philosophorum sententię, Socratis potissimum, qui in hoc celestiu scrutinio & causarum abditarum indagatione, ceteris cordatior fuit, quum hęc intelligeret nõ posse inueniri, celebre illud ab omnibus probatum in medium nobis attulit, Quod supra nos nihil ad nos: sicq; pinde ab omni physica quæstione disputatione suspendens eò se contulit, vt in virtute atque officio omnis eius versaretur intentio. Itidẽ Democriti physici non ineptus præ ceteris contra tales iocus, Quod est ante pedes nemo spectat, cæli scrutatur plagas: facetissimãq; illa Ciceronis irrisio temere disputantium, nullaq; de re dubitantium tanquã modò deorum ex concilio descendentes, quid ibi agatur oculis suis aspexerint auribûsq; perceperint. Sanẽ, vt idẽ inquit Cicero, & in senectute sua. Horę quidem cedunt & dies & menses & anni, nec præteritũ tempus vnquã reuertitur, nec quid sequatur sciri potest. Sunt & alię contra hęc hominum portenta philosophorum clarorum sententię, inter quos Fauorini est illa melius & vrgentius ceteris, quos legere potui, philosophis futurorum noticiam facillime repudiantis atque dicentis, Nihil enim ab illis audire posse dicebat nisi graue atque molestum: quoniam aut vera respondebunt quod rarissime solent: si quidem mala miseriam ante tempus afferre, & superuacuã sollicitudinem: posita enim illic veritate, adest hinc necessitas. Ita nihil præcisẽ nisi dolorem posceti reddere libet hoc loco sustinere, & quod communis rerum natura non patitur tentare, maior sine offensione possit iterferi, hoc est, Fauorini, M. Tul. cuius hęc, sunt vt omittamus superiores. M. Crasso putas vtile fuisse tum quum maximis opibus fortunisq; florebat, scire sibi interfecto filio Publio exercitũq; deletò trans Eufratẽ cum ignominia & dedecore esse pereundũ? An Cn. Pompeium censes tribus suis consulatibus, tribus triumphis maximarum rerũ gloria lætaturum fuisse, si sciret se in solitudine Aegyptiorum trucidatum iri, amisso exercitu, post mortẽ verò ea cõsecutura, quæ sine lachrymis non possumus dicere? Quid verò Cæsarem putasse, si diuinasset fore vt in eo senatu quem ex maiori parte ipse cooptasset, in curia pompeiana ante ipsius Pompeii simulachrum tot centurionibus suis spectantibus, ac nobilissimis ciuibus, partim etiã à se omnibus rebus ornatis trucidatus ita iaceret, vt ad eius corpus nõ modò amicorũ sed ne seruorũ quidem quispiam accederet, quo cruciatu animi vitam acturũ fuisse? & certẽ ignoran-

ignorantia futurorum malorum vtilior est quàm scientia, Hæc Cicero. Possem ego antiquos & fortunatissimos ætatis nostræ viros, in huius sententiæ testimonium vocare, sed nec necesse, nec locus hic longiorem digressionem recipit, & attigisse videtur ille clarissima: sin autem, vt ad Fauorini argumentationē redeat oratio, bona pronūntiant, duplex incōmoditas, expectationis tedium, & præcogniti gaudii extenuatio: quod repētinum, gratius ac cumulatiùs obuēnisset. Aut falsa dicēt, quod q̄ familiare & frequētissimū apud eos est: & si erūt infelicia, angoribus falsoq; metu: si felicia, inani spe & gaudio trestitiaq; vbi te delusū sēries, torqueberis. In omnē igitur euētū hos nugatores sycophātas cōtēnendos fore, ad hanc ferē sentētiā (vt prætereā Dicearchum qui expeditē omnia nobis futura nescire magno volumine conclusit) Anaxarti philosophi ratione cōpellor. Is enim quum in Byrsam vrbē trans Eufraten omīssam traiecisset Alexander, ibi eum vt antea persæpe monuit, vt tanq̄ falsa & incerta Magorum prædicta contēneret: nec ab re. Nam si fati, inquit, ō Alexāder cōstent quæ prædicuntur, ignota esse mortalibus: si verō naturæ debeantur, immutabilia q̄dem esse. Si mile & illud Demonactis etiā philosophi, qui vatē semel intuens, publica mercede responsa præbentem, nonne vides, inquit, cuius rei mercedem flagites? Si enim tibi potestas à Ioue est eorum quæ fatali lege sunt constituta, aliquid commutādi, quodcūq; id est quod flagitas, parū sanè est: sin autē in dei nutu & voluntate posita sunt omnia, quid tuū nos vaticinium iuuare potest? Demosthenes Græcorum armis ac tanta & tam prompta virorum potentia confusus, neq; mentem adhiberi oraculis, neq; vaticinia audiri permisit, Epaminundam memorās & Periclē illa semper formidinis & ignauix velamēta putasse. Saluberri-mum & memorabile est illud omnibus horis Halicarnasei excellentis in astrologia, & in regendis suis ciuibz principis præstātissimi, totū id quod est Chaldaicum prædicandi genus repudiantis. Magnus q̄dam vir ecce superuenit, præmissis omnibus fide non inferior, Cato ille rigidus, qui mirari se ait, q̄ non ridet aruspex aruspice, quum viderit, quòd dictū ad omnes equè augures, sortilegos, coniectores, chaldæosq; & mathematicos, ac totā deniq; maticen cōverti potest. Spectatis enim tot ineptiis, quibus credulis homūculis illudūt, occursum profectò memoriā & risum ex mutua conscientia mouere deberet. Quām illud quoq; eleganter? quum esset consultus à quodam, mōstrum ne esset à soricibus corrolasibi caligas quum diceret, Respondit non esse id monstrum, sed verum mōstrum habendum fuisse, si sorices à caligis roderentur. Quod sequitur non minus profectò, sed magnificum ac succi & pensi plenum. Nam quū apud Prusiam Hannibali exultanti, & auctori cōmittēdi prælii pugnari placeret, ac ille negaret, quòd exta prohiberent. An tu Prusia, inquit Hannibal, vitulinæ carni mauis quàm imperatori veteri credere? breue sanè atq; amplissimum tantoq; principe dignum verbū, vtpote qui Hispaniam, Galliam, Liguriam, Italiam deniq; laceratam in faciem eius effuderit, vnius hostiæ vilissimæ ac sordidissimæ exta tot monumentis ac victoriis rerum præponi indignum ferens. Quid aliud Cæsar quum à maximo augure & doctissimo aruspice præmoneretur, ne in Aphricam ante brumā nauigia transmitteret, nonne illius dictum nihili faciens

ciens transmisit: quod ni fecisset, omnes aduersariorum copię conueuissēt. Econtrario Regulus nonne auguria seruauit & captus est? & Mancinus religionem tenuit, & sub iugum missus est? Pullos habuit Paulus, & apud Cannas tamē cęsus est. Hęc & horum similia quę confirmandis auspiciis & id genus erroribus afferuntur; tam inepta, tam friuola persępe sunt ut multis quidem M. Marcellus illius quinquies cos. probandum summo opere consilium videatur, qui quū esset imperator & augur optimus, totum hoc militare auspicium omiserit: a quo ne prępediretur lectica opertus, nec ab re, iter facere solitus: vir enim fortis & sapiens desperabat posse inuulgatam diu & imbibitam ac ossibus inhzarentem opinionem aperta fronte discutere. Non eō vsq; tamen Marcello assentiendū, nec auspicia omnino ita repudianda reor, ut res magnas nullis vnq; credam signis, vel auspiciis pręueniri, quum & volatus auium dirigat deus, ut rostrum sonans aut pręteruolans penna, turbido meatu vel leni, futura pręmonstret, ut theologi veteres & clari quidam autores testes sunt, Ouidius in fastis,

Non ego te quāuis pro perabis vincere Cęsar

Si vetat auspicium signa mouere velim.

Sint tibi Flaminius Trasimenaq; littora testes,

Per volucres signa multa mouere deos.

Verū pręclare de hoc quoq; ut de aliis Cicero, Signa, inquit, ostenduntur ab his rerum futurarum: in his si quis errauerit, non deorum natura, sed hominū coniectura peccauerit. Nec etiam postremo pręter hęc rerum futurarum signa est, quod ratione signorum vel planetarum certiores hi futurorum nuncii de singulis quibusq; polliceri possint, vel audiri: in septem nanq; sideribus, de quibus antē diximus, & quę ab incessu vocamus errātia, quū errēt tamen nulla minus certę considerationis nihil habent nisi secūdū commune regimē in mundo eis debitū intellegentiā septuplicē substātia extra consistēte virtute sibi coniūctā. Scimus etiā, ne horū audaciā per singula prętereamus intactā, eos fateri solitos quod quisquis aquarii signo in lucē editus sit, piscatoris ministeriū sortiretur. Cęterū piscatores quū Getulia non habeat, quis eorū dicere ausit, quia nemo illic in stella aquarii nascitur. Rursum quū plurimos quos nasci signo librę norint, trapezitas fore prędicent, quos multarū gentium provincię ignorant, fateantur necesse est, aut in eis hoc signum deesse, aut effectum fatalē nullo modo haberi. Persarum autē ac Lacedæmoniorū reges quū per genus denominentur regnūq; filii vno eodēq; sidere cum seruis continue degētibus nati ad regnū pfi ceant, quid rationis habēt ut serui qui secū iisdē momentis horarū ac temporū fuerāt geniti omnino in seruitute cōmorentur? Homines etiā diuersarū regionū, diuersarū ætatum, sub variis & diuersis siderum motibus geniti, si aut oppidorū expugnationibus, aut collatis signis, eadē classe fluctibus obruantur, vel alio quouis modo, eodē tamē genere mortis eodemq; momēto temporis interierūt, ut in Cannēsi pugna contigit, quomodo momēta nascendi singulis secūdū istos attributa suas leges habebūt? Aduersabitur horū iudiciis vastitas forsā immensa altitudine, discreta in duo & septuaginta signa per rerum aut animarum effigies, in quas digessere cœlum periti. Posse etiā fieri credibile est,

ex

ex infinito stellarū numero, vt alia signa pari, maiore, vel minore potestate sint, sine quibus recta ac perpetua obseruatio perfici non queat. neque eos homines cernere posse, neque percipere exuperantiam vel splendoris vel altitudinis, quū & quædam sydera in quibusdam terris conspiciantur, earumq; terrarum hominibus nota sint, eademq; ipsa ex omni terra alia non videantur, & sint aliis, vt Canopus, omnino ignotissima. Est enim id sydus ingens noctibus lucens, clarū & maximè mirum, cuius, si aliunde fides abesset, M. Manilius libro primo astronomicon præcellentissimus testis accedit: idcirco inquit, terris nō omnibus omnia signa Conspicimus, nūquam inuenies fulgere Canopū, Donec hiliacas per pontum venerit oras. Quum itaq; constet rerum ambiguitatem confusionemque dānosam ex taliū potius diuinationis prænuntiatione generari, quā certam, conducibilem consultoribus cognitionem, quū nihil ritè cernant, nihil percipiant, nihilq; veniat horum quæ isti lubricis & fallacibus cōiecturis delirātes ac velut ebrii pollicentur (nisi rarum fortè aliquid, aut fortuitum, qualia etiam aliquādo ementiri volentibus elabuntur & excidunt) nullo pacto, Sigismunde Pandulphe, vtendum esse tibi reor istiusmodi superstitiosis hominum iudiciis: quorū disciplinas tutè optimè calles, studiis indulges, ingeniis faues, et argutis apprimè delectaris: maximè quum clarissimos quosq; ætatis viros mathematicos, horoscopos summos & astronomos, more maiorū domi militię ad futura præfagienda te semper penes habueris & habeas. Tantorum itaque virorum, tā cruditorum, tam illustriū exēplis & autoritate, ac rationibus fretus, non iniuria

dixerim diuinationibus artem, qua quis de futuris omnibus soli deo cognitis ad interrogata singula vera respondeat, aut omnino nullam esse (quod Socrates & eum secuti antiqui Academici quos eosdem & Peripateticos nominamus asserunt) aut esse, sed nondum scitā aut opinionem quandā, proinde vanam hominum coniecturā atq; iudicia quā maximè fallentem.

Finis Tertii.

ROBERTI VALTVRII

AD ILLVSTREM HERO A SIGIS.

mundum Pandulphum, de re Militari

Liber Quartus.

De legibus.

Cap. I.

Vm quoque, Sigismunde Pandulphe, necesse est quem aliis ducem & Imperatorem præfecimus, non harum quas modo diximus bonarum artium institutis solum, verum & legitimi iuris & more maiorum, cerimoniarum & sacrorum erga deos & contentionum controuersiarumq; inter homines dirimendarum iudicem, ac belli primum iuste gerendi dominum esse: bellum enim iustum est, vt in repub inquit Cicero, quod denunciatum & indictum, atq; hoc ipsum quod aut repetundarum aut propulsandorum hostium causa geratur: legitimi iuris munus etiam dicimus, ea iubere, quæ sunt viri fortis, vt non deferere locum in acie, non fugere, non arma abiicere: & ea quæ sunt temperatis, vt non committere adulterium, non flagitiū facere: & ea quæ sunt mansueti, vt non pulsare, non iurgia exercere: eodem modo secundum alias virtutes, & vitia, has iubere, illa vetare. Esse etiam præter hæc quædam belli iura, vt in eundem pugnae solennitatem seruare, decreta publica, fœderum percussione, religionem sacramenti, militum animaduersionem, dignitatem, ac præmiorum, & honorum gradum. Quædā porro esse quæ vti facere ita pati sit fas, vt fata exuri, dirui tecta, prædas hominum pecorumq; agi, aliæque id genus, quæ de singulis cauta sunt legibus: in quarum editione sunt qui putent Zelencum, alij Rhadamanthum siue Lycurgum putant: quidam omnium priorem Cererem, quæ frumenta, quum antea glande vescerentur, inuenit: molere quoque & conficere in Attica, & alia in Sicilia, ob idq; dea iudicata, vt Carcinus Tragædus in suo poemate affirmat. Hanc alii gloriā illi gentis hebræorum duci summamq; philosopho, Moyse tamquam veritati magis consentaneum, facile concesserunt. Lycurgus enim & Zeleucus omnesq; qui apud Græcos mirabiles sunt recentes atq; nouelli, quantum ad hunc ipsum Moysen comparati, esse noscuntur, quoniam nec ipsum nomen legis, fuisse olim apud Græcos agnoscitur, & testis Homerus est, quod nusquam in diuino eius opere, hoc usus est nomine. Non enim secundum legem, sed infinitiuis sententis & regum præceptionibus populus regebatur: vnde etiam multo tempore permansere tantum moribus vtentes, & non scripto, & multa horum semper secundum euentum casuum permittentes. Phoroneus etiam ipse secundus Argiuorum rex à quo forum forensesq; dicendi genus deductum putant, vt argiui certa lege ac iudiciis regeretur, sexcētis ante bellum Troianum ferme annis, inter Græcos primus ante omnes effecit, si modo illa quæ apud Platonem in Timæo Critias

Critias, ex Solone commemorat de legibus atticis multis annorum milibus ante Phoroneum, fabulosa & commentitia esse credamus: Nec me præterit apud priscos Græcos Isidem legiferam appellatam, tanquam primam legum inuētricem. Aegyptiis autem prima scriptarum legū monumenta Mina rex siue Trismegistus dedit, quem fortasse quispiā in philosophorū numero computet, quamquam in deos relatus Mercurii nomine ab Aegyptiis honoretur. Secundus apud Aegyptios legūlator dicitur, vir prudentia excellens Sasochois, hunc & ad deū religionē cultumq; multa prioribus legibus addidisse perhibent. Tertium Sesoosim regem tradunt, qui ad rem militarem & belli munera plurima contulit institutis suis. Quartus scribitur rex Buchoris tulisse leges sapientia ac vſu rerū expertus, qui & vitæ regum leges dederit, & cōmercia hominū iudiciāq; cōstituerit: post hūc legibus multa addidit Amasus rex, quē tradūt & de his, quæ ad monarchas pertinent, deque omni Agyptiorum œconomia præcepisse. Minos mare obtinuit, & paulo antè Troiam captam Cretensibus leges dedit, vt Papyrus memorat, quod Plato falsum esse conuincit. Spartanis verò, qui & Lacedæmonii sunt, Lycurgus primus leges ex Apollinis, vt aiunt, autoritate cōfinxit. Et quanquam leges scriptas nullas Lycurgus tulerit, vt alii perhibent, vnā tamen ex his quæ rhetræ appellantur afferā, quæ in hostes militare prohiberet, ne sæpe pugnādo consuefacti, bellicosi redderentur. Qua in re Agesilaū regem maximè posteriori tempore accusant, vtpote qui continuis & frequentibus in Bæotiā incursibus ac præliis Thebanos resistere Lacedæmoniis edocuerit. Quare faucium Antalcides quum intueretur, pulchram tuæ doctrinæ mercedem, inquit, à Thebanis recipis, qui nolentes ipsos neque sciētes pugnandi peritiam docuisti. Huiusmodi sanctiones rhetras libuit appellari, quasi ex deo decretæ, deque oracula quedā essent. Epirotis Ariſta Epirotarum rex vnus ex posteris Pyrrhi, Achillis filii, leges, senatū, magistratus annuos, & politicæ vitæ formā primus instituit. Arianeis Chatharactes, Getis Zamolxis: Pittacus Mitileneis, qui ad sexcētos elegos versus, & carptim de legibus ad ciues conscripsit. Fuit & alter Pittacus legifer, cuius & Fauorinus & Demetrius meminit. Atheniēsis verò à quibus iura & leges ortę atq; in omnes terras distributę putātur, tulit rigidissimus Draco, quas & hoc ipso mitior Solon, sapiens vnus ē septem, & legū scriptor, propter asperitatem magnitudinēque pœnarū abrogandas curauit: vna enim ferè omnibus mors pœna prædiffinita erat, vt etiā qui otii damnati, essent capite plecterentur: & eis qui olera aut fructus surripuissent, idem suppliciu, quod peculatoribus aut homicidis constitutū esset. Ob quam causam illud Demadis à doctis probatur, qui Draconem non atramento, sed sanguine leges descripsisse dixit. Inter Solonis autē leges, quas plures fuisse cōstat, ac omnes quæ sapientissimè latas, illas præclare statuit, quibus athletarū quoq; præmia castigata moderatione correxit, & ei, qui Olympia vicisset, quingētas drachmas, qui verò in Isthmo, ei centū dari cōstituit, eadēq; ratione in certaminibus & præliis qui succubuissent, præmiis esse illustrandos, eorūque filios publicè enutriendos educandosq; quo sane animati singuli, fortiter ac strenuè in bellis dimicabāt: sic Polyzeus, sic Cyneagirus, sic Callimachus, sic omnes q in Marathonis expu

E gnatione

gnatione pugnaverūt: sic præterea Armodius, Aroftogitō, Mylciades, innumera-
 bilēsque alii: maximè autem Alexis comicus Atheniensis, inquit, oportere
 ideo laudari, quòd omnium Græcorū leges cogunt parentes à liberis ali, Athe-
 nienſium non omnes, niſi eos qui liberos artibus erudiſſent. Fuit etiam quan-
 doque in Macedonia lex, eum qui nullum hoſtē interfeciſſet, capiftro cingi de-
 bere. Et apud Scythas, in bello vbi primū quis hominē deieciſſet, eius ſangu-
 nem bibere, neque aliter participes prædę fieri cōſueuiſſe, niſi ad regem necato-
 rum omnium capita detuliſſent: quæ nonnunquam (horrendum dictū) purgan-
 tes deaurantēſque ad pocula deferebant. Non licere etiam eorum cuiquam ſo-
 lennibus epulis pateram circumlatam accipere, niſi ei qui aliquem ex hoſtium
 quoque numero de medio ſuſtulifſet: apud Gallos ſic etiam puberes omnes &
 armatos cōmuni lege cogi ad bellum ſolere, vt qui ex his nouiſſimè adueniret,
 in conſpectu circūfuſæ multitudinis affectus omni genere cruciatus necaretur.
 Atque vt ab externis ad domeſtica aliquādo redeat oratio, quis neſcit Italis le-
 ges dedifſe Italum quendā Oenotriæ regē (à quo mutato nomine p Oenotris
 Itali ſunt vocati) orāmque illam maritimam Europæ quæ eſt inter Syllaticum
 & Lameticum ſinum Italiæ nomē primo cepiſſe? Hunc ergo Italum periti qui-
 dam tradunt agriculturam Oenotros docuiſſe, quum prius eſſent paſtores vagi
 ac palantes, illiſque comefſationes inſtituiſſe primū, legesque poſuiſſe, quas itidē
 nōnulli & quidem docti non Italū Italis, ſed Sauturnum: Romanis verò Quiri-
 num. Nam quum agreſti quodam more in Italia etiā viueretur, is genus indo-
 cile & diſperſum mōtibus altis Composuit legesque dedit, Latiumque vocari Ma-
 luit his quoniā latuiſſet tutus in oris. Hic verò quum poſt fratrem interemptū,
 ſolus potiretur imperio, iura dedit populo, nec re aliqua, præter quàm legibus,
 coaleſcere multitudinem vnum in corpus arbitratus eſt: populum itaque Ro. qui
 noua tunc paſtorum conuenarumque omniū colluione collectus erat, Romulus
 in partes triginta diuiſit, quibus quoque additæ ſunt quinque, eaſdemque curias
 placuit appellari, quòd publicas curas gerebant, quum in illis vniuſcuiusque par-
 tis populi Romani qd gereretur: ita vt in ſua quiſque curia, ſacra publica faceret
 feriāsque obſeruaret: quibus ſingulis curiis, Curiarum nomina virginū impoſi-
 ta eſſe dicuntur, quas virgines quondā Romani de Sabinis rapuerāt: qui verò eis
 conſulerent, ex populo nobiliſſimo centum ſenes delegit, quos ob ætatem Sena-
 tores, ob pietatem & in ſimilitudinem curæ, Patres nominauit, quorūque filii
 Patrītiī ſunt appellati. Tres equitum deinde centurias inſtituit, quas ſuo nomi-
 ne Ramnes, à T. Tacio Ticiēſes, à luci cōmunionē Luceres (quāquam huius
 denominatio autore Liuiō incerta eſt) appellauit. Equites itē armatos trecētos,
 qui Celeres vocarentur, tum pace, tum bello ſui ad cūſtodiam corporis, Tribu-
 num etiam, qui eis præerat appellauit. Reliqua verò multitudo regem in bellū
 euntem ſequebatur pedes, vniuerſos autem Milites appellabat. Nō enim vti po-
 ſtea atque in præſentia ornati aureis calcaribus, & aureo cingulo, ſed qui erant,
 in exercitu equites & pedites, vulgò ſimul omnes ſine diſcrimine apud veteres
 ſunt milites à militandi conſuetudine appellati: hunc deinde Romulum ſecu-
 tus Numa Pompilius Pomponii filius, è Curibus Sabinorum oppido accitus
 ad

ad regnum qui Romanum populum, utpote ferreum, religione molliuit, fidē pacis ac belli docens, sacris pluribus per eum institutis: nam Vestā fecit ædem, & portas Iano gemino edificauit, augures, flamines tres, Dialem, Martiā, & Quirinalem, & Salios Martis sacerdotes: pontificem maximum creauit, leges plures tulit, ceremonias cultumq; deorum omnium immortalium, ob quam tantam iustitiam & religionem, nemo ei bellum inferre ausus est. Excipit Numam Pompiliū, Tullus Hostilius Romulo fortior, qui populū iam quieti & legibus assuetum ad bella & arma reduxit: idem omnem militarē disciplinam, artemq; bellā di condidit, ac debellatis Etruscis, sellam currulem, lictoresq; & togam pictam atq; prætextam (quæ insignia magistratuum Etruscorū erant) primus ut Romæ haberentur instituit: huic successit Ancus Martius Numę Pompilii ex filia nepos, ac religioni auitæ quā similis: hic ut bella geri aliquo ritu, piē ac sanctē indici viderentur, ceremonias lege quadā instituit, quibus Fecialis & Pater Patratus qui essent ad eam rem legati, hoc est, ad res repetundas, quum bellū indiceret vteretur. Regnū tenuit post Ancū Tarquinius Priscus, qui omnia quibus imperii dignitas eminet, decora & insignia sumpsit ex Tuscia: inde namq; aureus & triumphalis currus & equi quatuor, tunica palmata, fascēs, trabeæ, currules, phaleræ, anuli, ac paludamenta sumpta sunt, frequentibus præliis, duodecim Etruriæ populis per eum subactis. Post hunc Seruius Tullus, quanq̃ quasi precario regnare cœpisset, imperiū tamen rectē ministravit, vrbe quadrifariam diuisa, regionibus collibusq; qui incoluntur, & Tribus eas partes, ut ego arbitror, à tributo appellauit. Ab hoc classes centuriarū constitutæ peditum & equitum: huius tempore Romanorum ciuium qui arma ferre possent, censita esse octoginta milia, Fabius pictor autor est: ab eodē census constitutus. Diuisit namq; ciuitatem non secundū regiones, verum secundum censū, vnum corpus faciens eorum ciuium, qui censum habebant supra centum milia æris: aliud corpus censū habentium à centum milibus, ad septuagintaquinque: tertium eorum, qui à septuagintaquinque milibus: & ita descendens vsq; ad quinque milia peruenit: infra eum numerum, sine censu reliquit, quasi tenues & impotentes. Ex censu autē quæ domi & militiæ subeunda forent onera constituit. Quia verò patrimonia vel augentur vel minuuntur singulis quinquenniis, in quinquennium recenseri statuit: idq; quinquennium, Lustrum maiores dixere. Tarquinius, cui Superbo ex moribus cognomen inditum est, postremus omnium fuit, vir iniquus, cruentus, ad resq; bellicas fortis ac præstās: utpote qui vrbes euerteret, & turpi arte in deditionem redigeret. Exactis autem regibus, anno septimo & quinquagesimo, ab vrbe verò condita trecentesimo & ultra, creati sunt viri decem ad leges condendas: nouus quidem ac summi imperii magistratus, à quibus decem tabulæ primū editæ, centuriatis comitiis perlatæ sunt: simulq; deinde duę superadditæ, ut omne ius Quiritū confectū duodecim illis tabulis ad vnguem absolueretur: sicq; à decemuiris leges decemuirales, quibus tabulis duodecim est nomē, in æs siue ebur incisas, in publico proposuerunt: quas tanti fecisse Romanum populum memorant, ut illis quāmdū Romæ stetit honor & innocentia pudicitie, cōtentus fuerit: Sed quum crescente improbitate, interpretationes prudentium

per consuetudinem receptę sunt, quas quidem ius ciuile, nō leges libuit appellare. Ex hoc fuerunt actiones, quę ius agendi sunt, solenniter institutę: quibus, sicut & interpretationi, collegium pontificum pręsidebat. Accesserunt ad hęc populi placita, lenatus consulta, scita plebis, edicta prętorum, respōsa prudētū: & translata demū in principes, lege regia, romani populi potestate, cœpit quod principi placuit, legis habere vigorem. Hoc legū progressu multi clarissimi romanorū consules, tribuni, aut censores, ferēdis legibus auctores fuere, & à quibus leges denominatę, vt consulares, tribunicie, iulię, cornelię. Nam sub Octauiano Cæsare suffecti consules, Papius & Pompeius, leges tulere, quę à nominibus eorum appellantur, Papia & Pompeia: sub eodem quoq; imperatore Falcidius tribunus plebis, legē fecit, ex cuius nomine lex extat Falcidia. Aquilius quoq; legem condidit, quę hactenus Aquilia nūcupatur, sic Iulia, sic Cornelia. Catoniana regula etiam legibus ab Catonibus inserta, quorū nomen quoq; adeò clarū, adeò celebre est, vt non solum vrbem, sed orbē penē totum suis temporibus, pręsentia, postea verò memoria sua ac splendore illustrarint. Nam, vt Priscū & Cęsorium illum pręteream, tanta fuit posterior ille Vticēsis habitus reuerentia, vt eum quum Cęsar. à subselliis in carcerē traheret, summa cum mœstitia boni ciues vnā cum senatu taciti atq; afflictī omnes sequerētur, vtque in sacris ludisq; floralibus (quibus vulgati corporis meretrices nudę more veterū mimarū fugebantur officio, & in conspectu populi vsq; ad satietatem impudicorum luminum, cum impudendis motibus detinebantur) veritus sit populus Ro. solitę lasciuie ludum petere, quoniam fortē tum Cato venerat in theatrum. Vnde Martialis in epigrammatum suorum limine inquit, Nosses iocosa dulce cum sacrum Florę Festosq; ludos & licentiam vulgi, Cur in theatrum, Cato seuerē, venisti? An ideo tantum veneras vt exires? Legimus enim eum plaudēte populo, posteaquā ex Fauonio familiari & amico vnā sedente, pręsentiam suam spectaculi consuetudini impedimento esse intellexit, ē theatro continuo abiisse, abeuntēq; populū priscum ludendi morem in scenam reuocasse, confessum plus se honoris & maiestatis, & reuerentię illi vni debere, quā sibi vniuerso vindicare. Equestris autem ordinis & qui sua literis posteritati demādarēt, inter alios, iuris consultos plurimos fuisse cōstat, & quidē celeberrimos: quorū scripta Aufidius Namusa quadraginta & centū libris complexus est. Ex his Aufidius & Nerua ambo doctissimi, & equestris ordinis ambo fuere. Ex his Furius Sabinus quoq; fuit, & publicē primus scripsit. Mitto Tiberium Coruncanū, Labeonem, Trebatium & Alpheum. Prętereo & alios innumeros, quibus, quasi stellis quibusdam, leges fulgent: quorumq; consiliis multi sane principum, suum imperiū ad maximum felicitatis cumulum prouexere. Adrianus enim Iulio; Celsō, Saluio Iuliano, Prisco, atq; Neratio vsus est. Antoninus Pius Vindio, Vero, Saluio, Valēte, Voluxio, Martiano, Vlpio, Marcello, & Iaboleno. M. Antonius philosophus Sęquola, pręcipuo iurisperito: Alexāder Seuerus Fabio, Sabino, Iulio Paulo, atq; Vlpiano, quē inter ceteros tanti fecisse cōstat, vt Helius Lampridius literis mādauerit, hūc principē ideo sūmū impatorē fuisse, q; Vlpiani pręcipuē cōsiliis repub. rexit. Horū studiis fretus & moribus, iustissime princeps Sigismūde, quātū

semper

11. Popay-
11. Popay-

11. Magister
11. Popay-
Alpheum
Saluio Iuliano
Prisco Neratio
11. Voluxio
11. M. Antonius

semper hæc ætas nostra tulit, regni tui summam, regimen, curam ac gubernationem tanquàm optimus populorum pastor his hominibus cōtulisti qui, nō calidi, non seditiosi, non ad malum idonei, nō virtutis hostes, nō luxu perditī, nō truces, non facinorosi, non scelerum ministri, nō improbi ac prouincialium expilatores, sed senes, sed sapientes, sed sobrii, seueri, pii, sancti, & qui habeant illud semper in animo vetus præceptum, Deum sequere, & qui nihil venderent, nihil mentirentur, nihil fingerent deciperentque existimationē de te bonā tuque mandata, more Persarum, qui internuncii sunt, aliud quàm responderetur à principe sæpenumero populis referentes: nec Parthorum regum vsum imitarentur, quos non potest quisquam sine muuere salutare: & ne posterī silentio obruantur, quos cōsiliis tuis huiusmodi præfeceris, quorūdam nomina ac dignitates recensere non alienum erit. Meritō itaque ante omnes præcipuum & primariū magistratus huius nostri decus est Iustus, ex antiquissima & præcellētissima comitum vrbs Romæ familia, ea vitæ sanctimonia, ea integritate, ea religione, ea iuris ciuilis etiam & Pontificii cognitione, ea denique eximia & maternæ & latinę eloquentiæ copia ac suauitate præditus, vt hac nostra ætate ea non nisi cœlitus per eum nobis transmissa meritō atq; optimo iure existimari possit. Efful sit inter hos porrō quasi matutinū quoddā sidus, Iacobus Anastaxius Burgēsis, iuris non solūm ciuilis & pontificii scientia clarus, cēterū omnium bonarum & optimarum artium studiis peritissimus, ac in maximis quibusq; gerendis rebus quàm aptissimus: vtpote qui vafra ducum ac principū consilia optimē norit, & cuius ingenium & eruditionem ita laudem, vt hac laude cū eo neminem comparem, ita admirer vt magnum nescio quid portendere in posterum videatur, quum ad quamcunque animo rem se conferat, in ea facile ac breui sui acumine ac mobilitate cæteris antecellat. Successit Deindus, equestris ordinis, ex primariis Perusiæ vrbs, vir magni ac prestantis ingenii, multaq; lectionis ac literaturæ, sic omnibus consiliorum præsidis, virtutis omnis & eloquentiæ splendore conspicuus, vt eo non solūm vrbs nostra, verūm Romana etiam, si prisca illa maiorum gloria maneat, nō iniuria gloriari possit: accessit quarto loco ex nobilissima vicecomitum familia, Franciscus vicecomes, equestris & ipse ordinis perpaucorum, vir magni pensī magnōque rerum vfu attritus, & experiētia multa perillustis. Sūt & alii plures equestris ordinis & spectatæ nobilitatis viri doctissimi, philosophi, & oratores amplissimi, ex quibus ad felicissimam regni tui diuturnitatem oportuna consilia, literatæ conciones ac docta colloquia facillimē possint haberi, atque componi.

De Medicina

Cap.

II.

Equæ tandem medicinæ rationem intactam relinquemus, tametsi maiores nostri virtutum omniū cupidissimi, minus q̄ par erat, eam celebrasse forsan visi sunt. Est enim, vt doctissimi autores tradunt, non solūm ob morborū ac vulnerum remedia, quoquo modo corpora debilitari contingat, verūm sicubi diutius habendus est exercitus, ob salubrem castris locum deligendum, huius rei habenda cognitio, veterum rationē in hæc ipsa tēpora reuocādo. In his enim locis q̄bus superioris ætatis homines aut oppi-

E iii da,

da, stativa, aut castra constituebāt, pecoribus immolatis, quæ ibi pascebātur, incinora inspiciebant. Et si integram & solidā eorū naturam inueniebāt, ex aqua & pabulo ibi munitiones constituebāt: sin autem vitiosa, idem in humanis corporibus ob pestilentem loci cibiq; copiam fieri posse credentes, transmigrabāt, ac regiones mutabant, querētes omnibus salubritatem: quā si propter locorum discrepantiam, terrarūq; dissimiles proprietates percipere haudquaquam poterant, & fama & incolentium dispositione corporum, atque eorum colore facile consequebantur. Magna dehinc etiam industria, maiorum institutis, querēdi sunt & deligendi fontes, qui si nusquā preſto & in promptu sint, pluresq; dies castris immorandum, his signis hīsque notis & rationibus, vbinam lateant, poterunt internosci. Nanque virentium imprimis herbarum copia, arborūq; pceritas, vicinitatem indicant aquarū: terris enim quibus dulcis humor nō longe subest, vbertas quorundū germinū semper arridet, vt iuncus, arundo, rubus, salix, alnus, multūque alicui loco pectore incumbens rana. Sunt illa huiusce rei indicia, quum nocte adueniente, loco in altitudinem pedum quinque defosso, testāque è figulino opere cruda aut perūcta, pelui ærea cooperta, lucernāq; ardente concremata, sine defectu olei restincta, aut etiam vellus lanę madidum reperiatur, non dubiè promittunt aquas. Addunt, quod certius multo est, ante ortum solis longius intuentibus, quod ex edito quidā specularunt in columnæ speciem quandam, nebuloſa exhalatione tenuissimum fumum, qui quanta fuerit altitudine porrectus ad summum, tanto in imum humorem delitescere pfitetur. Orto etiam sole intuētur loca, talium rerum curiosi, & vbinam supra terram viderint volitare spissitudinē muscarum, tunc promittunt faciliè, quod quæritur, inueniri. Est & peculiaris existimatio, peritis tantū nota, quā feruentissimo æstu sequūtur dieiq; horis ardentissimis, qualis ex quocunque locorum repercussus splendeat: nā terra sitiēte, humidior est ille, indubitataque spe promittitur. Sed tanta oculorum intensione opus est, vt indoleſcant: quo fugiente, ad alia experimenta decurrunt. Prædicunt etiam sapes aquarum, vt nec aspera dispendioso labore debeat quæri, nec dulcis necessariāq; inhonora relinqui. Aquam enim dulcem argilloſa terra, limoſas exilesq; sabulum promittit. Glarea incertas venas, sed boni saporis: rubra saxa optimas. Hanc scientiam sequētib; acuratissime tradidit apud Latinos Marcellus, inquit enim, aquas quæ ad orientem austrūq; prorumpunt, dulces atque perspicuas esse, & pro sua leuitate salubres: ad septentrionem verò atque occidentem quæcunque manant, probari quidem nimis frigidas: sed grauitatis suæ crassitudine incommodas. His proinde reperti vt ad humanæ vitæ salubritatem magna diligentia bonæ vtilisq; appetendæ, sic non minori cura earum quoque vitia repudianda. Nanque damnantur imprimis, vndecunque profluxerint stagnantes, pigræq; & amaræ, quibus odor & sapor vllus insit, præter vnus in toto orbe fontis aquæ, vt equidem inuenio iocundæ, olentisq; In Mesopotamia vtiliores quæ profluunt & excurrunt existimantur: cursu enim & agitatione sua extenuari atque proficere aiunt, eoque miror cisternarum ab aliquibus maximè probari, quum inutiles aluo duriſſimæ, ac faucibus cōstet. Quod si rationem afferunt quod leuissima sit imbrum

imbrium, ut quæ subire in cælum potuerit, ac pendere in aëre, ideo & niues præferuntur imbribus: leuiore enim his esse, & multo leuiorem aqua glaciæ, cuius ac niuis pestilentissimos ac insaluberrimos potus prædicant. Repudiantur deinde aquæ quæ cœnum & limum faciunt, quæq; corpora inualida, malum colorem, cœura vitiosa, lippientes oculos bibentibus reddunt. Culpatur etiam si vas gre corinthio, vel nobili sparsa infecerint, aut si legumina tarde percoxerint, de cocta quæ crassis obducunt vasa crustis. Non etiam ipsa aqua quæ erit in fonte si fuerit limpida & lucido cœlo p̄similis, quocūq; peruenerit aut profluxerit, muscus innascitur, aut rūtus & inquinatus aliquo inquinamēto is locus fuerit, minus improbāda videbitur: interest enim plurimum vtrum loca sulphure an vitro an bitumine plena transeat. grauem enim spiritum caloremq; pestiferū aut nimium rigorem ex loci vitio saporis varietate concipit, & sūma celeritate corripit: quia protinus hausta duratur, nec aliter quā gypsum sub humore constringitur & alligat viscera: illinc est illud de quo Ouidius ait,
 Flumen habet Cicones quod potum faxea reddit
 Viscera, quod tactis inducit marmora rebus.

Medicamentum est etiam, & eius natura habet limum, ut corpora conglutinēt & induretur, quemadmodum puteolanus puluis, si aquam attigerit, saxum est: si e contrario hæc aqua solidum quippiam attigerit, hæret & affigitur. Inde est quod res abiectæ in eundem locum, lapideæ subinde extrahuntur. Similem vim habent mero illi lacus quos quisque faucibus hausit, ut idem poëta ait, aut furit aut patitur mirum grauitate soporē. Nam quemadmodum ebrietas donec exsiccetur dementia est, & nimia grauitate deferretur in somnum, sic huius aquæ vis habet quoddam acrius ex aëre noxio virus, quod mentem aut in furorem mouet aut sopore opprimit. Contingit etiam non solum confectis de industria venenis plerosq; necari, verum aquas quasdam consueto naturalis ordinis cursu, occultiozem in se pestem seruare. Nanque fertur in Armenia fons cuius pisces in cibo sumpti mortem afferant, in Archadia circa Nonacrina Styx ab incolis appellata mortifera est, aduenasq; fallit: quia non colore nec odore natabilis, nec sapore suspecta est, qualia sunt magnorum artificum venena, quæ deprehendi, nisi morte non possunt: in eadem regione fontem etiam esse constat, ut epigramma indicat, lapide inscriptum, non idoneum ad lauādum, sed inimicum v̄sibus: quod apud eum Melampus sacrificiis purgauisset rabiem proci filiarum restituisseq; earum virginum mentes in pristinam sanitatem. Linus etiam ibi fons est, qui abortus fieri nō patitur: ediuerso in Pyrrhea flumen, quod Aphrodixū vocatur, steriles facit. Est etiam noxia aqua in Theffalia circa tēpe, quam fera & pecus omne deuitat, per ferrum & æs exit: vis illi inest etiam dura molliendi, nec arbuta vlla quidem alit, & herbas necat. In Macedonia nō procul ab Euripidis sepulchro dextra ac sinistra monumenti aduenientes duo confluunt riui, vnum accumbentes viatores transire solent, propter aquæ bonitatem: ad riuum autem qui ex altera parte monumenti, nemo accedit, quod mortiferam aquam dicitur habere. Achaia ex saxo stillantes frigidissimos humores habet, quos neque argenteum, neque æneum neque ferreum vas, neque vlla alia materia

ria quo minus corrodatur potest sustinere, dissilit enim & dissipatur: cōseruare autem eam & continere nihil aliud nisi mulina vel asinina, vel, vt alii tradunt, equina vngula potest: quæ etiam memoratur ab Antipatro in prouincia, vbi erat Alexander, per Iollam filium perlata esse, & ab eoa qua regem non sine magna Aristotelis infamia esse necatum. In Bœotia sunt duo fontes, quorum alter memoriam, alter obliuionem affert: In Cilicia apud oppidum Viscum, riuus fluit, ex quo bibentium subtiliores sensus fieri Varro tradit. In Co insula fontem esse quo hebetes fiant. Cidnus etiam Ciliciæ amnis podagricis medetur, sicut apparet ex epistola Cassii Parmensis ad M. Antonium. In Germania trans Rhenum castris à Germanico Cæsare promotis maritimo tractu fons erat aquæ dulcis, cuius haustu infra biennium dentes labefierent deciderentq, ac compages in genibus dissoluerentur: villa etiam ab Antonio lacu Capaniæ Puteolos tendentibus imposita littori celebrata, porticu ac nemore, quam vocat M. Cicero Academiam ab exemplo Athenarum, exiguo post obitum ipsius tēpore, Antistio vetere possidente, eruperunt fontes calidi, perquàm salubres oculis, celebrati Laurei Tullii, qui fuit ex libertis eius, tali carmine.

Quod tua Romanæ vindex clarissima linguæ

Sylua loco melius surgere iussa viret,

Atq, Academiæ celebratam nomine villam,

Nunc reparat cultus sub potiore vetus.

Hæc etiam apparent lymphæ non antè repertæ

Languidaque infusæ lumina rore leuant.

Nimirum locus ipse sui Ciceronis honori

Hæc dedit, hæc fontes quum patefecit ope:

Et quoniam totum legitur sine fine per orbem,

Sunt plures oculis quæ medeantur aquæ.

In Italiæ etiam alpibus multis in locis est genus aque, quâ qui potu assiduo hauserint, turgidis & prominentibus gutturibus efficiuntur. Scatêt alibi deniq, in plurimis terris, alibi frigidæ, alibi calidæ, alibi promiscuè auxilia conferētes, & è cūctis animalibus hominum tantum causa erūpentes: ferūtur aliæ quæ aluos inaniunt, capiti, auribus, oculisque priuatim medentur: neruis aliæ profunt & pedibus: aliæ luxatis & fractis adiumento sunt, ac vulnera sanant. Est autē vtillis sulfurata neruis, aluminata paralyticis, aut simili modo solutis bituminata aut nitrosa, maximè calens. Homerum calidorum fontiu mentionem nō fecisse non demiror, quū aliquos lauari calida frequenter induceret, videlicet quia medicina tunc non erat hæc, quæ nunc aquarum profugio vititur. Ceterum quum ad huiusmodi humane infirmitatis remedia, aquæ præsto semper esse non possint, atque alio in loco inter sese maximè distantes, neque ad omnia omnes valeant, nunc ad reptilium fugam morsusq, & reliqua imbecillitatis nostræ auxilia ex simplici medicina vel composita congeramus: quod in promptu sit & inuentum tam ab ipsa natura, quàm ab ipsa arte profectum quàm facile: ab ipsa natura filicem substerni vtile locis suspectis aiunt, quoniam serpētem experientia comprobante non recipit, vstæque fugat nidore: experti quoq, prodidere, si serpens

pens ignibus & fraxini frondibus concludatur in gyro, in ignem potius quam in fraxinum fugere: & quod maius est, nec matutini quidem occidentisue solis umbras, quamuis longissimæ sint, vilo pacto velle contingere: Verum si ex arte, ut sæpe fit, & Maro inquit, Sub immotis præsepibus aut mala tactu

Vipera delituit, cœlumq; exterrita fugit:

Aut tectis assuetus coluber succederet umbræ

Pestis acerba boum, pecoriq; aspergere virus,

Disce & odoratam stabulis accendere cedrum,

Galbanoq; agitare graues nidore chelidros.

Vel plenius & vberius ut, Pharsaliæ autor expressit,

Ultima castrorum meditatus circuit ignis,

Hic ebulum stridet peregrinaq; galbana sudant:

Et larix non læta comis eoq; costus.

Et Panacea potens, & thessala centaurea,

Peucedanumq; sudat flammis ericinaq; taxus,

Et larices fumoq; grauem serpentibus vrunt,

Abrotanum & longe nascentis cornua cerui.

Percussis quorundam hominum tota corpora siue partes profunt, ut Ophiogenes olim in insula Paro, Marisq; alibi in Italia, siue quodam in terra Aphrica, si modo duræt Psilli q; vocatur à Psillo rege, ut Agathides tradit, dicti. Lucanus, Nam primum tacta designant membra salua,

Quæ cohibet virus retinetque in vulnere pestem.

Nec Marforum solum ac Psillorum, sed ieiunam cuiusq; hominis saluam contra serpentum ictus præsidio esse, non dubium est. Silerem in proferendo percussorum remedia, nisi M. Varronem scirem, lxxx vitæ annum agentem, Marcumq; Catonem Porcium prodidisse, aspidum serpentum ictus, hausta à percussis vrina, vel Melantio in vini veteris hemina contrito, & in nares infuso, appositumq; ad morsum stercore suillo, efficacissimè curari: horum etiam & scorpionum ictibus ipsi medentur, si mortui & attriti ilico superimponantur. Vipera etiam ferunt exustam in cineremq; dilapsam, mederi eiusdem bestię morsui. Ad huiusmodi etiam serpentum morsus, Nigidius de animalibus, libro secundo, testis est, gallinam quoq; q̄primum deligi opponiq; debere: ex arte quoq; ea maxime probantur, quæ in ædis Esculapii dei limine, contra animalia virulenta ea compositione clarissima scripta lapide fuisse inueniuntur, Serpilli videlicet duum denariorum pōdus, opoponacis ac milii, tantundem singulorum, trifolii pondus denarii, anethi & feniculi seminis & anesi & opii duum denariorum, semis ex singulis generibus, erui farinæ, xii. quæ tusa & cribrata ac vino excellenti digesta, dari in vini cyathis tribus consuevere. Quo genere antidoti Antiochus magnus rex, aduersus omnia venenata vsus perhibetur. In sactuariis Mithrydatis maximi etiam regis, inuētam antidoti quoq; compositionē ipsius manu cōscriptam legimus, & à Galeno etiam & Dioscoride celebratam, è duabus scilicet nucibus, siccis ficis totidem, foliis rutæ, xx. simul tritis, additis falcis grano: hoc effectu deniq; ut qui hocsumeret ieiunus, nullum veneni genus profecto

fecto sciret illo sibi die nociturum. Porro vulnerum remedia in presentiarum attingere, nec absurdum, nec inutile erit: verum quoniam vulnus ne quicquam conglutinationem admittit, si ferrum intus maneat, infixum & corpori adhaerentia quoniammodo abstrahi possint primum docebimus, prompta & pauca quaedam remedia prosequentes. Infixa quaeque cinis abstrahit hirundinis, in olla combustae cum aceto. Mus similiter dissectus & superimpositus, farina è semine lini cum radice cucumeris sylvestris fractis ossibus praesentaneus: maxillarum apri cinis: costis quoque fractis laudatur vnicè caprinus fimus ex vino vetere, aperit enim & extrahit atque sanat. Sanguinem porro ex vulnere fluentem sistit pulvis olibani, cum pilis leporis & albumine oui facto emplastro, & imposito donec cadat. Aloës etiam pulvis per se, vel cum aceto, vndeque fluat sanguis, cum sistit, vulnera recentia & vetera si brassica decoctione foueantur, & ea trita imponantur, mirè sanat: vermes qui in ligno, ulcera sanant omnia: vulnera verò recentia terreni adeò conglutinant, ut nervos quoque praecisos illitu solidare intra septimum diem Democritus persuaserit, itaque in melle servandos censuit: inflaturà ex ictu, cicuta trita imposita sanat. Achilea quae millefolium maius vocatur cum aceto bibita ad plurima quum valeat, ad suspiria praecipue confert praecipitatis ex alto. Eiusmodi remediis clara Esculapii opera fuere Troianis temporibus. Podalirius deinde & Machaon ex eo geniti succedere, qui & bello Troiano ducem inclitum Agamemnonem secuti, non mediocrem opem vulneribus, tantum medendo commilitonibus suis, attulere. Adhibitos in exercitu suo à Cyro medicos, Xenophontis tradit historia. Scimus & Xerxem Persarum regem à Sothe ne comitatum esse bello, quod Graecis intulit, itemque Alexandrum à Sothepe secundo, nec nisi cura artis huius, ope atque praestantia, quam ab inuictissimis maiorum nostrorum ducibus celebratam novimus. Hanc enim apud nostros M. Cato magister primus, solusque diu paucis duntaxat attigit, ad armentarios morbos medicaminibus haud quam omisissis, quae per alios denique diffusius pertractanda sunt: post hunc illustrium & clarorum virorum unus tentavit C. Eualgius literarum eruditione spectatus, volumine ad D. Cæsarem Augustum de ea edito. Verum enimvero antè condiderat solus apud nostros, ut equidem inuenio, Pompeii magni libertus Leucus nomine, quo primum tempore, hanc scientiam ad nostros animaduersum est peruenisse. Namque ut ad externos redeam, qui huius disciplinae multarum rerum inuentione gloriantur, Mithridates, maximus sua etate rex & imperator, quem debellavit Pompeius, omnium ante se genitorum curiosissimus medicinae remediorum indagator, tam argumentis quam fama nunciatus habitus est, cui vni cum veneno saepe tentaretur excogitatum, quotidie venenum bibere, praesumptis remediis, ut consuetudine ipsa innoxium redderetur: sicque in hunc usque diem. Antidotum eius nomine celebratissimum extat, quod Mithridaticum vocatur: alterum Antidoti genus Zopyrus regi Ptolomaeo dicitur composuisse, atque Ambrosiam nominasse. Praeter hunc inuenit Iuba rex, Ptolomaei pater, studiorum claritate admirabilior quam regni, (quamquam primus utrique Mauritaniae imperio praefuerit) euforbiam herbam, quam medici sui fratris nomine appellant, edito de ea volumine claro praconio Centaurea

taurea à Centauro Chirone dicta inuentore, qua Curatus Chiron quum Herculis exceptus hospitio pertractanti arma sagitta excidisset in pedem. Achillis quoque, Chironis discipuli Achillea perhibetur inuentum, qua vulneribus mederetur, quæ ob id Achilleos vocatur: hanc apud nos millefolium vocant. Alii primùm æruginem inuenisse vtilissimam in plastris, ideoq; depingitur ex cuspide decutiens eam gladio in vulnus Telephi. Comperisse etiam dicitur Teucer eadem ætate Teucrion, quam quidam germineam vocant. Gentianā quoq; reperisse aiunt, Gætium Illyricorum regem, vbiq; nascentem: Illyrico tamē ad plura præstantissimam. Sunt & alia medicamentorum genera, quæ diuino quasi quodam numine tactu ipso fiant, atq; leuentur: vt Vespasiano principi & Epirotarum regi Pyrrho contigit, illum enim publicè sedentem audiētemq;, quum è vulgo captus quispiam luminibus, alter quoque cruris debilitate pariter adirent, opem implorātes, à se rapide demonstratam illis per quietem, redditurūq; alteri lumen profiteretur, si oculos inspueret, confirmaturumq; alteri crus, si dignaretur calce contingere: quum ridicula res primū n. putaretur, nihili pendereturq;, tandem familiarium interuentu & circumstantium quorundā suasionē, vtrunque tentatum est, nec optatę salutis ambobus defuit euētus. Hunc autem lienosis, hoc est, splene laborantibus resupineq; iacentibus, dexteri pedis pollice pressis, medentē accepimus, Galli sacrificio albi factō: neq; quempiam abiectum ab eo fuisse, cui huiusmodi genus medicaminis poscenti abnegaret. Magnā etiam medendo vim verborum inesse infirmitatibus hominū, animalibus languētibus, claudicantibusq;, vel etiam moribundis, sunt qui putent: & quanquam literæ id nostræ respuant, & ad salutis remedium nihil conferre autumēt, profluuium tamen sanguinis vulnerato Vlyssēm inhibuisse carmine, testis est Homerus. Theophrastus etiā sciaticis prodidit, Cato luxatis membris, Varro podagris carmen auxiliari. Cæsarem quoq; dictatōrē post vehiculi cāsū vnum, ferunt semper vt primū conscendisset, id quod plerique ea tempestate facere norant, carmine ter repetito itinerum securitatem aucupari solitum. Infinita huiusmodi exemplorum copia superest, quæ libens ponerem, nisi ad gymnasticam & exercitationem reliquam, quæ maximum suscepti muneris officium est, ac bellicas rationes festinaret oratio. De bonarum igitur artium studiis hæc exarata sint, Gymnasticam & reliquā huiusmodi militarem exercitationem nūc ordine suo prosequemur.

De Gymnastica equestrique exercitatione.

Cap. III.

A Eterum quum plurima sint exercitationum genera, probanda quidem solū illa nobis erunt, quæ secundū naturæ vim ac ætatis rationem suscipiētur, quò & valitudo bona seruetur, & ad labores militares ferendos robustiora deinde membra reddantur. Vtrinque enim primis ab annis, non parum referre putandū est, quali quisque alimoniz assuefiat, quibusque exercitiis durioribus vel mitioribus assuefaciendo vrgeatur: veluti ea quæ in Lacædemoniorū ciuitate, vel sola, vel cum paucis cura à legumlatoribus circa educationē & exercitationē publicè videtur adhibita. Ex ceteris etiā animalibus & gentibus apparet, quibus cura est assidua bellicæ habitudin-

nis,

nis, nutrimentum lactis fontiumque aliquorum ad valitudinem roburque maxime proprium esse corporibus, ut Lucanorum & aliorum plurimorum: ad utrumque etiam confert, & utile putatur à pueritia frigori assuefacere: Quapropter ad amicum scribens monet Flaccus, ut angustam pauperiem pati robustus acri militia puer condiscat, & Parthos feroces vexet eques metuendus hasta, vitamque sub diuo & trepidis agat in rebus: & quum procliuis puerorum etiam natura sit ad omnia opera & ad omnes actus, illi ea ætate maxime suscipiendi sunt, qui per ludos fiunt. Ludi verò ipsi, neque illiberales, neque illaboriosi esse debent, neque remissi, sed quales Lycurgum in Spartiatarum filiis instituisse ferunt: ipse enim quaprimum septimum ætatis annum exegissent, assumens distribuebat in classes, eosque unà socios atque contubernales consuefaciebat, in vicem simul legere & simul exercere, quo per dimicationes mutuas & promiscuas contentiones disceret, quale cuiusque ingenium esset, qui auderet, neque in certaminibus pugnam detrectaret. Mirides quoque Aegypti rex post ortum filii Sesoosis, ex omni Aegypto omnibus, qui eadem die quo filius nati erant, infantibus congregatis, nutririque ac singulos eadem disciplina exercitiorum erudiri fecit: existimans hoc pacto simul educatos atque instructos meliores in bello fore, hos continuo usu ad malorum patientiam exercebat: non enim licebat alicui cibum, priusquam cursu centum octoginta stadia confecisset, capere, quo exercitio ut omnes viri euaserant & robusto corpore & animo praestantes, primum Sesoosis in Arabiam cum eorum, qui simul nutriti erant, exercitu à patre missus, assuetusque venatui, ac cibi potiusque abstinentie, omnemque eam gentem subiecit, liberam antea & seruitio infuetam. Deinde in Libyam profectus maiorem eius partem in deditiorem adhuc adolescentior redegit. Simili modo Alexander xxx. milibus barbarorum puerorum delectis, Græcis eos literis & Macedonico more armorum exercitationumque usibus versari præcepit, pluribus ad eam rem institutis magistris, sicque præter literas, quas pro necessitate discerant, reliqua omnis exercitatio & disciplina ad recte obtemperandum armorumque laborem tolerandum, & prælio vincendum parabatur. Hac in re Lacones quoque, quum efferatos laboribus sæpe redderent adolescentes, quasi hoc esset utile ad fortitudinem, maxime falebantur. Non enim id consequiebantur quod intendebant: neque in aliis animalibus neque in gentibus videmus fortitudinem adesse maxime efferatis, sed potius mansuetioribus & leoninis moribus, multæque sunt gentes quæ ad cædes hominum, & ad eorum commotionem insultant, ut circa Pontum Achei & Agniuchi: & ex mediterraneis aliæ gentes, quæ quidem clanculum per insidias latrocinantur, ad bellica tamen opera nihil valent. Omnes enim istæ feritate liberæ gentes, luporum ritu, ut seruire non possunt, ita nec imperare: non enim humani vim ingenii habent, sed feri & intractabilis. Lacones præterea scimus, dum ipsi exercebantur, præstitisse cæteris, postea verò fuisse aliis inferiores. Non enim ob id solum præstabant, quod iuventutem exercebant, sed quod ipsi exercitati contra non exercitatos pugnarent. Romanæ similiter legiones, nisi fuissent primum assidua exercitatione attritæ, (Ab exercendo enim exercitus, quod exercendo fit melior, dictus) nullo pacto in pubertate, ante, vel post pubertatis tempora pedibus agmen præire, subire pondera

dera, arma deferre, nec præclarum ac memoratu dignum aliquid reddere potuissent. Huius rei ætatisq; huius, si alia nobis deessent, Scipionis Aphricani superioris, & Aemilii quoq; Lepidi constare potest exëplis: ille enim dum prætextatus esset, vt Floro placet & Seneca, pubescēs autem, vt Liuius, eo prælio, quo in Romanos Hannibal ad Ticinum valido statim fragore detonuit, patrē ciuem cōsulem belliq; ducem affectum graui vulnere & ab hostibus circumuentū, periculo mortis exemit, seruatiq; parentis cumulatā suis laudem retulit. Hic verò puer productus in pugnam, eodem congressu, & hostem occidit, & ciuem serua uit: in cuius memoriam rei statua illi prætextata ex S. C. in capitolio posita est, vt & cæteri exëplo eiusmodi accenderentur. Sed neq; & tu quoque hoc in loco, nisi tibi tuas laudes inuiderimus, Sigismunde Pandulphe, silentio obruēdus es, aut vlllo pacto his duobus inferior habēdus, quum tertiumdecimum ætatis annū pene agēs, sub D. fratre tuo Roberto, in illa pestifera atq; funesta tumultuantium parricidarum conspirationis eruptione, cōsternatis tuorū iam omniū animis, suborta, de tota Malatestarū familia omniumq; ciuiū statu actum esset, nisi protinus hinc te raptimq; surripiens in legionis vnus numerū, cōuocatis vndecunq; subditorū populorum auxiliis, tecum vna die confluentibus, ferro, vi, armis contrā quamplurimos, fortissimos, & ad subuersionē vrbs nostræ immittissimos viros cum maximo capitis tui periculo dimicasses: nisi tu tibi ac fratribus patriam, rerum fortunarūq; suarū pariter ac tuarum incolumitatē perdiditā, & penē restinctā vindicasses, illa peste, illo monstro ac portento seditionis autore atq; fiabello, à ciuitate reiecto: profligatis cæteris deinde factionis & tumultus illius primoribus atq; complicibus, & quæ ad tertium vsq; lapidem in eorum auxilium prouenerant, Pisauriensium copiis, plurimis insuper ad custodiā, tutelam firmitatēq; ciuitatis nostræ per te accitis præfectisq; cohortibus. Sicq; mirabile dictu, in illa perditorum hominum colluione, vnde veterano, armorum & equitandi totiūsq; rei militaris peritissimo, euasisse satis fuisset, tu id ætatis ob tuam vigilantia, ingenii viuacitatem, animiq; præstantiam, vtriusque fratris seruati & patriæ, publicæ scilicet ac priuatæ pietatis triplicem meruisti coronā, clarissimū inuictissimi futuri ducis initiū. Quid enim fuit principem in suis adolescentiæ limine inspicere, tam magnū facinus committere audere? quid eo ipso magnificētius, qd fortius, quid gloriosius & laudabilius? qd in antiquis maiorū tuorū monumentis præclarius? quid famosius tuis potuisses posteris relinquere, quàm vna ferè omnium voce dici, hanc urbē nobilissimam, vniuersum populum, ius, equitatem, leges, mores, per te vno tempore cōseruatos fuisse? Neq; id sanè cuiquā incredibile de te videri debet, qui annos semper tuos longe antecefferis, & omnes virtutū, omniū ab ineunte æuo, numeros ita colueris, vt in te antè claruerint, quàm perspectę intellectæq; ab aliis fuerint. Sprentis nāq; solitis puerilis ætatis illecebris, magna vi astrorū, fortuna tuas res maximas ad imperium disponente didicisti, non ignauia, non quiete, non ocio, non desidria, non voluptate torpere, sed mēbra durare, militares labores perferre, vigilare, esurire, sitire, algere, æstare, & cum vltimis militum & equitum dura & aspera quæq; aggredi. Doctus etiam præ cæteris tui temporis regi pariter & re-

F gere,

gere, exercitus ducere, castrametari, acies instruere, praesidia agitare, hostes ferire, machinas erigere, firmare aggeres, pila torquere, hastilia iaculari, clypeis intonare, ensē vibrando, incredibilia penetrare, in scādēdis equis non persico more iuuari, sed instituto sine scāsilis ferri adminiculo, leuiter facileq; eos infilire, ac reflexis in tergū manibus, velocissimis cursibus ad exēplū ducēdi frequēter cōcitare: nūc item flexis habenis in medio cursu leui momēto prauertere: nūc montes conscēdere, nunc fossas saltu traicere: & ita demū ad omnia rei militaris munia percallere, vt non facile quisquā possit elicere, milēsne an eques, tribunus vel imperator maior, & instructor accedas vel habearis: pluribus deinde, quū adoleueris, rerū eiusmodi per vniuersā Italiā inductoribus accitis, qui neque prius à te dimissi, q̄ in ceteris, quę modo diximus, exercēdo eos aut equaris gloria, aut superis, diuitiis plurimis & honoribus auctos: Alexādrū Seuerum, credo, imitatus, quē post literarū studia palestræ operā dedisse ferūt: vel potius P. Rutiliū, qui armorū agitatione, vitādorū inferēdorūq; ictuū disciplinam primus miles iussit accipere, & in castra penetrare, vt nedū viribus & audacia, qbus antea solis innitebatur, sed etiā arte industriaq; valeret. Iisdē studiis innitētem Paulū Aemiliū legimus, q & filios, quorū institutioni frequēter intererat, erudiri cēsuit, ac voluit egregiis taliū rerū selectis praeceptoribus cōmitti. Marius autē iisdē, nec dū iuuenis studiis, verū quū esset annis cōfectus, & multa corporis egritudine grauis, quo filiū militaribus officiis obeūdis per reliquū ætatis illustrē redderet, quotidie cū adolēscētibus forās prodibat in mediū vnā decertans, nō nescius, quāti hoc in pace imaginariæ militię genus à teneris annis imbibitę, ad maxima posterorū discrimina, ac vera belli pręlia ineūda conferret. Et licet hoc militię genus, quod in eiusmodi exercitationibus quæritur, lōgē impar sit ei, quod inter bellorū tumultus per indigētiā rerū omniū omnēsq; terrores discitur, mirū tamē in modū equitatu facile, & armatura leuissimū corpus reddit. Idē expeditionē agēs, copias suas assiduis laboribus, cursu & lōgo itinere exercuit, eosq; sæpenumero onera iubebat ferre, & vasa, & cibaria illis in fasciculos cōeuntia, turcis imponi, sub qbus & habile onus, & reges facilis esset, vnde in puerbiū postea venit, vt, q difficultate nulla infractus, miles laborū esset patiens, corūq; nō asp̄nator, sed studiosus ardēsq; Imperatoris sui iussa tacitē agēs, Marianus mulus appellaretur. Cato etiā Censorius filio suo magistrū se prębuit: quippe qui exercēdi corporis, nō modo iaculādi, tractādiue arma, verū equū defricādi, equitādiq; & pugno dimicādi, calorē & frigus tolerandi, ac rapidos gurgites & asprimos fluuio svi tranādi arte instruxit. Vticēsis autē ille posterior Cato, in gymnasiis se exercēs, laboris ita patiens fuisse dicitur, vt detecto capite, seu sol, seu imber esset, cū amicis q vnā iter faciebāt, eqsq; veherentur, singulos sæpe adiēs, & pariter cū singulis ambulās loqueretur, pedibus ipse pficiscens. Magnū & pręclarum quoque erat ad animorū fiduciā, maximū ducem aspicere Pompeium, duo de sexaginta annos natum, saltu & cursu pedites primū, equites armis deinde exercere, nudare ensē, & currente equo vectum peropportunē recondere. In iaculatu pręterea, nō agitare modo, sed pro tempore robur ostendere, quem talibus infidentem, ex iunioribus plerique haudquaquam facile superabant.

Neque

Neque enim ille potuisset par esse Sertorio, nisi se militesque suos frequentibus exercitiis præparasset ad prælia, quum ad difficultates ille maximas, ad longas iterationes, per aspera quæque & inuia assuefactus, ex quibuscunque locis inuadendi euadendi, ac exercitum ducendi peritiam quandam & summam haberet. Masinissa Numidarum rex, nonaginta annos natus, præ cæteris hominibus hac in parte admirabilis fuit, adeo, quemadmodum Cicero refert, ut nullo vnquam imbre, nullo frigore caput suum veste tegetet. Eundem constat aliquot horis in eodem vestigio perstare solitum, nec antè moto pede, quàm cõsimili labore iuuenes fatigasset: ac si quid agi, ut sepe solet, à sedente oporteret, toto die sepenumero nullam in partem conuerso corpore, in solio durasse: & quum ingressus iter pedibus esset, in equum omnino non ascendere: quum equo, ex equo non descendere: quum nocte diei sic plerumque iungendo ducere, ut nihil ex his, quæ adulescentes solent, omittere videretur. P. Scipio contra Numantiam missus, corruptum focordia ducem exercitum, exercitatione correxit, cogens niues & frigora pati, vada fluminum pedibus traicere, timidos subinde exprobrando & ignauos, frangendoque dilicatoris lasciuiorisque vitæ usus, & parum necessaria expeditioni vasa. Curauit præterea Cyrus, ut nunquam milites, nisi sudore præuio, prandium sumerent aut cenam, idque aut venatione fiebat, aut alio iniuncto opere, quod egens festinatione sudorem eliceret. Mithrydates rex Ponti per hyemem ocio marcere milites nunquam passus est, eos namque ac se ipsum continuo tectis haudquaquam urbanis, sed castrensibus tenuit: neque verò ludis, nisi acerrimis, membra indies exercuit, assuetus feras cursu persequi & viribus nonnunquam cõgredi, ne Zephyro ad bella vocante vires per blandimenta languerent. C. quoque Cæsare, quæ ultra, quam credibile cuiquam videatur, laboris patientem fuisse constat, tyrones domi per equites perque etiam senatores armorum peritos, instructos legimus, ad eosque scripsisse persæpe, quo singulorum curam disciplinamque susciperet: nec tyronibus solum, sed militibus etiam suis, ac vniuerso exercitui die noctumque subtrahebat, augebatque iter, quo per segnitiam & inertiam subsequentes fatigaret: quæ omnia silentibus bellis animaduertens Probus Aurelius, in negotio versari milites suos, quam in ocio, ne languerent, satius fore duxit, fabricis nunc vrgendo nouis, altis nunc extruendo turres, nunc aquosa desiccando loca, nunc tepia, quæ vetustate corruissent restaurando, aut noua & pulcherrima constituendo atque colendo. Saltationem quoque domi à Lacedæmoniis admissam, inter exercitationes ad bella utiles fuisse, memoriam præditur, quam Socrates apud Græcos probat: & maiores nostri, nec inhonestam, sed necessariam simili modo putant, quum apud eos saltationem in armis habitam, & ab ipso tripudio, saltatorios alios denominatos constet. Et quæquam vno eodemque tempore tribus nobilissimis ciuibus, non modo studium saltandi, sed etiam peritiam, qua gloriarentur, fuisse non dubium sit, Gabinio scilicet cõsulari, Ciceronis inimico, quod ei etiam Cicero non dissimulanter obiecit, & M. Calio, noto in turbas viro, quem idem Cicero defendit, & Licinio Crasso, Crassi eius, qui apud Parthos extinctus est, filio: Crispus tamen Salustius, spectata veritate historicus, Semproniam nobilissimam feminam reprehendit, non quod saltu valeret, sed quod eiusce rei singularem quædam peritiam & eruditionem habuerit:

& Scipio, ut Senecæ verbis utar, eo in libro qui de animi tranquillitate inscribitur, triumphale illud & militare corpus mouet ad numeros non molliter, sed infringens, ut nunc mos est etiā, incessu ipso ultra muliebrem molliem fluentē. Sed ut illi antiqui viri solebant inter lusu, ac festa tempora virilem in modū tripudiare, non facturi detrimentum, etiam si ab hostibus suis spectarentur, nec tibi, Sigismunde, huius & illorum saltationis studium turpitudini fuit, simili modo exercere prodireq; in medium, ac modò aperta fronte, modò personata nonnunquam populo esse spectaculo, hac ratione tua quòd nulla pars corporis in saltatione, vti, sæpe & physicè quidem dicere soles, ociosa sit, sed collum vnà & crura & manus exerceantur exerceriq; debeant, per eū qui sit corpus agilius & ad omnem militarem motū ac celeritatē promptius habiturus. Præter hoc Nembroth vel, ut alii perhibent, Apollinis Dianæq; inuētū, venandi studiū sumopere probare etiam soles, quod parum tibi quid à iusto differre bello videatur, quum opus sit feras insequi fugientes, locorum asperitatibus, abruptis & inuiis moueri, maximos labores capiendi studio subire, abstinere à multis, estus & algores pati, sitim ac inediam tolerare, commoueri deniq; animo, quum sint manus conserendæ cum feris, cominusq; congregiendū, his causis honestissimis, nec ad illecebras tantū & animorū relaxationes, antiquorū plurimos ac quidem grauissimos inhæsisse percelebre est: nam fixerit ceruā licet, aut Erimanti nemora placarit victor Alcides, aprū Calydonis regionis vastatorem strauerit Meleager, fuderit autor Romani generis ceruorum corpora, non voluptati suæ sed publicæ utilitati prospexere. Cyrus simili modo publicæ utilitatis militarisq; disciplinæ gratia, eos ipsos qui aptiores bellis videbantur, venationi assuefaciebat, propterea quòd id genus exercitii plurimū bellicæ rei conducere ad exploranda itinera, & diuersorum locorum anfractus non dubium sit. Prætereo Alexandrum, Sertorium, M. Antonium, Alexandrum item Seuerū, Hadrianū, Tacitum, pluresq; alios superioris temporis imperatores ac duces maximos hoc exercitii genus summo quodā studio prosecutos: quos verò species illa venationis oblectat, ut aues auib; insequatur, si tamen hoc genus aucupii venationi censeas annectendū, mitiori quidem studio exercetur, sed non impari leuitate ac voluptate. Huius autem exercitationis autorem sunt qui Macchabæū egregium belli ducem fuisse confirmant. Ab antiquis autem secularium historiarum scriptoribus fidem sumentes, Vlyssē perhibent, qui primus excisa Troia armatas aues attulit Græciæ, quas sua vi quadā, & grata intuētū admiratiōe, duce natura in cognati generis exitium animauit. Nam quū accipitres passim auib; insidientur, easq; rapiant, alii ex terra solum, alii non nisi circa arbores volitantes, alii sedētes in sublimi, aliqui volātes in apto, in Thraciæ parte super Amphipolim homines & accipitres societate quadā aucupātur. Hi enim ex syluis & arūdinetis excitant aues, illi superuolātes deprimūt: rursus captas aues diuidūt cū his, traditūq; est missas in sublime ibi accipere eos, et quū tēpus sit capturæ, clāgore & volatus genere inuitare ad occisionē. Piscationis autē vsus & modestior est, quē nec aspñati sūt plures & quidē magni viri, Augustus precipue & M. Antonius, qui ob laxandū animū, piscari sæpius hamo soliti ferūtur: quanquam

quanquā & honestior fortè, & p̄bāda magis illorū vita fuerit, de qua inquit Na-
so, Piscis adhuc illis populis sine fraude natabat, Ostreaq̃ in cōchis tuta fuere
suis: Nec Latīū norat quā pr̄bet Ionia diues, Nec quæ pygmeo sanguine gau-
det auis. Natandī peritia, propter maritima etiam bella, his adhibēda videtur,
quum & periculis liberare milites ac duces plerunque soleat, & ad quęq̃ claris-
sima facinora audaciores reddere, ideoq̃ maiores nostri cāpū martiū Tyberi fi-
nitimū delegere, quo & milites tabē omnē sudorēq̃ illū Martiū atq̃ squalorem
armorū exercitio cōtractū, diluerēt, ac natādo laborē deponerēt. Huius rei peri-
tia Sertorius, Romanis aduersus Cymbros malè pugnantis, amisso equo &
vulnere insup̄ accepto, Rhodanū amnē cū thorace & scuto p̄ aduersos fluctus,
& fluminis vortices toto corpore atq̃ omnibus vngulis (vt dicitur) plurimū in-
nitēdo traiecit. Simili modo Iulius Cæsar, quū Alexādriz circa oppugnationē
irrupētisq̃ multitudinis impetū pressus scaphā conscendisset, mox pōdere se-
quentium pressam, ac porròmersam per ducentos passus ad nauem, vna manu
elata qua literas deferebat, natādo peruenit, sicq̃ vt sint, qui paludamēto in flu-
ctibus dimisso enataste illum dicant: idq̃ seu fortuitò, seu consultò, vt hostes in
illud sagittis ac lapidibus intentos faceret: sintq̃ qui paludamentum mordicus
trahentem, ne hanc quidem gloriandi materiam hostibus reliquisse confirmēt:
hæc tamen vulgatio, & certioribus testibus suffulta sententia est. Nā de eo nul-
la est cōtrouersia, eleuata illum sinistra manu natauisse, ne libellos, quos ea gesta-
bat, maris aqua perfunderet. Huius discriminis fortè memor Augustus, ea in re
nepotes suos ita studuit erudiri, vt & ipse plerunq̃ per sese doceret. Talia porrò
exercitia recipiēda sunt, quæ ad imitationes eorum, quæ postea seriò erunt faci-
enda, accommodari possint, nec faciāt exercentem habentēque, vilis exercitii
operatorem: vile autem exercitium putandum est, quodcunque corpus aut ani-
mum, siue mentem deterius disponit, vt mercenariorum turba plurima, & quæ
sordida nuncupamus: mentem non enim expeditam, nec ad opera bellica vti-
lem, sed vilibus occupatam reddunt. Illud simili modo vnū nec pr̄tereūdum,
tanquam omnium vtilissimum, equos scilicet ad equitādum idoneos, sed inex-
pertos laboris, celeriter confici necariq̃ solere: proinde equitem oportere fre-
quenter eos agitare, & quoniam frena & phaleræ ex loris confecta maximè vsui
sunt, nunquā sine illis incedere: sicq̃ parua impensa permagnum sibi pr̄sidium
comparare poterit, & gloriosius in omni bellico certamine victor euadere.

De Ocio militari

Cap. - IIII.

Erunt quoniam clarorum virorum atq̃ magnorum non minus ocii,
quàm negocii rationē extare oportet, quū nihil pene sit in opere na-
turæ, quod non exemplo dierum ac noctium, aliquas vices feriarum
velit, huic ipsi modum finemq̃ pr̄scribamus. Primum itaque quum
permultæ sint animorū huiusmodi relaxationes, quæ aliquo studio fessos leua-
re possint, vigorēq̃ animi ab omni tristitia & pertinaci laboris cōtinuatione fe-
riatū, hilariter discutere in ocio & cessatione, id potissimū erit, ne qd illiberali-
ter, ne quid petulāter, ne qd flagitiose, ne quid obscœne, molliter, impudēter ac
improbe suscipiatur. Sed quicquid id erit, sit vrbānum, sit ingenuum, sit facetū,

F iii &

& eiusmodi deniq; in quo aliquod probi, & generosi animi lumē eluceat, ut quę apophthegmata & scōmata vocant, quibus Augustus Cęs. Adrianus, aliiq; permulti ferocissimi & bellicosissimi viri, maximē Lacedæmonii vti perhibentur. Apud hos enim inter cętera exactę vitę instituta, hoc iocandi genus à Lycurgo institutum est, ut adoleſcentes & scōmata sine morſu dicere, & ab aliis in se dicta perpeti discerent: vnde si quis eorū in indignationem ob tale delictum prolapsus fuisset, vltērius ei in alterum dicere non liceret: quę res quantum sit vtilitatis allatura, qui Lycurgi vitam legerit, facilē inueniet. Licebit etiam varium vitę genus habere, modo ruri esse, modo in vrbe, sępius in agro quiescere ac deambulare, ut Scipio ille, qui primus Aphricani nomen gestis rebus & virtute meruit. Quippe qui spiritum domitorem gentium, & aures castrorum strepitu & tubarum fragoribus oppletas huc referre consueuerat, nō ut virtus ocio langueret, sed ut sese mens varietate negotiorū discreta colligeret. Quamobrem nec sibi vnq̄ ociosus, neque sibi solus vnq̄ videbatur. Huius nepos & ipse Aphricanus Scipio, sicut laboris & exercitii supra fidē patiens, sic ocii & solitudinis cupidus, solus sępe cum Lælio rusticari peregrinariq; solitus, interdumq; littoribus vagabūdus, expugnatricem illam Carthaginis Numantiaq; dextrā ad marinas conchulas calculosq; legendos inclinasse, eosq; , ut Ciceronis verbo vtar, incredibiliter repuerascere esse solitos, quū rus ex vrbe, tanq̄ è vinculis euolassent. Q. Mutius Sceuola, diuini pariter & humani iuris illa ætate consultissimus, à procellis fori fugiens in ocium, & alex, & calculorum ludo fertur operā dedisse, eaq; vicissitudine rerum mole prægrauatum ingenium releuasse. Quamquam eo in genere probandi forſan magis sint idem Q. Mutius Sceuola augur, & Lycon philosophus, qui optime pila luisse dicuntur, quòd forensibus causis interpretandiq; iuris ac rerum naturalium labore fatigati, ad hoc præcipuum ocii genus recreandarum virium confirmandorumq; laterum gratia sese conferbant. Dionisium quoque Syracusum hoc etiam ludo delectari solitum accepimus, & diuum Augustum, post finem ciuiliū bellorum ab exercitiis campēstribus ad pilam transiisse, & M. Antonium, Verum, Augustum, Marcumq; Aurelium Antonium, qui, ut de eo scriptum est, pila quoq; lusit apprime. Calculorum quoq; lusus quorundam iudicio nec indecens habendus, quum & pugnæ belliq; speciem præferat hostilisq; certaminis, dicente Ouidio,

Discolor ut recto grassetur limite miles

Quum medius gemino calculus hoste perit.

Vt mage velle sequi sciat & reuocare priorem,

Ne cito fugiens incommitatus eat.

Qui ludus, proinde q̄ pauculis lignis sit vagis ac furtim insidiantibus atq; latrocinantibus, Latruncularius ludus apud veteres dicebatur. Vnde Martialis, Insidiosorum si ludi bella latronum,

Geminus iste tibi miles & hostis erit.

Et quanq̄ probent hoc alii, ex eo quòd ingenii multa meditatione excitare acumen videatur, ex eo mihi quidem videtur magis improbandus, quum nihil sit temporis amissione infelicius, nihil deterius eo, in quo minimum proficias, plurimum

rimum cū labores. Posset enim motus animi, & mentis agitatio illa, quæ ibi frustra distrahitur, rebus magnis, feriis, & melioribus accommodari: unde non ab re præter Scquolā & Augustum, apud maiores nostros hoc ludo ludere quoque simias solere, autore Plinio, memoriæ proditum est. Tabularum verò ludus nec aspernandus nobis videtur, quem Palamedes troiano bello, ut Varro tradit, iccirco inuenisse legitur, ut vel hoc negotio milites occupatos teneret, taliq; ludo auerteret à seditionibus exercitum. Iocundum quoq; & fructuosum est alearum nosse certamen: cuius similiter studio Claudium Cæsarem, libro de ipsis edito teneri quondam nouimus. Legimus & Neronem, & Domitianum, Verū, Commodum, & Augustum Cæsarem imprimis, tantum huins rei cupidum fuisse, ut de bello Siculo mordax epigrāma huiusmodi inuulgatum sit. Postquā bis classe victa naues perdidit, Aliquando ut vincat ludit assidue alea. Huius etiam voluptate certaminis Ptolomæum & Alexandrum, pluresq; alios grauiiores curas nouimus delinisse, idq; inter ludendum egisse, ut cum laude & gloriā maioribus negociis aptiores postea redderentur: quod si aut cupiditatē sequitur, minimè liberale: aut indecentem viro mollientem illā, quam Athalus Asiaticus dicitur inuenisse (quanquam Asiæ regno exciso, inter manubias non sub vna specie migrasse ad Græcos ferunt) damnosum tanquam ac iurgii plenū fugiendum esse, & leges iubent, & his verbis Naso non reticet,
Sunt aliis scriptæ quibus alea luditur artes,

Hoc est ad nostros non leue crimen auos.

Quid valeant tali, quò posses plurima iactu

Figere damnosos effugasue canes.

Alius verò alex ludus, cum ære quōdam pueri denarios in sublime iactantes capita aut nauium lusu testæ vetustatis exclamant, quid criminis turpitudinis in se habeat, nec video neq; intelligo. Addit etiam Herodotus Talariū ludum & sphæræ, Lydos fame oppressos quasi solatia quædam inuenisse. Altera enim die ludebant, alia epulabantur, atq; ita duo de viginti annis fecisse, quæ si non ad voluptatem comparata sunt, similiter improbāda minimè puto. Non igitur ad tam varias huiusmodi ludorum species, atq; iocorum, tanta clarorum hominum, ducum, ac principum cupiditas tenderet, nisi voluptatem quandam natura insitam, lusus, iocusq; haberent: quum constet vitam in laxationem, & studium diuidi oportere: ob hocque non solum lucubrationes & vigilias, sed etiam somnos inuentos esse. non turbines & tempestates, sed temperies: nec bellum rursus, sed pacē & inducias: nec laboriosas semper actiones, sed celebritates quasdam à legum cōditoribus institutas, quibus ad hilaritatem homines publice cogherentur.

Finis Quarti.

ROBERTI VALTVRII

AD ILLVSTREM HERO A SIGIS.

mundum Pandulphum, de re Militari

Liber Quintus.

*De quadruplici uirtutum specie & earum distributione, quibus
in his bellorum duces clarissimi habiti sint.*

Cap. I.

Mnes, Sigismunde Pandulphe, omnium penè disciplinarum institutiones, naturam & exercitationem, quæ sine dubio plurimū iuuant, in superioribus libris attigisse satis visum est, nūc uberiore quadam comprehensione per omnes quidem species uirtutum exemplorumque ire qui poterunt, magis proficient: maximè si ducum atque Imperatorum quisque consilia, quæ Græci stratagemata appellant, multaque multorum grauiter, argutè, faceteque dicta, (ut ea quæ à sene Catone collecta sūt) quæ vocāt apophthegmata, & ratione, & loco, & tempore vsus diligenter inspiciet. Nam & omnium, quæcūque docemus, exempla potentiora & efficaciora sunt, etiam ipsis quæ traduntur artibus. In his enim mirabilem quandam ac variam, illis excogitandi generandique similia opera, nostri duces & Imperatores sument alimoniam: quum nihil (ut ita dixerim) ante prælium, in prælio, post prælium, strenuum, memorabile, clarum, uafum, callidum, continenter, constanter, benigne, liberaliter, innocenter, magnifice, sapienter, cum laude & uirtute dictū factūue, quod non hinc legentium animos facile possit irrepere. Non alienū igitur erit, eius primū uirtutis exēpla pertinere, cuius quidem nota omnibus quadripartita distinctio est. Nam callere ducem oportet & quid agendum, non solum in prælio aduersus hostem, cæterum ubique, & cum omnibus industriū esse: neque enim semper duces pugnant, immo sæpenumero per inducias, aut casu aliquo positis armis, cum amicis aut hostibus colloquuntur: ubi in eligendis aut reiiciendis rebus falli, agrestè, vel subrusticum aliquid, & ineptum loqui, imprudentis & insulsi est. Enimvero ne in id plabamur, naturæ comitas, affabilitasque præstabit: in qua primus omnium Aphricanus maior, inde Augustus, Vespasianus, multique alii ex nostris, Pompilius rex Romanus, & Fabius Maximus, & Catones duo clari sunt. Adde his Marcū Antonium, longè prudentissimum: eum, inquam, qui Physicum maluit, quàm Cæsareum cognomen: Ex alienigenis Cyri ambo, Pœnus Hannibal, & Ponticus Mithrydates. Et hæc quidē prudentiæ uirtus in tres partes distributa est: memoriā enim, intelligentiā, ac prouidentiā affert, quæ tres oculos in totidē quoque tempora, mira rerum distantium connexionem defigunt: memoria, quæ rerum gestarum, locorum, temporū ac personarum meminit, quis præter cæteros fuerit insignis haud facile dixerim, permultis gloriā eius adeptis. Diuo Iulio Cæsari, hoc imprimis

imprimis ab hostibus datū scio, vt memoria polleret eximia, de quo inquit Cicerō, q̄ nihil soleret præter iniurias obliuisci, quippe qui huius rei quoq̄ beneficio, & legere simul & scribere, & audire, & epistolas ex tempore tatarum rerum duobus librariis & pluribus vt Oppius, vt alius historicus quidē & orator insignis inquit, quaternas, vel vbi nil aliud ageret, septenas dictare solitus sit. Mirifica p̄fecto res, tā facile singulis adesse, tam fideliter omniū reminisci. Nec sum nescius huius quoque rei singularem Q. Fabio Max. laudē contigisse: inter multa nimium, quæ viri illius gloriam extollunt, hoc nō in vltimis posuerim, quod ingenti quadam fuit notitia vetustatis, de quo est apud Ciceronē, quod omnia non domestica solū, sed etiam externa bella memoria complectebatur: itaque minimē miror, quod bello punico secundo dicta eius consiliaq̄ tum in populo, tum inter primores patrum pro oraculis habebantur. Verē enim mihi videor dicturus, qui multa superioris temporis memoria tenuerit, fore quodam modo futurorum vatem. Sed quum duplex sit memoria, altera rerum, verborū altera, primam, qualem in Fabio modō retuli, talē in L. Lucullo, amplissimo & imperatore & philosopho admirabiliter viguisse comperio. Alterā atque secundam habuisse videtur Scipio. Ex omnibus enim gētibus ac sæculis nullum in hac re facile sibi prætulerim, si modō verum est quod tradunt, ipsum etiā populo Romanina reddidisse: quæ res quidem penē incredibilis est, nisi eā permulti clari autores, inter quos Plinius secundus in naturali historia, id proprio testimonio confirmassent. Fuit & Adrianus ingētis & mirificæ memoriæ, quippe qui & libros statim lectos & ignotos plurimis memoriter redderet, vnoque tempore cōfabularetur, scriberet, dictaret, audiret. Ab occasu ad orientem verso, Themistocles Graiæ gentis primus occurrit, qui inter grauissimas occupationes, publicas & priuatas, cūctorum suorum ciuium nomina, Athenis natus, memoria tenebat, stupendum p̄fecto negotium, nisi L. Scipionis mentio perfecisset. Cyneas quoque Pyrrhi regis nuncius, clarissimam excellentiæ huius gloriam consecutus est: legatus enim senatui Ro. postero q̄ ingressus est urbem die, nouus homo & ab eā patria alienus, vniuersum propriis senatum nominibus salutauit. Sunt qui equestrem ordinem, sunt qui vrbānam omnem circumfusam senatui plebē adiiciant. Præclarum sanē facinus, operosum ac diligens, etiam si ob aliud Romanam non venisset. Cyrus porrō, Persarū rex, etsi maximis exercitibus præesset, omnium tamen militum nomina meminerat. Michrydates denique, vt auctori Noctium atticarum A. Gellio, quinque & viginti: vt Plinio, duarum & viginti: vt verō Nepoti eius, eo libro qui de viris illustribus inscribitur, quinquāgentiū quæ sub imperio eius linguarū notitiā habuisse perhibetur, & iura cuiuslibet patrio sermone reddidisse, & in concionibus singularum nationum interpretem haudquaquam illi fuisse: quæ res & illū militibus, & hunc populis suis acceptissimum fecit. Intelligentia in rerum præsentium cognitione sita est hac qui fuerit præditus Imperator, nō aliena sed vera & immortalī mihi laude probandus videbitur, cui cōsentaneum illud erit quod Accius Vlyssēm p̄bens in Philocteta suo, & in eius Tragœdiæ principio inquit, Inclyte parua prædite patria, nomine celebri claroque potēs pectore, achiuis classibus autor, grauis Dardanis

danis gentibus ultor, Laërtiade: nouissime patrē memorat, verum omnes laudes eius viri non Laërtes, nec quisquam alius sibi vendicat, sed virtus eius ducis sociā: nec aliud in eodem Vlyssē monet Homerus, qui semper ei comitem voluit esse prudentiam, quam poëtico more Mineruā appellauit, quod ea comite Vlysses horrenda quæque subiit, aduersisq; omnibus præfuit, Ea nāq; adiutrice, Cyclopi antrum introiit, verum egressus est, Charybdim & Scyllam præternauigās nec retētus nec ereptus est, ad Lotophagos pfectus est, nec remansit, Sirenū cantus audiit, & Circes nouit pocula, quæ si cū lociis delinitus, stultus cupidusq; bibisset, Sub domina meretrice fuisset turpis & excors, Vixisset canis immū- dus & amica luto sus, vt Flaccus inquit. Sic Homeri in cunctis imitator Maro, virum insignem armis & pietate describēs, & quem dignum censuit, vt patrem faceret Romanorum, in recte gerendis omnibus ei Achatem sociauit, vt circū- specto duci sic negocia procedāt, vt nullis insidiarū dolis præpediatur, & quasi inuisibilis, gerendorum via non vulgata, ad finem intentionis accedat, Eleganter equidē, quum nec res militaris, nec pietatis opus sine sollicitudine & prudē- tia exerceri queant, hanc subdistinguerē visum est nobis: est enim quoddā ho- minum genus percipiendis literis quā aptum, quos præcellēti ingenio, & vfi- tationi nomine ingeniosos appellamus, quāquam in actibus humanis hebetio- res sint nonnunquam mentis acumine: quum alii econtra ad res gerendas acu- tissimi, perceptioni literarum inhabiles habeantur, quos vel sagaces, vel cautos, vel solertes, vel astutos non alienum est appellare, quibusq; magna pars cōuenit eorum, quæ Græco vocabulo stratagematicon appellant, vbi in re bellica pro negotii qualitate præsens subito capitur consiliū, ad effectūq; pducitur. Quod quia negotio perficitur, dixit quidam Romanę linguę disertissimus autor, neq; illi tamen ad cauēdum dolus, aut astutia deerant. Et Crispus, compertum esse, in bello plurimum ingenium posse. In hac itaq; ingenii & intelligentię parte, si recte diiudicare voluerimus, nec nosmetipsos amore nostri decipere, iam vide- bimus manifeste tempora nostra haudquaquam antiquis respondere, nisi forte Pyrrho, & Hānibali, aut Fabio Maximo, aut Marcello, aut Iulio Cæsari, sæcula nostra pares aliquot, aut cōparandos queant afferre. Est autē quum in longum tempus consilii effectus extenditur, vbi locum sibi vendicat prouidētia, quæ ter- tia prudentiæ pars est, per quam nō tam præsentia, quā ex præsentīū & præ- teritorum collatione futura noscūtur. Sequitur fortitudo, viri fortis maximē propria. Sed hæc quoque duplex est, altera animi, de qua sermo nobis pōst est habēdendus, altera corporis: sub hac mēbrorū robur, agilitas, & quinque inte- gritas sensuū colligitur: neq; enim dux inualidus, quanquā idem doctus obe- undis muneribus bellicis aptus habebitur: vtilis ille consilio, non pugna: domi verbis aptius ac felicius, quā in castris decertabit. Quæ res Aphricani mag- ni filiū virtute animi patri æqualē, doctrina verò etiā altiore, inhabilem bel- lo fecit. Contra neque præualidus, si nimia corporis mole grauabitur, repentē poterit variis in locis, vbi res exiget, cohortādis militibus, propulsādisq; peri- culis adesse, neque rursū cæcus, vel surdus, vel hostiū, vel suorū statum circun- spicere, ex dissonis vocibus clamorēque militū quid in re, quidue futurū, iudi- care

care queat. Huius proprium esse aiūt, exercitus ducere, aliena vastare, delere vrbes, oppida excindere, liberos populos aut trucidare, aut subiicere seruituti: ex quo plura hominum milia afflixerit, spoliauerit, substulerit, cruore cāpos inundauerit, fluminaq; infecerit, & maiora quāq; fuerit aggressa, eo magis nomen illius illustrari. In hac præpollentis virtutis parte, apud externos clarū nomē habet Pyrrhus, Hānibal, & Masinissa. Ex his verò hominibus, qui p̄digiosa viriū ostentatione gloriantur, Polydamas & Milo, omnium certaminū victores, palmam secum auferunt: horum enim alter ante olympicum certamē, currus sistere currentes, & manibus, contrā nitētibus iumentis, obnixis retinere solitus est: alter in clypeo vncto perstare, neq; solum depelli ab eo vlla vi posse, verum non secus, ac statua quædam plumbo affixa, resistere. Tritanum quendam etiā legimus, qui ludo Samnitum gladiatorio, leui tactu aduersarios omnes vicit, eius quoq; filium Cn. Pompeii militem, tam parui fecisse hostem prouocantē, vt inermi eū dextra superaret, & digito vno correptū in Imperatoris sui castra trāfferet. Firmum Saturnium robustum etiam adeò fuisse ferunt, vt Tritanum huius parentem, cuius Elius in prodigiosa fortitudine meminit, viribus superaret: nam & incudem superpositā pectori, constanter pertulit, quum ipse recliuis ac resupinus, & curuatus in manus, & terga, pēderet potius, quā iaceret. Ex regibus verò nostris & ducibus insignes habentur Tul. Hostilius, Romanus rex, nec nō vterq; Aphricanus, & Marius, Mariusq; tyrannus, Iulius Cæsar, & Papyrius cursor deniq; ac Maximus, quorū alter nactus ex pedū pernicitate cognomen, alter ex viribus, quum alii Crotoniatem eum Milonem, alii Herculem, Antē alii vocarent. Nunc superest, vt de reliqua fortitudinis specie differamus, cuius munera hæc maximè sunt, mortis scilicet dolorisq; & asperarū terribiliūque rerum contemptio. Et quanquā hanc multi ducum propriam militarēq; virtutem opinentur, quum sit omnium, in bello tamen clarior inter mortes & vulnera emicat. Huius virtutis ante alios inuictum habitaculū Roma fuit, proximū Lacedæmon & Carthago. Hic ex nostris primus occurrit Romanæ sapientiæ princeps Cato, cæteris, multorum eruditorum sententia, maximè præcellens, Cleātem, Chrysippū, Zenonem, Empedoclē secutus credo, qui omnes, alia licet persuasione, spōte sua læto caput obuui obtulere: tametsi nullam in Catone fuisse, verū omnem potius cessisse fortitudinem asserāt alii, præclaro ingenio & præstanti doctrina viri: & quū propriū virtutis huius partis sit, à se & à recto rationis tramite nō discedere, nec in rebus asperis perturbari, ac deiici, sed persistere, Fortitudinem asserentes non vmbratilē eā esse, quæ contra naturā, monstri vice nititur, vltrāque modū eius egreditur, aut stupore animi, aut immanitate, aut insania, qualem fuisse accepimus ferum quendā in ludo Cæsaris gladiatorem, qui, quum vulnera eius à medicis execabātur, eo fuit habitu oris, vt superante lætitia dolores, ridentis etiam speciem præbuerit, sed eam verā & probā, quam Socrates & maiores nostri scientiam esse dixerunt tolerandarum rerū, & non tolerandarū: per quod apparet esse quædam intolerabilia, à quibus fortes viri aut obeundis abhorrent, aut sustinēdis. In hac etiā ex nostris, Iulius Cæsar, à nobis sæpe dictus dicendusq; nobis occurrit, occurrūt Aphricani duo, Pauli totidem

totidem, Macedonicus & Cannensis, Claudius Marcellus, Claudius Nero, Tib. Gracchus, C. Marius, Drusus & Germanicus Cæsares, Titus & Traianus principes. Ex vetustissimis autē, primus & tertius Romani reges, nec non ex equestri ordine Oratius cocles, L. Siccus dentatus, tribunus plebeius, M. Sergius, innumeralesq; alii, si singulos quosq; psequi libeat, quū plures vna gens in quocūque genere eximios tulerit, quā cætera terræ. Externi verò Lacedæmonius Leonidas, Atheniēsis Mylciades, supraq; nominati Themistocles atq; Epaminūdas, & ex antiquioribus, Liber, Hercules, Theseus, Achilles, Hector, Tydeus, Diomedes, Ajax, & Virgilianus Aeneas: Hannibal quoq; genitorq; Amilcar, & Germanus Hasd rubal, Alexāder Macedo, & huius gēitor Philippus, & auunculus Alexāder Epirensis, & Pyrrhus etiam ipse Epirotarum rex, de quo suprà diximus. Hebræorum insuper, & imprimis David, Iosue, deinde & Iudas. Porro nec me fallit, eam licet virtutem Aristoteles ipse prætulerit, quibusdam videri posse ethicum me virtutum perturbasse ordinem, non solum prudentiam his annumerando, verum etiam fortitudinem iusticiæ præferendo militare, quum sæpenumero iusticia longe præfulgens, perfectaque virtus ad alium maximè censeatur: quod non ab re, sed de industria quoq; factū esse scito. Est enim viri propria maximè fortitudo, sola inter cæteras mascula, plena spiritus, plena vigoris & animi: honoratissimam verò eam esse omnium virtutum, Aristotelis sentētia ex eo patet, non quia optima sit, verum propter ea, quæ in ea sunt optima & utilia: quas ob res Imperatorū simulachra defunctorum, militari fere habitu insigniri, obeliscos, columnas & pyramides arcusq; triumphales erigi, & posteritati consecrari videmus, quasi præcellentissimū sit, in eo genere laudis ac virtutis potissimum claruisse. Et quāquam fortitudo hominum cætus maxime protegat, non minus & iustitia vna omnium domina & regina virtutum, etiam ducum propria censeri potest, quòd sola hominū cōuentus regit, quòd fœdera societatis humanæ cōtinet, quòd seruare non amicis modo, sed hostibus fidem monet. Quūq; nihil fraude utilius, nec dolo efficacius in his, quæ in bellis pspere atque ex sententia gesta sunt, quæ plurima ac maxima esse comperies, & quorum gratia aut repudiāda imperia sunt, aut vnā cum suis artibus obeunda, sunt qui hac Xenophontis sentētia freti, in eo libro, qui Equitum præfectus inscribitur, licere sibi existiment hostem nedum bello fallere, sed à diis immortalibus ipsis, ut posse cōtingat, precandum, omnique studio fraude vel virtute innitendum, iuxta illud Corebi apud Maronem in illa turbulentissima nocte Troianę captiuitatis post Androgei mortem inquentis,
 Mutemus clypeos, Danaumq; insignia nobis
 Aptemus: dolus, an virtus, quis in hoste requirat?
 Sint licet qui detestandū id omni tempore putent, mutationem illā clypeorum, & reliqua, non grauissimi poëtę, sed adolescētis ore dictum censeri debere asserētes, quod malum & antiquū & nostri temporis est, seu illa ignauia est ducum, seu militum insolentia, auaritięque rabies, vtraq; sententia militantiū ducumq; animis extirpāda est, ut hostibus seruetur fides, amicis humanitas, vtrisque iustitia: ut & illis nō, nisi seruato decore, noceas, & his nullo penitus noceas modo.

Nam

Nam quid turpius, aut quid usquā sceleratius, quā nocumento his esse quorum tutelæ ac præsidio euocatus sis, quā ex custode raptorem, ex cane lupum fieri? Huius gloriæ prima in parte clarissimi habetur Fabricius, & Camillus, & Regulus, quorum primi duo quū possent dolo vincere, noluerūt: tertius, ne aut damnosus esset patriæ, aut infidus hostibus, crudelissimè mori elegit, interq; hostibus præstite fidei seruatores, haud prætereundus est Cassius: in altera autem hi sunt quibus modicum fuit à suorum iniuriis abstinere, nisi ultro pro eis morerentur. Ex his Romæ Curius & duo Decii, Athenis autem Codrus, Carthagini Philenes fratres sese ante alios offerunt, quorum primus ut terrorē publicū sedaret, secundi ut victoriā labentemq; aciem firmarent, tertius patriam instāti excidio eriperet, quarti ut fines patrios prorogaret, ad mortē voluntariā sunt pfecti, utq; ciuibus suis bene esset, ipsi esse noluerūt. In vtraq; verò Magnus Pompeius etsi ad hunc vnū Cicero omnes bellicas laudes & quæcunque de his quibus eget duces ut summi sint aut diximus aut dicturi sumus cumulatissimè comparat: iurè id quidem meritòque, sed si cui maximè suū tribuitur, verè Magni Pompeii laus est bellica iusticia simulq; & cognita inter victorias & triumphos cōtinentia, quæ ad eam de qua hic aggrediar dicere virtutē referenda est, si vnū quod nūc ad iustitiā spectat adiecero, esse beneficentiā ac liberalitatē pulcherrimas ducum & Imperatorū vestes, quibus indecora plurima tegi possunt: hac Iul. Cæsar præit cunctos gloria, neq; enim quisquam, si Senecæ verba teneo, liberalius victoria usus est, ex qua nihil nisi dispensandi potestātē sibi vindicauit. Apud externos Alexander primum locum tenet, ut Græci volunt, neq; nostri obstant: quanquam Philippus pater in Alexandro qui largitione beniuolentiam Macedonū sectabatur, profusionem illam pecuniarū his verbis insecutus est, Quid te, malū n, rationis, inquit, in istā spem induxit, ut eos tibi fideles putes quos pecunia corrupisses? an tu ideo agis ut Macedones nō te regem suum, sed ministrum & præbitorē putēt? quod quidem regi sordidum esse non ambigis, & corruptelam quā largitionem potius dici: fit enim deterior qui accipit, atque ad idem semper expectandum paratior. Quid autē est stultius, quā quod facias libenter, curare ut id diutius facere non possis? largitiones immoderatas rapinæ sequuntur, quum enim dando egere cœperis, bonis alienis manus co geris inferre: itaque quum beniuolentiæ comparandæ causa sis prodigus, non tanta studia assequeris eorum quibus dederis, quanta eorum odia quibus exemeris: quamobrem nec ita claudenda est res familiaris, ut eam benignitas aperire non possit, nec ita referenda ut omnibus pateat, sed vtrinque modus adhibeatur, isq; referatur ad facultates. Quarta nunc mihi superest Modestia quam Temperantiā vocant, cui adiacet ipsa quam paulo antè dicebam Cōtinentia, sinè qua non dicam dux, sed nec quidem vir bonus usq; fuit. Quia verò nūc de Ducibus sermo est, quid oratio perita literarumq; cognitio, quid magnanimitas, quidue omnes aliæ Imperatoriæ artes profuerint, si avaritæ, si libidinis aut gulæ imperio Dux victus, abiecto freno quo exercitū regat, se suasque legiones præcipitet, & in pestem trahat, quo sepe multi cū omnibus copiis perieret? Hæc igitur singularis, & propria virtus est Pompeii, in qua si imitari eū

G

collega

collega eius Crassus voluisset, nunquā ipse cum filio, & cū tanta ruina imperii cecidisset. Probat hanc Romani ducis cōtinentiam atq; modestiam tēplum Hierosolymę opulentissimum, sed ab hoc intactum duce, ab altero spoliatum: probant & alia multa, quorum pars in verbis Ciceronis apparet, quę mox inserā. Accedit his mansuetudo quędā, & suauitas, facilitasq; animi, in qua Aphricanus & Iulius Cęsar excellunt, hac ad conciliandos animos hominū nihil efficacius. Est huic confinis æqualitas quędam, familiaritasq; cū exercitu, quę res maximē milites ducū amātissimos effecit, in qua notus Valerius Corvus & Marius ex nostris, ex externis Hānibal: & hæ quidē artes beniuolētia & amore, sicut obiectę, seueritas atque imperiositas exercitum ac subiectos metu frenant. His artibus Mar. Curius, & Q. Cincinnatus, & Papyrius cursor, & Fabius Max. notissimi, sed nullus in ea re Iunio Bruto Manlióq; par Torquato, quorum primū publicę libertatis amor impulit, vt proprios filios à se depulsa tyrannidi fauentes, seruiliter virgis cęsos, securi percussos, ad mortem ageret: secundum verò castręs disciplinę studium coëgit, vt præclara indole adolescentem filiū, quod iniussu eius in hostem pugnasset, quanquā vnicum & victorē necaret. Additur huic seuerissimi facti comes, Posthumius Tiburtus, cuius ego ne prætermisissē potius, q̄ vt asseruisse rē tantā videar, mentionē fecerim: apud quosdam enim scriptorum certa res, apud alios facti eius in ambiguo fama est. His tam multis & patientia iungitur eaque multiplex, hæc dolores corporis æquanimiter perfert, illa quasi quoddam vulnus aurium atq; animi, cōtumelias fert verborum, vtræque ducibus & militaribus curis accommodata: prima quidē fortitudinem, secunda verò ciuilitatē respicit, atq; modestiā ipsam de qua sermo est: in prima Mutius, & Marius, & Pompeius clari habētur, & Atilius quidam Cęsaris miles Massilię spectatus, & M. Sergius cum eisdem quibus suprà comitibus: ex externis verò Cynegirus Atheniensis græcis historiis celebratus. In altera verò Ro. imperatores Iulius & Augustus ex nostris: ex externis Philippus & Antigonus Macedonū reges, & Pylistratus Atheniensis tyrānus: deniq; nostros atq; externos Magnus ille Pompeius omnes superat aut æquat, quo admoneor vt ex oratione quę de eius imperio habita est, ac de imperatorū seu ducū continentia, deque his quatuor, quę in duce requirimus, M. T. Ciceronis verba paulo antè promissa subiiciam, quę clementissimē atq; inuictissimē princeps, vel vsui vel voluptati maximē tibi fore, cōfido. Neq; enim ille, inquit, solę sūt virtutes Imperatorię quę vulgò existimātur, labor in negotiis, fortitudo in periculis, industria in agendo, celeritas in conficiendo, consiliū in prouidendo. Et post hæc, Non enim, inquit, bellandi virtus solū in summo ac perfecto imperatore quarēda est, sed multę sunt artes eximię huius administrę comitēsque virtutis, ac primū quanta innocentia esse debent imperatores, quanta deinde omnibus in rebus temperantia, quanta fide, quanta facilitate, quanto ingenio, quanta humanitate: nec longe pōst, Propter hanc avaritiam, inquit, imperatorum, quantas calamitates, quocunque ventum sit nostri exercitus ferant, quis ignorat? itinera quę per hosce annos in Italia, per agros atq; oppida ciuium Romanorum nostri imperatores fecerunt recordamini, quū facilius statuitis quid apud

apud exteras nationes fieri existimetis, vtrum plures arbitramini per hosce annos militum nostrorum armis hostium vrbes, an hybernis sociorum ciuitates esse deletas? Neque enim potest exercitû is cōtinere imperator, qui seipsum non continet, neque seuerus in iudicando, qui in se alios seueros esse iudices non vult. Quibus dictis, ad Pompeii laudes versus, Et miramur, inquit, hunc hominē tantum excellere ceteris, cuius legiones sic in Asiam peruenerint, vt non modo manus tanti exercitus, sed ne vestigium quidem cuiquam pacato nocuisse dicatur. Iam verò quemadmodum milites hybernent, quotidie sermo ac literæ perferuntur, non modo vt sumptum faciat in militem, nemini vis affertur, sed ne cupienti cuiquam permittitur: hyemis enim, non avaritiæ profugium maiores nostri in sociorum atque amicorum tectis esse voluerunt. Age verò, ceteris in rebus qualis sit temperantia considerate, vnde illam tantā celeritatem, & tam incredibilem cursum inuentum putatis? Non enim illum eximia vis remigum, aut ars inaudita quædam gubernandi, aut venti aliqui tam celeriter in vltimas terras pertulerunt, sed cum res quæ ceteros remorari solent, non retardarunt: non avaritia ab instituto cursu ad prædam aliquam deuocauit, non libido ad voluptatem, non amœnitas ad delectationem, non nobilitas vrbis ad cognitionem, non denique labor ipse ad quietem: postremo signa tabulas ceteraq; ornamenta Græcorum oppidorum, quæ ceteri tollenda esse arbitrantur, ea sibi ille ne videnda quidem existimauit: itaque omnes quidem nunc in his locis Cn. Pompeium sicut aliquem non ex hac vrbe missum, sed de cœlo lapsum intuentur. Nunc denique incipiunt credere, fuisse homines Romanos hac quōdam abstinentia, quod iā nationibus exteris incredibile ac falsò memoriæ proditum videbatur: nunc imperii nostri splendor illis gentibus lucet, nunc intelligunt non sine causa maiores suos tum cum omni hac temperantia magistratû habebamus, seruire populo Ro. quàm imperare aliis maluisse: iam vero ita faciles aditus ad eū priuatorû, ita liberæ querimoniæ de aliorû iniuriis esse dicuntur, vt is qui dignitate principes excellit, facilitate par infimis esse videatur. Iā quātû consilio, quātû dicēdi gravitate & copia valeat, in quo ipso inest quædam dignitas imperatoria, vos Quirites hoc ipso in loco sæpe cognoscitis: fidem vero eius inter socios quātam existimari putatis, quam hostes omnium gētium sanctissimam iudicarint? humanitate iam tanta est, vt difficile dictu sit, vtrum hostes magis virtutem eius pugnantes timerint, an mansuetudinem victi dilexerint. Hęc Cicero, cuius ex officina tāta imperatorum & ducum monumenta posuisse velim, quia nescio an vsquam alibi de bonis & præclaris eorû moribus luculentius & vberius scriptum sit. Superest auctoritas, quæ ex prædictis maxime nascitur, augetur autem fama nominis, ex opinione hominû, ex ducû virtutibus & p̄speritate cōcepta: quo in genere Iulius Cæ. Africanus maior, & Pópeius Magnus opinatissimi habētur, quorû tāta fuit auctoritas, eaq; sub istis militû fiducia, vt nō se ad præliû ac discrimē, sed ad victoriā & hostiû prædā duci crederēt, quo nihil vtilius ad votiuos ac p̄speros belli euentus, & quos in cōtrariû verti solere diffidētia bellatorû, ex leuitate aut inertia ducû orta, sæpe cōpertû est. Postremo deniq; fœlicitas nō solû in militia, sed in vita est expetēda. Népe huc omnia referuntur, hancque nec dare sibi quisquā potest,

nec augere, diuinum fane munus, sed ita duci necessarium, ut quamquam reliquis floreat, si hoc vnum desit, nemo censeat eligendum. Nam ut felicitatem fiducia, sic infelicitatem ducum sequitur militum pavor, quo nihil propius exitio est. In hac quidem quum multi celebres sint, longè tamè Titus, & Traianus, & Theodosius, & Sylla, siue, ut fama fert, Metellus ille felix dictus, omnes supergreditur: et si iuxta sententià verè philosophantiū, nullus hic felix sit, sed de felicitate bellica sermo est, qua felicem ducem dicimus vincere solitum, insuetum vinci: in hoc numero ex externis Alexander est Macedo, & Cyrus Persarum rex, nisi in Scythiam perrexisset, & Carthaginensium dux Hannibal, si aut Matherbali credidisset, aut paulo maturius diem obiisset.

Imperatorum consilia, quæ Græci stratagemata appellant, & quæ ante bellum, in bello, & post bellum sapienter, lepide, facete, ac moderatius dicta sunt.

Cap. II.

Ost hæc virtutum species & imperatoria munera, quorum illustrem esse constat effectum, ut præclarè factorum, ita dictorum quæ ducem moneant, rationes etiam & exempla promissa subiiciemus: quibus egregium primò ac sanè præcellens sit illud quod ab Hesiodo usurpauit Aristoteles, ab Hesiodo vel Aristotele Liuius, dum salutem suam exercitūque sui M. Rufus Minutius beneficio Q. Fabii Max. cognouisset, eum videlicet optimū, & primum sese virū, qui quæ gerenda sunt conspiceretur & cōsular: sequenti autem gradu eum, qui aliorum bene monentium consilia sequatur: extremi autem ingenii & penitus inutilis illum esse, qui cōsulere nesciat alteri nec parere.

Gymnosophista quispiam acri & perspicaci ingenio ad succincte respondendum, ab Alexandro interrogatus, quonam pacto quis late imperitans, magnam sibi beniuolentiam comparare posset, Ne sit terribilis inquit. Ab eodem interrogatus item, quomodo mortalis quispiam se in deorum numerum reciperet, Si humanis, subiunxit, maiora viribus opera gesserit.

Agis rex, quū Atticus quidā in Laconicos enses cauillaretur, quod parui essent, diceretque facile eos absorberi à circulatoribus in theatris posse: Et tamè vix nos, inquit, attingimur hostiū gladiis lōgioribus. Ego verò & Laconicā orationē intueor, quæ brevis videtur esse, maximas res cōplecti, & auditorū mentem attingere. Cyrus conspecto Centurione prope se discumbente, graui turpique corpore, iocandi gratia adolescentem ne ponè affidentem ob pulchritudinem more Græco secum duceret rogauit, annuente illo dicenteque se aspectu eius oblectari admodum, coniicere in eum oculos, qui vnà cœnabant, visaque viri inhonesta nimium facie, risere omnes: subinde quærentes, qua sibi in re vsui talis vir esset: is Centurio quotiens die noctuque ab se appellaretur, ait nulla vnquam excusatione vsu, cito semper obtemperasse: quū quid ei demādasset, nunquam absque sudore mādātā executū, reddidisse quoque cōmilitones suo exēplo sollicitos. Idem quoque ad impii magnitudinē hoc adiecit inuētū, ut quicquid etiā in remotissimis ageretur locis, quod primū sciret. Cognito namque quātū die noctuque eques itineris cōficere posset, dispositis in loco equitibus, ut recēs literis receptis succederet fessio, velociter quod ubique accideret noui percipiebat, prouidebatque prout necessariū esse videbatur: hæcque causa extitit, quāuis procul absit à vero, ut velocius quam grues iter facere putaretur, idque propter velocitatē eūtiū creditū est. Aeschylus

Aeschylus in Isthmo certamē spectās, vbi altero vulnerato, theatrum exclamauit, Ionem Chiū tangens, Vidēsne, inquit, quid exercitatio sit: vulneratus enim tacet; spectantes verò clamant.

Agésilas interrogatus quid facturi Lacedæmonii victores essent, Si prudētissimus, inquit, imperator rem gereret. Hoc itē præsente duce, quū quispiā Lacedæmoniis muros deesse questus esset, Dic, inq̃t, meliora: ciuitas enim ipsa nostrę vr̃bis munitissima mœnia sūt: par siquidē est, nō lignis aut lateribus, sed virtute patriā, deos penates, aras, focos, parētes, cōiuges, liberos, tueri atq̃ defendere.

Brasidas quū in caricis murē cōprehēdisset, morsus eum dimisit: deinde ad astantes conuersus, inquit, O Hercules, nihil est tam paruū neq̃ tam imbecillū, quod si ausit vl̃cisci, & inuadentibus repugnare, non se incolumen seruet.

Chabridas dicere cōsuevit, formidabilius esse ceruorū agmē ductu leonis, quā leonū ceruo duce. Idem eos dicebat pulcherrimē officio imperatoris fūgi, qui res hostium maximē noscerent.

Sesostris Aegyptiorum rex, quum eos qui iuxta mare rubrū sunt homines classe subdidisset, & in Aegyptum rediens per terrā, omnes gentes, quæ sibi impedimēto erāt expugnasset, harū quęcūq̃ sibi fortis & libertatis cupida visa est, in eorum regione colūnas erigens, in eis & nomen eius, & patrię hominisq̃ verēda incidit, & vt sua potētia eos vicerat: quos autē sinē pr̃lio & facile superasset, ibi colūnis positae ea scripsit nomina, addēs ad ea mulieris pudibūda incisa.

Q. Mutius legatus à Romanis ad Pœnos, duabus tesseriis positis, altera pacis altera belli, optione sibi collata vtrā S. P. Q. R. referri mallet, vtraque sublata; Pœnorum, inquit, non Romanorum vtram vellent esse debere.

Q. Fabius, Romanorum imperator econtrā, simili modo ad Carthaginēses misit epistolam, in qua vtriusque populi sententia par vigor amplitudoq̃ quōdā fuisse deprehendi potest: ibi enim scriptum quū esset, P. O. Ro. misisse ad eos hastam et caduceū, signa duo belli aut pacis, ex quis vtrū vellent eligerēt, quod que eligissent, vt vnū id esse missum existimarent, Carthaginenses responderūt sese neutrum velle eligere, sed posse cogitare qui attulissent, vtrū mallent relinquare: quodq̃ reliquissent, id sibi profectō gratum futurum: hæc tametsi ab elegantissimis rerum gestarum scriptoribus dicta sint, M. tamē Varro certissimus auctor, non hastam ipsam, neque ipsum caduceum missa dicit, verum duas tesseras, in quarum altera caducei, in altera hastæ simulachra fuerint incisa.

Carthaginenses quia spartum & nerui deficiebant ad sagittas emittēdas, tōfarum crinibus mulierum ad funes efficiendos vsi sunt, quod aliquādo & apud Massiliēses, & Rhodios, & Aquilegiēses, & Romanos in Capitolio obsessos vrbe à Gallis occupata, factū est: vnde & in honorem matronarum, templum Veneri caluæ senatus decreuit.

Tarquinius Priscus, Quiritibus operis tædiū periculūq̃ fugientibus, nouū & inexcogitatū antea, posteaq̃ remediū inuenit. Sex enim hominū vita defūctorū figere crucibus corpora spectāda ciuibus, simul à feris volucribusq̃ lacerāda iussit, quāobré pudor Romani nominis, qui prius res sepe pditas seruauit in pr̃liis, tūc quoq̃ subuenit: iā erubescēs, cū puderet sic viros, tāq̃ puditurū esset

G iii extinctos,

extinctos. Cæcilius Metellus Pius præcōsul, Trebiā urbē Hispaniæ primariā quā subigere nequiret, ac vagantē fluctuantēque exercitum duceret, hōsq; modo adoriretur, modo ad illos se transferret, & iunior quidam tribunus militum quid sibi vellet tā crebra locorum mutatio peteret, Si hanc respondit interiorem tunicam existimarem mentis meæ consciam esse, exutus eam, in ignem continuo mitterem: sicq; foelicibus cœptis, post tam longa itinera, tam varia peragrata municipia, ad Trebiam inopinatam denuò conuersus eā oppressit, & nō sine omnium admiratione, voti sui compos factus est.

Scipio cui primum Aphricano cognomentum extitit, vt Valerio Maximo, vel Fabius, vt Senecæ placet, Turpissimam aiebat & ignauiaz plenam imperatori excusationem esse, Nō putauī: cōsultē enim quæ armis geruntur tractari debere opinabatur, quum præterita præcipitaq; magis reprehendi, quàm reuocari vlla vi humana, vel ratione in integrū restitui corrigiue possint. Is etiam Scipio quū à re militari atque vrbana studium ad literas conuerteret, dicebat quū ociosus esset, plura tunc negocia à se geri. Inde vbi Carthaginem in deditionē vi accepisset, ac milites quidem quam cepissent captiuā præstanti forma virginem aduherent, atque illi darent, Libenter, inquit, acciperē si priuatus, haudquaquam Imperator essem. De eodem itidem licet inuulgatū sit, in aciem nunquā descendere imperatorē debere nisi aut occasione se præbēte, aut necessitate impellente, ex Sempronii tamē Asellionis veteris scriptoris quarto historiarū libro de P. Aphricano, Pauli filio ita proditum est, Se patrē suum audisse dicere, L. Aemilium Pau. nimis bonum imperatorem, signis collatis non decertare, nisi summa necessitudo, aut summa ei occasio data esset: & sapiēter quidē vtrūque. Nā ad totius exercitus salubritatē nihil efficacius quàm quod viri & ducis est, non deesse fortunæ præbenti se, sed oblato casu ad consiliū flectere: nihil perniciosius quàm in angustiam rei bellicę compulsum, imbellē fieri: quod nec euentus modo docet, qui stultorū magister est, sed eadē ratio quæ sæpenumero fuit futurāque est.

Augustus quum decimum octauum annum agens hostiliter urbem inuaderet, ex ipsius exercitus legatis qui sibi eius nomine cōsulatum exposcerent, cū etante senatu, Cornelius Cæturio legationis princeps reiecto sagulo, ensis capulum detegens, haudquaquam dubitauit in curia dicere, Hic faciet, si vos nō feceritis. Idē Augustus saxo in expeditione percussū, ac notabili cicatrice in frōte deformē nimium, tamē sua opera iactantē, sic leuiter castigauit, At tu cū fugies, inqt, nūq; post te respexeris. Ad eum itē veteranus quispiā, quū die sibi dicto piclaretur, accessit in publicū rogauitq; vt sibi adesset, Augustus aduocatum quē ex comitatu suo elegerat sine mora dedit, cōmédauitq; ei litigatorē: exclamauit ingēti voce veteranus, At nō ego, Cæsar, piclitāte te Actiaco bello vicarium quæsiui, sed p te ipse pugnaui, detexitq; ipressas cicatrices, qbus erubuit Cæsar venītq; in aduocationē, vt q vereretur ne supbus tantū, sed etiā ingratus videri posset. Imperatori quoq; bono insuper neq; quicq; minus quàm temeritatē cōgruere arbitratus est, satisq; celeriter fieri quicquid cōmode gereretur, quod à Catone licet prius dictū sit, crebro tamen & familiari tanq; suum solitus erat
vsurpare

vsurpare sermone. Occurrit illud eiusdē August. Cēs. postremo, qui cū Alexandri esset, & antrum vbi Aegypti regum cineres preciosis pyxidibus seruabantur ingressus esset, corpus quidē Alexandri Macedonis libenter aspexit, interrogatus verò nū & Ptolemæi reliquias vellet inspicere, Reges se inquit velle videre, non mortuos: atqui rex fuerat Ptolemæus, sed quantū inter veros reges, cōsque quos regum nomine vulgus appellat interfit, breui diffinire voluit elogio sapientissimus imperator.

Scipio iunior Polybii præceptum obseruans studebat non prius ē foro abire, quā aliquem ex abeuntibus familiarē sibi atq; amicū quouis pacto effecisset. Idem quum pulcherrimē ornatum quispiā scutum ostētare, Heus, inquit, adolescens, scutum certe pulchrum est, verum decet Romanum virum in dextra potius spes suas quā in sinistra collocet.

Scilurus quū relictis maribus filiis octoginta, diē esset obiturus, hastarū fascē cuiq; ostendens, vt illū cōfringeret iubeat: id autē singulis se posse negātibus, sigillatim hastas eductas facile omnes cōfregit: ita docēs illos, vbi vna esse perseuerarent, firmos ac potentes fore: imbecillos verò, si separarentur ac diffiderēt.

Tigranes vrbānum, facetūque quippiam in Romanorum exercitum afferre cupiens, vulgatissimū illud dixisse fertur, Eos si legati venirent, satis multos quidem: si verò pugnaturi, perpaucos admodum esse.

Amasis Aegyptiorum rex, quum contemneretur ab Aegyptiis, quod obscuro loco natus, & paulo antē regno potitus, vas aureū quod habebat lauādi gratia ad turpēsque vsus, fregit, deiq; simulachrum ex eo cōfecit, idq; in celeberrimo vrbis loco statuit: quūq; religiose coleretur ab Aegyptiis, huius rei certior factus eos cōuocauit, rēmque docuit, vt ex eo vase simulachrū erat in quod prius Aegyptii vomebant, meiebantque, & pedes lauabāt: nunc verò venerabātur, eodē sibi modo euenisse, siquidem prius plebeius erat, nunc eorum rex, proinde sibi honores haberi iussit, sic Aegyptios induxit ad sui venerationem.

Agathocles figuli fuit filius, qui Siciliae dominationē adeptus, rexque appellatus fictilia pocula consuevit inter aurea ponere eaque iunioribus ostendēs dicere, Ego quum huiusmodi pocula consuessem, in præsentiarum quoniam diligentiae ac fortitudini studuerim, hæc facio. Insuper quum urbem obsideret & quidam ē mœnibus per conuiciū dicerēt, O figule, quo pacto militibus stipē solues, mansuetē is atq; subridens ait, Quum hanc cepero: quū autē viribus in suam redegisset ditionem, captiuos venundabat, inquiens, Si conuicio me rursus affeceritis, querar apud dominos vestros.

Antigonus quum milites quosdam esset intuitus, qui thoracibus & galeis ad pilam luderent gauisus est, eorumq; duces accersit quos laudaret, vt autē audiuit eos bibere, illorum ducatus militibus dedit, Is etiam posteaquā longam ægrotationē euasisset cōualesceretq;, nihil ait deterius accidat: hæc enim aduersa valitudo nos mōnuit, vehementius nobis efferendū nō esse, quoniā mortales sumus. Idem nocte quadā quum nōnullos ex militibus suis exaudisset omnia mala imprecantes regi, qui ipsos in illud iter inextricabileq; lutum deduxisset, accessit ad eos qui maxime laborabāt, & quum ignorantes a quo adiuuarentur

expl

explicuisset, Nunc, inquit, maledicite Antigono, cuius vitio in has miseras incidistis: ei autem bene optate, qui vos ex hac voragine eduxit. Insuper tā miti animo hostium maledicta quā ciuiū tulit. Itaque quum in paruulo quodam castello Græci obsiderentur, & fiducia loci contemnentes hostem, multa in deformitatem Antigoni iocarentur, & nunc staturam humilem, nunc nasum colisum deriderent, cū gaudio, inquit, Bene spero, si in castris meis silentiū habeo: quū hos dicaces fame domuisset, captis sic vltus est, vt eos qui militiæ vtilis erāt in cohortes describeret, cæteros præconi subiiceret, idq; se negauit facturum fuisset nisi expediret his dominum habere, qui tam petulantem linguam haberet. Rursus quum sæua tempestate iactaretur, ac in eadem naui secū suos omnes habuisset, præcepisse liberis dicitur, vt & ipsi meminisset, & ita posteris proderet, ne quis cum tota gente simul in rebus dubiis periclitari auderet. Cuius præcepti memor Philippus, quum duos simul filios secum haberet, ambos se non commissurū in aleam eius qui præponeretur casus: & quoniā maiore filiū secū duceret, minore ad subsidia spei, & custodiā regni remissurū in Macedoniam esse.

Dum Antagoras poëta cōgrū elixaret, idemq; patellā quateret, Antigonus qui post eum staret, Homerū ne, ait, putas Antagora quum Agamemnonis res gestas scriberet, congrū elixasse? & Antagoras, Tu autē rex, ait, existimas Agamemnonem quum illas res gereret, curiosum adeo extitisse, si quis in castris cōgrum elixaret.

Lamachus quū manipulem præfectū quendā reprehenderet, quoniā deliquisset, isq; diceret nūq̄ fore vt id amplius faceret, bello enim bis errare nō licet.

Memnō qui cōtra Alexandrū pro rege Dario bellū gereret, quendā qui sub se merens multa de Alexandro maledicē, petulanterq; loqueretur, vbi lancea percussisset, Ego te, inquit, alo vt pugnes, non vt Alexandro maledicas.

Dum Medis irruentibus Persarū acies pulsata in fugam ageretur, ac omnino deficiens, nec victorem aspicere auderet, matres familias eorū & vxores passim obuiam fugientibus occurrerunt, & earū densata acie orant, vt eiusce fugæ notam haudquaquam subeant, sed fortiter in prælium reuertantur: nolentibus sublata veste obscœna corporis ostendunt, rogātes ne in vteros matrū vel vxorum velint refugere: hac repressi castigatione, in prælium redeunt, & facta impressione, quos fugiebāt, fugere compulerunt.

Themistocles adhuc iuuenis, quum Marathonis victoriam & Milciadis imperium animo celebratum repeteret atque versaret, insomnesque noctes proinde duceret, & solita respueret cōuiuia, interrogantibus admiratibusq; vitæ mutationem, cum dicere solitum ferunt, quod Milciadis victoria sibi somnos eriperet. Interrogatus etiam, vtrum Achilles mallet an Homerus esse, Tu autē ipse, inquit, vtrum victor in Olympia esse mallet, an victorum præco? Rursus quū Adimāthus quī nauale prælium formidaret diceret, aduersus eū qui ad id Græcos adhortaretur suadendoque incitaret, ô Themistocles, eos qui in certaminibus primi irruerint, cédunt semper, Ita est, inquit, Adimante, verum eos qui manserint haud coronāt. Quum item ad interfectorum cadauera ad mare visenda se cōtulisset, vt armillas passim & torques abiectas aspexit, præteries ipse amico

amico qui eum sequebatur, Collige tibi, inquit, tu enim nequaquam Themistocles es. Eundem etiam dicere solitum ferunt, se neque honoribus ab Atheniensibus affici, neque apud eos in admiratione esse, sed procella vexatos, imminente periculo, se veluti platanum subterfugere: reddita autem serenitate, euellere atque deiicere.

Cum Antiochus rex, posteaquàm Romani aduersus eum traiecissent in Asiam, pro soluendo bello ad Scipionem misisset, eiusmodi responsum accepisse fertur, Prius enim oportuit, non nunc quum frenum & sessorem suscepis. Idem cum ingenti exercitu Græciam petiturus esset, cunctis ob militum multitudinem & armorum varietatem, quæ paulo antè iactabantur perterritis, huiusmodi ad Achæos dictione est usus, Quum enim apud Chalcidensem, bonum quidem hospitem, & scitum cōuiuatorem solstitiali tēpore comiter accepti miraremur, unde illi eo tempore anni tam varia & multa venatio, homo gloriosus ridens varietatem, ait illam speciem ferinæ carnis, ex mansueto mansuefactam, sed cōdimentis & apparatus solum differre. Proinde nec vos vlla teneat admiratio circa hæc varia nomina gentium inauditarum, Dacas, & Cadusios, & Elimæos, & multa genera armorum, hastatos, cataphractos, & pezateros, hoc est, pedestres socios, cum quæ pedestribus sagittarios auditis: nam, homines omnes esse, armis inuicem differentes, aut paulo mancipiorum melius propter seruilia ingenia quàm militum genus.

Lucullus in Armenia, quum cataphractos Tygranis maxime milites sui metuerent, bono animo esse iussit: futurum enim plus laboris in illis spoliandis, quàm in vincendis.

Lucius Sylla qui Præneste obsidebatur, occisorum in prælio ducum capita, hastis infixa ostendit, atque ita obstinatorum peruiaciam fregit. Sylla item cognomento fœlix, inter suas maximas fœlicitates duas existimabat, Pii Metelliamicitiam, & quòd urbem Athenarum non equasset solo, sed seruasset potius.

Eumenes quum in castra reuerteretur, & epistolæ passim in ipsis castris abiectæ inuenirentur, quibus his qui eius caput ad Antigonom detulissent, magna præmia diffinirentur, vocatis ad concionem militibus, gratias primo egit, quòd nemo inuentus esset, qui spem cruenti præmii fidei sacramentis anteponeret, tum deinde subiecit callidè confictas has à se literas ad experiendos suorum animos esse, ceterum salutē, suam in omnium potestate esse, nec Antigonom, nec quemquam ducum sic velle vincere, ut ipse in se pessimum exemplum statuatur: hoc facto in præsentem labantium animos coërcuit, & in futurum prouidit, ut si quid simile accidisset, non se ab hoste corrumpi, sed à duce tentari milites arbitrarentur. Insuper quum intelligeret, si copiarum suarum cognoscerent aduersus quos ducerentur, non modo non ituras, sed simul cum nuncio dilapsuras, hoc eius fuisse prudentissimum fertur, ut deuiis itineribus milites duceret, in quibus vera audire non possent, & his persuaderet se contra quosdam barbaros proficisci: itaque tenuit hoc propositum, & prius in aciem exercitum duxit præliumque commisit, quàm milites sui scirent, cum quibus arma conferrent. Effecit etiam illud locorum præoccupatione, ut equitatu potius dimicaret, quo plus valebat, quàm peditatu, quo erat
deterior

deterior. Hunc item Eumenem persequens Antigonus, cum omni genere copiarum sepe abundaret, neque vnquam ad manus accedere liceret, nisi his locis quibus pauci multis possent referre, extremo tempore cum consilio capi non posset, multitudine circuitus est: hinc tamen multis suis amissis, se expediuit, & in castellum Phrygiæ quod Nora appellatur confugit, vbi cum videret se fortunam obsidionis subiturum, maiorem exercitus partem dimisit, ne aut consensu multitudinis hosti traderetur, aut obsidio ipsa multitudine grauaretur, in hisque qui remanserant, quum vereretur, ne vno loco manens, equos militares perderet, quod spatium non esset agitandi, callidum fuit eius inuentum, quemadmodum stans iumentum concalefieri exerceriq; posset, quo libentius & cibo vteretur, & à corporis motu remoueretur: substringebat caput loro altius, quàm vt prioribus pedibus planè terram posset attingere, deinde posterioribus cogebat exultare, & calces remittere: qui motus non modo minus sudorem excutiebat, quàm si spatio decurreret: quo factum est, quod omnibus mirabile est visum, vt aquè iumenta nitida ex castello educeret, quum complures menses in obsidione fuissent, ac si in campestribus ea locis habuisset. Demades posteaquàm ex hac luce migrasset, Alexander aiebat videre se Macedonum exercitum excacato Cyclopi per similem, quoniam tali principe esset orbat. Artaxerxes quum aliquando fugiēs, commeatu impedimētisq; direptis, siccis ficis vesceretur, ac pane ordeaceo, Cuiusmodi, inquit, voluptatis rudis eram?

Aurelium imperatorem, ne vti statuerat, in urbem Tyanam defauiret, placuit Apollinius, maximæ famæ & auctoritatis homo: quippe si vis ò imperator inquit vincere, nihil est cur sæuias in ciues istos: si vis imperare, abstineas à cruore innocentum oportet: si vis viuere, clementer age. Idem Tyanam quidem rebellem urbem obsidens, iurauit se neque canem in ea vllum si caperet relicturum, ac probe id quidem: ea nanque res militibus prædæ auidis spem dedit, & animum capiendi, obsessis verò desperationem fecit: at verò vi capta vrbe, quum milites iuxta illud dictum, quo canem se relicturum apud Tyanæos negarat, euersionem vrbs exposcerent, respondit his, Canem, inquit, negavi in hac vrbe me relicturum, canes ergo omnes occidite: quod dictum quo præda ne gabatur, ciuitasque seruabatur, totus exercitus quasi dictaretur, accepit. Insuper Manlio Chiloni cuiquam forsan iurganti hominem ab eo de medio sublatum, quo peruadendæ vrbs suæ consiliario vsus maxime fuerat, in hunc modum respondisse fertur, Occidi passus sum, cuius quasi beneficio Tyanam recepi: ego verò proditorem amare non potui: & libenter tuli quod eum milites occiderunt, neque enim mihi fidem seruare potuisset, qui patriæ non pepercit.

Exercitum ducens in Persas Iulianus apostata, quem occuparat pontem quum transissent copiae omnes, igne combussit, vt pugnaretur fortius, militesque in hostium terra aut mori aut vincere oportere.

Lacedæmonii magna bellicæ rei gloria ceteris præstantes, natorum suorum verberibus publice admotis, experiebantur indolem, exhortabanturque, vt flagellorum ictus fortiter ferrent, & laceros & semianimes rogabant perseveranter vulnera præbere vulneribus. Nec aliter matres pugnam inituros filios admonebant,

bāt,quàm vt eam minus detrectantes , aut superstitēs armatiq̃ coram reuertentur , aut exanimēs vnà cū armis reterrētur:vt enim eorū epigramma ostendit,& viuendum libenter & moriendum, sed vtrunq̃ cum virtute, cenfebant. Lacedæmoniorum etiam quispiam quum præsens hostis inter loquendū gloriabundus affereret, solem telorum copia suorū & sagittarū multitudine Spartiatas non visuros in vmbra, immo, inquit, melius pugnabimus.

Cymbrorū probanda etiam ac Celtiberorum animi præstātia, qui inter arma, sanguinem & vulnera exultabant tanquam beati vitam relicturi:agrè ferebant, vt cæteri mortalium, aliquo morbi genere confici, tanquam turpissimum id esset, & miseriæ plenum. Hi etiam ignominia non parua esse putabant, præliis superesse, quum is oppetisset, pro cuius salute se deuouissent: proinde, quod mirū dictū est, læti ferebant vulnera, enumerabāt cicatrices, & telis traiecti morientes etiam amabant, pro quo caderent, imperatorem.

Alexander animo semper ingenti, quāquam matris legisset epistolā, qua admonebatur vt à veneno Philippi medici præcaueret, acceptā potionē tamē bibit nō deterritus: & quia plus sibi de amico suo credidit, dignus fuit q̃ innocentē haberet, dignus q̃ faceret. Is etiā instructo exercitu, quū militē quēdā intueretur, q̃ iaculū amētaret, ex acie vt inutilem repulit: quippe qui nūc instrueretur, quū iā armis vtendū esset. Insuper quū ad Arbelas aduersus decies cētena hominū milia de summa rerū, acie dimicaturus esset, & amici eum adirēt, qui milites subaccusarent, quòd intra tabernacula inter loquendum paciscerentur, vt nihil omnino spoliū in regiam relaturi forent, sed sibi ipsis cōparaturi, at ille subridens, Bona, inquit, nunciatis omnia: audio enim his viris vincendi, nō fugiendi consultationes esse. Sagittę quoque ictu in crure vulneratus, vt eorum multi concurrissent qui eum appellare deū consueissent, læta hilariq̃ facie, Hic quidem sanguis est, ait, vt videtis, & nō cruor cælicolæ, qualem diui misere fluentem. Idem præceptorem suum credo secutus Aristotelem, gnea concha subposita, brachio extra cubile protento pilā tenebat argenteam, vt quum neruorum vigorem sopor laxasset infusus, gestaminis lapsi tinnitus somnum abrumperet. Rursus qui inter Indos optimus arcu videretur, dicereturq̃ per anulū sagittam emittere, eum quum haberet captiuū, vt id ostenderet iussit: quod quū ille nollet, iratus Alexāder hominem imperauit interimi: ille verò quū ageretur vbi ad eos à quibus agebatur cōuersus diceret, multos se dies ei rei nō studuisse, ppter eaq̃ ne aberraret timuisse: id postquā Alexāder audisset, & miratum esse, & muneribus donatum hominem liberasse. Laboranti item ob sitim, Macedonum manus aquam vtribus ferēs, impletā galeæ aquam obtulit, quam accipiens sitientemq̃ exercitum circumspiciens, demisso capite & fixis in potū oculis, ingustatam hisce probādis verbis reddidit, Si bibero, inquit, hos mæror instigabit: quo audito, milites adesse eum cernentes, magna cum voce ingētiq̃ spe certatim acclamauere. Non enim laborem perferre, non morti se obnoxios putare, donec talem eis regem ac ducem adesse cōtingeret. Cuidam etiam ciuitati, partim agrorum ac dimidium omnium rerum pollicēti, Eo, inquit, Alexander, proposito in Asiā veni, vt nō id acciperem quod dedissetis, sed vt id haberetis

beretis quod reliquisset. Illud etiam eiusdem regis, dictu sanè ac factu memorabile, qui quum Darii filias captiuas haberet, & mirum in modum forma præstantes, nec aspicere quidem voluit, indignū ac turpe regi ac duci esse ratus, eos qui viros vincerent, à mulieribus vinci. Hoc loco denique non videtur prætereundum, Sigismunde, consiliū tuum, Alexandri consilio quàm similitimū, qui nō solum vltro oblatas hostium epistolas Cæsaris more nō combussit, sed suorum callidè perquisiuit: quanquam quid Alexandrum teq; nomino, quum omnium penè hominū cōsilia hac de re paria, & Alexādrea Sigismūdeaq; potius quàm Cæsarea vel Pompeiana esse conspiciantur?

Caius Pompilius, vt ferè omnes tradūt, vt Plinius, P. Octavius cos. legatus à Romanis missus ad Antiochum regem, qui abstinere illū Aegypto, & ab Alexandria discedere quam obsidebat, ne Ptolomæi filiorum qui pupilli essent regnum occuparet, aut si iam cepisset, excedere iuberet, quum in Aegypto Pompilium per castra aduenientem eminus Antiochus quā humanissimè salutasset, osculumq; ei postea rex obtulisset, nō seruata salutandi vice (nam coluerat inter cæteros Antiochus multum Pompilium, quum obses Romæ fuisset) tum Pompilius facessere interim priuatam amicitiam iubet, quum mandata patriæ intercedāt, prolatoq; Senatus decreto, & tradito ac perlecto, quum rex dixisset cōsultaturum daturūq; responsū, Pompilius rege in gyrum virga circūscripto, Hic ergo stans, inquit, consulta & responde. Cunctis autem viri grauitatē atque animi magnitudinē admirātibus stupentibūsq; & Antiochus se Senatui pariturū respōdit, & ita Pompilius & salutauit eū, & gratissimis vlnis cōplexus est.

Hadrianus qui reges omnes muneribus suis penè vicit, quum quodam tempore veteranum quempiam notū sibi in militia, dorsum & reliquū corporis in balneis vidisset atterere, percūctatus cur se marmoribus detergēdum daret? vbi audiuit hoc idcirco fieri, qd seruum non haberet, & seruis eum donauit & sumptibus: verū postridie quum plures senes ad prouocandam liberalitatē principis parieti se simili modo attererent, euocari eos iussit, & alium ab alio inuicem defricari. Idem familiaribus quibusdam facilitatem comitatemq; suā nimiam in omnes obiurgantibus, eiusmodi subiecit, Imperatorē singulis esse debere, cuiusmodi esse sibi singulos Imperator optaret.

Fauorinus philosophus quum pro verbo quopiā quòd elegantissimè protulerat ab Hadriano ineptè reprehenderetur atque cessisset, arguētibus ac egredientibus ob id illum familiaribus suis, subridens, Non rectè quidem suadetis, inqt, qui nō patimini me illū doctiorē omnibus credere qd habet xxx legiones.

Antonius post Mutinēsem obsidionē fugiens, seu quòd naturali more sui corporis laboribusexhaustis creberrimè bibebat, vbi bibēdi facultas afforet, per singulosq; passus substitutebat, è vestigio deinde fugā præcipiti consternatione reasumebat, interrogatus ex familiaribus eius quispiam quidnā Antonius ageret? subiecit, Quod canis in Aegypto, bibit enim & fugit: memorię enim pditū est, canes Aegyptiacos Crocodilorū cōtactu āxios atq; lunaticos, bibere & fugere.

Theocritus ille nō Syracusius, sed Chius, ad infensū sibi regē Antigonū altero captū oculo quū traheretur, spē præbētibus suis fore vt quū ad oculos regis peruenisset

peruenisset, misericordiam inueniret, respondit, Impossibilis ergo est ista conditio, actum est, perii. Verum enim uero hæc intempestiua mordacitas, & Theocrito mortis, & Antigono homicidii simul ac periurii causa fuit: iurauerat enim sibi parcere, sed ioci asperitate motus non pepercit.

Mithridates Ponti rex, Ariaracti regi Capadocum sub simulatione colloqui insidias tendens, gladiū sub fasciis abdiderat, crudelis licet adolescens, & ad interitū destinatus, regio tamen illorum more temporum, scrutatorē permisit: qui dū Mithridati curiosius manū in secretiores partes corporis immittit, iocabundus ille, Caue, ait, ne aliud telum quàm quod quæris inuenias: eoq; modo suspicionem detracta iocis texit insidias, euocatumq; regē ab amicis velut ad secretum sermonem, utroque inspectante peremit exercitū.

Cicero cū diutius ad castra Pompeii aduenisset, in primordio ciuilis belli reprehendentibus amicis q; nimis distulisset, minime, inquit, serius adueni: nam nihil hic paratum video, Pompeii tarditatem in apparatibus bellorum ludēs. Idem Cicero cū post Pharsalicum prælium, fugiēte Pompeio Nonius quispiam dixisset, adhuc aquilas septem apud ipsos esse, & ob id ut bono animo esset hortaretur, Rectè, inquit, moneres, si cum graculis nobis pugnandum esset.

M. Crassus perquirenti cuiquam quo tempore moturus esset exercitū, respondit, Vereris ne tubam non audias?

P. autem Licinius Crassus cos. & pon. max. aduersus Aristonicū Athali fratrem cum instructissimo missus exercitu, maximis insuper copiis & regum præsidiiis fultus, conserto tamen bello victus est, isq; ne seruiret barbaro victori, virgam qua vsus fuerat ad equum regendum impegit ad oculum Thracis cuiuspiam, ut ipsum in necem suam irritaret: quo ita sibi adueniente, morte sua dignitatem reipub. & libertatem suam seruauit.

Pelopidas domum egrediens, lachrymante vxore & exhortante ac rogante seipsum saluum redderet, inquit, O mulier priuatorum semper est admonere, ducum autem ac Imperatorum alios saluos facere. Idem cū primū cognitū est per difficilia arctaq; loca iter habituros esse aduersarios, & accelerans quidā O Pelopida, inquit, incidimus in hostes, Quid, ait, in illos nos magis incidimus quàm in nos illi? quibus dictis tāquam futuri belli præludium, equam à cauda impelli iussit. Rursus quum in Pharsalum venissent aduersus Alexādrum, dicenti cuidam Tyrannum cum ingentibus copiis aduentare, Eo melius, inquit, nam plurium victoria nobis aderit.

M. Porcius Cato cos. quum Celtiberos domuisset compertūque haberet experientia rerū magistra & illustrium autorum sententiis, eam gentem locorum natura & hominum ingeniis ad rebellandū, nō solū omnibus aliis prouinciis, sed ipsa etiam Italia aptiorem esse, quominus id facere posset literas ad singulas ciuitates dedit, ut muros diruerent: quod præceptum tam immitte, ad rebellionem hortari potuisset potius, quàm ad eam sedandam, si generale id quidē esse cognouissent: verum quū quelibet sibi soli Imperari, nō aliis putaret, metu omnes imperii paruere. Hæc & Plinii & historicorū penē omniū habet assertio, apud historiarum autem Romanarum patrem T. Liuium cōuocasse Catonē con-

H stat

stat omnium vrbiū legatos, atque eis ostendisse, eorum rebelliones Romanis quā laboriosas, Hispanis discriminū plenas, pestíferas, atque funestas esse: hortatum deinde vt rebellionibus abstinere, vtq; quonam id modo fieri melius quiret, in commune consulerent: nil respondentibus illis, aliquot dierum spacium dedisse, quo exacto, reuocatis iterumq; silentibus, ipsum consilio quod ab illis quesierat, in se assumpto, misisse per vniuersum orbem nuncios edictaque vt vno die Romanis qui in vrbiū prædiis arant muri omnes euerterentur: quo facto, ipse ilico ad eos qui adhuc rebellarēt cū exercitu se conferens, omnes ferme metu territos in deditionem accepit. Idem quum Eumenes rex Romam profectus esset, & à senatu comiter & honorificè susceptus, & clarissimorum circa eum ciuium frequentia certatim versaretur, Cato non obscurè tantum erga regem studium suspectum habens, eum declinabat, verū quum ipsi diceretur, Eumenem frugi virum, amicissimo animo in rempub. Romam venisse, Esto, inquit, ceterū hæc ipsa Belua, Rex scilicet, natura vorax canis est. Rursus quum animaduertisset in Hispania potiri se quodam oppido posse, si inopinatos inuaderet, quatridui iter biduo per confragosa & deserta emensus, nihil tale metuētes oppressit hostes: victoribus deinde suis causam tā facilis euētus regentibus, dixit, tum illos victoriā adeptos, quū quatridui iter biduo cōfecisset.

Epaminundas vxorem quum nunquam nouisset, reprehendereturq; quod liberos nō relinqueret à Pelopida qui filium haberet infamem, maleq; eum in eo patriæ consulere diceret, Vide, inquit, ne tu peius consulas, qui talem ex te natum relicturus sis. Neque verò stirps potest mihi deesse: namque ex me natam relinquo pugnam Leucetricam, quæ non modò mihi superstes, sed etiam immortalis sit necesse est.

Pomponius, vir insignis, cū in Romanorum congressu acceptis vulneribus ad Mithridatem ductus fuisset, rogareturque ab eo si curatus sibi foret amicus, Si tu, inquit Pomponius, Romanis amicus fueris: sin autem, me quoq; inimicum habebis. Mithridates clarissimam viri constantiam admiratus, ab omni penitus in eum iniuria temperauit.

Lycurgi exemplis huiusmodi ad ciues responsa feruntur, quonam pacto, hostium impetus repellere possent postulantes, Si pauperes, inquit, manseritis & cōtemptiones mutuas omiseritis. Et rursus de muris, nequaquā ea vrbs minus circumdata muro fuerit, si quis eam viris fortibus non lateribus cinxerit.

Paulus Aemilius cos. quū in Lucanis iuxta littus angusto itinere exercitum duceret, & Tarentini agmen eius scorpionibus adorirentur, captiuis euntium latera prætexuit, quorum prætextu hostes tela inhibuere. Idem nocturnas exubias iussit sine hasta & sine ense asseruaret, quò desperātes qui hostibus repugnarent magis somno resisterent.

Tyberius Gracchus Lusitanis asserētibus in decenne tempus alimoniam se habere, & obsidionis incommoda nō reformidare, Vndecimo, inquit, anno vos capiam: quo dicto perterriti Lusitani, tametsi commeatu muniti, se dediderunt. Lysander postquam incumbentibus Corinthiis mœnia prætergrediens, languidiores ad inuadendum Lacedamonios cernit, & interim lepus fossam tran-

silire

silire visus esset, Non pudet vos, ait, eius generis hostes pertimescere, quorum mœnibus per seccordiam lepores indormiunt?

Pompeius Luculli facta detrectans, illum dicebat tragicum & umbratile quoddam bellum cum regibus gessisse: sibi verò certam atque sobriam hostium vim ad expugnationem reservatam esse, quum Mithridates ad enses & equos confugisset. Ad quæ Lucullus, simulachra & umbras belli immo Pompeium accessisse expugnatum aiebat, sicutum veluti volucrem alieno cadaucri celerem aduentare, reliquisq; bellorum insurgere. Sic enim Sertorio & Lepido & Spartanis insurrexisse eum dicebat, quum alia Crassus, alia Metellus, alia Lepidus bella strenuè gessisset. Ad hæc Sertorii scripturis in Hiberia potitus, inter quas erant multorum ducum epistolæ quibus ad mutandam perturbandamque rempub. Sertorium Romam accersebant, illas omnes concremauit, facultatem his quidem præbens, ut mali ad sanitatem redirent ac meliores fierent. Idem quoq; Pompeius quum omnes factiones suæ vno penè ore, tanquam diuino quodam oraculo moniti, ad furem Cæsaris inuasionem pronunciarent, nulla ratione posse concipere quo se modo tueri posset, cum tanta veniente belli tempestate delectum ad resistendum neque haberet vllum, neque pararet, respondisse fertur, fore quum Italiæ solum pede quateret, ut pedestres copiarum equestrisque scateret: paulo verò post, fama increbescente & nuntiis, quum percepisset Rubiconem flumen transiisse Cæsarem Ariminumque egregiam tunc & amplam urbem ilico subegisse, ac palam magisque ac magis in dies increbresceret rumor Cæsarem iratum & infensum Pompeio & patribus esse, atque eo animo aduentare, ut consulatū aut sponte datum acciperet, aut negatum, vi, armis arriperet, proindeque copias quæ Picenum, quæ Umbrum, quæ Etruscum agrum occuparent, omnemque exercitum suum Romam traicere (quanquam id falsum erat, quum maiorem non haberet manum quam trecentorum equitum & quinque milium peditum) metu tumultūque huiusmodi præiū, qualis nunquam antè urbem inuaserat, ita sunt Pompeianæ factionis omnium deterriti animi, ut ciuitas tota trepidaret, nec venire ad urbem Iul. Cæsar Ro. ciuis ac legiones Romanæ, sed Pœnus ille ferusque hostis Hannibal, ac omnis barbaries videretur: futurus quidem, si vinceret Cæsar nec Cinna clementior in principum cæde, nec Sylla moderatior in diripiendis expilandisque locupletum fortunis, coniectura & opinione omnium putabatur.

Aulo Torquato Græcam urbem oppugnantem quum diceretur, iuuentutem ibi iaculis ac sagittis studiosè exerceri, Pluris eam, inquit, vendam.

Iugurtha Numidarum rex corrupta muneribus senatus parte atq; auro victis belli ducibus, sæpe votorum iniquissimorum compos, quum tandem pecuniæ & artibus suis fidēs Romam sub fide publica venisset, atq; inde præter spem recundia vincente cupidinem iussus excederet, portas urbis egressus crebroq; tacitus subsistens & in tergum versus, in fine dixisse traditur, O urbem vana, & maturè perituram, si emptorem inuenerit: quod verbum ab hoste prolatum, dictu mirum est quam latè ad infamiam Romanorum inuulgatum est.

Philippus Alexandri pater quum munitissimum castellum quoddam capere
 ¶ ii vellet,

vellet; ubi exploratores retulissent quàm difficillimum esse & nullo modo capi posse, rogavit itane difficile esset, quò ne asinus quèdè auro onustus quet accedere.

Cleomenes Atheniensis trecetos, qui præsidium Cratetium tenebant aggressus, tela quædam, in quibus scriptum erat, venisse se ad liberandum eorum rempublicam, inter muros iecit, & eodem tempore captiuos quosdam conciliatos sibi remisit, quorum consilio seditione intestina apud obsessos conciliata, admotò exercitu, ciuitate potitus est. Idem quum quis se Gallos ei daturum polliceretur, qui pugnando interirèt, istos mihi des, inquit, nolim, sed illos potius qui pugnando interimant.

Lycenes Sicyonius ductum aquarum in oppidum Chryseorum labetem rupit, mox factis suis restituit aquam elleboro corruptam, qua videntes profluvio ventris correptos cepit.

Pyrrhus quum ex Antigona quidem Ptolomæum, ex Ianossa verò Alexandrum, ex Tircena Helenum filios suscepisset, omnes manu promptos & bello feroces, statim à pueritia ad hoc ipsum enutritos, dicitur cuidam ex filiis puero patre rogati, cuius regnum relinqueret, respondisse, ei ex vobis, qui gladium acutiorem habebit. Sed hoc nihil differt ab illa tragica detestatione, Acuto ferro diuidant fratres domum. Idem ex Ambrachia ut quendam maledicum pelleret precatibus respondit, Potius apud paucos illic manes, quàm currens apud multos de nobis obloquatur.

Darius ut Scythas discessu falleret, asinos canesque in castris reliquit, quos quum rudentes latrantisque hostes audirent, remanere Darium credidere. Eodem modo Ligures per diuersa loca buculas laqueis ad arbores alligauere, qui deducti, frequentiori mugitu speciem remanentium præbuerunt hostium.

Leonidas rex intempestiue quodam de rebus militaribus verba faciente, O homo spes, inquit, non oportune, quod oportet vteris. Eius quoque ducis contra Persarum exercitum quàm fortiter comilitones suos hortantis elogiū est, ut non aliter pranderent, quàm si apud inferos cœnaturi essent, Mirum dictum, non in ore creuit cibus, non hesit faucibus, non elapsus est manibus, cæterum alacres & ad prædium illi promiserunt, & ad cœnam.

Periandri consilium Thrasybulo datum est, supereminentes spicas decerpere, tanquam opportunum fuerit eminentiores ciuium de medio tollere. Item Tarquinius Superbus pater, apud nostros Sabinorum principes necandos censuit.

Theopompi regis dictum probari etiam solet, qui dicenti quodam eo seruari Spartam, quod reges imperare didicerint, Quin propterea, inquit, potius quod ciues imperio parent: non enim parere illis patiuntur, qui nesciunt imperare, sed subiectorum obedientia disciplina est principis: nam qui recte ducit, ut recte sequatur efficit, Atqui sicut equestris artis est, mansuetum præstare & obsequentem equum: sic & regie discipline munus, obedientes efficere.

Helius Commodus Cæsar, cursoribus suis, exemplo cupidinum, alas frequenter apposuit, eosque à ventorum nominibus sepe vocitauit, Boream, Notum aliud, & item Aquilonem, aut Circium, cæterisque nominibus appellas, & indefessè atque inclementer faciens cursitare.

M. Sertorius acie decertante Barbarum, qui ei nunciauerat Hyrculegiū periisse, pugione traiecit, ne in aliorum noticiam pueniret, & ob hoc animi suorum infirmaretur

Antoninus

Antoninus Pius pacem eousque dilexit, ut scipionis sententiam usurpare sæpe solitus sit, qua ille p̄fitebatur, malle se vnum seruare ciuē quàm mille hostes occidere.

Hannibalem venientem in Italiam cum tria milia Carpentanorum relinquerent, callidissimo ille astu ne & cæteri moueretur edixit, à se esse dimissos & insuper in fidē eius rei paucos leuissimæ operæ domū remisit. Eiusdē quoq; ducis clementissimum sanè salubrēq; in suos consilium: nam quum milites eius gelu ac frigore torperent, ignibus ante tentoria factis, ut epularētur edixit, oleumq; per manipulos impartendum, ut vngerentur mollirēntq; artus, misit: & scitē id quidem ac sapienter. Nam ut Physicis placet, oleo nihil, si corporibus exterius admoueatur, salutaris: si interius, nihil perniciosius est. Rursus quū apud Aufidum fluuium prope Cannas castra haberet, & orto die extemplo belli signum extulisset (Nam erat rubra quædam vestis supra consulis tentorium protensa) Carthaginēses prospecta imperatoris Romani audacia, & copiarum hostilium multitudine, quum ipsi haud medium numerum attingerent, principio ingēti trepidatione perculsi sunt: Hannibal iubens exercitum arma capere, eques ipse cum paucis ex quodam humili tumultu hostes, qui iam legiones in acies struxerant, speculatur, quūmq; quidam ex his qui circa ipsum erant, vir haud inglorius Gisgo diceret admirabilem sibi hostium multitudinem videri, contrahens faciem Hānibal, inquit, Alterum vidisse te puto hoc admirabilius, quod ē memoria tua excidit: interrogante Gisgone quidnam illud esset, respondit Hannibal, quòd inter hos tot homines, nemo præter te sit, qui Gisgo appelletur: hæc scōmata præter opinionē accidentia, omnes in risum milites coniecerunt, & qui ex colle digrediebantur, & qui circa eum erant: quare quum Carthaginēses p̄spicerent Imperatorem eorum in periculo iocari, & rem paruifacere, in conferendo bello audentiores facti sunt.

Claudius Nero victis Pœnis, quos Hasdrubale duce in Italiam ex Hispania traiciētes exceperat, caput Hasdrubalis in castra hannibalis eiecit: quo factum est, ut Hannibal (nam frater occisus erat) exercitus desperatione aduentantis præsidii affligeretur.

Camillus disceptatibus Romanis obsessis cū Gallis de pecunia pendēda interueniens, cū optimatibus aurū arripiens, ministris dedit, trutinā reddidit hostibus, abire iubens, propriū inquis esse Romanis ferro, non auro patriā seruare.

Domitius Corbulo quum Cretam obsideret & Armeni pertinaciter viderentur tolerare obsidionem, in Vaduadum ex Megestanis, quos cœperat animaduertit, caputq; eius in balista excussum intra munimenta hostium misit: id forte cecidit in medium concilium, quod tum maximè habebant Barbari, ad cuius cōspectum velut ostento consternati, ad deditionem festinauerunt.

Gallorum equites pectoribus equorum ad terrorem suspensa Romanorum gestarunt capita, & lanceis infixæ, ouantēque moris sui carmine: quanquā sint, qui Vmbros fuisse, non Gallos tradant.

Appius Claudius, in ōni sermōe negociū Romanorū ocio præferre solitus fertur atq; nemo tā demēs est, qui ocii dulcedinē, negotiorū curis, si securitas cū ocio cō

H iii tingat

tingat nō prāferēdā cēseat: sed in anteriora prospiciēs vir cautiſſimus, videbat id quod exitus ap̄p̄bavit, Romanā virtutē negociis ali, ſegniciēq̄ marceſcere.

Q. Metellus bello punico ſecundo, pulſo tandem ex Italia Hānibale ac ſubacta Carthagine, cunctis gaudio exultantibus, ſolus in ſenatu graui ac circumſpecta ſententia vſus eſt, Ignorare ſe aſſerens ea victoriāne lātabilior, an formidabilior eſſet reipub. Sicut enim Hannibal Alpes ingenti ſtrepitu tranſgreſſus, concuſſa Italia dormitantē populū Ro. excitafſet, ſecurus torpor opprimeret.

Scipio Naſica vir optimus à ſenatu iudicatus, tertio bello punico, dum à ſententia Catonis Cenſorii (q̄ vir omniū ſapientiſſimus habebatur) acerrimē conſtanterq̄ diſſenſit, & illo cenſente, inexorabiliter delendam eſſe Carthaginem, aduerſatus eſt: non quòd urbem infeſtiſſimam parcius odiſſet, ſed quòd patriam diligret, cuius mores prāuidere ſe dicebat in luxuriā abituros, amoto emulx urbis ſtimulo. Atq̄ vtinam eius tunc conſilium valuifſet, lōgioris xui forſā Romana felicitas fuiſſet, nec vitiis propellētibns corruifſet, pace bellorū gloriam inquinante, atq̄ orbem domitum vindicante luxuria.

Melanthus Athenienſium dux, quum prouocatus à rege hoſtiū Xantho Boëtio, deſcendiſſet ad pugnam, vt primū cominus ſtetit, Iniquē, inquit, Xante & contra pactum pacis: aduerſus enim vnū cum altero proceſſiſti: quūq̄ admiratus ille, quiſnā ſe cōcomitaretur, reſpexit, adortus hominē vno ictu confecit.

Dionyſius ſenior, cūm fortē concionatores pro literarum ordine traherentur, vbi, D, litera fortē ipſi obueiſſet, ad eū, qui dixiſſet deliras Dionyſi, dominabitur immo reſpondit, atq̄ vbi concionem habuiſſet, continuo à Syracuſanis prātor designatus eſt: accuſantibus verò quibuſdam, hominem à ſe honorari & ad dignitatem prouehi, qui & improbus foret & moleſtus ciuibns, At volo, inquit, eum eſſe quem magis, quā me, oderint.

Leon Byzantiuſ, gibboſo, ſibi oculorum vitium obiicienti, Humanum, inquit malum reprehendis, quum ipſe tergo ſupplicium luas.

Hermocrates Syracuſanus ſuperatis acie Carthaginenſibus, veritus ne captiui, quorum ingentem manum in poteſtatem redegerat, parū diligenter cuſtodirentur, quia veritas euentus dimicationis in epulas, in ſecuritatemq̄ compelleri victores poterat, finxit proxima nocte equitatum hoſtilem venturum: qua expectatione aſſecutus eſt, vt ſolito attentius accuratiuſq̄ vigilix agerentur.

Caius Pontius Samnitum imp. ambos coſſ. atque omnem exercitum ro. fortē pręruptis & anguſtis locis incluſerat, miſerabile ſpectaculū, tot fortiſſimos viros, adēpta pugne copia, & armatos ſimul & captiuos cernere: quum interuētus noctis animos ab operibus in curas traduxiſſet, nec minus lētitia victoribus, quā incluſis dolor cōſiliū ademifſet, viſum eſt Herenniū Victoris patrē, virū & ætate & ſapientia prouectum conſulere, (Neq̄ enim aberat) ſenex audito rerum ſtatu conſilium dedit, vt abire permetteret, inſuper honorificis verbis & omni obſequiorū genere proſequeretur: quod in conſilio caſtrenſi apud feroces animos iuuenum agitari cœpit, nimis molle ac prorſus ſenile cōſilium de tam infeſtis hoſtibus, & indignum omnibus videri: proinde iuſſus nunciuſ reuerti, ac viriliuſ reſponſum petere. At ille omnes ad vnū occidēdos cēſuit Romanos

Romanos : enimvero tum cuncti , præcipuè imperator, delirare iam senè arbitrati sunt, quippe qui de eadem re tam pugnantia suaderet: quia tamè fama hominis præclara erat , placuit rursus exquirere, si quod forte medium consiliū haberet : tum verò senior stratis sese iussit attolli, & vehiculo impositum se ad castra filii perferri , cuius aduentum circumfulis omnibus, Nihil, inquit, noui consilii daturus venio, sed eorum, quæ dedi, dicturus rationem: Primum quidè est, Romanos bello clarissimos & optimos mortalium viros, grandi & insperato beneficio astrictos ex inimicitis ad amicitia attrahere , & vobis ac posteris vestris tam validæ gentis præsidium promereri: quonam enim modo vnquam odisse poterunt, aut eos, aut eorum sobolem, qui ab eis nascetur , per quos se meminert, vita ac libertate donatos? Secundum, si hoc vobis displicet , reor vti præsentī fortuna , & gentem inimicam extirpare funditus placeat : sic enim in longum non tantum vobis consulitis, sed natorum natis, & qui nascentur ab illis. Tertium sanè, quod ex me petistis consilium, nullum est: nam quos, inquit, in manibus habetis dimittere contumeliis affectos, ea demum summa dementia est, quæ nec hostem tollit, nec amicum parat. verumtamen cæcus & insolens victoris animus, utroq; consilio despecto, tertiu, quod ille dānauerat, amplexus exercitum & consules exarmatos & sub iugum actos relaxauit, armis etiam vestimentisq; sublati, tantum singulis vilioribus operimentis ob pudibunda corporis tegēda cōcessit, quod quū nūciatū esset Herennio , ut audiuit eos mœstissimos abire, nec amicum, nec hostem posse à quoq; romano verbum extorquere, Ei, inquit, misero quàm graues minæ sub hoc silentio premuntur: id quoque quàm verè pdiderit, sublecuta Samnitum strages duce Papyrio Cursore, repositumq; iugū Pontio & legionibus testatur . Eiusdem etiam Caii Pōtī Samnitum imperatoris dictum illud memorabile fuisse aiunt, Vtinā, inquit, ad id tēpus me fata reseruassent, quo Romani dona accipere cœpissent: non essem passus eos diutius regnare. Sapienter id quidem hostis optabat: videbat enim imperium donis corruptibile, diuturnum esse non posse.

Xerxi quum exercitus sui magnitudine, multa vndiq; iactarentur, quæ hominem nimia existimatione sui furentē, concitarēt, aliūsq; diceret Græcos, quibus bellum illaturus esset, non laturos nuncium belli, & ad primam aduētus famā terga versuros, alius, nihil esse dubii quin illa multitudine non vinci solum Græciā, sed obrui posse, alius, vix illi rerum naturam sufficere, angusta esse classibus maria, militi castra, explicandis equestribus copiis campestria vix patere, cœlumq; haud satis ad emittēda omnium manu tela, multaq; in hunc modum, Demaratus Lacedæmonius solues dixit, Ipsam illam, quæ sibi placeret, multitudinem indigestam & grauem metuendam esse ducenti: non enim vires habere sed pōdus: verumq; esse quod diceretur, maiorē belli apparatū esse, q̄ qui recipi ab his regionibus possit, quas oppugnare constituisset: quæ res contra te est, ob hoc ipsum te Græcia vincet, quia nō capiet, & vti toto te non poterit. Præterea quæ vna rebus salus est, occurrere ad primos rerum impetus, & inclinatis opem ferre non poteris , nec fulcire aut firmare labentia , multò antè vinceris, quàm victum esse te sentias : sic denique ut Demaratus prædixerat, stratus per totam
passim

passim Græciam Xerxes intellexit, quantum ab exercitu turba distaret.

Hanno Carthagenensis, vir apud suos spectatæ providentiæ, perferuidû Hannibalis ingeniû ab infantia contemplatus, semper suasit continendum domi sub legibus, docendû ex æquo cû ciuibz suis viuere, abstrahendû ab exercitibus ne intempestiuo assuefactus imperio, postquâ ceruicem dedisset, tyrannum ageret: id salubriter ne præmoneret, declarauit exitus. Quanta enim cû Aphricæ, Hispaniæq; & Italiæ ruina, quantôq; populorum cum gemitu ac sanguine imperitandi dulcedinem semel degustatâ, perpetuam reddere puer ille nixus sit, tam notum est, vt commemoratione non egeat.

Periclem Atheniensium ducem, quem virum cautissimum fuisse constabat, Aristophanes comicus ab inferis reuertentem finxit conciuēs suos monentem, non oportere in ciuitate leonem educari: verum si educatus fuerit, obsequi oportere: persuadere volens hoc figmento, adolescentibus generosis ac ferocibus habenas substringi debere: postquam laxatæ sint, serô contrahi, immodica frenum recusante licentia. Posse igitur inimicum libertati nimium fauorem petentibus negari, consecutis verò eripi non posse. Idem Pericles cum à Themistocle vehementer dissideret, multaq; inter ipsos & graues essent, & dissonæ contentiones, dicere in concione solitus fertur, nunquam salutem Atheniensium rebus fore, nisi se ac Themistoclem in barathrum coniicerent.

Cimon Atheniensis, Peloponesiaci belli téporibus qui fuisse dicitur, inhumanus admodum & hominum congressus fugiens, & colloquia omnia præter vnus Alcybiadis, qui ea tempestate adolescens erat, & præstanti forma, & lingua maxime promptus, quum cum libētissime amplecteretur osculareturq;, interrogatus ab Epemanto quid ita faceret? ideo se adolescentem amare respōdit, quòd intelligeret illum multorum malorum causam Atheniensibus fore.

Iulius Cæsar ciuili victoria clementissimè vsus, quû scrinia deprehendisset epistolarum ad Pompeium missarum ab his, qui videbantur aut in diuersis, aut in neutris fuisse partibus, igni tradidit, & quàmuis moderatè soleret irasci, maluit tamen non posse: maximum putauit genus veniæ, nescire quid quisque peccasset: satiusq; esse ratus, in quibusdâ rebus decipi, quàm fallacissimis suspicionis & coniecturæ irritamentis posse decipere. Idem Pōponio ostēdenti vulnus ore exceptum in seditione Sulpitiana, quod ipse passum pro eo pugnāte gloriabatur, Nunquam fugiens respexeris, inquit. Huius paterni verbi etiam postea forte memor Augustus, in quempiam simili modo iactitantē, & cicatrices ostentātem inuectus est.

Antigonus secūdus, Demetrii filius, quum bello nauali aduersus Ptolomæi prætores pugnaturus esset, gubernatorq; dixisset hostiū naues multo plures esse, At me, inquit, præsentē aduersus quot naues opponis? inuadentibus verò hostibus, quum aliquando cessisset, ait nequaquam se fugere, sed ipsum vtile, quod retro positum esset insequi.

Alcybiades canem quum haberet optimû, quem nummum septem milibus bus emerat, ei caudam abscidit, dicentibzsq; id vile inclyti ducis ministerium fuisse, Hoc ideo feci, inquit, quò Athenienses hac de re loquentes, de me aliud nihil

nihil curiosius queritent.

Thymoleon, quum Demenatus in concione populi de rebus gestis eius detrahere cœpisset, ac nonnulla inueheretur in eum, dixit nunc demũ se voti factũ compotem, nanque hoc à diis immortalibus semper precatũ, vt talem libertatem restitueret Syracusanis, in qua cuiusliceret de quo vellet, impunè dicere.

M. Brutus, quum se penè tota Lusitania dedidisset, ac sola gentis huius Citania ciuitas pertinaciter instaret, tentata redemptione propemodum vno ore legatus eius respondit, ferrum videlicet sibi à maioribus quo urbem tuerentur, non aurũ, quo libertatem ab Imperatore auaro emerent, relictum.

Timotheus fortunatus Imperator quum putaretur, atque qui ei inuiderent, pingerent vrbes, quæ illo dormiente ad rete vltro se implicarent. Itaque dicebat Timotheus, si huiusmodi vrbes capio dormiens, quid me facturum arbitramini quum vigilauero? Ad hæc quum ex audacibus prætoribus quidam Atheniensibus vulnus ostenderet, At me, inquit, puduit quòd me prætore vestro in Samo catapulta propè concidit.

Lisimachus in Thracia superatus à Dromachea, quum & sese, & exercitum suum præfidi dedidisset, vbi bibisset in captiuitate positus, O dii, inquit, vt parua voluptatis gratia memet seruum ex rege feci.

P. Syllanus quum maxima apud hostes dignitate ac potentia præstans, Mario in bello ciuili fossa circumdato & obseffo occasionem & tempus operiens dixisset, O Mari, si magnus Imperator es, certare me nolentem coge. Iterum quum aliquando hostes sibi congregiendi præbuisent causam, Romanusque certamè detrectauisset, vt abiere, vtrinque militibus in concione habitis, Ambigo, inquit, an hostes, an vos magis eneruatos appellem: non enim vestra illi, nec vos eorum terga intueri potestis.

Laberius quum vitam omnem honesta militia exegisset, sexagesimum vitæ annum agēs, ad extremum lul. Cæsaris blanditiis ac precibus, quæ de ore principum armata prodeunt, productus in scenam, de Romano equite factus est minimus: quam iniuriam ipse quidem non tacitus tulit, imo multis, & inter cætera his questus est verbis, Ego his tricenis annis actis sine nota, eques Romanus lare egressus meo, domum reuertar minimus: ni mirum hoc die vno plus vixi quàm mihi viuendum fuit. Idem diu antè clarissimus & inuictus, tandem à Publio victus extitit: quippe à quo ea tempestate nemo nõ victus extitit, quòd & Iulius Cæsar diffiniuit his verbis, Fauente tibi me victus es Laberi: & Laberius ipse tam æquo tulit animo, vt victum se sine altercatione fateretur his sapientia plenis & memoratu dignis versibus, Nõ possunt primi esse omnes omni in tempore, Summum ad gradum quum claritatis veneris, Cõsistes ægre & citius quàm descendas Decides, cecidi ego, cadet qui sequitur, Laus est publica.

Athenodorus singularis & vita & doctrina philosophus, quum aliquandiu in instruendo Augusto dedisset operam, & vrgente senectute facultatem in patriam redeundi ab Imperatore oraret, ac tandem impetraret, discessurus, vt aliquod quasi pignus & perpetuum sui recessus monumentum relinqueret, in extremo

tremo abeundi gratificandique officio quum irasci, inquit, Cæsar tibi contigerit, nihil prius dixeris fecerisue quàm quatuor & viginti literas mente percurras: quod à philosopho summo inuentum proinde puto, quò cōcitatio illa vehemens animi aliò traducta, parui temporis momento languesceret: sapiens profectò præceptoris dictum. Non minus benignum illud Octauiani Cæsaris factum: apprehensa enim Ahenodori dextra, Tua mihi & adhuc opus est præsentia dixit, hominēq; apud se annum postea tenuit, præfatus taciturnitatis (quia sine periculo sit) tutum, nec mediocre præmium fore.

ROBERTI VALTVRII

AD ILLVSTREM HERO A SIGIS.

mundum Pandulphum, de re Militari

Liber Sextus.

Belli gerendi indicendiq; aut feriendi fœderis antiquorum rationes.

Cap. I.

Vnt aliæ bellorum rationes atq; consilia permulta, Sigismunde Pandulphe, quæ tradere, ardua res quidem erit & operosa nimis, quoniam quod utile quisq; probat dux & Imperator id & sequitur: & quanquam nouis ingeniorum inuentis occurrere difficillimū etiam sit, quum nō præmeditata sæpenumero casus afferat, dabimus tamen operam ex his quæ prioribus ad gloriam successerit viam aperire posteris, vt ex similibus elicere similia queant consilia: instituti nanq; veteris ac probati quàm diu fuisse legimus nullum bellum geri, neque indici debere, neq; solere, nisi quicquam prius hostibus à sacerdotibus fœcialibus denūciatum esset, apud quos belli æquitas pacisq; sanctissimo Ro. populi iure perscripta erat. Formula autem indicendi belli aut feriendi fœderis per fœcialem huiusmodi erat: & qua nulla, vt Liuius placet, vetustior esse memoratur, Fœcialis, inquit, regem Tullium ita rogauit, Iubēsne me, rex cū patre patrato populi Albani fœdus ferire? iubente rege, Sagmina, inquit, à te rex posco. Rex ait, puram tollito: Fœcialis ex arce graminis herbam purā attulit, postea regē ita rogauit, Rex facis ne me tu regiū nuncium, populi Romani vos comitesq; meos? Rex respōdit, quod sine fraude mea populiq; Romani Quiritum fiat facio, multisq; id verbis quæ longo effata carmine non opere precium est referre, peragit: legibus deinde recitatis, Audi inquit, Iupiter, audi Paterpatrate

trate populi Albani, audi tu popule Albane, ut illa palā prima postremaue ex illis tabulis cerāue recitata sunt sine dolo malo, utique ea hic hodie rectissime intellecta sunt, illis legibus populus Romanus prior non deficiet. Si prior defecerit, consilio publico, dolo malo, tu illo die Iupiter populum Romanum sic ferito, ut ego hunc porcum hodie feriam, tantoque magis ferito, quanto magis potes pollēsque: id ubi dixit, porcum saxo silice percussit. Sua item carmina Albani suūque iusiurandum per suum dictatorem suosque sacerdotes peregerunt. Ancus autē Martius Numæ Pompilii ex filia nepos, æquitate ac religione aui persimilis, q̄ Latinos bello domuit, ius fœciale quo legati ad res repetēdas vterentur ab Equiculis transtulit, quod prius Hesus fertur excogitasse. Patrispatrati vsus eodē tempore quo Fœcialis apud Ro. prodiit: Nam & in feriendis à fœcialibus fœderibus, Patrispatrati opera autoritasque exigebatur. Legatus igitur idemq̄ Paterpatratus, ubi ad fines eorū venit, unde res repetūtur, capitevelato filo, lanæ velamen est, Audi Iupiter, inquit, audite fines cuiuscunq̄ gentis sunt, numina audiant fas, Ego sum publicus nūcius populi Romani, iustē pieq̄ legatus venio, verbisq̄ meis fides sit. Peragit deinde postulata, inde louē testem facit, Si ego iniustē impieq̄ illos homines illasq̄ res dederim, populo Romano mihiq̄ exposco, ut patriæ compotē nunquā me sinas esse: hæc quum finiit supra scandit. Hæc quicumque primus vir ei obuius fuerit, hæc portam ingrediens, hæc forum ingressus, paucis verbis carminis, concipiendiq̄ iurisiurādi mutatis peragit. Si non deduntur quæ exposcit, diebus tribus & triginta (tot enim solēnes sunt) peractis bellū ita indicit, Audi Iupiter, & tu Iuno, Quirine, Diique omnes cælestes, vosq̄ terrestres, vosq̄ inferni audite, Ego vos testor, populū illū (quicūq̄ est nominat) iniustum esse, neq̄ ius persolvere. Sed de istis rebus in patria maiores natu consulemus, quo pacto ius nostrum adipiscamur. Quum is nuncius Romam ad consulem rediit, confestim rex ex his ferme verbis Patres consulebat, quarum rerum, litiū, causarum, condixit Paterpatratus po. ro. Quiritium Patrispatrato priscorum Latinorū, hominibusq̄ priscis latinis, quas res dari, fieri, solui oportuit: quas res nō dederunt, nec soluerunt, nec fecerunt: Dic, inquit ei, qui primū sententiā rogabat, Quid censes? Tum ille, Puro pioq̄ duello querendas censeo, itaque consentio, consistoque, indeq̄ ordine alii rogabantur. Quandoque pars maior eorum qui aderant in eandem sententiam ibat, bellum erat consensu fieri solitum, ut Fœcialis hastam ferratam aut sudem præustam ad fines eorum ferret, & non minus tribus puberibus præsentibus diceret, quod populi priscorum Latinorū, hominēsve prisci Latini aduersus populum Romanum Quiritium fecerūt, deliqueruntq̄, Po. Ro. Quiritium bellum cum priscis Latinis iussit esse senatusue po. ro. Quiritium, fecerūt, deliquerūtq̄, Po. Ro. Quiritium censuit, consensit, consciuit ut bellum cum priscis Latinis fieret ob eam rem. Ego populusq̄ Romanus, populis priscorum Latinorum hominibusque priscis Latinis bellum indico, facioque: id ubi clara voce denunciasset, clarigationem quasi claram actionem veteres dixere, hastā in fines eorum emittebat, quæ sic deniq̄ missa, belli principium erat: quod nec dissimulasse visus est Maro, quum inquit, Et iaculum torquēse mittit in auras Principium pugnae

gnæ erat. Erat & ante Bellonæ templum, Bellica (columnæ id nomen est) supra quam hastam etiam iaciebant bellum indicturi. Ovidius in fastis, Prospicit à tergo summum brevis area circû Est vbi non paruz parua columna notæ. Huc solet hasta manu belli prænuncia mitti, In regem & gentes quum placet arma capi. Hoc itaq; tum modo repetitæ primûm res à Romanis ac bellû indictum morémque cum posteris, & si absolverit, acceperunt.

De euocationis & deuotionis formula.

Cap. II.

Elebres deinde autores habemus, quæ vel vi vel arte excogitari ac machinari possunt, ad capiendum opprimendûmque hostem, nutu deorum & auspicio fieri solere, vt his propitiis & autoribus ars efficacior esset. Simili modo in oppugnationibus vrbiû ante omnia solitum à Romanis sacerdotibus euocari deum constat, in cuius tutela id oppidum sit, promittiq; illi eundem, aut ampliorem honorem apud Romanos cultûmve, quòd haud aliter urbem capi posse crederent aut etiam si posse, nefas existimarent, deos habere captiuos. Propterea durauit in pontificum disciplina quamdiu id sacrum, cõstatque ideo occultum & multis sæculis ignotum vrbis Latinû nomen tutelarise dei. Sed dei quidè nomen nonnullis antiquorû inter se dissidetiû libris insitum est. Alii enim Iouem crediderunt, alii lunam, alii opem cõsciniam: & horum quidem fides firmior videtur quibusdâ. Sunt qui Angeronam: inter antiquissimas fane religiones, huius deæ sacellum colitur, cui sacrificatur ante diem xii, Kal. ianuarii, quæ Diua præsul silētii ipsius, prænexo ore, digitosq; ad id admoto simulachrum habet, quod silentiû denûciat. Ipsius deinde verum vrbis nomen & vnde deductum sit, inter doctissimos non satis cõstat. Vt enim Varroni placet & Liuius, potito imperio Romulo siue Remo condita vrbs est, & conditoris sui appellatione nominata. Alii sunt qui videri velint Romæ vocabulum ab Euandro primum datum, quum oppidum vbi sita nunc vrbs est, ibi offendisset, quod extructum antea Latino nomine Valētia dicebatur, cuius vocabulum Arcades vertentes in Græcum, iuxta prioris verbi significationem Ῥώμη pro Valentia vocauere. Heraclidi placet, Troia capta quosdam ex Achiuis in ea loca per Tyberim deuenisse, deinde suadente Roma, nobilissima captiuarû quæ his comes erat, incensis nauibus posuisse sedes, struxisse mœnia, & oppidum ab eius nomine vocauisse. Agatocles scribit Romam non captiuam fuisse, sed Ascanio natam Aenæ neptem, eiusce denominationis causam extitisse tradit, & Romæ nomen verum, vetitum tamè publicari quò minus annũciarentur cerimoniarum arcana, neq; quod sæpe aduersus vrbes hostium fecisse se nouerant, idem ipsi quoq; hostili euocatione paterentur. Sed vidèdum ne quod nonnulli existimauerunt, nos quoq; cõfundat opinâtes uno carmine & euocari ex vrbe aliqua deos, & ipsam deuotâ fieri ciuitatem. Est autem carmè huiusmodi quo dii euocantur, quum oppugnatione aliqua ciuitas cingitur. Si deus, si dea est, cui populus ciuitasq; Carthaginensis est in tutela, teq; maximè qui vrbis huius populiq; tutelâ recepisti precor, venerorq; veniamq; à vobis peto, vt vos populum ciuitatemq; Carthaginensiû deseratis, loca, templa, sacra, vrbe eorum relinquantis, absque his abeat, eiq; populo, ciuitati, metum, formidinem, obliuionem

obliuionem iniiciatis, proditiq; Romam ad me meosq; veniatis, nostraq; vobis loca, tēpla, sacra, vrbs acceptiora probatioraq; sint: mihi quoq; populoq; Romano militib; meis prapōsiti sitis, vt sciamus, intelligam; q; si ita feceritis, voueo vobis templa ludosq; facturū. In eadē verba hostias fieri oportet, auctoritatēq; videri extorum, vt ea pmittant futura: vrbes verò exercitūq; numinibus iam euocatis, his verbis sic deuouētur, Dis pater veiouis, manēs, siue quo alio nomine fas est nominare, oro vt omnes illā vrbe Carthaginem exercitūq; quē ego me sentio dicere, fuga, formidine, terrore cōpleatis: quiq; aduersus legiones exercitūq; nostrum arma, telāq; ferent, vti vos eū exercitū, eos hostes, eosq; homines, vrbes, agrōsq; eorum & qui in his locis regionibusq; agris, vrbib; habitant abducatis, lumine supero priuetis, exercitūq; hostium, vrbes agrōsq; eorū quos me sentio dicere, vti vos eas vrbes agrōsq; capita, ætatesq; eorū deuotas cōsecratāq; habeatis, illis legibus quibus quandoq; sunt maximē hostes deuoti, eosque ego vicarios pro mea fide magistratūq; meo po. ro. exercitibus legionib; que do deuoueo, vt me meāq; fidē imperiumq;, legiones exercitūq; nostrum qui in his rebus gerendis sunt, bene saluos nos iri sinetis esse. Si hæc ita faxitis, vt ego sciam, sentiam, intelligāq;, tum quisquis votū hoc faxit, vt vbi faxit, rectē factū esto, ouibus atris, Tellus mater, tēq; Iupiter obtestor: quum Tellurē dicit, manibus terram tangit: quū Iouem dicit, manus ad calum tollit: quum votum recipere dicit, manibus pectus tangit. Hæc est euocationis deuotionisq; forma ex libro rerū reconditarum v. Sāmonici Serrani vtrūq; carmē hoc cōtinentis, quod etiā ille in cuiusdā Furii vetustissimo libro se reperisse pfessus est. Liuius autē libro octauo ab vrbe cōdita trepidationē Decii consulis se deuouentis, alia deuotionis forma his verbis expressit, Agedum pōtifex publicus populi Ro. prei verba quibus me pro legionibus deuoueam: Pontifex eū togam prætextam sumere iussit, et velato capite manu subter togā ad mētum exerta, super telū subiectū pedibus stātē sic dicere, Iane, Iupiter, Mars, pater Quirine, Bellona, Lares diui, numen similes dii indigetes, Diui quorum est potestas nostrorū hostiumq; diiq; manes, vos precor, veneror, veniam peto feroq; vt Po. Ro. Quiritium vim victoriāq; p̄speretis, hostesq; Po. Ro. Quiritiū terrore, formidine, mortēq; afficiatis, sicut verbis nūcupaui, ita p̄ Po. Ro. Quiritiū exercitu, legionibus, auxiliis Po. Romani Quiritiū, legiones, auxiliāq; hostiū mecū diis manibus Tellurīq; deuoueo. Hæc ita precatus, lictores ire ad T. Māliū iubet, maturēque collegē se deuotum pro exercitu nunciare, ipse incinctus cinctūque Gabino armatus in equum insiliit, ac se in medios hostes immisit, cōspectus ab vtraque acie aliquāto augustior humano visu, sicut à cēlo missus piaculū omnis deorum irē qui pestē à suis aduersam in hostes ferret: ita omnis terror pauōq; cum illo latus, signa prima Latinorum turbauit, deinde in totam penitus acie p̄uasit, euidentissimum id fuit, q; quocunq; equo inuectus est, ibi haud secus q; pestifero fide re icti pauebant: vbi verò corruit obrutus telis, inde iam haud dubiē cōsternare cohortes Latinorū fugā ac vastitatē latē fecerunt. Illud etiam adiiciendum videtur, licere consuli Dictatorique & Prætori quum legiones hostium deuouerit, non vtique se, sed quem velit ex regione Romana scripta ciuem deuouere.

Equē etiam sermo ille quem de Zaleuci, Minois, Lycurgi, Numæ aliorumq; similium virorum religione deorum narrant historiæ, ineptū quicq; habet, qui ut infrenes difficilēsq; multitudines gubernarent, componerent, caperent, magnasq; rebus publicis nouitates afferrent, deorum opinionem cōmenti sunt, quæ ipsis illis quorum gratia fingebantur salutē essent: in qua re præter hos, quos modò diximus, nec externorum, nec nostrorum similiū virorū defunt exempla. Nanque Epaminundas ille Thebanus, non aliter aduersus Lacedæmonios quā religione fiduciam suorum adiuvandam censuit, ē vestigio enim arma quæ in templi ornamentis affixa erāt nocte subtraxit, persuasitq; militibus deos iter suum sequi, et præliantibus ipsis adiumento fore. Pericles Atheniensium quoq; dux initurus præliū, quum animaduertisset locum ex quo utraq; acies conspici poterat densissimē opacitatis, vastum alioquin & Diti patri sacrum, ingentis illīc staturæ hominē altissimis cothurnis & veste purpurea venerabilē in curru constituit, qui dato pugnæ signo proueheretur, & voce Periclem nōmine appellās cohortaretur eum, diceretq; deos Athenienses adesse: quare subito demissis ac consternatis animis, hostes in fugam versi sunt. Thymoleon Corinthius, magnus etiam omnium iudicio vir & dux, humanarum rerum nihil quod faustū, foelix, fortunatūq; esset sine deorum numine geri posse putabat: proinde suæ domi sacellum constituebat, idq; sanctissimē colebat. Ad hanc quoq; hominis excellentem probitatē & religionē, mirabiles accesserant casus: nam prælia maxima natali suo die fecit omnia, quo factum est ut eius diem natalem festū haberet vniuersa Sicilia. Syrus nomine quispiā Eunus, fanatico furore simulato, dū Syriæ dæx comas iactaret, ad libertatē et arma seruos quasi numinū imperio cōcitauit, idq; ut diuinitus fieri p̄baret, in ore abdita nuce quā sulphure & igne stipauerat leuiter inspirās, flammā inter verba fūdebat, hoc miraculū primo II. M. ex obulis, mox iure belli refractis ergastulis lx. amplius milium fecit exercitū: regiis, ne quid malis deesset, decoratus insignibus, castella, vicos, oppidāq; miserabili direptione vastauit. Utque ad nostros, vnde paululū discessit, redeat oratio, Scipio maior clarissimū hac in re præ ceteris sibi locū vēdicat: quippe qui ab adolescentia, suprà quā credi posset, mira quadā artē in ostentationē virtutis ac sanctimonie instructus erat: percrebuerat enim fama, seu cōsultō, seu temere, incertū, nō humana sed diuina eū stirpe progenitū, cui quidē in tali re vsu euenit, & fabularum ambages aderāt, visam serpētē insuetæ magnitudinis in lecto matris, sibi infanti draconē circūfusus nihil nocuisse, multa id genus in vulgus indoctū maturā. Hanc de se opinionē hominū tali ingenio nutriuit, ut de origine quidē sua nihil spōte loqueretur, & interrogatus an vera essent quæ passim ferebātur, nec affirmaret, ne quā exinde vanitatis notā incurreret, nec negaret, quod credi ab omnibus gratulabatur: hac taciturnitate plus affecutus, q̄ si palā Iouis se filiū prædicasset. Addidit etiā aliud religionis genus, per singulos dies anteq̄ quicquā publici priuatiq; muneris ageret, in Capitoliū ascēdēs, cellā Iouis solus intrabat, ibiq; aliquādiu p̄stās, veluti diuino colloquio frueretur, quod vulgo persuaserat,

suauerat, inde spei plenus ad gerendas res digrediebatur, idq; in multis bellis repletis superstitione ac spe militū animis, quasi è cēlo promissis prosperis euentibus ad victoriam eis contulisse certū est. L. Sylla quò paratiorem militem ad pugnādum haberet, prædici sibi à diis futura simulauit. Postremò etiā in conspectu exercitus priusquā in aciem descēderet, signum amplitudinis quod Delphis sustulerat orabat, petebatq; promissam victoriā maturaret. C. Marius mulierem quandam Syram, nomine Martam habuit, vaticinii (vt dicebatur) gnaram, quā lecticæ incubātem compositè ornatēq; circumducebat, à qua se dimicationum euentum prædiscere insimulabat. Q. Sertorius cū barbaro & rationis & cōsiliū experti exercitu, in religionē tamē prono vteretur, ceruā cādidi coloris per Lusitaniā ducebat tanquā donū id esset Dianæ sibi transmissum, & ab ea quæ agenda quæue vitanda erant pernoscere se asseuerabat: nam quoties hostium copias fines ingressos, aut oppidū aliquod cepisse occultè persenserat, in somnis sibi dictum à cerua insimulabat, vt suos in armis haberet. Rursum verò, si victoria aliqua ducū suorū deferebatur, occultato nūcio ceruā coronabat, si biq; ab ea quoq; faustè nūciatum, & ob id diis supplicādū esse dicebat, quasi aliquid foeliciter gestū audituros: hac ratioe illos sibi magis ac magis parere cōpellebat, veluti nō hominis alienigenæ, sed dei cōsiliis ac religiōe summa duceretur. Post hos deniq; intueri si libet, M. Furiū Camillū, virū religione, pace, ac bello verè vnicū, cæterōsq; Romanorū et exterarū gētiū illustres, ab ætatis nostræ memoria remotos maximarū pfecto victoriarū et optatæ gloriæ cōpotes fuisse eos semp inuenies, q; res præ cæteris exactissimo deorū cultu auspicioq; gessisset.

Quòd religiosa usque adeo res Militia erat, ut non nisi sacramento miles fieret.

Cap. III.

Sque etiam adeò religiosa res Militia fuit, vt non nisi sacramento fieret miles, & qui miles non esset, ei militare munus obire non liceret: cuius rei fidē si queris, in primo Offic. libro. M. T. C. opulētissimus testis est, Pompilius, inquit, imperator tenebat prouintiā, in cuius exercitu Catonis filius tyro militauit: quum autē Pompilio videretur vnam dimittere legionem, Catonis quoq; filium qui in eadē legione militabat, dimisit: sed quum amore pugnādi in exercitu remāsisset, Cato ad Pompiliū scripsit, vt si eum pateretur in exercitu remanere, secundo obligaret militiæ sacramēto: quia priore amisso iure, cū hostibus pugnare nō poterat. M. quoq; Catonis senis ad M. filiū extat epistola, in qua scribit se audisse, eū dimissum esse à cōsule, quum in Macedonia bello Persico miles esset: monet igitur vt caueat ne præliū ineat: negat enim ius esse cum hoste pugnare, quasi miles non sit: ecce q; vir sapiētissimus militem non credebat, nisi eum qui sacramento ad militiam esset adactus.

Quando ex voluntario inter ipsos milites fœdere militare sacramentum ad tribunos ac legitimam iurifurandi adactionem translatum sit, quidq; iurarent se facturos.

Cap

V.

Vcio etiam Flac. & C. Varrone cōss. milites primo iureiurando facti sunt: antea enim sacramento tātummodo à tribunis rogabātur, ipsiq; inter se cōiurabāt ducis aut tribuni parere edicto, militiā nō deserere, strenuè pugnare, defendere signa, nō vitare mortē, tenere pugnādo locū, eūdēq; inter eūdū seruare, succurrere fessis, ptegere saucios, die inscripto ad
Iii esse, &

esse & citanti imperatori respondere: quod & Liuiũ, xxii. ab vrbe cõdita minime præterit, Delectũ, inquit, profectò cos. paucos morati dies, dũ socii ab nomine latino venirent, nunquã quod ante factum erat, iureiurando à tribunis militum adacti milites, iussu cos. conuenturos, neque iniussu abituros. Nã ad eam diem nihil præter iuramentũ fuerat, & vbi ad decuriatũ & centuriatũ cõuenissent, sua volũtate ipsi se equites, decuriati, cõturiati, pedites, cõiurabãt sese fuge atque formidinis causa nõ abituros, neque ex ordine non recessuros, nisi teli sumendi aut petendi, aut hostes feriendi, aut ciuis seruandi causa, id ex voluntario inter ipsos fœdere ad tribunos ac legitimã iurisiuradi adactionẽ trãslatũ.

Tribuni Militaris uerba cum delectus antiquus fieret.

Cap.

VI.

Mincius verò de re Militari quũ delectus antiquus fieret, & milites scriberentur, iusiurandum eos Tribunus militũ adigebat in verba hæc, in magistratu verba hæc, C. Lelii, C. F. coff. L. Cornelii, P. F. coff. in exercitu decẽque milia passuum propè, furtũ non facies dolo malo, solus, neque cum pluribus pluris nũmi argẽtei in dies singulos, extrãque hastam, hastile, pompabulum, vtrem, follem, faculam, si quid ibi inueneris sustulerisue, quod tuũ non erit, quod pluris argentei nummi erit, vti tu ad C. Lelium, C. F. coff, L. ue Cornelii, P. F. coff. siue ad quem virũ eorum iusserit, proferes: aut profiteberis in triduo proximo quicquid inueneris sustulerisue in dolo malo, aut domino suo cuiũ id cẽsebis, reddes, vti quod recte factum esse voles. Militibus autẽ scriptis tempus præfiniebatur quo die adessent, & vt citanti cõsuli responderent: deinde ita concipiebatur iusiurandũ vt adesset, his additis exceptionibus, nisi haruncẽ aliqua causa erit, funus familiare, feriẽ vindemiales, que non eius rei causa in eũ diem collatæ sunt, quo is eo die minus ibi esset, morbus fonticus, auspiciũ ve, quod sine piaculo præterire non licet, sacrificiũ ve anniuersarium, quod rectẽ fieri nõ posset nisi ipso die. Si haruncẽ aliqua causa erit, tum postridie licebit: quum autem miles die quẽ prædicta erat, aberat, neque excusatus erat, cæterum infrequens dabatur: iurabãt autẽ milites, teste Plinio, per Iouem Martemq̃.

Quod imperium belli habentibus, sceptri eleuatio iusiurandum erat.

CAP

VII.

Imperium autem belli habentes apud veteres, de controuersis iudicabant, atque hoc alii iureiurando, alii sine. Erat autem illis iusiurandũ per sceptri eleuationem, vt Aristoteles auctor est. Et hæc de militaris ac imperatorii forma iuramenti dicta sunt.

Gentium diuersarum ratio in deligendis militibus.

Cap.

VIII

Quoniam autem duo sint quæ militem efficiunt, delectus scilicet & sacramentum, de sacramẽtoq̃ dictũ satis superq̃ sit, de altero nobis differendum superest: in hoc itaq̃ militum delectu, primò cuius gentis sint, ipsius deinde regionis spectãda natura, quũ & vario & diuerso terrarum situ celiq̃ aspectu, & facies hominum, & voces, & colores, & corporũ linea mēta, & qualitates, animorũq̃ diuersitates prodeãt: nec dubiũ sit effœminari animos, locorũ amœnitate nimia, aliquidq̃ ad dandũ animis vigorẽ corrũpẽdũq̃ posse regionẽ. Hinc enim Aegyptios eẽ suapte natura leues, ventosos, pẽdulos, furibundos,

furibundos, iactantes, iniuriosos, nouarum rerū cupidos, & ad omnia famæ momenta volitantes, Romanos graues, Græcos superbos, auaros, & leues, expeditiore ingenio Athenienses, callidos Pœnos et versipelles, insensatos Galatas, & si Diodoro credimus, molles, minaces, detractores, opinioneq; inflatos, ætutos ingenio & à doctrina minimè alienos, mobiles & infidos Numidas, Seres, Persas & Allobroges, horridos Hispanos, furētes Cymbros, animosos Germanos & feroces, procero corpore, animoq; magno magis q̄ firmo Gallos, quorū Iulio Cæs. belli Gallici libro tertio auctore, vt ad bella suscipiēda alacer nō solū sed prōptus est animus: sic mollis ac minimè resistēs ad calamitates pferēdas mēs eorū est, utq; inquit, Romanæ pater historiæ. Horū etiā quidē corpora intolerantissima laboris, atq; æstu fluere: primaq; eorū esse prælia plus q̄ virorū, postrema minus q̄ fœminarū, iamq; cognitum est si primū impetū quem feruido ingenio & cæca ira effundunt sustinueris, fluūt sudore & lassitudine membra, labāt arma, mollia corpora, molles vbi ira consedit animos, Sol, puluis, sitis, vt ferrū nō admoueas, psternunt. Quid de nōnullis Asię partibus, Phrygia Cariāq; dixerim? nōne si Ciceroni credimus, & veteri prouerbio, Phryges plagis fieri solere meliores? quid de tota Caria? nōne puerbio etiā increbuit, si quid cū periculo experiri velis, in Care potissimū id esse faciēdū? quid porro de Cretēlibus dicam, quos Epimenidis poëtæ sententia, quā postea Callimachus vsurpauit, & mēdaces, & malas bestias, et vētres pigros semper fuisse cōstat? deniq; q̄ proximi sūt ad axē meridianū subiectiq; solis cursui, vel ad oriētis plagas vērunt, breuioribus corporibus sunt, ob caliq; tenuitatē ex acuto feruore ad cōsiliorū bellicorū cogitationes incredibili solertia expeditius celeriusq; q̄ ceteri mouētur, atq; vt ingenii & artis plurimū, ita & animi parū habēt. Propter sāguinis enim exiguitatē, solis calore exhaustā, ferro resistere formidolosiores sint cōsequēs est. Luca. Quicquid ad Eoos tractus mundi q; teporem

Labitur, emollit gentes clementia cæli.

Illic & laxas vestes & fluxa virorum

Velamenta vides.

Sub septētrionibus autē quę nutriūtur gētes ac nationes, immanibus corporibus & sāguine plurimo ab humoris plenitudine & crassitudine cæli perfusi hebetes ac tardas vt habent mentes, ita & animo quidē magno sunt & elato, proinde ad armorum vehementiam procliuiiores sunt: sanguinis enim copia, sine timore in ferrū ruūt, & vulnera. Quod si in dubium cuipiam forte veniat, ardentissimus duobus in locis testis Lucanus accedit, in altero quidē his verbis, Certe populi quos despicit arctos

Fœlices errore suo quos ille timorum

Maximus haud vrget lēti metus: inde ruendi

In ferrum mens prona viris animaq; capaces

Mortis, & ignauum est reditura parcere vitæ:

Omnis in arctois populis quicunque pruinis

Nascitur indomitus bellis & Martis amator.

Alpina etiam corpora humecto cælo educata, simile quidpiam niuib. suis ha-

I iiii bent,

bent, suoq; similima cælo vtûtur, vt ait poëta. Quû enim mox pugna incaluerint, statim in sudorẽ eûnt, et leui motu quasi sudore laxâtur. Quû igitur acutiores et ad motû pñiores efficiat calidus aër hoim mêtes: refrigeratus autẽ cõtrã tardiores, q; pigrũ cõtractũq; est frigus, vt in serpētibus est videre, quẽ solis ñcẽdio explosa humoris refrigeratione, cursu et corporum dimicatione mouentur acerrimẽ: hyberno autẽ tpe ab humectatione celi refrigeratẽ, immobiles ppemodũ fiût atq; stupẽtes, ex his itaq; qui mediã quãdã locorũ regionũq; qualitã ab origine nacti erũt, eligẽtur: q; vtriusq; naturẽ participes sint, ad cẽdem mortisq; contemptum, ad intelligentiã vigoremq; animi, dimicationibus impartiedum idonei. Adde quòd salubris hæc vtrinq; mixtura, ad omnes actus, ritus, mores, sensus fœcũda efficit ingenia, imperii omnis totiusq; naturẽ capacia, vt Itolorũ omnium qui contra Barbarorum virtutes, forti manu: consiliis verò cõtra meridianorum cogitationes, orbis terrarum imperio potiti inuictas & immortales laudes consecuti sunt: quas etiam inter hos vt facile consequamur, adhibẽdi erunt præstanti ingenio viri, militaris disciplinẽ gnari, quos summa cura & diligentia niti decet, ne quis militũ etate minor, aut quã virtus poscat, aut maior q̃ patiatur humanitas, contra morẽ veterem deligatur: etatis autem huiusmodi initium ad finem Tubero in historiarum primo scripsit, Seruium Tullum prudentissimum Ro. Po. regem à XVII. ad annum vsque quadragesimum sextum milites scripsisse: quòd idoneos tunc esse populos Ro. arbitraretur. Similiter senatũ Triumuiros binos creare in hoc militũ delectu solitum accepimus: alteros qui citra, alteros qui vltra quinquagesimum lapidem in plateis, foris, & conciliabulis omnẽ copiam ingenuorum inspicerent: & si qui roboris satis ad ferenda arma habere viderentur, etiam si nondũ militari etate essent, milites facerent. Tribuni plebis, si his videretur ad populũ ferrent, vt qui minores septẽ & decẽ annis sacramento addixissent, his perinde stipendia procederẽt, ac si septem & decem annorũ aut maiores milites facti essent. Nec aliter Dictator ex auctoritate patrum dictus, Iunius & T. Sempronius magister equitum, delectu edicto, iuniores ab annis decem & septem, & quosdã prætextatos scripsere, quatuor ex his legiones & mille equites efficientes. Macedonũ regũ Philippus primo, ac mox Alexander nõ prætextatos & impuberes, nec spectati roboris iuuenes tantũ, sed veteranos etiã qui superiori tempore sæpe ac diu in castris versati essent, ad exercitũ deligendos censuit, quosque nõ tam milites quã in militum præfectos & Tribunos virtutis veneratione & sapientiẽ magnitudine delectos iure diceres. Proceritatẽ sunt deinde q; in hoc delectu spectari debere maximẽ putent, fortitudinem nanq; & virium magnitudinem consistere quemadmodum formẽ pulchritudinem in magno corpore aiunt. Nõ ab re igitur delectori suo Pyrrho dixisse ferunt, Tu grãdes elige, ego eos fortes reddã. Nec multũ tamẽ id refert, si cetera pbitatis insignia coẽant, procerine sint an statura breuiore. Præstat enim viriũ quã staturẽ rationẽ habere, vnde equites Ro. binũ fuisse cubitorum, clari nec desunt auctores, vt C. Marium quum facultatẽ haberet deligendi exercitus ex duobus q; sub Rutilio quiq; sub Metello, ac postea sub se ipso meruerant, Rutilianũ quempiã minorem, quoniã certioris discipli-

ne arbitrabatur, militem praeoptasse. Idem Marius declaratus cos. militum agens delectum, capite censos militiae ascripsit, quod genus hominum ab Imperatoribus ceteris antea nunquam receptum fuerat: arma enim veteres illi, non nisi cum ingenuis hominibus, cuiusdamque census & benemeritis partiri soliti sunt, iudicantes censum ad res bene gerendas ut pignus esse: id autem ab C. Mario praeter legem moremque maiorum, alii per ambitionem consulis, alii bonorum inopia factum memorant: veritus autem postea, hanc militum electionem in sui nominis suffragationem verti posse, & veluti capite censum Imperatorem compellari, eiusdemmodi militiae genus obliterandum duxit: & quanquam ad hunc usque diem capite censum militem etiam nobilem Romana res publica deligendum egeret tulisset, ceteris tamen servilibus est pastorum casulis, mancipiorum, ut ita dixerim, colluvionem quandam deligere & tanquam validissimum robur legionibus suis adiacere coacta est. Bello etiam punico secundo, quando deessent qui scriberentur, servi pro dominis pugnuros se polliciti, in civitatem recepti sunt: & Volones, quia sponte haec voluerunt, appellati. Eiusdem etiam belli punici tempore, infelicibus quibusdam praeriorum successibus confectis, imminutisque Romanorum legionibus, senatus censuit, ut publice servi emerentur: proinde quatuor & viginti milia servorum empti fuisse constat, hosque iureiurando adactos, fortiter strenueque quoad Poeni vexarent Italiam laturos arma in castra transmisit. Ad Cannas quoque victis Romanis, similem formam novi delectus inopia liberorum capitum ac necessitas dedit: octo milia namque iuvenum validorum ex servitiis, prius sciscitantes singulos velletne militare empti publice armaverunt, quumque sex milia Romanorum quae in castris Hannibalis captiva erant, minoris redimipossent, maluit se res publica servis in tanta tempestate committere, in qua & pretextatorum plurimos arma tulisse & abdicatum, & ultimo supplicio plebedorum sex milia etiam conscripta fuisse memorant. Sed post calamitatem apud Trasimenum nocte cladis acceptam, libertini quoque in sacramentum vocati sunt: bello sociali cohortum XII. milia ex libertinis conscriptarum opera memorabilis virtutis apparuit adversus Gallos. L. Furio duce quum Latini qui a Romanis subiugati erant milites praestare nollent, ex Romanis tantum tyrones delecti sunt facereque legiones decem, qui modus LX. vel eo amplius armatorum milia parvis adhuc rebus Romanis efficiebat. Caesarem quum milites in amissorum locum substitueret, servos quoque ab amicis accepisse, & eorum forti opera usum esse cooperimus. Caesar Augustus in Germaniis & Illirico cohortes libertinorum complures legit, quas voluntarias appellavit. Ac ne putes haec tantum contigisse reipublicae nostrae, Boristhenidae oppugnatae Zopyrione servis libertatis dataeque civitate peregrinis & factis tabulis novis hostem sustinere potuerunt. Cleomenes Lacedaemonius quum mille quingenti soli Lacedaemonii qui arma ferre possent superfuissent, ex servis manumissis bellatorum novem milia conscripsit. Athenienses consumptis publicis opibus, servis libertatem dederunt. Cato Censorius eo item milite quisquis ille esset sibi opus non esse aiebat, qui ut inter eundem manus, ita inter pugnandum pedes agitare, quique in sternendo hostibus quam in clamando longius sentiretur. Rursus hic se iuvenibus dicebat magis oblectari qui rubescerent,

rent, quàm qui pallore perfunderentur. Idem in pinguem quendâ acerbè maledictis inuectus, quibus enim in rebus huiusmodi corpus ciuitati fructuosû fore putas interrogauit, cuius inter guttur & inguem cuncta sub vètris ditione posita essent? Neque aliter magnis atq; præpinguibus dux ille Thebanus Epaminundas infestum se præbebat: quippe qui & talè quempiam amouit exercitu, inquiens, vix tribus quatuorve clypeis tegi eius ventrè, cuius magnitudine suâ ipsius mentulâ ne videre quidem posset. Nimis similiter pingui homini & corpulento militi Censores quondâ equos adimere solitos legimus, minus idoneû scilicet ratos esse eum tanti corporis pondere ad equitis munus obeundû. Cæsar militem neq; à morum vrbaniitate neq; à formæ dignitate, neq; ab externorum bonorum copia, sed à viribus corporis tantû deligendû probat, maiores suos credo secutus: vera enim illa Romuli proles agris villisq; exercitata vt firmissimis perualida corporibus, sic ad militiâ quum opus esset semper fortissimos viros & milites strenuissimos ex rustica plebe deligens præposuit vrbane, vtq; omnem villâ ortû veteres appellant, quòd ibi qui arma capere possent orientur, sic finitis quoq; bellorum operibus, augendæ reipub. causa vrbes instituerunt, quas victoribus militibus pro eorum meritis assignarent, & ab incolèdo Colonos appellauere. Hinc etiâ ciuitates à maioribus ciuitatibus veluti populorû examinibus conditæ, Coloniae nuncupantur. Sic Iulius Cæsar militem à colendo rure deductû intra stipendiaria merita detinuit, veteranosq; in colonias dimisit. Diuus æque Augu. exercitus qui sub Antonio aut Lepido militauerat, pariter & suorû legionum milites, colonos fecit, alios in Italia, alios in provinciis quibusdam, deletis hostium ciuitatibus, nouas vrbes constituit, quosdâ à veteribus oppidis deduxit, & colonos nominauit. Illas quoq; vrbes quæ deletæ à regibus aut dictatoribus fuerat, quasiq; ciuiliû bellorû interuentus exhausserat, dato iterum coloniarum nomine, numero ciuium ampliavit. Romana quoq; reipub. quum necessaria admodû esset militia in vrbe ad vim vi hostiû propellendam, vixq; fieri posset quo idem semper militis munus obirent, ré vt omnibus conducibilè in vrbe retinuit: munus autem huiusmodi pro cuiusq; hominis cõditione, intercapedine ac vicissitudine quadam curauit. Quapropter & agricola quû vicissitudo & reipub. necessitas aderat, relictis agris, ad arma p̄ficiscebatur, omissoq; agricolationis artificio, quasi alius factus militabat, rursumq; ad artificiu redibat, nò vt miles vel belli dux, sed vt artifex. Nec erat illis pudor, depositis armis, angustia rei familiaris coactis, agrestè vitâ repetere: ea nâq; ætate ciuitatis procères in agris versabatur, & quum consilium publicum fieri solitum erat, à villis accersebantur in senatû, quod vsque adeò verû esse cõstat, vt Attilium Serranum imperium populi Ro. suscepturum, dati honores serenem inuenerint, vnde & cognomentum postea. Aranti etiam illa quatuor sua iugera in Vaticano, quæ prius prata Quintia dicebatur, P. Quintio Cincinnato viator attulit dictaturâ, ex qua obsessi cõsulis & exercitus liberator, depositis fascibus, rursus ad eosdè boues rediit bubsequusq; denuo factus est. Citè Fabricius & Curius Dentatus, alter Pyrrho finibus Italiæ pulso, domitis alter Sabinis, nò minori industria agros coluit, quâ strenuè ac fortiter armis hostes quæ

fuit

fuist. Nec aliud de M. Furio Camillo multisque aliis Romani generis memorabilibus ducibus ad hoc semper duplex studiū vel defendendi vel cedēdi patrios quasitōsve fines incumbētibus coniectari licet, teste Lucano quū inquit,
 Paupertas fugitur totōque arcessitur orbe,

Quo gens quæque petit nunc longos iungere fines

Agrorum, & quondam duris sulcata Camilli

Vomere, et antiquos Curionum passa ligones,

Longa sed ignotis extendere rura colonis?

Quum distinctio honōsque ciuitatis ipsius nō aliūde esset, nec prima maiorū cognomina: non aliunde enim Fabios quā ab agrorum fossione Fodios quidā non incelebres primū dictos putāt, mutatisque geminis literis, Fabios deinde cognominatos, vel à fabarum exactissimo cultu. Fabiorum enim, Létulorum, Ciceronūmq; cognominationē admittebant, vt quisque aliquid optimè genus fereret. Sic Iuniorum familiam bubulcum nominarunt, qui bobus utebatur, nec solū semina ac boues, sed scrofam etiam & asinam viris uon mediocribus Tremelio, & principi Corneliæ gentis ceterisque Corneliis & Scipionibus cognomēta prębuisse nō est obscurū. Syluius deniq; à quo omnes Albanorum reges Syluii sunt vocati, nō aliunde quā quod syluis & rure fuerat educatus, hoc sibi apud latinam gentem nomen asciuit: & quoniam rusticæ tribus laudatissimæ eorum qui rura haberent, vrbane verò in quas transferri ignominia esset, desidij probro: ea porro ratione vt ex agricolis milites deligerētur, factum esse reor: quoniam minimè malè cogitantes, duratis ad omnem malorum tolerantiam membris, & æstus, & puluerē, & frigora, & niues pati, vada fluminū traicere, celeribusque plantis mōtes superare aptissimi sunt. Adde q; delictiarum omnium ac voluptatū contēptores iure vidētur nō multifacere oportere in bello, cum tot laboribus tantisque malis affecti liberentur. Nescio enim quo pacto fit, vt is mortē minus reformidet, qui lautè minus vixerit. Neq; tamē inficiandū reor, fortissimos ac optimos Græcorū Romanorumq; milites cum laude & dignitate ex vrbibus ad militiam fuisse delectos, verū quia hi tunc nō otio, nō lāguore, non desidia, non luxu, nō vmbriis, nō delitiis, ceterisque voluptatibus infrangebantur, pericula subire soliti, ex infamiæ pudore & gloriæ cupiditate, quales Homerus aliquot ex ciuibz etiam facit, vt Hectorē, & Diomedem Ro. reipub. regniq; illius amplissimi salus ac fundamentū erant. Nostræ autem ætatis milites vrbani & vernæ, splendido apparatu, vncti & nitidi ac vrbiū illecebris deliniti, cum loci disciplina seuerior firmet ingenium, aptumq; magnis conatibus reddat, si manus conserere debeant, quum in leui armatura parū habeant fiduciæ, in graui minimum alacritatis, crebrò non tam ducibus suis conferre ad victoriam quā hostes iritare ad prædā solent: vnde & Hannibal quū apud regē Antiochū profugii causa diuertisset, facetissimè cauillatus est, eaque cauillatio huiusmodi fuit, Ostendebat ei Antiochus exercitum ingentē quem bellum Po. Ro. facturū comparauerat, purpura, insignibus auri & argenti, fortunæ apparatibus florentem: inducebat etiā falcatos currus, & elephātos cum turribus, equitatūque cum frenis, monilibus, falerisque præfulgentem, atque
 vbi

vbi rex contéplatione tanti ac tam ornati exercitus gloriabundus Hánibalem aspicit, Putásne, inquit, conferri posse, ac satis esse credis Romanis hæc omnia? tum Pœnus illudēs ignauiam imbelliámque militū eius preciosē armatorum, Planē satis esse credo, ait, Romanis hæc omnia, etiā si auarissimi sunt: nihil prorsus, nec tam lepidē, nec tam acerbē dici poterat. Rex enim de numero exercitus sui, ac de existimanda æquiparatione quæsiuerat, respondit Hannibal de præda tanquam ad eam huiusmodi homines expositi soleant esse. Doctus enim erat Pœnus horridum militem ferro & armis fretum esse debere, non cælatum purpura, auro atq; argento, illumq; insignium armorum apparatus prædam verius quàm arma esse, utq; nitentia ante rē, sic deformia inter sanguinē & vulnera virtutēque esse militis decus, & omnia illa victoriam sequi, & ditē hostē quamuis pauperis victoris præmiū esse: eos si denique milites Naso à militari re sua, nedum arcet, sed esse procul tanquam pestem & labem quādā iubet, quis eos credet ad robustā militiam admittendos, nisi forte cum Dario vel Trasone potius ad imitationem expugnandæ Thaidis, lenonum, mulierū, ac spadonum agmine, cæterorumq; qui ministri sunt voluptatū, & sordidi quæstus, ac vilissimarum artium, Veneri militiam suam deuouerit, Marte contempto nō solū contra Hannibalis, sed Catonis quoq; ac veteris militiæ institutū? quod Lucanus breui quodam præconio his verbis expressit,

Hirta membra cuius Romani more Quiritis

Inclusi sse togam:

Hoc profectò tantus auctor haudquaquam extulisset, nisi durioris etiam togæ vsus de Quiritū consuetudine processisset. Tales denique ex omni genere hominū deligi debent, qui nō, uti Sannites, vibrēt hastas ante pugnā, quibus in pugnando nihil vtantur, sed qui ipsis quibus præluserint, pugnare possint & valeāt.

De delectu equorum

Cap. IX

Vnc quoniam de militum delectu abūdē satis dictum est, equorum ad pugnam deligendorum rationem & signa ineamus, per quæ militiæ incumbentes excellentis equi notas intelligant, ne fallantur empturi, & operam simul & impensam perdant in ignauo. Hic probatur natura, moribus, colore, forma, & educationis loco. Natura probatur si hilaris, si lasciuus & alacer, si intrepidus, si nouę rei haudquaquam terretur aspectu. Ex moribus, qui ex placido & concitato mitissimus fit, quiq; ex summa quiete facile commoueatur, vel excitatus festinatione nō difficili teneatur, hoc est, honoris appetens cum temperantia ac pudore, promptus, cohortatione solū & ratione regatur. Alter econtrā improbandus, qui intortus & multiplex, inglorius & contumax, vix flagello stimulisq; obtemperās, nec habenis nec verberibus coerceri potest, sed inter equitandum calcitrat, ac domitis frenis ne regi possit, violentia equitem aurigamque suū mordet & in præceps quo per se timuisset descendere, proturbat & rapit: quo fit ut si quando hostibus obuiam sit eundū, necesse sit equites aut postremos in agmine cōsequi, aut eorum malignitate inutiles reddi. Colores inter multiplices eorum mixtas facies hi duo tantū reuera potissimum spectandi, Candidus quadā nitēti luce perfusus, ex omni quoq; parte

parte niger intermixtus: albus deinde nigris punctis interuenientibus, & spadix glaucusque, hoc est, exuperantia & splendore ruboris, quales sunt fructus palmæ arboris non admodum sole incocti: vnde spadici phœnicei nomen est. Forma deligetur, vt sit arguto & breui capite & sicco, pelle propemodum ossibus adhærere, ceruice ardua & erecta, auribus breuibus & acutis, oculis magnis & prominentibus nigrisque, siue fellineis, id est, quasi quodam splendore perfusis, naribus patulis, duobus vtrinque foraminibus quibus auras captare vberius faciliusque reciprocare animam possint, coma densa & in dextrum latus prorudente, pectore lato, ventre substricto, paribus & exiguis testibus, rotundis clunibus, promissa cauda, mollibus, altis, erectisque cruribus, pedibusque siccis, altis, concavis, atque rotundis, vniuerso corpore composito, articulatum distincto, grandi, sublimi, erecto, & in aspero loco (vt Xenophonti placet) educato, vt autem Satyra inquit, Nempe volucrem

Sic laudamus equum, facili cui plurima palma

Feruet, & exultat rauco victoria circo.

Nobilis hic quocunque venit de gramine, cuius

Clara fuga ante alios, & primus in equore puluis.

Rationes gentium in deligendis ducibus.

Cap. X.

DElectis militibus & equis ad pugnam idoneis, quis potissimum illis præficiendus sit dux quærimus, voluntates & gentium studia in his declarantes. Iudæis alienigenam lex præfici vetat, ne auctoritas imperio religionis sue cultum inuertat, in aliis duces & imperatores externi, patria & natione nobilissimi reperti sunt, vnde & ex oraculo Aegyptiis dictum est, vt auxiliatore Hebræo contra Aethiopas vterentur. Carthaginenses infracti bellis & cladibus multis exinaniti, Xantippum Lacedæmoniorum regem cum auxiliis ducem bello præfecerunt, qui fortiter ac strenue pugnâtes Romanos euerterunt. Tarentini Gilippo duce & ipso Lacedæmonio, Athenienses vincere. Galli Bréno duce Britanno, Italiam cepere, Romam insuper incensa. Romanos tamen quos labore & industria armis quoque ac bellicis institutis cæteris nationibus, Græcorum pace dixerim, præfloruisse constat, multi opinione ducendi regendique exercitus in cælum extulerunt: vnde vir præcipuus Cyneas Pyrrhi legatus, quum Romam ingrederetur, regum patriam se vidisse testatus est: quâ sententiam video poetico illi nimium conuenire,

Excudent alii spirantia mollius æra,

Credo equidem viuos ducent de marmore vultus,

Orabunt causas melius calique meatus

Describent radio, & surgentia sidera dicent,

Tu regere imperio populos Romane memento,

Hæ tibi erunt artes, pacisque imponere mores:

Parcere subiectis & debellare superbos.

Cæterum in hac ipsa sententia præ se ne ipsi Romani fauisse vlli reperti sunt, quâ do externos quorum virtute Romam creuisse constat, in supremos dignitatum gradus admiscere. Sunt qui astruunt solas diuitias esse, quæ ducum & imperato-

rum

torum gloriam cōcomitentur & illustrent, quibus deficientibus volunt ac prædicant nihil arduū, nihil magnificum & excellens geri posse, sic Persas, sic Græcos, sic Romanos non sine diuitiarum copia orbis terrarū potitos esse. Alii putant ad laureas & triumphos habendos, foelices duntaxat, fortunatosque duces semper præfici debere. Aiunt enim, quæ diuitiæ vel copię gentium Romanos fere subactos aduersus Hannibalem erexissent, nisi Cornelium Scipionē, fortunatissimum Imperatorem, qui illū apud Carthaginē relicta Italia solus fudit, habuissent? Quid profuissent, inquiūt, alii, Carthaginensibus thesauri exuberantissimi aut exercitus amplissimi ad oppugnandam diruendāque tot annos Italiam, nisi ipsum Hannibalem callidissimum audentissimumq; belli ducem gentibus suis præfecissent? Sic Epaminundam Thebani, Leonidā Lacedæmonii, Themistoclem Athenienses, fortissimos duces sortiti sunt. Alii & qui tecū rectius sentiunt, Sigismunde, non diuitiis affluentibus, non fortunatis, non callidis & audentibus ducibus tantum, cæterum ingenio atq; animi virtute præditis decernenda imperia, summos credendos magistratus esse putāt. Parū enim, ait Cicero, sunt fortia arma, nisi consilium sit domi: neque fortuna, aut viribus, aut velocitatibus, aut celeritate corporum, aut excursione, aut saltu, aut eminus hastis, aut cominus gladiis tātū res magnę gerūtur, sed cōsilio magis, sed ratione, sentētia, auctoritate atq; sciētia. Quæ omnia siue deorū seu naturę munere quū in te esse omnes intelligāt, prædicēt, admirētur, quid mirū, si te ducē ad omnes bellorū euentus & magnifica quæq; conficienda, vniuersa hinc inde delegit Italia? Quod de te autē reformident linguli, refellerēque palam audeant, vnum hoc est. Aiūt enim, q; tamē Epaminūdæ, quod Sertorii, quod Cæsaris, quod Augusti, aliorūq; plurium & maximorum ducum proprium fuisse legimus, strenui militis officio fungi, fortitudinis opera manu propria edere, ac sine vlla te exceptione periculis nimis ingerere: quod quām gloriosum sit, quāmque perniciosum ad maxima & plurima bellorum munera obeunda, quum cōsilio polleas, viribus præstes, & cunctis tā ducibus quām militibus in vtriuslibet officiis antecellas, tuo prudentissimo iudicio existimādum relinquo. Rarissimum quidē decus, & quod inquit Crispus de Iugurtha, de te Imperatorū nostri cui gloria, omnium cōsensu dici potest. At sanē, inquit ille, quod difficilimum impri-
mis est, & in prælio strenuus erat & bonus consilio: & quoniam alterum ex prouidentia timorem, alterum ex audacia temeritatem afferre plerunque solet, gloriosum nomen tuum non tam fortuna & opinio, quām virtus, & consilium circunferat periculisque obiiciat. Caue itaque oro, ac ducis & militis officia distingas obsecro. Tu enim longē melius nosti quæ sint ducis partes, & quæ militum fortitudo atq; professio debet, quæ seorsum à duce exigenda, præstandaq; non sunt, nisi forte cum summa necessitas incumbit. Legimus fortissimum ducem Marium prouocanti ipsum ad singulare certamē respōdisse, se si mori voluisset multoties suspendio potuisse, & sapientem nō quærere pugnam, sed potius cogitare victoriā. Ecce virum gloriæ cupidissimum, & Romanum, discernentem quid inter ducis & militis officiū interesset, & reputantem sepius ducem sine exercitu saluum euasisse, quām exercitū sine duce. Vides, inelyte dux,
Marium

Marium declinauisse singularem congressum quem nullū ferme militum legimus recusasse, ut eius exēplo discas quæ sunt militis spernere, & quæ imperatoris maiestati conducant adimplere: quod si te parum mouet ob sanguinis ignobilitatem Marius, audi de gente Cornelia Scipionem, non quemlibet, sed illum qui virtutibus suis Africani cognomē adeptus. Hic enim quum à quodam quod parum pugnax foret argueretur ignauit, crimē lepida responsione submouit inquit etenim, Recolo matrem me Imperatorem peperisse non militem. Metellū quoque quum multi clamarēt ut ipse singularem certamine cum Sertorio prouocante dimicaret, dux cum duce, & romanus cum romano, detrectantē verò pugnam ut ignauum aspernabatur: sed ipse Metellus hæc dicentes meritō cōtēnebat. Ducem etenim, ut inquit Theophrastus, nō militis, sed ducis obire mortem decet. Nec te moueat, dux præcellentissime Sigismunde, quod Alexandrū Magnum legamus & Imperatoris & militis impleuisse munus, sed memēto quod à principe rei militaris peritissimo atque probatissimo laudatus sit solum, quod parua manu aduersus maximos exercitus iterit viceritque, & in extremas mundi partes peruenerit pugnas ultra spem, existimationemque mentium humanarum. Nam quod manu promptus & pugnacissimus fuerit, quū & gregarii militis laus sit, gloriæ illi principi non ascripsit: tantus iudex ac testis, quantus Hannibal cum Scipione conferens fuit. Neque Catilinam pessimæ factionis tibi imitandum proponas velim, de quo Salustius scriptū reliquit, Interia Catilina cum expeditis in prima acie versari, laborantibus succurrere, integros pro faucibus accersere, omnia providere: & præter hæc Imperatoris officia quod militis est subdit, multum ipse pugnare, sæpe hostem ferire, strenui militis & boni Imperatoris officia simul exequabatur. Alia quidem ratio est eius quod fieri debet, alia eius quod ille faciebat: pugnabat enim desperatione plenus, postquam, ut ille ait, videt montibus atque copiis hostium sese clausum, in vrbe res aduersas, neque fugæ neque præsidii esse sibi ullam spem, optimum factu ratus in tali re fortunam belli tentare statuit. Promittebat enim cuncta sibi, si vinceret: & desperabat omnia, si vis hostium præualeret, Nam nec ego velim te penitus non pugnare, sed tunc te manum conferere probo, quum de summa rerū agatur, cum cuncta sicut optimū ducē decet prouideris, quū necessitas tulerit, quū cuiuspiam ingenti periculo, ut sæpe soles, videris occurrendū. Audi Craterū Alexandrū suum admonētem, Quolibet, inquit ille, vis omnium gentium cōspiret in nos, impleat armis virisque totū orbē, classibus mare cōsternat, inusitatas beluas inducat, tu nos præstabis inuictos: & subdit, sed quis deorū hoc Macedoniæ columē accitus diuturnum fore polliceri potest, quū tam auidē corpus periculis offeras, oblitus tunc tot ciuiū animas trahere te incassum? ac post plura, quocūque iusseris ibimus, obscura pericula, & ignobiles pugnas nobis deposcimus, temetipsum ad ea serua que magnitudinem tuā capiūt, citō gloria abolefcit in sordidis hostibus. Vidēsne qua regula ducis pugna limitetur, et vbi cōueniat Imperatorē manus iniicere? Et quid, putasne si quotidie te periculis obiciēs, nō aliquādo fortunā inuenire tuam? Tragicū est, Iniqua rarō maximis virtutibus fortuna parcat. Nemo se tutō diupericulis offerre tā crebris potest, quē sæpe trāsit casus, aliquando inuenit.

K Noli

Noli itaq; in patuis ac minimis experiri fortunam, satis enim periculo tuo, immo nostro, quantum ad gloriam attinet, Sigismunde, te pluribus ostendisti, satis Picentibus, satis Etruscis, satis Insubribus, satis Latinis ac Barbaris ducibus, satis amicis, satis deniq; hostibus te mortis omnisq; periculi contemptorem, manu ac corpore strenuum & ad horrenda omnia quisquis casus immineat expeditum. Favit deus, nunc exhibendum prudentiæ temperamentū, & cautionis modus, ut quæ gessisti consilio & animi magnitudine, non impetu, non temere gessisse videare. Deniq; corporis habitudo & integritas, formæq; dignitas, non munditiis culta, sed virilis & penè militaris, ut Livius inquit, non nihil etiā ducibus solet conferre, quæ si desit, non usquequaque tamen expetenda est, vel quominus militent aliisve praficiatur omnino repudianda, modò animo præsent & harum rerum quas modò diximus cognitione ornentur. Iure etiā diui Traiani sententia militabāt qui aliqua corporis parte debilitati vel minuti sunt, idq; in multis sanè vrbis Romæ exterarumq; gentium ducibus est intelligere. Namque præter Marium, præclarum ducem, varicibus laborantē, legimus & Camillum quum Prænestinos & Tyrrhenos prælio vicit, senem pariter & egrotum, & Iulium Cæsarem dictatorem semel atque iterum inter res gerendas comitiali morbo correptum. Quosq; Ciceronem magni Ciceronis fratrem, tenuissimæ valetudinis, multa & graua bella sub hoc duce in Gallia prudenter ac perstrenuè administrantem. Apud Lacedæmonios nec minus Lysandrum, sæpenuerò vi morbi ac magnitudine, mētis viribus & corporis destitutū. Agésilauum quoque eorum quōdam regem claudum, proinde summæ an eum rei præficeret, diu multumq; deliberasse, deniq; statuerūt satius esse ingressu regē quā imperio regnum claudicare. Vtq; Scyllam & Cortā, non obscuros sanè duces, eo habitu fuisse naturæ perhibent, quod vno tantum testiculo nati memorentur, sic Sertorium, Oratium Coclitem, Philippum, Antigonum, & Pœnorum ducem Hannibalem, qui omnes maximè bellacissimi fuere, altero nō testiculo caruisse, sed oculo aliæ fideles tradūt historiæ. Quod autē ad formæ dignitatem spectat, Scipio Aphricanus & Iul. Cæ. etsi pæro corpore fuerint, breui tamen Antigonus, Alexander Macedo, & Augustus, nec tamen eorum magnitudini breuitas, nec breuitati magnitudo obfuit, nec detraxit famæ. Et ad tumulū Archemori dum ludos solēnes Græcia celebraret, Tydeū Capaneo præstitisse poëtico præconio percelebre est, à quo humili admodū statura & exigua Thebanos omnes certaminibus lōgè superatos fuisse traditur. Gerendæ igitur huius rei dignitas & summa meritò illis tradetur, quibus explorata sint omnia, quicq; cōsiliū, auctoritatis, sciētia, multarūq; rerū gestarum titulis illustrati præsentēs non modò prouocēt ad victoriam, sed eorum commemoratione posteros imitatione succendant.

Agminis siue incedentis exercitus ordo secundum græcam romanamq; disciplinā

Cap.

XI.

Vperest nunc agminis, hoc est, incedentis exercitus ordo, circa quem summa Imperatorum ac ducum versanda consideratio est, quum sit pariū impariūq; rerū sua tribuēs cuiq; loca dispositio: qua spreta, neque miles, neq; imperator quicq; valet explicare, quū pedes equitē, peditemq; eques, si sint promiscui, sæpenuerò se præpediant, ac veluti ex theatro confusè

confusè abeuntes, se inuicem afflicteret atq; opprimant. Ecòtrariò verò, vbi sit ritè dispositum agmè, suòq; quidq; ordine locatú, siue trepidatione Imperator victoriam ab omnibus optatà promittet. De hoc itaq; ipso breuiter à nobis secú- dum græcam rationem primò differèdum est, ab Romana traditione deinde su- mentibus. Quum igitur ciuitas in Tribus distributa sit, ex his Decuriones pri- mùm, de cuius tribuni sentètia ex ipso iuuetutis flore deligèdi sunt: ex his qui ætate & prudètia, qui pulchrù aliquid & gerèdi & audièdi studio flagrent, hos anteire oportet. Post hæc toridè deligèdi sunt ex his qui ætate & prudentia ma- ximè antecedebrat, qui postremi in ipsis céturiis collocabútur. Decurionú verò ordo ob has præcipuè causas probatur, q; qui priori loco collocati sunt, omnes principes fiunt: quúm; in dignitate sunt magis q; quú priuati, impositú sibi esse existimant præclari alicuius facinoris gloriam quærere. Deinde quú quidpiam agendú instet, efficacius est magistratuú imperiú q; priuatorú, primorum etiam manus promptiori alacrioriq; se animo offert, siquidè à frôte periculum ingru- at, quú eá minimè lateat, eú locú suæ virtuti creditum esse. Et postrema, si qua à tergo maior vis premat, quú eam haudquaquá etiá fugiat, deferere ordinè tur- pissimum esse: qui etiá postremum agmen ducit, húc omni laude cumulatú vi- rum esse còuenit. Si enim præstati virtute erit, quú tempus instabit, iubens in ho- stem inuadere prioribus vires adiiciet: sin rursus pedè referre opus erit, prudèter abducens suos profectò magis seruabit incolumes: & hic secundum Græcorum rationem agminis ordo. Secundú Romaná autè eiusmodi erat, Nanq; auxalia- res leues, & sagittarii præibát primò ad festinas hostium incursiones coërcèdas, vtq; suspecta insidiis loca scrutarètur: post hos viarú scrutatores, qui aggerú ma- ligna corrigerèt, syluásq; præciderèt, ne pplexo itinere fatigaretur exercitus, de- inde sua superiorúq; sibi rectorú impedimèta ferentes, & defensiones ergo plu- rimi cù his equitum, post quos princeps ipse equitatus peditatusq; hos postea se- quebátur, qui remouendis vrbibus machinarú ac reliquorú tormentorú gene- ra deferebát. Chiliarchi deinde atq; præfecti, & post hos circa Aquilá cetera si- gna militaria, postq; serui singulorú ordinú cù peditatu erát, agminis postrema multitudo mercenaria quá armorú factores sequebátur, & armati equites pedi- tèsq; non pauci, Ceterum pro tēpore & causis occurrentibus, Iul. Cæsar octo legi- ones hac ratione et ordine inter eundú disponebat, quú hosté cominus sentiret sex legiones expeditas præponebat, post has totius exercitus impedimèta, inde duas legiones quæ minus firmę ad dimicádum putabátur, vt agmè clauderent præsidioq; impedimentis essent: minoribus autè expeditionibus treis legiones expeditas præmittebat, deinde impedimenta, nouissimè legioné vná quæ agmè clauderet. Ita quadrato ferè agmine incedere, vbi hostis ab omni parte suspectus esset. Et hæc de agminis dispositione secundum vtráque discipliná dicta sunt.

Acierum instruendarum uaria ratio.

Cap. XII.

Aeterum si conflicturæ coëant vtrinq; hostium copiar, primum op- timi & sapientissimi ducis munus esse videtur, constituere atq; dispo- nere qui prudenter, fideliter, strenuè, ac viriliter hosté inuadát. Quòd si omnem ciuium equitatú celeriter ad mille equitum numerum com-

K ii pleri

pleri necesse sit, ad ducentos, præterea peregrini cōstituendi sunt equites, & inter ciues collocandi: hi enim adiūcti vidētur mihi, & firmiorē vniuersum equitatum præstare: & magis æmulatione quadam ad laudis & gloriæ cupiditatem accendere, vt certatim se inuicem virtute superare nitantur. Nec verò me præterit Lacedæmonios rei militaris peritissimos bellicosissimosq̃, tū primū equestri gloria maximè clarere cœpisse, quū peregrinos equites ascuerint. Et in aliis quoq̃ bellorum euentibus diuersisq̃ nationibus constat, peregrinas copias magnum sibi & præclarum nomen peperisse, vsus enim ad promptitudinem plurimum confert. Videtur præterea peditatus equitibus adiunctis ad rem gerendam efficacissimus esse, maximè si his hominibus cōstituatur qui hostibus infensissimi sint. Sunt qui putent pro ratione acierū illud Nestoris apud Homerum esse, qui iubebat per tribus atq̃ partes eorum, cohortes aciesq̃ Græcorū coordinari, vt & tribus tribubus, & pars parti auxiliaretur. Satius & salubrius alii censent, amatorem iuxta amatum collocari debere: nam ordo secundum tribus nō multum rationis in periculis habet, verū si cuneus ex amicis inter se amanti-bus existit, indissolubilis & inseparabilis ad perferendos inferendosq̃ ictus efficitur. quum hi amatorum mirabili amore, ferrea adamantina, vt ita dixerim cathena teneantur, & sacram, vt aiunt, cohortem efficiant, quemadmodū Sesoosis in Arabiam, vt antè diximus, cū eorū qui eadem die geniti, qua ipse simul que nutriti erant exercitu à patre missus. Atq̃ in hoc quoq̃ ad primos ictus sustinendos, sunt qui suos cohortentur, & eo ipso superiores se putēt quod non inferiores in occurſu primo reperiuntur. Hac arte siue ratione vsus Pōpeius Pharsalicis in campis: acies enim ab equo animaduertens, vt hostes nouit cum silentio congeriendi tempus ex ordine expectare, suūque exercitum sine strepitu nō esse: imo turbulentum & imperitia tumultuantē, extimuit, ne in ipso pugne initio penitus dissolueretur: vnde quum vtrinq̃ concurrēdi signa dāda essent, acierum primos monuit vt in locis suis starent, & dēſa confertaq̃ manentes serie hostilem incurſum donec intra pili iactū essent solidissimè exciperēt. Quaidē in re si Lucano creditur, steterit licet ordine certo Infelix acies, Cæsar tamen errasse Pompeium asserit. Plagarum enim ictus impetu cursuq̃ illatos subsistendo restingui inquit, feriēdo enim & initio cōfligendo, magnas vires impetu & cursibus adici, & animos perinde ac flatibus excitatos omni ex parte succēdi. Cæsar itaque quū sinistrū Pompeii cornu conspexisset, tot munitū equitibus, timens armaturę splendorem, quinque siue sex, vt alii ferunt, obliquas post signa cohortes, quibus cū orbē terrarum congressus est ē legionibus eductas legioni decimæ à tergo locauit, iussitque eas quietē agere, hostibūque ignotas esse. Sed quū irrueret, equites admonuit, quod neque vt solitū esset, iacerēt pila, festinarētque quemadmodum robustissimi ad perstringendos enses, sed ferire eos altius iussit, oculosque, frontēque hostium ad vulnera impetere. Nō enim permāsuros eos fulgentes floridosque insultatores, inquit, neque cōtra ferrum inspecturos in oculos illatū, illos iuuenes parum bellis ac vulneribus assuetos. Hoc itaque impetu, hac acierū serie, ratione & ordine instruitur vtrinq̃ acies. Pompeius octoginta & octo cohortes triplici ordine locauit fuerunt autē peditum,

tum, xl. milia, equites in sinistro cornu, DC. in dextero D. præterea reges multi, senatores, equitesq; Ro. plurimi absq; levis armaturæ magna copîa. Cæsar similiter octoginta cohortes triplici ordine disposuit, cui fuerûnt minus xl. M. pedum, equites mille. His explicitis obsecrâtibusq; militibus Cæsar pugnæ signum dedit. Erat forte in exercitu eius, C. Crassianus, qui priori tēpore honesto gradu sub Cæsare militasset, tunc verò nō militiæ sacramento quo solitus erat, sed iure quodā amicitie euocatus aderat, vir bellica fortitudine memorabilis. Cæsaris nanq; concione intellecta, & ut ab his vtrisque signa dari vidit, alacri vultu è Cæsaris phalâge procurrens, Sequimini me inquit manipulares olim mei, & imperatori nostro quā debetis operâ exhibete, vltimū hoc præliū est, quo peracto ille suam dignitatē, nos nostrā recuperabimus libertatē. Dehinc versus in Cæsarem, Faciam, inquit, hodie imperator, vnde vel viuo mihi vel mortuo gratias agas: hæc dicēs in hostes irrupit, eumq; delecti milites circiter centū viginti sua sponte persecuti sunt. Erat nēpe, ut aliqui tradidere, nec dissimile veri est, quidam vtrinq; in ipso pugnæ principio pius torpor, qui strictos iam gladios contineret, quum germani suos fratres ab aduersa acie, patres filios, & parentes filii viderent, donec Crassianus hic præcipitanti rabie vocem tolleret, pilūmq; torqueret, itaq; præliū cœptum est, quod nisi huius furor hominis acies miscuisset, poterat fortasse ducibus ipsis patiētibus, circa Romani imperii humaniq; generis excidiū mutua pietate cōponi. Sed proh dolor, inuentus est qui Cæsare ipso differente pperaret, imperiūq; supremū irreparabili clade protereret. Steterunt enim acies antè magno ordine vtrinq; & bello cœpto, quum aliquādiu æquis viribus hinc inde dimicaretur, & Pompeius multitudine fîsus ad circūueniendū Cæsarem equitatū effunderet, ab vtroq; cornu Cæsar suis equitibus quos intentos in hāc rem fecerat, subitò signum dedit: qui dicto citius in effusos facto impetu, verè illos effuderunt ac dare terga coëgerūt, & secuta est equitatū ardētissima legionū, adeò cōglobata ut quasi vna manus omnium videretur. Accessit & magni instar exercitus Cæsar ipse vbique præsens, vtrunq; simul exhibens, & fortissimi militis & summi ducis officium, & feriēs, & exhortans. Duæ ex omnibus illius per omnia discurrētis voces annotatæ literisq; mandatæ: ferox altera, sed ad vincendum utilis, Miles faciem feri, altera autem pia, & hanc licet ad iactationem Cæsaris compositam in hunc modum Florus dicat, Miles parce iam ciuibus, Pompeio tamen inter hortādū tribuit Eutropius. Illa enim, ut Floro assentiar, Cæsaris vincere satagentis, hæc eiusdem vincentis, seu iam victoris misererentis, vox fuit illa in medio prælii ardore, ac iam victis & in fugam versis hostibus vsus est. Ille etiam piæ non consentaneus actus fuit quod cuilibet suorum vni hostium quem optasset vitam dare permisit. Nec minus ille, quod in tanto conflictu nullus inuentus est, nisi armatus in acie cecidisse. Pompeius turbatis ac territis suorum ordinibus tantæ ruinæ molem nec sufferre valens nec attollere, tanquā infano attonitōq; tantū similis abiecit pondus imperii, sēque in castra recepit, nimis illi quod de alio est carmini cōueniēs, Iupiter ipse pater currus exterruit altos Aiæcis, stetit ille amēs clypeūq; tumentē, Tergore septeno post terga immania iecit, Hincq; oculos voluēs mæstus

se auertit ab armis. Hæc ubi ingressus est castra, tamdiu secum tacitus perstitit quamdiu confligendo plurimi cum fugientibus simul in cædem corruissent, ruptoque silentio tandem vocem hæc vnicâ emisit, Ergo ad congressum, aliudque nihil locutus, surgit, vesteq; sumpta, præsentì cladi accommodata castra excessit, seque fugæ credidit, non tam viuere cupiens quàm metuēs mori, ne secū reliquæ legiones incassum traherentur: quo submoto, nemo amplius in acie stetit, sicq; vniuersus Pompeii fugit exercitus, cladēque in castris permagna facta ministrorum, eorūque qui contubernia defenderent: & quanquam facta cæsorū ratione, milites tantū ad sex milia cecidisse clarissimus testis sit Asinius Pollio, qui tunc cum Cæsare militauit, compertum est tamē per alios nobilissimos auctores de legionibus & equitatu Pompeii XV. M. cecidisse: nam exterarum gentium & auxiliorum quæ ex magna orbis parte confluxerant, innumerabilis strages fuit, & eorum qui vagi, & inermes nullo ordine ad satietatem cædentiū sunt oppressi. Eorum verò qui deditiōe in potestatē Cæsaris venerāt numerū XXIII. M. & eo amplius fuisse literis traditū est, signa militaria centum octoginta & LXXX. aquilæ. Inter cæsos fuit Crassianus, vt dictū est, ardētissimè dimicās, quem Cæsar eo prælio mira virtute rem gessisse, & de se optimè meritū prædicauit, atq; ita vt prædixerat, vel mortuo gratias egit. Pompeianorū enim multos quum strauisset, in cōfertissimam aciem inuectus, vnus gladio per ora illi ad oppositum latus adacto perfossus occubuit, notatūq; oris vulnere, oris impetum punitū, vltione iustissima. Perijt Domitius is qui ad confiniū captus fuerat ac dimissus: ex his qui Cæsaris partes secuti non nisi ducēti milites sunt desiderati. Cēturiones XXX. viri excellētes. Mirū dictū, Romanis ab vtraq; parte pugnantibus, eā fuisse cladis imparitatem: sed puto diis placuisse, vt Pōpeiū sua illa vetus fortuna relinqueret. Pyrrhus in instruenda acie apud Asculum, Homerici versus sententiam insecutus fertur, quo equidē minus bellicoli in medio collocantur, elephātos & equitatū omnē in subsidiis esse iubens. Xantippus Lacedæmoniorū rex in auxiliū aliquādo euocatus à Carthaginēsis quos Romani sæpenumero protriuerant, inspectis Pœnorum copiis atq; in campum deductis, quum in percunctando quemamodum Romani secum pugnando semper superiores euasissent percepisset, ac errata subinde quibus res eorum subuersæ forent, quasi disciplinam quandā aperiens edocuisset, in instruenda acie, sic equitum, sic peditum, sic elephantorum ordinē disciplināq; digessit, vt qui modo ne conspectum quidē Romani exercitus sustinere possent, vltro iam postularent vt ad hostes ducerentur. Cognito igitur militū ardore, Carthaginēsiū fortunam prælii ratus Xantippus, aduersus Romanos Carthaginēsiū acies sic instruxit. Prima enim fronte elephātos constituit, paulo pōst vrbā multitudine dextro ac læuo cornu, deinde mercenariū militem veteranorūq; robur distribuens, expeditos quosq; ac celeres vtrinque inter equitū alas certare iussit. Ecōtra vt solidam Romanorum aciem perspexisset, qui aduersus elephātos ex omni exercitu expeditos & delectos opposuerant, multipliciq; subsidio firmauerūt, equitatu in vtroq; cornu diuiso, ne ab elephātis perrūpi agmē posset, Xantippus quo Romanorum acie labefactaret, circumire equitatum ac extremos à tergo

tergo laceffere iuffit: hoc quū pluribus in locis facerēt, ac legiones Romanæ neceffariò extra equites conuerfæ illis refifterent ac propellerēt, interim rarefacta acies ac difiuncta, ab elephantis perumpitur confligiturq̃: quo in conflictu XXX. Romanorum milia cecidere. Regulus dux eorum cum quingētis interceptus, & duo milia in Clypeam urbem fugata funt. Hānibal Imperator maximus, directā acie ad Cannas milites fortiores bellicofioresq̃ in extremitatibus disponens, ipse cum debilioribus mediū, vbi multi ex fortibus & strenuis viris præerant, tenuit: sexcentos deinde equites Numidas transfugere iuffit, qui ad fidem faciendam gladios & scuta Romanis tradiderunt, & in ultimum agmen recepti, vbi primū cōcurri cœpit, strictis minoribus quos occultauerāt gladiis, scutis iacentium assumptis Romanorum aciem cecidere. Ad hoc etiam miscēdarum acierum discrimen, Scipio aduersus Hānibalem in terra Aphrica quum ordinaret exercitum, hastatos prima fronte locauit: principum deinde cohortem, quam quidē triariis deniq̃ clausit, nec dēfas suorū acies instruxit, sed quodam interuallo distantes, quò elephanti recepti absque vlla suorū permixtione ac ordinis perturbatione transmitti quirent. Velitum etiam plurimi præstò erant, iussi in ipso beluarum impetu eorum terga dextrum læuūque latus telis confodere: equites deinde distinxit in cornua, & cū Italis equitibus Leliū ab læuo, Masinissam verò Numidis instructū dextro cornu opposuit, quæ ordinatio magnam sibi peperit victoriæ laudem. Hannibal verò econtra cū decernendum sibi neceffariò esset, & ad illud supremum gloriæ certamen quo nullū vnquam perniciosius, nullum magis terribile vel memorandum quoque, quum vel omnium gētium imperium, vel perpetuum seruitutis iugum suis fore videret, ex Scipionis hostis sui sententia omniumque qui armorum vel militarium rerū gnari erāt, id laudis affecutus, vt suorum cohortes mirabili astu & diuina potius quàm humana ratione disponderet: elephantos enim octoginta trementes in terga turres, militibusque refertos, habentes, in prospectu Romanorum exercitus præsepsit, vt inde suo terrore, impetu atq̃ vi, hostium ad suos tanquā clypeus & murus aheneus accessum prohiberent. auxiliaribus Gallis, Lyguriis, Mauris atq̃ Balearibus ante Pœnorum suorūq̃ ciuium cohortem deinde subsequētibz, ne mercenariis diuersarum nationum militibus, quos non fides, non patriæ pietas vlla fortes ac strenuos redderet, fugiendi facultas daretur: utq̃ primo post elephantos loco positi pugnæ impetum admittentes extinguerēt tū suorū ac Macedonum multitudinem, vt integri cum fessis hostibus pugnādo victores euaderent. Italicos verò & Brutios, tanq̃ infidos, quòd mœsti coactiq̃ magna ex parte terra Italia excedere, imperium ducis & castra sequeretur, in postremam summouit aciem: ad suos postea quum ambo se duces vtrunque recepissent, hortarenturque variè & ignauitiæ notas & præmia militibus præponerent, interim ad initium pugnæ classica Romanorum cecinere, tanto quidem omnium clamore, vt elephanti quos primo agmine anxia tanti ducis cura in præsidium locauerat, fortuna consilium peruertente, in suas acies redirēt, impetuq̃ suo loco adeò turbarent, vt equitibus in fugam versis primam tātæ ruinæ tantæq̃ stragis causam præbuisent. Equitibus enim imminuta Pœnorum

acies

acies, pedes in hostes concurrunt, primoque nixu loco moveri contigit: hos ut motos Romani censere, partim sese ad suos recipientes ac terga dantes, Carthaginiensium aciem adorti sunt. Re autem bene ac feliciter gesta, tot iam fugatis equitibus, tot elephatibus fuis, primisque ordinibus in secundos iam pulsus, inter pugnandum Lalius ac Masinissa qui pauloante pedem referentes aliquantisper profugos insecuti fuerant opportunè redeunt, & quidem equites hostilis exercitus quotquot supererant à tergo incursant, isque quasi inopinatus impetus hostilem aciem tanta complevit formidine, ut ancipiti undique pugna circumventi funderentur caderenturque, nullo pudore, nulla reuerentia tanti ducis valète fugam sistere. Et quanquam sanè ab utroque ipsorum ducum, & ab aliis sepe numero maiores alibi strages editæ sint, grande tamen prælium in primis meritoque seu ducum claritate, seu gentium potètia, seu militum virtute, seu ancipiti cesorum discrimine, seu denique victoriæ effectui inter illustria referendum, quum, auctore etià Floro, non fuerit maior sub imperio Ro. dies quàm ille quo hæc gesta sunt. Ex Carthaginensibus & sociis xx. M. & eo amplius hac in pugna cecidere, totidè ferè capti, signaque militaria c. xxxii. cum elephatis xi. intercepta. Romanis verò qui superiores euasere, nec incruenta victoria fuit: decem namque milia periere. Dux autem ipse Hannibal mœstus, & equitibus paucis admodum comitatus, Hasdrumetum, id oppidi nomen est, fuga se contulit, singula tam ante prælium, quàm in prælio quæ quemlibet magnanimum principem decent priusquam inde abiret expertus. Carthaginem patriam deinde suam profectus vel reuocatus, coram primoribus & summatibus urbis se non prælii modo, sed belli vniuersa gloria inferiore euasisse, & à Scipione victum & superatum esse non iuit inficias. Cornelius Scipio cognomento Africanus, aduersus Hasdrubalem Pœnorum ducem in Hispania bellum gerens, quum per aliquot dies non quo dimicaturus esset ordine duxisset exercitum, ac hostes pari ordine seruato proficiscerentur, eodè die quo manus conferere instituerat, instructionis mutauit ordinem, & quibus ipse præualebat infirmissimas hostium partes una acie aggressus facile fudit. Theogenes Atheniensis, quum exercitum Megaram duceret petentibus acierum ordinem respondit, ibi se daturum: deinde clam equites præmisit, eosque hostium specie impetum in socios retorquere iussit: quo facto tanquam ad hostium occursum prepararetur, permisit ita acies ordinari ut quo quisque loco voluisset cõsisteret, ut inertissimus quoque quisque retro se dedisset, strenui autem in fronte prosiliissent, ut quemque inuenerat stantem, ita ad ordinem milites prouexit. Adderem his ego Arcturi regis placita, cuius apud nos nescio quæ verax, sed noua utique, & ob id ipsum suspecta mihi est fama: et quæquæ historiis miscere fabulas nihil sit aliud quàm mœdacio veri fidem imminuere, eius tamè hac in re gesta, vel quæ geri potuerunt, cõducibilia plurimum, non fuisse equidè quæ affirmasse maluerim. Hic enim in acie, ut aiunt, instituenda peditatum quidem omnè per se ponebat, equitatum quoque quumque pedites pugnam iniissent, equites superuenientes aduersam aciem dissipabant. Præter hos autem seorsum quosdam manipulos militares collocabat, qui prælio seruescente superuenientes, hostes impeterent. Ita cum fessi integris à tergo vrgerentur, suo commeto nunquam non victor

Et in omni praelio fuit Alexander, peditatum in mediâ aciem, equites à dextro læuoq; cornu disponens. Idem aduersus Archelaum quum hostium copias multitudinemq; vereretur, virtute autem suorum fideret, aciem in omnem partem spectantem ordinauit, vt circumuentis vndiq; pugnandi facultas esset. Hic idem aliquando omnibus ad pugnam structis, quum prætores militum interrogassent, ad hæc aliudne quicq; iuberet, Nihil, respōdit, nisi vt barbæ Macedonū abraderētur. Parmenone verò admirante, an ignoras, inquit, ansam in praelio nullam esse quàm barbæ meliorem? M. Antonius aduersus Parthos qui infinita multitudine sagittarum exercitum eius obruebant subsidere suos & testudinē facere iussit, supra quam trāsmiſsis sagittis sine militum noxa exhaustus est hostis. Quod si hostilis acies insolubilis sit, vt plerisq; mos est, scutorum testudine cuneos insolubiles efficere inuenti sunt aliquādo iuuenes militiæ Romanæ, qui supra insilirent & scuta manibus euellētes desuper vulnerarēt. Scipio Æmilianus ad Numantiam non corhortibus tantum, sed cēturiis sagittarios & funditores interposuit. Fuit & mirabilis Romanorum aduersus Latinos Latinorūq; aduersus Romanos in omnibus penè par instruenda acie ratio, cum aquis ante omnia vtrinq; viribus, eodem animorum ardore, iisdem militaribus institutis, eodem armorum genere congruentes, milites militibus, centuriones centurionibus, tribunos tribunis cōpares collegissent: quūq; in vnum manipuli plures coisſent, plures hastati, & scutati, & principes, antepilarii, vexillarii, triarii, rotarii & accēsi, hisq; omnibus quū munitus esset exercitus, hastati omniū primi pręliū inceptarūt: qui si hostibus pugnādo inferiores reddebantur, ipsi sese ad suos recipientes à principibus excipiebātur, tuncq; principes qui dicti sunt decernebant, & subsequebātur hastati: q; si à principibus quoq; infelicitè dimicatum esset, ad Triarios qui postremos claudebāt pedetentim referebantur: uqi quū in acie tertio ordine extremis subsidio locarentur cōsurgentes, hostes incessabant: hi quanquam spei nihil suis pōst relinquerent, hostibus tamē formidinis plurimum afferebant, quum velut fusos profligatosq; hostes insecuti, & victoriæ cōpotes, inopinatam extemplo aciem, scutis & hastis horridam munitamq;, & militum numero auctam intuerentur. Instructis itaque, sicut ante dictum est, ordinibus, aduersus Latinos Romani in acie processere, & Manlius & Decius eorū dextro ac læuo cornu præfuere. Adiectū est aliquid Romana disciplina per Q. Neuium centurionem in exercitu Fuluii Flacci procos. contra Cāpanorū multitudinē, ad instruendam aciem, præter eam quæ est ex equitibus peditibūsq; pugnā: lecti nanq; agilitate corporis iuuenes, leuibus armis tecti, galeiculis gladiisq; ac septenis hastis quaternorū circiter pedum armati, post terga equitū insidebant, & cū ad hostem ventum erat, equis desilientes hostem ex improviso confodiebant, Velites ipsi huiusmodi pugnatōres appellant. Samnites præter ceteros belli apparatus, vt acies sua fulgeret nouis armorū insignibus, fecerunt. Duo nāq; illis exercitus erant, & scuta alterius auro, alterius argēto calata, spōgia pectori tegmentum, et sinistrum crus ocrea tectū, galezq; cristatę, quæ speciem magnitudinis corporū adderent, tunica auratis militibus versicolores, argēatis lintes, quibus apparatibus formidinis plurimū & terroris aduersę parti

redde

redderetur. Fidenates, & Falisci, Veientes item et Tarquinienſes quia pates armis non erant, ad terrorem in acies hoſtiles mouendum, cum plurimis ſuorum noua acie irrumpente, & inaudita & ante id tempus inuſitata, in habitu ſacro ſacerdotibus faces & angues fanatico velut inſtructa curſu præferētibus, Romanorum pari modo aciem exterruere. Scythicæ gentis Amazones exercitum ad pugnam ingreſſuræ tegmenta corporum pro armis habuere, ſerpentū magnorum coria, quorum, & quidem præter fidem, ingentium copia in Lybia ſuperſt: vtebantur longis enſibus, haſta & arcu, quo non ſolū exaduerſū pugnātes vulnerabantur, ſed fugiendo feriebant inſequentes. Aduerſus Carolū quoq; in Hiſpaniis Arabes mirabili arte in inſtruēda acie uſi perhibētur: equitatu nāque in acie directo, Arabes contrā laruarum inſuetam faciem obiciētes, ſimul & tympanorum ſtrepitus concitantes, equis pauefactis, equitatum omnē pepulerunt: nec fuit reſiſtendi facultas, donec equorum facie velata auribusq; obturatis milites rigidis perſonarū ſimulachris repugnarent. Baleares tribus fundis quiq; in præliis armantur, vna caput cingunt, altera ventrem, tertia in manibus geſtatur: in prælio multo maiores lapides quā reliqui ita iactāt robuſtè, vt ab aliquo tormento lapis videatur emiſſus, in urbium expugnatione lapidū iactu eos qui deſuper ex propugnaculis tuentur mœnia vulnerāt, in pugna vero ſcuta, galeas, omneq; armorum genus confringunt, tantāque vis ac peritia his eſt, vt creberrimè grandinis modo in aduerſam partem & propinquantē iam terre claſſem effuſa intrare portum ſinant neminem: quodcunq; enim volūt lapide miſſili facile contingunt. Nec eſt quod gentis huius quiſpiam certiſſimos miretur ictus, quum hæc ſola gentis arma ſint, idq; vnum ab infantia ſtudium: nam cibum puer à matre non accipit, niſi quem ipſa monſtrāte, funda percuffit. Troglodytæ Aethiopum gens tātæ velocitatis quū ſint vt feras curſu pedum aſſequantur, in aciem arma hæc ferunt hi, ſcutum ex corio crudo bouis rotundum, & ferarum clauam: arcus alii lanceasque, nec, vt Græci, ob iram aut ambitionē, ſed pabuli gratia belligerantur inuicem. In eorum concertationibus primū iactis lapidibus quoad aliqui vulnerentur concertant, cum arcu quo admodū exercitati ſunt pugnantes, mutuis vulneribus cadūt, eorūmq; certamina dirimūt quæ ætate præcedant fœmine, quibus nullo periculo in medium prodeuntibus (nefas eſt enim has vlllo pacto lædere) extēplo à certamine ceſſāt. Macæ qui circa Syrtes habitant, inter ceteros Lybios quum ſint corporibus etiam agiles, patria verò vt plurimū plana, neq; enſe, neq; galeis, neq; aliis armis inter pugnādum vtuntur, tantū ferunt haſtas, lapidesq; in vaſis ex corio factis delatos, cū his certantes, tum in congreſſu, tum etiam abeundo primò hoſtem ferire conātur, ad curſū & lapides rectè iaciendos longo uſu edocti, ergaq; externos nullū ius, nullam omnino fidem ſeruant. Germani acies ſuas rhedis circundare ſoliti ſunt, ne cui ſpes in fuga relinquatur, hiſq; impedimēta imponūt. Iidem equeſtrē aciem ſic ſtruūt, equitum quot milia lectiſſima ſunt, totidem numero pedites velociſſimi & fortiſſimi, quos ex omnibus copiis ſinguli in ſingulos ſalutis ſuæ cauſa delegerint: cū his in præliis verſātur, et ad eos ſe eq̄tes recipiūt, hi ſi quid ſit durius, concurrunt: ſi quis grauiori vulnere admiſſo equo deciderit, circumſtunt:

stunt: si quò sit longius aut celerius recipiendum, prodeundi tanta est celeritas, horum exercitatione ut iubis equorum subleuati eorum cursum adæquēt. Celtiberorum quidem scutis leuibus certant, alii rotundis umbonibus magnitudine clypei cruribus ocreas ex pilis factas inuoluunt, galeas ferunt æneas cristatas plumis, gladios insuper ex ferro puro ad palmæ mensuram: qui in conferta pugna ferrum suo more ad conficienda arma præparantes (nam ferreas laminas in terra abscondentes ibi ita diu esse sibiunt quoad debiliore parte ferrugine absumpta validior superfit) ex eo tunc enses fortissimos, tunc cetera ad belli usum arma necessaria componunt: hoc pacto fabricata adeo cadunt omnia ut neque scutum, neque galea, neque aliud quid eis obstat: duobus gladiis fulti cum equestri certamine superiores euaserunt, ex equis desiliunt pedestremque adiuuant pugnam. Sueuorum gens quæ longè maxima & bellicissima Germanorum omnium est, equestribus præliis sæpe & equis desiliunt, ac pedibus præliantur, equosque eodem remanere vestigio assuefaciunt, ad quos se celeriter quum usus fert recipiunt. Galli equitum acie instructuri, inter equites raros sagittarios expeditosque levis armaturæ interponunt, qui suis auxilio sint, atque impetum equitum sustineant: pedites autem pugnaturi nudabantur, vel nudi super umbilicum vastis scutis & prælongis gladiis accincti in pugna persistebant. Adhæc cantus inchoantium prælium & ululatus, & tripudia, & quatientium scuta in patrium quendam modum, horrendos armorum crepitus, omnia de industria composita ad terrorem: verum hæc quibus insolita atque insueta erant aduersus Græcos, & Phryges & Cares multi ad victoriæ momenti erant: aduersus autem Romanos quibus Gallici tumultus vanitates notæ erant, nullius vel quàm parui. Nam tamen si semel atque iterum ad Cremeram et ad Alliam olim fuderint maiores nostros, in deterius tamen eorum quotidie data res est, quum ex eo tempore per ducentos iam annos pecorum in modum colternati, caesi, fugatique sint: ac plures quoque de Gallis victoriæ quàm de toto orbe terrarum per Romanos habite, ac literarum custodiæ traditæ memorentur. Galatæ in pugna iugis utuntur, quæ rhedarius & assessor ducunt, in bellis obuium hostem iaculo ex curru primum appetunt, tum relicto curru pedites ensibus certant. Quidam adeo mortem contemnunt, ut pugnent nudi: custodes corporis ex liberis hominibus pauperes eligunt, qui & pro aurigis in pugna seruiant, & ferant scutum: instructa acie præire consueuerunt, & ad singulare certamen hostium fortissimos prouocare arma, ut hostem terrent quatientes, capita hostium in acie cadentium abscissa equorum alligant collo, hostium spolia sanguine perfusa famulis tradunt, in foribus domorum cum cantu atque hymnis affigenda, quemadmodum feras solent venatu captas: hostium nobiliorum capita aromatibus uncta in terris condunt, summa diligentia ostendentes ea hospitibus, nulloque pretio ea vel parentibus vel aliis reddunt. Britanni vel Belgis Galliarum populis sua cura hæc inuenta etiam sunt, essedis & carris apud ipsos primum repertis struunt genus pugne, quod eiusmodi est, Equis enim huiusmodi curribus iunctis & bellatoribus impositis, omnes primo partes perquirant, inter media equitum agmina tela iacientes, atque ipso terrore equorum & strepitu rotarum superstantis hostis, insolitusque eius tumultus, nonnunquam Romanorum

horum conterruit equos aliorumque ordines plerunque perturbavit, Ceterum hi quam se inter turmas immiserint, effedis desiliunt & pedites præliantur. Interea aurigæ paululum e prælio excedentes, ita se locant, ut si ab hostibus suis premantur, tutum præceptum ad eos habebat: ita mobilitatem equitum, peditum stabilitatem in præliis præstât, usu quotidiano & exercitatione instructi ut & declivi & præcipiti loco equos sistere, moderari, ac flectere per temonem, percurrere & iugo insistere, & in currus quam ocissimè se recipere consueverint. Quod genus pugnae ab orientalibus sumptum puto, qui curribus falcatis utuntur in præliis, ex quibus est pugna haud dissimilis. Multa in his spes orientalibus fuit. Filii Ioseph multo tempore ab hereditate prohibiti sunt curruum falcatorum metu. Sifara noningentos in expeditione contra Israelitas produxerat. Darius eam speciem obiecit Alexandro, quos ille laxis ordinibus suos iussit excipere, & non impune vagari. Hos in bellis & rex Mithridates, & rex Antiochus, alique plurimi nobilissimi duces habuerunt. Ex equo acies ubi armis ad pugnam instruere Theffali prius docuere, hos postea omnes penè secutæ nationes, equis ad certamina usæ sunt, ac in dies magis magisque utuntur: verum Scythæ non equos pro bello, sed equas malunt: quoniam vrinant cursu non impedito. Colophonii & Castabolæses canibus in bella ductis primas acies instruebant, tutissima ac fidissima hominum auxilia, non æris alienarumque stipis indigna, nec dominorum fidem detrectantia. Dominos enim constat canum auxilio à grassatoribus sepe defensos, & pugnasse eos aduersus hostes pro dominis Garamatum regis exemplo, quem ducentorum canum acies obiciētes sese contra resistētes propter bella, ab eo quo detinebatur exilio reduxere. Seianus perfidus miles, acerrimos canes ut sibi vni māsuetos & mites, hostibus verò in acie feros & immanes habere posset, sanguine pascebat humano: Baetros, credo, secutus: qui canibus humana carne nutritis obiciunt senes: quod cum Alexandri præfectus Siasanor emendare voluisset, penè amisit provinciam. Aduersus Amilcarem Hispani, non canes, sed boues vehiculis adiunctos in prima fronte locarunt, vehiculæque rhelsing, sulphuris, ac capri plena, ubi æneatores pugnae signum dedere, incēderunt: actis deinde & exagitatis sic bobus, consternatam ac dissipatam hostium aciem reliquere: neque enim ludibriis præcipitiq; furore, sed alta consilii meditatione his inuentis maiores bella tractabant, deserta quoque requirentes, ut elephatos ac terrificas feras etiam ad pugnam cogerent. Equidem de natura elephantorum non operose tractandum, quoniam in remotis orbis partibus reperiuntur: quæ autem ad bellorum usum attinent, his instandum. Capti quam ocissimè mitificantur ordeï succo, truncos gratissimo in cibatu habent: palmas quoque celsiores fronte præsternunt, atque ita latentium fructum assumunt manduntque: & si pabulum in præsepio positum attingi cōtingat à mure quæ maximè animalium odere, fastidiunt, in potu quoque hausta hitudine, quam Sanguisugam vulgo appellat, cruciatum maximum sentiunt: & quod ad docilitatem attinet, minimi Aethiopis iussu discunt subsidere in genua, ambulare per funem, militare, turres armatorum in dorsis ferre, magna ex parte Persarum & orientalium regum bella conficiētes. Ad acuendos verò eos in prælium, linteum vug vel mori sanguine tinctum eis ostendunt:

&

& prosterant licet acies, proterant armatos, suis tamen & muris animatis exigui stridore ac visu (tanta est rerum natura) terrentur, territi vulneratique retro semper cedunt, haud minore quandoque suarum partium pernitie. Semiramis bellum Indis motura, inferior illis elephantorum apparatu, rem excogitavit, qua terreret Indos cogitantes nequaquam extra Indiam elephantos esse. Occisis igitur ccc. bouum milibus, carnes operariis distribuens, coria insui fecit elephantorum instar, quæ postmodum fœno referta veri elephantum speciem præ se ferebāt: intus hominem, camelumque super quo sedens formam beluæ duceret, inclusit, hæc in loco semoto occultoque acta, ne qua exterius emanare possent, utque inde improuisa re percussi, veras bestias existimarent: his biennio confectis, tertio in Bactris coëgit. Fuerunt præter aliam infinitam multitudinem currus ad milia centum, erant totidem numero homines supra camelos cum gladiis cubitorum quatuor: assuefecit autem equos ne eis simulachris terreretur, quod & Perseus Macedonum rex multis post annis in eo bello imitatus. Verum neque illi in bello, neque Simiramidi profuerunt: audita enim rex Indorum tum exercitus magnitudine, tum ingenti apparatu belli, conatus est excedere Semiramidis vires, accitis maioribus quam quæ erant Semiramidis copiis, elephantorumque syluestrium venatione facta, plurimos ad bellum instruxit, ut verum terrorem, quem intulerunt aspicientibus iniicerent. Pyrrhi bellis hi primum in Italia visi fuerunt, quippe qui usque ad id temporis inuisos Romanis, numero xx. in Italiam primus inuexit. L. Metellus pontifex victoria de Pœnis captos cxlii. ut quidam clx. traxit ratibus, quas doliorum consertis ordinibus imposuerat. Antiocho regi, Antipatro autore duo fuere celebres in bellicis rebus, cognominibus suis appellati atque distincti: etenim nouere ea. Certe Cato quum imperatorum nomina annalibus describeret, eum qui in acie Punica fortissimè præliatus est, Sutrum tradidit appellatum, altero dente mutilato. Antiocho vadum fluminis eis aliquando reuinit experiendi Ajax, alioquin dux agminis semper. Tunc pronunciatum est eius fore principatum qui transisset, ausumque Patroclum, ob id phaleris argenteis, quibus maximè gaudent, & reliquo omni primatu donauit, ille qui notabatur inedia vitam finiens, mortem ignominie prætulit. Mirus namque his pudor est, victique vocem fugiunt victorum, terramque ac verbenas porrigunt pudore. Idem rex quum in præalti fluminis transitum elephantos compellere non posset, nec nauium copiam haberet, iussit ferocissimum elephantum sub aure vulnerari, & eum qui vulnerasset statim transnato flumine procurrere, elephante exasperatus ad sequendum doloris sui auctorem tranavit amnem, reliquisque idem audendi fecit exemplum. Antiochus quem Eupatorem dixerunt xxxii. in acie contra Iudæos produxit, in subsidium cuiusque bestie quingentis equibus deputatis, in singulis turribus fuere pugnatrices xxxii. electi. Hannibal aduersus Scipionem in Africa quum exercitum dirigeret, elephantos octoginta in prima fronte locauit, ut auxiliares Gallos & Ligures, Mauros & Baleares, Pœnis à tergo stantibus, à fuga arcerent, hostiumque aciem terrore peruerteret, Cæsare dictatore, tertio consulatu suo viginti etiam elephanti contra pedites quingentos pugnauere, itemque totidem turriti cum sexagenis propugnatoribus eodem quo

L

prios

priores numero peditum & pari equitum ex aduerso dimicante, prima inter regem Pyrrhū & Leuinum consulem apud Heracleam Campanię vrbem, fluuiumq; Lyrim pugna commissa, introducti inter concurrentia agmina elephantum forma truces, odore graues, mole terribiles, vt videre Romani, nouo pugnandi genere circūuenti, & territi, equis maximè pauitātibus diffugerūt: sed postquā Minutius Centurio quartę legionis primus hastatus protensam in se, haud improprie belluę manū appellatam gladio defecuit, atq; in suos sœuire coëgit, eius immoderato discursu perturbari ac permisceri ordines cœpere, finisq; pugnæ beneficio etiam noctis impositus est. Secunda inter Pyrrhū eundem & Romanos pugna fuit P. Sulpitio, Decio Murena consulibus, vbi elephāti qui prima pugna vulnerati atq; in fugam posse cogi deprehensi fuerant, subiectis inter posteriora & molliora ignibus exagitati, ardentes insuper machinas furore trepidi circūferentes exitio suis fuere. Tertia inter Pyrrhū & Romanos pugna fuit Curio Dentato consule, vbi elephantibus in subsidium missis Romani assueti iam pugnare cum belluis, cum malleolos stuppa inuolutos ac pice oblitos insuper aculeis tenaces preparauissent, eosq; flagrātes in terga belluarum turrēque vibrassent, non difficile furentes, ardentesq; belluas in eorum excidium quorū subsidio fuerant retorserunt: Eosdem aliquando Velites à volitando dicti vel à Græco *ῥέλαψ*, id est, iacēdo, quod genus militiæ paulo antè repertū fuerat, fabrilī scalp̄o inter aures adactō, retrō agebant, & quū à suis regi nō possent, necabantur. Id genus occidendæ belluę cū opus esset, Hasdrubal Hānibalis frater primus inuenit, vnumq; vno ictu confectum accepimus telo in vitalia capitis per oculum recepto: ipsi tela ceteraq; quę hēserint corpori, olei potu decutiunt. Contra hos diuersa resistendi ratio fuit, bini equi cataphracti ad currū iūgebantur, quibus insidentes longissimas sarissas in elephantos dirigebant: muniti enim ferro, nec à sagittariis quos elephantī vehebant lædebātur, & ipsorū impetum equorū incurstatione vitabāt. Cataphractos alii mittebāt milites, ita tamen vt aculei ferrei vndecunque in eorum armis prominerent, ne veniētem in se militē sine vulnere elephāti possent excipere. Alii velitum aciem his obiecere, dato eis p̄cepto vt quā primū elephanti ab hostibus acti spatium intermisso reciperentur, ad elephantorum impetum vel retrō, vel pōst, vel ad latus contunderent equitatum. Per multi quoq; quo nihil tutius erat, eminus fundis eos per quos regebantur elidebant, sicq; in suos plerunque lapidibus adactę belluę, & amissis rectoribus sœuire cogeabantur. Venientibus nonnulli quasi terrore quaterentur, continuas detrahebant cohortes: manipulisque inter se distātib; spatium dabant, cūque agminis medium attigissent, circumfusa militū multitudine obruebantur, illæque vnā cum rectoribus aliquando intercipiēbātur. Camelos Vitelliani in terra Aphrica, & aliquot clari etiā duces in aciem produxere, qui ante legiones positi, aut cum legionariis mixti, cū cominus pugnaretur, hostiū sæpe acies puertere. Cræsus numeroso ac p̄potētī hostiū equitatu eos obiecit, quorum nouitate aspectus, odore, atque horrore trepidantes equi, nedum equitum, verum etiā peditū suorū acies peruerterūt, vincēdosq; hostes p̄buerūt. Cameli itē cū Scipione Antiochū deuicere, & cū Archelao

item

item ad Orchomenum & Cheroniâ conseruisse camelos memoriae proditum est. Horum qui in pugna praestent nonnulli gibbum duplicem in dorso habet, duos quoque in bello in certamen sagittarios ferunt dorso, inuicem contrarie resistentes: alterum à fronte versus hostem, alterum contra persequentem pugnantes.

Tentarunt etiam Poeni, ut Lucretius inquit,
tauros in munere belli,
Expertique suos scauos sunt mittere in hostes,
Et validos partim praese misere leones,
Cum ductoribus armatis scauisque magistris,
Qui moderarier his possent vincisque tenere.
Nequicquam quoniam permixta caede ruentes
Turbabant scaui nullo discrimine turmas,
Terrificas capitis quatientes vndique cristas:
Nec poterant equites fremitu perterriti equorum
Pectora mulcere, & frenis conuertere in hostes.

ROBERTI VALTVRII

AD ILLVSTREM HEROA SIGIS-
mundum Pandulphum, de re Militari
Liber Septimus.

*De Religiosis, hoc est, infaustis uel infamibus mensium quorundam diebus, ac
tempore ad bellum idoneo*

Cap. 2.

Attenuis, Sigismunde Pandulphe, de instruenda acie secundum diuersos ducum astus, variasque rationes de impugnatione huiusmodi atque expugnatione, si quando usus tulerit, ad praesentium ac posterum instructionem dicta sint: deinceps ut erat propositum, de religiosi temporis diebus ac mensibus praesenti materię subiacentibus, quos infames, atros, vel infaustos in xi. commentariorum grammaticorum Nigidius appellauit, pauca memorare exempla forsitan non incongruum erit, seu recte seu perperam id fiat. Mensis itaque octobris pridie nonas Romanos primo quidem à Cymbris sub Scipione exercitu priuatos fuisse constat: postea verò imperatore Lucullo Armenios & Tygranem uicisse. Lucullus enim in Armenia cum decem milibus peditum & mille equitum aduersus Tigranem, qui centum quinquaginta milia hominum in expeditione haberet hoc die profectus cum esset, quo Scipionis copiae consumptae sunt à Cymbris, & quidam dixisset Romanis illum diem infaustum esse atque formidabilem. Pugnemus igitur, inquit, hodie impigre, quò hunc quoque Romanis diem ex atro

L ii &

& tristi hilarem iocundumq; reddamus: atq; quum pugnasset illósque fugasset, Romanos quinque leto interceptos amisit, hostium verò supra centú milia occidit. Mensis nouembris clades Barbaris magnas euidenter intulit: hoc nanq; mense Alexandri regis ductores ad Granicum vicit, & Carthaginienses septima & vigesima die apud Siciliam à Thymeleóte victi sunt, sub quam dié Ilion captú videtur, sicuti Ephorus, & Callisthenes, & Damasches, & Philarchus perhibent. Bœotiis quidem contigit mensis Ianuarii quinta die binas præclaras & insignes victorias cœpisse, vtpote quibus Græciæ libertatem restitueret. Februarius Græcis haudquaquam æquus extitit, huius septimo die pugna cū Cranone, ab Antipatro victi funditus periere, & in Cheronia átea aduersus Philippū haud fœliciter pugnauere. Hac eadem die februarii eodemq; anno qui cum Archidamo transiere in Italiá, ab illius loci Barbaris fœdè consumpti sunt. Vigesima nona Carthaginienses obseruant, vt quæ plurimas eis & maximas calamitates intulerit. Mensis Martii sexta quidē die Marathone, tertia verò in Platæis simul & apud Michalem Persæ à Græcis deuicti sunt: quinta verò & vigesima die, Arbelis Atheniēses nauali pugna circa Naxon victores fuere, sub ipsam præterea eiusdem mensis vigesimam diem Macedonum Athenienses præsidium cepisse, quo die mystico lustrant Baccho. Apud Romanos præliares etiam dies sunt, qui ab iustis non segregantur: siquidem iusti sunt cōtinui xxx. dies, quibus exercitui imperato vexillum rufi coloris in arce positum est: præliares autem omnes, quibus fas est res repetere, vel hostē laceßere: eligēdi enim ad pugnandum diem Romanis tunc fuisse licentiam constat, si ipsi inferret bellum. At cū exciperent, nullum obstitisse diem quo minus vel salutem suam, vel publicam defenderent dignitatem: vitabant & ad viros vocandos dies qui essent notati rebus aduersis. Dies autē qui sunt postridie Kal. nonas, idus, quancūq; ad rē sanè militarē nihil attinere notet Varro, sed ad solas actiones respicere priuatas, ad omnia tamen maiores nostri cauendos putauerunt: quos etiam atros, velut infausta appellatione damnarūt: ob hanc causam dictos hobitosq; atros Seruius Flaccus scribit, quòd vrbe à Gallis Senonibus recuperata L. Actilius in senatu verba fecit, Q. Sulpitiū tribunum militum ad Alliam aduersus Gallos pugnaturum, rem diuinam dimicandi gratia postridie fecisse, cum exercitu populi Romani occisum. Item apud Cremeram multisque aliis temporibus & locis post sacrificium die postero celebratum malè cessisse cōflictū, & post diem tertium eius diei urbem præter Capitoliū captam fuisse, quàm pluresque alii senatores recordari se dixerunt, quotiens belli gerendi gratia res diuina postridie Kal. nonas, idus populi Romani facta esset, eius belli proximo deinceps prælio rempublicam malè gestam esse, tūmq; ea re per senatum in pontifices reicta, vt ipsi quid videretur statuerent, pontifices decreuerunt, vt hi dies neq; præliares, neq; puri, neq; cōitiales essent, nullūq; his diebus sacrificiū rectè futurū: quod nec doctissimū poetā Ouidiū præterit, primo Fastorū dicet, Vendicat Ausonias Iunonis cura Calendas,

Idibus alba Ioui grandior agna cadit.

Nonarum tutela adeò caret omnibus istis

Ne

Ne fallare caue proximus ater erit.

Omen ab euentu est illis : nam Roma diebus

Damna sub aduerso tristia Marte tulit.

Hæc tibi dicta semel totis hærentia fastis,

Ne feriem rerum scindere cogar, erunt.

Ante diē tertium nonas Octobris, & ante diem sextum idus Nouembris nihil in repub. maiores nostri geri voluerūt. Itaq; per hos dies nō cū hoste manus cōferebantur, non aliud quodcunq; in repub. non exercitus scribebantur, non comitia habebantur, nō aliud agebatur, nisi quod vltima necessitas exegisset administrabatur. Ante diem quoq; quartum Kal. vel nonas, vel idus, tanquam inominabilem diē pleriq; vitant, cuius obseruationis an religio vlla sit, memoriæ proditum nihil inuenio, nisi quod Claudius annaliū quinto, cladē illā pugnae Cannensis vastissimam factam dicit ante diem quartū nonas Sextiles. Ante diem insuper xv. Kal. Sextiles à Romanis haud procul fluuio qui Allia nūcupatur ac xi. milibus passuum via Sabbaria ab vrbe distat, instantibus Gallis malè pugnatum est, fusaq; extemplo Romana acies, ad ripam fluminis quo sinistrū cornu defugerat, à Celtis tāta strages facta, vt vrbi subito subsecuta ruina, & patrū cædes, atq; Capitolinae arcis obsidio. Eorum fuga verò nocturna fuit, eo tēpore quo cōmissa est, pugnatumq; est circa æstatis finem circāq; plenilunium, quo die ingens & antea clades in Fabios ad Cremerā flumen inter vrbe & Veios acciderat: sex & trecēti nanque patritii milites omnes ex eodem genere eademq; familia vna die à Veientibus cæsi sunt. Pompeius etiā fugientē Mithridatem ad prælium compellere cupiens, noctis tempore expugnationē fieri statuit: quē Pompeius infecutus, vt luna tunc orta à tergo Romanis erat, Mithridates exercitus longitudine vmbrarum, proximitatem hostium ratus, cūcta in irritum tela fudit: illi inermes aggressi, sinē labore certaminis vicerūt, & castra ceperunt. Hannibal apud Cannas hac militari temporis ratione & astutia vsus non noctis tempore, sed orto iam sole aduersus Romanos dimicaturus, ita suos ad pugnam struxit, vt contra solem orientem exercitum Romanū pugnare cogeret, contrāque Eurum ventum quem nostri Vulturum vocant: nā in morem ardentis fulminis mane more suo perflare solitus tunc flabat, rapidūque puluerem ex patentibus torridisq; campis eleuabat, & supra Carthaginensium phalanges ad ora Romanorum impellebatur: sicq; cum Euri vel Vulturni vici adiutorio, ac fulgoris oculos hostium perstringentis, Hannibal illam memorabilem & immortalem Cannensis pugnae gloriam sibi adeptus: vbi ipse quum esset crudelissimus Romanisque infestissimus, tanta tamē inimicorum atrocissimorum cæde faciat, parci iussisse perhibetur. Par postea ratio Romanos iunxit. Marius enim & Catullus cōf. contra Gallos pugnaturi, virtuti dolum addiderunt: primū nebulosum nacti diem, vt hosti inopinanti occurrerent, tum ventosum quoque vt puluis in oculos oraque ferretur, tum acie cōuersa in orientem, vt, quod ex captiuis mox cognitū est, ex splendore galearū ac percussu ex aduerso visum eorum puluis oppleret, & splendor hebetaret, totā terribilē Gallorū multitudinē minima Romanorū clade profligauere. Est etiam

L iii præterea

præterea suas sabbatissimi ratio Iudæis, qua quum eis nefandum sit quicq̃ feriæ rei facere, Diuus Augustus Vespasianus adortus eos superauit. Eosdē alia atq̃ huic dissimili ratione subegit Antiochus: is enim quum Hierosolymā obsideret, Iudæis ad maxima illa solennia petentibus dierum septem inducias, nō eas modò dedit, sed etiam tauris auratis cornibus odoribusq̃ & pigmētis affatim preparatis, ad portas vsque pompam egit, atque sacrificio illorū sacerdotibus tradito, ipse in castra rediit: Iudæi verò admirati, cōtinuò sese post solēnitatem dedidere. Est & aliis gentibus alia quoq̃ temporis ratio. Nam Mylciades quū Persas triduanæ religionis ocio teneri didicisset, improuisos inuasit & obtinuit. Atheniēses quū subinde à Lacedæmoniis infestaretur, diebus festis quos sacros Mineræ extra urbem celebrabāt, armis veste cēlatis peractō ritu suo, non statim reuersi Athenas, sed potius inde raptim actō Lacedæmonem versus agmine, eo tempore quo minimè timebatur, agros hostiū quibus subinde prædæ fuerant, vltro depopulati sunt. Atheniēses simili modo vbi aduentare Darium compererunt, quanquā auxilium à Lacedæmoniis poposcissent, tamen quū detineri Persas quadriduanæ religionis ocio compertum haberent, spem religionis occasione sumentes, instructis tantum decem milibus ciuiū & Plateensibus auxiliaribus mille, aduersus sexcenta milia hostium campis Marathoniis perruperunt, Mylciade eius belli duce, qui celeritate magis q̃ virtute fretus, alacri satis expeditione prius hosti cominus hēsit, quā possēt expedito sagittarū ictu propulsari. Tanta in eo bello diuersitas certādi fuit, vt ex alia parte viri ad occidendum parati, ex alia pecudes ad moriendum preparatæ putarentur. Ducenta enim milia Persarum apud campos Marathonios ea tempestate ceciderunt. Germanorum etiam animos quum sortilegarum vaticinia mulierum obtunderent, vt puta quæ fluuiorum cursus, vortices, strepitūq̃ coniectantes futura prædicerent assererētq̃, siue Ariouisti eorum regis instituto, siue lege non esse fas superari eos si ante lunam nouā contenderent, Cæsar satius esse duxit circa tempus inuadere, quā idoneum illis tempus expectando cedere: factō itaq̃ in eorum munitiones & tumultos impetu, nō antea stimulare ac incessere destitit, quā ira deducti pugnam capefferent. His hac de re denique in fugam versis, Cæsar stadiis cccc. ad Rhenum vsque persequens, terram omnem cadaueribus spoliisq̃ referlit. Ariouistus cum paucis præueniēs, Rhenum traiecit: cęsorū numerum lxxx. milia fuisse perhibent.

*De loco metationis insidiisq̃ hostium deligendis: quid speculator,
& quid explorator, in quoq̃ differant.*

Cap. II.

Hic deinde locus castris idoneus deligatur necesse est: ea enim res maximè rationis est bellicæ, vt hostis hostem si petierit, è sublimi repelli non possit, aut sanè collectis viribus excipi: siue igitur ex itinere quiescendum sit, siue castra castris obiicienda, in deligendo loco hāc rationē haberi oportet, vt locus arte vel natura munitus sit, & necessariis sufficiens: arte, veluti fossa, vallo, vel aggere: natura munitus, vt sunt tumuli ascensu difficiles, colles ardui, locaq̃ edita & aspera quę verrucas Cato appellauit, vt loca fluminibus vel paludibus cincta, necessariis sufficiens, vt materies, aq̃, frumē tumq̃

tūq; de proximo peti possint. Quòd si & horū cōparatio habenda sit, loca munita q̄ opulēta viros illustres quælisſe magis inuenio, q̄ & Mario venit in ſucceſſum. Is enim tertio cōſulatu ſuo, bello Cymbrico quū collē occupaffet q̄ cāpo & fluuio imminebat, vbi hoſtes ſe defuderant, quūmq; aqua exercitui deeſſet ad potandum, querelīſque omnium coargueretur, aquam in proſpectu eſſe reſpondit, ſed eam ferro vindicādam. Primis itaque colonibus in pugnam cum clamore ruentibus, ſubſecutus exercitus, mox iuſto certamine compoſitis agminibus, bellum geſtum eſt, & vicere Romani. Iulius Cæſar loca eminentia in omnibus approbavit, quæ ſi negaſſet facultas, irrigua præferebat. Inuenitur etiam Gallicis expeditionibus aliquando iuxta fluuium Axonam caſtra poſuiſſe, quæ res & latus vnum caſtrorum ripis fluminis munebat, & poſt eum quæ erant, tuta ab hoſtibus reddebat, & commeatus, vt à proximis ciuitatibus ſinē periculo aduehi poſſent, efficiebat. Cn. Pompeius in Capadocia locum delegit caſtris ponendis editum, ab imo paulatim procliuē: vnde adiuuāte procliui impetum militū, facile ipſo decurſu Mithridatem ſuperauit. Q. Metellus in Hiſpania citeriore in caſtra hoſtiū humili loco poſita ex ſuperiori parte flumē immiſit, & ſubita inundatione turbatos per diſpoſitos inſidiatores cecidit. Tanto itaq; locus vtilior iudicabitur, quanto fuerit editior: in ſubiectos enim vehemētius tela torquētur, maiorīque impetu pars editior obnitētes propulſat, & impellit, quum hi qui humili ſunt loco caſtramerati, duplex ſubeant cū loco primū, deinde cum hoſte certamen.

De oppoſiti loci poſitione, multitudine, uoluntate, ſtudiis, ac conſiliis.

Cap. III.

Et quoniam præcellentis eſt ducis munus, tum pace, tum maximè bello hoſtium regionem exploratam planēq; cognitā habere, ne omnes ordines temere vagari errareq; contingat, conſiderandum quoq; oppoſitæ ipſius regionis quæ ſit naturalis poſitio, rupib; ne inuia aut fluminibus cinctā, vel paludibus impedita: inhabitantium præterea multitudines quantæ, quæ voluntates, quæ ſtudia, quæ conſilia perquirendū: firmis, an infirmis, natura vel artē munitis præſidiis contineantur: quæ ſingula in ducis conſiderationem deducta: ſi minus per ſe præſtare queant, alios quorumcunque locorum peritiſſimos adiungere oportet. Hæc autem tutè ac commodè poterit, ſi ex vtrorumq; amicis ciuitatibus atq; mercatoribus futuri ſunt qui explorent. Ciuitates enim, omnes qui importēt aliquid, quàm liberaliter ſemper accipiūt. Sunt qui hæc per hoſtes, aut per ſuos, vel etiam per ſeiſſos imperatores quidā ſcrutati ſunt. M. Cato in Hiſpania, quia ad hoſtium cōſilia alio ingenio peruenire non poterat, iuſſit trecētos milites ſimul impetum facere in ſtationē hoſtiū raptūmq; vnū ex his in caſtra perferre incolumen, tortuſque ille, omnium ſuorum archana confeſſus eſt. Iulius Cæſar miſſis equitibus his quos in agris reperiſſet, hoſtium res & conſilia ſcrutabatur: & vt concordī eorū ſententia reperīſſet, quid agendum in cōſultatione deliberabat, & ſcitè ac ſapienter id quidem. Speculatores deinde exploratoresq; de ſuis mittere vniuerſorū ducū inſtitutum eſſe: & quanquam duo hæc vſus ſæpe confundat, diſcernit tamen ratio, & doctiſſimorum hominum auctoritas, vt ſpeculator is ſit qui hoſtilia ſilē-
tio

tio perspiciat, quū explorator clamore peccata cognoscat. Explorare enim antiquos pro exclamare legimus vsos, sed postea prospicere, & certū cognoscere cœpit significare. Per se quoq; nullo extrinsecus adminiculo, explorandi modus quidā est, quo & ipsi duces vli sæpe perhibetur, sicut Aemylius cos. bello Etrusco: hic enim dux apud oppidum Coloniam, multitudinem auium procul cōtēplatus citatiori volatu ex sylua cōsurrexisse, intellexit illic aliquid insidiarū delitescere, quòd & turbatę aues & plures simul euolarent. Præmissis igitur exploratoribus, decem milia Coloniorum comperit, excipiendo ibi Romanorum agmen in itinere, eaq; alio quàm expectabatur itinere latēter missis legionibus circumfudit. Thianicus Horestis filius similiter quum audisset iugum ab hostibus munitū, præmisit sciscitatuos quid rei foret, referentibusq; non esse verū quod opinarentur, ingressus iter vt ex eo loco vidit magnam vim auium simul euolasse, arbitratus est ibi hostiū agmen residere, itaq; circūducto exercitu, illulit insidiatores. Per sese autē hostiū res scrutati sunt Alexander, Sertorius, M. Volusius, ædilis plebis & Maximianus quoq; qui cum Diocletiano postea imperauit, & mutato habitu quidem. Iulium verò Cæsarem & habitus mutatione & per alium, & per sese etiam explorasse cōstat. Nam quū Britanniam expugnare illi mens esset, & insulę statum morēsque hominum percunctari, explorasse per C. Volusenū, vt cōmunis habet historia: sunt tamē non ignobiles auctores qui Cæsarem per seipsum portum & nauigationem, & accessum ad insulam explorasse confirmet: & quanquā illi fortunam suā experti forte probauerint, omnino tamen audacię & temeritatis mihi maxime esse videtur, cōsilium & subsidium totius exercitus periculis obiicere, quū hi omnes aut vitę suę aut alię necis cupidi sint, q̄ huiusmodi vel ipsi sustinuerint, vel alios perpeti coegerint: maxime quū id quod Scipio et Valerius Laevinus cos. & Xerxes pro sua nobilitate memorabile posteris reliquerūt exēplū, nō sēpe sed per raro contingat. Ille enim captus tres Hannibalis exploratores circunduci per castra iussit, ostēditq; his totum exercitum nihil de hostibus percūctatus: mox etiā prandiū dari iussit, eisq; reſectis, impunē redire, vt quę apud Romanos vidissent Hānibali renunciarēt. Hic verò quum non secus intra castra sua exploratorē hostium deprehendisset, magnāque copiarum suarum fiduciam haberet, circunduci cum iussit, terrendiq; hostis causa exercitū speculatoribus eorū quotiens voluisset patere. Postremò Xerxes similiter Darii filius quos in castris speculatores Gręcorū deprehendisset, nullo affecit supplitio, quin vbi iussissent eos circunduci, vt audacter intuerentur exercitum cuius gratia venerāt, liberē quod voluerunt, dimisit incolumes. Præterea non vsquequaque etiā obuiis & transfugis quibusque credendam salutem suā plurimorū periculis edocemur. Babylon enim ingens, quam exercitus capere nulla vi poterat, Zopyri arte capta est: se nanq; plagis affici, auribusq; ac naribus mutilari consultō iussit, ac deformis veluti transfuga urbem ingressus, se cum omnium audientium intuentiumq; consensu ita Darii iussu cæsum mutilatumq; finxit: inde populū cohortatus forti animo vt esset, ac mœnia tueretur patereturq; se vnā cum suis recentiore ira & iniuria laceffitum, bellum contra Darium inire. His nanque

que & aliis huiusmodi Babylonii decepti fraudibus, summam gerendarum rerum omnium curam & potestatem liberam Zopyro tandem omnium transsugio tribuerunt: augendâ verò ad fidem sæpe is profligauit hostes, ac postremò creditam multitudinem in hostium manus duxit: sic vrbs Babylonia, quæ vi non poterat, fraude capta est. Quum autem Darius postea punicū malū quoddam, & id quidem permagnum aperuisset, quærenti cuidam quidnam tantum habere vellet, quāta esset granorū multitudo? Zopyros se velle respondit. Erat autem Zopyrus non modò comes illi, verum vir tum probus, tum amicus, qui vbi sese ipse cecidisset, narēque & aures obtrūcasset, & ita creditus Babylonios fefellisset, ac Dario tradidisset urbem, sæpe dicebat Darius, Zopyrum malle integrum quàm centum capere Babylonas. Iulianus quoque in Parthos expeditionem agens, quum in desertum primò captiuorum habuisset ductorē, postea quidam senior transfuga sub schemate proditoris ei se cōpendiosum iter ostendere pollicitus, quum triduò ambulantes ad maiores solitudines peruenissent, in insidias inciderunt: & mox quidem illum senem fustibus occidere, cōfitementem se hoc pro patriæ libertate fecisse, & libenter aspera quæque pati velle: in quo bello imperator concidit, & exercitus in conditionē adductus est. Valerianus item Augustus doctrina & eloquentia clarus ingentem exercitum in Persas agens, & incautē quidē suorum ac aliorum ductu à Sapore Persarum rege captus, ignominiosa apud Persas seruitute cōsensuit, donec damnationē sortitus, vt ipse accliuus humi, regem ascensurum equum non manu, sed dorso semper attolleret. Ad postremum quum nulla præda hostibus pulchrior nec præstantior quàm exploratorum, vel speculatorum, si capi eos cōtingat, quod sæpe fit, quum persequantur quodcunque se illis peruium obtulerit, non vsque ita fides habēda illis, vt custodia negligatur, sed instructa semper omnia et parata esse oportet, æquē ac si hostem instare vel imminere nunciatum sit.

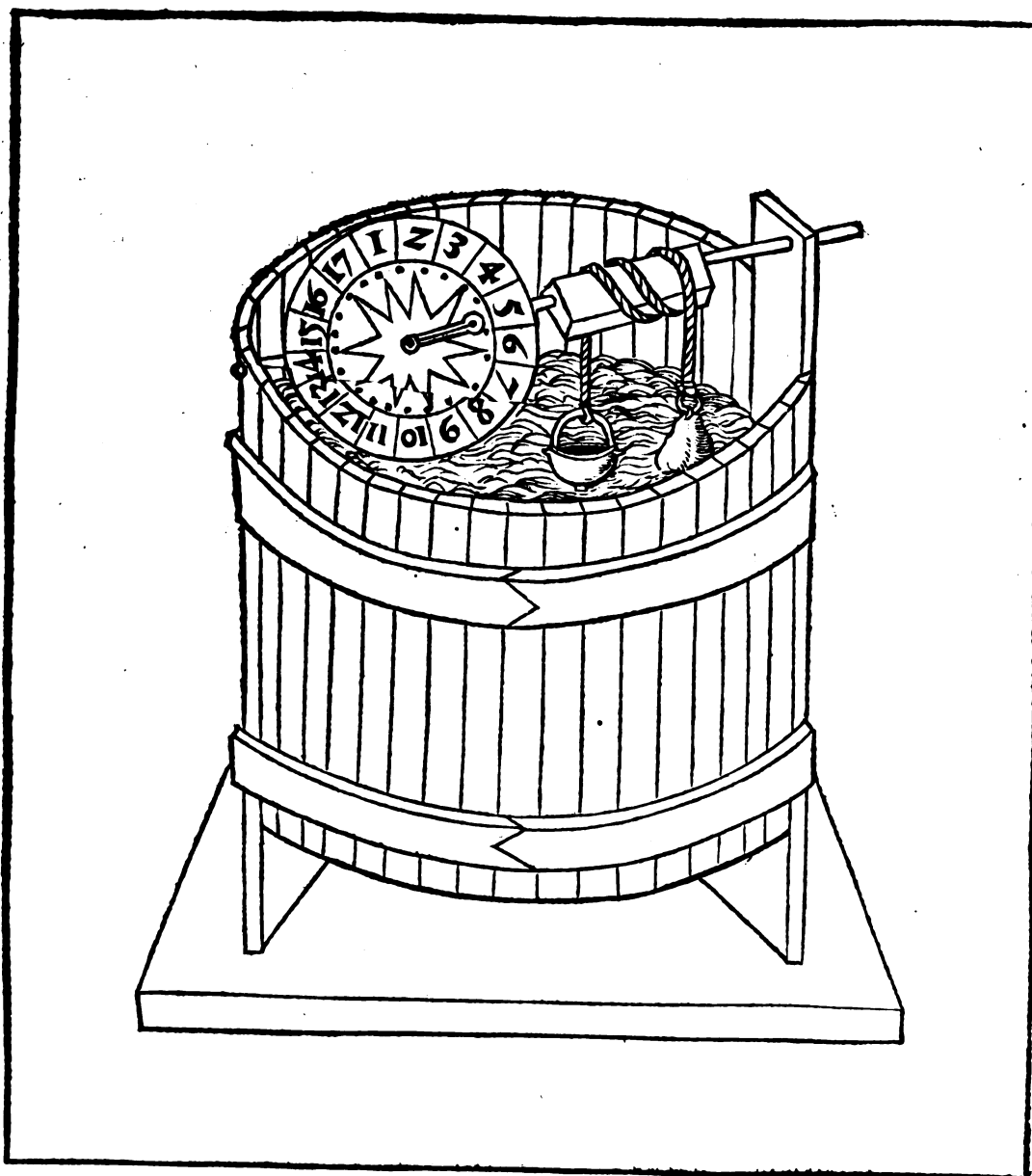
Castrorum forma officiorumq; castrensiū ritus.

Cap. IIII.

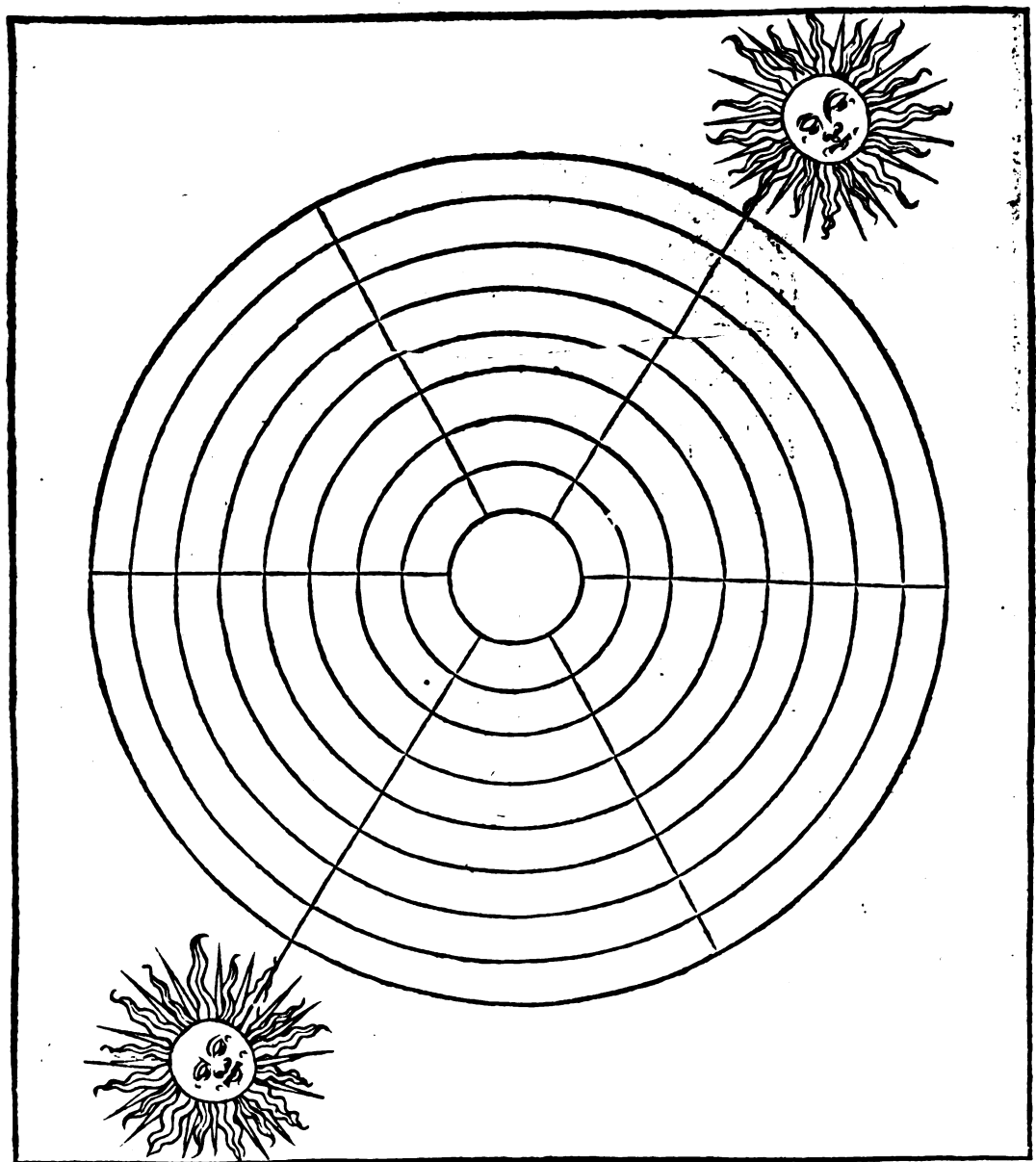

Is pro loci qualitate hinc inde ritē peractis, castrorum formam secundum maiorum disciplinam officiorūq; castrensiū ordinem, ritus, ac rationes ex reliquo prosequamur: quatuor nanque angulis eorum dimensio designabatur. Nam & fabrorum multitudo, & ferramentorū copia quæ vsus extructionis poscit, sequitur exercitum, & interior quidē pars castrorum tabernaculis distribuitur, ambitus autem eorū extrinsecus muri faciem præferebat, ordinatis etiam turribus pari spatio dispositis, quarū intervalla telis atque balistis aliisq; machinis saxa torquentibus, omnib;que instrumentis missiliū complent, vt cuncta scilicet iaculorum genera in promptu sint. Ex omni denique muri parte quatuor portas edificant, tam iumentis aditu faciles, quàm ipsis si quid vrgeat intrò currētibus latas. Intus autem castravici spatiis interpositis dirimunt, mediāque castrorū tabernacula collocāt, & inter hæc imperatoris ac ducis maximi mediū templo similimū, vt quasi repentina quædam ciuitas existat, forūque & opificum stationes, & sedes militum, primatibus ordinūque principibus, vbi si qua sit inter illos ambiguitas iudicet: ipse verò ambitus, & omnia quæ in eo sunt, multitudine simul & sciētia, & fabrican

fabricantium opinione quum opus est, dicto citius cōmunitur, qui si res vrgeat, fossa extrinsecus cingitur depressa cubitis quatuor, parique spatio lata. Castris etiā sic munitis aut muniendis armata custodia deesse non debet. Numerus cohortis extimatione nunquam inferior, per singulas portas si periculū immineat ducis arbitrio augetur, hiq; per vices quaternis horis die noctuq; sibi succedunt. Horarū autem discretionem veteres aqua & vmbra denunciarūt, & ad posteros in hunc modū noscenda transmiserunt. Duo nanq; illis vasa erant ænea, siue, vt Cleſbicus Alexandrinus primū instituit, ex auro perforata, aut ex gēma terebrata: ea enim nec terūtur percussu aquæ, nec sordes recipiūt vt obturentur. Non vbique tamen ea vsui: nam alibi alteri fundus erat in modum clepsydre foratus, et quod erat integrū vacuū subiecerūt, pleno aquę altero superposito: alibi superioris vasis vacui fundus erat simili modo perforatus, alterum quod subiecerūt integrū ac aquæ plenū, altero superaddito, & aquā cōtingente, sed aquæ meatu antē hinc inde munito, quæ vbi primū cœpit sursum vel deorsum emergere, vel effluere, vel influere, mox munitione subducta pmiserūt influere vel effluere, fluxitque in noctis ipsius & sequentis ipsius diei finem, atque id vsq; ad principium noctis secundæ: sic sibi mensurā tēporis in aquæ de illo fluxu susceptæ quantitate posuerūt, ac in partes quas xii. sub fida dimēsiōne diuisa decreuerunt, in ipso cyclo constituere, & diuisionibus annotauere, vt certi essent horarum numeri, in quos eas ingredi, morari, & egredi nunciarent. Tuncq; post Aegyptiorum retrō maiores quos cōstat primos omnium cælum & temporis momenta scrutari & ausos metiri, siue Horus ille fuerit, quem solem appellāt, & vnde horę dictę sunt, siue quòd Horus Appollo sit, qui præ ceteris horas inuenisse perhibetur, Scipio Nasica collega Lenati primus apud nostros aqua diuisit eas æqua noctium ac dierū, idq; horologium in hunc modū sub tecto dicauit,
 Anno vrbis quingentesimo quadragésimoquinto.

V Mbrarum autem ratione apud Græcos Anaximenes Milesius Thaletis discipulus inuenit, primusq; horologium Lacedæmoniis ostendit: hæc ipsa ratio interdiu, modo horoscopi institutio die nubilo nō vacet, per solem internosci maximè poterit, si in loco plano stās quispam dorsum contra solis rectitudinem posuerit, suiq; vmbra corporis pedibus metietur à xxiiii. die mensis Decembris cū Ianuario inchoādo, in quo est numerus in sua hora prima, & in decima pedum xxix. Nā Decēbrem cum Ianuario in horis causa dispar adiūxit, cum linea simili alter augeatur, alter verò decrescat. Nouembrem & Februariū ratio temporis per horas duxit equaliter. October Martium concordibus vmbreis asciuit, & parem sibi fecit: Septembris & Aprilis dies horis similibus cōferūtur, Augustū Maio par solis cursus equalit. Iunius & Iulius hararum sibi equalia spatia contulerunt, vt de singulis mensibus in huiusmodi circumscrip̃ta numerorum descriptione continetur.

Achorarum vicissitudine vigilum fors successiue per omnes æqua-
 liter currat, in hos acerbissima sanctio, vt qui loco qualibet causa ces-
 serit, de medio tollatur : & die quidē pro portis armatę stationes dis-
 ponuntur, nocte autē per castella vigilare mos est, sed & prater pub-
 licas custodias aliquot in castris disponere, nō erit inutile, ne quid tecti facino-
 ris admittatur . Brutus enim ex captiuitate Gręcorum quum pernotos sibi vi-
 giles euocasset, totum exercitum suū in castra Gręcorū induxit , hostēsque cō-
 fecit: ideo prudētioribus cōsuetū fuit, vt circitores castris præficerent, quos olim
 circuitores appellabāt, qui vigilias circuitent ac renunciarent, si quos immerse-
 rit culpa, vel aliquando per se vigilas reuifere. Titus Hierosolymorum obsidio-
 ne primam vigiliam noctis per castra & castellorū spacia circuiēs explorabat:
 secundā secūdo à se principi Alexandro permiserat, tertiam agminū ducibus.
 Alcybiades Atheniensis ciuibz suis à Lacedæmoniis obsessis, veritus negligē-
 tiam vigilū, his qui in stationibus erant denūciauit, vt lumē obseruaret quod
 nocte

nocte ostensurus esset ex arce, & ad conspectum eius ipsi quoque lumen attollerent, quo munere qui cessasset, poenam passurum : dum sollicitè itaque expectaretur signum ducis, peruigilatum ab omnibus, & suspectæ noctis periculū euitatum est. Iphycrates Atheniensium dux, quum sub aduentu hostiū ipse vigilias circuiret, vigilem quem dormientem viderat teli cuspide perfodit, quod inclementius factum nonnullis increpātibus, Qualem inueni, inquit, talem reliqui. His itaque omnibus simul somnum & excubiarum & vigiliarum tempora buccinæ significant, nec quicquā præter ordinem sine ducis geratur edicto: summo mane officiis p̄ religione celebratis, mox milites ad cēturiones, ad chiliarchos illi veniant, cum quibus ad summum omnium ducem vniuersorum ordinum principes, quibus ille signa det, aliāq; pro negotio præcepta perferēda subiectis, quæ cum in acie fuerint recognoscāt: vt si res exigit incursibus, itemq; reuocationibus vniuersi obsecundent & pareant. Signum ab Imperatore dandum quod deferant subiectis, quod nemo non sciat in ordine constitutus, nemo sciat externus, eiusmodi est, quum quid memoriter tenēdum indicitur, vt in bello Marii, Bardeius: in Syllæ, Apollo Delphicus in Cæsaris, Venus genitrix: Græcorum Christianorum Kyricleeson, & alia atque alia, prout cuique visum est: id enim quo se hostibus discernant, maximi vsus in bellis est, siue in luce pugnetur, siue in tenebris. Nam si hostis in armis domesticis latere velit, signum interrogatus socium vel hostem illico se prodit: id alii symbolum vocant, probati autores Liuius & Maro tesseram.

Legationes cum hostibus si agende sunt, quales esse debeant.

Cap. V.

Legationes cum hostibus si agendæ sint, illud animaduertendum, vt hi mittantur qui astu vel multarum rerum cognitione hostium latebras, atque consilia metiri queant. Scipio enim Aphricanus occasione mittendæ ad Syphacem legationis capto cum Lælio seruorum habitu, tribunos & cēturiones electissimos ire iussit, quibus curæ esset regiones viros inspicere: qui vt liberius castrorū positionem scrutarentur, equū de industria dimissum tanquā fugientem persecuti, maximam partem circuierunt munitorū: quæ quum nunciaissent, incēdio confectum est bellum. Itidem Carthaginenses misere qui per speciem legatorum Romæ morarentur, exciperent consilia Romanorum. Cato autem Censorius postquā tres in Bithyniam legati Romæ delecti, quorum articulari morbo, & podagra vnus, capite alter vulneribus confosso, tertius vecordia laborare videbatur, ridens, Populus Romanus, inq̃t, legatio nem mittit, quæ nec pedes, nec caput, nec cor habet. Apud eū populum autem legati si quando incogniti venire nūciabātur, primò quid vellēt ab exploratoribus requirebāt, postea ad eos egrediebātur magistratus minores, & tunc demum senatus extra urbem postulata noscebat: & ita, si visum fuisset, admittebantur.

Qua cautione consultationes cum hostibus habendæ.

Cap. VI.

Sicut autem consultationes hostiū admittendæ sunt, qua cautione id fieri debeat, Cæsaris & Ariouisti Germanorum regis monemur exemplo. Hi enim quum occurrisset dies colloquii vtriusque consensu indicta, placuit equitatu tantum armato conuenire. Cæsar quum salu-

M tem

tem suā non omnibus cōmittere vellet, Gallis auxiliaribus equis subtractis, milites eis legionarios decimæ legionis, qui maximè propter virtutem confidebat, imposuit, hos ducentis passibus ab Ariouisti prædiis in tumulo collocans, ut ex equis colloquerentur, pari quoque interuallo aberant equites Ariouisti: vbi verò inter loquendum, Cæsari nuntiatur Germanos adequitare, lapidesque & tela in suos coniicere, loquendi finē fecit, sequē ad suos recepit. Nam & si sine ullo periculo decimæ legionis præstantia hostes superari videret, à suis tamen prælium committendum non putauit, ne posset dici pulsus hostibus à se per fidem in colloquio circumuentos. Castris item & loco et manu munitis, si ex consultatione similiter cum hostibus agendum, sapientis ducis esse statuo, ne se incautè illis ingerat ad loquendum. Agrippa enim rex cum Gamalensibus de traditione loqueretur, Vespasiano iubente, ad dextrum cubitum lapide ictus egrè de medio sublatus est. Titus quoque ad Hierusalem, quum putaret Iudæos hominis gentilis oratione posse flecti, Iosephum misit oraturum, qui grauiter in capite ab eis saucius, nisi mature ab ipso Cæsare in castra subreptus fuisset, oppetiisset.

Armorum hostilium ratio habenda.

Cap. VII.

Dhuc armorum habenda ratio: eorum enim habitus plerisque gentibus alio atque alio tempore noxius est, uti Numidis hastilia telorum, quæ manu sine amentis intorqueri solent, pluuiis ingruentibus lubrica ac per hoc inutilia fiunt. Scuta etiam quæ elephantorum corio extēto atque durato habilia & tuta gestabāt, quorum ea natura est, ut acceptū imbrē tanquā sponsia ebibant, ac per hoc intractabilia repētino pōdere fiant, quia circumferri nō poterant, defendere nequiuerūt. Orientales qui maximè sagittis bella cōficiunt, oderunt ventos & imbres, qui inter illos pacem esse cogunt: proinde P. Scipio in Lydia quū die ac nocte imbre cōtinuo vexatum exercitum Antiochi videret, nec homines tantum aut equos deficere, verum arcus quoque manā tibus neruis inhabiles factos, cohortatus est suos, ut subsequenti, quamquam religioso die committerēt prælium, quam sententiā secuta extemplo victoria est.

Multitudo partiū spectāda, quia maximi exercitus præter hominū opinionē à minimis fusi pfligatiq; sint. Cap. VIII.

Vrsus in multitudine partiū disciplinæ studiū vel ratio vtrinque animaduertēda, ne pugnatibus & disciplinæ tenacioris militibus, rudē & indoctam multitudinem misceas. putās in vniuerso exercitu, Xerxis exemplo, belli robur cōsistere. Hic enim præclarus Asiæ rex cū armatorum septingēta milia Persarum, trecentaque de auxiliaribus præter classē maximam vixque credibilē habuisse narretur, meritōque inopinato exercitui vix ad potum flumina, vix terra ad ingressum, vix maria ad cursum, cælum ipsum vix patere sagittis putaretur, huic tā incredibili temporibus nostris agmini, cuius numerū nunc difficilius est astrui quā tūc fuit vinci, Leonidas rex Spartanorū cū quatuor milibus hominū in angustiis Thermopylarū obstitit, triduo cōtinuo manum conferens: quatruiduo deinde cū iugi bello videret hostē vndique circumfundi, dimissis sociis auxiliaribus ut ad meliora se tempora reseruarent, hortatus Spartanos suos admonet de gloria plurimum, de vita nihil sperādum, neque expectandum, vel hostem, vel diē, sed occasione noctis perrumpenda castra, cōmiscenda

miscenda arma, cōturbāda agmina fore, nūquāq̃ victores honestius q̃ in castris hostiū esse perituros . Persuasit igitur plus se patriæ debere quā vitę, ac mori malle cum gloria q̃ superesse sine. Mirum dictū, sexcenti viri castra sexcētorum militum irruerunt. Postremò inter stragem & cadauerū aceruos, inedia, vigiliis, & labore lōgæ cedis fessi, cū duce suo multo cruore graues inuicti æterna viuentes gloria cecidere . Xerxes verò eo tumultu terrestri ac perturbatione territus, & à Themistocle nauibus, quibus omne mare compleuerat, spoliatus, in cognitus & saucius fugit, nec aliter sanē, vt Satyrus inqt, q̃ vna naue cruētis Fluctibus, ac tarda per densa cadauera prora, Xerxes itidem à trecētis Lacedæmoniorum ad Thermopylas vexatus, cū vix eos cōfecisset, hoc se deceptum aiebat, q̃ multos quidem homines habebat, viros autem disciplinę tenaces nullos, vel q̃ pauciores: à xiiii. milibus Græcorū, q̃ numerus in auxiliis Cyri aduersus Artaxarxem fuit, cētum milia Barbarorū superata sunt. Cyrus bello aduersus Persas, xiiii. milibus armatorū immēsas difficultates superauit . Alexāder Macedo, xl. milia hominum iam inde à Philippo patre tantæ disciplinę assuefecit, vt terrarū orbem aggressus, innumeras hostium copias superarit . Primò nanq̃, cæteris omiſſis, Alexādri cum Dario rege congressū, sexcenta milia Persarum in acie fuere, quę non minus arte Alexandri superata, quā virtute Macedonū terga verterunt. In exercitū Alexādri cxx. equites, et ix. tantū pedites defuere. Secundo prælio à Dario cum ccc. milibus peditū, & centum milibus equitum in Alexandrum pugna cōmittitur, quoad Darius fugeret & Persarū cædes secuta: ibi enim tunc peditum octingēta milia, equitū x. milia cæsa sunt, capta autē xl. milia fuere: ex Macedonibus verò cecidere pedites cxxx. equites cl. inter captiuos castrorum, mater & vxor, eademq̃ soror, & filię duæ Darii fuere, quarum redemptionem Darius, tum etiam oblata regni dimidia parte non impetrasset. Tertiò cunctis Persarum viribus sociorumq̃ auxiliis contractis, bellum instaurat spe pacis amissa, & cccc. milia peditum & c. milia equitum Alexādro ab Aegypto reuertenti apud Tharsum bello opponit: sed Darius post anceps diu prælium cū vinci suos videret, mori in bello paratus, persuasum suorum fugere compulsus est: quo prælio Asiæ vires & regna ceciderunt, totusq̃ oriens in potestate Macedonum esse cœpit imperii: atq̃ ita attrita est in hoc bello Persarū omnis fidutiā, vt post hoc rebellare ausus sit nullus, è quoq̃ animo Persę post imperium tot annorum, iugum seruitutis acceperunt: in tanta malorum multitudine difficillima dictis fides, tribus præliis totidemq̃ annis quinquies decies centena milia peditum equitumq̃ consumpta, & hæc quidem ex eo regno illisq̃ populis vnde iam ante annos non multos plures decies nouies centena milia profligata referuntur. Epaminūdas Thebanorū dux quatuor milibus hominū, ex quibus quadringenti equites erāt, Lacedæmoniorū exercitū vigintiquatuor milium peditum, equitum mille sexcentorum, vicit. Milciades Atheniensium dux in paucis suorum omnibus Persarum copiis occurrens, prius hosti cōminus hæsit quā posset sagittarum ictibus propulsari: itaque in xi. milibus suorum, ducenta milia Persarum occidit. Lucullus in Armenia cum decem milibus peditum & mille equitum aduersum Tygranem, qui cētum quinquaginta

M ii milia

milia hominum in expeditione haberet, nemine illorum suorum impetum sustinente dum illos fugat, Romanos quinque lato interceptos amisit, hostiū verò supra centū milia occidit. Idē Lucullus trāsgressus Euphratem & Tygrim cum Mithridate & Tygrane cōgressus minima suorum manu magnum numerum hostium occidit, triginta milia hostiū in eo bello cæsa referūtur. Tygranes vix cū cl. equitibus aufugit, diademate ne agnosceretur abiecto. Fabio Maximo, Decio Murena cōs. quatuor fortissimi florentissimiq; Italiæ populi, Etrusci, Vmbri, Samnites, & Galli in vnū agmen fœdusq; cōspirantes, Romanos delere conati sunt. Cumq; cū Samnitibus & Gallis bellū inirent, & in eo bello Gallorū impetu Romani premerētur, Decius cōf. occisus est. Fabius cum magna Decianę partis strage vicit eo pralio xl. milia Samnitum & Gallorū cæsa. Romanorū verò septē milia, ex Decii tātummodò parte qui occisus est, referūtur. Fuisse autē absq; Etruscis & Vmbriis quos astu Romani bello auocauerūt Gallorū & Samnitum peditum cxl. milia & cccxxx. equitum verò xlvii. milia Liuius refert, & carpentarios mille in armis cōtra aciem stetisse Romanam. A Romanis aduersus Mithridatis exercitum in minore Armenia quadraginta milia hominū cæsa vel capta sūt, Romani vulnerati mille, vix autē quadraginta interfecti. A Romanis item penes Metaurum flumen victus est Hasdrubal, capūtque eius ante Hannibalis castra proiectum, deq; exercitu suo sex & quinquaginta milia occisa: capta autem quinque milia & quadraginta cum ab exercitu Romanorum fortiorumq; octo fermē milia cecidissent. Cū Teuthones & Cymbri Italiæ plana peruasissent, Marius & Catulus aduersus eos missi ita pugnarūt, vt tanta tantę terribilis multitudo minima Romanorū clade, sua autē vltima internitione caderetur, cl. milia eorū tūc in bello cæsa, quadraginta milia capta dicūtur. L. Aemilio Catullo, C. Acilio Regulo cōs. formidine magna consternatus senatus defectione Cisalpinæ Gallię, cū etiam ex vltiore Gallia ingēs aduētare exercitus nuntiaretur, maximē Gersatorū, quod nomē non gentis sed mercenariorum Gallorum est, ita permoti cōsules totius Italiæ ad præsidium imperii cōtraxere vires, quo factō vtriusq; cōsulis in exercitu octoginta milia armatorū fuisse referuntur, sic vt Fabius historicus qui eo bello interfuit memorię demandauit, quę nec saltem tanta, quanta eos terrere debuit, cæsa sui parte, fugerunt, nam tria milia eorum tunc interempta historici tradiderūt, quod ideo ignominiosius turpiusq; est tā paucis amissis tāta agmina diffugisse. Sylla post partam Atheniensium urbem cum Archelao conflixit. cx. milia cæsa, vix decem milia superfuisse referuntur, hac comperta clade Mithridates lectissima septuaginta milia militum in subsidium Archelao misit ex Asia. Secūdo pralio sexaginta milia ex his interfecta sunt. Tertio bello omnes copię quas Archelaus habebat extinctę sunt, nā viginti milia militū eius in paludē pullā quā Syllæ fidē implorarent insatiabili victoris ira interfecta sunt, totidēq; alia in flumē coacta ac necata, reliqui miserorū trucidati sunt. Prasodes Persa dux belli exercitum maximū ad cc. milia hominū cōēgit, castrisq; in finibus Cadusiorū posit. Arseum Medorum ducem se aduersus cum octingentis milibus hominum profectum pugna inita superauit, ad quingenta milia interfectis, reliquos extra Cadusiorum

Cadusiorum fines abigens hac victoria insignis à Cadusiis rex creatus in Mediā transit, omniq; prouincia vastatam magnam gloriam assecutus est. Crotonenses Italiæ quondam potentissimi populi, bello sunt à Locrensisbus fusi, quāquam militum illis centumviginti milia, his non milia xv. modò essent. Heraclianus cui immensam & satis incredibilem classem nauium fuisse perhibent, quippe qui tunc tria milia septingentas haberet, quem numerum apud Alexandrum magnum vel quenquam alium regem præter Xerxem fuisse historiæ non ferunt, simul vt cum agmine militū ad urbem pergens littore egressus est, occursum comitis marini territus, & in fugam versus, arrepta naui solus Carthaginem rediit, atque ibi conto militari interemptus est.

Obsessorum exploranda studia.

Cap. IX.

IN obsessis item studia multitudinis exploranda, si enim dissensorum partes intercitant auditus, aperitur viro forti, dum trepidant, ait ille, nullo firmatæ robore partes, Tolle moras semp nocuit differre paratis. Titus proinde dū Taricheas bello fugasset, in ciuitatem regressus aduenas cum indigenis dissidentes audiēs, mox armato milite ciuitatem ingressus obtinuit. Itidem si ad deditionem offeratur assensus, cauendum ne sententia plurimorum in dolo obtineat, P. Licinii proconsulis exemplo: nam quum pagos sub specie deditionis oblatos accepisset, qui in postrema recepti acie collocati sunt, Romanorum terga ceciderūt: proinde Cæsar nunquā dedititiis credidit, nisi armis obsidibusq; traditis, & ipsis ex nobilioribus lectis veluti filiis ac fratribus principum, numero pro amplitudine loci plerunque ad quingentos, quo & fidutiam hostibus adimeret & sibi munimenta conquireret.

Quid agendum si oppugnari castra contingat.

Cap. X.

Ioppugnari castra varia sorte plerūq; contingat, qua id ratione fiat horū monemur exēplis, Scipio Africanus aggressus hyberna Pœnorum castra atque munitiones nocte concubia fecit incendi. Pœni trepidi cum casu ignem accidisse vel affuisse putarent, inermes ad extinguendum aduolarunt, qui facile ab armatis oppressi sunt, in vtriusque castris xl. milia hominū igni ferroque consumpta, capta quinque milia, duces ipsi miserabiliter adusti agrè effugerunt. Crassus ex ducibus Cæsaris hostium castra hac arte expugnauit, Ipse in Aquitania res gerens, quum aduerteret hostes cōsuetudine reipublicæ, loca capere, castra munire, cōmeatus suos includere, non cunctandū æstimauit, quin pugna decerneret: hac re ad consilium delata, quum omnes idem sentiret, posterū diem pugnæ constituit: prima luce productis copiis auxilia in mediam aciem cōiecit, sicq; acie instituta, quid hostes consilii caperent expectabat: illi etsi multitudine sua & Romanorum paucitate tutò se dimicatuuros arbitrarentur, tutius tamen esse rati sunt, obsessis viis, cōmeatu intercluso, sine vulnere victoria potiri: quòd si se Romani recipere cœpissent, firmiori animo sub sarcinis adoriri cogitabāt. Hac re pcepta, Crassus cum hostium cūctatione suos alacriores effecisset, ad hostiū castra contendit: vbi cum alii fossas complerent, alii telis coniectis hostes repellerent, auxiliares quibus non multum confidebat, lapidibus telisque subministrandis, & ad aggerem cespitibus

M iii deferendis

deferendis constituit, quum his intenderet, equitesq; Crasso renunciarét, nō eadem diligētia ab decumana porta castra munita, illi Crasso iubēte, eductis quatuor cohortibus, quæ præsidio castris erāt, in hostium castra peruenerūt: quumque bellum anceps esset, & vltro citroque ferirentur, hostesque per munitiones eicientes fugā peterent, equitatus eos apertis campis confectatus ex hominum milibus quinquaginta vix quartam partem reliquit. Propter huiusmodi casus, animaduerto Cæsarem satis cauisse, ne castrorum munitionibus ampliores vnamquam latitudines includeret, quàm suis copiis implere sufficeret. Eidē vna consuetudo etiam fuit, nunquam castra deferenda esse, nisi cum munitionibus effectis, hostes vallo prohibere non possent: ast eruptio quando necessaria sit, Galba eiisdē Cæsaris dux, documentum nobis sit. Hic enim quum ad radices Alpium hyberna castra locasset, & commeatus causa plurima pars suorum abesset, Galli subito Alpium culmina occupare cœperunt: Rebus cognitis, Galba concilio conuocato perquirat, placet interim rei euētum experiri, & castra defendere. Tunc signo dato, hostes ex omnibus partibus concurrunt: hi quum primo integri viribus, & qua parte castra nudata defensoribus erant, cōcurrentes auxilium ferrent, tandem hostium multitudinedine, & suorum paucitate, languidiores effecti sunt: vallum hostes scindere, fossam complere cœperunt, vt res ad extremum casum perducere visa sit. Primorum ordinum principes ad Galbā conuenientes, experiri extremum remedium suadent, atque eruptione pugnare: principes suos subiectos centuriones faciunt, vt paulisper missa tela excipientes, sese ex labore reficiant: postea verò signo dato, atque omnibus portis eruptione facta, nulla sui colligendi facultas hostibus fuit: sed circūuenti omnes, fusi sunt, Romani verò se incolumes receperūt. Aemilius similiter Paulus vniuersis Lygribus ex improviso adortis castra eius, simulato timore diu militem tenuit: fatigato deinde iam hoste, à quatuor portis eruptione euestigio facta, stravit, cepitq; Lygures. Titurius quoq; Sabinus aduersus amplum Gallorum exercitum continendo militem intra munimenta, q̃ metuerit, suspicionem eis præstitit: cuius augēdi causa per fugam, misit qui affirmaret exercitum Romanorum in desperatione esse, ac non nisi de fuga cogitare. Barbari oblata victoriæ spe concitati, lignis onusti, quibus fossa implerent, ingenti cursu Romanorum castra petierunt. Vnde in eos Titurius vniuersas immisit copias: multisq; Gallorum caesis, plurimos in deditionem accepit.

Quod rebus bellicis quisquis finis obuenerit, nunquam negligendus.

Cap. XI.

D hac rebus bellicis quisquis finis obuenerit, nunquam is negligendus. Si enim pari sorte discessum est, paribus animis repetere licet: Si autē hostilis pars superior sit, rebus labentibus, & in fugam versis, maturo consilio succurrendū est. Sertorius enim à Q. Metello Pio acie pulsus, quum neq; fugam sibi tutam arbitraretur, milites dispersos abire iussit, admonitos in quem locum vellet cōuenire. Viriatus dux Lusitanorum Romanorum copias, locorumque iniquitatem euasit, eadē qua Sertorius ratione sparsit exercitu primò, deinde collecto. Tryphon autem Syriæ rex victus, per totum iter fugiens pecuniam sparsit: eumq; sectantes Antiochi equites morando effugit.

git. Rex item callidus Mithridates, Romanæq; avaritiæ gnatus, quū sequentes moraretur, spargi similiter à fugientibus sarcinas & pecunias iussit. M. Marcellus cos. quum in manus Gallorum incidisset, omniæque infesta videret, in mediis hostium irrumpit: quibus inopinata audacia exterritis, regem eorum occidit, atq; ubi spes salutis, vix fuerat inde maxima spolia reportauit.

Quid agendum si bello pulsi munitionibus recepti sint.

Cap. XI.

Vod si bello pulsi munitionibus recepti sint, ubi deliberatione opus est, nunquam animus dimittendus: namq; Carthaginenses quum Syracusanos graues infestosq; paterentur, ab Atheniensibus auxilia impetrauerunt. Athenienses magna classe instructa Lysia & Lamacho duces, tantis viribus Sicilia petunt, vt suffragia sua ipsi timerent: duobus præliis, secundis successibus factis, hostes in urbem concludunt, & obiecta classe terrarumq; cingunt. Syracusani fractis fessisque rebus, auxilia à Lacedæmoniis petunt, à quibus mittitur Gylippus solus quidem, sed in quo omnium præfidiorum instar præferebatur, qui veniens, vt audiuit inclinatum iam belli statum, auxiliis contractis opportuna bello præoccupauit loca: deinde duobus præliis victus, in tertio Lamachum congressu occidit, hostes in fugam vertit, socios ab obsidione liberauit. Athenienses nauali certamine congregari parant. Gylippus classem instructam à Lacedæmoniis accersit, auxiliaq; sociorum. Athenienses prima congressione vincuntur, castra cum omni pecunia publica vel priuata amittunt. Sic Gylippus optimus dux, licet bis victus, nec animo tamen consternatus, nec fractus, in statu optimo res reduxit: & si quid viribus dissipatis, nulla manus bello superesset, hoc ipsum sociis rei gerendæ occasionem offert. Aristonicus Asia rex Licinium Crassum cum multis auxiliorum copiis bello obtinuit. Huic Crasso Perpæna cos. successor veniens Aristonicum recenti victoria exultantem, improviso bello adortus, nudatum omnibus copiis in fugam vertit. Cumq; Stratonice urbem, ad quam ille confugerat obsidione cinxisset, cruciatum fame ad deditionem coëgit.

Quid agendum si hostes bello sine munitionibus pulsi.

Cap. XII.

Erum si hostes bello sine munitionibus pulsi fuerint, omnino instandum erit ad reliquias cæpti prælii consumendas, vt Marius qui deuietis prælio Teutonicis, eorum reliquias, quia nox bellum circumueherat, continuis subinde circumsedens clamoribus, per paucis suorum perterritus, in somnūque hostem detinuit, ex eo affecutus, vt postero die irrequietum facilius hostilem debellaret exercitum: infinita hæc negligentibus damna contingere. Ethius cos. Romanus dum Hunnorum ceterum octoginta milia vnius diei quota parte prostrauisset, facillimumque sibi foret reliquos conficere, bellum consilio nimis imprudenti diremit, ac totius Gallie excidium hoste impunito reliquit. Par huic Pompeio contigit, quo sibi ipsi mortem consciiuit. Nam cum Cæsar Torquatum eius legatum, legionemq; vnam, vt expugnaret, aggressus esset, hoc periculo sociorum Pompeius cognito, omnes eò copias contraxit, in quas se illico Cæsar omissa obsidione conuertit. Torquatus autem è vestigio prorupens auersum infecutus est: ita Cæsar's milites ancipiti periculo territi, ipso Cæsare frustra

frustra obsidente fugerunt, euasit tamen Cæsar, quia nocte interueniente Pompeius prosequentem reuocauit exercitum, qui Cæsaris testimonio victor tunc erat, cum diceret, Erat hodie profectò victoria apud hostes, seque tantum ea die ab eis potuisse superari, si vincendi gnarum ducem habuissent: deniq; dilapsus contractis copiis cum Pompeium Pharsalicis campis vicisset, fugientem insecutus est, protinusque obtinuit. In omnibus bellorum negotiis semper in consummationem intendebat, nil actum credens cum quid superesset agendū: ipse namq; cum Heluetiorum trecenta quinquaginta octo milia bello cecidisset, centum triginta milia quæ superfuerant, nulla noctis parte itinere intermisso, die quarto in fines Lingonum peruenerunt, cum Romani propter vulnera & occisorū sepulturam triduo remorati fuissent, Cæsar ad Lingonas literas nunciūq; misit ne commeatu, né vt alia re adiumento illis essent: qui si iuuissent, se eos hostiū loco habiturum. Ipse autem triduo intermisso, cum omnibus copiis insecutus est. Heluetii rerum inopia adducti, deditionem sui obtulerunt, atq; ad pedes Cæsaris obortis lachrymis prouoluti, pacē petiere: quibus cum obsides armæque tradere præcepisset, dū ea conquiruntur nocte intermissa sex milia diffugerunt, quos ille insecutus hostium numero habuit, reliquos in deditionem accepit ac suis locis restituit. Idem cū Belgas bello fugasset, illi in finibus suis pugnatu domum reuerti statuerunt: quibus secunda vigilia profectionem parantibus, Cæsar veritus insidias, quòd causam nondum cognouerat, exercitum cōtinuit. Prima luce re ab exploratoribus confirmata, equitatum præmisit, qui nouissimum agmen moraretur, ipse cum instructis legionibus insecutus, tantam multitudinem interemit, quantum diei spatium sufficit. Mox antequam hostes se ex fuga reciperent, in fines eorum progressus, sine difficultate vlla munitiones eorum obtinuit. Omni Gallia deuicta, cum quædam ciuitates belli consilia renouare nuntiarentur, in eorum fines exercitum traduxit, repentino eius aduentu accidit vt prius ab equitatu opprimerentur quàm diffugere in oppida possent. Nam & illud incursionis signum quod incendiis ædificiorum fit, Cæsar edicto fieri vetuit, tum ne præcaueri non posset, ac ne pabuli frumētique copia deficeret. Itaque Cæsar omnibus hostium consiliis, magnis itineribus aduolando cōtendēs, occurrebat, nec dabat vlli ciuitati spacium de aliena potius quàm de domestica salute cogitandi, hac celeritate & fideles amicos retinebat, & du bitantes terrore ad condiciones pacis adducebat.

Non esse multorū ducū sentētia, pertinaciter neq; omnino usque ad perniciem fugientibus instandū Cap. XIII

Contra verò non esse etiam pertinaciter neque omnino usq; ad perniciem hostibus instadum, multorum ducum sententia perspicuum est. Namq; M. Licinius fuso Hasdrubale, hortantibus eū quibusdā vt hostem ad interemptionem usq; prosequeretur, respondit, Aliqui vt supersint qui de victoria nostra hostibus nuncient necesse est. Scipio Aphricanus dicere solitus est, hosti non solū dandam viam, sed etiam muniendam. Pyrrhus quoq; Epirotarum rex inter cætera præcepta imperatoria memoriæ prodidit, non esse pertinaciter neq; usq; ad perniciē fugiētibus instaturos victores, quod strategematis genus & ab ipso, & ab aliis etiā plerisq; clarissimis ducibus

in ex

in expugnandis quouis modo hostibus obseruatum inuenio: ipse enim cum ciuitatem quandam accepisset clausisque portis ex vltima necessitate fortiter dimicantes eos qui inclusi erant animaduertisset, viam illis ad fugam dedit. Hannibal cum inclusi Germani ad Trasimenum acerrime pugnarent, deductis suorum ordinibus abeundi facultatem reliquit, abeuntesque sine suorum caede & sanguine strauit. Agefilas Lacedæmonius aduersus Thebanos cum acie confliceret, intellexissetque hostes locorum conditione clausos ob desperationem fortius dimicare, suorum ordinibus aperta Thebanis ad euadendum via, rursus in abeuntes contraxit aciem, & sine iactura suorum cecidit. Aduersos ob desperationem fortius dimicare suos pontem irrumpere prohibuit, cum docuisset satius esse eum expelli ab Europa quam cogi ex necessitate pugnare, misitque idem ad eum, qui indicaret quo in discrimine sua res sita esset, nisi fugam maturaret. Antigonus Macedonice rex, ex Aetolis qui in obsidione ab eo compulsi, fame vrgebantur, statuerantque eruptione facta commori, viam fugę dedit, atque ita fracto impetu eorum, insecutus aduersarios fudit. Titus eques Romanus & cui duobus Scipionibus occisis exercitus imperium detulit, cum circumuenti ab eo Pœni, ne multi morerentur, acrius pugnaret, lassatis manipulis ex concessio fugę spatio dissipatos sine periculo suorum trucidauit. C. Cæsar Germanos inclusos, ex desperatione fortius pugnantes, emitti iussit, fugientesque aggressus est. C. Manlius consul cum ex acie reuersus capta ab Etruscis Romana castra inuenisset, omnibus portis statione circumdatis inclusos hostes in eam rabię efferauit, ut ipse in prælio caderet: quod animaduertentes legati eius, ab vna parte remota statione exitum Etruscis dederunt, & effusos persecuti, occurrente altero consule ceciderunt.

Dolabra hostem esse vincendum nullamque rem summo Duci magis conuenire quam moram cunctationemque nullam minus quam festinationem ac temeritatem. Cap. XV.

Accedit ad hæc Domitii etiam Corbulonis consiliū, qui Dolabra hostem dicebat esse vincendum, quod multis non secus præclaris ductoribus id seruantibus in successum & nominis sui gloriam venit, & Fabio Maximo imprimis. Nam cum aduersus Hannibalem missus, nollet cum eo acie confligere, sed cunctando exercitum eius terere, qui tum pecunię, tum annonę premeretur inopia, per summa montium iuga, & abditos nemorum saltus castra ponens, Hannibalem sequebatur, & sese e latere egressus opponebat: cumque à multitudine rideretur, & Hannibalis vocaretur pædagogus, id minimi pendens, cogitationibus suis atque consiliis utebatur, & ad amicos sepe conuersus dicebat, eum sibi timidiorē videri qui cauillationes conuitiaque timeret, quam qui hostem fugeret. Insuper cum de collega Minutio, quoniam hostes aliquot præstrasset, magnus rumor esset, quasi vir esset Romano nomine dignissimus, Magis se inquit secundam Minutii fortunam quam aduersam pertimescere, pauloque post cum in insidias incidisset Minutius, & simul cum exercitu periret, ubi ipse auxilium tulit, tum magnum hostium numerum perdidit, tum illum seruauit, unde & Hannibal victus & impetu suo fractus, ad suos & amicos dixisse fertur, Nunquid non dixi vobis fore aliquando ut hæc montana nubes maxima nos in campo vi tempestatis obrueret? Eodem modo aduersus Philippum Sertorius cum trans Hiberum

rum amnem ad eum conflueret vndique multitudo, & Barbara turba quæ feritate & superbia sua cuncta turbaret, nec ducis iussu expectaret, sed temeritate in hostes ferretur, primum rationibus & verbis instruere eos conatus est, deinde ut vidit eos nihilominus temere properantes, statuit sic eos obicere hosti ut non omnino frangerentur, sed vulnera acciperent, sperans per hæc ipsis in reliquum tempus mansuetioribus usurum. Gesta itaque re ut ipse cogitauerat, opportunè affuit, & fugientes suscepit reduxitque in castra, ac paucis post diebus ut eorum mētes erigeret consolareturque, aduocata totius exercitus concione, duos equos in medium adduci iussit: alterum macie senioque confectum, alterum fortem & nitidum, caudamque promissam habentem: astabat autem iuxta gracilem illum vir magnus & robustus admodum, iuxta nitidum & præpotentem vir parvus & imbecillis: dato autem signo vir ille magnus ut ei mandatū erat caudam vniuersam gracilis equi ambabus manibus captā, auellere temerè ac vno conatu adnixus est, parvus etiā vir præpotentis equi caudam paulatim depilabat: tandem verò ille frustra simul totam caudā trahens, sibi quidem molestias inanes, circumstantibus verò risum præbens defessus est: & ille parvus euellendo paulatim setas, caudam equi fortis spatio perbreui nudauit. Tunc assurgens Sertorius, Videtis, inquit, commilitones ingenium plus posse quàm vires, multaque quæ vno impetu superari non possunt, sensim paulatimque superari? Scipio iunior cum effrenatā hostiū dementiā esset intuitus, dicebat tēpore securitatē emi. Nā boni Imperatoris veluti medici officium esse, ut ferri curatione vtatur ad postremum. Veruntamen tempestiuè adortus Numantinos in fugam vertit: cumque victos grauer seniores ferrent, exprobrātes quid eos fugisset quos toties fugassent, Numantinum quempiam dixisse fertur, Pecudes quoque easdē nunc esse, at pastorem alium. Proinde nullam rem summo duci magis conuenire quàm moram & cunctationē, nullam minus quàm festinationem temeritatēque: his duabus maximè contrariis rebus omnes qui diuturno bellorū usu peritissimi hoc tempore iudicantur, magnis, imo ingentibus te, Sigismunde Pandulphæ, laudibus in cælum tollunt: utpote qui duos florentissimos potentissimosque regios apparatus mora ac celeritate protriueris. Alphonsum enim clarissimum & illustrissimum Taraconensium regem cum plurimum vigeret, & Francisci Sphortiz soceri tui copias primò persequeretur, tu pii filii functus officio, socerum gentisque eius omnes intra munitiones phani fortunæ & mœnia positis castris recipiens, id mora cunctandōque assecutus es, quanquā hostes portas vrbs sapenu merò excurrerent, obfessoque similis viderēre, ut & soceri tutela fueris, & huiusmodi vires regis conatumve omnē sapientia tua & animi magnitudine faciliter eluseris, & irruptione tandem in eum facta, ex Piceni finibus exegeris: eundemque quinquennio post Regē, Populonia expeditione, longa & graui illius meditatione aggressus, non armis & gentibus, sed armorum vmbra potius, ignium nocturna significatione illucescentium, transfugarumque crebro rumore nuntiantium, auxiliorum populorumque totius Hetruriæ tecum, ne id oppidū dederetur cōfluentium, forti denique & animosa repentinaque tuorum militum eruptione muros habentem exultantemque iamiam & spoliāntem, vno, ut sic dixerim, non toto incursu,

more

more fulminis obtriuiſti, quod vno eodemq; momento adiuuiſti, percuiſti, abſceſſiſti: nec vana de te prædicatio eſt, regem abs te antè victū eſſe, quàm viſum: ſicq; quod paucis vnquam ducibus conduxiſſe accepimus, Faneftrium, Sphortientiumque expugnatione ad agendum cunctatione, Populonia ad tuendum ſuccurrendūque audacia, irruptione, ac feſtinatione uſus es.

Cauendum ne ſucceſſu rei quiſpiam elatus, in periculum pernitiemque trahatur.

Cap. XVI.

ET quanquam audentes deus ipſe iuuat, vt Naſo inquit, & uſu ſape numero comprobetur, illud tamen ſummopere cauendū eſt, ne ſucceſſu rei quiſquam elatus, in periculū ſuorum pernitiemq; trahatur. Hoc quidam Imperatores conſilium minimè ſeruantes dum audacter magis quàm cautè feruntur in hoſtes, in magnam ſe ac ſuos ruinam clademq; propè miſerabilem iniecerunt: quod ſi non aliunde conſtaret, Cyri potentiſſimi & præclariffimi Imp. ac Aphrorū monemur exemplis. Cyro enim Scythiā ingreſſo, Thomiris regina quæ genti præerat, tranſitum Araxis fluminis cū poſſet prohibere, tranſire permiſit: primo, ptopter fidutiam ſui, deinde propter opportunitatem obiecti fluminis, & hoſtis incluſi. Mittit igitur tertiam partem copiarum cum filio ad inſequēdum hoſtem. Cyrus caſtra inſtructa vino epuliſq; deferuit, quaſi territus refugiſſet. Barbari quaſi ad epulas inuitati, primò ebrietate vincūtur, mox reuertente Cyro vniuerſi obrūcantur. Thomiris exercitu ac filio amiſſo, vel matris vel reginæ dolorem ſanguine hoſtium diluere potius quàm ſuis lachrymis parat. Diffidentia igitur diſſimulata deſperatione cladis illatæ, paulatim cedendo ſuperbum hoſtem in inſidias vocat, cui cū inter montium anguſtias occuriſſet, ducēta milia Perſarum cum ipſo rege deleuit, addita ſuper omnia illius rei admiratione, q; nec nuntius quidem tātę cladis ſuperfuit. Aduerſus Afros rebellātes Hannibal à Carthaginēſibus miſſus cū ſciret gentem auidam eſſe vini, vinum quod illi erat in caſtris mādragora permiscuit, cuius inter venenum & ſoporē media quædam vis eſt: tunc prælio leui cōmiſſo, ex induſtria ceſſit: nocte deinde intempeſta, relictis intra caſtra quibuſdam ſarcinis, & omni vino infecto fugam ſimulauit: cūq; Barbari occupatis caſtris in gaudium effuſi medicatum vinum hauſiſſent, & in modum deſunctorum ſtrati iacerent, reuerſus cepit eos & trucidauit. Idem cū ſciret ſua & Romanorum caſtra in eis locis eſſe quæ lignis deficiebātur, ex induſtria, regione deſerta, plurimos armentorum greges intra vallum reliquit, quibus velut præda Romani potiti in ſummis lignationis anguſtiis inſalubribuſque ſe cibis onerauerunt. Hannibal autem reducto nocte exercitu, ſubitò oppreſſit. Hiſtri cū ſequerentur Aetolos qui bellantes eos nuper adiuuerāt, initia pugnæ proſpera hoſti fuerunt, eadēq; exitii cauſa. Nam cū Cn. Manilii caſtra cepiſſent optimēq; prædæ incubarent, epulantes & ludibundos pleroſque, ac vbi eſſent neſcientes præpoculis, Appius pulcher inuadit: ſic cum ſanguine & ſpiritu malè partam reuoluere victoriā: ipſe rex epulo, equo impoſitus, cū ſumma ſubinde crapula & capitis errore laſſaretur, captū ſeſe vix & agrē poſtquā experrectus eſt didicit.

De

De Conuiuiorum apparatu in castris uitando.

Cap. XVII.

Curationes proinde conuiuiorū & apparatus nobilissimi duces ca-
strensis prohibuere. Sic Masinissam Po. R. amicum centesimum
vitæ annum agentem, stantem vel ambulanti meridie ante taber-
nacu-
naculū solitum cibos sumere nouimus. Hannibal ne quam diei par-
tem intermitteret, nō nisi crepusculo cœnabat. Scipionem & Alexandrum sim-
plici pane in itinere cum amicis contentos fuisse tradūt. Vrius fortissimus dux
Romanus, qui validissimā Italiæ gentem, qui ditissimum Græciæ regem vicit,
vt de eo scriptum est, Paruo quæ legerat orto, Ipse sociis breuibus ponebat olu-
scula. Eadem leguminū ratio permultis placuit, quibus Seuerū principem inter
tot diuitias vti solitum accepimus: singulas etiam delicias fastidiētē Seuerum
Septimium nobilem ducem legimus cū esset in castris. Nam cū vinum ius-
sisset in expeditione neminem bibere, sed aceto vniuersos esse contentos, pisto-
resq; sequi castra prohibuisset, buccellato iubens omnem militarem turbā con-
tentam esse, ante omnes ipse communi & militari cibo vsus, corāq; & ante pa-
pilionem, nec sibi vnquam vel contra solem, vel imbres, tecti quæsiuit suffragia.
Pompeius verò cū aduersa valitudine laboraret, & vt turdo vesceretur medi-
cus iuberet, illumq; sui frustra tunc quærerent (erat enim præter anni tempus)
diceretq; quidam fore vt apud Lucullum turdi quem penes annum integrum
nutrissent, inuenirentur, Ergo, inquit, ni Lucullus studeret delitiis, viuere Pō-
peius nō posset, ac dimisso medico paratu, facillimis vilibuscq; cibis vsus est. Iu-
lio Cæsari facilitas circa victum tanta fuit, vt cū appositis asparagis pro oleo
vnguentum instillaretur, idq; quāprimum animaduertisset facile commandu-
casset, increpuissetq; qui id modestè tulisset. Milites eius radicē cuiusdā herbæ
euellentes, ea lacte commixta vescebantur, factūq; ex ea panem intra hostium
stationes præcurrentes iaciebant, addebantq; se quamdiu herbam huiusmodi
terra nutret, obsidionem Pompeii haudquaquam deserturos. Eum autem pa-
nem eumq; sermonem, ne hostium patientia ac pertinacia suorum animi fran-
gerentur, asportari in mediūq; proferri vetuit Pompeius. Augusto etiā quem
minimi cibi fuisse cōstat, & ferè vulgaris, secundariū panem, pisciculos, caseum
manu pressum, ficūq; biferas & virides placuisse legimus. Trans Rhenum eti-
am Tyberium, id vitæ genus obtinuisse ferunt, vt sedens in cespite nudo cibū
ceperit, sine tentorio pernoctarit. Diuus Adrianus cibis castrensis, caseo & la-
rido in propatulo libenter est vsus, Scipionis Aemiliani, Metelli & auctoris sui
Traiani fretus exemplo. Cambysi non prouisis com meatibus, non exploratis
itineribus, per inuia & arētia suum trahenti exercitū, cū deessent necessaria,
nec quicquam subministraret sterilis & inculta humanoq; vestigio destituta re-
gio, tenerrima primò frondiū cacumina, deinde coria igne mollita necessitas ci-
bū fecit: postea cū inter harenas, radices quoq; & herbæ defecisset, apparuissetq;
inops etiā animalium solitudo, decimū quēque sortiti alimentum habuerunt:
cūq; partem exercitus amisisset, partē comedisset, timuissetq; ne vocaretur ad
sortem, proindeq; tunc demum signum receptui dedisset, seruabantur interim
gennerosæ illi aures, & instrumenta epularū camelis vehébatur, cū sortirētur
illos

illos milites eius, qui male perirent peiusque viuerent. Illud denique, Sigismunde Pandulphe, non siluerim, inter hæc summa ducum & Imperatorum vitæ ornamēta tantā videri in te similitudinem ac consonantiā, ut nihil excogitari possit similis, nihil maius duci, cum omne genus hoc hominum, ducum et Imperatorum, laborum patiens, vigilarum, sitis, inedia, et omnis angustia, imitatio aut æquaris aut excefferis. Quis enim nescit cum per omnem vitam nullum vilissimi cibi genus aspernatus sis, vna cum tuis militibus Populonia expeditione, non secundo, istorum more, non cibario tantum pane te usum, sed atro, sed duro saxi instar virentique quadam lanugine atque mucore, quæ canes animalia ad cibum semper prona, ac iumenta singula fastidirent? Prætereo glades esse subere quæ tibi tuisque militibus in tanta famis acerbitate, tanquam sapore & condimento quodam immixto, opes regiae videbantur, taceo stagnantium fontium calentes ac sulphureas aquas: et quam vini habendi facultas omnis abesset, ac eiusmodi aquæ nausæa prius quam afferrent, quam sitim restingerent, nihil tamen cibi ac tuis cum omnium admiratione incoletium, visum est nunquam illis aquis bibisse iocundius. Maxime igitur rationis est bellicæ sese deliciis continere, maxime rursus in prædam leui momento non ruere, ambitiosa licet ac certa videatur: sæpenumero enim fit ut dum deliciis, dum exuviis hostium, dumque spoliis miles occupatur, hostem in se reuocet, sicque quam multos præclaros duces cum ingentia prælia, maximosque exercitus confecerint, huiusmodi rerum voluptate subactos confectosque fuisse.

Quæ usui videantur utrinque ad danda vel euocanda subsidia. si exercitum nostrum castris aut locis munitis obsideri contigerit, aut alios obsidere, deque notis militaribus, quòne tempore qui notarii appellatur denominationem acceperint.

Cap. XVIII.

Ane post hæc quas modo diximus bellorum rationes, si exercitum nostrum castris aut locis munitis obsideri contigerit, aut alios obsidere, quæ usui videantur, utrinque ad danda vel euocanda subsidia, vel certe ad hostium artes clandestinis consiliis, & rationibus deprehendendas, non erit inutile scire, & maiorum exemplis euoluere, Cicero Cæsaris dux castris hybernis obsessus, nuncios attentius de statu rerum significare cupiens, mittit ad Cæsarem, & cum aliqui in hostium manus lapsi et sub oculis suorum crudelibus suppliciis affecti, reliquos merito terrore compleuerint, inuentus est tamen seruus vnus ex Gallia qui libertate et magnis præmiis & pollicitationibus literas iaculi amento insertas, quia gallus et gallis minime suspectus, tulit ad Cæsarem. illius ergo sollicitus Cæsar, Gallum equitem quendam promissis ingentibus impellit, ut literas suas ad Cicem referat, & si castra ingredi nequeat, alligatas iaculo intra vallum iaciat: paret ille, & ad castra cum venisset, accedere metuens, ut iussus erat literas iaculatur, quæ casu quandam in turrim inciderunt, neque à quoquam ante diem tertium visæ sunt. Tunc conspectæ à quodam milite detrahuntur, et ad ipsum cui inscriptæ erant Cicero nem perlatæ, atque in consilio militum recitatæ, magna omnes fiducia & gaudio replevere. Erat autem perbrevis epistola, ne à Barbaris posset intelligi, literis grecis in hanc sententiā perscripta. Ego iam cum legionibus iter arripui, confestimque adero: tu virtutem tuam pristinam ut retineas quaeso. Vale.

Iosephus velleribus ouium nuntios tegens, multo tempore vigiles Romanorum fefellit,

N specie

specie canum deceptos. Fuerunt qui inflatis vtribus literas intus insutas habentibus per nunciū mitterēt, qui cruribus velut gubernaculis cursum dirigenti-bus, procul aspiciētes qui in castris erāt maximē specie belluæ deciperēt. Arpa-gus occasione vindicandæ iniuriæ quærens, literas Cyro nepoti apud Medos in exilio demorāti, exenterato lepore per seruū misit, rete quoq; deferre iussit, quo suspicione viarū custodibus umbra venatus auferret, factūq; est vt secretē hinc inde missis epistolis, Cyrus auū Astyagē regno & Cyro & Medo priuaret. Nō nulli vaginarū interiora scripserūt, arūdine alii dolonibusve & baltheo, alii clā destinis nūtiū sui corporis iumentorūq; suorum patribus circūplicatam mittūt epistolam. Columbe quoq; internuntiæ in magnis rebus fuere, epistolas annexas collo, vel earum pedibus, obsidione Mutinēsi Hyrcio cōsule ad Deciū Brutum: ac Decio Bruto rursus ad Hyrciū mittente, vbi disposito cibo quibusdā eminētissimis locis, colūbas tenebris prius inclusas & fame plurima affectas, illinc inde in urbē secū afferens, victoriæ nuncios amicis mittebat in eundē nidū remētes. Tradit Fabius Pictor cū obsideretur præsidium Romanorū, à Lygurtinis ad se allatis lino ad pedes alligato nodis significare, quo die adueniēte auxilio eruptio fieri deberet. Est literarum Græcarū vsus inter Latinos, Latinorū & aliorū inter Græcos Græcis. n. literis scriptas epistolas Symmachus Dyonisio regi mittens, patefecit Carthaginēses duce Hannone ad bellum arma parare, ob quā rē insidiis cognitis, Carthaginēses edicto publico vetuere, ne quis suorū Græcē loqueretur aut scriberet. Est Aegyptiorū quoq; vsus, atq; qui hunc sequūtur, varias animalium species pro literis notant eorū more. Non enim syllabarū cōpositionis, aut literis verba eorū exprimūtur, sed imaginū huiusmodi forma, earū significatione vsu memoriæ hominū tradita. Nam vt Lucanus inquit. Nondum flumineos mēphis contexere biblos Nouerat, & saxis tantum volucresq; ferēq;, Sculptaq; seruabant magica animalia linguas: vt & in obeliscis adhuc Romæ stātibus est videre. Per vulturē nanq; naturę vocabulum indicant. Nam mares nullos posse inter huiusmodi volucres inueniri Physici tradūt: ac per speciē & figuram apīs mella conficientes regē, aculeosq; per accipitrem rem denotant citō factā, quoniam hæc aliarum fermē omniū auis sit velocissima, transferturq; hæc notatio ad domesticas res quæ velociter fiant. Crocodilus malū significat: dracone autē caudā suā mordente, & in sese recurrente, annus per eosdē indicatur, sicut apud nostros clauum indicē annorū numeri fuisse, diligēs taliū modo numerorū autor Cincius affirmat. Leonis etiam capite apud eos mōstratur præsens tēpus, quia cōditio eius inter præteritū futurūq; actu præsentī valida feruēsque est: sed præteritum tempus lupi capite signatur, q; memoria rerū transactarum rapitur & aufertur. Canis itē blandientis effigies futuri tēporis designat euentū, de quo nobis spes licet incerta blanditur. Terrā insuper Aegyptii significare cū volunt, bouis figurā ponūt. Osirim cū solem esse asserūt, sceptrum sculpūt: inq; eo speciē oculi exprimunt: & hoc signo Osirim mōstrant, significantes hūc deū solem esse, regaliq; potestate sublimē cuncta despicere, quia solem Iouis oculū appellauit antiquitas. Oculi itē iusticię seruat ur, & totius corporis

poris interpretatur custos: reliquarum corporibus partiū dextra manus digitis passis liberalitatē designat, sinistra verò cōpressis tenacitatē atq; auaritiam: eodem modo & cætetarū corporis partiū figurę atq; instrumenta aliquid certum notabant, quæ memoria hominū lōga ac meditatione obseruata, ē vestigio quid ea exprimērent internoscebāt. Sunt & iuris militaris notæ, de quibus dicere necessarium esse duximus: in breuiculis enim quibus militū nomina inscripta cōtinebantur apud veteres, quo inspiceretur quāti ex militibus superessent, quātiq; in bello oppetissent: T. litera in capite versiculi posita superstite designabat, Thita verò defunctū vnde illud, O primū ante alias infelix litera Thita. Cū autem imperitiā significare vellent, huiusmodi nota, A, vñ perhibetur: cū verò silētio quid agēdum, S. Notas enim literarū inter se veteres facitabāt imperatores ac magistratus, vt q̄cquid olcultē inuicem in scripturis significare vellent, mutuo scriberēt, cæteris ignorantibus, quidnā eiusmodi sibi literarū vellet ordo: huius rei testes sunt libri epistolarum C. Cæsaris ad C. Oppiū, & Balbum Corneliū, quibus rerū gerendarū eius in remotis præsentia exhibere cura erat. In eiusmodi .n. epistolis inuenire erat literas absque vñlo syllabarum coniugio, cum occulto tamen ipsarū literarum permutationis ordine, vt in scriptura quidem alterius altera & situm & nomē occuparet, vt in Bartus & Felipo vocabulis, his ad cuiusq; notādi nominis integritatē literis quæ deessent ex reliquo elementorum numero superadditis, alijsq; pro scribentiū arbitrio nihil significantibus. Iulius itē Cæsar in his quæ aperta non omnibus esse voluit, per notas scripsit, atq; eo elementorū situ vt dictio nulla cōponi quiret. Hūc verò literarū ordinē si quis imitatione dignū censeat, D. pro A, & sic deinde reliquis cōmutabit & trāsferet. Super eodē Augusti quoq; Cæsaris ad filium extat epistola in huc modū: Quoniā quidē innumerabilia assiduē quę scribi alterutrū oporteat, & ea secreta habeamus inter nos notas, si vis, tales vt cū nobis aliqd scribendū erit, p̄ vnaquaq; litera scribamus sequētē hoc modo, B p̄ A. C p̄ B, ac deinceps eadē ratione cæteras, pro Z, litera redeundum ad duplex A A. Sed & ipsa charta in ratione est: Ea enim si succo cæpæ inscribatur, igni opposita reddit literas. Tithymalli quoq; quā nostri lactariam herbā, alii lactucam caprinā vocant, albissimo succo inscripto corpore cū inaruerit, si cinis spargitur apparere literas, & eis quidē alloqui maluisse veteres quā codicillis. Simili modo alii alios fallunt, lacte recēti chartis inscriptis, fathiscētibus deinde literis, aspersa carbonis puluisculo, quales apud ingeniosum poētā in sua re militari dicentem inuenies. Cū possit cruri chartas celare ligatas, Et iūcto blādas sub pede ferre notas, Cauerit hæc custos, pro charta conscia tergum Præbeat inque suo corpore verba ferat. Tuta quoq; est fallitq; oculos ē lacte recēti Littera carbonis puluere tange leges. Fallit & humiduli quæ fiet acumine lini, Efferet occultas pura tabella notas. Chartā alii callidissimo astu nullius momenti verbis de rebus seriis ac familiaribus atramēto primū inscribūt, cū alia quæ cupiūt esse secreta vrina notēt: quæ desiccata vt intuentiū oculos fallit, cū literarū p̄spicue etiā intuentibus nihil cōspiciatur: si sic igne cale scat, literas oboriri vndique ac legi posse nō dubiū est. Legimus quoq; Demaratū Lacedæmonio regno pulsū & apud Per

fas degentem, paratum exercitum contra Græciam à Xerxe Persarū rege Lacedæmoniiis callido studio patefecisse: scriptas nāq; tabellas superducta recēti cera textit, easdēque per seruum nesciū facti misit: delatę autē magistratibus stuporem attulerunt: scriptum enim videntes, nihil quā delusionem esse putabant: alii mittentis ingenium suspicati sunt, ac eo rem maiore quo esset occultior arbitrati sunt, demum rem omnibus dubiam Leonidæ regis soror aperuit: ceræ enim tegmine abraſo & sublato, literas occultas inuenit, ac Xerxē vii milia trecentaq; de auxiliis regno armaſſe. Nec aliter Pœnorum quiſpiā à Carthaginenſibus miſſus ad coſilia hoſtium exploranda, fingens ſe patria pulſum militemq; ſe expeditionis offerens, pugillaribus vacuis noua deſuper illita cera ciuib; ſuis omnia perſcribebat. Quidā barbarica calliditate & aſtu pluſquā punico uſi, abraſa hominum capita inſcribunt, domiq; quāmdiu capilli frutiſcent, eos obſeruant, qui tandem ad amicum ſecreti illius conſcium miſſi abraſiq; deliteſcentes crinibus literas produnt. Lacedæmonii autem & Ephori cū reipub. ſecreta nō omnibus eſſe communia, literis publicis aut ad claſſis præfectos, aut ad imperatores ſuos miſſis volebant, ne ſi in manus hoſtium inciderent, arcana publica proderentur: ea hoc modo in ſcripta mittebant, Haſtilia duo teretia erant eadem longitudine, pari craſſamento, ornatūque conſimili, adeò vt viciffim cōiuncta congruerent: ex his alterum cum domi ſibi reſeruent, alterū tribuāt præfecto vel Imperatori in bellum deſcendēti, cū arcanum quicquā & arduū inſcribere cupiunt, chartam lori inſtar prolixam & anguſtam haſtili ſuo circumplicant & inuoluunt, nullum oris coherentibus facientes interuallū, haſtilis ſuperficiē vndique charta occupante: quod vbi factū eſt, in circumplicata charta per tranſuerſum iuncturarū, verſibus à ſummo ad imum proficiſcētibus, deſcribunt: dempto dehinc codicillo ad præfectum vel Imperatorem commenti illius conſcium abſque ligno ſcripta mittunt: quę cū is accepit, & lectione nihil valeat, literis truncis & mutilis & ita vndique hincinde ſparſis & diſſipatis, vt nullius prorſus ſenſus coniecturam habeant, ſuo quod penes ſe habet ſumpto haſtili, codicillum ſic præciſum à ſummo ad imū, vt fieri debere ſciebat, circumplicatum inuoluit, adeò vt eiufmodi circunductione ſimilem in ſeriem cōſtituta verborum continuatio reperiatur. Eſt & circa perſcribendas voces, vel paucioribus literis notandas ſtudio neceſſarium: quod partim prout cuiq; viſum eſt, fit, partim pro uſu publico & obſervatione communi. Nanque apud veteres cū uſus notarum nullus eſſet propter ſcribendi facilitatē, maximē in ſenatu, vt hi qui ſcribendo aderāt celeriter dicta comprehenderent, quędam literis notabant, & ſingulę literę quid ſignificarent, in prōptu erat. Hoc modo vnicam Catonis orationem vt de coniuratis ſupplicium ſumeretur ſeruata, & literis demandatā ferunt Cicerone conſule velociffimos ſcriptores diſponēte, atque docente vt per ſigna quędam breuesq; notas huiufmodi multarum literarum vim habentes dicta colligerent, quo tempore nondum reperti erant hi qui notarii appellantur: ſed tunc primū huius rei veſtigia ferunt extitiſſe, autoreque ad Lucilium Seneca, viliffimorum mancipiorum commēta fuiſſe hæc. Itaque publicam & occultam literarum ſignificationem quę in monumētis veterum

terum curiarum, tribuum, comitiorum, potestatum, magistratuum, praefectura, sacrorum ludorum, rerum, urbanarum, rerum militarium, collegiorum, decuriarum, fastorum, numerorum, mensurarum, historicorum denique & oratorum libris sparsim reperitur, qui latius & vberius scire volet, Probi Valerii Grammatici, Tullii Tyronis, Ciceronis Liberti, Philargii Samii, L. Annei Senecae, & Petri Diaconi commentarios de ea re satis curiosè conscriptos inquirat. Sunt & aliae quaedam digitorum notae, & oculorum, aliarumve partiū quibus secum taciti, proculq; distantes colloquuntur: sicut militaris etiam mos est, ut quotiens consentit exercitus, quia voce non potest, manu promittat. Alii quia voce non possunt, gladiatorum motu saltant. Ennius de quadam impudica, Quasi in choro pila ludens, datatim dat sese, & communem facit, alium tenet, alii nutat, alibi manus est occupata, alii peruellit pedem, alii dat anulū, alium inuocat, cum alio cantat, attamen aliis dat digito literas. Ovidius similiter more maiorum apud quos hoc loquendi genus frequentissimum fuisse comperio, impudicam aliam & amicam suam his notis & nutibus monet in virum, Cum premit, inquit, ille thorum vultu, comes ipsa modesto

Ibis ut accumbas, clam mihi tange pedem.

Me specta nutusq; meos vultūque loquacem,

Excipe furtivas & refer ipsa notas.

Verba superciliis sine voce loquentia dicam,

Verba leges digitis, verba notata mero.

Cum tibi succurrit veneris lasciuia nostrae

Purpureas tenero pollice tange genas.

Si quid erit de me tacita quod mente loquaris,

Pendeat extrema mollis ab aure manus.

Cum tibi quae faciam, mea lux, dicamve placebunt,

Versetur digitis annulus usque tuis.

Tange manu mensam, tangunt quo more precantes,

Optabis merito cum mala multa viro.

Idem poeta lasciuissimus alibi, & impudicam aliam, & amicam ab alio corruptam,

Ipse miser vidi, cum me dormire putares,

Sobrius, apposito crimina vestra mero.

Multa supercilio vidi vibrante loquentes,

Nutibus in vestris pars bona vocis erat.

Non oculi tacuere tui, conscriptaq; vino

Mensa, nec in digitis litera nulla fuit.

Sermonem agnoui quod non videatur, agentem,

Verbaq; pro certis visa valere notis.

Finis.

N iii

ROBERTI VALTVRII

AD ILLVSTREM HERO A SIGIS

mundum Pandulphum, de re Militari

Liber Octauus.

Vocabula rei Militaris publici honoris prisca atque preclara.

Cap. 1.

Vanto ingenio ac studio, Sigismunde Pandulphe, apud plerosque sparsum publici honoris rei militaris principatuum magistratuūque mentio habita sit, tanto labore sum prosecutus eorum vocabula, origines, & officia, locis permultis sic diffusa in vnum hunc sequentēque librum, quasi vnum in corpus redigens, ne quid tuæ cognitioni professionique deesset, quod dignum scientia videretur. Et quoniam regia quidem dignitas, ex augurali familia primū constituta, suprema est omnium dignitatum humanarum, poēte veteres Iouem non Imperatorem appellant, sed regem, tribuentes deo id nomen quod est apud homines maximum atq; amplissimum. Respub. ciuitates, & gentes, tanquam omnium supremi, ac dii quidam inter homines excellentes bonitate, sapientia, & virtute reges rexerunt, sicq; reges à regendo & recto, quod reges maximè decet dicti, non vt quorundam temeritas vsurpauit à regnando. Horum plura sunt genera, nec est regum omniū modus vnus potestatis. In Lacedæmoniorum enim repub. videtur esse maximè secundum leges, neque enim potestatem habet omnium, sed cum egreditur extra regionē, imperium habet eorum, quæ pertinet ad bellum, præterea sacrificia deorūq; cerimoniarū ei commissa sunt. Hæc igitur regia potestas, est quasi auctoritatem belli perpetuam habere: vitæ enim necisque alicuius non habet potestatem, nisi dum bellum gerit, vt etiam apud antiquos fuisse videtur, quod ostēdit Homerus. Nam Agamēnon in concionibus maledictis & iurgiis vexabatur, sed cum à concione digressus in pralio erat, occidendi habebat potestatem. Est alia insuper species regni, qualia sunt apud quosdā Barbaros regna vim habētia proximā tyrānidi, licet sint legitima & secundum morem patrię: ob id enim quia magis aptæ sunt ad seruiendum nationes Barbarorum, quàm Græcorum: & eorū qui incolunt Asiā, quàm eorū qui Europā, perferunt seruire iugū equo animo. Tertia est species vt antiquitus in Græcia fuere, quos vocabant Eſegetas: est enim hæc vt simpliciter dicamus electiua tyrannis, differens à Barbarica, non eo quòd legitime, sed eo quòd non consuetæ: potestas autem huiusmodi aut viuente durabat, aut tempore aut rebus gestis finiebatur, qualem elegerūt quandoque Mitilengi Pitacum aduersus exules suos. Quarta species est quales erant heroicis tēporibus spontaneæ, & secundum morem & legem: propter beneficia enim à primis collata in populos, vel per partes, vel per bellum, vel per congregationē in vnum, vel per acquisitionem regionis, delatū fuit eis regnum de populorum volūtate, &

& successoribus id erat secundum patriæ morem: secundum patrium etiam morem apud Taprobanem, alterum terrarum diu existimatum orbem, eligi regem à populo, senectâ, clementiâque insigni, liberis carente solere, cæterum si postea gignat abdicari, ne fiat hæreditarium regnum: rectores quinetiam ei dari à populo xxx, nec nisi plurium sententia quæquam capite damnari: sic quoque appellationem esse ad populû, lxx iudices dari, si libertus: si rex, amplius triginta. Ex Aphricæ quadam etiam parte sunt, qui secundum morem, canem pro rege habent, motu eius impia augurâtes. Primo autem regia potestas fuit apud Cretâ, teste Aristotele, Diodoro licet vbinam cœperit incompertum sit, cum nulli omnino historici eam tradant. Illam postea sustulerunt imperio in bello ad Cosmos translato: ad alias deinde atque alias nationes defluxit, inter se habitu, cultuque distantes, ut ad Persas, à quorum regibus mos erat thiarâ geri, in cuius summitate gemma erat permagna, & lucens, in auro illigata. Aegyptios verò apud reges mos erat, aut leonis, aut tauri, aut draconis priorem partem in capite ferre, insignia principatus: quandoque verò arborem, aliquando ignem, quandoque redolentia supra caput vnguenta. Aethiopum reges sceptrum in aratri formam gerunt, ac pileos oblongos circa finem, umbilicum habentes serpentibus, quos aspidas vocant circumvolutum, monumentum insigne, eos qui contra reges insurgere audeant, mortiferis morsibus subesse. Apud Romanos autem insignia erant Sella curulis & Trabea: iuxta Maronem illud,

Et Sellam regni Trabeamque insignia nostri.

Nam diadema ut aliarum gentium reges, primò non habebat: cæterum hastis, quas Græcis ceptra dixere, pro diademate usi perhibentur: atque hæc apud excellentissimû quoque vatem Homerû non omnes reges à Ioue sumebant, sed solum qui bonum & qui summum studium adhiberent, ut subditi quàm beatissimi essent. Hæc diuersa regum insignia, tum ad decorem spectabant, atque ornatû, tum stuporem ac superstitionem quandâ aspicientibus iniiciebant. Ad postremum quoniam rex in tyrannû, regni transgressione prolabitur, tyrannusque & rex non nomine, sed factis distant, autore Seneca, fit ut regis appellatio quandoque in tyrannum cadat, tyrannique in regem: inde est illud,

Quo potuit ciuem populus perducere liber

Ascendi, supraque nihil nisi regna reliqui: & illud,

Pars mihi pacis erat dextram tetigisse tyranni.

Interregnum deinde appellatum id tempus, quo regia vacabat sedes: nam cum primû initum est post Romulû regem vita fûctum, totus ille annus per quinque dies centû senatoribus deputatus est, decem decuriis factis singulisque in singulas decurias creatis, qui summæ rerû præessent, ne aliquis sub equali dignitate Romani expers remaneret imperii: decem itaque imperitabant, & vnus duntaxat qui & lictores haberet, dicendique iuris potestatem, ac regis & imperii insignia, idque imperium quinque dierum spacio finiebatur, ac per omnes in orbem ibat, annuumque interuallum regni fuit id, ab re quod nunc tenet nomê interregnum appellatum. Huc accedit quòd etiam sub consulibus præditi imperio consulari si quando interregnum initum est, interreges fuerunt, nec vnquam ita vacua fuit

fuit hoc nomine respub. ut nullus Interrex biduo salté triduove crearetur. Videó mihi hoc in loco posse obici currules magistratus apud maiores nostros quadrienniú in repub. nó fuisse, sed erát tribuni plebis cú tribunitia potestate, quæ pars maxima regalis imperii est, tamen nó est proditú interreges eo tépore non fuisse, quin etiá verioribus historicis referentibus declarátú est, consules ab interregibus procreatos, qui haberent reliquorum comitia magistratuú. In hoc autem regis delectu decreuerunt, ut cum populus regé iussisset, id sic ratú esset, si patres autores fierent: tum interrex cóciónē vocata, Quod bonum, faustum, felixq; sit, inquit, Quirites regem create, ita patribus visum est: patres deinde, si dignum; qui secundus à Romulo numeretur, creatis, autores fient. Dictator Etrusco more creatus, tremédus profectò magistratus atq; seuerus summáq; potestatis erat, quippe quòd ceteros omnes magistratus dissolueret præter tribunitiá potestatem, autore Plutarcho, quodq; dicto eius parendum esset, nec ab eo ad populum uti à consule prouocare liceret: insignia erant huic consularia omnia, ac speciē quodámodo regiæ potestatis præferbat: verum rege existēte cons. prætores ac ceteri magistratus in repub. manere non poterant. Dictatura autē simul ac inducta fuerat in rempub. ceteri magistratus omnes interibant, & abrogati per creationem dictatoris præter tribunos plebis censebantur: & in hoc differebat dictatura à rege, quòd rege regnante tribunitia potestas plebisq; autoritas omnis omnino soluebatur: dictatore manēte, plebis plebeiq; magistratus vim autoritatēque suam retinebant. Dictator idem nec alio quidem pacto creari consuevit siue ad bellum designari, quàm cum vis aliqua maior de improviso oborta, ingentem vrbi cladem minitare videretur, sicq; duos quòdam vno tempore in vrbe fuisse dictatores, quòd immoderata fors, necessitas, & tempus effecerunt xxiii. vrbs códitę, autor est Liuius. Huic equitare fas non erat, sed veteri lege prohibitum, siue quòd maiores vires inesse pedes manum conferere debentibus arbitrarētur, siue propter hoc Imperatorē in phaláge permanere oportere, nec locum deferere, siue quòd ad alia etiam tyrannica magnáq; sit principatus potentia. Fabius autem dictator designatus magistrum equitum, L. Minutium primùm à senatu petiit, ut equo uti sibi dictatori liceret. Præterea eū quem nos dictatorem diximus, in historiis ita nominari, legimus apud antiquos magistratum populi vocatum, posteaque in auguralibus libris ac in bonorū finibus scriptum esse, & Cicero, & Seneca ad Lucilium clari testes non desunt, testimoniumq; est quòd qui ab illo nominatur, magister equitum est, quem uti volebat, ipse dicebat. Non autem post reges exactos anno dignitas hæc, siue potestas pro tempore maior quàm consulatus, cum magistro equitum qui ei obsequeretur. creata est, & apud patres esse cœpit, nec amplius quàm semestri tempore duratura, nisi si qui fortē illam potentiá adepti per vim diutius tenuerint, ut L. Sylla, & C. Cæsar qui perpetui dictatores, Tyrannidis odiosum atque infame nomen vitare volentes rempub. oppressere. Quis autem primùm dictator creatus sit non satis constat, autore Liuius, apud vetustissimos tamen autores, si qua eidē auctori fides est, & Eusebio Cæsariensi, T. Largium dictatorem primū, Sp. Cæsium magistrum equitum, creatos inuenio: quòd autem vel futuros dictare hic magistratus

magistratus solitus sit, vel à consule diceretur, cui dicto obediētes omnes essent, M. Varrone teste, dictatorem appellatū cōstat: vel vt inquit Plutarchus in vita M. Marcelli, cūm dictator à populo aut à senatu deligi non possit, verū alter consulum, aut Imperator progressus ad populum, quem censeat dictatorem dicit, & quia dictus sit, dictatorem appellant. Nonnulli ab eo dictatorem dictum aiunt, quod nō populi suffragio aut assensu, verū quod is censeat, imperat, siquidem iussa magistratuum quæ Græci *νόμματα*, Romani vocant edicta: & impierosissimi duodecim fasces licet fuerint, vtpote penes quos senatus & equestris ordinis & vniuersę plebis summum decus esset, quorūque nutu Latium ac totius Italię vires regerentur, contusi tamē atq; fracti dictatorię huic se animaduersioni persępe substraauerunt: ac ne multa foret læsa gloria militaris, cōsul delicti omnis vindex à dictatore nonnunquam punitus est.

Magister equitum dictus, quod, vt est summa populi dictator, sic summa huius potestas in equites & accēsos, siue quod in bello equestres ipse copias duceret: qui verò dictator esset etsi præesset omnibus, legiones tamē solum pedestres more maiorum ducendas haberet. Reliqui quidem minores quā hi magistri dicti magistratus, vt ab albo albus.

Magistri appellantur quibus præcipua cura rerum incumbit, quiq; magis q̄ cæteri obligātur. Nec solum doctores artium, sed etiam pagorum, societatum, vicorum, collegiorum, equitum, magistri dicuntur: quia omnes hi magis cæteris obligantur & possunt, quinetiam & ipsi magistratus qui per imperia potentiores sunt quā priuati, per deriuationem à magistris cognominationē ascisūt. Est enim magistratus potestas vni vel pluribus hominibus à populo vel à principe commissā. Vnde prætores, procos. Tribunos plebis, & ædiles curules, & præfectos annonę aliōsq; qui maiorū, vt diximus, arbitrio puincias regunt, non principatū dicimus habere, sed magistratū. His enim datū est deliberare de quibuscūq; & statuere, & iubere, & intelligere se gerere personam ciuitatis, deberēq; eius dignitatē & decus sustinere, seruare leges, iura describere, & ea suę fidei cōmissa meminisse. Ad hos palatii quoq; pertinet disciplina, per quā insolētium mores pcellōsi, multorūque ordine moderatione sua sine aliqua confusione cōponuntur, per eos legatorū, quanquam festinantū, prænūtiatur euentus, his potestatem eam decernit antiquitas, vt nemo iudicium per prouincias fasces asumeret, nisi hoc & ipsi fieri decreuissent, tantaq; eorum officiū autoritate decoratur, vt militiæ perfunctus muneribus ornetur nomime principatus, mirōque modo inter prætorias cohortes & vrbani præfecturę milites primatū inuenisse videantur. Principatus autē maior est quædam supereminētia cui cæterę omnes potestates parent, sic Octavianū, Claudium, & Vespasianū principes fuisse dicimus: Senecā verò qui cos. fuit temporibus Neronis, nemo principem appellasset. Erat enim Nero princeps non Seneca, neque consulatus Senecę principatus erat, sed magistratus: & neq; imperium Neronis magistratus dicebatur, sed principatus. Cū verò quidam magistratuum & non omnes pertractēt multa negotiorum publicorum, necesse est esse alium magistratum qui rationes repetat atq; corrigat, ipse verò nihil tractet: vocant vero hos alii correptores, alii rationa

tionales, alii scrutatores, alii procuratores: præter verò hos omnes magistratus vnus est maximè principalissimus omnium: idè enim plerumq̃ habet finè & introductionè, q̃ præsidet multitudini vbi populus dominatur: oportet autè id quod cogit summam habere in repub. autoritatè. Appellant verò quibusdā in locis præconsultores, ex eo quia antè deliberant: vbi verò multitudo est, cōsiliū magis. Ciuitatum igitur magistratus tot aliqui sunt. Nec id præterea subtrahendum Marci Varronis sententia libro rerum humanarum vigesimoprimo, In magistratibus, inquit, habent alii vocationem vt consules & cæteri qui habent imperium, alii præsensionem vt tribu. plebis, & alii qui habent viatorem alii neq̃ vocationem neq̃ præsensionem, vt questores & cæteri qui neque lictorem habent, neque viatorem. Qui vocationem habent iidem prædere, tenere, adducere possunt: & hæc omnia siue adsunt quos vocant, siue acciri iusserint. Tribuni plebis vocati onem habent nullam, neq̃ minus multi imperiti perinde atq̃ haberent ea sunt vsi. Huius ergo iuris quod M. Varro tradit Labeonem arbitror vna tunc fiducia cum priuatus esset vocatū à tribuno non esse. Sed quærentibus quam ob causam tribuni qui haberent summam coercendi potestatem ius vocandi non habuerint, facile est respondere: quòd tribuni plebis antiquitus creati vidètur, nō iuridicendo, nec causis quærelisq̃ de absentibus noscendis, sed intercessionibus faciendis: quibus qui præsens fuisset, vt iniuria quæ corā fieret arceretur, ac propterea ius aduocandi ademptum, quoniam vt vim fieri vetarent assiduitate horum & præsentium oculis opus erat. Moris porrò erat magistratum petentibus, prehensos dextra ciues benignis orare verbis, & absq̃ interiore tunica in forum opertos veste descendere, siue vt eo habitu ad supplicandū humiliores accederet, siue vt quæ cicatrices haberet manifestè signa fortitudinis aperirèt: hæc cum plura ostenderent, quæ assidue multos per annos egregii bellatores exceperant, vniuersi illorum virtutem tacita veneratione prosequébatur, magistratum deniq̃ vltra quinq̃ dies nisi qui iurassent in leges non licebat gerere. Legati, teste Varrone, sunt qui lecti publicè quorum opera cōsilioque vteretur peregre magistratus, quive nuntii senatus, aut populi essent.

Imperatores semper multi quotannis re bene atq̃ feliciter gesta aduersus hostes à militibus honoris causa appellabantur, vnde & inter cæteros ætatis suæ duces & Imperatores cum circumfusa multitudo Hispanorū & antè deditorum, & pridie captorum regem Scipionem ingenti plausu ac consensu appellassent: tum Scipio silentio per præconem factò, sibi maximum nomen Imperatoris esse dixit, quo se milites sui appellassent, regiumq̃ nomē alibi magnum, Romæ exosum & intolerabile esse, regalè animū in se esse si id honoris ingenio amplissimum ducerent, taciti iudicarent, vocis vsurpatione abstinerent. Inter principes etiā ciuitatis M. T. Cicero procos. dum Parthos tripartito exercitu hostes inuaderet, ac post magnam eorum cædem Amanum eius gētis caput, Sepiram item & castella cōplura vi cepisset, ab exercitu Imperator appellatus est, Iulius autè Cæsar cum sæpius post partam victoriā esset Imperator ab exercitu appellatus, non imperatorum aut regum, sed dictatoris nomen vsurpauit, tantum odium sibi regis nomen in vrbe contraxerat. Cum autem regis nomen cuperet, verereturque

túrque populi indignationem, molitus expeditionem in Parthos, asserens in libris fatidicis cōtineri, non nisi à rege Parthos superari posse, se regē dici procurauit, qui maturādæ mortis suæ causam præbuit cōiurationi. Nullus autem sequentium Cæsarum se regē Romanorum dicere ausus est. Imperatoris autem appellatio perpetua Cæsarum non erat, sicuti nec consulis, nec prætoris, nec tribuni plebis, nā & priores illos vario numero, quosdā septies, quosdam maiori, quosdam minori numero inuenimus appellatos Imperatores, sic cons. sic tribunos plebis: dignitatis enim, non officii id nomē fuit. Nam re prospere aduersus hostes gesta, sic erat à maioribus institutum, ac repu. libera ppetuo custoditum vt cos. procos. prætor, siue quis alius fuerit Romanus qui hostiū numerū quàm maximum cæderet, aut permagna contra hostes victoria potiretur, is quodam præexcellēti honore ad virtutis testimonium vel decus, Imperator ab exercitu vocaretur. Nondū erat qui nunc viget mos, vt quem Romanorū Imperatorem gentes vniuersę vocant, is sit vnus orbis princeps, & potestate summa rerum dominus videatur: id enim dū S.P.Q.R. cōsilio pub. rempub. gubernarunt, ducibus non honoris pro victoria parta, non potestatis fuit: A quo autem primū hęc noua Imperatoris nostri temporis coronandi ornandiq; cōsuetudo vel abusio potius defluerit, non satis intelligo, maximè cū Romanum Cæsarem antiquis illis temporibus coronatū fuisse, nullum vnquam audierim aut legerim. Non enim Iulius Cæsar, non Augustus, non Tyberius, non Caligula, nō Nero, (& erant hi duo potissimū extremi intolerandæ superbix ac luxuriæ) coronā imperii vnquam suscepit, aut habuit, aut vsus fertur, nisi forte laurea cū triūphasset: aut quapiam alia ciuica, vel castrensi, quæ non Cæsarum erat magis, quàm quorumcunque triumphantium aut vincentium. Existimo autem hoc à Barbaris deriuatum, qui cū priscas historias ignorarent, neq; verborum vim Imperatoris & regis probè noscerent, essetque frequēs apud eos regis nomē, vt, pote sub regebus viuētes, Imperatorem verò rarum viderent, id excellētius arbitratī sunt quòd rarius ac insuetius conspiciebant: vtcunq; tamen hoc adoleuerit, id planè constat vel à Barbaris, vt antè diximus, non scitè, aut à doctis parum modestè hanc sublimē Imperatoris, id est, dei appellationem, vt inquit Cicero, magis quàm regiam post coronationem vsurpatam, & à posterioribus introductam esse regibusq; concessam. Primū autem apud maiores nostros Imperatorem appellatum, vtpote cui armorum exercitūque ad tutandam augendamque rempub. commissā sit autoritas, Lucium Lucillum fuisse, in descriptione temporum, testis est Eusebius.

Ontifices aliqui autore Plutharcho dictos putant, quoniam deos colunt, potentes ac omnium dominos: alii verò inquiunt nomen confictum esse ad potentum profligationem, tanquam iubēte legumlatore, sacerdotes obire potentia sacra debeant: pontifices verò vt Varro inquit, Q. Mutius Sceuola dicere solebat à posse & facere appellatos esse, sed ea descriptio à Varrone non satis probatur: nā à ponte & facio potius dictos existimat, q; ab his primū pons Sublicius factus, & saepe restitutus sit. Secundum
alios

alios à sanctissimis & vetustissimis sacrificiis, quæ ad pontem fierent. Pontifices quatuor ex gente patritia, totidemque plebeia à Romanis primùm creati, quorum ordinem & constitutionem Numæ tribuunt, Maximus verò appellatus & minores pontifices essent, Liuius. L. Cætilius Scriba Pontificis quos nunc minores pontifices appellant, qui cum Floronia stuprum fecerat, à Põtifice maximo eoufque virgis in comitio cesus erat, vt inter verbera expiraret. Hic Maximus ex pontificibus, veluti interpretis & prænuntiantis, quin hierofantæ potius ordinem et locum tenet, qui quidē non solum res quæ publicæ fiunt curat, sed etiam priuatim sacrificantes obseruat: impedimentoque, est ne quis legitima trāsgrediatur, docetque qua quispiam re ad venerationē deorum, vel ad postulandam veniam indigeret. Erat & sacrarum virginum custos, quas Vestales appellant, & iudex, & punitor sacrilegii. Habebat etiam penes se idem põtifex sacra omnia, designabatque quibus hostiis, quibus diebus, ad quæ templa sacra fieri deberent: cuiusmodi diuinis in rebus, & vnde erogandæ pecuniæ sumptus fieri deberet. Pontificibus etiam permiffa est potestas memoriam rerū gestarum in tabulas conferendi, & hos annales appellant, equidem maximos quasi à Põtificibus maximis factos. Proinde maiores nostri antiquissimi, præsertim rerum gestarum memoria delectati, hanc diligentiam habuerunt, & historiam auderet scribere nemo, qui munus id datū sibi de publico non haberet, id verò daretur nulli, nisi esset vir probitate fidei, singularique virtute aliqua præditus, ac dignitate cæteris anteiret. Hebræo nanque populo, vt ab illis initium sumam, qui vetustate generis, qui magnitudine rerum, qui dignitate historiæ se cæteris præponunt, hanc legem fuisse cõperimus, vt quæ ab his gesta pace vel bello essent, ea scribere nõ nisi qui propheta esset: prophetā cum is populus habere defuit, tum maximum ad pontificem qui autoritate, honore, dignitate præstaret, hanc ipsam scribēdi curam & officium detulerūt. Hunc morem à vetustissimis traditum, per diu & eos usque dies quibus est Hierusalem excidium suum passa, diligentissimè custodiam Iosephus in Appionem scribens tradit. Chaldei quoque, & Aegyptii, & qui oriundi sunt ab illis Phœnices, Syriæ nobilissimi populi, summo studio & diligentia asseruarunt, vt qui magno sacerdotio potiretur, hic modo populi sui gesta perscriberet. Plato item philosophus, & Aristotelis præceptor, suo in Timæo adducit sacerdotem ægyptium, hominem apud suos venerabilē, & multarum rerum notitia excellentem, qui Soloni interroganti de gestis, & vetustate gentis ægyptiæ responderet. Apud Græcos, qui militari disciplina, qui imperio, qui sapientiæ studio plurimum floruerunt, ea lex per diu mansit, quòd deligere-tur de publico vir bonus atque doctus quispiam, qui eo pacto, & dicta & facta omnia memoraret, vt nihil infereret quod aut ipse oculis nõ vidisset suis, aut verū esse certo, & indubitato testimonio nõ haberet. Romanis verò & maioribus nostris, qui orbis tandem imperium vendicarunt, hoc institutum ab initio vrbs ad multos annos fuisse memorant Cicero & Liuius, vt qui potifex esset maximus, sacra publica ab Numa instituta, siue res omnes singulorū annorū manderet literis, easque in albū referret, atque domi præponeret in publico tabulas, vt populo esset potestas cognoscēdi, nihil gratia, nihilque odio scriptum esse. Illud nec minus

minus prætereundum, quòd si maiorũ religiones & eorum monumenta reuolueris, inuenies apud illos non humilibus & inopibus, sed opulentis hominibus et principibus ciuitatis summũ sacerdotium mandari solitum esse. Impri-
mis, primi cum se ingerant, Persarum sacerdotes qui erāt & dicebantur Magi: Aegyptiorum deinde, Assyriorum, aliarumq; nationũ quantis diuitiis opib; que præpollerent his, qui aliquam rerum gestarũ notitiam habuerint, satis cõ-
stare potest: quòd si parũ ista te mouent, q; externa & peregrina sunt, maximẽ
quæ à nostris legibus abhorrent, repetatur summi hebræorum sacerdotes, quo-
rum vetustissimi, Aaron, Eleazar, Phinees, Heli, Abiathar, sic omni copiarum
genere abundarunt, vt dictu incredibile cuiquã videatur: si deniq; ad Romanos
redeo, vnde cœperat oratio, M. Fabiũ primũ ex patribus lectũ, Luciũq; pòst Me-
tellum, præclarũ virum, pontificem factum maximum duosq; eum et xx. annos
ei sacerdotio præfuisse constat. Cæsares quoq; legimus & plerosq; alios qui Ro-
mæ temporibus illis gloria rerũ gestarum, opibus & potentia plurimũ præstare
putabantur, summos sæpe sacerdotes fuisse. Hanc dignitatem pontificũ, augu-
rum, quæ Romulo regnante nulla erat, Numam Pompilium à rege ad alios de-
tulisse accepimus, ne quãdo rege bellicis rebus occupato diuinus cultus inter-
mitteretur. Pontifices deniq; veteres, vt in tertio de Oratore testis est Cicero,
propter sacrificiorũ multitudinẽ tres virosepulones esse voluerũt, cũ esset ipsi
à Numa vt etiã illud ludorũ ac epulare sacrificiũ facerẽt, instituti. Epulones, Fe-
sto teste, dicebãt antiqui quos nũc epulones dicimus, datũq; his nomẽ q; epulas
indicẽdi Ioui ceterisq; diis potestatem haberent: de his etiã Lucanus in primo,
Virque epulis septem Festus Titiisq; sodales.

Cæterum cum aliqua speties curationis sit circa rem diuinam, ceu sacerdotes
& æditi circa templa vt conseruentur quæ sunt, & erigantur ruinosa ædificia,
& cætera omnia quæ pertinet ad diuinum cultum, euenit alicubi curã hanc ef-
se vnã, vt in paruis ciuitatibus: alibi verò seperatis à sacerdotio, vt sacrificuli,
æditi, & custodes sacrarũ pecuniarũ. Huic consequens est cura illa quæ est cir-
ca sacrificia publica quæcunq; quæ ex sacerdotibus lex nõ cõmittit, sed ex pu-
blico fiunt. Vocant autẽ eos qui istis præsent, alii reges sacrorum, alii pótifices
maximos. Maiorum enim consuetudo tunc erat, vt rex esset etiam sacerdos vel
pontifex, sic postea vel reges vel imperatores pótifices dictos, Maro nullius reli-
gionis expers his verbis ostẽdit, Rex Anius, rex idẽ hominũ Phœbiq; sacerdos.

Fœciales quorum pater patratus princeps erat, sacerdotes dicebãtur qui fa-
ciendis præerant fœderibus: hi, vt Pomponio placet, à ferẽdo dicti, vt M. Varro
ni, à fide et faciendo, vt aliis, fœciales quasi fœdiales, à fœderibus faciẽdis, quorũ
ius ab Equiculis ad Romanos translatum esse non dubium est.

Caduceatores, pacis legati dicũtur: sicut enim per fœciales bella indicebãtur,
ita pax per Caduceatores. Est autem caduceum verberna & pacis signum, quod
nõ ab re Mercuriivirgã possumus existimare. Mercurius enim orationis deus
dicitur, & interpretas deorũ: vnde sicut virga serpẽtes diuidit, hoc est, venenũ, ita
bellantes interueniente oratione sedantur, bellumq; cadit atq; dirimitur.

Aediles quidam publicis ludis ac ædibus præerãt, nomẽ ab ædibus huic ma-

O

gistratui

gistratui datum ut Festo placet, Varroni & Paulo quod ædium non tam sacram quam priuatarum etiã curã haberent, ac illis præessent, in quibus scita omnia sua plebs deferret: duo quidẽ primum & ex plebe constituti ac proinde plebei appellati, exactisq; regibus anno propemodum septimodecimo cum plebs à patribus secessisset, tribunos sibi in monte sacro creauit, qui essent plebei magistratus, deinde cum vellet ex suo quoq; corpore cõs. creare & patres recusarẽt, factum est ut tribuni militum crearentur, tum ex plebe, tum ex patribus consulari potestati, paulò post cum placuisset creari ex plebe cõsules, cœperunt ex utroque corpore cõstitui, tunc ut aliqui pluris patres haberẽt, placuit duos ex numero patrum constitui: & ita facti sunt ædiles currules, unde ortum ut ædiles alii plebei, alii currules, appellarentur. Sella enim quasi feda à sedendo dicta est. Regia quidem sedes erat currulis, à curuitate pedũ ipsius selle, in qua sedetur sic dicta: vel quod in ea qui essent reges cum veherentur curru ad eminentiam vterentur. Postea verò cum regibus libera Roma fuisset, Magistratus maiores, ut cõsules, dictatores & pleriq; alii, regio more sella curruli vectabantur: unde magistratus hi sunt currules, cæteri verò plebei seu pedanei, quod pedibus irẽt appellati, nec curru neq; sella curruli veherẽtur: quod autẽ duo fuerint ædiles, his verbis in Pisonem ostendit Cicero, Mecum, inquit, quæstorẽ imprimis ædilem priorem, prætorem primum cunctis suffragiis populus faciebat, ædilem priorẽ dixit quod duo erant tantum ædiles, sicut duo cõsules. Huius rei si quis fidem postulet, bini semper ædiles in argumentis comœdiarum nominantur à Terentio. Hi etiã siue plebei, siue currules ludos faciebãt instaurabantq;. Liuius belli Macedonici libro primo: Ludi Romani scenici eo anno magnificẽ apparatusq; facti ab ædilibus currulibus. Idem in eodẽ paulò post, & plebei ludi ter toti instaurati ab ædilibus plebis: ædiliũ enim partes in ludis instituendis, quantum impensæ & in quibus spectaculis fierent haudquaquam minimæ fuere. Id etiã erat potissimum ædilitatis munus ut sua quisq; ædis impensa ludos pro modo patrimonii ac dignitatis suæ celebrandos curaret. Huius instituti M. T. Cicero in officialibus, cum suæ & Cn. Pompeii ædilitatis meminit testis est. Asconius etiam Pedianus Pompeium ædilem factũ theatrũ quod summa impensa ædificauerat magnificentissimis ludis in quos currus cum elephãtis induxit, ædificasse asserit: Valerius item Maximus in libris dictorũ factorũq; memorabilium scripsit Attilium Seranum & L. Scribonium ædiles, senatus plebique loca secreuisse: Quod si Vlpiano auctore mancipium fugitiuum erroneũque aut iumentum morbo aut vitio aliquo affectum quispiam pro sano venundederit, dolis ac fallaciis vendentium occurendo ædiliũ edicto emptori succurritur rehibeturq;. Porro ut vrbs cloacæ, aquæ ductus, & ædificia quæq; publica & priuata, munda, lota, integra, expeditaq; asseruarentur ad ædiliũ officium pertinere nõ dubium est, ut Cicero noster cum factus esset ædis, actione in Verrem septima, ceteris more suo longè vberius ac melius attestatur. Nunc sum, iuquit, designatus ædis, habeo rationem quod à populo Romano acceperim mihi ludos sanctissimos maxima cũ cerimonia Cereri, Libero, liberẽq; faciendos, mihi Floram matrem populo plebique Romano: ludorũ celebritate placadam, mihi ludos

ludos antiquissimos, qui primi Romani sunt nominati maxima cum dignitate ac religione Ioui, Iunoni, Mineruæque esse faciendos, mihi sacrarum ædium procurationem, mihi totam urbem tuendam esse commissam, ob earum rerum laborem & solitudinem fructus illos datos, antiquiorem in senatu sententiæ dicendæ locum, togam prætextam, sellam currulem, ius, imagines ad memoriam posteritatemque prodendam. Sunt præter hos ædiles plebeios & currules, duo alii qui frumento præerant, & quorum creandorum auctor fuit C. Julius Cæsar. hique, ut inquit Pópeius, à Cerere cereales dicti. Aeditui præterea appellatione ædiles intelligimus: est enim ædituus idem quod ædilis, custos sacre scilicet ædis vel templi, quali ædem tuens vel ædis tutor: dictus is enim est cui sacrarii custodia commissa erat, ubi statuarum seruabantur & simulacra deorum gentilium, quæ opus erat exorare, si quis optasset aliquid apud illa deprecari et impetrare, quod multi factitabant credentes exaudiri, si verba sua simulacrorum auribus instillassent, Seneca epistol. li. v. Non sunt ad cælum eleuandæ manus, nec exorandus ædituus, ut nos ad aure simulacri, quasi magis exaudiri possimus, admittat. Aeditimus quoque idem quod ædituus: sed M. Varro in secundo libro ad Marcellum de latino sermone, æditimum dici oportere censet magis quam ædituum: quod alterum recenti nouitate fictum, alterum antiqua origine incorruptum: Lauinius in Prothesilaio Claustrinum dixit qui claustris ianue præesset, eadem. scilicet. figura æditimum dici iubebat, qui ædibus præest: in Verrem. M. Tul. in exemplaribus fidelissimis ita inueniri scriptum, æditimi custodesque mature sentiunt. In libris autem his vulgaribus æditui scriptum est, Pomponii fabula Atheliana est, quæ ita inscripta est, Aeditimus, in qua hic versus est, Qui postquam tibi appareo atque editimo in templo tuo: T. autem Lucretius in carmine suo pro ædituis ædituentes appellat.

Flamines permultos fuisse comperio, & tot denique quot deos colerent, vestros veteres Romanos. M. Varro in his libris quos de origine lingue latine scripsit testis est, ut Dialem, Martialem, Quirinalē, Volcanalē, cæterosque eiusmodi, Verum flaminem Dialem Numa Pompilius Romæ rex creauit, cum antea reges pontificum ac regum munera promiscue gererent, ut de Priamo & Aenea apud Maronem, & à minoribus tandem, ut à C. Cæsar. diuo Augusto, multisque aliis principibus, quos maximè pontificatus titulis insignitos in multis quæ adhuc extant monumentis cernimus obseruatum esse. Cæterum Numa plures in urbe Romuli quam sui similes reges fore ratus, qui relicta religionis cura, bellorum negotiis implicaretur, sacerdotes quos flamines appellat, quique rei diuinæ iugiter adacti essent, multis deorum instituit, flaminem unum Ioui insigni veste & curruli regia sella adornatum, quem Dialē vocant, huic duos flamines adiecit, Marti unum, Quirino alterum: dicti autem primo flamines, ut Plutarchus placet, ab his qui circum caluaria sunt pileis, quibus ad regendum capita utuntur, quasi pileamines quidam essent. Lucanus in primo: Et tollens apicem generoso vertice flamē: vel, ut Varro inquit, quod in Latio capite velato erant, & caput filo lanæ præcinctum habebant, à quo flamines quasi filamines vocabantur. Dialis verò à dio à quo vita dari putabatur hominibus: vel à Ioue quod est iuans deus. Ceteri enim quique cui præ sunt, numinis eius titulo decorantur: hic solus, ut Varro ait, lib. ii. rerum diuinarum

Album habet galerū, vel eo q̄ maximus est, vel eo quòd Ioui immolari alba hostia opus sit. Multiplices etiam ceremoniæ fiunt, quas in libris qui de sacerdotibus publicis compositi sunt, item in Fabii pictoris librorū primo scriptas legimus, vnde hæc fermè sunt quæ cōmeminimus: equo enim dialem flaminem vehi religio est, item iurare dialem fas nunquam est, ignem è flamine, id est, flaminis dialis domo nisi sacrum efferri ius nō est, vinctum si ædes eius introiret solui necesse est, & vincula per impluviū in tegulas subduci atq̄ inde foras in viam dimitti, hederam neq̄ tangere neq̄ nominare fas erat, pro eo quòd hederam vincit ad quodcūq̄ se applicat: sed ne anulum quidē gerere ei licebat solidum, aut aliquem in se neque in apice neque in cinctu neque alia in parte nodum habere, si quis ad verberandū ducatur, si ad pedes eius supplex procubuerit eo die verberrari piaculū est. Capillum dialis nisi qui liber homo est nō tonset, caprā & carnem incoctam & fabā neq̄ tangere diali mos est, neque nominare, procinctam classē, id est, paratam ad bellum militum multitudine diali flamini videre non licet, propagines è vitibus altius prætentis non succidet, pedes lecti in quo cubat luto tenui circumlitos etiam oportet, vnguis dialis & capilli segmēta subter arborem ilicē terra operientur. Dialis quotidie festatus est sine apice, sub dio autem esse licitum non est, sub tecto vtiliter & non pridem à pontificibus constitutum. Mansurius Sabinus scripsit & alia ceremoniarū genera in hūc modum, farinam fermento imbutam attingere ei fas nō erat, neq̄ tunicam intimam nisi in locis tectis exuisse, sub cœlo tanquā sub oculo Iouis nudus ne sit, super flaminem dialem in conuiuio, nisi rex sacrificulus, haudquaquā alius accumbit, vxorem si amiserit flaminio decedit, flaminis matrimoniū nisi morte dirimi nō est ius, locum in quo bustum est nunquam ingreditur, mortuū nunquam attingit, funus tamen exequi non est religio.

Salii sacerdotii genus quod ex huiusmodi causa institutum dicitur, nam annum iam octauum regnante Numa morbus pestifer Italiam occupās, Romam quoque inuaserat: mœrentibus verò cunctis, traditur peltam æneam è cœlo delapsam in Numæ manus decidisse, & in ea mirabilia quædā dixisse regē, sed ex Egeria Musisq̄ audisse, ac peltā in vr̄bis salutem missam, oportereq̄ eam obseruare, aliis vndecim ad illius figurā magnitudinemq̄ & formā effectis, quo dubium furi ob similitudinem sit cœlestis illius adipiscendæ. Peltam itaq̄ ex eius authoritate atq̄ imperio effingere artifices cū certassent, diffidentibus ac desperatibus ceteris. Vecturiū Mamurium vnū ex summis opificibus vsq̄ adeò similitudinē effinxisse struxisseq̄ omnes similes, vt neq̄ Numa iā ipse dignosceret: harū autem custodes ac ministros cōstituisse dicitur Salios sacerdotes: Salii verò vocati sunt, non, vt quidam fabulantur, à viro Samothrace seu Mantiacho Salo nomine, qui saltationem quæ in armis dicitur edocuerit, cū eā re vera, teste Plinio vi. naturalis histo, Dardanus instituerit, sed ab ipso tripudio saltatorio. Ouidius iii. fastorum: iam dederat Saliis à saltu nomina dicta, quòd nec vehementius robustiusq̄ per vr̄bem currentes saltarent, tum ad mēsem Martium sacras peltas susciperēt, induti puniceis tunicis, æneis baltheis latisq̄ succincti, æneas capitum galeas portantes, & æneum super tunicā pectori tegmen, paruisq̄

uisq; gladiis arma pulsantes. Reliquum verò saltationis pedú est opus: moventur enim suauiter, cōuersiones ac mutationes in celeri ac crebro numero robuste ac leuiter reddentes. Mamurio autem artis illius suæ mercedem fuisse perhibent memoriam quandā per Saliorum carmē simul cum pyrrichii modulo absolutum. Alii verò Vecturium Mamurium qui caneatur fuisse aiunt.

Senatoriam dignitatem à Romulo institutam fuisse nemo ambigit. Romulus enim urbē conditurus, pastores inter quos adoleuerat conuocauit, cumq; is numerus condendę vrbi parū idoneus videretur, constituit Asylū, quò passim confugerēt ex finitimis locis pessimi quiq; sine vllo cōditionis discrimine, ex hisq; omnibus populum conflauit, legitq; in senatu eos qui ætate anteibant, & patres appellauit, quorum consilio gereret omnia. De hoc etiam senatu Propertius elegiarū scriptor hæc loquitur: Buccina cogebat priscos ad bella quirites, Centū illi in pratis sæpe senatus erat. Curia prætexto nūc quæ inter alta senatu Pellitos habuit rustica corda patres. Atqui vt apud Lacedæmonios senes siue seniores appellari eos, qui summum quendam magistratū gerūt, Cicero auctor est, sic nisi consilium, ratio, sententia senibus inessent, non summū consilium maiores nostri senatum appellassent. Quod & Ouidius in fastis nō reticet dicens: Magna fuit quondā capitis reuerentia cani, Inq; suo pretio ruga senilis erat. Martis opus iuuenes, animosaq; bella gerebāt, Et p̄ diis aderāt in statione suis. Viribus illa minor, nec habendis utilis armis, Consilio patriæ sæpe ferebat opem. Nec nisi post annos patuit tunc curia seros, Nomen & ætatis mite senatus erat. Iura dabat populo senior, finitaq; certis Legibus est ætas, vnde petatur honos. Ab honore ergo patres, ab ætate senatores appellati. Alii senatores à sinendo, quò facultatē darent, dictos putant, vel q̄ agrorū partes tenuioribus ac liberis propriis attribuebant. Huic centum senatorū numero plures ac diuersis temporibus additos inuenio: Brutus enim quò plus virium in senatu etiā frequentia ordinis faceret, diminutum parum numerū primoribus equestribus gradus electis ad trecetorum summam expleuit, traditumq; inde fertur vt in senatum vocarentur, qui patres quique adlecti atq; cōscripti essent patres, vt diximus, vocati, vel quòd sūt patritii generis adlecti, quòd propter inopiā ex equestri ordine in senatorum sunt numero assumpti, cōscripti autem quòd in senatu quē nouū effecerunt sunt scripti: Verū post Cæsaris obitū excrecentē hūc numerū deformi incōdita ac indignissima turba, mille enim excefferat, & nōnulli per gratiam, nōnulli præmiis electi, qui abortiui vulgò appellabātur, Augustus ad modū pristinū & splendorē redegit. Præter hæc senatorum nomina sunt qui pedarios senatores opinentur appellatos, quòd sententiā in senatu nō verbis dicerent, sed in alienam sententiam pedibus irent, tanquam sententię ditione carentes, aliorum dicta confirmarent, et quasi pedibus in alienam sententiam descenderent. Alii verò quasi differentia quadam, quòd essent pleriq; quī magistratus currules adepti, sella curruli honoris gratia in senatum veherētur: qui verò iter pedibus facerēt, pedarii appllabantur. Marcus autem Varro equites quosdam dicit pedarios appellatos, videturque eos significare qui nōdum à cēsoribus in senatu lecti quidē erant, sed honoribus populi vsi in senatum veniebant

niebant & sententiam eius habebant. Nam & currulibus magistratibus functi qui nondum à censoribus in senatum lecti erant senatores non erant: etiā quia in postremis scripti erant, non rogabantur, sed quas principes dixerant in eas sententias descendebant. De more autem habendi senatus Marcus Varro rogatu Pompeii librum edidit, cum ille cos. primū M. Crasso fuisse designatus creditur: quia foris militiāq; ad eam ætatem occupatus civilis consuetudinis expers esset, vellētque cæteris non indoctior videri: in hoc libro id genus multa scribere Varronē Gellius attestatur, primūq; illud fuisse per quas personas haberi senatum liceret, nominans dictatorem, cōsules, prætores, tribunos plebis interregem, præfectum vr̄bis, neq; alii præter hos ius fuisse dixit facere senatusconsultū, quotiesq; v̄su venisset vt omnes isti magistratus eodem tempore Romæ essent, tum quoq; supra ordinem scripti essent, qui eorum prior alius esset, ei potissimū senatus cōsulēdi ius fuisse. Addit deinde extra ordinaria in re tribunos militares qui pro consulibus essent, decemuiros item quibus tum imperium consulare esset, item triumuiros reip. constituendæ creatos, ius consulendi senatū habuisse. De loco autem habendi senatus aut senatuscōsulti rogādi nisi in locis per augures constitutis quæ templa appellātur, haberi rogariue potuisse negabat. Moris etiā erat vt eo in loco senatus iniussus assidua statione cogeretur, qui senatulum appellabatur, vnde accitus deinde quā primū in curiam proficisceretur. De tempore autem habēdi senatus ita disseruit, ante exortū inquit solem, aut post eius occasum senatusconsultū irritum, opus etiā censoriū fuisse, per quos et quo tempore factū senatusconsultum esset excutere. De ætate autem senatoria ne cui paucioribus xxv. annis nato, senatum ingredi liceret, vt in vita magni Pompeii, auctore Plutarcho, constitutū est, cæterum minoris ætatis senatum aliquando ingredi moris fuisse vetera legentibus nō dubiū est, veluti M. Valerio Coruino contigisse nouimus, cui tertium & vegesimū annū ingresso consulatum largiti sunt. Quò minus autē senatum introirent cum prætextatis filiis senatores, vt moris antea fuerat, decretū postea factū est, Papyriūq; prætextati factum in causā fuit: qui etiam senatum habiturus esset auspicari primò atq; immolare hostiam debere idem Varro censebat. Docuit etiam de diuinis rebus prius q̄ de humanis ad senatum esse referendum: idem senatusconsultum duobus modis fieri, aut per discessionē si consentiretur, aut si res dubia esset per singulorum sententiam, de pignore quoq; capiēdo deq; multa irrogāda senatori, qui quo tempore venire in senatū debuit, nō venit. In quo & illud animaduertendum de more, quòd sicut lex à quinquagesimo anno militem non regit, ita à sexagesimo senatorē non citat. Hunc etiā morē apud veteres necessitates publicæ reperiūt, vt si forte aliqua vis ab hostibus immineret, quæ cogeret vel humilia captare consilia, vel aliqua cōstituere, quæ non prius oporteret dici quā effici, vel si nollent ad amicos aliqua permeare, senatusconsultum tacitū fieret, ita vt non scribæ, non serui publici, non cēsuales illis actibus interessent, senatorēsq; exciperent omnium officia censualium scribarūque complecerat. Horum & ars erat de irato facere beniuolum, de suspecto placatum, de austero mitē, de aduersante propitium. Et quanquā, vt dictum est, sepio cōfecti armis

minus

minus valerent, binos tamē senatores singulis cohortantibus præpositos tertio ab vrbe condita libro testis est Liuius. Patriciorū familia Ioui noscitur fuisse dicata, si origine dignitatum antiquitatis ordinem perscrutemur, quo summi Dei sicut putauere cultura locum primariū possideret, patriciatusq; nomē ipsum vt quidam veridicorum à patribus dictum esse voluerunt.

Consularem exactis regibus dignitatem regii nominis fastum declinantem, cū plenam penē eorum instar administrandę reip. facultatem haberent accersitam fuisse antiquitatis monumenta declarant: Duo hi erant pro vno rege creati, vt si alter malus esse voluisset, ab altero similē potestatē habēte cohiberetur. His primū omnia iura ex regia potestate erāt, omnia deinde eiusmodi insignia pomparūmq; fercula ad officii sui ornamenta. Nam ambobus fasces erāt coff. quatuor & viginti lictores, toridē cum securibus, quæ proinde tantæ potestati catenarum nexibus præceptę sunt alligari, vt cū tardius soluerentur, morā deliberationis acciperent: maximē si de cæde aut hominis nece aliquid censuissent. Cunctator enim esse debet, qui iudicat de salute. Alia enim sentētia corrigi potest, de vita hominis haudquaquā, arma quinetiam ista iuris sunt non furoris, & cōtra noxios sic instituta, vt plus terror corrigat quā pœna cōsumat. Ciuilis est etiam pauor iste magis q̄ bellicus, vtpote quem abactores timeāt, reformidēt fures, latrones exhorreant, innocentia tantū lēta respiciat: institutum que est etiā vt ne duplicatus terror videretur, vt eorū tantū alter fasces haberet, non ambo, isque penes quem fasces essent, maior consul diceretur: vel is qui prior factus est prætor, aut maior vrbānus, minores cæteri quibus, quod plerūq; in maximis vrbibus solet, senatus decreuit vt darent operā ne quid resp. detrimenti caperet: permisitq; eorum alterum vel ambos cū opus esset exercitum parare, bellū gerere, coercere omnibus modis subditos atq; ciues domi militiæq; imperium ac iudicium summum capitis dicere, sed is non Romani, quem solum cohibere & in publicam custodiam duci iubere illis fas erat: Sella curru li pro sui magnitudine vtebātur multis gradibus innixi, vt ibi locati nihil abiectum nihilq; humile meditarētur, vtq; in ocio subiecti mererētur, quod alii post maximos labores assumunt Imperatores: Manus porrò victorialis Scipioni munita erat, quo Romanæ reip. viri fortis dextra tueretur fortunas omnium, ac liberos, in augmentum etiam publicæ gloriæ famulos solueret iugo seruili, calceis auratis præterea prodibant in publicum, tanquā auri materiam quam mens ad inane volans tanti putat, paruifacere non solum, sed pessum etiā dare viderētur. Inter cæteras etiā reip. dignitates soli meruerunt pictos habere humeros, vario colore palmatæ vestis, quam felicitas dabat præmio vinctiū. Quod autē candidis vestibus induti procedebant, candidati appellabātur, quod deniq; populo consulerent, & patriæ, cū omnia eorum traderentur arbitrio, ne insolescerent animo à consulendo consules dicti sunt, nisi illinc potius, vnde Aëtius ait in Bruto, Qui rectē consulit consul ciatur, vel vt Quintilianus, consul sit à consulendo, vel à iudicando, nam & hoc consulere veteres appellauerunt: Magistratus huius imperium annuum erat, quo ne diuturna potestate insolentes facilius in errorem aliquem prolaberentur se custodirent:

hi

hi quâquam brevis esset eorum magistratus, nihilominus tamen si haud essent idonei infra annum amovebantur: illud quoque de more fuit consulatum petentibus ut per se ipsis comitiis interessent, nullique xxv. annis minores, quæ senatoria ætas erat, admitterentur.

Suffes consul etiam, Pœnorû lingua dictus est, auctore Calidio. Liuius belli Macedonici libro quarto, Postero die cum Suffetes ad ius dicendum confedisent, conspectæ tabulæ demptæque & lectæ. Alii à sufficio quod est subministro vel in alterius loco substituo, suffectos dictos putant, quasi sub alio factos. Liuius xxxi. M. Aurelius Cotta decemuir sacrorum mortuus, in eius locum M. Atrilius Glabrio suffectus. Cicero pro Murena, Vnus erit cos. & is nō in administrando bello, sed in sufficiendo collega occupatus. Illud denique nec prætereundum, nam cum duæ res possint eodem auctore prouehere hominēs in hunc amplissimū cōsularis dignitatis gradū, & honorū populi finē, vna iuris, altera militis, non dubiū est quin ad eam adipiscendā multo plus cōferat res militaris quàm iuris ciuilis gloria: vigilat enim alter nocte, ut suis consultoribus respondeat, alter quò intendit, maturè cū exercitu perueniat: illum gallorū, hunc buccinarū cātus exuscitat: ille actionē instituit, hic aciem instruit: ille cauet ne cōsultores, hic ne vrbes aut castra capiātur: ille ut aquæ pluuiæ arceātur scit, hic scit & timet ne hostiū copie: ille in regēdis, hic in ppagādis finibus exercitatur.

Proconsularis dignitatis creandæ morem ac necessitatē induxit imperii Rom. amplitudo, quod nec adesset ubique ad bella gerenda nec omnes obire p. uincias cōsules, qui modò essent duo possent, his cōsularia insignia cætera præterquam quod sex duntaxat lictores relictī fuere concessa sunt: numerus autem proconsulū definitus erat nullus, utque præsidium nomen generale quod & proconsules & omnes prouincias regentes senatores licet essent, præsides appellabantur, sic proconsulum appellatio specialis est, qui denique, quod consulum iuribus fungeretur, proconsules nominati sunt.

Lictor crudelitatis minister consulis, proconsulis, prætorū qui fascem virgarum alligatum cum securi portat. Sunt qui lictores cōsules xii: aliorum autem senī. Lictorem Valgius Rufus in secundo librorū quos inscripsit de rebus per epistolam quaeritis, dicit à ligando appellatū esse, quod cum magistratus populi Romani quempiam verberari iussisset, crura eius & manus ligari vinciri que viatore solita sint, isque qui ex collegio viatorum officium ligandi haberet, lictor sit appellatus, utiturque ad eā rē testimonio M. T. verbaque eius refert ex oratione quæ dicta est p. C. Rabirio, Lictor inquit colliga manus. Liu. li. viii. Lictor deliga ad palū: hæc ita à ligando Valgius Rufus. M. T. Liuius, Festus, ac omnis antiquitas putat, & nos sanè cū illis serimus, sed Tiro Tul. M. Tullii. C. Libertus lictorē vel à lino vel à licio dictū scripsit: licio enim trāsuerſo quod linū appellatur, à veteribus, qui magistratibus inquit præministrabāt cincti erāt, ad reorū manus ligandas, & crura ut diximus vinciendā. Malè itaque & inscitè qui lictorē à litando dictū putāt. c. interposita quia rem lictat & interficit, illudque ineptè addūt quasi legis ictorē dici quod iiciat, id est, percutiat reū, iuxta legis mādātū quod antiquitas nō approbat, colorata licet ratio videatur. Numero autē duodecim lictores

stores sumptos à Romulo: alii à numero vulturū qui regnum sibi protenderāt augurio: Alii putāt & melius ab Hetruscis finitimis, vnde sella currulis, vnde toga prætexta sumpta est ad imitationem regum suorum, quòd duodecim ex populis creato regi singulum singuli populi lictorem darent.

Quæstura in qua esse debet sciētia iuris summa, literarum gloria, cautela sermonis, firmitas animi, continentia domicilium, & virtutum omniū sedes, Acti one in Verrem ii. authore Cicerone primus est gradus honoris, dignitatūque omnium genitrix, Varro lib. vi. teste Cassi. Officiū autē eius & origo perquam vetus est & penē ante omnes magistratus, quorundam & quidem eruditorū sententia. Gratianus Iunius lib. vii. de potestatibus apud ipsum Romulum & Numa Pompiliū binos quæstores fuisse author est. Pomponius hunc magistratum cœpisse tunc asserit cū ararium Po. Ro. arctius & cumulatius esse cœpisset, vt essent qui illi præesset, quòd Romuli tēpore fuisse, cū res tenues & perexiguæ tunc essent, haudquaquam putandum est. Cæterum sicut in dubiū venit an Romulo & Numa regibus quæstor fuerit, ita etiā Tullo Hostilio rege à quo census in ciuitate & descriptio centuriarum & classium, quæ prius non erāt est facta, quæstores fuisse, ac tunc initium habuisse veri magis simile est, & sanè crebrior apud maiores opinio est, Tullum Hostiliū primum in rep. induxisse quæstores: hos autem à quærendo quæstores initio dictos Pomponius & Iunius & Trebatius & Fenestella & Varro scribūt: verum quia de capite ciuis Romani, iniussu populi nō erat lege permissum consulibus ius dicere, propterea quæstores cōstituti sunt à populo qui capitalibus rebus præessent, quæ triumphari postea capitales perquisiuerunt, hīq; appellabātur quæstores parici, Festo teste, vel Pōponio parricidii quorum meminit lex xii. tabu. dicti: quoniam parricidæ non vtrique hi, qui parentem occidissent, sed qualem cūque hominem dicebantur. Idem etiam fuisse indicat lex Numæ Pompili in his composita verbis, Si quis hominem liberum morte sciens eluit, parricida est. Horum officio inuinctum erat vt puincias ex senatusconsulto sortirētur, vtq; extra urbem adueniētibus regibus obuiam irent, & hastæ subiectos captiuos viderent. Erant & candidati principis quæstores alii, qui libris duntaxat in senatu legendis operam darēt, quiq; literas eius in senatu legerent.

Prætores initio erant, quorundam iudicio, qui postea consules, & hi bella administrabant: proinde sic dicti quòd præirent & ante irent iure in exercitu. Authore etiam Pomponio tunc creati, cū consules bellis finitimis auocarentur, neq; esset qui in ciuitate ius reddere posset. Numerum autem prætorum habuit Roma pro tempore Variū, primum quidem urbanum, deinde post aliquot annos, eo non sufficiente peregrinū, sic dictos quòd ius alter peregrinis, alter ciuibus diceret. Deinde verò plures augendo numerum, ad octo usque creatos inuenio. Vnde Cicero pro Milone, septem prætores, octo tribuni plebis, illius aduersarii, defensores mei, captis prouinciis, totidē prætores quot prouinciæ in deditionem venerant creati sunt: partim qui urbanis rebus, partim qui prouincialibus præessent, horum autē prætorum insignia sex fuisse secures, Plutarchus in vita Pauli Aemilii author est: ad hoc enim bellum inquit Aemilius missus,

Aemilius, missus non cum sex vt ceteri prætores, sed cum duodecim securibus ita vt dignitatis consularis imperio eius inesset.

Censores ad cuius censionem, id est, arbitrium censeretur populus, vel ab re ipsa quod præessent faciendo censui appellati, vel quod rem suam quisque tanti æstimare solitus sit, quantum illi censuerint, vel quod censere pro arbitrari veteres cognatione quadam socia ac simili esse voluerint: sunt qui à censendo, id est, constituendo & præcipiendo, vnde etiam dicere solemus censeo hoc facias, & senatū aliquid censuisse, inde Modestino auctore censoris nomen videtur esse tractum. Hoc munus instituisse primum Seruius Tullius legitur, postea verò vt sunt reges exacti, ius omne faciendi census & cetera quæ regis maiestatis huius fuerant ad consules delatū erat: creandi verò noui magistratus huius dedit causam, quod bellis virgētibus neque populus sine censu esse, nec qui essent cōsules nauare operā commodè censui faciēdo possent: res quidē vt parui admodū momenti prius visa, quod nihil iuris haberet in censendi modo populum, ita illustri magistratus hic maximè omniū reuerentiæ plurimæque potestatis ac seueritatis pœna fuit. Eo autem venit vt haudquaquam de opibus modò, verum de militari disciplina moribusque censeret. Mos nanque Romæ apud equestres erat, auctore Plutarcho, cum per legitimum tempus à quoquam militatum esset, equum per medium forum duci coram viris duobus publicè præsidētibus, quos Censores nuncupauit, illisque quemlibet ducum ac imperatorum sub quibus militatum sit recenseri, deinde censorum iudicio subigi, qui iuxta cuiusque meritum vel laudem vel infamiam tribuunt. Huic præfecti curæ tūc erant viri dignitate ornatūque insignes, ad hos sella curruli insidentes: equites subituri iudicium ritu cum prodirent, censorum alter qui senior erat interrogabat, si militias omnes iuxta disciplinam militarem absoluisset, omnesque sub imperatore meruisset, quod si non secus ac dixerat foret inuentū, ingenti lætitia plaudentibusque amicis domum illum admittebant: sin minus, Censoria eum inurebāt nota, quæ ex tenuissimis causis licebat illis, qui flagitiosè ac intemperanter degerent ac loquerentur, equum adimere & exercitu demouere. Horum etiam erat vectigalia populi Romani augere minuerēque, lustrum completo quinquennio concedere, & soli Taurilia sacrificia de sue, oue, tauro facere, de nuptiis, de liberorū procreatione, de viuendi ratione, de conuiuuiis diligenter inquirere, ne quis patriam ac consuetam viuendi disciplinam transgrederetur: ad hæc etiam munera duo cum essent, alter patritius, alter verò plebeius, eis licebat senatus principem describere, immeritos senatu quoque amouere, vt C. Fabricium fecisse ferūt, qui P. Cornelium Ruffinum patritium virum, quod decem argenti faci pondo in conuiuium adduxisset, senatu amouit: siue vt M. Catonem censorem, quem C. Flaminium, T. Flaminei fratrem, quod exhortatus à Puello quem deperibat, teste Plutarcho, vel à scorto aliorum sententia, cum esset consul in Gallia, vt aliquem ex his, qui vt in vinculis rei capitalis dānati erant, securi percuteret, obtemperauit, senatu eiecit. Valerius Antias nō ad pueri, sed ad mulieris cuius amore teneretur, arbitriū id ab L. perpetratū affirmat. Liuius autē scriptū in oratione Catonis asserit Gallū transfugā cum vxore ac liberis venisse, & ab L. inter epulas exceptum.

exceptum mox ut scorto, quod ardebat, obsequeretur, ab eo propria manu confossum. Hoc ad exacerbanda Lucii crimina iure dictum à Catone crediderim, ipsum autem occisum minime transfugam, verum ex danatis unum in vincula coiectum extitisse, cum alii quam plures, tum vero testes sunt Valerius max. et Cic. in eo qui est de senectute libro, ubi omnem Catoni sermonem & ipsius rei narrationem tribuit: ipse deinde censores sacrificiorum precia curabant & descriptionis genera, & reipublicae officia distinguebant. Censionem enim facere dicebantur, cum multam equiti irrogabant, censioque hastaria dicebatur, cum militi multae nomine ob delictum militare quod hastas daret, dicebatur. Multas praeterea potestates hic magistratus habet, quas ponit Iulius Capitolinus in vita Valeriani, suscipe, inquit, censuram quam tibi detulit Romana respublica. quam solus mereris, iudicaturus de moribus hominum, iudicaturus de moribus nostris. Tu aestimabis qui manere in curia debeant, tu equestrem ordinem in antiquum statum rediges, tu censibus modum pones, tu vectigalia firmabis, diuides statum, resp. recensabis, tibi legum scribendarum auctoritas dabitur, tibi de ordinibus militum iudicandum est, tu arma respicies, tu de nostro palatio, tu de iudiciis, tu de praefectis eminentissimis iudicabis, excepto denique praefecto urbis Romae, exceptis consilibus ordinariis & sacrorum rege, ac maxima virgine vestalium, si tamen incorrupta permanferit, de omnibus sententias feres. Illud denique non pretereundum, cum alios magistratus annuos fuisse constet, quinquennalem quondam censuram extitisse, quot quia per tot annos graue, diuturnum insolensque nimis visum est, ne plus quam annua ac semestris censura esset, concensu ingenti populi factum est, atque hoc teste Asconio tam triste seuerumque nomen Po. Ro. sic oderat, ut intermissum esset nonnunquam per plurimos annos, nonnunquam propter infamiam corruptorum iudicium, plebem ipsam quod ante recusauerat poposcisse.

Tribunos celerum primus Romulus creasse fertur. Nam cum eodem tempore in tres tribus tota ciuitas diuisa esset, Ramnenses à nomine suo, à Tatio Tatienenses, tertiae autem tribus homines Luceres dicti à luco Asyli, in quem multi fuga delati ciuitate donati sunt, ut Plutarchus inquit, & Plinius testis est, noua. Quanquam tertiae huius denominatio auctore Liuius incerta sit. Tribus autem ipsas tres fuisse numero nomen ipsum declarat, quibusque qui praerant, tribunos vocitabant, quod terni tribus ex tribubus olim ad exercitum mittebantur. Celerum autem tribunum proinde appellari quidam opinati sunt, quod vel celeriter occurrerent, si quando eorum opera respublica indigeret, cum equitibus ille praesset & veluti secundum locum teste Pomponio à regibus obtineret, vel à celere Remi interfectore, quod celeres antiqui dixerunt, quos nunc equites dicimus. Horum tribunorum militarium, ut inquit. Q. Asconius Pedianus, duo sunt genera, primum qui Ruffuli vocentur, & hi quidem in exercitu creari solent à consule non à populo, de quorum iure, ut Festus etiam inquit, quod Rutilius Rufus legem tulerit, Ruffuli ac postea Rutuli sunt vocati. Alii sunt comitiati, qui comitiis designantur ad gubernandam rempublicam consulum loco, aliquando sub consulibus ut essent in exercitu ad ordines ducendos instituti. Horum officium, vel eorum qui exercitui praesunt, in libro de re militari Marcello teste,

teste, milites in castris cōtinere, ad exercitationem producere, clauēs portarum suscipere, vigilia interdum circuire, frumentationibus commilitonū interesse, frumentum pbare, mensuræ fraudē coërcere, delicta secundū suam auctoritatē his modis castigare, principiis frequēter interesse, querelas commilitonum audire, valitudinarios inspicere. Flavius Vopiscus in vita Aureliani in epistola ad vicariū suum permulta his adiicit, ad tribuni officiū maximē spectantia. Si vis, inqu it, tribunus esse, imō si vis viuere, manum militum cōtine, nemo pullū alienum rapiat, ouem nemo cōtingat, vnam nullus auferat, segetem nemo deterrat, oleum, falem, lignum nemo exigat, annonā sua contentus sit, de praeda hostis non de latrociniis prouincialium habeat, arma terfa sint, ferramenta samia ta, calciamēta fortia, vestis noua vestem veterem excludat, stipendiū in baltheo non in popina habeat, torquem brachialē annulū apponat, equum & saginariū defricet, alter alteri quasi seruus obseruatur, à medicis gratis curentur, aruspici-bus nihil dent, in hospitiiis castē se agant, qui litem fecerint, vapulent. Tribunis autem plebis creandis initio fuit secessio plebis à patribus in sacrum montem facta. vbi Menenii Agrippæ opera pace inita conuenit vt plebeios magistratus in vrbe haberēt, sicq; duos tribunos tū habere plebs cœpit à Virginio & T. Vetusio coff. Alia postmodū secessione tres additi, Appio Claudio & T. Q. coff. mox quinq; alii coff. Q. Minutio & M. Oratio Puluino. Hoc pacto x. tribunis in plebē Ro. fuit iurisdictio, sicq; plebi cōcessum est cōditiones inire cōcordiæ, vt plebs suos magistratus haberet sacrosanctos, quibus auxiliis latio aduersus consules esset, néve cui patrum capere eum magistratū liceret. Tribunorū tandem tātum in modum creuit auctoritas, vt quicquid senatus decreuisset, ita de-mum ratum haberetur, si tribuni approbassent. Stabant autē hi in vestibulo cu-riæ, vbi habebatur senatus: nam templū siue curiam ingredi nō licebat, & quæ-cunq; senatores decreuissent, tribunis præferebātur, vt quæ è repub. fore viderē-tur, approbarent, cetera ad arbitrium reiicerentur: tum quæ senatusconsulta ap-probassent. t. literam in tergo adiiciebāt, haud aliter rati iudicatum iri. De po-testate autē tribunitia Labeonis Antistii iuris peritissimi extat sententia, cuius verba quemadmodum scripta apud Gellium offendi, ita illa ipsa scripsi: In epi-stola, inqu it, Athei Capitonis scriptum legimus Labeonē Antistium legū atq; morum & P. iurisq; ciuilis doctum apprimē fuisse, sed agitabat, inqu it, homi-nem libertas quædam vecors vsq; eò, vt diuo Augusto iam principe & rempub. obtinente, ratum pensūmq; nihil haberet: nisi quod iustum sanctūque esse in Romanis antiquitatibus legisset: ac deinde narrat quid idem Labeo per viato-rem à tribuno plebis vocatus responderit: iussit enim eum qui missus erat redi-re, & tribunis dicere ius eos non habere, neque se neq; alium vocandi, quòd mo-ribus maiorū tribuni præhensionem haberent, vocationem non haberent, posse igitur eos venire & præhendi iubere, sed vocandi absentem ius nō habere, idq; etiam apud Varronem in libris rerū humanarū scriptum asserit A. Gellius: qui quidē Varro cū triumuir esset, asserit se à tribunis plebis vocatum nō esse, & cū tribunus plebis esset, vocari neminē fecisse. Ea etiā tribunis plebis, auctore Plu-tarcho, potestas est; vt si præsens sit dictator, secūda sit, sin autem absit, prima ac
ferme

ferme sola. Huic præterea magistratui nullum integrum diē abesse Roma licere ius erat, ius etiā huius tribunitiæ potestatis magis ad impediendū est q̄ ad agēdū, quippe quæ cæteris omnibus collegis volētibus & si plures sint, vnus qui nolit & se opponat, plus possit. Fuit etiam, vt aiūt, tribunitia potestas prius apud Romanos publicæ dignitatis insigne, postmodū quoq; iudicialis ordinis obtinuit rationem. Inde nanq; & decretum illud senatus, vt Augustus Cæsar morum legūq; regimini ac æquē in perpetuū tribunitiæ præflet potestati. Vnde apud eos tribunus dictus est, q̄ tribus præflet ordinibus, patritio, equestri, & plebeio, dicti etiā simili modo tribuni plebis à tribu, q̄ vel tribuū suffragio crearetur, vel quòd in tres partes populus diuisus esset, cū plebs à patribus secessisset, & ex singulis singuli crearentur: tribuni autem ærarii à tribuendo ære sunt appellati, quod ærarium sanè populus Romanus in æde Saturni habuit.

Scriba à scribendo nomen accepit, officiū exprimens vocabuli qualitate. Liuius ab vrbe con. li. ii. Ibi cū stipendiū forte militibus daretur, & scriba cum rege sedens pari ferè ornatu multa ageret, cū milites vulgo adirent, timēs sci scitari, vtrū Porfena esset, ne ignorando regē semet ipse aperiret quis esset, quò temere traxit fortuna facinus? Scribā pro rege obrucat. Probus Aemilius de excel. du. exter. gen. in vita Agesilai, Itaq; eum habuit ad manum scribæ loco, quod multo apud Graios honorificētius est quàm apud Romanos. Nāq; apud nos re vera sicut sunt, mercenarii scribæ existimantur: & apud illos e contrario nemo ad id officium admittitur, nisi honesto loco & fide & industria cognita, quòd necesse est omniū consiliorū eum esse participem. Cicero in Verrē actione. v. Sepe enim nostri Imperatores superatis hostibus optime rep. gesta, scribas suos annulis in cōcione donarūt. Ab epistolis vel à secretis etiā is intelligi dicitur, qui secreta scribit vel epistolas. Suetonius in vita Claudii, Sed ante omnes Narcissum ab epistolis & Pallantem à rationibus, quos decreto quoq; senatus non præmiis modò ingentibus, sed quæstoris prætorisq; ornāmētis ornari libēs passus est. Flavius Vopiscus in vita Carini, Quorū vitā singulis libris Claudius Eusthenius qui Diocletiano ab epistolis fuit, scripsit. Notarius item secreto rū scribitur, Flavius Vopiscus in vita Aureliani, Incidit autē, vt se res fataliter agunt, vt Mnesteu quendā quē pro notario secretorū habuerat, libertum, vt quidā dicunt, suum intensiorē sibi minando redderet. Cas. primo, hist. Pater enim Candidati sub Valentino principe gessit tribuni & notarii laudabiliter dignitatem, qui honor tunc dabatur egregiis, cū ad imperiale secretum tales constet eligi, in quibus reprehensionis vitium nequeat inueniri.

Cancellarius vel à cācello ala palatii sic dictus, q̄ olim ibi officiū suū exercebat iuxta thesaurū imperatoris, cuius sibi cura demādata erat, vel à cācello secū dum eā significationē, qua dicitur interstitiū à Palestina regiōe tractū, vbi tecta cacuminata non erāt, sed iacebāt in planū prostrata. Interstitia igitur illa inter pugnacula sita, parietibus hinc inde erectis, cācelli propriē dicūtur: Qui verò epistolas missas recitari volebāt populo, in dicta regione super tecta ascende bāt & de cācellis recitabāt, vnde inoleuit vsus paucorū tamē eruditorū, vt qui populo literas principis habent missas exponere, Cācellarii appellatione nominē

P tur.

tur. Cæ. li. xi. Var. respice quo nomine nuncuperis, latere non potest quod inter cancellos egeris, tenes quidē lucidas fores, claustra patentia, fenestras, ianuas, & quāuis studiosē claudis, necesse est vt te cūctis aperias: Nam si foris steteris, in eis nō emendaris obtutibus, si ingrediaris, obseruantium nō potes declinare cōspēctus, vide quō te voluerit collocari antiquitas, vndiq; cōspiceris, qui in illa claritate versaris. Flavius Vopiscus in vita Carini, Amicos optimos quosq; relegit aut tenuit, præfectum vrbi vnum ex cācellariis suis fecit, quo fœdius nec cogitari potuit aliquando nec dici.

Populares & optimates inter se differūt. Nam populares, teste Prisciano, lib. artis Grāmaticæ. v. hi sunt, qui defendūt populū, optimates qui defendūt senatores. Cicero pro P. Sextio, Duo genera semper in hac ciuitate fuerunt, eorū qui versari in rep. atq; in ea se excellētius gerere studuerūt, alteri populares se, alteri optimates & haberi & esse voluerūt. Qui ea quæ faciebāt, quæq; dicebāt, multitudini iocunda esse volebāt, populares: qui ita se gerebāt vt sua consilia optimo cuiq; probarentur, optimates habebātur. Idem in eadē, Omnes optimates sunt, qui neq; nocētes sunt, neq; natura improbi, nec furiosi, nec malis domesticis impediti. Idē in eadē, Quod est præstātissimum maximeq; optabile sanis, bonis, & beatis, & cū dignitate otium hoc qui volūt omnes optimates, qui efficiūt sūmi viri et cōseruatores ciuitatis putātur. Aristoteles li. v. ethi. Ex dignitate quoq; id apparet, iustū enim illud, quod in distribuēdo cōsistit, secundū dignitatē quādā esse oportere omnes fatētur: ipsam verò dignitatē nō eandē omnes esse aiūt, sed populares quidē libertatē: potētes verò opulentiā aut genus: optimates autē virtutē dicunt. Idem li. iii. poli. Vocare autē consueuimus cū vnus ad vtilitatē cōmunē respiciens gubernat regiā potestātē: cū verò pauci gubernāt, plures tamen vno, optimatū gubernationē, vel ex eo quia optimi præsumunt, vel ex eo quia ad optimū publicum administrāt. Idem in quarto, Videtur autē optimatū esse maximē honores tribuere secundū virtutē, finis enim optimatū virtus: paucorū verò gubernationis diuitiæ, popularis autē libertas. Idē in eodē, Quo enim ab optimis viris simpliciter per virtutē esset gubernatio reip. & non ad suppositionem quidem bonorum virorum, eam solam iustum est optimatem appellari.

Proceres, teste Varrone, principes ciuitatis, quia eminet in ea sicut in edificiis mutili qdā, id est, capita trabiū quæ pceres nominātur, quasi pcedes, Hinc facta trāslatio est ad quosdā vt proceres dicātur q ante omnes honore præcedūt. Sunt qui pceres, quasi pcul à carie, hoc est, putredine ac vitiorū corruptione, dictos putent, quod tamen si principibus cōuenit, maximē propter excellentiā & egregiam, qua præditi esse debent, probitatē, falluntur tamē inscitia literarum, nec tā q est, q̄ quod esse debet, autumāt: huius singulārē numerū rarō est inuenire. Iuue. lib. iii. Agnosco pcerē, salue Getulice, seu tu Syllanus, quocūq; alio de sanguine rarus. In plurali frequētissimū est: Liui. ab vrbe cōd. li. iii. Et nos, vt decet pceres, vt Fabio nomini est nō indignū, pugnādo potius q̄ adhortādo accēdamus militū animos. Luca. in v. Fata vocēt pcerū motus hæc cūcta sequūtur.

Primores sicut hi pceres, vel primates, vel qui inter reliquos maioris potestatis & dignioris in populo. Liui. in primo, Ipse ad primores Romulus peruolat.

Summates

Summates viri potētes . Satyrus in comœdia piscatoria , Summates viri simplices facti sunt ganei : Macrobius . li.i.de sumno Scipionis ; Sed summatibus tantū vtiris, sapiētia interprete, veri arcani consciis cōtenti sint: reliqui ad venerationem figuris defendentibus à vilitate secretum.

Præsidū nomine omnes puincias regētes, licet senatores sint, appellatur : iure præses is dicitur, qui maius in puincia habet imperiū post principē. Hinc præsidū dictū auxiliū principale: sicut subsidiū id quod in auxiliū succedit dicitur, et milites q̄ in aliorū tutelā militū oppidi vel castelli , similiūq̄ collocati sunt, præsidū vocatur, vel, vt inq̄t Varro, præsidū dictū q̄ extra castra præsidebat in loco aliquo, quo tutior regio esset, vel quod p̄ vtilitate & salute, alicuius auxiliū gratia præponitur: sicut subsidium q̄ postpositū est ad subueniēdū laborātibus.

Satrapes vel Satrapa, is est, q̄ locorū præfectus designatur . Plutarchus in vita Eumenis, Tū capto Ariarate rege, & regione in potestaté redacta, Satrapes, hoc est, locorū præfectus designatur. Regū libro primo, Et non inueni in te quicquā mali ex die qua venisti ad me vsq̄ ad diem hanc, sed satrapis non places. Idem in eodem , Reuertere ergo & vade in pace, et non offēdas oculos satraparum.

Princeps, ordinis nomen est , dictus q̄ primus capiat: sicut municeps ab eo q̄ munera capiat: idem & dignitatis, cui hæc tuenda ex officio, & capitis periculo defendēda, religiones, auspicia, potestates, magistratus, senatus auctoritas, leges, mos maiorū, iudicia, iurisdictio, fides, prouinciæ, socii imperii, laus rei militaris, ærarium: harum rerū ac tantarum esse defensorē atq̄ patronū. Spartianus in vita Adriani, Tūc enim mos, vt princeps causas cognosceret, et senatores & equites Romanos in consiliū vocaret, & sententiā ex omni deliberatione proferret. Cass. ii. histor. Vocabulum principis nulla sorde maculasti, seruās dignitatē nominis exercitatione virtutis. Ouidius de Romulo & Cæsare secūdo fastorū, Tu rapis his castas duce se iubet esse maritas , Tu recipis luco , reppulit ille nefas, Vis tibi grata fuit, florent sub Cæsare leges, Tu domini nomen, principis ille tenet. Te Remus incusat, veniā dedit hostibus ille, Cælestē fecit te pater ille parē.

Domini verò appellationē præclarissimos in rep. principes & duces inuenio declinasse: nam et Scipio ipse prius Italia Hispaniaq̄ recuperata, cum Africā quoq̄ subegisset, Hannibale pulso, nullo tamē succēssu dominū se passus est appellari, nisi à Pœnis, q̄ p̄ aquas cōditiones toties rupto fœdere fraudulēter iugū abiecerāt, nō obtemperātes, militia abiecit, quasi reipub. hostes infamia notāns: Augustus quoque Romani decus imperii nec serio nec ioco se passus est à quāquā tali nomine appellari. Tertullianus in apologetico cōtra gentes, Augustus imperii formator, nec dominū quidē dici se volebat. Et hoc enim dei est cognomen. Dicā planē Imperatorē dominū, sed more communi. Sed quando non cogar, dominū dei vice dicā. Hoc cū declinaret Augustus, meruit profectō patris patriæ cognomen, quod vniuersi repētino maximoq̄ consensu ei detulerunt, q̄ gratius esset pietatis nomen quā potestatis, vtq̄ sciret datā sibi potestatem patriæ, quæ temperatissima est, liberis consulens. Quid autem inter patrē et dominū intersit, ostēdit probē Terētianus ille Mitio, hoc patriū est, inq̄t, potius cōsue facere filiū suā spēte rectē facere, q̄ alieno metu, hoc pater hoc dominus interest

Dux à ducendo dictus, esse enim debet præ cæteris dux in ducendo agmine præcipuè solers, vbi iter quopiam fecerit, & cum ad difficilem transitu saltu venerit, contemplari secum animo ab omni parte loci naturam, comites deinde veteranos, si quos habet, querere & percunctari si hostes eo loco, quid si à fronte, quid si à latere, quid si à tergo adorirentur capiendum consilii foret, vtrum ne pergeret qua occæpisset ire via, an eam qua venisset repetere satius esset. Castris autem diligendis quantum munimento locis complexurus, quam opportuna aquatio, quam pabuli lignorumque copia, quam comeatus expedire, quo tempore pugnam inire, aciem struere, subsidiis firmare, magnifice adhortari, perterritos milites à metu reuocare, nec verbis tantum ferocem & strenuum esse, sed operum militarium haudquaquam expertem, qui & ipse, cum opus sit, tela tractare, procedere ante signa, versari in media mole pugne sciat, sciat quoque consilia sua celare, tacere, dissimulare, insidiari, ab insidiis præcauere, hostium cogitationes præripere, speculari, & explorare eorum vbi copiam sint, quatenus quove genere armorum, plurimum enim interesse vsuris, quæ deinde turba inermis, quæ levis armaturæ, quæ impedimenta, quanto ea aut quali præsidio custodiant, deinde dicta non tam quam facta milites sequi iubere, nec disciplinam modo sed exemplum. Quod diligentiam genus rectissima fortasse ratione probabitur, quoties licebit: verum si mutabitur natura loci, si mons occurret, si flumen obstabit, si collibus, sylvis, asperitateque alia prohibetur, mutabit hostium genus imminentis conditio discriminis, & nunc acie directa, nunc cuneis, nunc auxiliis, nunc legione pugnabitur. Ad hæc insuper intueri & scire quo auspicio ineunda pugna sit, nec deesse fortunæ præbenti, sed oblata casu flectere ad consilium debet. Illud ad postremum præ cæteris in animis ducum habendum, nihil in bello debere contemni, neque sine causa dici, matrem timidi flere non solere. Horum igitur omnium qui sunt memores & usu & experientia copotes, eos duces dixerim, cæteris iure prætulerim, modo à populo non à militibus creati sint.

Comes, socius, sodalis, comisque & collega in quo conueniant, quove differat, auctorum sententiis illustrium ex his accipe. Comitum dicere debemus, auctore Vlp. ac Labrone eum qui comitetur & sequatur, quique frequentandi cuiuscunque gratia ut sequeretur destinatus est. Minores etiam comitem & ducem habent, ut Cicero non comitem se, inquit, sed ducem præbuit, & alibi: Neque princeps, tunc ad salutem esse potuissem, si esse alii comites voluissent. Socius verò non minor sed par est, ideoque duces in bello quoties milites alloquuntur conciliandę benivolentię gratia, non ferè appellant comites sed socios, comunicantes quodammodo eorum dignitatem cum illis, ut ediuerso, cum eisdem comilitones vocat, comunicantes eorum conditionem atque sortem cum ipsis: neque enim dux comilito est militum, sed milites inter se comilitones, ut apud Virgilium Aeneas de militibus suis, O socii: auctor ipse in sua persona loquens de Achimenide, Comes infelicis Vlyssi: & iterum, vno graditur comitatus Achate. Neque scitè dixisset de Vlysse & Aenea hunc esse comitem Achate, illum Achimenidis, idem tamen ait, Arma deosque parant comites: et iterum, Sacra deosque tibi commendat Troia penates. Hos cape factorum comites. Nunquid dii erant comites Græcorum atque Aeneæ, an duces? Certe dii penates comites erant confessione tum Aeneæ, tum ipsorum

rum

rum quoque deorum: nam lib. i. Aeneas ait, victos qui ab hoste penates Classe veho mecum: & in iii, Dii aiunt, Nos te Dardania incensa tuâque arma secuti. Nos tumidum sub te permenſi claſſibus æquor, sub te, id eſt, te duce, et te ſecuti ſumus, id eſt, tui comites fuimus. Idem de Græcis quidem dicendū & de eorū deis. Idem etiā Sibylla & Aenea, quanquam modò hic modò ille dux erat aut comes, quia ſequebatur Aeneæ voluntatē Sibylla, et quaſi miniſtrā ſe præbuit, comes erat: quia verò ducebat præmonſtrans iter & declarans ea quæ ille ignorabat, dux eadem dicitur, tametſi aliquādo comitem pro ſocio dicimus, vt Cicero in rhetoricis, de viatore qui cū ante lucem ſurrexiſſet comitem, inquit, ſuum inclamauit, & ſemel ſepius cū de eodem antea dixiſſet in itinere quidē ꝑ ꝑficiſcentem ad mercatum quendā, & ſecum aliquātum nummorum ferentē eſt comitatus, id eſt, ſecutus. Quare in præſatione artis grammaticę Præſcianus monitus in primis aliosq; monens, monendus tamē plurimū in hæc verba ad Iulianū ſcribēs, Tibi ergo hoc opus deuoueo, omnis eloquētiæ præſul, vt quātūcunq; mihi deus annuerit, ſuſcepti laboris gloria te comite quaſi ſole quodā dilucidius creſcat: Sed quid magis delirū abſurdumq; q̄ quem dicas tuum ſolē, eundem appellare comitē tuū, hoc ipſo q̄ ſol eſt. Eſt præterea alia inter comitem et ſocium differentia, quòd comes eſt quicūq; ſequitur alterius ductū, ſocius plerūq; in negotiis ſeriisq; rebus & fortunę arbitrio ſubiectis. Cæſar in cōmētariis, Itaq; Androſthenes prætor Theſſaliæ cū ſe victoriæ Pompeii comitē eſſe mallet q̄ ſocium Cæſaris in rebus aduerſis, omnem agris multitudinē ſeruorū ac liberorum oppidū coëgit. Verū huiuſmodi differentia apertior inter ſociū et ſodalē eſt, ſodalis enim propriē in rebus leuioribus ac ſæpe voluptuoſis. Quintilianus, Quo tandē patereris animo, ſi delicatus adoleſcēs, præſertim ſplēdidis opibus, vel ex ætate mores vel ex fortuna traxiſſem, & tēpeſtiua cōuiuiā & puigiles iocos ad vocata ſodaliū turba ſolutus atq; affluēs agerē. M. T. Epulabor modicē cū ſodalibus, ſodalitates enim me quæſtore ſūt inſtitutæ. Idē alibi, Ego Plautiū Laterenſem & ipſū gratioſū dico, & habuiſſe in petitione multos cupidos ſui gratioſos, quos tu ſi ſodales vocas, officioſā amicitia nomine inqnas vitioſo. Caius autem ſodales, inquit, ſunt, q̄ eiufdē collegii ſunt, quos græci *συλλόγους* vocant à quo nō ſanē diſcordat M. Antonius qui Norbanū quæſtorem ſuum appellat ſodalem: at collegarum appellatione hi continentur qui eiufdem poteſtatis ſunt. Comis verò benignus eſt homo & facilis, qui aliis non ægrè inferuit.

Chiliarchæ qui ſingulis militū milibus præerant: Curt. hiſt. iiii. His inq; cōpoſitis, in regionē quæ Satrapone vocatur puenit, fertilis terra, copia rerū et omni comœatu abundans: itaq; diutius ibi ſubſtitit, ac ne deſides otio dimitteret animos, iudices dedit, præmiāq; propoſuit de virtute militari certantibus: nouē fortiffimi iudicati cū eſſent, ſingulis militū milibus præfuturi, Chiliarchos vocabant, tūc primū in hunc numerum copiis diſtributis, nanq; antea quingenariæ cohortes fuerant, nec fortitudinis præmia geſſerant.

Centurio is erat, vt inquit Liuius. vii. ab vrbe cond. quem nunc primipilum appellāt, & auctore Feſto, q̄ nūc cēturio, antea cēturionus dicebatur, à centū dictus, vt inquit Varro, q̄ cētenarius eiufdē iuſtus ſit numerus. Quintilia. libro pri

mo insti. Diu deinde reseruatū ne consonantibus aspirarent, vt in Graccis et in triumphis erupit breui tempore nimius vsus, vt choronæ, chenturiones adhuc quibusdam inscriptionibus maneant.

Succenturiati milites sunt non qui in prima sed qui in secunda céturia sunt, vt si prima defecerit, isti quos subesse diximus, laboratibus primis subueniant, vnde ad insidiandū ponitur succenturiatus quasi armis dolosis instructus. Terentius in Eunuchis, Ego in subsidiis ero succenturiatus.

Decuriones sunt, qui denis præsunt equitibus, quidā dictos aiunt ex eo quòd in initio cum coloniarum deducerentur, decima pars eorum qui ducerentur, còsili publici gratia scribi solita sit. Alii pinde dictos putāt, quòd sint de ordine curiarum, cuius officium administrarent. Decuriae pluribus distinctæ nominibus fuisse tribunorum & iudicum, propter hoc nongenti vocabantur, ex omnibus selecti à custodiendo suffragiorū scita in comitiis, & diuisus hic quoq; ordo erat superba appellatione nominum, cū alius se nongentū, alius selectum, alius tribunum appellaret.

Quaterniones à quatuor militū quibus præerāt numero dicti. Actuum apostolorum. xii. tradens eum quatuor quaternionibus militum custodiendum.

Milites dicti quia mille erant ante in numero, quos Romulus primus ex populo sumpsit & milites appellauit. vt in lib. primo historiarum inquit Eutropius. Varro milites dictos asserit quòd trium milium legio primo fiebat atque singulæ tribus Tatiensium, Ramnensium, Lucerumq; milia militum mittebāt. Vlpianus apud Iustinianum li. xxvii. Militem inquit quasi millesimum quemque dictum, hoc est, omnem qui ex millenario numero, sint licet nōnulli nostri tēporis iuris periti, Latini sermonis ignari, qui dictū putant ex mille maximè strenuum. Alii inter idoneos rerū scriptores vt Helius à mollicie per antiphrasim dictum putant, eo quòd nihil molle sed potius asperum quid gerat, sicut ludum dicimus in quo minimè luditur, vel à græco verbo quod duritiem sonat. Vnde Maro, Durum à stirpe genus natos ad flumina primū Deferimus, sœuōque gelu duramus & vndis. Alii à multitudine, vel à malo arcendo militem, militiamque quasi malitiam, vel multitiam dictam rectè arbitrat, cū eius muneris sit multitudo malum militiamque hostium arcere, tueriq; ciuilis potestatis partes ac iura, ne quid mali ab illis ciuibus suis inferatur: sicq; ille nō solum militat qui in acie stat & cornu dextrū læuūve defēdit, sed qui portas tuetur & statione minus periculosa, nō otiosa tamen fungitur, vigiliāsque seruat, et armamento præest: quæ ministeria quamuis incruenta sint, in numerum stipendiiorum tamē veniunt. Illud nec obruēdum silentio, vniuersos qui erant in exercitu qui pedibus & equo mererent, sine discrimine veteres appellasse milites, & communi genere protulisse nonnunquam: quanquā qui equo non milites modò sed equestri gradu & honore præstarent: cuius rei fidem facit, quòd milites dicimus etiā non satis honesto exercitio præditos, vt qui reos custodiūt, & qui ad supplicium ducunt. Valerius Max. lib. ix. Cn. Carbo magnæ verecūdiæ est latinis annalibus tertio in còsulatu suo iussu Pompeii in Siciliam ad supplicium ductus, petiit à militibus demissè & flebiliter sibi aluū lenare prius quàm expiraret

raret,liceret,quo miserrimæ lucis vsu diutius frueretur. Vnde & illud etiâ,militem & reum eadem stringit cathena:quare apud omnes propemodû inuulgatum videmus vt miles peditem designet,eques autem cum honore dicatur.

Tumultuarii milites dicti à tumultu,id est,Italico bello vel Gallico,quandò vicinum periculum &subitum,& improuisum bellum ingruit , & nō est spatiū nec tempus consilii,quod singulos iurare patiatur,vt inter Fabios fuit, sed princeps patratus, siue cōsul intrat templū, & arripit vexillū,& inquit, Qui rēp. saluam vult me sequatur. Euocati milites non sunt,verū pro milite cū ingruit necessitas et propriæ vires non suppetunt,aliunde euocantur.De his Crispus, Ne quis miles,neu quis pro milite & ab his alibi omnes euocatos & cēturiones.

Auxiliares dicuntur in bello socii Romanorum externarum nationū, dicti ex Græco vocabulo quod nos dicimus rerum crescentium auctorem.

Sacramento rogati hi sunt,qui plenam militiam habent,& xxv.annis in militia tenebantur , quique in temp. iurant se non redire, nisi præcepto consulis post completa stipendia,id est,militiæ tempora.

Legimus apud Iul. Cæsarem aliud militiæ genus in Gallia fuisse pecunia cōductum,Solidurios ipsi vocant,qui neq; nunc ibi neq; alibi vsquam sunt : horū conditio eiusmodi erat,vt cum his quorum amicitia se deuouissent omnem subire fortunam,& ad vltimum etiam mori vellent,nec post ipsos vitam vllā pati possent,quin si aliter mori non daretur,mortem sibi manu propria consciscerent.Mirum genus militum , his nostris temporibus aduersum,neq; quisquam ex eo numero inuentus à seculis ferebatur,qui hoc facere renuisset.

Mercenarii à mercede dicti,vt hi quos anno ab vrbe cond.circiter.d.xl: Sempronio Graccho Fabioq; Maximo consulibus,Scipionis fratres res in Hispaniis gerētes,ex Celtiberis militibus pecunia sollicitatis ab hostiū societate in sua castra traduxere. Quo primū tempore externa manus in castris Romanorum cœpit haberi:nihil enim,Liuio teste,in Hispania memorabile gestum præter quàm quòd Celtiberum iuuentutē eadem mercede , quæ facta cū Carthaginensibus erat , Imperatores Romani ad se perduxerunt & nobilissimos Hispanos supra trecentos inde in Italiam ad sollicitandos populares qui inter auxilia Hannibalis erāt,miserunt:id modò eius anni in Hispania ad memoriā insigne est , quòd mercenarium militem in castris neminem antequam tum Celtiberos Romani habuerunt.

Equites dicti quòd eis in legationes ituris equi dabantur de publico,vel cū militandum foret,vt non pedites ipsi, quemadmodū plebs sordida reliqua, sed digniori militiæ genere maiorique honore regem ac Imperatorē in bellum euntem equites sequerentur.Liuus,hæc vbi inter signa peditum dicta dedit,aduolat deinde ad eqtes,agite iuuenes,inquit,præstare virtute peditē, vt honore atq; ordine præstatis.In his quoq; qui ad equitatum trahebantur,nomen sæpe variatū inuenio.Prius enim sub Romulo regibusq; appellati sunt celeres,vel à celeritate vel à duce Celere,qui dicitur Rhenum occidisse,in cuius gratiæ vicem à Romulo fieri tribunus militum meruit:hi que trecēti fuere,quos Romulus tum bello tum pace ad sui custodiā corporis habuit:hi deinde flexumenes dicti, postea

stea Trosuli, cum Trosulum oppidum in Tuscis citra Vulsinos sine ullo peditum auxilio cepissent, huiusque nominis appellatio duravit ultra C. Gracchum: lanius postea qui ob amicitiam eius Gracchianus est appellatus, scriptum reliquit his verbis, Quod ad equestrem ordinem spectat, antea Trosulos, nunc equites vocant, ideoque quia non intelligunt Trosulus nomen quid valeat, multos pudet Trosulos vocari. Quo autem honore equester locus vel gradus apud maiores fuerit ostendit M. T. Cicero in oratione ad iudices pro Plancio, Video inquit quid dicam, hic familia consulari est, ille pratoria, reliquos video esse in equestri loco, sunt omnes sine macula, sunt æque boni viri atque integri, sed seruari necesse est gradum, cedat consulari generi pratoriū, nec contendat cum pratorio equester locus: idem Cicero, Demum equester nomen in consulatu stabilivit suo Catilianis rebus ex eo se ordine profectum esse celebras, quo tempore hoc. iii. corpus in rep. statutum factumque est, cepitque adici senatui populoque Romano & equester ordo.

Desultor, is est qui de vno equo ad alium se transfert. Liui. ii. belli pu. lib. iii, Ne omnes Numide in dextro locati cornu, sed quibus desultorum in modum binos trahentibus equos, inter acerrimam sæpe pugnam in recentem equum ex fesso armatis transultare mos erat, tanta velocitas ipsis, tamque docile equorum genus, cum hoc modo instructi starent.

Procuratores à procurrendo dicti. Liuius belli punici secundi lib. ix. Velites subsidio misit, à quibus ubi per procuratores commissa pugna missa esset, Lelium cum equitatu impetum ex occulto facere iubet.

Pedites quod pedibus non equis inniterentur dicti, horum nomen semel tantum variatum inuenio, & ab Iphicrate Atheniensi, qui multa in re militari noua attulit, multaque meliora fecit: namque pedestria ille arma mutauit, & cum ante illum Imperatores maximis clypeis, breuibus hastis, minutis gladiis vterentur, è contrario ille peltam pro parma fecit, à quo postea Peltastæ pedites sunt appellati, ut ad motus concursusque essent leuiores.

Accensus, Q. Asconio teste, nomen est ordinis & promotionis in militia, ut nunc dicitur princeps & cornicularius. Accensos Cato administratores esse scribit: alii accensos militiae genus esse administrantibus proximum, perhibent. Varro, ut coll. ut prætore, qui sequuntur in castra accessi dicti, quod ad necessarias res sapius acciantur velut accersiti, quos nunc dicimus deputatos: vel accensi dicebantur qui in locum mortuorum militum subito subrogabantur, ita dicti quod ad censum adiciebantur.

Adscriptitii veluti quidam scripti dicebantur, qui supplendis legionibus adscribebantur: hos et accensos dicebant, quod ad legionum censum essent adscripti, vel quod olim inermes armatis militibus adscribebantur, qui succederent si quis eorum deperisset.

Leuis armaturæ siue leues, viii. ab vrbe condita teste Liuius, qui hastam tantum gestaque gererent, vocabantur.

Expediti & impediti ab eodem denominatione sibi vendicant, aut ex solutis militibus aut illigatis. Sisenna histor. lib. iii. Inermes armati impeditos expediti sine ullo suorum vulnere cunctos interficiunt, vel expediti & impediti dicti, quod milites

milites ac bellatores expeditos curis & domesticis affectibus absolutos esse oportet, & impeditos ac ligatos.

Ferentarii, qui leui sunt armatura milites instructi ad bellum, ut fundis & lapidibus, ense, telis, & his armis quæ feruntur non quæ tenentur. Salustius in Catilinario, Posteaquam eò vetum est ut à Ferentariis prelium committi posset, maximo clamore cum infestis signis concurrunt, pila emittunt & gladiis res geritur: hos Varro à ferendo etiam dictos putat, verum eodem teste, equites dicti sunt ferentarii, qui eo modo habebant arma quo feruntur, ut iaculum, eiusmodique equites pictos vidisse inquit se in Aesculapii æde vetere, & ferentarios ascriptos: Cato autem eos referentarios dixit, quod tela ac potiones militibus pugnantibus ministrabant.

Pygmæos motana Indiæ incolætes, quibus est vicinus Oceanus, exigua adeo proceritatis homines esse quidam auctores non leues tradidere, ut cubitalē mēsuram non excedāt, belligeros tamen: hos enim aiunt arietum caprarumque dorsis armatos insidentes continuum bellum gerere cum gruibus. Iuuenalis,

Ad subitas Thracum volucres nubemque sonoram,

Pygmæus parvis currit bellator in armis,

Moxque impar hosti, raptusque per aëra curvis

Vnguibus, à sæua fertur grue, si videas hoc

Gentibus in nostris, risu quatere: sed illic

Quamquam eadem assidue gerantur prælia, ridet

Nemo, ubi tota cohors pede non est altior vno.

Arimaspi hominum in Poto genus, vno oculo in fronte media cum Gryphis aurum custodiētibus assidue bella gerentiū, quosque fama est non incelebris Pompeii contra Cæsarem Philippicis in campis partes ac signa secutos fuisse, Vnde Lucanus in tertio,

Hinc & Sydoniæ gentes, auroque ligatas

Substringens Arimaspe comas.

Amazones Scythicæ mulieres bellicosissime, quæ excidio coniugum & partum armis quesita ne genus interiret concubitus finitimorum incant, si qui mares nascantur interimant, virgines in eundem ipsis morem non otio neque lanificio, ut ceteræ mulieres, sed armis, equis, venationibus exerceant, iniustis infantium dextris mammillis, ne sagittarum iactus impederetur. Vnde & à Græcis eo quod mammis careant Amazones appellantur. Curtius lib. quarto, vestis non toto Amazonum obducitur corpori: nam laxa pars ad pectus est nuda, cetera deinde velantur: nec tamē linus vestis modo colligunt, infra genua descendit, altera papilla intacta servatur, qua muliebres sexus alant, aduritur dextra ut arcus facilius intendant, & tela vibrent: nam ut poeta meminit,

Pulsant & pictis bellantur Amazones armis.

Argyraspides ob arma deargentata sic dicti milites, qui sub Alexandro militabant. Orosius tertio historiarum, Quare ultimo consilio Argyraspidas ob arma argentea sic dictos, hoc est, milites qui sub Alexandro militauerant in auxilium rogat. Iustinus in epitome Trogi Pompeii. xii. Cui gloriæ ut etiam exercitus

citus ornamenta cōuenirent, phaleras equorum & arma militum argento inducit, exercitumque suum ab argēteis clypeis Argyraspides appellauit. Liuius ab vrbe cōd. xxxvii. Ab eadem parte paulum prurupto cornu regia cohors erat, argyraspides à genere armorum appellabantur.

Capite censi milites vocabātur, qui nullo vel qui quā paruo gre cēsebātur: hi nanq; nisi in tumultu maximo & asperis reip. temporibus, cum inuētutis inopia esset, in militiam tumultuariam legebantur, armaq; his sumptu pub. praebebantur, & non capitis cēsione, sed prosperiore vocabulo à munere officioq; prolis edendē, Proletarii appellati sunt, quod cum re familiari parua haud quaquā possent remp. iuuare, sobolis tamen gignendae copia ciuitatē frequentarent. Capite cēsos primus C. Marius, vt quidā ferunt, bello Cymbrico, vel potius, vt inquit Crispus, bello Iugurthino milites scripsisse traditur, cū factū antē in nulla memoria extaret.

Cataphracti equites hi dicuntur, qui & ferro muniti sunt, & equos similiter munitos habent. Liuius xxxv. ab vrbe cōdita, His, vt pleriq; quos opes alūt, vano loquiis maria terrāsque inani sonitu verborum compleuit, equitum innumera vim traici Hellespōto in Europam, partim loricatos quos cataphractos vocāt. Idem xxxvii, Præter rectorem quaterni armati ad latus dextrū phalangitarum mille & quingentos Gallo græcorum pedites opposuit: his tria milia peditum loricatorum, quos cataphractos ipsi appellant, adiunxit.

Geloni, vt inquit Pom. Mela Cos. lib. ii. non loricis sed hostiū cutibus equos seq; velabant, illos reliqui corporis, se capitem.

Cetrati à cetris, hoc est, breui scutorū genere muniti & armati milites dicti. Liuius ab vrbe condita xxxv, Nauigia parua in stationem occultam agri Argiui contraxit, in ea expeditos milites cetratos plerosque cum fundis & iaculis & alio leui genere armaturæ imponunt. Idem in eodem, Cetrati itaq; quantum latitudo vallis patiebatur instructi sederent, vt facile per interualla ordinum fugientes suos acciperent.

Pilani, teste Varrone, dicti quod pilis à principio pugnarent, post commutata re militari minus illustres facti. Ouidius. iii. fastorum,
Inde patres centum denos secreuit in orbes,

Romulus hastatos instituitq; decem:

Et totidem princeps, totidem pilanus habebat,

Corpora legitimo quisq; merebat equo.

Velites expediti & leui armatura milites à volitādo ob celeritatem dicti, teste Orosio libro quarto historiarum: vel à græco βέλτης, id est, iaciēdo, hi tripedalem parmam habent, & in dextra hastas quibus eminus vtuntur, gladio Hispaniēsi accincti, cum armis suis post terga equitum confidebant, continuoque pedites ipsi ex alia parte equitibus per quos aduecti fuerant dimicātibus, hostē perturbabant: Quod si pede collato pugnandum sibi erat, translatis in laeuā hastis, gladium stringebant, vt velites etiam in legionibus essent. Auctorem peditū equitibus immiscendorū centurionē Q. Neuium ferūt eo bello primū, quo Capuā nobilissimā ac potentissimā quondā urbē Fuluius Flaccus Imperator obsedit.

Velatos

Velatos appellât vestitos & inermes milites, qui exercitum sequebâtur, quiq; in mortuorum militum locum substituebantur.

Volones dicti sunt milites qui post Cannensem plagâ usq; ad octo milia, cum essent serui, volutariè se ad militiam obtulerunt, & cum sponte hi vellent, Volones appellati.

Tituli milites proinde sic appellantur, quod patriam tuerentur, vnde & Titi prænomen ortum est. Titulum autem dici ait Numa Pompilius de pontificali bus scribens, pallium quo sacerdotes caput tutabant, cum ad sacrificium accessissent, sicut & Virgilius,

Et caput ante aras Phrygio velamus amictu.

Rorarii milites qui leui armatura primi prælium committebant, quod vt ros ante imbrem, sic illi ante grauem armaturam prodibant, Rorarii dicti.

Beneficarii dicebantur milites, q; vacabât muneris beneficio, sicut cōtrâ munifices vacabantur qui non vacabant, sed munus reip. faciebât, vel Beneficarii militū genus, qui ex eo ita appellantur quia promouëtur ad honores beneficio tribunorum, vt inquit Vegetius, idq; confirmatur auctore Cæsare in commētariis suis, cuius verba hæc sūt, Hæc erât milia xlv. euocatorū circiter duo, quæ ex Beneficariis superiorū exercituū ad eū cōuenerât, quæ tota acie dispersa erant.

Duplicarii milites dicti, vt Varro inquit, quibus ob virtutem duplicia cibaria vt darentur institutum est.

Latrones conducti milites vocantur: Moris enim erat vt hos Imperator circa se haberet, et primò mitteret ad omne discrimen, et quanquam græcum est nomen, Varro tamen dicit hoc posse habere etiam latinam etymologîâ, vt latrones dicti sint, quod circa latera erant regi quasi laterones, atq; ad latera habebât ferrum, quos postea à stipatione Stipatores adpellarunt, & quia cōducebantur, & ea merces dicitur *μασδορ* ab eo veteres poëtæ nonnunquam milites mercenarios appellant latrones, aut quod latrocinari militari est mercede, aut q; latent ad infidias faciendas, quos nunc Satellites vocant.

Sicarii latrocinantium genus sicas & gladios sub veste deferentium. Iosephus bello Iudaico libro ii. Sic enim regione purgata aliud genus latrocinantium in Hierosolymis oriebatur, hi autem sicarii vocabâtur, die claro & in media ciuitate passim quosque interficientes, potissimū verò diebus festiuis miscebâtur vulgo, & sicas sub veste gestantes, his diuersos quosque interficiebât, ac deinde collapsis hominibus, illi inter reliquos de scelere querebât, qua fraude extra suspicionem manebant. Idem in eodem, Inter infirmiore autem vulgum multi irrupentes sicariorū, sic enim vocant latrones, gladios in sinibus gerentes, audacissimè utebantur opere quod adorti erant.

Desiderati milites secundum consuetudinem deperditi vel qui perierūt, vel secundum rationem dictos puto, quod absentium rerum nec dum inuentarum sint desiderium. Cicero pro A. Cluentio, Asinius verò breui illo tēpore quasi in hortulos iret, in harenarias, quasdam extra portam Esquilinam perductus occiditur, qui cū vnum iam & alterū diē desideraretur, neq; in his locis in quibus ex consuetudine quærebatur, inueniretur, & c. Cæsar siue alius pro eo xi. Duobus
his vnus

his vnius diei pręliis Cęsaris desiderati sunt milites. dcccclx, idę li. xii. Eodęm que die Larissam peruenit, in eo pręlio non amplius trecentos milites desiderauit. Q Curtius quęrto, Cecidere Persarum quorum numerũ victores finire potuerunt milia xl. Macedonum minus trecenti desiderati sunt. Idem in transitu Tigris, Nec quicquam pręter paucas sarcinas desideratum est.

Triarii milites, teste Varrone, sic dicti, quod in acie tertio ordine extremis subsidio ponebātur, quodq; hi subsidebāt ab eo subsidiũ dictũ. Plautus, Agite nũc subsidete omnes quasi solēt triariis. Liuius ab vrbe cōd. xxxvii, Hastatorũ prima signa, deinde principũ erāt, triarii postremos claudēbāt. Idę in octauo, Triarii sub vexillis confidebāt sinistro crure porrecto, scuta innixa humeris, hastas surrecta cuspide in terrā fixas, haud secus quā quę vallo septa acies inhorret tenētes : si apud principes quoq; haud satis prosperę esset pugnatũ, a prima acie ad triarios rediisse, cũ laboratur, prouerbio increbuit.

Retiarii nomē ab armaturę genere ortum perhibetur: contra enim pugnantem Mirmillonē retiarius ferebat occultę rete, quod iaculum appellatur, vt aduersarium cuspide insistentē operiret, implicitumq; viribus superaret: huic retiario pugnantem aduersus Mirmillonē, cantabatur, nō te peto, piscem peto, quid me fugis Galle? quia mirmillonicum genus armaturę gallicũ est, ipsiq; Mirmillones antę Galli appellabātur, in quorũ galeis piscis effigies inerat: quod genus pugnę institutũ est a Pittaco ex septę sapiētibus vno, & exercitus Imperatore, qui aduersus Phrynonem Atheniensĩ ducem qui pancratiastes et olympionices fuerat dimicaturus, propter controuersias finium quę erāt inter Articos & Mitilenos, rete sub clypeo occultę lato impediuit Phrynonem, & dũ non cauit inuoluit.

Gregarii humilis militię ac vulgatę milites qui ex minoribus & extraordinariis sũt, cũ alii maiores & ordinarii dicātur. Iustinus epit. Trog. Pomp. xiii. Prima Ptolomęo Aegyptus Aphricę Arabięq; pars sorte venit, quem ex Gregario milite Alexander virtutis causā prouexerat. Idę xxxviii, His auditis Antiochus occupandum bellum ratus, exercitum quem multis finitimorum bellis indurauerat aduersus Parthos ducit, sed luxurię nō minor apparatus quā militię fuit: quippe octoginta milia armatorum secuta sunt trecęta lixarũ ex quibus coquorum, pistorum, scortorumq; numerus fuerit maior: argęti certę aurĩq; tantum, vt etiam Gregarii milites auro caligas fingerent proculcarentq; materiam, cuius amore populi ferro dimicant.

Optiones appellantur hi milites quos decurio aut centurio optat sibi rerum priuatarum ministros, quo facilius obeat publica officia: optiones autę dicti q; sint electi, nā optare, est eligere: sicut est illud, Optauitq; locũ regno, id est, elegit,

Optices quoque ab optādo appellati eō quod antecedētibus agritudine prępeditis tanquam adoptati eorum atq; vicarii, solent vniuersa curare.

Excubitores dicti pro eo quod excubias semper agunt, sunt enim ex numero militum.

Procubitores autem dicuntur, qui noctu custodię causā ante castra excubabant, cũ castra hostium in propinquo essent.

Strenuus,

Strenuus, efficax, gnauus, vigilans, fortis sic dictus, q̄ sternendo aduersa re-
nuat. Liui. viii. ab vrbe condita, Cn. Cornelio C. Lentulo. P. Philone iterum
coff. Palæpolim ad res repetendas missis, cū relatū esset à Græcis, gente lin-
gua magis strenua q̄ factis ferox responsum. Iustinus epit. Trog. Pomp. xii.
Nam & manu strenuus, & in concionibus perfacundus habebatur.

Transfuga, Vlpiano teste, non est solus accipiendus, qui ad hostes in bello
transfugit, sed & qui per induciarum tempus, ad eos cum quibus nulla ami-
cicia est, fide suspecta, transfugit.

Fugitiuus, vt Ofilius inquit, is est qui extra domini domum fugæ causa, vt
se à domino celaret, māsit. Cælius autē fugitiuū esse ait eū, qui ea mente disce-
dat, ne ad dominū redeat, tamen si mutato consilio ad eum reuertatur. Nemo
enim tali peccato inquit pœnitentia sua nocēs esse desinit. Cassius quoq̄ scri-
bit fugitiuū esse, qui certo pposito domū relinquit. Apud Iul. itē relatum est
fugitiuū ferē ab affectu animi intelligendū esse, nō utiq̄ à fuga. Nā eū qui ho-
stē, aut incendiū, latronē, ruināmve effugeret, q̄uis fugisse est verū, nō tamen fu-
gitiuū esse. Apud Labeonē & Celiū queritur, si quis in Asylū confugerit, aut
eò se cōferat quò solēt venire qui se venales postulāt, an fugitiuus sit? Ego pu-
to nō esse eū fugitiuū, qui fecit id qd̄ publicē facere licere arbitrafur, nec eum
quidē qui ad statuā Cæsaris confugit, fugitiuū arbitrōr, nō enim fugiendi ani-
mo hoc fecit, Idē puto et in eum qui in Asylū, vel quid aliud simile confugit,
quia nō fugiendi animo hoc fecit: si tamen ante fugit, & postea se cōtulit, non
ideo magis fugitiuus esse desinit. Item Cælius scribit placere eum quoq̄ fugi-
tiuū esse, qui eò se conferat vnde eum dominus recuperare non possit: mul-
toq̄ magis illum fugitiuum esse, qui eo se conferat, vnde abduci non possit.

Tyrones dicuntur fortes pueri, qui ad militiā deliguntur, atq̄ armis geren-
dis habiles existunt, vnde & Tyrones dicti. Tyro etiam rudem & ignarū si-
gnificat. Proinde Cæsar Tyrones neq̄ in ludo neq̄ p lanistas, sed in domibus
per equites romanos atq̄ etiam per senatores armorum peritos erudiebat: hi
enim antea probantur, sicut mos fuit Romę puberes exercere armis, & sub cu-
stodibus esse, postea militare, de quibus poëta nobilissimus, Et primo flore iu-
uentus. Inde Tyrunculus per diminutionem paruus Tyro dicitur.

Veterani legionarii dicuntur, quiq̄ iam in vsu prælii non sunt, postq̄ mul-
tos militiæ labores quietis suffragium consequuntur. Veteranus etiam Modē-
stino auctore esse creditur, non solū legionarius, sed omnis qui qualitercunq̄
militauerit, & honestē est ipse absolutus.

Emeriti dicuntur soluti militia, et quia merere militare dicitur ob stipēdia. s.
quæ merentur: sicut emeriti stipendii, vel emeritiæ militiæ, q̄ militia perfuncti
sunt nominantur: q̄ extra meritū stipēdii & militiæ positi, sicut miles olim post
lx. vel lxx. annū, qui à labore solutus nō cogeatur militare, agro vel villa do-
natus. Nonnullarū enim rerū publicarū hic mos est, vt post sexagesimū ad mi-
litiā nemo cogatur, in pluribus detur remissio iusta post lxx. Iusti. Epi. Trog.
Pomp. li. xi. Alexand. cū contra Persarū tam periculosum bellū, exercitum
legeret, non iuuenes robustos, nec primū florem ætatis, sed veteranos, plerōsq̄

Q etiam

etiam emeritos militiae, qui cum patre & patruis militauerant, elegit. Quintilianus, Emeritis hinc bello stipendiis, & per translationem à poëta præclaro emeriti boues dicuntur in Georgicis quoque.

Armiger est qui tela gerit, & arma tantum domini sui, ut scutum, pilū, arcū, ceteraq; id genus, ut quidā perhibent, qui eos imperitię quoq; arguunt, qui armigerū vocant armatū equitē, qđ à clarissimis rerum gestarū scriptoribus haudquaquā obseruatū inuenio. Liui. ab vrbe cond. xxii. Donec insuper eques cui Ducario nomen erat, facieq; noscicans cos. inquit, hic est cū popularibus suis qui legiones nostras cecidit, agrosq; & urbē est depopulatus, iam ego hāc victimā manibus peremptorū fœde ciuium dabo, subditisq; calcaribus equo, per confertissimā hostium turbā impetum fecit, obtruncatoq; prius armigero qui se infesto venienti obuiā obiecerat, cōsulem lancea transfixit, spoliare cupientē, &c. Curtius, Atarras antē cum trecentis armatis intrauerat regiā, huic decē satellites traduntur, quorū singulos deni armigeri sequebantur, hi ad alios coniuratos comprehendendos distributi. Seneca tragicus in Hippolyto de Amazonibus, Et prorsus iste gentis armigeræ furor odisse Veneris fœdera, & castum diu vulgare populis corpus. Suetonius in vita Octauiani, Cæterum numerum partim in vrbis, partim ad suam custodiam adlegit, dimissa Calliguritanorum manu, quam vsque ad deuictum Antonium, item Germanorū, quam vsque ad cladem Variam inter armigeros circa se habuerat.

Lixę qui exercitum sequuntur quęstus gratia, dicti qđ extra ordinē militiae sunt, eisq; liceat quod libuit. Alii eos à Lixa adpellatos dicunt qđ & ille Herculem sit secutus, vel quòd lixæ militibus aquam ad castra vel tentoria solerent ferre, quam lixam veteres dixere, quamq; coctam elixam dicimus: quidā à liguriendo quæstum. Liuius xxiii. Lixæ calonesq; & alia turba custodię impedimentorum opposita, ut paucitatem maxime spernentibus Pœnis, ingentis repente exercitus speciem fecerit. Calones Nonio teste militum serui, dicti quòd ligna militibus subministrant, siue ligneas ferant clauas.

Cacula etiam militis seruus. Plautus, Video caculam militarem: & dicitur à Græco κέλον quòd fustibus clauisq; ligneis ad tutelam dominorum armari soliti sūt, isq; qui huiusmodi claua et teli genere utitur, Clauator adpellatur.

Auctoratus miles is dicitur, qui obligatus & subiectus est. Sueton. libr. iii. De legendo vel auctorando milite ac legionum & auxiliorum descriptione: ex quo fit auctoramentum, quod quasi obligatio est rerū, vel stipendiū quoddam, vel pretium cuiusdam militiae ac pugnae actionisque.

Exauctoratus insignibus militaribus amotus: exauctorare enim est insignia militaria detrahare, auctore Vlp. Si enim Iuliano accedimus, si quis militem exauctorauit, inter infames effecit, licet non addidisset ignominia causa eum exauctorasse: exauctorare quoq; Iuliani pace dixerim, est nō solū infamē militē reddere, verū ducē ab imperio suo dimittere, vel missū militē facere, illūq; honesta missione militiae plerūq; donare. Liu. li. xxix. Vbi ex his vnus ausus est dicere, se prorsus, si sibi utrūq; velit liberū esse, nolle militare: tum Scipio, Ex quo igitur adolescēs qđ sentires nō dissimulasti, vicariū tibi expedi iā cui tu
arma

arma equūq; et inde cetera instrumēta militiæ tradas, & tecū hinc extēplō domum ducas, exerceas, docendum cures, equo armisq; lato conditionē accipiēti vni ex ccc. quos inermes habebat tradidit: vbi hoc modo exauētoratū equitem cū gratia imperatoris cæteri viderūt, se qsq; excusare & vicariū accipere. Iulius Frontinus stratag. quarto, Diuus Augustus Vespasianus cū quēdā adolescentē honestē natū, militiæ inhabilē, angustiarū rei familiaris gratia eduētum, ad lōgiore ordinē erexisset, censu cōstituto honesta missione exauētorauit. Iam hucusq; perductus liber iste claudendus est, eiusq; prolixitatis modus adhibendus: verū quia nonnulla etiā mihi in hoc adhuc video ponēda esse, quæ sint illa proximus liber cōmodius indicabit, ne hunc tam prolixū vltērius oneremus.

ROBERTI VALTVRII

AD ILLVSTREM HERŌA SIGIS-

mundum Pandulphum, de re Militari

Liber Nonus.

*Quid quotuplexq; bellum, & unde cetera bellici exercitus vocabula,
acierum singularumq; denominationum cause.*

Voniam superiori volumine, Sigismunde Pandulphe, vocabula militaris ac publici honoris prisca et præclara per varias eorū origines & officia monstrauiimus, bellici nūc exercitus intactū ne quid aliorum relinquatur, is sequēs liber patefaciet, causasq; singulorum ac denominationes seorsum aperiet et explicabit. Bellum quod est multiplex, suisq; distinctum nominibus, cum aliud internum sit, aliud externum, aliud feruile vel sociale vel pyratīcū, vt antē diximus: dictū à belluis, quōd belluarum sit pernitiōsa dissensio: vel vt Seruio placet, sicut à lucendo lucus dictus est, sic à nulla re bella bellum, eò quōd cōtrā sit horridū et pessimum, vnde bella horrida bella: alii à Belo qui primum gladium ferreum produxit. Cassi. primo hist. Postea Belus ferreum gladiū primus produxit, à quo bellum placuit denominari: & est bellū tempus omne quo præparatur aliquid pugne necessarium illis quo pugnetur: vel bellum est totū tempus quo in militia sumus, quod indocti nostri temporis Guerrā vocant, vt bellum Gallicum, bellum Punicum, bellum Macedonicum.

Duellum bellū videlicet, quōd duabus partibus de victoria contendentibus dimicatur, vt inquit Festus. Bellum enim ante duellū vocatū, vt alii perhibent, eò quōd duæ sint partes dimicantium, vel quōd altera faciat victorē, altera victum: postea verò mutata & detracta litera dictū est bellū. Horat. prim. Epist. Græcia Barbariæ lento collisa duello,
Stultorum regum & populorum continet æstum.
Ouidius vi. Fastorum,

Q ii

Hæc

Hac sacrata die Tusco Bellona duello, Dicitur & latio prospera semper adest. Liui . primo ab vrbe condita, Dic, inquit, ei quem primum sententiâ rogabat, quid censes? Tū ille, puro pioque duello quarendas censeo. Idem .xxxvi. Si duellum, quod cum rege Antiocho sumi populus iussit, id ex sententia Senatus, populi que Romani cōfectum erit, tum tibi Iupiter Populus Rom. ludos magnos dies decem continuò faciet.

Tumultus grauius vrget quàm bellum: potest enim, teste Cicerone, esse bellū sine tumultu, tumultus esse sine bello non potest. Quid est enim tumultus nisi perturbatio tanta, vt maior timor oriatur: vnde etiam nomē est dictum tumultus. Itaque maiores nostri tumultum Italicum, quod erat domesticus, tumultum Gallicum quod erat Italiae finitimus: preterea nullum tumultum nominabant: grauius autē tumultum esse quàm bellum hinc intelligi licet, quod bello Gallico vacationes valent, tumultu non valent, ita fit quemadmodum dixi, vt bellum sine tumultu esse possit, tumultus sine bello esse non possit.

Turbam appellari Labeo ait, ex genere tumultus, idque verbum ex Græco cōtractum: turbam autem ex quo numero admittimus, si duo rixam commiserint utique non accepimus in turba id factum, quia duo turba non propriè dicuntur: enimuerò si plures fuerint decem aut quindecim homines turba dicitur: quid ergo si tres aut quatuor? turba utique non erit, & rectissime Labeo inter turbam et rixam multum interest: ait namque turbam multitudinis hominum esse perturbationem & cætum, sed rixam duorum.

Prælia cōgressiones armatorū, certamina belli pugnaeque partes dicuntur. Lucilius .xxvii Ro. Po. victus vi & superatus præliis saepe est multis, bello verò nō vnquā. Liuius ab vrbe cond. ix. Quantalibet magnitudo hominis cōcipiatur animo, vnus tamē ea magnitudo hominis erit collecta paulò plus decē annorū fœlicitate, quā qui eo extollunt, quod Po. Ro. & si nullo bello, multis tamē præliis victus est. Dicitur autē præliū ab imprimēdo hostes, vnde præla ligna quibus vna premitur, vel à præludendo, bellū enim quasi præludendo incēptabāt.

Pugna à bello differt & prælio: est enim vnus diei & belli pars, vt Cānensis, Cremerensis, multa que cōtinet prælia, cū aliud in cornibus, aliud in media, aliud in extrema acie geritur, & à pugnis dicta, vel quod ab initio vsus fuisset in bello pugnis cōtēdere, quod primo bellū pugnis incēptabāt. Lucretius li. iii. rerū na. Arma antiqua manus, vngues, dentesque fuerunt. Cassio. li. i. hist. Inter ipsos quoque aduersarios, vt scitis, nō erant plus armata certamina, sed pugnis se feruida quolibet laceſſebat intentio, vnde & pugna nomē accepit. Pugna etiam est manus cōserere: expugnare verò pugnando vincere: expugnare naue similiter, teste Callistrato, est eā aut spoliare, aut mergere, aut dissoluere, aut pertūdere, aut funes eius excidere, aut vela cōscindere, aut anchoras inuoluere de mari, quo eodem miror illud Psalmographi, Sepe expugnauerūt me à iuuetute mea, dicat nūc Israhel, etenim nō potuerunt mihi, pro eo quod est oppugnauerunt siue impugnauerūt: sic enim nō potuerūt mihi, pfecto nō expugnauerūt sed oppugnauerūt: Græcè autē magis est oppugnauerūt siue impugnauerunt quā expugnauerūt, pro eo significato accepit interpretes, nisi librariorum vitio ita scriptum sit.

Gymnicum

Gymnicū certamē velocitatis est ac viriū gloria, cuius locus Gymnasiū dicitur, vbi exercētur Athletæ, & cursorū volocitas cōprobat, hoc alii veterū Pēta-thlum, alii Quinquertum dixerunt: id autē genus exercitationis in his quinque artibus constat, iactu disci, cursu, saltu, iaculatione, lucta. Ovidius in fastis, Cestibus & iaculis et misso pondere saxi Brachia per lusus experienda dabāt.

Luctatio laterum complexus, quibus cominus certantes vtuntur.

Exercitum militum copiā dicimus nō vnā cohortē tantū, neq; vnā alam, sed numeros multos militum, legionum vel legiones cū suis auxiliis continen-tem: nomen autem exercitus ab exercitatione traxit, vel vt Varroni visum est, exercitus quod exercitando melior fit.

Copias plurali tātum numero de exercitu: copiā verò aliarū dici rerum te-stitis est Seruius cōment. ii. Aeneid. in hoc tamē numero cōtra Seruiū vsus venit eruditorū. Salustius in Catili. Postremo ex omni copia Catilinæ, neq; in prēlio, neq; in fuga quisq; ciuis ingenuus captus est. Idē in eodem, Dū ea Romę gerū-tur, Catilina ex omni copia, quā & ipse adduxerat & Mālius habuerat, duas le-giones instruit. Idē in eodē, Sed ex omni copia erat quarta pars instructa mili-tariis armis. Liuius bel. Mace. li. v. Ipse paucos post dies sex milia suorum mi-litū, ex ea copia quæ Lamia repēte colligi potuit, non ita multos Aetholos du-cit. Statius. vii. Theb. Premit indigesta ruētes Copia, & quę sit mecū, teste Vir-gi. copia lustro. Terē. in Eunuchō, teste Donato in cōment. sex homines copi-as ducit, militem scilicet, Parasitum, Doracē, Siriscum, Simalionē, Sangā, cū in-quit, militem secum ad te quantas copias adducere.

Expeditio dicta quod milites ac bellatores expeditos curis & domesticis affectibus absolutos esse oportet.

Legionis pprietatē vt ab eligēdo vel ab electionē militū maximē & Seruius & Varro de vita patrū libro tertio dictā, interpretātur, ita circa eius numerum omnes penē variāt. Seruius imprimis nobilis grāmaticus, variis in locis Virg. mentē interpretādo. Nā in legione, inquit, nō nisi. ccc. equites erant. Virg. in septimo, Equos numero pater eligit omni, Stabāt trecēti nitidi in prēsepibus al-tis. Vnde & alibi, Trecēti scutati omnes noti, Idē Legiones propriē peditū sūt, turmæ verò equitū. Virgilius in nono, Cetera tū legio cāpis instructa moratur. Varro de lingua Latina, milites dicti quod triū miliū primō legio fiebat, atq; sin-gulę tribus, Taciensīū, Ramnensīū, Lucerū milia militū mittebāt. Cintius au-tē de re Militari libro sexto, auctore Gellio noct. atti. xvii. ita scriptū reliq; In legione sunt cēturię sexaginta, manipuli triginta, cohortes decē. Flavius Vege-tius. ii. de re Militari, Macedones, Græci, Dardani phalāges habuerūt, in vnāq; phalāge nouē milia armatorū censēbātur, Galli Celtiberi pluresq; barbaræ na-tiones cateruis vtebātur, in quibus sena milia armatorū erāt. Romani legiones habent, quibus singulis sena milia & eo amplius, interdum eo minus censuerūt esse. Plutarchus in vita Romuli, Legiones singulę sex miliū peditū & sexcen-torū equitū cōplebant numerum. Liuius li. xxxviii. ab vrbe cond. Cum eas le-giones quatuordecim scripsissent, quod plus q̄ quinque milia peditū trecēti eqtes in singulis legionibus essent. Idem in eodem, Ob ea novos exercitus conscribi.

Qui placuit,

placuit, quatuor legiones in Ligures, vti singulę quæna milia & ducentos pedites ccc. haberet equites, sociorū itē Latini nominis quindecim milia peditū addita & octingēti equites. Idem trigesimo sexto, Romana acies vnus propè formæ & hominum & armorū genere, duæ legiones Romanæ, duæ sociū ac Latini nominis erant, quina milia & quadrigenos singulæ habebant. Idem lib. octauo, Scribebātur quatuor ferè legiones quinis milibus peditum, equitibus in singulas legiones trecentis. Idē lib. xl. Et præterea supplemēto adducta quo amplius duabus legionibus, quàm. x. M. & quadringēti pedites sexcēti equites essent, & sociorū Latini nominis duodecim milia sexcēti equites, quorū forti opera duobus aduersus Celtiberos præliis vsus Q. Fuluius esset, quos si videretur secum deportaret. Legionem autem sex milium & ducentorū hominū primus C. Marius, Pomp. Felto. teste, descripsit, cū antea quatuor milium fuisset, vnde etiā vocabatur Quadrata. Eusebius in ecclesiastica historia, Nostrorū verò & Tertullianus hæc memorat, & apud Græcos Apollinaris, qui etiam ipsam legione pro insignis facti miraculo mutato nomine vocitatam dicit ab imperatore fulmineam. Tertullianus verò M. Impe. epistolas nunc etiam haberi dicit, quibus de his apertius indicabit. Vnde autem tanta inter doctissimos rerum gestarum scriptores varietas oborta sit, Seruius in cōmēt. xi. lib. Aenei. à seipso penè disseciens, his verbis ostēdit, Legio autē habebat duodecim cohortes, sexaginta cēturias, licet in his rebus accessu temporis, ducū varietas semper immutauerit militię disciplinā. Vnde Liuius belli Punici libro secundo, Numero peditū equitūq; legiones auctas, milibus peditū & cētenis equitibus in singulas adiectis.

Legio Linteata Samnitum fuit sic dicta, q̃ Samnites intrātes singuli ad arā velis linteis circumdatam, nō cessuros se Romano militi iurauerūt. Liuius lib. decimo, Primoribus Samnitum ea destinatione obstrictis, decem nominatis ab imperatore eis dictum vt ius visum legerent, donec xvi. M. numerū cōfecissent eò legio linteata ab integmento consep̃ta, quo sacrata nouitas appellata est.

Phalanx lingua Macedonum legio est, teste Seruio in cōmēt. lib. ii. Aenei. Liuius ab vrb. cōd. xxxii. Et cohortes inuicē sub signisq; cuneū Macedonum, Phalangē ipsi vocāt, si possent vi perrumperent, emittebant. Idē xxxvii. Decē & sex milia peditum more Macedonū armati fuere, qui Phalāgitæ appellātur.

Agmen ordinata propriè multitudo dicitur, vt est ambulantis exercitus ab agendo, id est, eundo dictum: neq; enim in vno loco stans agmen vocatur, aut si inuentum fuerit, vsurpatum est.

Cohors, inquit Varro, quòd vt in villa pluribus testis cōiungitur, ac quiddā fit vnum, sic ex manipulis pluribus copulatur cohors, à cohærendo quòd cohereat cūcta quæ interius sunt, vt in villa quòd circa eū locū pecus cogeretur: vel q̃ coërceat obiectu suo extraneos, & adire prohibeat: huius numerū variū esse inuenio. Plutarchus in vita Pelopidæ, Primus Gorgias ex quadringētis electis viris, quibus ciuitas exercitationē diētamq; in arce Thebana militantibus præbuit, sacram cohortem, vt ferunt, ordinauit, & propter hoc cohortē ex ciuitate vocauerunt. Ephorus autem cohortem quingētos esse viros affirmat: Callisthenes verò septingentos, quidā alii, quod Polybius sensit, nonaginta milium idoneum

neum numerum perhibet: alii aliter. Iosephus belli Iudaici lib. iii. Decem autem cohortum singulae mille pedites habebat: in ceteris vero xiii. sexcenti pedites, & centeni viceni equites erant.

Cohors praetoria est dicta, quod a praetore non discedebat. Scipio enim Africanus primus fortissimum quemque delegit, qui ab eo in bello non discederet, & cetero munere militiae vacaret, & sexquiple stipendium acciperet.

Manipulus ducentorum militum est, & militum parua quoque manus seu vel septem in unum collecti viri, qui unum signum sequuntur: sic dicti sunt quod bellum primo manu inceptat, vel quod antequam signa essent, manipulos, id est, fasciculos alicuius herbae per signis habebat, a quibus Manipulares milites postea dicti sunt.

Globus, ut inquit Vegetius tercio de re militari, is dicitur, qui a sua acie superatus vago superuentu incurfat inimicos, contra quem alter populosior vel fortior mittitur globus. Liuius lib. ii. ab urbe cond. In eum haec gloriantem cum globo ferocissimorum iuuenum Romulus impetum fecit. Idem lib. xxi. Alii fugientes pugnantium globo illati haerebant, alios redeuntes in pugnam auerrebant fugientium agmen.

Cuneus est collecta in unum militum multitudo: unde propter quod in unum coit huiusmodi coitio in unum, cuneus quasi coneus, quod in unum omnes coeant atque cogantur in tria milia, ea nec est equitum sed peditum multitudo, quae iuncta cum acie primo angustior, deinde latior procedit, & aduersariorum ordines prorumpit: quia a pluribus in unum locum tela mittuntur, nec est cunei determinatus militum numerus, sed ordinatio acierum in modum cunei.

Cuniculum autem foramen dicimus subterraneum occultum, aut a cuneorum similitudine omnem materiam nodosam quam subintrant scindentium, aut potius ab animali quod est lepori persimile appellatum, quod sub terra fossa latere solitum est.

Gaudet in effossis habitare cuniculus antris, Martialis,

Monstrauit tacitas hostibus ille vias.

Sunt qui non cuniculum, sed cuniculos plurali tantum dici numero debere arbitrentur, quod a quodam nostrae huius aetatis alias doctissimo historiarum suarum libris, contra multorum usum eruditorum depromptum admitto. Vegetius, Inuentum est remedium, per noctem sub fundamentis muri cuniculum fodi. Itaque alibi, Aliud genus expugnationis est subterraneum atque secretum, quod cuniculum vocant, a leporibus qui cauernas sub terris fodiunt, ibique conduntur. Sic & Caesar scriptor elegantissimus, De tertia vigilia animaduersum est aggerem fumare, quem cuniculo hostes succederant. Sic Liuius belli Macedonici lib. viii. Ibi commissis operibus, cum esset fossa cuniculum pateret iter. Sic Curtius, Ultima pestis urbis fuit cuniculo subruptus murus, per cuius ruinas hostis intrauit. Quod ut nequeat, Apollonia nobilis quondam ciuitas documento nobis sit. Nam cum ingenti admodum obsideretur exercitu, & cuniculis milites minus ambigerent intra moenia penetrare, id cum Apolloniatis per speculatores denunciatum esset, eiusmodi nuncio perturbati, consternatique sunt omnes, quod nec tempus nec locum scire posse videbatur, quo emersuri forent hostes: tunc vero Trypho Alexandrinus

drinus qui ibi fuerat ingenio summo intra murum plures specus designauit, & fodiendo terram, progrediebatur extra murum dūtaxat per sagittæ emissionē, & in omnibus vasa ænea suspendit, ex his in vna fossura quæ contra hostiū specus fuerat vasa pendentia ad plagas ferramentorum sonare cœperunt, ita ex eo tumultu intellectū est, qua vrbis parte aduersarii cuniculos agentes intrā penetrare cogitabant, sic liniatione cognita temperauit ænea feruentis aquæ & picis, desuper & stercoreis humani & arene coctæ cadentis, deinde noctu pertudit crebra foramina, & per ea repente perfundendo qui in eo opere fuerunt hostes omnes necauit. Massilienses simili modo per cuniculos obsessi cum numero supra triginta speculatum misissent, ab his eo percepto loco quo cuniculi agebātur, intra murum baratrum amplissima longitudine & amplitudine vti piscinā fecerunt, eamq; è puteis & è portu impleuerunt, ita cū specus esset repente naris apertis, vehemens aquæ vis immissa supplātauit fulturas, quicq; intra fuerāt & ab aquæ multitudine, & à ruina specus sunt oppressi. Ambrachienenses pauidine etiam subrutis muris facta in urbem via per cuniculū esset, silentio facto pluribus locis aure admota sonitum fodientium captabant, quem vbi acceperunt aperuere rectā in cuniculū viam, nouaque haud magni operis aduersus hostes, qui in cuniculo erāt, excogitata res est. Doliū enim ferreum à fundo pertusum quò fistula modica & ferrea inseri posset, operculūq; etiam ferreū, etiam ipsū pluribus locis perforatum fecerunt, tenuique pluma completum ore in cuniculum verso posuerunt, per oculique foramina prælongæ hastæ ad submouēdos hostes eminebant, scintillam leuam ignis plumæ inditam folle fabrilī ad caput fistulæ imposito flando accenderunt, inde non solū magna vis fumi, sed acrior etiam fædo quodam odore ex adusta pluma cū totum cuniculum adimplefent, haud durare consistereq; quisquam intus potuerat.

Forficem ordinationem militarem vocant cuneo oppositam, nā ex lectissimis militibus in .v. literā ordo cōponit, & illum cuneum excipit atq; ex vtraque parte cōcludit, frons dicta quòd aduersus hostes spectat, hæc in pugna publica si sapienter disponitur plurimū iuuat: si imperitè quanquam optimi bellatores sunt mala ordinatione franguntur.

Serta præliari dicitur, cum assidue acceditur recediturque, neque vllō tempore consistitur, dictaq; proinde serra: hæc à strenuis direpta ante frontem opponitur hostibus, vt turbata acies reparetur.

Alæ exercitus ordines qui circum legiones dextra sinistrāque tanquam alæ in auium corporibus locabantur. Vt lib. vi. de re militari apud Cintium scriptum est, Vir. iiii. anied. Dum trepidant alæ saltusq; indagine cingunt.

Liuius ab vrbe condita xxviii. Sinistra ala ab Romanis & cohortes quæ admiserant signa in prima acie pugnabant, & sūt alæ xxx. eqtes in exercitu, sint licet qui pluribus quàm xxx. equitibus alam cōstitui censeant. Liuius ab vrbe cōd. xxxviii. His ala mille ferme equitum, hoc gemmam vocant.

Turma, teste Festo & Varrone, quasi terna, e in v abiit, quòd terni equites ex tribus tribubus, Ticiensiū, Rānensiū & Lucerū fiebant. Romani enim equites in vna tribu trecenti fuere. De singulis enim centuriis decē dabantur, & fiebat turma,

ma, itaq; si Pomponio credimus, singularū decuriarū decuriones dicti: quidam volunt, quorū est Frōto, decurionem esse turmę, quę cōstat ex duobus & xxx. equitibus. Cyaxares autē primus, Herodoto teste, Asianos dicitur per turmas diuississe: iussisseq; sagittarios ab equitibus, aliōsq; ab aliis seorsū esse, antea cū permixti & confusi essent.

Nodus propriē est densa peditum multitudo, sicut turma equitū, vt lectū est in disciplina Militari, sic dictus pro difficultate, quōd vix possit resolui.

Acus exercitus instructio dicitur, quōd ea pars militum vehementissima est ad hostem vulnerandum acumine telorum.

Acies exercitus instructus dicta, quōd ferro armata sit, & acumine telorum.

Classes equites dicebātur, ob diuisionē exercitus, qui postea Manipuli dicti, vel pro turmis equestribus à quibusdam classicis quę habent, vnde non ab re à nobili poëta dictū, Classibus hic locus est. Classes etiam partes populi. Liuius primo ab vrbe cōdita, Tum classes centuriāsque & hunc ordinē ex censu descripsit, vel paci decorum vel bello, ex his qui centum milia æris aut maiorem censum haberent. lxxx, fecit cēturias quadragenas seniorū ac iuniorum: prima classis omnes appellati, seniores ad vrbis custodiam, vt præsto essent, iuuenes vt foris bella gererent. Classici, vt inquit Gellius vii. no 3. Atti. dicebantur nō omnes qui in classibus erāt, sed primæ tantū classis homines, qui centum xxv. milia æris amplissimē censi erant, infra classem autē appellabātur, secundæ classis ceterarumq; hominum qui minore summa æris quā supra dixi censebantur. Columella, classes non maiores quā denum hominū faciundæ, quas Decurie appellant antiqui. Quintilianus primo insti. Non inutilem scio seruatum esse à præceptoribus meis morē, qui cū pueros in classes distribuere, ordinē dicendi secundū vires ingenii dabant. Classes nauium postea subiere, vetustiusq; fuit, P. o. auctore, multitudinē hominū quā nauium classem appellari: Diodoro enim teste, ab ipso orbis primordio animantia omnia esse generata, eodēque modo & homines à principio genitos dicunt, in agris pastum quærētes syluestri & incondita vita vixisse, quibus herbæ & arborum fructus vltro victum præberent: belluas insuper his fuisse infensas, quibus vt obfisterēt, classes & cœtus hominū ob timorē factos aiunt cōmunis vtilitatis gratia, auxiliaq; inuicē præbita, & loca habitaculis quæsitā. Classes clypeatas antiq; dixere, quas nunc Exercitus vocamus, classis verò p̄cincta exercitus instructus & paratus ad bellū maximē cū exercitus cinctus erat Gabino ritu siue cinctu, cōfestim pugnaturus.

Castra pro exercitu tantū pluraliter. Liuius punici belli lib. v. Valerius An cias vna castra Magonis capta tradit. Idem in eodē, Exuitur castris atque ita nocte ac die bina castra hostium oppugnata, bina proinde non duo castra dixit. Idem lib. ix. Sed cum vna castra in fines, altera in finitima terra Hetruria pp̄e in conspectu habebant: castra autem quasi casta ob hoc dicta, quōd illic castra retur libido. Quōd si ab ea origine ortū traxerit, apud nostros inane nomē esse quis dubitat? Quotus enim inter hos homines inuenitur, qui pudorē, pudicitiam castitatemq; colat, qui non prorsus cupiditatibus cuncta irrideat atque cōtemnat? quotus qui non prostibulo congregi malit, quā cum hoste manus cōferere?

ferere?

serere? quotus qui nō libētius de expugnanda adolescētulorū pudicitia, de virginibus violādis, de vi inferēda ingenuis, de suis stupris, sceleribus, flagitiis sermonē cōferat, quā de hostibus inuadendis, de excipiendis vulneribus, de morte pro dignitate appetenda, de ignominia fugienda, de gloria cōparanda, de tolerātia, de patiētia, & de labore? Quōd si quando forte cōtigit, vt te, quisquis es lector, in horum hominū castra vel potius lustra conferas, videbis ibi super lectulis non cōtinentissimos duces, Fabricium, Aemilios, Scipiones, Hānibalem, Alexandrū, sed militares homines, & eos qui cæteris dignitate excellunt, iuxta meretrices exoletas, scorta, & pueros meritorios accubātes, mollissimis verbis & flagitiosissimis, & ad concitandam Venerem nedum castrandam accommodatis, inter se colloquentes. Vbi autem calere iā res cœperit, hic alius ructet, & vomat: mingat alius & pedat: ibi luditur, hic bibitur, atq; vt ex huiusmodi euenire solet sēpenumero rixa exorta est. Nullus, vt summatim reliqua cōplectar, pudor in eorū verbis, nulla in rebus tēperātia, nulla religio, nulla modestia, nullū cōuiuio maiorū dignū silētiū, sed sūma obscœnitas, blasphemie, clamor, cōfusio, perturbatioq; rerum omnium: quod veterū disciplina nefas quidem erat, aut delicatum, aut parum pudicū inferre sermonē, ibi non modo verbis non abstinent turpibus, sed cætera etiā faciunt quæ à verecūdo homine dici nō possunt.

Metari castra, diuidere, & loca militibus in castris assignare, vel ponere castra, vel mutare. Lucanus in primo,

Audax Hesperios veniam metator in agros.

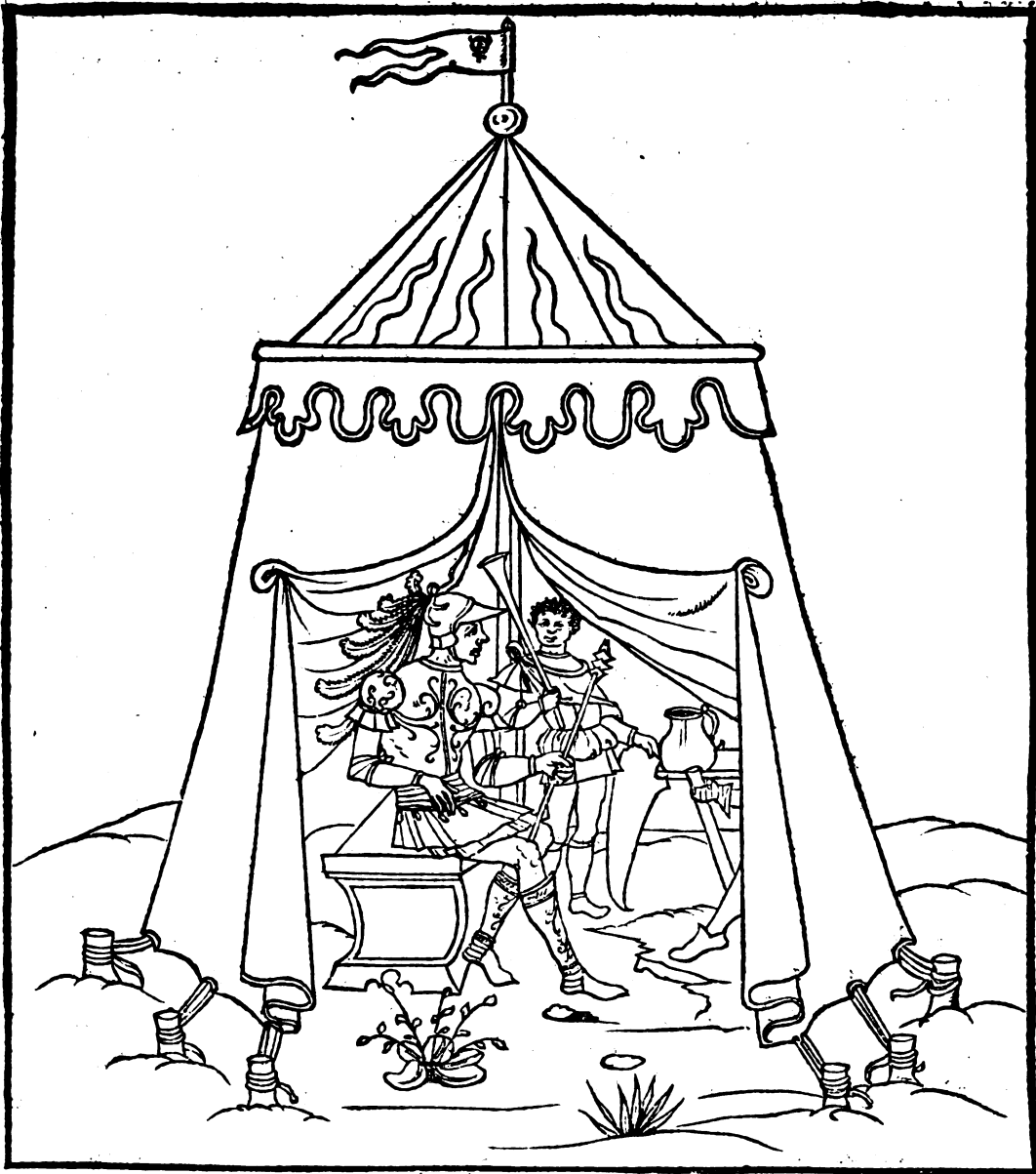
Tabernæ appellatio, Vlpiano teste, declarat omne vtile ad habitandū edificiū, non ex eo quōd tabulis claudatur, inde tabernacula & contubernales. Tabernam etiam domicilii genus antiquissimum Romanis fuisse, testimonio sunt exteræ gentes, quæ adhuc tabulatis habitant edificiis: vnde etiam tecta castrēsia, militūq; tentoria quibus solis ardores tempestatesq; imbriū ac frigoris iniurias vitant, quāuis pellibus tegerentur, tabernacula dicta sūt, Liius belli Macedonici lib. iii. Tabernaculum regium pro vallo in cōspectu maximè tumulo, vt terrorem hostibus suisq; spem & fiduciam faceret, positū. Cicero in Verrem act. vii. Nam in ipso aditu atq; ore portus, vbi primum ex alto sinus ad vrbem ab littore inflectitur, tabernacula carbasseis intenta velis collocant.

Tentoria pro eo dicta, quōd tendātur funibus atq; palis, vnde & hodie prætere tendere dicitur vt olim. Ouidius in Heroi.

Illic Aeacides, illic tendebat Achilles.

Virgilius in primo Aeneidos,
Nec procul hinc Resi niueis tentoria velis
Agnoscit lachrymans.

Papyliones tentoria dicuntur, auiculę prouolantis similitudine. Helius Spartianus in vita Seueri septimi, Idem in omnium expeditione ante omnes militarem cibum sumpsit ante papylionem.

Hybernacula castrēnsia ad obsidionē potius, q̄ ad oppugnationem hyemando aedificia. Liuius libr. v. ab vrbe cond. Cūm spes maior imperatoribus Romanis in obsidione quā in expugnatione esset, hybernacula etiam res noua militi Romano aedificari coepta, consiliūq̄ erat hyemando cōtinuare bellū.

Impedimēta castrēsem supellectilem dixere: impedire enim quasi irretire est, & in pedicā trahere. Liui. xxix. Interim Romani impedimentis quoque omnibus traductis contractisq̄ in vñū locum, quia iam moueri videbant hostem, nec spatium erat castra communiendi, aciem instruxerunt. Idem vigesimotertio, Lixæ calonesq̄ & alia turba custodiæ impedimentorum opposita.

Cōmeatus pro cibariis ad alimoniā reipub. aut exercitus, aut alicuius multitudinis commeantis dicimus. Liui. trigessimosexto ab vrbe cond. Cum exercitibus cōmeatus quoq̄ omnis generis ex Asia venturos in praesentia curæ esse Aetolis debere, vt copia frumenti suis et annona tolerabilis rerum aliarum suppeditentur. Commeatus priuatim etiam dicitur. Cic. pro lege Manil. Iam cōmeatu & priuato & publico prohibemur. Ab imperatore etiam militibus
commeatus

Commeatus dari dicitur, id est, tempus quo ire & redire commodè possint, vel facultas ad tempus à militia recedendi cunctiq; quò velint, ad præscriptum diem reuersuri.

Munimenta munitiones sunt castrorum cæterarumque rerum quæ contra aduentum hostiũ muniunt, siue vallo & fossa, siue alio quouis modo quo sint milites ab hostium, vt dixi, aduentu vel incurſu muniti.

Monumenta i mutata in v, & v in o, sepulchra, statua, tituli, libri, cæteraq; quæ nos alicuius rei præteritæ moneant recordari: nam quòd de futuro quidam volunt ideo sepulchra appellari monumenta, quòd nostræ mortis moneant falsum arbitror: in honorem enim mortui illa tantummodo fiunt, non in publicam præceptionem.

Athleta vir fortis venatorq; q peruncta corporis flexibilitate cū bestia dentata luctatur, vt motibus suis spectatibus placeat, & sanguine suo voluptatem populo præstet. Liui. belli punic. lib. xi. Athletarũ quoq; certamen tũ primo Romanis spectaculo fuit, & venatio data leonũ & pantherarũ, & propè huius sæculi copia ac varietate ludicrũ celebratum est. Sabinus autè & Cassius & generaliter omnes, artem ludicrã non facere Athletas opinantur. Horũ spectaculum fabricis tam clarũ & actione tam tetrũ, in honorem Scythicæ Dianæ quæ sanguinis effusione gaudebat, ab Atheniensibus repertũ est, dãnosa profecto publicè priuatimq; nocēs delectatio, quòd facile colligi potest si in mentem venerit ex historiis rei huius initiũ progressusq;, apud nostros quanto publici census impendio, quantaq; insanie proxima dictu cura, quanto demũ populi studio, plausu ac labore constiterit, tot milibus simul gladiatorum paribus, tanto elephantorũ pretio, tigrydumq; & leonũ ac pardorũ gregibus, onagrorum quoq;, equorũ ferocium, atq; animalĩũ diuersi generis è toto orbe terrarum omnium transmissis, syluis omniumq; gentium venatibus romano famulantibus theatro: adde illã ædificandi luxuriẽ cunctas terra pelagoq; marmoreas columnas in ludorum vsum & artificum summis ingeniis expolitas, cuius princeps insanie haud conticendus est Scaurus is, qui ædilis in theatri scenã opus dierum paucorũ, & quòd paucis lignis ac funibus attolli poterat, suffecturũ oculis populi talibus gaudetis, trecentarũ sexaginta taliũ monstra columnarum intulit, fecitq; opus, vt scriptum est, maximũ omnium quæ vnq; fuere humana manu facta. Curionẽ quoq; ex superioris æui monumētis accepimus, qui ciuili bello pro Cæsaris partibus in Aphrica occubuit, vt Scaurum, quẽ opibus æquare non poterat, superarit ingenio, nõ marmoreum vt ille, sed ligneũ theatrum, duplex tamen ac pensile meditatus, populum victorem gentium, ludis victũ & periculis plaudentem suis mira arte suspedit, vt ridentes interius stupentesq; ipsi exercitus spectatoribus risui fieret & stupori. Iam inde ab exordio primus regũ nostrorum Romulus fuit, omnem qui in his rigidam, tetricamq; illam Sabinorum pudicitiam circumuenit, inde porro Titi potentia, principali diuitiarũ perfuso flumine cogitauit ædificium fieri, vnde caput vrbiũ cerni potuisset, cū n theatrũ quòd est hemisphærium Græcè dicatur ἀμφὶ δέκτρον, quasi in vnũ iuncta duo visoria, cõstet esse nominatum, speciem

ciem eius area concludens, vt & currentibus aptum daretur spatium, & spectâ-
tes omnia facilius intueretur, dum quædam proluxa rotunditas vniuersa colli-
geret: quæ autem Latini certamina, Agones alii vocant, ab a quod sine sonat &
γάρτα angulus, quia, vt Festo placet, locus in quo huiusmodi ioci facti sunt sine
angulo sint. Alii aliter atq; aliter dici putant. Ouidius primo fastorum,

Nominis esse potest succinctus causa minister,
Hostia cœlitibus quo feriente cadit.

Qui calido strictos tincturus sanguine cultros,
Semper agat ne roget, nec nisi iussus agat.

Pars quia non veniant pecudes, sed aguntur ab actu,
Nomen agonalem credit habere diem.

Pars putat hoc festum priscis agonalia dictum,
Vna sit vt proprio littera dempta loco.

An quia præuisos in aqua vidit hostia cultros,
An pecoris lux est ipsa notata metu.

Fas etiam fieri solitis ætate priorum
Nomina de ludis Græca tulisse diem:

Et prius antiquus dicebat agonia sermo,
Veræque iudicio est vltima causa meo.

Bellona Martis soror & bellorum dea, cui proprio sanguine sacerdotes sacri-
ficabât, Lactantius atq; Lucanus testes sunt, tunc quo sectis Bellona lacertis Se-
ua mouet cecinere deos: & est dicta à bello Bellona, quæ nunc Duellona à duel-
lo, vt inquit Varro.

Minerua virtutum præsul quam principem & inuentricem belli ferunt, dicta
quod bene moneat: hanc enim Pagani pro sapientia ponebât. Cornificius verò
quod figuretur pingaturq; minitans armis eandem dictam putat: galeatâ enim
hastam tenet & clypeum: alii nonnulli vel quod minueret vel minueretur dictâ
putant: quamobrem eadē Capta siue Capita dicta sit, incertum est. Varię enim
sunt huius nominis causæ. Ouidius tertio fastorum,

Cælius ex alto qua mons descendat in æquum,
Hic vbi non plana est, sed propè plana via est.

Parua licet videas Capte delubra Mineræ,
Quæ dea natali cœpit habere suo.

Nominis in dubio causa est, Capitale vocamus
Ingenium solers, ingeniosa dea est,

An quia de capitis fertur sine matre paterni
Vertice cum clypeo profiliisse suo?

Aut quia perdomitis ad nos captiua Faliscis
Venit, & hoc signo syllaba prima docet:

Aut quod habent legem capitis quæ pendere pœnas
Exilio iubeat furta reperta suo.

A quacunque trahas ratione vocabula, Pallas
Pro ducibus nostris ægida semper habet.

R

Hæc

Hæc eadem & Tritonia dicta est, quòd tēporibus Ogygis ad lacú vel ripá Tritonis fluminis in virginali fertur apparuisse habitu.

Pallas autem secundum Victorinum à Pallene insula Thraciæ, vel à gigante quem occidit dicta est: & sanè duo hæc Antonomasia sine proprio sunt nomine nonnunquam à poëtis prolata. Virgi. ii. æneid. Tritonia respice Pallas
Insedit nymbo effulgens & Gorgone sœua.

Mars ab eo quòd maribus præest in bello, vt Varroni placet, licet tria sint genera consuetudinú, sicut apud Iaxamathas Tanais fluminis hostio proximos, vbi easdem artes fœminę quas viri exercent, adeò vt ne militię quidem vacent: viri enim pedibus inherent, sagittisq; depugnant: illę equestre pręlium incūt, nec ferro dimicant, sed quos laqueis intercepte trahendo conficiunt: vel apud Amazones vbi solę fœminæ, vel apud Romanos aliasq; gentes multas vbi soli mares dimicant: vel Mars dictus quòd Sabinis arreptus, vbi & Mamers idem est Osca lingua quod Mars: etenim cū sēuit, Gradivus dicitur: cū tráquillus est, dicitur esse Quirinus. Huius in vrbe duo erant templa, vnum Quirini intra urbem quasi custodis, id est, tranquilli: alterú in Appia via extra urbem prope portam, quasi bellatoris, id est, gradiui: in bello enim gradum inferunt qui pugnāt, aut impigrè gradiuntur. Ac sicut Epaminúdas Bœotium agrú Martis Orchestram, & Xenophó Ephesum belli officinam appellat, sic Romani tunc belligerrum templum Martis, quem ferocissimum omnes deum & armigerum dicunt, & ob id bellis armisq; præesse, hūc & Liberú vnú eundemq; demú arbitrátur nōnulli, Romaniq; vtrunque patris appellatione venerantur: alterú Liberum patrem, alterú Marspitrem, id est, Martem patrē cognominantes. Hinc etiā Liber pater bellorum potens probatur, quòd eum primum ediderūt auctorem triumphii: hoc etiam apud Lacedæmonios simulachrú eius hasta insigne non thyrsodemonstrat, sed cū thyrsum tenet, quid aliud q̃ latens telum gerit, cuius mucro hædera lambente protegitur: quod ostendit vinculo quodā patientię obligandos impetus belli. Habet etiam hædera vincendi obligádique naturá, nec non & calor vini, cuius Liber pater est auctor, homines ad furorem bellicum vsq; propellit: propter cognatum ergo vtriusque effectus calorem, Martem ac Liberum vnú eundemq; deum esse voluerunt.

Mauors figuratú est vt induperator, auctore Servio in cōmento primi ænei. ab aliis quòd magna vertat sic dictus.

Gradivus Mars siue Mauors dictus est, à gradiēdo, eò quòd in bello gradum inferant qui pignant, aut impigre gradiātur: vel à gradiēdo in bella vltro citroq; siue ab vibratione hastę qđ Gręci dicūt *αἰχμή*: vel vt alii, q̃a gramine sit ortus, qđ interpretátur, q̃a corona graminea in re militari maxime est honorationis.

Feretrius Iupiter dictus est à ferēdo, quòd pacem ferre putaretur, ex cuius templo sumebāt sceptrum per quod iurarent, & lapidē silicē quo fœdus ferirēt. Alii cū Acron Cecinensium rex à Romulo victus, & in festo telo traiectus esset, eiusq; spolia, Ioui votis nuncupatis, Romulus ad urbem reuersus dicaret, hoc trophæum Ioui statutum cognomen deo addidit Feretrio Ioui à feriendo hostem: est & à ferendo vt antè diximus, Propertius,

Nunc

Nunc spolia in templo tua condita causa Feretri

Omne quòd certo dux ferit ense ducem.

Seu quis victa suis humeris hæc arma ferebat,

Hinc Feretri dicta est ara superba Iouis.

Ianus faciendis fœderibus præest. Nam postquam Romulus & T. Tatius in fœdera conuenerunt, Iano simulachrû duplicis frontis effectum est, quasi ad imaginem duorum populorum. Ganius Bassus in eo libro quem de diis composuit, Ianû bifrontē fingi ait, quasi superûm atq; inferum ianitorem.

Ouidius in fastis,

Quicquid ubiq; vides, cœlum, mare, nubila, terras,

Omnia sunt clausa nostra patentq; manu.

Me penes est vnum vasti custodia mundi,

Et ius vertendi cardinis omne meum.

Omnis habet geminas hinc atq; hinc ianua frontes,

E quibus hæc populum spectat & ille larem.

Vtq; sedet vester primi quoq; limina tecti,

Ianitor egressus introitusq; videt.

Sic ego prospicio cœlestis ianitor aulae,

Eoas partes hesperiasq; simul.

Eundem quadrifrōtem legimus, quasi vniuersa climata maiestate complexum:

Nec mirum sanè apud aliquos bifrontem, quadrifrontem apud alios esse: nam alii præter hæc eum dici deum volunt, in quo ortus est & occasus. Horatius,

Matutine pater, seu Iane libentius audis.

Alii anni totius deum, quem in quatuor tempora constat esse diuisum: anni au-

tem esse deû illa res probat, quòd ab eo prima pars anni nunc nominatur: Hûc

Chaos, Patulicum & Clausium etiam appellauit antiquitas. Ouidius in fastis,

Me Chaos antequi, nam sum res prisca, vocabant.

Nomina ridebis modò nanque Patulucus, idem

Et modò sacrificio Clausius ore vocor.

Horum duorum nominum ratio hæc est, quia bello valug eius patent, pace clauduntur. Huius etiã rei hæc causa narratur, cû bello Sabino quod virginû raptarû gratia commissum est, Romani portã quæ sub radicibus collis Viminalis erat, quæ postea ex euētu Ianualis vocata est, claudere festinarent, quia in ipsam hostes irruerant, postquã est clausa, mox sponte patefacta est: cumq; iterum ac tertio idem cõtigisset, armati plurimi pro limine quia claudere nequibant custodes steterunt, cumq; ex alia parte acerrimo prælio certaretur, subito fama pertulit fufos à Tacio Romanos, quam ob causam qui aditum tuebantur territi profugerunt, cumq; Sabini per portam patentem irrupturi essent, fertur ex æde Iani per hæc portam magnã vim torrentium vndis scatentibus erupisse, multasq; perduellum cateruas aut exutas feruenti, aut deuoratas rapida voragine deperisse: ea re placitum vt belli tempore velut ad vrbis auxilium profecto deo, fores reserarentur. Ianualis porta, vt alii perhibent, ab Iano dicta, ideoque ibi positum iam signum, & ius institutum à Pompilio, vt scribit in annalibus Piso,

R ii vt sit

ut sit aperta semper, nisi cum bellum sit: nusquam tamē traditum est memoria, ut inquit Varro, Pompilio rege fuisse apertam, sed post eius regnū, teste Liuiο, T. Manlio cos. bello Carthaginēsi primo cōfecto, bello itē Actiaco finito ab imperatore Casare Augusto, pace terra marique parta. Hunc autē apud nos Ianū omnibus pręesse ianuis nomen ostendit: quod est verisimile: nam & cum clauī & virga figuratur, quasi & rector viarum & omnium portarū custos: belli licet geminæ sint. Virgilius in primo æneid.

Sunt geminę portę belli sic nomine dicunt
 Relligione sacrę & sęui formidine Martis.
 Centum ærei claudunt vęctes æternęque ferri
 Rotora, nec custos absistit limine Ianus.
 Has vbi certa sedit patribus sententia pugne,
 Ipse Quirinali trabea cinctūque Gabino
 Insignis referat stridentia limina consul,
 Ipse vocat pugnas, sequitur tum cætera pubes,
 Acreaque assensu conspirant cornua rauco.
 Hęc & tum æneadis indicere bella Latinis
 More videbatur, tristesq; recludere portas.

Pactum à pactione dictum, auctore Vlpiano, inde & pacis nomen appellatū est: sed est pactum duorum cōsensus atq; conuentio, pactio verò duorum plurimūve in vnum placitum atq; consensus. Liuius libro sexto ab vrbe cōdita, Cuius spei moram pati cū fortuna obsessorum non potuisset, cōfectaque paucitas oppidanorū, opere, vigiliis, vulneribūsq; semper eosdē vrgebat, per pactionē vrbe hostibus tradita, inermes cum singulis emissi vestimentis, miserabili agmine penates reliquerant.

Pax significationis notam habet. Virgil. in septimo,
 Pars mihi pacis erat dextram tetigisse Tyranni. Pax venia, idem in iii. Ænei.
 Sed votis precibusq; iubent exposcere pacem.

Pax propiciatio. Idem in eodem, Exorant pacem diuum. Pax beniuolentia. Idē in iii. Pacemq; per aras Exquirunt. Pax quoq; teste Prisciano lib. v. tā singulariter quā pluraliter prolata idem potest significare, sed pluraliter nō vtimur, quia auctoritas deficit: quod à Grammaticorū principe dictum non parum admirer, maximē cū apud nonnullos & quidem probatos & summa auctoritate præcellentes latina lingua viros, pluraliter prolatum inueniā. Lucretius rerū naturalium libro quinto, Ventorum pauidis paces animasq; secundas.

Varro de vita patrū lib. iii. Animaduertēdū primū qbus de causis & quēadmodum constituerūt paces, secundū qua fide & iusticia eas coluerint. Hor. i. epi.

Bella queis & paces longum diffudit in æuum. Idem lib. ii.

Hoc paces habuere bonę ventique secundi.

Hoc de pacis vocabulo et eius vsu dictum satis sit impresentiarum. Effectus autem sunt, ut in ea populi proficiant, vtilitas gentiū custodiatur: ut hęc bonarū artium decora sit mater, hęc eadē mortaliū genus reparabili successione multiplicās, facultates ptendat, mores excolat, tātūmq; boni in se cōtineat, ut terrenis in rebus

rebus nihil gratius soleat cōcupisci, nihil desiderabilius, nihil postremò melius possit inueniri: proinde non ab re post triumphos & Romani imperii firmissimum statum, D. Vespasianus tranquillitatis, pacis, & concordiaē templum edificare decreuit, in quo ea diuitiarum largitate vsus, vt omnia in illud phanū collecta essent, quorū visendorū studio per orbē totū q̄ ante eū fuerant vagabātur.

Fœdus lex, nonnunquam pax quæ fit inter dissidētes, sic dictum vel: q̄ inter fœdera interponatur fides: vnde Varro, Per hos etiā nūc fit fœdus quasi fidus. Ennius scribit dictū in re militari, vel à fœcialibus, id est, sacerdotibus, p̄ quos fiūt fœdera: vel ab hyrco vel hœdo, f, litera addita, quod veteres in graui significatione ponebant, vt, Sanguine fœdantē quos ipse sacrauerat ignes: vel à porca fœdē & crudeliter occisa lapidibus, cuius mors optabatur ei, qui à pace resiliisset, vnde poëtarum doctissimus:

Pōst inter sese posito certamine Reges

Armati lous ante aram paterasq̄ tenentes,

Stabant & caesa iungebant fœdera porca.

Arabum in huiusmodi iungendis fœderibus non porcam sed interiorē manus partē iuxta pollicē incidere mos fuit, accipereq̄ ex vtriusq̄ veste filū, & ex vtriusq̄ sanguine lapides septem in medio iacentes perungere, Dionysiu ac Dianā inuocantes, hisq̄ peractis, denique hospites eos vel amicos nuntiare. Scythę & Lydi in huiusmodi similiter, Herodoto teste, se fauciant haustuq̄ mutuo sanguinis fœdus fulciunt, non suo tantū more, sed Medorum quoq̄ vsutpata disciplina: bello enim quod gestū est anno post Iliō captū sexcentesimo quarto inter Illyricem Lydum & Astiagem Medię regem, hoc pacto confirmata sunt fœdera. Romanis autem cum Aetolis his legibus fœdus ictum est, Imperium maiestatemque populi Romani genus Aetolorū conseruato sine dolo malo, ne quē exercitum, qui aduersus socios amicōsque eorum ducet per fines suos trāsire finito, néve vlla ope iuuito, hostes eisdē habeto, quos populus Ro. armāq̄ in eos fert, bellūq̄ pariter gerito, perfugas fugitiuos, captiuos reddito Romanis sociisq̄, præterq̄ siqui capti cū domos rediisset iterū capti sunt, aut siqui eo tēpore ex his capti sunt, qui tū hostes erāt Romanis cū inter præsidia Romana Aetoli essent: aliorū qui cōparebūt intra dies centū Corcyra eorū magistratibus sine dolo malo tradātur. Qui non cōparebūt, quādo quisq̄ primus eorū inuētus erit reddatur. Obsides xl. arbitrato cōsulis Romani dato, ne minores duodecim annorū neu maiores xl. Obses ne esto prætor, præfectus equitū, scriba publicus, neu quis q̄ antè obses fuerit apud Romanos. Cephalania extra pacis leges esto. De pecuniæ summa quam pēderent pensionibusq̄ eius nihil ex eo quod cū cōsule cōuenerat mutātū: pro argento si aurū dare mallent, dare cōuenit: dū pro argenteis decē, aureus vnus valeret. Quæ vrbes, qui agri, qui homines Aetolorū iuris aliquādo fuerūt, q̄ eorū, T. Quintio, Cn. Domitio cōss. post eos cōss. aut armis subacti, aut volūtate in ditionem populi ro. venerūt, ne quæ eorū Aetoli recepisset vel in Aetolia decē vrbes agrosq̄, Acarnanū sunt. Alia etiā insigni fœderis forma, autore Liui, ex decē legatorū sentētia in hæc verba cū Antiocho cōscripta est, Amicitia Regi cum populo Romano his legibus & cōditionibus

R. iii esto,

esto, ne quē exercitū q̄ cū populo Romano sociūve bellū gesturus erit Rex per fines regni, eorūve qui sub ditione eius erunt transire finito, ne cōmeatu, neu qua alia ope iuuito. Idē Romani sociūq; Antiocho & his qui sub imperio eius erūt præstēt, belli gerendi ius Antiocho ne esto cū illis qui insulas colunt, néve in Europā transeūdi gratia excedito vrbibus, agris, vicis, castellis. Cis Taurum montem vsq; ad Tanaim amnē, et à valle Tauri vsq; ad iuga qua in Lycaoniā vergit, ne qua arma efferto: ex his oppidis, agris, castellisq; qbus excedat, si qua extulit, quæ quoq; oportebit recte restituito, nec militē neu quem aliū ex regno Eumenis recipito, si qui earū vrbū ciuēs q; abscedunt regno cū rege Antiocho vltra q̄ fines regni eius sūt, Apameā omnes ante diē certā redeāt: qui ex regno Antiochi apud Romanos sociūsq; sunt, his ius abeūdi manēdiq; esto, seruos fugitiuos, seu bello captos, seu quis liber, captus, aut trās fuga erit reddito. Romanis sociisq; elephātos tradito omnes, neq; alios parato: tradito & naues lōgas armamētāq; earū, neu plures quā decē naues, nec vllā quæ plus quā triginta remis agatur habeto, néve minorē ea, belli causa, quod ipse illaturus erit, ne nauigato citra Calicandrum, neu Sarpidonium promontoria, extra quæ si qua nauis pecuniam, stipendium, aut legatos, aut obsides portabit, milites mercede cōducendi ex his gētibus quæ sub ditione populi Ro. sunt Antiocho regi ius ne esto, ne voluntarios quidē recipiendi, & Rhodiorum sociorūve quæ ades adificiāque intra fines regni Antiochi sunt, quo iure ante bellum fuerūt, eo Rhodiorum sociorumve finito: si quæ pecuniæ debentur, earū exactio esto: si quid ablatum est, id conquirendi, cognoscendi, repetendūque idē ius esto: si quas vrbes quas tradi oportet hi tenent quibus Antiochus dedit, et ex his præsidia deducito vtrique rectē tradantur curato, argenti probi talenta attica xii. milia dato intra duodecim annos pēlionibus equis, talētū néve minus pōdo lxxx. Romanis ponderibus pendat, & tritici xl. milia modium Eumeni regi, talenta cccl. intra quinquenniū dato, & pro frumento quod estimatione fit, talēta cxxvii. obsides Romanis xx. dato, & triennio mutato, ne minores octodenum annorū, neu maiores quā quadragenū: si qui sociorum populi Romani vltro bellum inferrent Antiocho, vim vi arcendi ius esto, dum ne quam vrbē aut belli iure teneat, aut in amicitia accipiat: controuersias inter se iure ac iudicio disceptēt: aut si vtrisq; placebit, bello: de Hannible Pæno & Aetolo, Thoāte, & Miluna, Symmacho, & Acarnane, & Calcidēsis Eubolida & Philippomene dedendis, in hoc quoque fœdere conscriptum est, vt si quid postea addi immutariue placuisset, vt id saluo fœdere fieret. Esse etiam tria fœderum genera quibus integrē paciscerentur amicitias ciuitates regēsque, apud probatissimos autores inuenio. Vnum cū bello victis dicerentur leges: vbi enim omnia ei qui armis plus posset dedita essent, quæ ex his habere victor, quibusq; mulctari eos velit, ipsius ius atq; arbitrium esse. Alterum cū pares bello equo fœdere in pacem atq; amicitiam venirent: tunc enim repeti reddiq; per conuentionem res, & si quarum turbata bello possessio sit, eas aut iuris antiqui, aut partis vtriusque commodo cōponi. Tertiū est genus cū qui nunquā hostes fuerint ad amicitiam fœciali fœdere integrē iungendā coeant, eos neque dicere, neq; accipere leges, id enim

victoris

viſtoris & viſti eſſe:& quâquam,auctore Liuij, nulla vetuſtior fœderis memoria ſit,quàm eius quòd inter Albanos Romanòſque iſtum eſt, Theſeum tamen primò fœdera inueniſſe.vi.natur.hiſtor.lib.teſtis eſt Plinius.

Sancta propriè dicimus,auctore Vlpiano, quę nec ſacra neq; prophana ſunt, ſed ſanctione quadam ſunt cõfirmata, vt ſanctę leges,ſanctione enim quadam ſubnixę ſunt:quod enim ſanctione quadam ſubnixum eſt, id ſanctum eſt, etſi deo non ſit conſecratum.

Sanctum,teſte Martiano,eſt quod ab iniuria hominum deſenſum atque munitum eſt.Liuius belli Maced.lib.ix.Iam ne à legatis quidem qui iure gētium ſancti ſunt violandis abſtinere inſidias poſitas eundi ad T.Quintium:ſanctum autem dictum eſt à ſagminibus.

Sagmina autem dicebant herbas verbenas quę ex loco ſancto carpebantur, legatis proficiſcentibus ad fœdus faciendū, bellumq; indicendū. Liuius lib. .i.ab vrbe cond.Iubete rege, ſagmina, inquit, te rex poſco. Rex ait, purā tollito: fœcialis ex arce graminis herbā puram attulit.Idē belli punici lib.x. Fœciales cū in Aphricam ad fœdus feriendū ire iuberentur, iſſis poſtulātibus, Senatus conſultum in hæc verba factum eſt, vt primos lapides ſiliquos primasq; verbenas ſecum ferrent, vt vti Po.Ro.his imperaret, ita fœdus ferirent: illi pratorē ſagmina poſcerent, herbę id genus ex arce ſumptum dari fœcialibus ſolet. Has etiam herbas legati Po.Ro. ſolebant ferre, vt ab his deſenſi atq; muniti eſſet, ne quis eos violaret: ſicut legati Græcorū ea ferebāt quę Cerytia vocabātur.

Obſides ab obſidio, quia propriè ab obſeſſis dantur: vel obſides pro obſides, quòd ob fidem patrię præſtandā dantur, teſte Feſto. Vas idem quod obſes à vado dictus, quia dato vade licet abire & vadere: inde vadatus dicitur obſtriſtus, vel ſub fidei iuſſione ambulans, ſicut Feſteſtella ait, Penes quem vadatus amici tix nodulo tenebatur.

Hostis apud antiquos peregrinus dicebatur:& qui nūc hoſtis, perduellio. Varro, Hoſtis, antè eo verbo dicebāt peregrinum, qui ſuis legibus vterentur: nūc dicunt eum quem tunc dicebāt perduellem. Cicero primo officiſorum, Ex quo etiam illud animaduerto: q q pproprio nomine perduellis eſſet, is hoſtis vocaretur, verbi lenitate rei triſtitiam mitigante: hoſtis enim apud maiores noſtros is dicebatur, quem nūc peregrinum dicimus, indicant duodecim Tabulę, aut ſtatutus dies cū hoſte, itēque aduerſus hoſtem æterna auctoritas, quid ad hanc manſuetudinem addi poteſt, eum quò cū bellum geras, tam molli nomine appellare? quanquam id nomen durius efficit iā vetuſtas: à peregrino enim reſeſſit, & propriè in eo qui arma cõtrā ferret remāſit. Caius de verborum ſignificatione, Quos nos, inq, hoſtes appellamus, eos veteres perduelliones appellabāt, per eam adiectionem indicātes cum quibus eſſet bellum. Vlpianus verò vbi ad legem Iuliam maięſtatis, Planè quiſquis, inquit, lege Iulia maięſtatis reus eſt, hoſtili animo aduerſum rempub. vel principē animatus eſt: hoſtes etiam dicuntur & ſunt qui nobis, aut quibus nos publicè bellum decreuimus, ceteri prædones aut latrones appellantur. Hoſtire æquare eſt, hoſtimentum æquamentum, vnde & hoſtes dicti ſunt, quia ex æqua cauſa pugnam adeunt.

Hecatombę

Hecatombe Iul. Capitol. teste, Sacrificiū eiusmodi est, Centum aræ vno loco cespititiæ extruuntur, & ad eas centum sues centumq; aues maëtabātur. Iam & Imperatorum sacrificium sit, centum boues, centū aquilæ, si cætera huiusmodi animalia centena feriuntur, quod quidem etiam Græci quondam fecisse dicuntur cum pestilentia laborarent.

Hostiæ sacrificia dicuntur quæ antè ab his fiunt qui in hostem pergunt, dictæ ab eo quòd & hostire est ferire. Harum gratia Trebatius lib. i. de religionibus docet esse duo, alterum in quo voluntas dei per exta disquiritur, alterū in quo sola anima deo sacratur, vnde & Aruspices animales hostias vocāt, vtrunq; hostiarum genus diuino carmine suo Virgil. ostendit, & primo quidem id quo voluntas numinū per exta monstratur, Maëtat, inquit, lectas de more bidentes: & mox, pecudumq; reclusis Pectoribus inhians spirantia consulit exta. Alterum id est, in quo hostia animalis dicitur, quo his tantū anima sacratur, ostendit, cū facit Entellum victorem Erixi maëtare taurum, Nam vt exploret animalis hostiæ causas, ipso vsus est nomine, Hæc tibi Erix meliorem animā pro morte Daretis, & vt nūcupata vota significaret, ait, persoluo, quod de voto ppriè dicitur: vtq; ostenderet persolutū diis, significauit dicens, Sternitur, exanimisq; tremēs procumbit humi bos. Idem circa hostiam animalem, Sanguine placastis ventos & virgine cæsa Cum primū Iliacas Danaï venistis ad oras, Sanguine quærendi reditus animæque litandū Argolica. Nam cū animam, id est, hostiæ nomē posuit, & litare, significat sacrificio factō placasse numen.

Victimæ verò sacrificia, quæ post victoriam fiunt, dictæ sunt, vel quòd victiæ ad aras ducebātur, vel quòd ictu percussæ victriciq; dextra cadebāt: de hoc, superiorēq; vocabulo licenter plerūq; cōfidit auctoritas. Ouidius primo fastorū, Victima quæ dextra cecidit victrice vocatur, Hostibus à domitis hostia nomen habet. De altero tātū. Liuius ab vrbe cōdita xxii, Donec insuper eque, scui Ducario nomen erat, facieq; noscitans cōsulē, inquit, Hic est cū popolaribus suis, q legiones nostras cecidit, agrōsq; & urbem est depopulatus: iam ego hanc victimam manibus peremptorum fœde ciuium dabo.

Postliminium Scæuola. P. filius iunctum esse putat verbū, vt sit in eo & post & limē, vt quæ à nobis aliena sunt cū ad hostē peruenerint, & ex suo tanq; limine exierint, hinc cū redierint, post ad idē limē postliminiō rediisse videātur.

Præda, teste Varrone, ab hostibus capta, quòd manu capta, dicta quasi parida-Manubig, vt Q. Asconio Pediano placet, sunt præda Imperatoris pro portione de hostibus capta: manubias autem à præda, vt in libris rerum verborumq; veterum scriptum est, in hoc distare existimauerunt, vt sit præda ipsa rerū quæ captae sunt, Manubiæ verò appellatæ sint non præda, sed pecunia per quæstorem Po. Ro. ex præda vendita, contracta: per quæstorē autem, quod dictum est, oportuit præfectum ærarii significari: nā cura æraria à quæstoribus ad præfectos trās-lata est. Liuius ab vrbe cōd. xxxvi. P. Cornelius Scipio Galliā puinciā sortitus, priusquam ad bellum quod cum Bois gerendum erat proficisceretur, postulauit à senatu vt pecunia sibi decerneretur ad ludos, quos prætor in Hispania quum esset, inter ipsum discrimen pugnae vouisset, nouum et iniquum postulare

stulare est visus. Censuerunt ergo quos ludos incōsulto senatu ex sua vnus sententia vouisset, eos vt idē manubiis si quam pecuniā ad id referuasset vel sua ipse impensa faceret. Est tamē nonnunquā inuenire ita scriplisse quosdam non ignobiles scriptores, aut temere aut incuriosē prādam pro manubiis, et manubias pro prēda posuerint: aut tropica quadā figura mutatione vocabuli fecerint quod facere concessum est, scitē id periteq; facientibus: sed qui propriē atq; signatē locuti sunt, sicuti plures, & M. T. auctor diligentissimus in oratione quam dixit de lege Agraria, manubias pecuniam dixerunt. In libris quoque Etruscorum lectum est iactus fulminum manubias dici. Manubies denique dicuntur ornamenta regum, vnde & Petronius Arbiter, Tot regum manubies penes fugitiuum reperta.

Resignatum æs dicitur militi, eū ob delictū aliquod iussu Tribuni militū, ne stipendium ei detur in tabulas refertur: signare enim dicebant pro scribere.

Aerarii milites ab ære dicti, teste Varrone, quod stipendia facerent: hinc ipsum stipendium à stipe dictum, quod æs quoque stipem dicebant: & milites stipendiarii ideo quod eam stipem pendebant. Ab eo etiam Ennius, Pœni stipendia pendunt: stipem autem esse nummum signatum testimonio est, & pro eo qd datur in stipendium militi, et quod spondetur pecunia, quod stipulari dicitur.

Pecunia quam belli neruos esse non dubium est, vt inquit Cic. teste Varrone dicta, quod in pecore cum pastoribus consistebat. Plinius natur. hist. xxxiii. Seruius primus signauit æs, signatūque nota pecudum, vnde & pecunia appellata. Cassi. li. vii. Pecunia à pecudis tergo nominata, Gallis auctoribus sine aliquo adhuc signo ad metalla trāfacta.

Aes alienum miles etiam habere dicitur, & qui aureos debet, & qui corium forma publica percussū, quale apud Lacedæmonios fuit quod vñum numerata pecuniæ præstabat, vt de beneficiis libro quinto inquit Seneca.

Denarii quasi deni, teste Varrone, quod denos æris valebāt, sicut quinarii qui quinos. Vitruuius Archi. lib. iii. Nostri autem primo fecerunt antiquum nummum & in denario denos æreos constituerunt, & ea re compositio nominis ad hodiernum diem denarium retinet. Didymus autem à decima libella dictū putat. Plinius nat. histo. xxxiii. Et placuit denarius pro decem libris æris, quinarius pro quinque, sestertium pro dipōdio & semisse: libræ autē pōdus gr̄is imminutum bello Punico primo cum impensis respub. non sufficeret, constitutumq; vt asses sestatio pondere ferirentur: ita quinta parte facta lucri, dissolutumq; æs alienum. Nota æris fuit ex altera parte Ianus geminus, ex altera rostrum nauis: in triente verò & quadrante as, quadrans antē triuncis vocatus à tribus vnciis. Postea Hannibale urgente, Q. Fabio Maximo dictatore, asses vnciales facti, placuitq; denarium xvi. assibus permutari, & quinariū octonis, sestertium quaternis, ita respub. dimidium lucrata est: in militari tamen stipendio semper denarius pro decē assibus datus. Nota autē argenti fuerūt bigæ atq; quadrigæ, & inde bigati quadrigatiq; dicti: paulò post lege Papyriana hemiūciales asses facti. Licinius Drusus in Tribunatu plebis octauā partē æris argento immiscuit, qui nunc Victorianus appellatur, lege Clodia percussus est: antea enim hic numus

ex

ex Illyrico aduectus mercis loco habebatur: est autem signatus victoria, & inde nomen Aureus nummus, post annum sexagesimum secundum Argæus, auctore incerto, percussus est, q̄ anno urbis quingentesimo octuagesimo quinto, Q. Fabio cos. quinque annis ante bellum Punicum signatus est, eoque Po. Ro. ne quidem ante Pyrrhum regem deuictum vsus fertur fuisse. Etiam aurei nummi, & argentei, & ærei apud alias gētes vsus & originē Lucanus his verbis expressit, Primus Thessaliæ rector telluris Ionis

In formam calidæ percussit pondera massæ.

Fudit & argentum flammis aurumque moneta

Fregit, & immensis coxit fornacibus æra.

Nummus, non à numero, nec à Numa Pomp. dictus, sed à nomē quod principum nominibus prisco more effigietur, vel potius, Aristotele. v. Ethic. teste, ob hoc vocatur, quod non à natura, sed à lege quæ νόμος dicitur est inductus.

Sestertius, teste Prisc. de figuris numerorum & ponderibus, nummus est duarum semis librarum, unde Sestertius dicitur quasi semistertius: de quo Aruntius, Sestertius olim duopodius & semis quasi semistertius, quo tempore denarius de cussis præcium valebat. Varro de lingua latina lib. v. Sestertius quod semis tertius, dupondius enim & semis antiquus sestertius est. Victorius lib. iii. archi. Quod efficiebatur ex duobus assibus & tertio semisse, sestertiū vocauere. Plinius natur. hist. xxxiiii. Et placuit denarius p̄ decē libris æris, quinarius p̄ quinque, sestertius pro dupodio ac semisse. Plutarchus in vita M. Antonini xxv. Milia Romani decies sestertiū appellāt. Helius Spartianus in vita Heliogabali, Idem nunquam minus centum sestertiis cœnauit, hoc est, argenti libris triginta.

Talentū quanti sit, quia de eo variant scriptores, necessarium existimaui diuersorum auctorum dicta subiicere. Liuius. xxxiiii. ab urbe cōdita, Ingens numerus bello Punico captiuorum, quorum Hannibal cum ab suis nō redimerentur venundederat, multitudinis eorum argumētum est, quod Polybius scribit centum talentis eam rem Achæis steterisse, cum quingentos denarios præcium in capita quot redderētur dominis statuissent: mille enim ducētos ea ratione Achæia habuit captiuos Italicos. Adice nunc pro portione quot verisimile sit Græciam totam habuisse, qua ratione ostenditur sex milia denariorum habere talētum: nam quinquageni denarii pro mille ducentis captiuis dati, colliguntur sexcenta milia denariorum, centum ea ostendit fuisse talēta: centesima autem pars sexcentorum milium, sex milia inueniuntur: denarii autem illo tempore nūmi argentei erant, quod in eodem ostendit Liuius, Signati, inquit, argenti lxxxiiii. milia fuere Atticorum Tetradrachma vocant: trium verò denariorum argēti in singulis est pōdus. Idem Liuius xxxvii. Ostenditur magnum talentū Atticum lxxx. habere libras & paulò plus, cum supradictorum computatio manifestet lxxxiiii. libras & quatuor vncias habere talentum, quod est sex milia denariorum. Liuius, Talentum ne minus pondo lxxx. Romanis pōderibus pendebat. Simili modo Aegyptium, ut Varro & Plinius inquit xxxiii. natur. hist. Idē Liuius, Sic decreuit Senatus ut non plusquam ternę librę & quaternę vnciæ singulis desint talentis: & sciendum secundum Liuii computationem, quod centum

tum minę Atticę quarum singulę lxxxv. drachmas habent, faciunt talentum magnum: nam minas lx. habet secundum Dardanum: quod autę est magnum & minus ostendit Terentius in Phormione, Si quis daret talentũ magnum. Seneca. in x. epist. xxiiii. sester tia, id est, talentum Atticum parũ. Priscianus de pōderibus, Talentum Atheniense paruum, minę lx. Magnum, minę lxxxiii, & vncię quatuor. A. Gelius noct. att. lib. iii. Aristotelę quoq; traditur libros pauculos Speusippi philosophi post mortę eius emissę talętis Atticis tribus: ea sũma fit nũmi nostri sester tia duo & septuaginta milia. Idę libro quinto, Equus Alexãdri regis & capite & nomine Bucephalus fuit: emptũ Cares scripsit, talętis. xiii. et regi Philippo donatũ, æris nostri summa est sester tia. cccxii. Scruius autem in cõmento. v. æneid. Talentum secundum varias gentes variũ pondus est. Apud Romanos est septuaginta librarum, sicut Plautus ostendit in Mustel. qui ait duo talenta esse. cxi. libras. Legimus etiam talentum esse paululum: nã Homerus in ludis funebribus Patrocli vltima premia dicit duo talęta, quod cogit nos aliquid minimum intelligere: nam sicut primus victor bouem accepit, consequens non est, vt dicamus quod vltimus magnum accepit.

Pondo singulari numero caret, teste Foca. Dicimus tamen duo pondo, tria pondo, non bina pondo, aut terna. Quintilia. lib. primo instit. Quid quod quędam singula proculdubio vitiosa sunt, iuncta sine reprehensione dicuntur: nam duo, tres, & pondo diuersorum generum sunt. Barbarismi autem duo pōdo, & tripondo vsque ad nostram ætatem ab omnibus dictum est, & rectę dici Messalla confirmat, & idem est duę, tres, quatuor librę, quod duo tria & quatuor pondo, vt quidam volunt, & ex multis colligitur, quod quidam auctores nõ vsquequaque probant. Liuius. xxii. lib. Argenti pondo bina & sex libras in militem præstaret. Idem libro tertio, Dictator coronam auream librę pondo ex publica pecunia populi iussu in Capitolio Ioui donum dedit.

Spolia cũ proprię ea tantũ sint, quibus hostis spoliari potest, vt lorica, vel vestis, abusiue tamen spoliũ dicitur quicquid ab hostibus tollitur. Liuius, Marcellus captis Syracusanis cũ cætera in Sicilia tanta fide & integritate composuisset, vt non modò suam gloriam, sed etiam maiestatem Po. Ro. augeret, ornamenta, signa vrbis, tabulãsq; quibus abundant Syracusę Romam deuexit, hostium quidem illa spolia & parta belli iure, cæterum inde primum initium mirandi Gręcarum artium opera, licentięq; hinc sacra prophanãque omnia vulgo spoliandi, factum est.

Opima spolia sunt quę dux duci detrahit, dicta ab ope, vt inquit Varro: vel ab opere vt alii ferunt, & quidem doctissimi, cũ sit opus egregium & clarissimum, belli ducem parem sibi ductorem superare.

Exuuias, & spolia, & hominũ tegmina, aut vestes dici posse, Virg. autor est, Exuuias, inquit, indutus Achilli: & cum de serpente in Geor. simili modo, Compositis nouus exuuiis nitidãq; inuenta Inuoluit. & Lucretius, Nam sæpe illorum spoliis volitantibus auctus.

Excubię diurnę sunt, vigilię autem nocturnę, quas primo Palamedes Troiano bello, auctore Pli. natur. histo. vi. inuenisse traditur.

Iudicię

Inducię quid sint duobus modis M. Varro in libro historiarũ qui est de bello & pace diffinit, Inducię, inquit, sunt pax castręsis paucorum dierum. Idem alio in loco, Inducię, inquit, sunt belli feria, sed lepida magis atque iocũdę breuitatis, vtraque diffinitio quàm plana aut approbata esse videtur: nam neque pax est Inducię, bellum nanque manet, pugna cessat, nec in solis castris, nec paucorum tantum dierum Inducię sunt. Quid enim dicemus, si induciis immensum aliquid factis castris concedatur, nõne ideo Inducię non sunt? aut rursus quid esse id dicemus, quod in primo annali Quadrigarii scriptum, Cn. Põrtium Samnitẽ a dictatore Romano sex horarũ Inducias postulasse? Quid esse id dicemus, quod a Liuiõ ab vrbe cond. x scribitur, Tres validissimę vrbes Etrurię capte, Volscum, Perusia, Aretium pacem petiere, & vestimentis militum frumẽ toq; pacti cum consule vt mitti Romã oratores liceret, Inducias in quadraginta annos impetrauerũt? Quid illud quoq; eiusdẽ libro primo, Eaq; clade haud minus quam aduersa pugna subacti Veientes, pacem petitem oratores Romã mittunt, agri parti mulctatis in centum annos Inducię datę, si Inducię tãtũ paucorum dierum appelladę sunt? Gręci autem significantius consignatiusq; cessationem illam pugnę dixerunt: nam quod eo tempore non pugnetur & manus cohibeantur ~~ἐκχέσται~~ appellauerunt: sed profectò id non fuit Varroni negotium vt Inducias supersticiosẽ diffiniret, & legibus rationibusq; omnibus diffinitionum inferuaret. Induciarum autẽ vocabulũ qua sit ratione factum, ex multis quę iam legimus, probabilius id quod dicam videtur, Inducias sic dictas arbitror, quasi tu dicas indicta ocia, vt in diem certum, vel in certum tempus non pugnetur nihilq; iucommodi detur, atq; is dies, id ve tempus vbi venit, inde vti iam pugnetur, idcirco ex his quibus dixi vocibus, quasi per quendã coitum & copulam nomen Induciarum connexum est. Aurelius autem Opilius musarũ lib. i. Inducię dicuntur, inquit, cũ hostes inter sese vtrinq; alteri ad alteros impunẽ & sine pugna ineunt: inde ab eo inquit nomen esse factum videtur, quasi inię. Has Lycaonem inuenisse Troiano bello author est Plinius vi. natur. histo.

Suppetię illa sunt auxilia quę maximẽ petuntur ab aliis, quę pręcipuẽ dantur iis, qui sub aliorum detinentur potestate. Suppetias etiã, auctore Fabio Placiade, auxiliũ vel adauxiliũ dicimus. Meuius x in Tragœdia Herculis, Ferte inquit suppetias optimi milites. Suetonius de Vespasiano, Legatũ insuper Syrię consularem suppetias ferentẽ rapta aquila fugauerũt. Plautus in Epid. Sed memento si quid sc̃uiunt senes, suppetias mihi non sorori ferre. L. Apuleius libro sexto metam. Et occipit statim clamans vlulatibus auxilium validioris manus implorare, sed frustra fletibus tumultum commouebat: quippe cũ nullus afforet q; suppetias ei ferre posset, nisi sola virgo illa captiua. Augustinus. viii. de ciuitate dei, Qui huic deferunt petitiones nostras, inde referunt deorum suppetias ad auxilium. Cæs. xii. commen. Et nunciabantur auxilia magna equitatus oppidanis suppetias venire. Idẽ in eodem, Suisq; rebus timēs elephantisq; xxx. relictis, suis finibus oppidisq; suppetias profectus est. Idem quoq; in eodem, Atque suis fugientibus suppetias ire contendit.

Stringa castrense vocabulum, interuallum turmarũ, in quo equi stringuntur:
vel

vel Stringæ appellatur ordines rerum inter se cōtinuatæ collocatæq; à stringendo dictæ, vnde & Strigosi nominatur, vt aiūt, corpore macilentū: vel Strigofus apud veteres morbus dicitur iumētorū, qui corpora stringit, aut fame, aut alterius vitii causa quasi stringofus. Masurius Sabinus lib. xxvii. Censores, inquit, P. Scipio Nasica, & M. Pompilius cum equitum censum agerent, equum nimis strigofum & male habitum, sed equitem eius vberimū & habilissimū viderunt. Liuius. xxvii. Moram pugnæ attulit, q̄ Hasdrubal prouectus ante signa cū paucis equitibus scuta vetera hostiū notauit, quæ antè non viderat, & strigofiores equos, multitudoq; maior solito visa est. Stringere in re militari etiam nudare est, vnde ensē strictum, id est, nudatum dicimus. Liuius ab vrbe cond. vii. Piloq; posito, stricto gladio in hostem impetū facit. Idem in nono, Fluctuatēq; & instabilē aciem reddēte grato clamore, strictis gladiis hastati, & principes inuadant. Suetonius de Cæsare, Vtq; animaduertit vndique se strictis pugionibus peti, toga caput obuoluit.

Defendere & offendere non ex vulgari consuetudine, sed admodum propriè & latine accipiēda: & eorū alterū significat incurrere in aliquid & incidere, alterum est auertere atque depellere: quod hoc in loco à Quinto Claudio dicitur, Cum à Pœnis, inquit, hostes defendebant facillime. Cernere dicebant antiqui cum aliqui pugnarent inter sese de re aliqua, quam quisque suā diceret, Virg. Ingentes genitos diuersis partibus orbis Inter se coisse viros, & cernere ferro: quod nunc clarissimo teste ad Lucilium Seneca, Decernere dicimus, simplicis illius uerbi vsu amisso.

Recipere, recuperare, vel periculo liberare. Cicero in Catone, Nā nisi tuā amisisses, ego nūq̄ recepissē. Virg. Frugesq; receptas, & torrere parāt flāmis. Receptus is dicitur quò se exercitus recipit, vnde & signa receptui canere dicuntur. Liuius. xxxvii. ab vrbe cond. Coactus ergo periculo militū prætor, receptui cani iussit, ne obiiceret incautos furentibus desperatione ac rabie.

Prandiū tametsi ex græco est ductū, cum meridianū cibū cœnā vocarent, negare nō possum aliūde à plerisq; dici, & à parādo maxime, quasi parādiū, quòd milites siue bellatores ad bellū vel pugnā paret: huic rei argumētū est præter auctore comprobātū vetus illud Leonidæ elogiū: Hic enim Lacedæmoniorū dux clarissimus cū esset in bello aduersus Xerxem, quod supremū sibi atq; hostibus fuit, cū sexcētis suis famosissima illa incitāmēta dixit, Prædate cōmitones tanq̄ apud inferos cœnaturi. Cato in quinto Orig. Exercitum suum pransum, paratum cohortatus eduxit foras atque instruxit,

Sub pileis seruos vānum solitos ire, quorum nomine venditor nihil præstaret, Cælius Sabinus scriptū reliquit. Cuius rei causam esse ait, quòd eiusmodi conditionis mancipia insignita esse in vendēdo deberent, vt emptores errare & capi non possent: neq; lex vendendi operienda esset, sed oculis iam perciperēt quodnā esset iam mācipiorū genus, sicuti, inquit, antiquitus mācipiorū iure belli capita coronis induta veniebāt, & iccirco dicebātur sub coronis vānare: namq; vt ea corona signū erat captiuorū vānālium, ita pileus impositus demonstrabat eiusmodi seruos vānūdari, quorū nomine emptori venditor nihil præstaret. Est etiam alia rationis opinio cur dici solitum sit,

S Captiuos

Captiuos sub cōrona vānūdari, quōd milites custodiā causa captiuorū vānālium greges circūdarent, eāque circumstatio militū, Corona appellata sit: enimvero id magis verum est quod supradixi, quod Cato in libro quē cōposuit de re militari docet. Catois verba hāc sunt, Vt populus sua opera potius ob rem bene gestam coronatus supplicatum eat, quā re male gesta coronatus vāneat. Iustinus epit. Trog. Pomp. xxxiiii. Vrbs ipsa Corinthus diruitur, populus omnis sub corona venditur, ne hoc exemplo ceteris ciuitatibus metus nouarum rerum incuteretur, serui ex eo deinde appellati de hominum statu Floro auctore, quōd imperatores captiuos vendere iuberent, & per hoc seruare neq; occidere solerēt. Augustinus Ciuitatis dei libro vndeui gesimo, Origo autē vocabuli seruorū in latina lingua inde creditur ducta, quōd hi qui iure belli possent occidi à victoribus conseruabātur, seruiq; fiebāt à seruādo appellati, sub hasta captiui vāniebāt, hastāq; subiiciebātur ea quā publice vānundabant. Liuius ab vrbe cōd. iiii. Hostes prāter senatores omnes vānūdati sunt, prāda pars sua cognoscentibus, Latinis atq; Hernicis reddita, partē sub hasta dictator vēdidit. Sub iugū mitti dicuntur hostes, cū duabus hastis in terrā defixis tertiāq; superligata inermes, discinctis pectoribus terrā tenus sub ea trāsire cogūtur. Liuius ab vrbe cōd. ix. Siquidē etiā quod quibuscūq; in annalibus inuenio, Pōtius Herennius Samnitū imperator vt expiaret consulis ignominiā, sub iugū cū ceteris est missus. Sub vitē prāliari dicūtur milites, cū sub vinea militari pugnāt. Lucilius, Neq; prodire in altū, prāliari procul sub vitē. Sub vitem hastas iacere est, cum eas sub manu miles sursum mittit. Lucilius, Vt veles bonus sub vitem qui submisit hastas. Sub vineam iacere dicuntur milites, cum centurionibus astantibus iacere coguntur fudes.

Deditio est quādo victi hostibus se tradūt. Spōtanea traditio, in qua rex, si Liuius credimus, interrogabat, Estisne vos legati oratoresq; missi à populo Collatino, vt vos populumq; Collatinū dederetis? illis annuētibus, tum rex, Estne populus Collatinus in sua potestate? ita esse illis denuò respondentibus, subiungebat rex, Deditisne vos populumq; Collatinum, vrbe, agros, aquam, terminos, delubra, vtensilia, diuina humanaq; omnia in meam populiq; Ro. deditionem? Cum omnia hęc illi dederent, tunc ille demum, At ego recipio. Et hāc secundum veteres in re militari deditionis formula.

Victoria dicta, q; vi, id est, virtute adipiscatur: nā victoria dolo quāsita turpis est, & apud veteres maximi habebatur. Iustinus epit. Trog. Pomp. xv. Et vt apparet, non odii sed dignitatis gloria accensos, donis, muneribusq; inter ipsa bella cōtēdebāt: tāto honestius tūc bella gerebāt, quā nūc amicitiae colūtur. Hāc quoq; victoriā & virginē & deam cōmunē cum Bellona & Marte finxit antiquitas, q; hi in bello vtrique parti possent fauere. Claudianus,
 Ipsa duci sacras victoria panderet alas,
 Et palma viridi gaudens & amica tropeis,
 Custos imperii virgo quā sola mederis
 Vulneribus, nullumq; doces sentire laborem.
 Tibullus elegiarum scriptor,

Ecce

Ecce super fessas volitat victoria puppes,
Tandem ad Troianos diua superba venit.

Ovidius viii. Metamorph.

Et pendebat adhuc belli fortuna, diuq;
Inter vtrumque volat dubiis victoria pennis.

Armilustrum, teste Varrone, ab ambitu lustrī, locus, id est, circus maximus: dictus q; circū spectaculis ædificatus ibi ludi fierent, & quod ibi circū metas ferretur pompa & equi currerent & ludentes ancylibus armati: lustrū autē, vt idem inquit, nominatū tempus quinquennale, à ludendo, id est, soluendo, quod quinto quoq; anno vestigalia, & vltro tributa per Cēsores persoluebantur.

Armamentarium, vbi tormenta, & arma, & tela quæcunq; sint illa, ponūtur ac seruantur. Liuius xxxi. Aucto etiam tumultu, quod circa forum ignis tectis iniectus erat, cōflagrauerunt, & tota regia & armamentariū cū ingenti apparatu machinarū, & tormentorū. Idem vigesimonono, Tormēta machinasq; adue-xerat secum, & ex Sicilia missa cum cōmeatu erant, & noua in armamentario multis talium operum de industria inclusis, fiebant.

ROBERTI VALTVRII

AD ILLVSTREM HERO A SIGIS-

mundum Pandulphum, de re Militari

Liber Decimus.

De Militari cultu, qui pro consuetudine gentium & inuentu hominum varius reperitur.

Cap. I.

Natus in militiam honore pub. dignis, Sigismūde Pandulphe, & p virili mea eorum ac totius exercitus muneribus expressis, sui singuli cultus ornamenta reddemus, & primo quidem, quæ à maioribus circa hoc tradita sunt, ornamentorum genera: armorum deinde, tormentorum, machinarumq; rationes, materias, genera, species, & formas: signa porro cognoscendi in bellis quæ superiori etiam tempore in vsu fuere, & intellectum & significationē quāpiam videātur habere. Gradus igitur honorum ordinumq;, ac magistratuum diuisiones habitus ipse secernit, qui pro consuetudine gentium & hominū inuentus varius reperitur. Apud Romanos toga vestis erat qua primū sexus omnis & omni tempore interdiu & noctu vteretur: siue sicut in cōsuetudine habebatur, quia in foro amicirentur, & à tegendo dicta, quod exterior ac lōga, vestes alias tegeret. Eius forma rotūda erat & fusiore & quasi inūdāte sinu, & sub dextro veniens super humerum sinistrum obuoluta ponebatur, vt in operimētis simulachrorū Romæ est aspicere, vtq; à Valerio Maximo de Scipione Nasica in Mutium Sceuolam literis traditum est, Quoniā, inquit, consul dum iuris ordi-

Sii nem

nem sequitur, id agitur ut cum omnibus legibus Romanum imperiū corruat, egomet me priuatus voluntati vestræ ducem offero: ac deinde laeuam manum aperte togæ circumdedit, sublataq; dextra proclamauit, Qui rem publicam saluam esse vult, me sequatur.

Toga candida eademq; cretata, in qua candidati, id est, magistratum petentes ambiebāt, addita creta quo candidior insigniorq; esset, utq; magistratuū huiusmodi cōpetitores innocētes viderētur ex habitu, & nō per ambitionē velle magistratus exposcere, Gabinus cinctus est toga sic reiecta, ut vna eius lacinia reuocata hominē cingat. Hoc autem vestimenti genere utebatur consul bella indicturus, ideo quia quum Gabii Cāpaniæ ciuitas sacris operaretur bellum subito euenit, tunc ciues cincti togis suis ab aris ad bella profecti victoriam adepti sunt: vnde is ortus est mos. Virgilius, Ipse quirinali trabea cinctūque Gabino Insignis referat stridentia limina consul.

Toga palmata ea dicebatur qua triumphātes, & qui palmā meruerūt utebātur: vocatur & toga picta, eo q; victorias cum palmis intextas haberet. Hāc palmatam tunicā & togā pictam, ut inquit Iulius Capitolinus, Gordianus senior primus Romanorū priuatus suam propriā habuit, cum superiori tempore etiam Imperatores de Capitolio acciperent, vel de palatio. Prætexta & toga picta quæ insignia quondā magistratuū Etruscorum erant, primus Tullus Hostilius rex Romanorū tertius, debellatis Etruscis, ut Romæ haberētur instituit, sed prætextā illo sæculo puerilis nō usurpabat ætas: erat enim, ut cætera quæ enumeravi, honoris habitus, sed postea Tarquinius Demarathi exulis Corinthii filius Priscus, quē quidā Lucinonē vocatū ferūt, rex tertius ab Hostilio, quintus à Romulo, de Sabinis egit triumphum, quo bello, filium suū annos xiiii. natum, quod hostem manu percusserat, & pro concione laudauit, & bulla aurea prætextaq; donauit, insigniens puerū ultra annos fortem premiis virilitatis & honoris. Alii putāt eundē Priscū, cum is statum ciuiū solertia prouidi principis ordinaret, cultū quoq; ingenuorū puerorū inter præcipua duxisse, instituisseq; ut Patritii bulla aurea cū toga cui purpura prætexitur vterētur, dūtaxat illi quorū patres curulē gesserāt magistratū, cæteris autē ut prætexta tantū vterētur indultū, sed vsq; ad eos quorū parētes equo stipendia iusta meruissent: libertinis verò nullo iure uti prætextis licebat, ac multo minus peregrinis quibus nulla esset cū Romanis necessitudo, sed postea libertinorū quoq; filiis prætexta cōcessa est ex causa tali, quā M. Lælius augur refert, q; bello punico secūdo duū viros dicit ex senatuscōsulto ppter multa p̄digia libros Sibyllinos adiisse, et inspectis his nūciasse in Capitolio supplicādū, lectisterniūq; ex collata stipe faciendū, ut libertina quoq; quæ longa veste vterētur, in eā rē pecuniā subministrassent. Acta igitur obsecratio pueris ingenuis, itēq; libertinis, sed & virginibus, patrinis matrinisq; p̄nūciatibus carmē, ex quo cōcessū, ut libertinorū quoq; filii, q; ex iusta dūtaxat matrefamilias nati fuisset, togā prætextā & lorū in collo p bullę decore gestaret. Valerius Flaccus ait, Cū Po. Ro. pestilētia laboraret, essetq; respōsū, id accidere q; dii respuerēt anxiā urbē fuisse non ob intellectū oraculum, euenissetq; ut in Circensiū die puer de cornaculo pompā supernē dispiceret & patri referet

referret quo ordine secreta sacrorum in arca Pilentia cōposita vidisset, qui quō rem gestā Senatui nuntiasset, placuisse velari loca ea qua pōpa veheretur, atq; ita peste sedata, puerū qui ambiguitatē fortis absoluerat, togā prætēxte vsum impetrasse. Vetustatis peritissimi referūt in raptu Sabinarum vnam mulierem nomine Hersiliā dū adhæreret filiæ simul raptā, quā quū Romulus Osco cui- dam ex agro Latino qui in asylū eius cōfugerat virtute cōspicuo vxorē dedis- set, natum ex eo puerum antequam vlla alia Sabinarum partem ederet, eumq; quod primus esset, in hostico procreatus, Oscum Hostiliū à matre vocitatum, & eundem à Romulo bulla aurea ac prætēxtē insignibus honoratum: is quom raptas ad cōsultandū vocasset, spopōdisse fertur se eius infanti quæ prima sibi ciuem Romanū esset enixa, illustre munus daturum. Nonnulli credūt ingenuis pueris attributū, vt cordis figuram in bulla ante pectus annecterent, quā inspi- cientes, ita demum se homines cogitarent, si corde præstarent, togāq; prætēxtam his additam vt ex purpure rubore, ingenuitatis rubore regerentur.

Paludamentū vestis quæ nunc chlamys dicitur insigneq; pallium ducum & Imperatorum, albo vel colore sanguineo purpureum & auro distinctum. Hoc belli tēpore Imperatores indui mos erat, proinde, teste Varrone, sic dictū quod eo indutus palām facere bellū futurū. Paludati armati et etiam ornati, omnia enim militaria ornamenta paludamenta vocabant.

Trabeæ vestes regis: harum tria esse genera Suetonius in libro de genere ve- stium auctor est, vnū purissima purpura, tantū diis sacratū: aliud regiū, quod est purpureum, habet tamen albi quippiam: tertium augurale, croceo & purpura. Læna vestimentū militare quod super omnia vestimēta sumitur, & q; de lana sit, teste Varrone, sic dicitur: qdā Thuscē appellatā existimāt, quidā Græcē, quā chlenā dicunt: Obbas nō lænas, sed chlenas esse ait: cuiusmodi enim vestis ge- nus, quove colore sit ostendit his verbis Maro, Tyrioq; ardebat murice læna.

Sagum, sagam, siue sagulum, vestem breuem & idoneam bello constat ac mi- litig. Liuius lib. octauo ab vrbe cond. Non omnia sagulo Regali amictus, cēturi- onibus item manipulariū militum habitu ductis, ne ducē circumuenire hostes notarēt, perlustrauit. Liui. xxi. de Hannibale, Multi sepe, inquit, militari sagulo opertum humi iacentem inter custodias stationesq; militum cōspexere, vestitus nihil inter æquales excellens, arma atque equi conspiciebantur. Sunt & qui mi- litare pallium quadratū, & à Gallorum sagacitate cōtra aëris intemperiem in- uentum sic dictum appellant.

Penulam militare pallium, pendentibus cum fimbriis, sic dictam quidam vo- lunt, quod à Pœnis initium habuerit qui tali veste maximè utebantur. Seneca ad Liberalem de benefi. lib. v. Meministi quidem sub quadā arbore minimum vmbre spargente quum velles residere feruentissimo sole, et esset asperrimus lo- cus in quo è rupibus acutis vnica illa arbor eruperat, quendam ex cōmilitoni- bus penulam suam subtrauisse. Spartianus in vita Adriani, Penulis vti Tribu- ni plebis pluuiæ tempore solebant, Imperatores autem nunquam: vnde Impera- tores sine penulis à togatis videntur. Helius Lampridius in vita Alexandri Se- ueri, Penulis intra urbem frigoris causa vt senes vterentur permisit, quum

id vestimenti genus semper itinerariū aut pluuiiale fuisset. Iuuenalis in primo, Scilicet hoc fuerat, propter quod sæpe relictā

Coniuge, per montem aduersum gelidasq; cucurri

Exquiliās, fremeret sēa cum grandine vernus

Iupiter, & multo stillaret penula nymbo.

Lacerna pallium fimbriatū, quo olim soli milites utebātur, vnde in distinguēda castrēsi urbanaq; turba, hos togatos, illos lacernatos vocabāt, indeq; lacernæ quasi amputatis fimbriarum capitibus dictæ.

Mastruca, vt Consentius inquit, est Sardorū vestis quæ fit ex pellibus ferinis, sic dicta, vt quidam volunt, quasi monstruosa: quia quisquis ea induitur, quasi fera monstratur. Cic. pro Scauro, Quem purpura regalis non commouit, cum Sardorum mastruca mutauit ex industria: quod sardum illudens Cic. mastrucam dixit teste Quintiliano.

Stragulas vestes pellicias nonnulli licet habeant, veluti etiam Sarmatarū populi qui pellibus teguntur, nec dubiū sit, vt Labeo inquit, quin stragula vestis sit omne palliū, magnopere me mouet Póponii & Cassii multorūq; auctoritas, vt stragula vestis sit nec sordida quidem sed preciosa, vt Liuius bel. macedonici. libro iii. Quam tibi, inquit, viro liceat purpura in veste stragula vti. Idem in eodē lib. ix. Luxuriæ peregrinæ origo ab exercitu Asiatico inuecta in urbē est, lectos auratos, vestem stragulā preciosam. Cicero in Verrem actione iiii. Dicebat scyphorum paria complura, hydrias argenteas, preciosam vestem stragulā. Valerius Maximus lib. iiii. Age, si quis hoc sæculo vir illustris pellibus pro stragulis vtatur. Horat. secundo sermonum,

Vnum de octoginta annos cui stragula vestis.

Rectius tamē & propriē magis arbitror, Varrone opulētissimo teste, vbi de culcitra loquitur, in lingua Latina, quicquid insternebāt à sternendo stragulū appellari. Seneca lib. episto. xv. Culcitra in terra iacet, ego in culcitra: ex duabus penulis altera stragulū, altera opertoriū facta est. Val. Martialis in apophoretis, Stragula purpureis lucent villosa tapetis.

Stragulas etiā & Basionica, quæ equis insterni solēt puto vestes esse. Est sua etiam apud Lacedæmonios tunica quā nonnulli Punicam dicunt, nonnulli Cocineam. Hanc ab his repertam cōstat ad celandum coloris similitudine sanguinem, quotiens quis in acie vulneraretur, ne cōtemplanti aduersario animus augesceret. Hac sub consulibus Romani vsi sunt. Vnde solebat etiā pridie quā dimicandum esset ante principia præponi, quasi admonitio & indicium futuræ pugne esset, quod ita esse Plutarchus in vita Fabii Maximi auctor est, Hānibali, inquit, quū apud Aufidum fluuiū castra haberet prope Cannas, orto die extemplo belli signum extulit: nam erat rubra quædam vestis supra cōsulis tentorium protensa, quare Carthaginēses prospecta Imperatoris Romani & audacia & copiarum multitudine, quum ipsi haud ad medium numerū attingerēt, principiò ingenti trepidatione perculsi sunt. Idē in vita Pompeii, Tum Cæsar exoptatum, inquiens, aduenisse diem, in qua cum viris non cum inedia, non cum egestate pugnandum esset, extemplo coram contubernio tunicam rubram
poni

poni iussit: hoc enim Romanis pugne signum erat.

De armis & unde dicta sint.

Cap. II.

RE ipsa nunc graui labore monemur armorum species vniuersas, instrumentorum, tormentorumque muralium ignorantibus circumscripte monstrare: & quoniam sua cuique gentium placita sunt, & artificum recentia ingenia nouis semper inuentis gaudent, proinde singula pro virili nostra prosequemur, nusquam ingeniis hominum prescribentes, quin liceat cuique & referre quae viderit, & suis inuentis gratulari. Arma, ut inquit Cic. Tuscula. lib. primo, membra militis esse dicuntur: quae quidem ita geruntur apte, ut si usus foret, abiectis oneribus, expeditis armis ut membris pugnare possint. Lucretius libro quinto de rerum natura,

Arma antiqua, manus, ungues, dentesque fuere,
Et lapides, & item sylvarum fragmina rami,
Et flammæque ignes, postquam sunt cognita primum,
Posterior ferri vis est ærisque reperta,
Et prior æris erat quam ferri cognitus usus.

Arma, Vlpiano teste, sunt omnia tela, hoc est, fustes & lapides, non solum gladii, hastæ, & frameæ, id est, romphææ. Caius de verborum significatione, armorum appellatio non utique scuta & gladios significat, sed fustes & lapides: & quoniam his arceri potest hostis, arma ab arcendo dicta censerī possunt: vel arma dicuntur ab armis proprie, id est, humeris dependētia, ut scutum, gladius, pugio, sica, cum ea quibus perculi preliamur, tela dicantur. Cic. pro Au. Cecinna, Armatos, si Latine loqui volumus, quos appellare vere possimus? opinor eos qui scutis telisque parati armatique sint. Quid igitur? si glebis, aut saxis, aut fustibus aliquem de fundo precipitem egeris, iussusque sis quem hominibus armatis deieceris restituere, restituisse te dices? Verba si valent, si causæ non ratione sed vocibus poterantur, me auctore dicito, vinces profecto non fuisse armatos eos qui saxa iacerent, quæ de terra ipsi tollerent, non esse arma cespites neque glebas, non fuisse armatos eos qui prætereuntes ramum defringerent arboris, arma esse suis nominibus, alia ad nocendum, alia ad tegendum, quæ qui non habuerint, eos inermes fuisse vinces.

De armis quibus tegimur.

Cap. III.

DE his igitur quibus tegimur primo dicendum, nec temerarium superioris temporis patrum quendam Gallorum morem tuum est imitari, qui corporis viribus fidentes, tanquam gloriosius dimicaturi, nunquam nisi in pugna nudabantur, nudique versabantur in acie, unde multa pericula probatissimis contigerunt. Arma igitur quibus tegimur sunt cassides, tunicae varii generis, clypei, & id genus plurima. Ferrum autem in arma conuertere, & armis corpus tegere, sunt qui Mineræ, sunt qui Iouis Thessaliæ regis ferant inuentum.

Sile galeæ dictæ sunt à similitudine Sili. Silus enim, ut Festo placet, nasus appellatur sursum versus atque repandus. Est autem Galea, quam Curetes reperisse perhibet, teste Diodoro, crista capitis de corio, quæ sit cassis de lamina: dictaque galea, ut inquit Varro, à galero quo multi antiquorum vsi sunt: conum curaturam

turâ galeæ quæ in ea præminet diximus, sup quâ cristæ sunt. Virg.iii Aeneid.
Et conum insignis galeæ, cristasq comantes.

Buccula galeæ pars est. Iuuenalis in iii.

Et fracta de casside buccula pendens.

Comantē autem galeā quoq legimus aut cristatam, q de caudis animalium ha-
beant cristas: vt, Cristaq hirsutus equina: aut comas habentē. Statius, Non ergo
in terga comantes Abatiadas: & ibi deinde, Comantē Androgei galeam. Simili
modo qui se de velocitate iactabāt, pinnas in galea sua ponebant, in signum ve-
locitatis, quas deuictis hostibus auferentes, collo suo in signū victoriæ suspēsas
ferebant, maioremq illis rapiendo professi velocitatē, Pinnirapi appellati sunt.
Iuuenalis in primo, Inter Pinnirapi iuuenes, iuuenēsque lanistæ.

Torques colli induuias & ornāmēta, tam masculino genere quā fœmineo
idoneos quosdā, & præ ceteris illustres Latinæ linguæ auctores protulisse inue-
nimus. Ouidius primo fastorum,

Ex vno quidam celebres, aut torquis adempti.

Tul.iii. officiorū, Atq T. Manlius is est qui ad Anienem Galli quē ab eo pro-
uocatus occiderat, torque detractō, cognomen inuenit. Liuius libro vii. ab vrbe
condita, iacens inde corpus ab omni alia vexatione intactum, vno torque spoli-
auit, quem respersum cruore suo collo circumdedit. A. Gellus noct. atti. lib. ix.
Vbi eum euertit, caput præcidit, torque detraxit, eam sanguinolentam sibi in
collum imponit. Hieronymus in expositione Danielis. ii. Rem quidem facio ri-
diculam, vt in expositione Prophetarū de verborū generibus quasi Gramma-
ticus disputem: sed quia à quodā nihil sciente, & omnia pollicente reprehēsus
sum, quare torque fœmineo genere transtulerim, breuiter annotabo quòd Cic.
in Mario Torquem genere fœmineo, Titus Liuius masculino dixerunt.

Armillas ex armo quas viri militares ab Imperatoribus donati gerūt, dictas
esse existimant, q antiqui humeros cum brachiis vocabāt armos, vnde arma ab
his dependentia sunt vocata: & sunt armille humeralia siue ornamenta brachi-
orum in circulatorum modum, quæ Græcè dicuntur *ἄρμαλονιστρες* A. Gellius noct.
atti. lib. nono, Quos inter Gallus quidā nudus, præter scutum & gladios duos,
torque atq armillis decoratus pcessit. T. Liuius, Additur fabula quòd vulgo
Sabini aureas armillas magni ponderis brachio lauo gemmatosq annulos ha-
buerunt, pepigisse eam q in sinistris manibus haberent. Ouidius ii. fastorum.
Fregerat armillas non illa ad brachia factas.

Cæstus quū pugilum arma significat et quartæ est formæ, coriū est cū plūbo
insuto rigentiq ferro, quo manus suas & brachia pugiles muniunt & vinciūt,
& apud plurimas nationes, maximè Sauromatas, se inuicem pugnādo cēdunt,
vnde & cæstus nomen inditum. Cicer. ii. Tusculan. Pugiles etiam quum feriūt
aduersarium, in iactandis cæstibus ingemiscunt, non quòd doleāt animoq suc-
cumbant, sed quia in profundēda voce, omne corpus incenditur, venitq plaga
vehementior. Virgi. in quinto, Sic deinde locutus,

In medio geminōs immani pondere cæstus

Proiecit, quibus acer Erix in prælia suctus,

Ferre

Ferre manum, durique intendere brachia tergo.

Obstupere animi, tantorum ingentia septem

Terga bouum plumbo insuto ferroque rigeant.

Ante omnes stupet ipse Dares, longeq; recusat,

Idem in eodem,

Magnanimusque Anchisiades & pondus, & ipsa,

Huc illuc vinclosum immensa volumina versat.

Tum satus Anchisa castus pater extulit æquos,

Idem in eodem,

Et paribus palmas amborum innexuit armis.

Constitit in digitos extemplo arrectus vterq;

Brachiaque ad superas intentus extulit auras.

Adduxere retrò longè capita ardua ab ictu,

Immiscèntque manus manibus pugnamque laceffunt.

Idem in eodem, Duròsque reducta,

Librauit dextra media inter cornua cæstus,

Arduus effractoque illisit in ossa cerebro.

Et didici quonam Pœni arma rotatu,

Stattius,

Quo Massagetæ sua bella cient, quo turbine castum

Sauromatæ.

Is culponeas etiâ dici voluerunt castus plumbo illigatos, ut & Neuius in Philéporo Comœdia, Is culponeis baetueda huic sūt latera plūbo. Plautus in Cassina, simili modo ait, Melius Is culponeis qbus baetuatur tibi os senex nequissime.

Pectorale, ferreum pectoris tegimen. Plin. na. hist. xxxiiii. Fecit & Spurius Camillus Iouē qui est in Capitolio, victis Samnitibus sacra lege pugnantibus, & pectoralibus eorum ocreis & galeis.

Thorax humanum pectus propriè, vel eius eminētior pars est. Plinius. xxvi. na. hist. Hyssopi quinque rami cum duobus rutæ & ficis tribus decoctis thoracem purgant. Cæterum pro eo quod ferreū est, & quo velatur pectus & corpus, nonnunquam ponitur. Plutarchus in vita Luculli, Erat ipse thoracem ferreum indutus, splendidum atq; squamosum, quo super punicā gestabat ephestridem.

Tunicas quibus nudū tegitur corpus pro vsu & existimatione pleriq; varias habet, serico vel bysso plurimis plicaturis impenetrabiles audio. Alii spumam ferri solutam in puluerē, & plicaturis iniectā, omnē ferri aciem repellere dicūt: nonnulli thuris puluerē probant, eo modo congestum: corium apud alios ceruinum succo maceratum, probari maximè comperio. Lanas denique aceto coctas ferro resistere in naturali historia auctor est Plinius. Proinde milites nullū præsidium habentes in gladio, totum subsidium in huiusmodi tegimine ponūt, laminis ferreis & loxicis vniuersum corpus tegentibus confisi.

Phaleræ & ephippia, equorum siue hominum vel bellorum munimenta siue ornamenta.

Virgil. in quinto,

Primus equum phaleris insignem victor habeto.

Sallustius in Iugurtha, Ac si repostulet hastas, vexillum, phaleras, & alia militaria arma.

Virgil. in decimo,

Cur tales phaleras damnetis & aurea bullis,

Cingula.

Juuenilis

Iuuenalis in quinto, Vt lati phaleris omnes & torquibus omnes.
 Horatius in epistolis, Optat ephippia bos, piger optat arare caballus.

Lorica quam Mydas Messenus reperisse dicitur, est propriè tegmè de loro factum, quo maiores dolo vti cōsueuerant. Varro de lingua Latina, lorica quòd è loris de corio crudo pectoralia faciebant: postea succedit Chalybs ferro sub id vocabulum, ex annulisq; ferream tunicā fecere, quæ tantum pectora apud maiores tegebat, postea vniuersum corpus: vnde,
 Triplici seruantur pectora ferro.

Nam tergo tunc nullus erat metus. & Lucanus vii,

Quærit iter quo torta graues lorica catenas

Opposuit, totoq; latet sub tegmine pectus.

Hæ pro diuitiis, materia vel opere pretiosa, vt Maximiani adolescentis, & Ptolemæorum regum aureæ, quædā æneæ, & communes ferreæ. Simples quidam habent bilices ac trilices, alii loricas squāmatas iuncturis adopertis, siue plumbas alii probant, illisque teguntur. Crispus, Equis paria operimenta erant, quæ lintheo ferreis laminis in modum plumæ annexa erant, Virgil. quoq;

Spumantēque agitabat equum, quem pellis ænæs

In plumam squammis auro conferta tegebat.

Iustinus epit. Trog. Pompe. lib. xli. Munimentum ipsis equisq; lorice plumate sunt, quæ vtrumque toto corpore tegebant.

Baltheus est non tantum militare cingulū, siue cingulus militaris quo cinguntur milites, sed etiā à quo arma dependent: nec ad humilitatem solum, verum ad insultationem nonnunquam & iactantiam, vt Turnum habuisse constat.

Virgil. in xii. Infelix humero quum apparuit alto

Baltheus, & notis fulserunt cingula bullis,

Pallantis pueri victum quem vulnere Turnus

Strauerat, atq; humeris inimicum insigne gerebat.

Clypei peditum tegmina sunt, scuta verò equitum. Virgil. in ix.

Et clypeum super intonat ingens:

aut, ipse ingens clypeum supra ipsum. Lectum est autē et hoc clypeum, vt probat Caper, quòd magis debemus accipere, nam Homerum imitatus est: neutro nāq; genere et masculino à doctissimis artiū scriptoribus vsurpatū inuenimus. Trabellius Pollio, illi clypeus aureus: vel, vt Gramatici loquuntur, clypeū aureum, senatus totius iudicio in Romana curia collocatus est. Neutro quoq; Liuius xxxv. ab vrbe cond. Aedilitas insignis eo anno fuit M. Aemilii Lepidi, & P. Aemylī Pauli, multos pecuniarios dānarunt, ex ea pecunia clypea inaurata in fastigio Iouis ædis posuerunt. Idem xxxviii. Et duodecim clypea aurata ab ædilibus currulibus P. Claudio, & P. Sulpitio Galbæ sūt posita ex pecunia qua frumentarios ad annonā comprehensam damnauerant. Pacuuius, Clypea currum reliquit chlamyde cōtorta. Appellarūt quoq; clypeū antiqui ob rotunditatē & corium bouis in quo fœdus Gabinorum fuerat descriptum cum Romanis. Apud maiores enim fortium virorum picta erant scuta, ecōtrā inertium & tyronum pura erant: vnde est, parmæque inglorius alba, id est, non picta. Scutis etiam

etiam qualibus apud Troiam pugnatum est, autore Plinio natu. histo. xxxv. continebatur imagines, unde & nomen habuere clypeorum, non ut peruersa Grammaticorum subtilitas voluit à cluēdo: cluere enim antiqui pugnare dicebant. Clypei maiora scuta secundū Seruium ab eo dicta, quod celent corpus, à græco κλυπεῖο: masculino autē genere frequentissimè prolatū inuenimus. Verum clypea, ut alii volunt, neutro ad imaginē, vel picturam, vel ornamentum: masculino verò genere ad scuta referuntur. Clypeos Protus & Atrius inter se bellātes, siue Calthus Athamantis filius inuenisse prodūtur. Cares quoque fuisse tradit Herodotus, qui primi scutis signa fecerūt, & ansas quibus scuta tenentur, quā antea sine illis vteretur lorīs ex corio ad collū & ad sinistrū humerum appendētibus. Horum autem materia cōmendatur ex forma. Pœni ex auro factitauerunt. M. Aufidius docuit maiores suos argēteos clypeos habuisse. Alexāder rex Iudeorū octo milia pugnatorū Ptolemæo opposuit, quos Hecatōmachos appellabat, hoc est, contra centū pugnātes, eo quod clypeis æneis vterentur. Numidæ coriis elephantorū scuta fecisse traduntur, impenetrabilia quidē iaculis, sed ea casu inutilia fiūt: corii namque ea natura est, ut imbrem spongiæ modo ebibat, quo pōdere pressa circūferri nō possunt. Ligneis faciendis præstāt ligna frigida, aquis innutrita, ac leuia, quorū plaga cōtrahit se, protinusque claudit suū vulnus, & ob id cōtumacius transmittit ferrū: in quo sunt genere fici, salix, tilia, sâbucus, populus, leuissima salix, ideo utilior. Sed formæ placito singulis cessere: oblonga sunt peditibus, nōnullis recurua, Testudinēque vocant: aliis rotunda, ut cætra, pelta, vel parma.

Cætra scutum breue loreum, quo vtuntur Afri & Hispani.

Virgilius, Læuas cætra tegit.

Pelta scuti genus breuissimi in modū lunæ iā mediæ, cætra haud dissimile: unde Maro, Ducit Amazonidum lunatis agmina peltis.

Parma scutum breue, etiam sic dictum, teste Varrone, quod è medio in omnes partes sit par. Ancile scutum breue, cælo, regnante Numa Pompilio, delapsum, sic dictum propter figuram: circulus enim non est, neque veluti pelta circumferentiam reddit, sed excisuram habet lineæ helicoidis, cuius apices curuaturam habentes, & densitate in se conuersi, Ancilis figuram faciunt. Ancile etiam scutum breue, inquit Festus, quod ideo sic appellatur, quia ex utroque latere erat recisum, ut summum infimumque eius latus medio pateret: vel dictū Ancile ab ambecisu, teste Varrone, quod ea arma ab utraque parte ut thoracū incisa sunt: vel ut Seruio placet in commentō libri viii Aeneid. Ancile scutum breue atque rotūdum, sic dictū, vel quod vndique circumcisum est, aut à græco ἀμφίχαλον, id est, vndique labrum habens. Ouidius iii. fastorum, Atque Ancile vocant quod ab omni parte recisum est,

Quodque motis oculis angulus omnis abest. Alii ex eo quod est circum, & κυλίω voluo dictum putant, aut propter ἀγκῶνα, id est, cubitum ad quem circumferunt: hoc enim Iobbas inquit, cupiens nomen à græco deducere, Posset primū hoc cognomen ab eo vel motu vel impetu descendere, qui ἀνωδρ, id est, superne factus sit: siue ab agrotatiū curatione, quæ ἀκρωσις dicitur, aut ab ἀρχίνω λυσας

ἀνέχοντες, hoc est, scita solutione, præterea à tristium amotione quam ἀνέχοντες vo-
cant, ex quo Castorem & Pollucem ἀνέχοντες Athenienses appellant: si quidem
in græcum eloquium deducendū sit ἀπὸ τοῦ ἀγκῶνος, hoc est, à cubito quo de-
ferri consueuerunt, posse vocari etiam asserunt.

Sarissa clypeus æneus. Q. Curtius libro ix. Ingēs hic militum multitudo, in-
ter quos erāt Græci qui Dyosippo studebant: Macedo iusta arma sumpserat,
æneum clypeum, quem Sarissam vocant, leua tenens, dextra lanceam, gladi-
oq; cinctus veluti cum pluribus dimicaturus. Σάσσα græcum est, & proprie
veluti scutum breue quod in medio tecto est, in quo trabes coeūt, & ad quod
dona suspendi consueuerant. Statius secundo Thebaid.

Hic ego maiorum pugnas vultusq; tremendos

Magnanimū affigam regum, figamq; superbis

Arma tholis, quæq; ipse modo quæsitæ reuexi

Sanguine, quæq; dabis captis Tritonia Thebis.

Vmbo scuti pars media quasi vmbilicus: vmbo etiā scutum sæpe significat.

Nam à parte totum intelligimus. Virgilius in decimo,

Inde aliud superq; aliud figitq; volatq;

Ingenti gyro se sustinet aureus vmbo.

Ocreæ crurum tegmina, quod opponebantur ob crus, dictæ. Liuius ix. ab vr-
be condita, Et sinistrum crus ocrea tectum, galeæq; cristatæ quæ speciem ma-
gnitudini corporum adderent. Eas verò & cristas galearum feruntur Ca-
res tradidisse, sed galeam Lacedæmonii inuenerunt.

Pero rusticum calciamentum, à Græciæ more vbi hoc armorum fuerat ge-
nus tractum, et Hernicis à poëta nobilissimo assignatum vnde isti transierāt:
proinde sunt in lib. vii. Virgilii illi versus, quibus Hernici populi & eorū no-
bilissimi, vt tunc erat ciuitas Anagnia, enumerantur,

Quos diues Anagnia pascit,

Quos Amasene pater, non illis omnibus arma,

Nec clypei currusve sonant, pars maxima glandes

Liuentis plumbi spargit, pars spicula gestat

Bina manu, fuluosq; lupi de pelle galeros

Tegmen habent capiti, vestigia nuda sinistri

Instituere pedis, crudus tegit altera pero. Hunc morem in Italia fuisse vt

vno pede calciato, & altero nudo iretur ad bellum, nusquā adhuc, quod sci-
am, reperi, sed eam Græcorum nonnullis cōsuetudinem fuisse, locupleti au-
thoritate iam palam faciam: in qua quidē re imitari est poëtæ inclyti occul-
tissimam diligentiam, qui quum legisset Hernicos quorū est Anagnia à Pe-
lasgis oriundos, appellatosq; ita à Pelasgo quodā duce suo qui Hernicus no-
minabatur, morē quē de Aetolia legerat Hernicis assignauit, qui sunt vetus
colonia Pelasgorum. Et Hernicum quidem hominem pelasgum, ducē Her-
nicis fuisse, Iulius Higinus in libro secundo vrbiū non paucis verbis probat:
Morem verò Aetolis fuisse, vno tantummodo pede calciato in bellum ire, o-
stendit clarissimus Euripides scriptor tragicus, in cuius tragœdia quæ Me-
leager

leager inscribitur, nuntius iuducitur describens quo quisque habitu fuerit ex du-
cibus qui ad aprum capiendum conuenerant, in qua animaduertitis, diligentis-
sime verba Euripidis à Marone seruata: ait enim ille, & eundem pedem nudum.
Virgilius quoque dixit, Vestigia nuda sinistri Instituire pedis. In qua quidē re
quo nobis studium nostrum magis comprobetur, non reticebimus rem paucis-
simis notam, reprehensum Euripidem ab Aristotele secundo de poetis libro, qui
ignorantiam istiusmodi Euripidis fuisse contendit: Aetolos enim nō lauum pe-
dem nudum habere, sed dextrum: quod ne affirmem potius quā probem, Ari-
stotelis verba sunt in eo libro, quem de poetis secundo scriptum reliquit, in quo
de Euripide ea locutum inuenies. Hæc cum ita sint, Virgilium tamen, Euripi-
de auctore, quā Aristotele uti maluisse constat: nam ut hæc ignorauerit vir tā
anxiè doctus, minimè crediderim. Iure autem prætulit Euripidē: est enim ingēs
ei cum Græcarum Tragædiarū scriptoribus familiaritas, quod ex multis di-
ctis eius licet opinari.

Scanilis ferri in equos vsum, adminiculum apud veteres tam Græcorum q̄
Latinorum fuisse haud inuenio. Virgilius in duodecimo,
Infrenant alii currus, aut corpora saltu
Subiciunt in equos, & strictis ensibus adsunt.

Idem in eodem,

Turnus ut Aeneam cedentem ex agmine vidit,
Turbatosq̄ duces subita spe feruidus ardet,
Poscit equos atq̄ arma simul saltuq̄ superbus,
Emicat in currum & manibus molitur habenas.

Vegetius lib. prim. Non tātū à tyronibus, sed etiam à stipendiariis militibus
saltio equo districtè est semper exacta, quē vsum vsq̄ ad hāc ætatem licet iam
cum dissimulatione peruenisse manifestū est. Equi lignei sub tecto hyeme, æsta-
te ponebantur in campo, super hos tyrones primò inermes dum cōsuetudinem
perficerent, deinde armati cgebantur ascendere, tantaq̄ cura erat ut nō solū
à dextris sed etiam à sinistris partibus & insilire & desilire condiscerent, euagi-
natos etiam gladios vel contos tenētes, hoc enim assidua meditatione faciebāt,
scilicet ut in tumultu prælii sine mora ascenderēt, qui tam studiosè exercebā-
tur in pace. Liuius secundi belli punici lib. iiii. Nec omnes Numidæ in dextro
locati cornu, sed quibus desultorū in modū binos trahētibus equos inter acer-
rimam sæpe pugnam in recentem equum ex fesso armatis trāsultare mos erat,
tanta velocitas ipsis tāq̄ docile equorum genus. Xenophon Socraticus in eo li-
bro qui equitum præfectus inscribitur, Postquā verò equites quales esse oportet
at dictum est, qua nam parte equites optimi comparentur hoc in medium cona-
bor exponere. Ex his igitur iuniores impellere atque adhortari debemus, ut in
equos insilire discant. Huius autem rei magistrum præceptoremq̄ qui adhibue-
rit, iure laudabitur: natus autē grandiores assuefacere, ut in scandēdis equis per-
ficio more se inuicem adiuuent. Plutarchus in vita Gracchorū, Dimenso præte-
rea viarum spatio singulis miliaris (est autē miliarū paulo minus q̄ octo sta-
dia) columnas lapideas spatii signa proferentes cōstitutas: alios insuper lapides
T parum

parum inter se distantes ex vtraque viarū parte disposuit, vt ex illis faciliter & sine saltu in equos esset ascendere. Huius rei præter hæc testes & indices sunt etiam arcus in vrbe Romana triumphales, ac æneus apud Lateranum equus absq; huiusmodi scandendi adminiculo cum equite & fessore suo.

Calcar, agitandi cōcitandiq; equi stimulus est, à calce denominationem asciscens. Ouidius.

Non nocet admissō subdere calcar equo.

In eo autem quod vi. ænei. scribitur, Seu quū pedes iret in hostem, Seu spumantis equi foderet calcaribus armos, speciem pro genere posuit Maro, hoc est, equi armos pro equo, quū nō possint armi calcaribus fodi : vtq; hoc ad concitandū, sic virga ad regendum equum diuersarum gētium institutum fuisse proditur. Valerius Maxi. lib. tertio de P. Craſſo, Inter Eleā, inquit, et Smyrnā exceptus, ne in deditiōe eius perueniret, dedecus arcessita ratione mortis effugit. Virgā enim qua ad regendum equum vsus fuerat in vnus barbari oculū direxit, qui vi doloris accensus, latus Craſſi sic confodit. Lucanus in quarto, Et gens quæ nudo residens massilia dorso Ora leui flectit frenorum nescia virga.

Que arma ad nocendum apta, instrumentaq; bellica quibus nominibus explicentur. Cap. III.

Væ suis nominibus ad tegendum sunt arma dixisse videmur, nunc ad nocendum quæ sunt reliqua prosequamur. Acinacis, gladius militaris lingua Parthorū vel Medorū, vt inquit Acron, pro quolibet licet poni possit. Q. Curtius lib. vi. Sed præter clypeū eius putrem, & arcus duos Scythicos & acinacē nihil reperit. Hieronymus lib. i. cōtra Iouinianum, Strato regulus Sidonis manu propria se volens cōfodere ne imminētibus Persis ludibrio foret, gladiū quē arripuerat circūspectās, hostiū pauidus expectabat aduentum, quem iam iamque capiendum vxor intelligens, extorsit acinacem ē manu, & latus eius transuerberauit.

Ensis & gladius huius naturæ sunt, auctore Quintiliano insti. libro ix. vt idē pluribus vocibus declarent, ita vt nihil significationis quo potius vtaris intersit. Macrobius. i. de somnio Scipionis, Nunc videamus quæ sint hæc duo nomina quorum pariter meminit cum dicit, Quæ sidera & stellas vocatis, neq; enim hic res vna gemina appellatione monstratur, vt ensis & gladius.

Gladius, quē auctore Plinio. vi. natur. histo. à Lacedæmoniis cōstat inuentū, teste Varrone, c in g cōmutato à clade dicitur, q; fit ob hostiū cladē, vtq; dupōdii nomen quod dicitur à multis duobus modis, hic dupōdius & hoc dupōdium, sic hoc gladium & hic gladius. Quintilianus lib. i. insti. Et Gladia qui dixerunt, genere exciderunt: sed hoc quoque notare contentus sum, ne arti quorūdam culpa peruicacium perplexę videar & ipse quæstionem addidisse.

Spatha, ensis, siue gladius, nomina sunt omnibus penē nota. Liuius trigessimono. Vbi omnia fuga completa, vidit, Cato ipse ad secundam legionē quæ in subsidio posita erat reuehitur, & signa præ se ferri plenoq; gradu ad castra hostium oppugnanda succedere iubet, si quis extra ordinem auidius procurrit, & ipse inter equites spatha percutit, & tribunos centurionēsq; castigare iubet.

iubet. Hoc vocabulum in veterum etiā libris scriptū inuenies, & apud A. Gellium noctium suarum libro decimo.

Harpe falcatus ensis quo vsus est Perseus in occisione Gorgonis. Luca. in ix. Harpen alterius monstri iam cade rubentem. idem in eodem,

Perseos aduersi Cyllenida dirigit harpen,

Lata colubriferi rumpens confinia colli.

Maro in septimo, Laxa sceptrum tenet falcati cominus enses.

Linguam veteres dixerunt gladiolum oblongum in speciem linguæ factum, cuius meminit Næuius in Tragedia Ixione.

Machæra gladius longus ex altera parte acutus, à Græco: nam Græci longum vocant. Cæsar. ii. commen. Ad multam noctem etiam ad impedimēta pugnatum est, propterea quod pro vallo carros obiecerāt, & è superiore in nostros venientes tela coniiciebant: nonnulli inter carros rotasque machæras & stragulas subiiciebant nostrosque vulnerabant. Seneca libro quinto de beneficiis ad Liberalem, Nec galeam illam si videris agnosces: machæra enim hispana diuisa est.

Dolones gladii sunt. Plutarchus in vita Gracchi, Nec secus paratis clam per eussoribus, necem Tyberio machinabantur: ille verò palam gladium quem dolonem vocant accinctus ambulabat. Dolones aliorum sententia, flagella sunt intra quorum virgam pugiones latent: aut secundum Varronem ingens contus cum ferro breuissimo, à dolo vel à fallendo dicti, quod decipiant ferro, quæ specie præferant ligni. Sunt & qui velint perteretes mucrones, dolones dici: & Maro inquit,

Pila manu sæuosque gerunt in bella dolones.

Sica à secando dicta, est enim gladius brevis quo maximè vtuntur qui apud Italos latrocinia exercent, à quo & Sicarii dicti: quanquā auctore Quintiliano libro nono institutionum, per abusionem Sicarios omnes vocamus, qui eadem telo quocunque commiserint.

Pugio gladius brevis & bis acutus lateri adhærens, sic dictus, Festo teste, quod eo punctim pugnetur: est & pugio secundum Varronem ingens contus cum ferro.

Clunadum cultrum sanguinarium dictum est, vel quod ad clunes depēdet, vel quod clunes bestiarum diuidit.

Secespitatum cultrum ferreum dicunt oblongum, manubrio eburneo rotundo solido, iuncto ad capulum argēto auroque, fixo clauis æneis grege cyprio, quo pontifices flaminesque ad sacrificia utebantur, à secando secespita dicta: alii securim, alii dolabram æneam esse putant.

Mucro, ensis & gladius idem sunt. Priscianus artis grammaticæ lib. ii. Synonyma tam propria quàm appellatiua inueniuntur, sicut ensis, gladius, mucro, unum atque idem significant: sicut P. Cornelius Scipio Africanus, unum atque idem significat. Boëtius de trinitate, In rerum enim numero non faciat pluralitatem unitatum repetitio: ut si de eodem dicam gladius unus, mucro unus, ensis unus. Potest enim unus tot vocabulis gladius agnosci. Hæc enim unitatum iteratio potius est, non numeratio: veluti si ita dicamus, ensis, mucro, gladius, repetitio quædam eiusdem non numeratio diuersorum: velut si dicam, sol, sol, sol, unus sol, non tres

soles effecerim, sed denuo totiens prædicauerim. Idem in eodē, Recte repetitio magis de eodem quàm enumeratio diuersi videtur esse, quum dicitur, Deus pater, deus filius, deus spiritus factus, atq; hæc trinitas vnus deus: vel ensis, atq; mucro, vnus gladius: veluti sol, sol, sol, vnus sol. Idem paulo infra in eodē, Nō verò ita dicitur filius ac spiritus sanctus quasi multiuocum quiddā: nā mucro ensis ipse est & idē, pater verò ac filius & spiritus sanctus idē quidē est, nō uerò ipse. Liuius lib. vii. ab vrbe cond. Gallus velut moles supernè emines proiecto læua scuto, in aduenientis arma hostis vanum cæsim cum ingenti sonitu ensem deiecit, Romanus mucrone surrepto quum scutum scuto percussissent. Mucro, ensis quoq; vel gladii vel cuiuslibet rei acumē dicitur. Liuius ab vrbe cōd. xxii. Gallis Hispanisque scuta eiusedē formę erant, ferè dispares & dissimiles gladii. Gallis prælongi ac sine mucronibus. Hispano punctim magis quàm celsim affueto petere hostem breuitate habiles cum mucronibus. Seneca ad Lucil. lib. xi. Gladium bonum dicere, nō cui auratus est baltheus, nec cuius vagina genus distinguit, sed cui & ad secandum subtilis acies est, & mucro munimentum omne rupturus. Macrobius lib. i. de sumno Scip. Nā & Dionysius aulæ fidereæ inclementissimus incubator, familiari suo cuidam solam beatam existimanti vitam tyranni volens quam perpetuo metu miseram, quāmq; impendentium semper periculorum plenam ostendere, gladium vagina raptum & capulo de filo tenui pendentem mucrone demisso iussit familiaris illius capiti imminere inter epulas: vnde etiam à poëta clarissimo dictum est in xii.

Illa manu moriens telum trahit, ossa sed inter
Ferreus ad costas alto stat vulnere mucro.

Omnes hæc deniq; gladiatorum species vaginis abduntur.

Acclides, autore Seruio, tela sunt quædam antiqua adeò vt ne quicquā commemorētur in bello. Legitur tamē quòd clauē, cubito semis eminentibus hinc & hinc acuminibus in hostes ita iaciūtur religatæ loro vel lino, vt peractis vulneribus possint redire: putantur tamen esse teli genus, quod in flagello immersum iaci potest dicente Marone,

Teretes sunt acclides illi

Tela, sed hæc lento mos est aptare flagello.

Telū vulgo id appellatur quod ab arcu mittitur manu, vt lapis, lignū, fustis hasta, lanceę, pilum, & quodcunque in longinquum mittitur gręca voce *τελον* significatum, quanquam etiam legimus de gladio. Liuius lib. i. Arma his imperata, galea, clypeus, ocreę, lorica, omnia ex ære: hæc vt tegimenta corporis essent, tela in hostē hastaq; & gladius. Seneca lib. xv. epist. de diuitiis loquēs, Illę, inquit, neminem lædunt, nec sua cuiquam nocet stultitia aut aliena nequitia: sic quemadmodum gladius neminem occidit, & occidentis telū est. Virgilius, At non hoc telum mea quod vi dextera versat Effugies.

Verutum telum breue & angustum, Nonio teste. T. Liuius ab vrbe cōd. decimo, Quibus plerisq; in scuta verutis, in corpora ipsa fixis, sternitur cuneus. Idē in primo, Arma mutata, nihil præter hastam & verutum datum. Vegetius lib. secūdo quū de missilibus loqueretur & de vno ac maiore dixisset, Aliud, inq; minus

minus ferro vnciarum quinque, hastili pedum totidem & semis, quod tunc verutulum nunc verutum dicitur.

Fustes sunt quos palos rustici vocat, quiq; inter prima humani generis arma fuere. Baculus à Baccho secundum Rabanum & plerofque alios repertus & appellatus, vsu communi masculinum est, significationem habens notissimam. Liuius lib. primo, Augur ad leuam eius capite velato sedem cepit, dextera manu baculum sine nodo aduncum tenens, quem lituum appellarunt: diminutiuum tamē neutro genere bacillum habet. Cicero ii. de fin. bono. Bacillum aliud inflexum, aliud ita natum. Primitium etiam quod est baculus, baculum neutro genere prolatum inuenimus. Apuleius magiæ lib. primo, Veruntamen hoc Diogeni & Antistheni pera & baculum, quod regibus diadema, quod Imperatoribus paludamentum, quod Pontificibus galerum, quod lituus Auguribus.

Ouidius xv. metam. Esse solet, baculumque tenens agreste sinistra.

Vindicta virga prætoris qua serui percussi liberantur & libertatem acquirunt, à vindico dicta, quia per eam vindicent libertatem. Persius,

At dominum ignoras nisi quem vindicta relaxat.

Liuius lib. ii. ab vrbe cond. Ille primum dicitur vindicta liberatus. Quidā vindictæ quoque nomen tractum ab illo putant, cui Vindictio nomen fuisset, post illum obseruatur vt qui ita liberati essent, in ciuitatem accepti viderentur.

Verbera pro verberatione licet nonnunquam accipiantur, rem tamen corpoream propriè significant, vt flagella quæ sunt propriè sarmentorum summitates. Quintilianus, Ignes ex proximo raptos, & verbera quæ casus obtulerat. Iustinus epit. Trog. Pomp. lib. ii. Admonetur Scythæ mutare genus pugnae, memores non cum hostibus, sed cum seruis præliandū: nec armorū, sed dominorū iure vincendos: verbera nō arma in acie afferēda omissoq; ferro virgas & flagella ceteraq; seruilis metus instrumenta paranda. Hastas Lacedæmonios inuenisse dicitur. Fraxinus obedientissima, corilus melior, sorbus lētior: ea Homeri præconio Achillis hasta nobilitata est. Hastilia minores lāceę sunt ferro producto & quas manu iacere ars est. Conti hastæ longiores sunt & robustæ, sine ferro sed acuta cuspide. Iuuenalis,

Nocte iter ingressus gladium contūmque timebis.

Lancea quam Aetolos inuenisse vi. na. histo. testis est Plinius, vt hasta manifestam habet significationem, latinū licet nomen non sit, scriptūq; est in libro M. Varronis rerum diuinarum xxiii. quo in loco Varro quum de pectorico dixisset esse id verbum Gallicum, lanceam quoq; dixit non latinū sed Hispanicū verbum esse: alii à Græco dictum putant, quod Græci λόγχη vocant.

Pilum Panthesileæ licet inuentum, hasta Romana, vt gesa Gallorū, & larissa Macedonū, id auctores dicunt maximū, vsus in bellis, quod huiusmodi hasta amēto equa lāce si pendeat & pōderata vibretur, vbi excusso lacerto validè intorta fuerit, vix armatura inuenitur quæ vibrantis ictum sustineat, eminus intortum vbi armis hæserit agitatione & motu continuo penetrare contendit, nec subitum euitari potest aut repelli, sed nec euelli hoste premēte. His Britāni maxime vsi & circūiacentes etiā insule. Gesa Gallorum rela, siue viriles hastæ. Nati

& viros fortes Galli Gefos vocant. Liuius ix. Iere pastorali habitu, agrestibus telis, falcibus, gefisq; binis armati: sunt qui à cædendo cesa dici rectius putant. Ruma pilum, rumata pilata, rumex telum, sparo Gallico quàm simile. Iaculum quod cum ameto Aetolum Martis filium inuenisse ferunt telum etiam, quod vt iaciatur fit, teste Varrone, dictum. Spara, Pomp. teste, minimi generis iacula agrestia & rustica, à spargendo dicta. Aemilius de excellentibus ducibus exterarum gentium, Epaminundam pugnanti & sparo eminus percussum concidere viderunt. Lucilius, Tum spara, tum murices, portantur stragula porro. Sparos mas. etiã genere legimus. Salustius in Catil. Sed ex omni copia quarta pars erat militaribus armis instructa, ceteri vt quosq; casus armauerat, sparos & lanceas, alii præacutas fudes portare. Sarissa, vt Póp. placet, teste Seruio est hasta Macedonica. Liuius ab vrbe cond. lib. ix. Arma clypeus, sarissæq; illis, id est, hastæ. Idem xxxvii. Ibi simul perturbari ordines, & impeditus intercursum suorum usus prælongarum hastarum, sarissas Macedones vocant, intulere signa Romanæ legiones. Idem xxxviii. Per oculi foramina prælongæ hastæ, quas sarissas vocant, ad submouendos hostes emittebantur. Q. Curtius lib. vii. Prior Barbarus emisit hastam, quam exiguus modica capitis declinatione vitauit, atq; ipse infestam sarissam equo calcaribus concito in medio Barbari gutture ita fixit, vt per ceruicem emeretur, præcipitatus ex equo Barbarus adhuc tamen repugnabat, sed ille extractam ex vulnere hastam rursus in eos dirigit.

Gibinam appellant Illyrici telum venabulo simile. Ennius, Illyrici restant sic gibinisque fodentes. Securis quasi femicuris vel semiquiris, quod est hasta: vel à græco *νοῖστος* qui regem significat: constat autem Romanos Græcos fuisse, & erant secures signa quæ ante consulem ferebatur. Tragula est hasta ferro præacuta, & vt Varro inquit, à traiciendo dicta, vt Pomp. teli genus, dictum quod scuto infixum trahatur. Cæsar lib. v. commentariorum, Monet vt tragulâ cum epistola ad amicum deligata intra munitionem castrorum abiiciat. Liuius xxv. Ibi signis collatis pugnatum per quatuor ferme horas, egregieq; vincetibus Romanis signum receptui est datum, quod Cn. Scipionis ferrum tragula cõfixum erat. Claua teli genus quo Hercules utebatur, sic dicta quod sit clavis ferreis inuicem religata: claua enim, & leonis pellis antiquo Herculi cõueniunt, quo tempore arma nondum erant adinuenta, sed fustibus homines iniurias propulsa, ac ferarum pellibus tegebant pro armis corpora. Hanc quidam Catheiam, quam & Horatius Caiam vocat, dictam etiã putant, estq; Catheia Gallici teli genus, quod si ab artifice mittatur, rursus venit ad eum qui mittit. Huius Virgilius meminit, Theutonico ritu solitos torquere Catheias: Theutonico ritu dixit, quia Theutonici Galliæ comata sunt populi. Bipennis dicitur, q; ex vtraque parte acutam habet aciem, quasi duas pennas: penum autem antiqui acutum dicebant: vnde & auium pennis quasi acutis. Quintili. lib. i. instit. Quare discat puer quid in literis proprium, quid commune, quæ cum quibus cognatio: nec miretur cur ex scamno fiat scabellum, aut à pinna, quod est acutum, securis vtrinque habens aciem bipennis, ne illorum sequatur error, qui quia à pennis duabus hoc esse nomen existimant, pinnas auium dici voluit. Dolabra quasi duo labra, q; duo habet
at labra

at labra, ad dolandum, & delédum, demoliendumq̃. Liuius belli punici lib. ii. Tunc Hannibal occasionem ratus, quingentos ferme Aphros cum dolabris ad subruendum ab imo murum mittit. Idem in eodem, libro quarto, Dolabræ calonibus diuiduntur ad vallum proruédum, fossasq̃ implendas, intra munimenta instruit acies. Idem in eodem, libro octauo, Eademq̃ porta signa infesta in urbem illata, & aliis partibus securibus dolabrisque cædebantur portæ. Iuuenalis libro tertio,

Nodosam post hæc frangebat vertice vitem

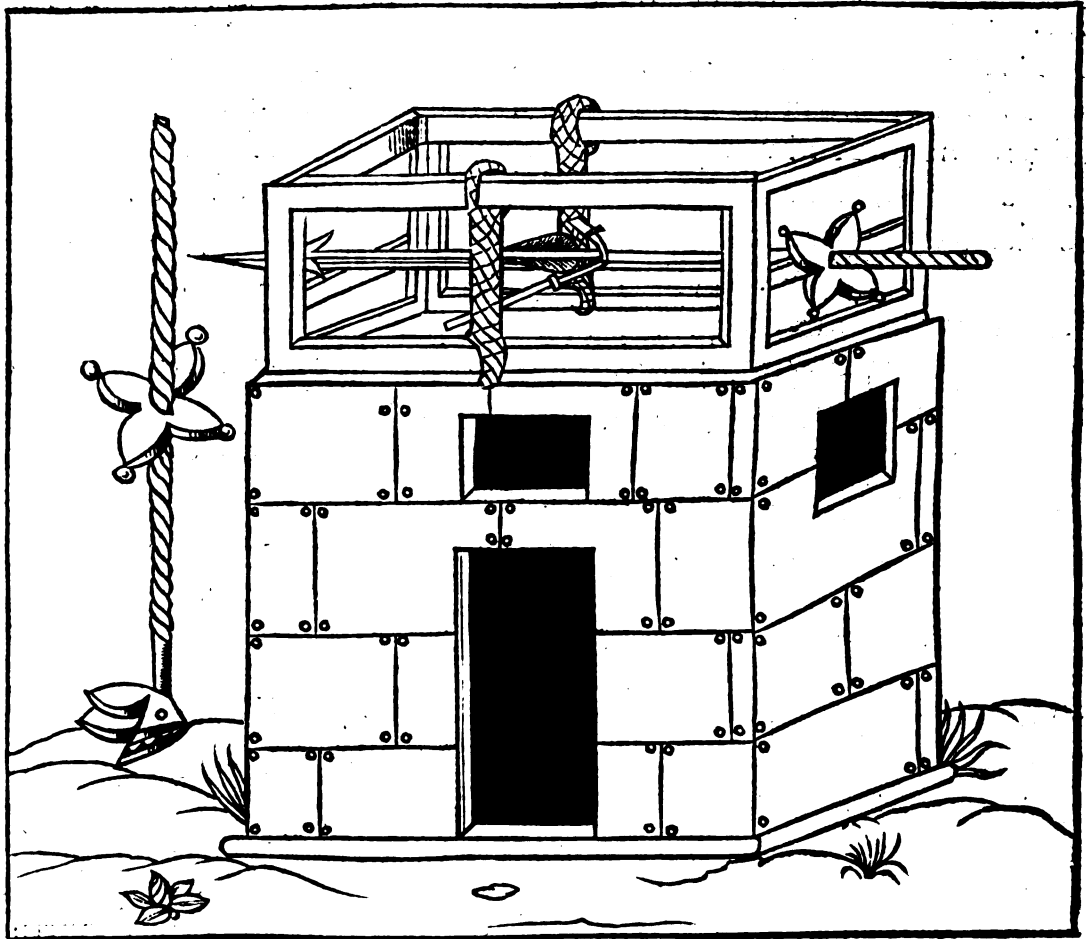
Si lentus nigra muniret castra dolabra.

Falarica genus teli missilis, quo utitur ex falis, id est, ex locis extructis dimicantes, ut Seruio placet, ingens telum torno factum, ferrum habens cubitale, & rotunditatem de plumbo in modum sphaeræ in ipsa summitate, dicitur et ignem habere affixum, hoc autem telo pugnatur de turribus, quas falas dici manifestum est: A falis dicta falarica, sicut à muro muralis: sane falaricâ Lucanus dixit neruis mitti tortilibus ex quadam machina,

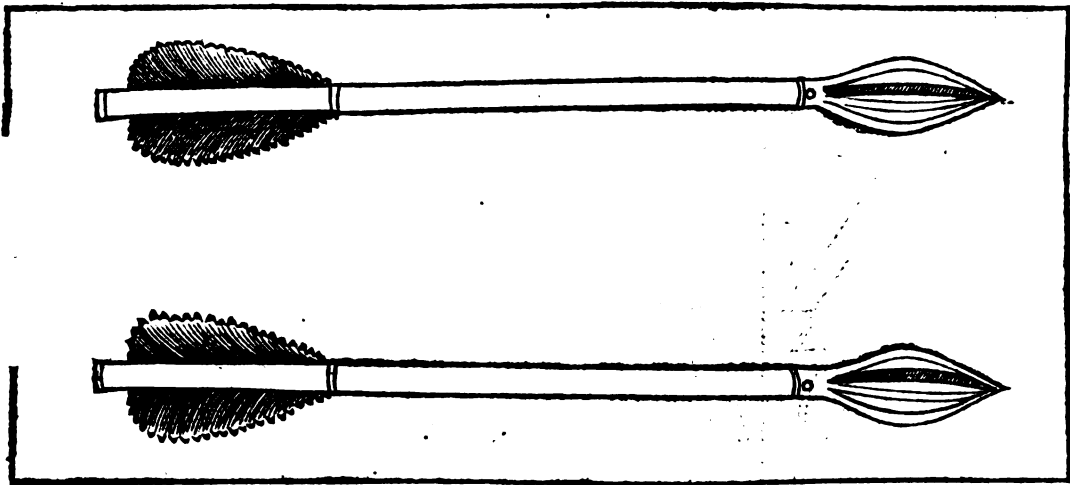
Hunc aut tortilibus vibrata falarica neruis

Obruit, aut vasti muralia pondera saxi.

Virgilius verò in nono, sic ait, Turnû manu iaculari potuisse, quod à poetâ vel poetice, vel in laudem & virtutem Turni forte dictum est, qui talem hastâ manu iaculatus est. Liuius ab urbe cõdita. xxii. libro, Falarica erat Sagûtinis missile telum hastile ab ligneo, & cætera tereti præterquam ad extremum vnde ferrum extabat, id sicut in pilo quadratû stuppa circûligabât lineabâtq̃ pice. Ferrum autê treis in longû habet pedes, ut cum armis trãstingere corpus posset: sed id maximè, si hæssisset in scuto, nec penetrasset in corpus, pauorè faciebat, quod quum medium accensum mitteretur cõceptumque ipso motu multo maiorem ignem ferret, arma admitti cogebat, nudumq̃ militè ad insequentes ictus præbebat.

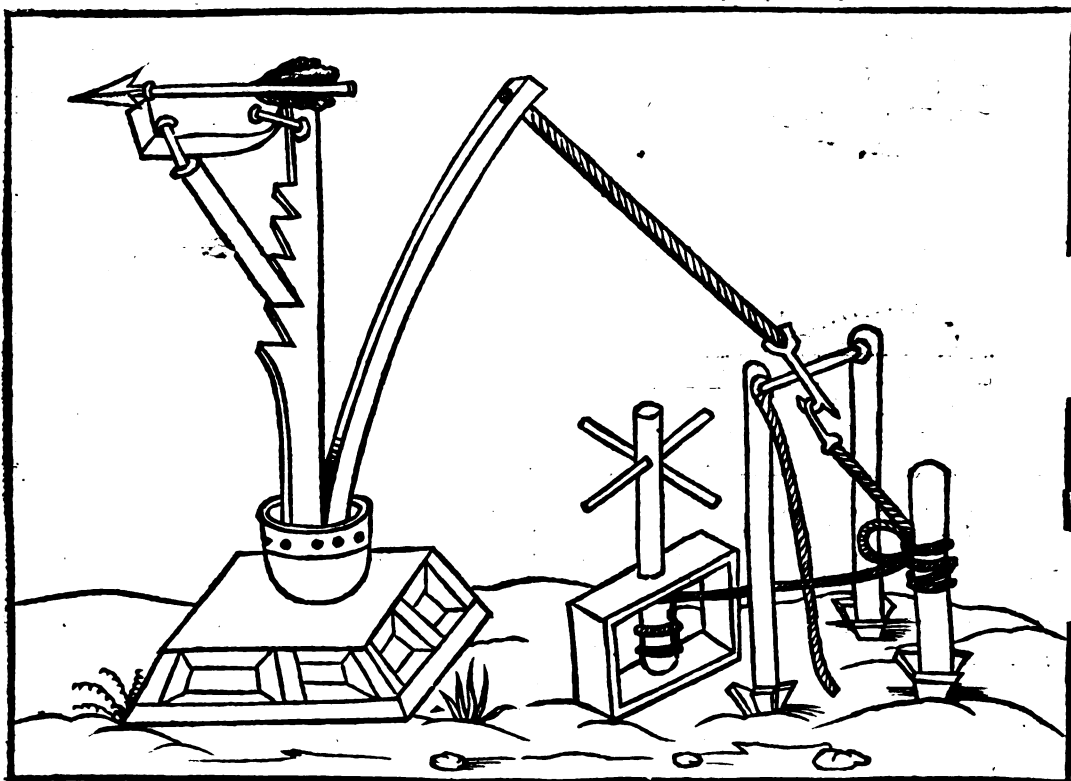

Malleoli tela sunt in muliebris coli formam. Ammianus Marcellinus. xxiiii. rerum gestarum, Malleoli autem teli genus figuratur hac specie, Sagitta est cænea inter spiculum & arundinem multifido ferro coagmetata, quæ in muliebris coli formam quo nentur lintea stamina concavatur, ventre subtiliter & plurifariam patens, atque in alueo ipso ignem cum aliquo suscipit alimento, & sic emissâ lentius arcu inualido: arcus ictu enim rapidiore extinguitur æstus incendiorum, nec remedio vlllo quàm superiecto puluere vel amurca consopitur. Liuius xxxviii. ab vrbe condita, Alii cum ardentibus facibus, alii stuppam picemque & malleolos ferentes tota collucente flammis acie aduenere. In huiusmodi autem malleoli concavo glutinum ignisque fomentum est inextinguibile ex colophonio, sulphure, sale quæ nitrum appellant, omnibus in lauri oleo liquefactis: secundum alios, oleo, petreleo, adipe anatis, medulla cannæ ferulæ, sulphure: ut aliis visum est, ex oleæ oliuo, sepo, colophonia, camphora, resina, stuppa. Hæc veteres compositionem bellatores Incendiarium appellant.

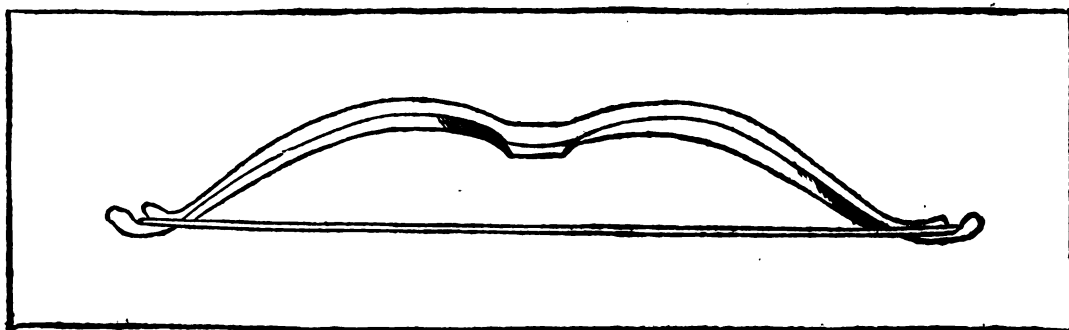

Missilia hastilia, tela à mittendo dicta. Liuius. xxxii. Magna tormentorum etiam vis, ut missilibus procul arcerent hostem. Catapulta quam Plinius videtur. histor. Cretes inuenisse perhibet, iaculum est celer, vel sagitta, ut Nonius inquit. Cæsar, siue alius pro eo commentariorum x. Centonésque insuper iniecerunt, ne ut tela tormentis missa tabulatione perstringerent, aut saxa & catapulta lateritium discuterent. Liuius belli punici lib. i. Collatisque eò catapultis sagittis, balistisque ut castellum in ipsa vrbe velut arcem imminens haberet, muro circundant. Plautus in Gurgulione, Atque ita te neruo torquabo ut catapultæ solent. Idem in Captiuis, Nā meus est balista pugnus, cubitus catapulta, humerus aries. Catapultam etiam organum, bellicumque instrumentum quo tricubitalia tela iaciuntur, usu doctissimorum comprobatur auctorū. Pomp. Tri-fax, telum longitudinis trium cubitorū, quod catapulta mittitur. Vitruuius libro decimo, Ex ratione grauitatis proportionem sumuntur, quemadmodum catapultis de longitudinibus sagittarum. Liuius belli punici libro primo, Ipse Hannibal qua turris mobilis omnia munimenta vrbs superans altitudine agebatur, hortator aderat, quæ quum adnota, catapultis balistisque per omnia tabulata dispositis, muros defensoribus nudasset.

Pars catapultæ quæ fune trahitur debet esse ex chalybe.

Romphaea, teste A. Gellio noct. atti. lib. ix. genus teli est Thracæ nationis: apud alios framea spatham & gladium licet sonet. Hoc vocabulum in Q. Ennii annalium xiii. positum inuenies. Liuius ab vrbe cõdita xxxi. Thracas quoque romphææ ingentis & ipsæ longitudinis inter obiectos vndique Romanos impediabant. Arcus quartæ formæ ad iacendas sagittas bellica instrumenta, & veluti ances quæ partes vrbs excelsæ atque munitæ sunt: ab arcêdo hoste dicti, quanquam, quantum ad arces spectat, sint, cum quibus est Seruius, qui quod arcana secreta dicuntur, arces dictas putent quasi res secretas: vel sint alii licet, teste Solino libro primo memorabiliũ, qui videri velint, quum Arcades in excelsa parte montis habitassent, deriuatum deinceps vt tutissima vrbum, arces nominarentur. Arcus insuper sagittandique Apollinẽ ferunt extitisse repertorẽ, qua de causa Cretẽses præcipuẽ arcu delectati sunt, quẽ Scythicu nominarũt.

Coriti, propriè sunt arcuum thecæ: dicuntur tamen esse sagittarum foruli. quos & pharetras nominamus.

Virgilius in xii.

Quid tela, Sagittæ,
Coritiq; leues humeris & lætefer arcus.

Ovidius metamorph.

Exuit hic humeros pharetram lentosq; tetendit
Arcus.

Scorpiones, ut inquit Vegetius libro quarto, dicebantur quos nunc mauuba listas vocant, ideo sic nuncupati quòd de paruis subtilibusq; spiculis inferant mortem. Regum libro primo, Et statuit illic balistas, & maculas, & ignis iacula, & tormenta ad lapides iactandos, & spicula, & scorpiones ad mittendas sagittas, & fundibula. Cæsar comment. lib. vii. Quidam ante portam oppidi Gallus per manus savi ac picis traditas glebas in igne, & regionem turris prohibebat, scorpione à latere traiectus exanimatus concidit. Sunt & qui scorpionum ictibus non sagittas tantum sed et lapides mitti annuant. Ammianus Marcellinus rerum gestarum xxv. Et scorpiones quocumque manus perire duxissent, rotundos lapides euibrabant. Idem vegesimo quarto, Scorpioni onagri vocabulum indidit ætas nouella, ea re quòd alini feri cum venatibus agitantur, ita eminus lapides post terga calcitrando emittunt, ut perforèt pectora sequentiū, aut per fractis ossibus capita ipsa displodant. Vegetius Renatus libro quarto, Per Scorpiones, spiculis, saxi item grauioribus per onagrum destinatis, non solum equi eliduntur, sed etiam hostium machinamenta franguntur. Nonius Marcellus scorpionē teli genus esse asserit: alii à Nonio minus dissidētes, scorpionē sagittam, sed veneno oblitā esse aiunt, quæ virus quò figitur infundit, unde & scorpio nomē accepit. Scorpiones huiusmodi à Scythis originem traxisse arbitror, illi enim vipera fanie & humano sanguine tinctis sagittis, quolibet vulnere læui licet tactu sed irremediabili illico mortem adferunt.

De his Lucanus,

Spicula nec solo spargunt fidentia ferro

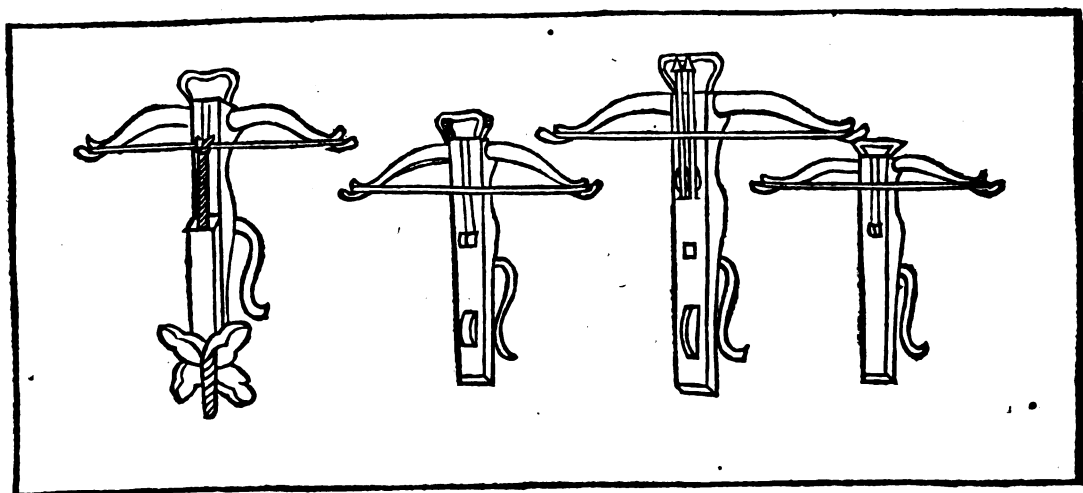
Stridula, sed multo saturantur tela veneno.

Vulnera parua nocent fatumq; in sanguine summo est.

Ad postremum siue Scythia siue Cretēsis siue alio cælo genitus fuerit, qui scorpionem ad mittendas sagittas primus inuenit, aut proditor fanē fuit, aut nocēdi audius, aut metuens hostis: cogitauit enim, quòd idem Lucanus inquit,

Longe tendere neruos,

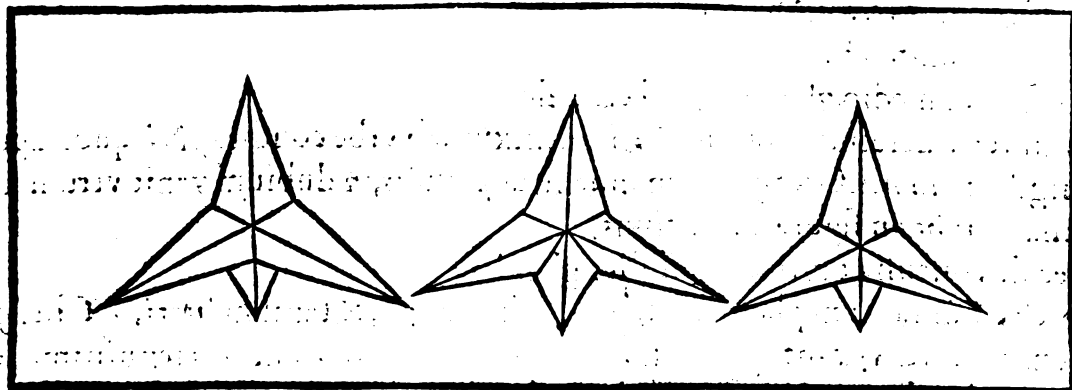
Et quò ferre velit committere vulnera ventis.

Sagitta à sagaci ictu, id est, veloci vocata, ut quibusdam placet: siquidem ut ocus mors perueniret ad hominem, alitem illam fecimus, penasque ferro adiecimus, quod scelere humani ingenii, ac fraude inuentum arbitror. Has primū Creteses, ut inquit Solinus, alii ut refert Plinius nat. hist. Staterem Iouis filium, vel Persem Persei filium inuenisse asserunt, frequensque circa hęc orientaliū vsus. Hi calamis spicula addunt irreuocabili hamo varieque mortem accelerat penna calamis addita, fitque ex ipsis telū aliud priore facto in vulneribus. Hanc barbaram Sagittam appellant, huiusmodi telis solē ipsum obumbrant, propter hoc maximē serenos dies optant, oderuntque ventos & imbres qui inter illos pacem esse cogunt. Hic vsus in Creta bellatores suos precipitauit. In hoc, ut in cæteris vicis Italię, in agro maximē Bononiensi, ac penes flumē Rhenū sagittis nullus aptior calamus est, quibus pondus voluere esse contra flatus quoque peruicax.

Spiculū, sagittę præcutę ferrū. Curtius lib. septimo, Quos dum obsidet rex, inter promptissimos dimicans sagitta ictus est, quę in medio crure fixa reliquerat spiculum. Idem in nono, Medici lignum sagittę, scilicet corpori infixū ita ne spiculum moueretur abscindunt, corpore deinde nudato animaduertūt hamos esse telo, nec aliter id sine pernicie corporis extrahi posse, quā ut secūdo vulnus augerent.

Murices, tribulos aiunt ferreos, qui tribus radiis abiecti quoquomodo sitentur stāt, & erecto quarto infesti sunt. Q. Curtius lib. quarto, Quum homo quidam transfuga quanto maximo cursu ad regem peruenit, nunciās murices ferreos in terram diffudisse Dariū, quā milites emissurū esse credebat, notatumque certo signo locum, ut fraus euitari à suis posset.

Scalprum, præacutum ad ferendum ferrum. Liuius belli Punici lib. vii. Elephantī plures ab ipsis rectoribus, quā ab hoste interfecti, fabrilē scalprum cum malleo habebant: id, ubi scire bellū ac ruere in suos cōperant, magister inter aures positum ipso in articulo quo iungitur capiti ceruix quanto maximo poterat ictu adigebat, ea celerrima via mortis in tantā molis bellua inuenta erat. Scalpellum à scalpro imminutum. Cicero, ii. de diuinat. Aut quorū linguæ sic inhererent ut loqui nō possent, hę scalpello resectæ liberarētur. Hieremia xxxvi. Cūq; legisset ludi pagellas tres vel quatuor, scidit illud scalpello scribæ, et proiecit in ignem. Veruina, genus iaculi longi, teste Fabio Placiade. Plautus in Bacchide, Si tibi machæra est foris, at mihi veruina est intus, qua te & illos cōfodiam. Soliferreū, genus teli, hoc est, totū ferreum: ὅλον enim Græcè dicunt id quod nos totum vocamus. Liuius belli Macedo. libro quarto, Et cohortes à tergo stātes pauidi respiciebant, ut emissis soliferreis salaricisq; gladios strinxerunt. Funda, quod ea fundantur lapides, id est, mittantur. Hoc telū habena volutatur in iactu, glānsq; librata quū fecerit, velut nervo missa excutitur. Liuius xxviii. Fundis ut nūc plurimū, ita tunc solo eo telo utebātur, nec quisquā alterius gentis vnus tantum ea arte quantum inter omnes alios Baleares excellūt, apud quos, ut inquit Flavius, matres à teneris vnguiculis ita natos erudisse produntur, ut nullum cibi genus cōtingere sinerent, nisi quem ex funda immisisset lapide percussissent. Proinde sunt qui Baleariū insularū habitatores huius teli vsum primos inuenisse asserant, quamquā Plinius natur. histo. hoc idem apud Syrophœnicas dicat inuentum. Glans vel glandis, telum est siue massa plumbea instar glandium, quæ funda balistave prouicitur. Claudianus lib. vii. Nunc spicula cornu Tendere, nunc glandes baleari spargere funda. Salustius in iugur. Pars eminus glande, aut lapidibus pugnare. Virgilius in vi. Pars maxima glandes Liuentis spargit plumbi.

V Ouidius

Ouidius in xiiii. Metamorph.

Vt lata plumbea funda,

Missa solet medio glans intabescere czlo.

Similiter Lucretius protulit & Liuius. xxvii. ab vrbe condita, Nā quod apud Virgilium in iiii. Georgicorum inuenitur glandis, in dubium venit vtrum nominatiuus sit an figuratè genitiuus,

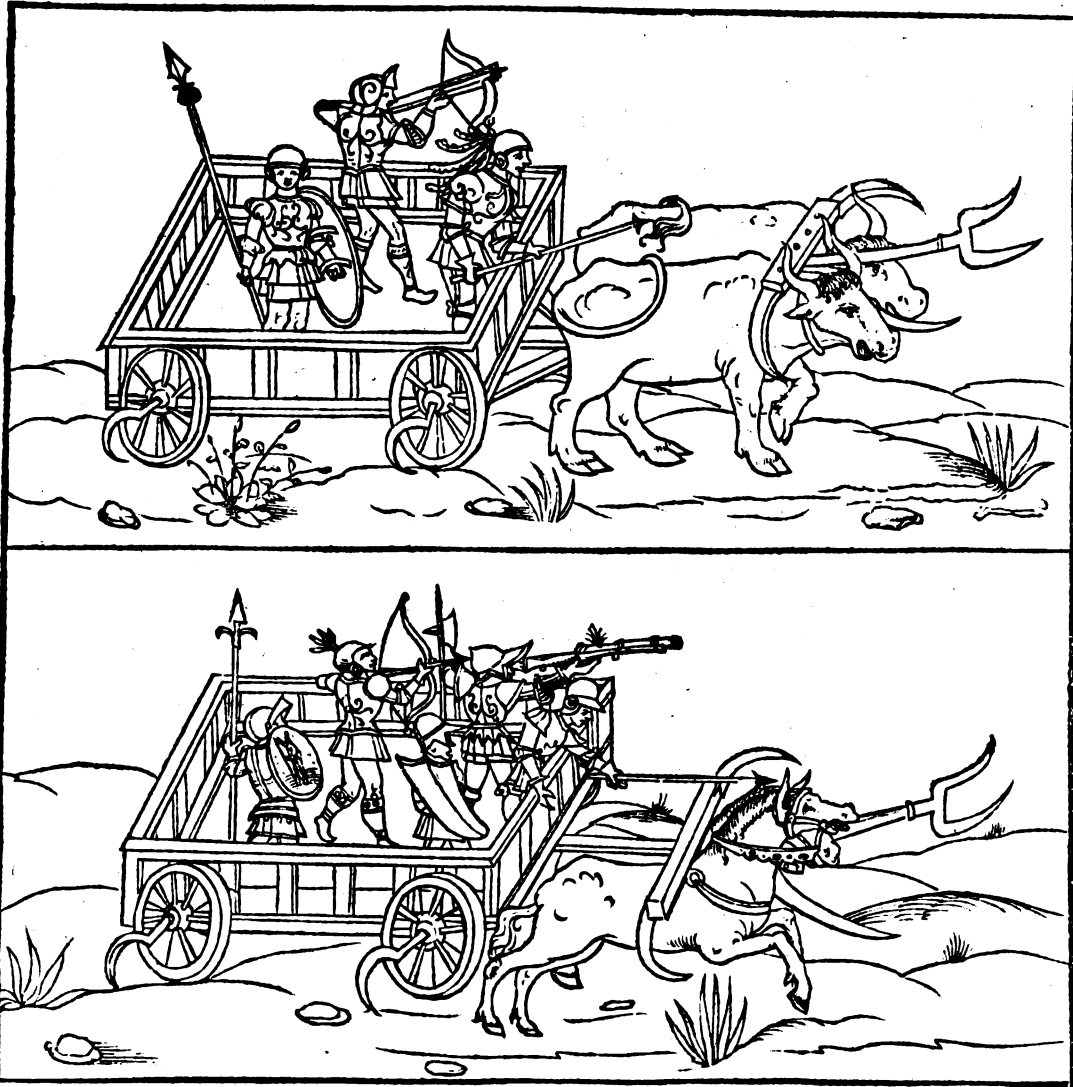
Nec de concussa tantum pluit ilice glandis.

Potest enim rantum glandis intelligi, vt hoc regni, & tantum lucri. Chelidonium auctores vocant ipsi Falcastrum, altera parte tantum acie tenuissima, sed latiore, vlnæ longitudine, cauda bifurca ceu hyrundinis, vnde & nomē habet: vaginis non conditur, sed vnco dependet à cingulo. Danicæ, secures productiores quibus acies subtilior, quibusque non modò Dani sed etiam aliæ gentes iam vti coeperunt: in vniuersum autè quæ pro re militari circa hæc cōsideranda sunt, ferramentorum genera si oleo restinguatur delicatior sit acies, aqua duratur in fragilitatem. Hircorum sanguinis tāta vis est, vt ferramentorum subtilitas nec alio acrius induretur. Ferrum autem omne à rubigine tueretur oleum, cerussa, aut liquida pix. Falx lunatum ferrum hastæ affixum, militare quoddam nunc agreste telum. Valerius libro quinto, Vnumquemque ex his falce percussam in cēdem suam compulit. Liuius ix. ab vrbe condita, lere pastoralis habitu agrestibus telis, falcibus, gessisque binis armati. Martialis,

Fraus me certa ducis quondam curuauit in vsus,

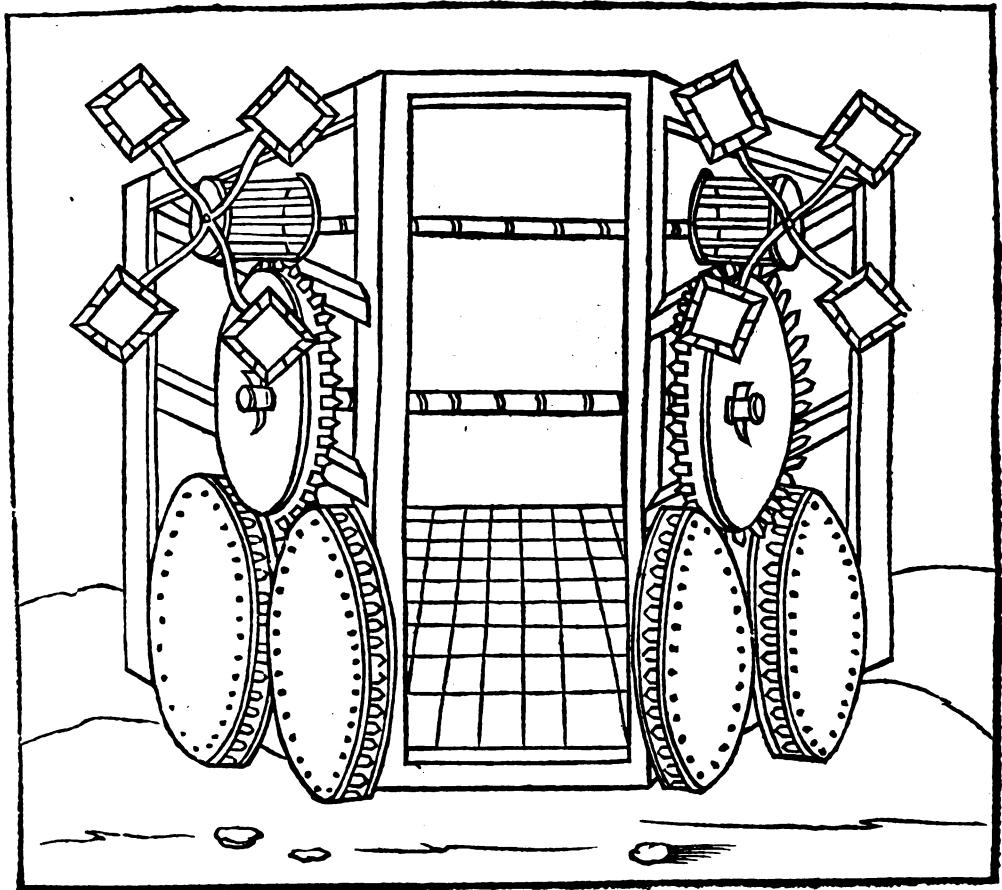
Agricolæ nunc sum, militis antè fui.

Fuit & quondam falx nedum terrestris militiæ, sed & nauticæ instrumētum. Erant enim Romanis inaudita magnitudine falces, quas cum artificioso quodam impulsu rudentibus hostium iniecissent, nauigio remis in aduersum acto, & rudentes velut cultri acie tonsorii scindebātur, & antennæ simul ac superba ruebant armamenta: erantque suis impedimēto nauibus, quibus fuerant præsidio adiumentoque. A falce falcati etiam currus dicti: falcibus nanque præmuniebantur, atque in hunc maximè modum falcibus armati prodibāt in bella. Cuspides circa temonem ab iugo decem cubita extensas velut cornua habebant, quibus quicquid obuium daretur trāssigerent, in extremis iugis binæ circa eminebant falces, altera æquata iugo, altera inferior in terram deuexa: illa vt quicquid à latere obiceretur absunderet, hæc vt prolapsos subeuntēque contingeret. Item in axibus rotarum vtrique binæ eodem modo figebantur falces, ex omni parte acie prominente, vt in subiecta huiusmodi currus descriptione continetur.

His quadrigis ut semper duces hostiū acies perturbaturos se credebant, in suas terrorem persæpe verterunt, ut Antiocho maximè contigit. Nam Eumenes ubi eas vidit, haud ignarus pugne, & quàm anceps esset auxilii genus, si quis pauorem magis iniiceret, quàm iusta adoriretur pugna, sagittarios funditorēque & iaculatores equitum nō confertos, sed quàm maximè posset dispersos excutere iubet, & omnibus simul partibus tela ingerere. Hæc velut pcella, partim clamoribus dissonis ita cōsternauit equos, ut repētē velut effrenati passim incerto cursu vagarentur. Romani murices ferreos in terrā fundebant, quos hostes emissuros quadrigas arbitrabantur: in quos cum incidissent, paulò post faucii, pigri, inutilēsque reddebantur. Est & alia mirifica belli currus non falcati forma, flabellis ventōque in hunc modum adaecti.

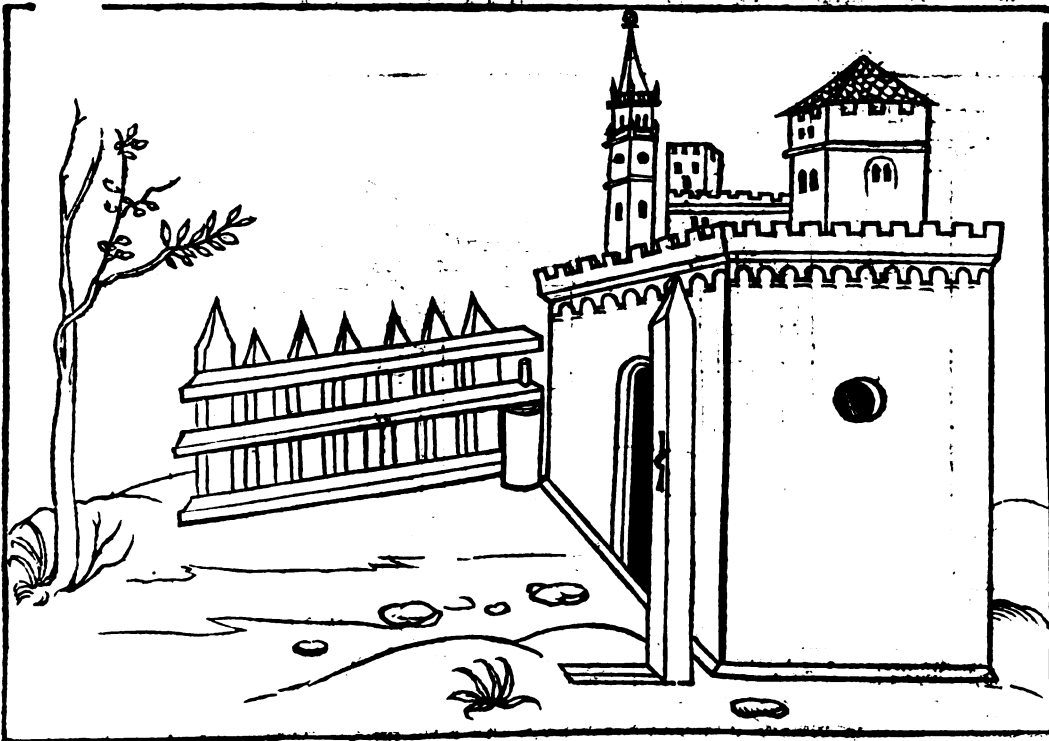
V ii

Vallos & fudes idem esse constat, auctore Servio, quanquā bis idem dictū sit à Virgilio ii. Geor. his verbis,

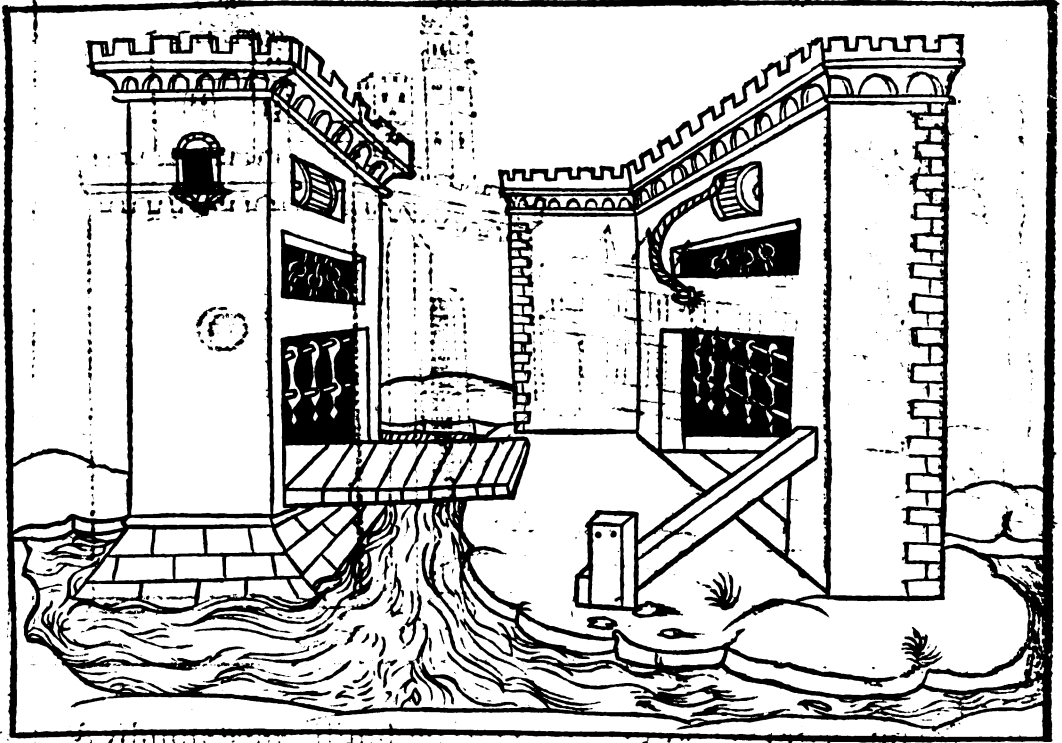
Quadrifidāsque fudes & acuto robore vallos.

Valli nanque fossarum fustes sunt, quibus vallum præmunitur. Nam munitio ipsa propriè vallū dicitur neutraliter, licet masculino genere Albius Tibullus posuerit, Non arces, non vallus erat, summumq̃ patebat. Valli etiā denominatio, teste Varrone, inde est, quòd ea varicare nemo posset: vel quòd singula ibi extrema bacilla furcillatam habent figurā literę v. Terra autem illa quę vallo facto propius ponitur, agger propriè dicitur: abusuè tamen, & muros, & munimenta omnia, & omnē è terra lignisq̃ coaceruationē ad subruēdas vrbes quòd agantur & ducantur, aggerem dicimus. Liuius lib. iii. bel. macedo. Thaumatos eo tempore summa vi expugnabat, aggeribus vineisq̃, & iam aries muris admotus erat. Idē in eodē, Omnes inde spes pugnātibus, in vi, & armis, & operibus erant: vndiq̃ aggeres haud facili aditu ad mœnia admoueabantur. Idem in eodē lib. vi. Hæc maior difficultas Macedonibus erat, q̃ Romani aggere, & vineis, & omnibus supra terrā operibus aut præliis essent, subter Macedones cuniculis oppugnabant. Idem in eodem, Sed armati frequentes quidam ignes, etiam quos aggeribus iniicerent, ferebant. Idem in eodem lib. vii. Vtrinq̃ vineas & aggerem muro iunxit, & cum testudinibus arietes admouit.

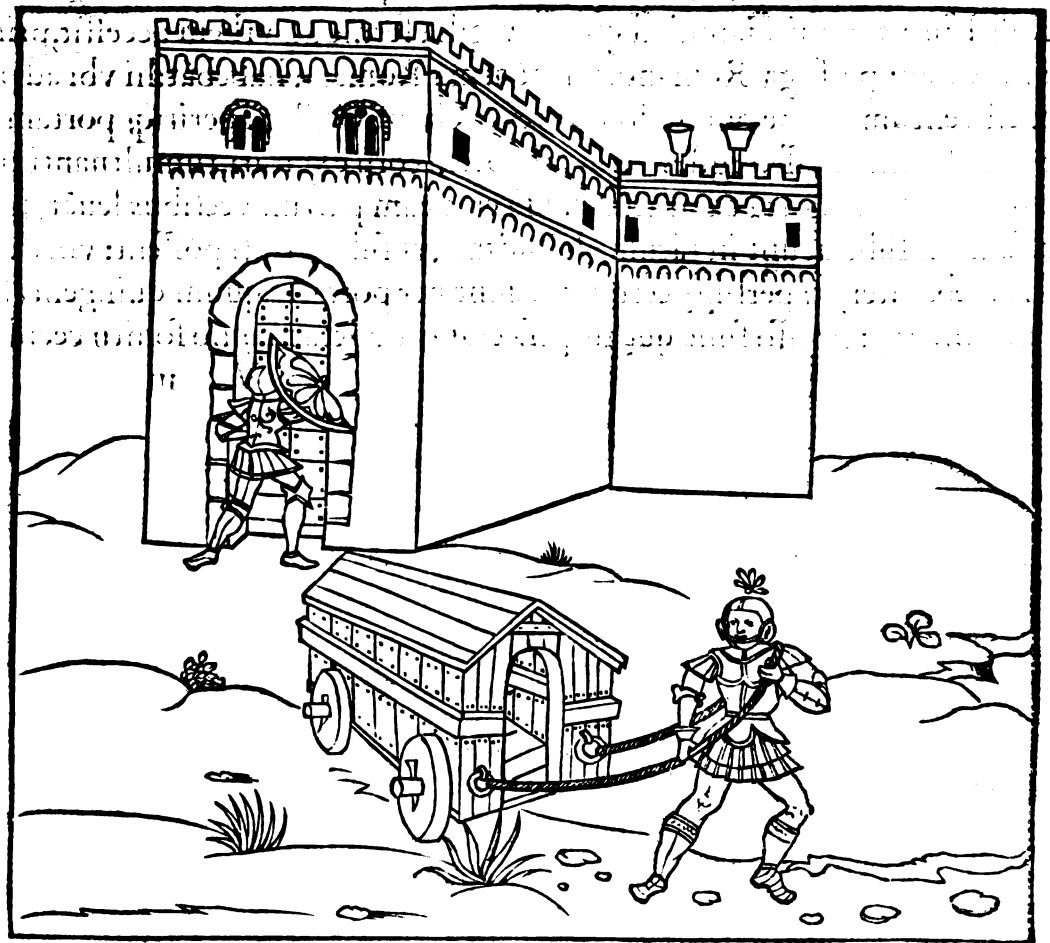

Cataracta phœnestra vel porta ferrea, crati persimilis, quæ annulis & clavis ferreis à funibus pendet, ut si hostes intrauerint, demissa eadē extinguantur inclusi. Liuius xxvii. Hannibal quarta vigilia fermè ad urbem accessit, primi agminis erant perfugæ Romanorum & arma Romana habebāt: hi ubi ad portam est ventum, latine omnes loquentes excitant vigiles, apeririq; portam iubent, consulem adesse: vigiles velut ad vocem eorū excitari, tumultuanti trepidatione moliri, porta cataracta clausa erat: eam partim vectibus leuāt, partim funibus subducunt in tātum altitudinis, ut subire recti possent: vix dum satis patebat iter, cū perfugæ certatim ruunt per portā, & quum quingenti fermè intrassent, remisso fune quæ suspēsa erat cataracta magno sonitu cecidit.

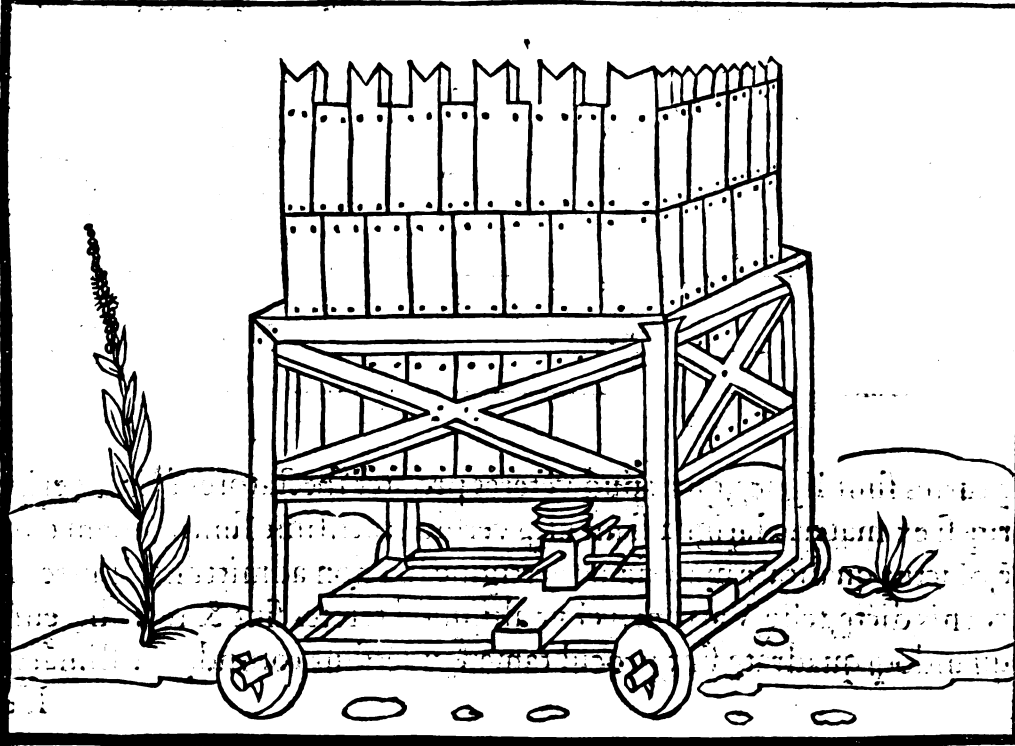
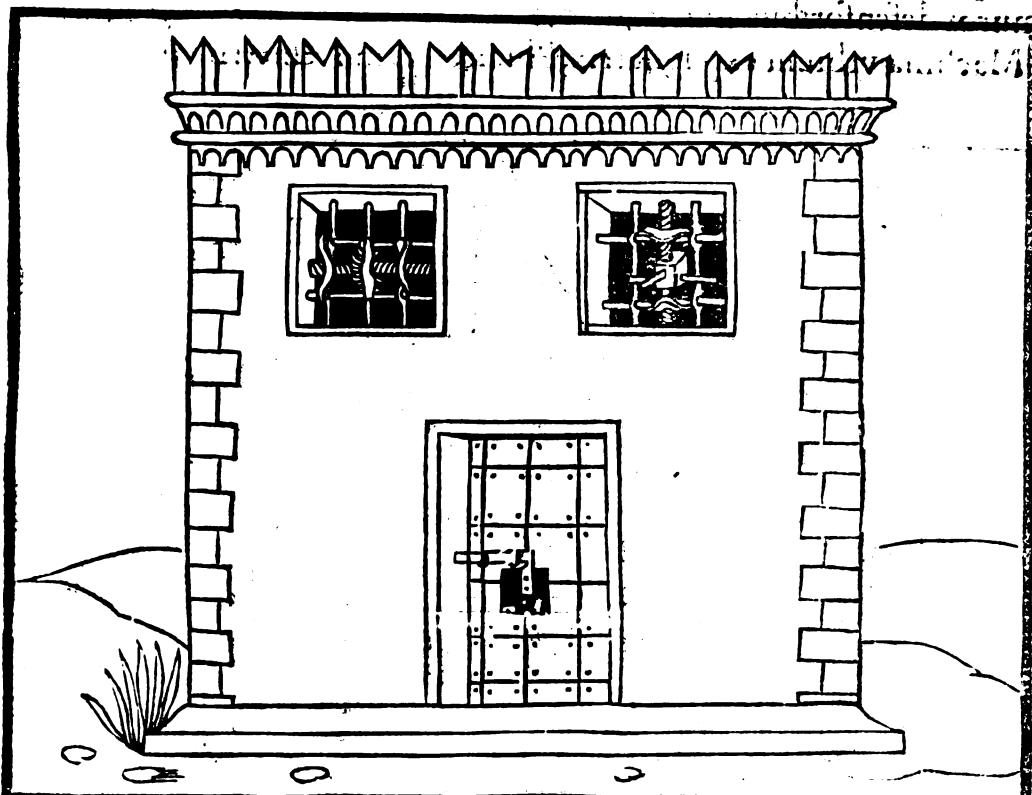
V iiii

Instrumentum exurendi portam.

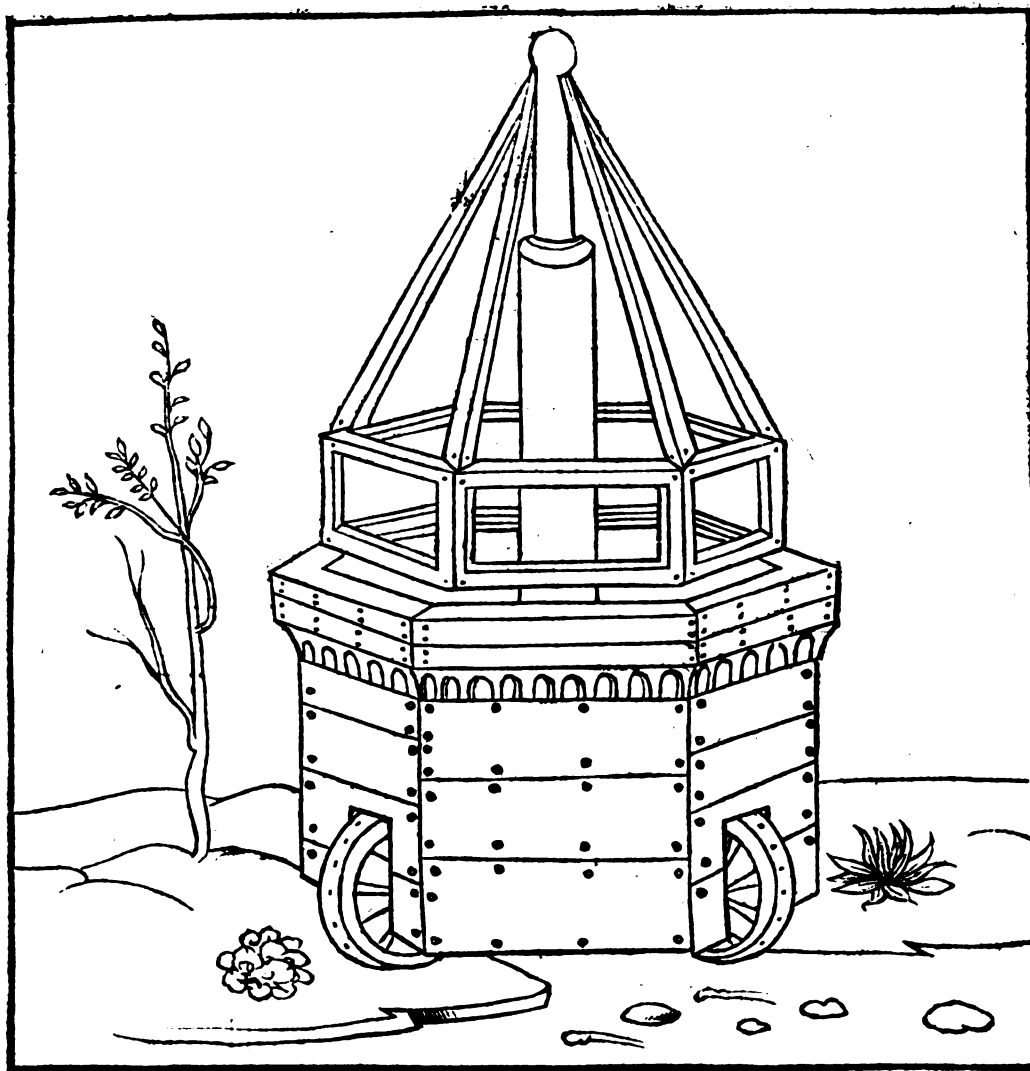
Instrumentum perfringendi cataractam vel fenestram ferream

Turris in sublime du Silis.

Turris mobilis ac versilis omnia munimenta aduersa vrbi superans altitudine sua, quæ admota, catapultis balistisq; per omnia tabulata dispositis, hostium muros defensoribus nudat.

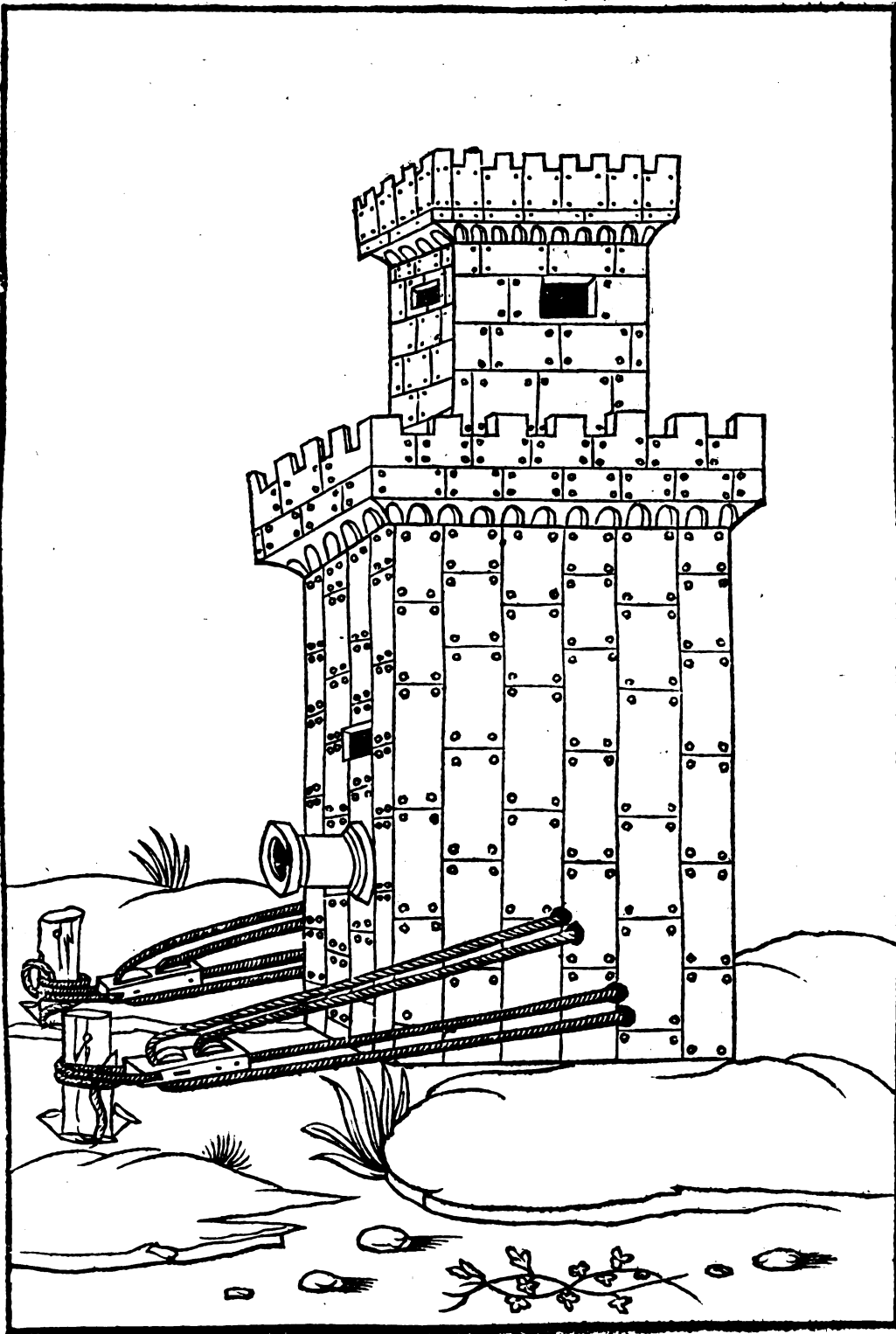
Machina urbium expugnatrix, Plutarchus in Demetrii vita

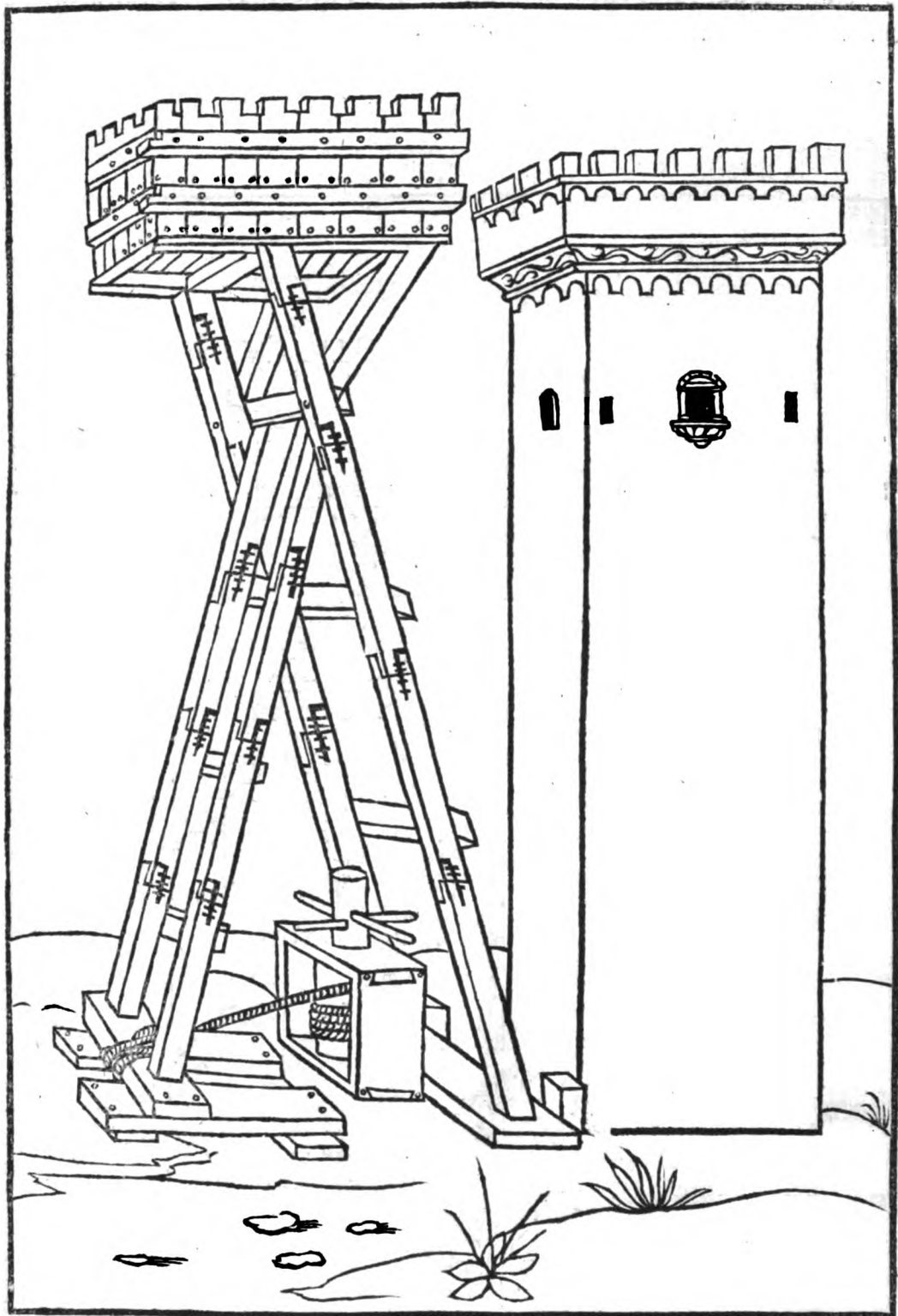
Haræ turres sunt lignæ, quæ apud veteres propter spectatores è lignis erigebantur: q; si ex materie larigna fiant atq; versiles, tutissimæ sunt: flammam enim missilè, & ictus qualitate materiz ac vertigine sua non admittunt. Turres autem à tornis dictæ, teste Varrone: vel vt alii, quòd teretes sint & rectæ: hæ enim tacti quandoq; quadrate sint, procul tamen videtibus rotundæ existimantur.

Ideo

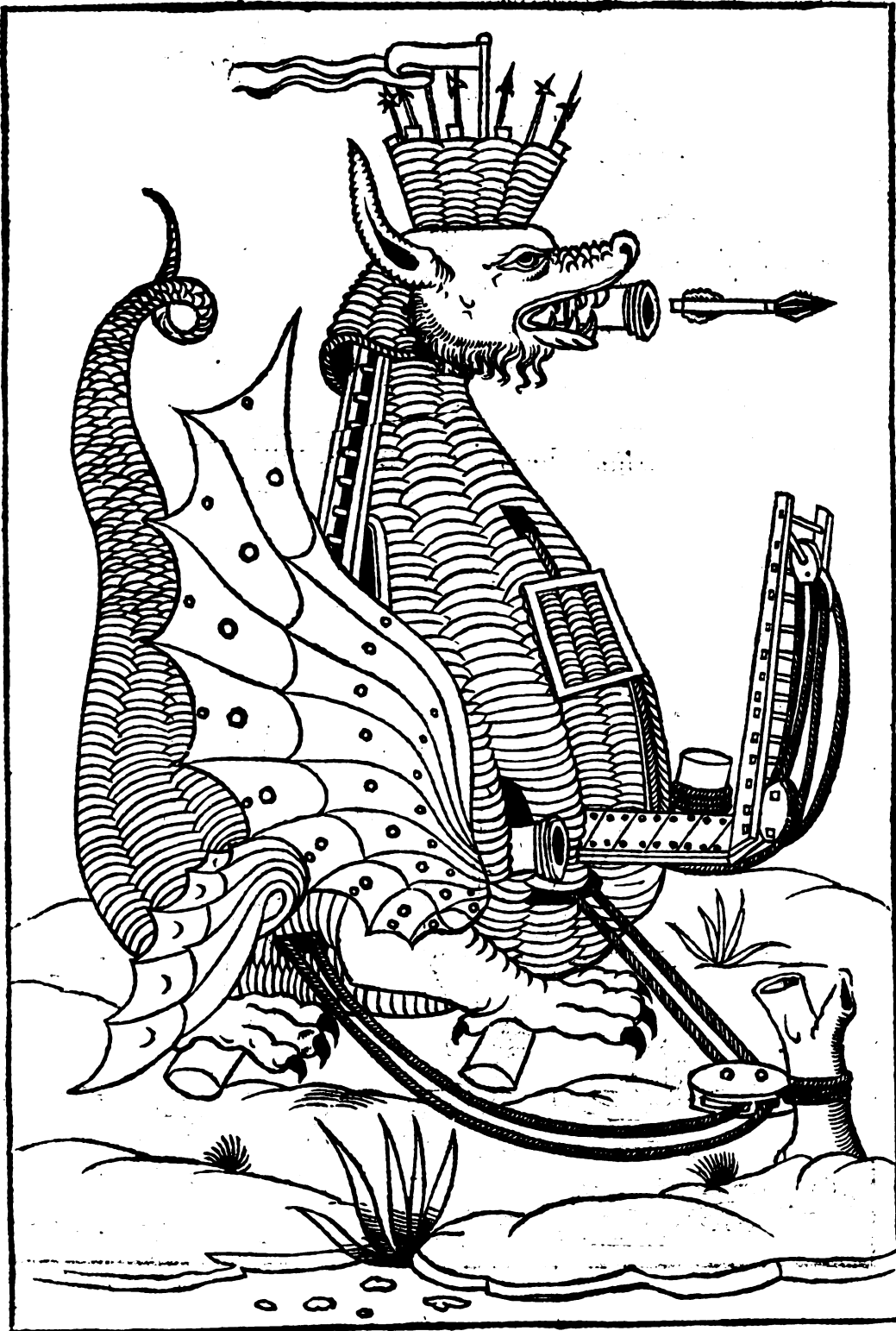
ideo quia omnis cuiusque anguli simulachrum per longum æris spacium eua
nescit atq; consumitur, & rotundum videtur. Rotundæ itaque aut polygoniæ
sunt faciendę: quadratas enim machinę celerius dissipant, in rotunditatibusq;
ad centrum adigendo ledere non possunt.

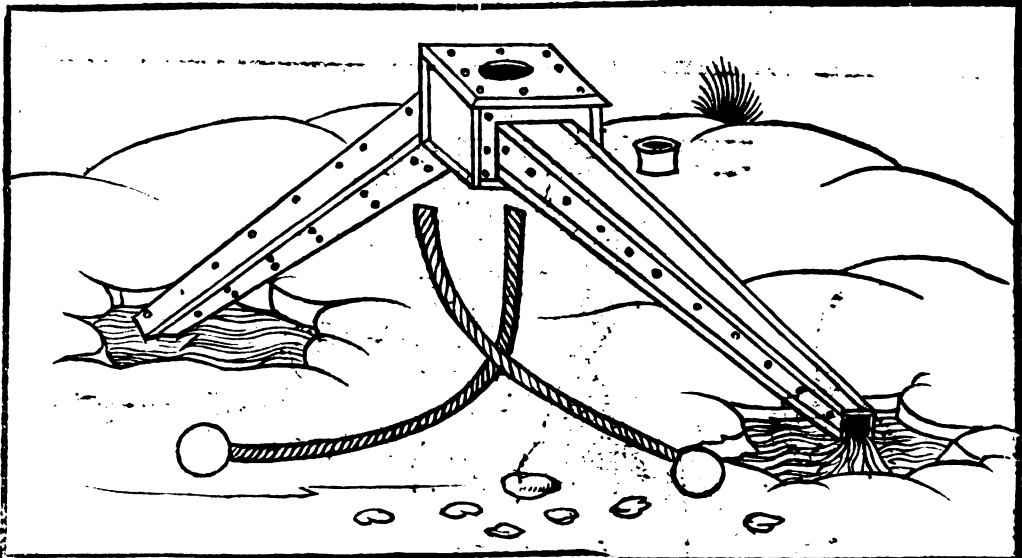
Expugnandæ turris instrumentum.

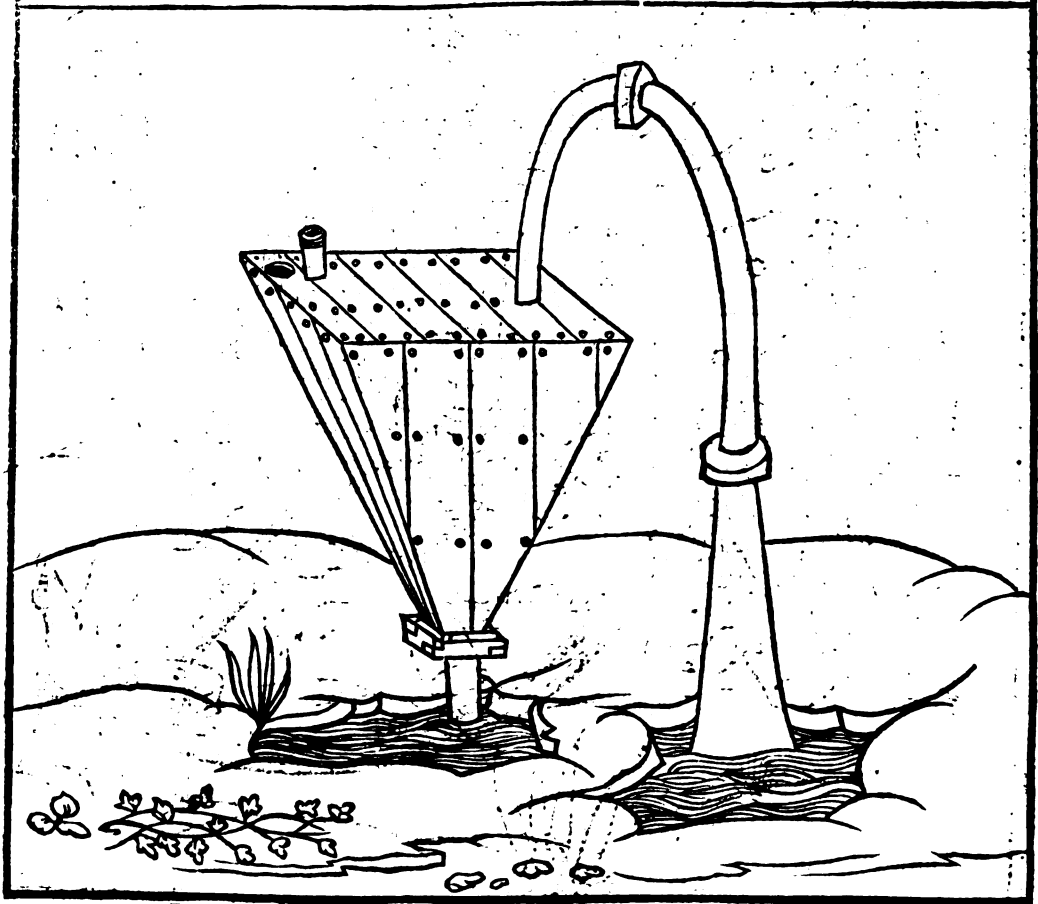
Arabica machina ad expugnationem urbium, magna & ingens
viris, pontibus, scalis, variisque instrumentis bellicis referta.

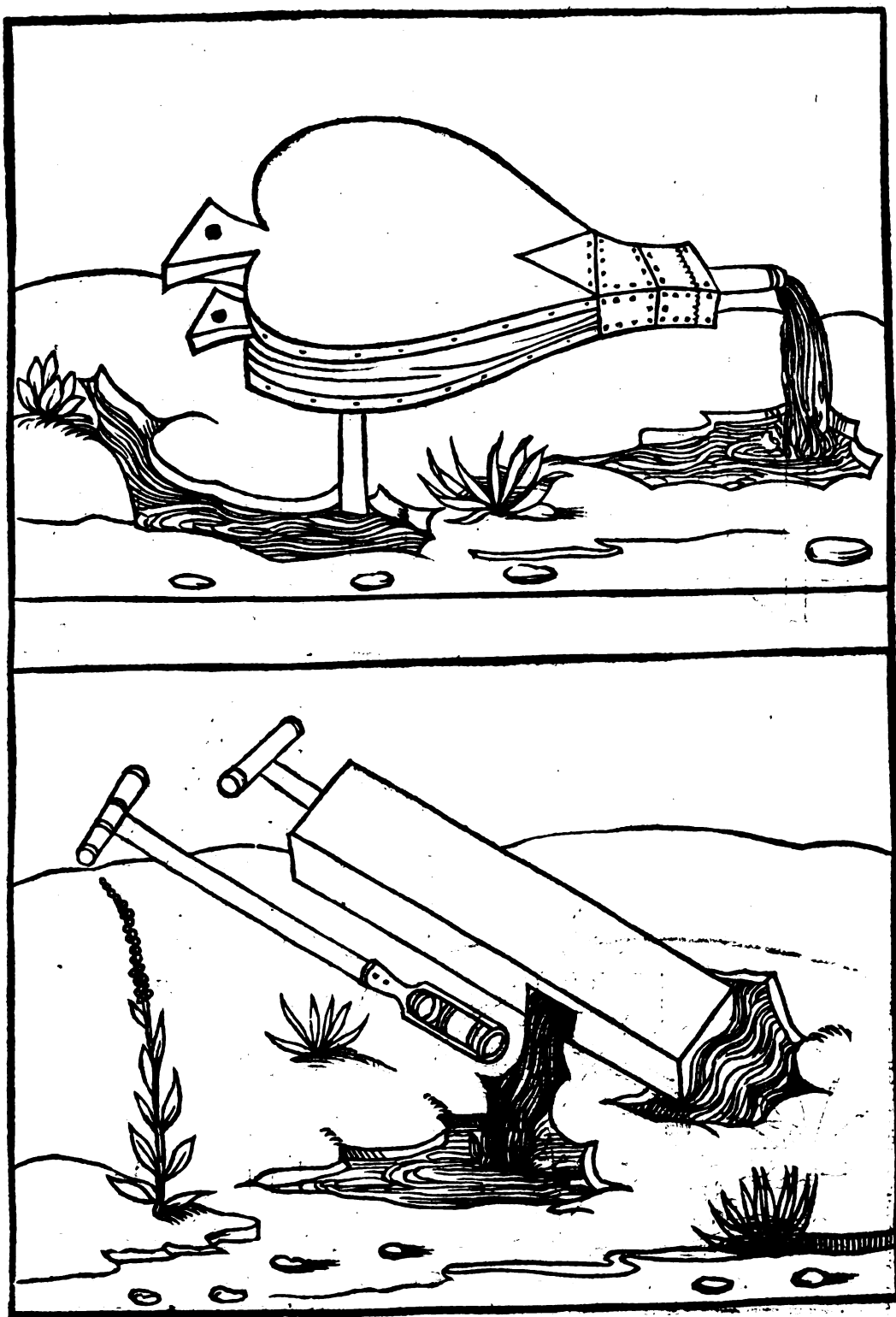
Fistula per quam à fossa vel à castello aquam exhauriendo educas.

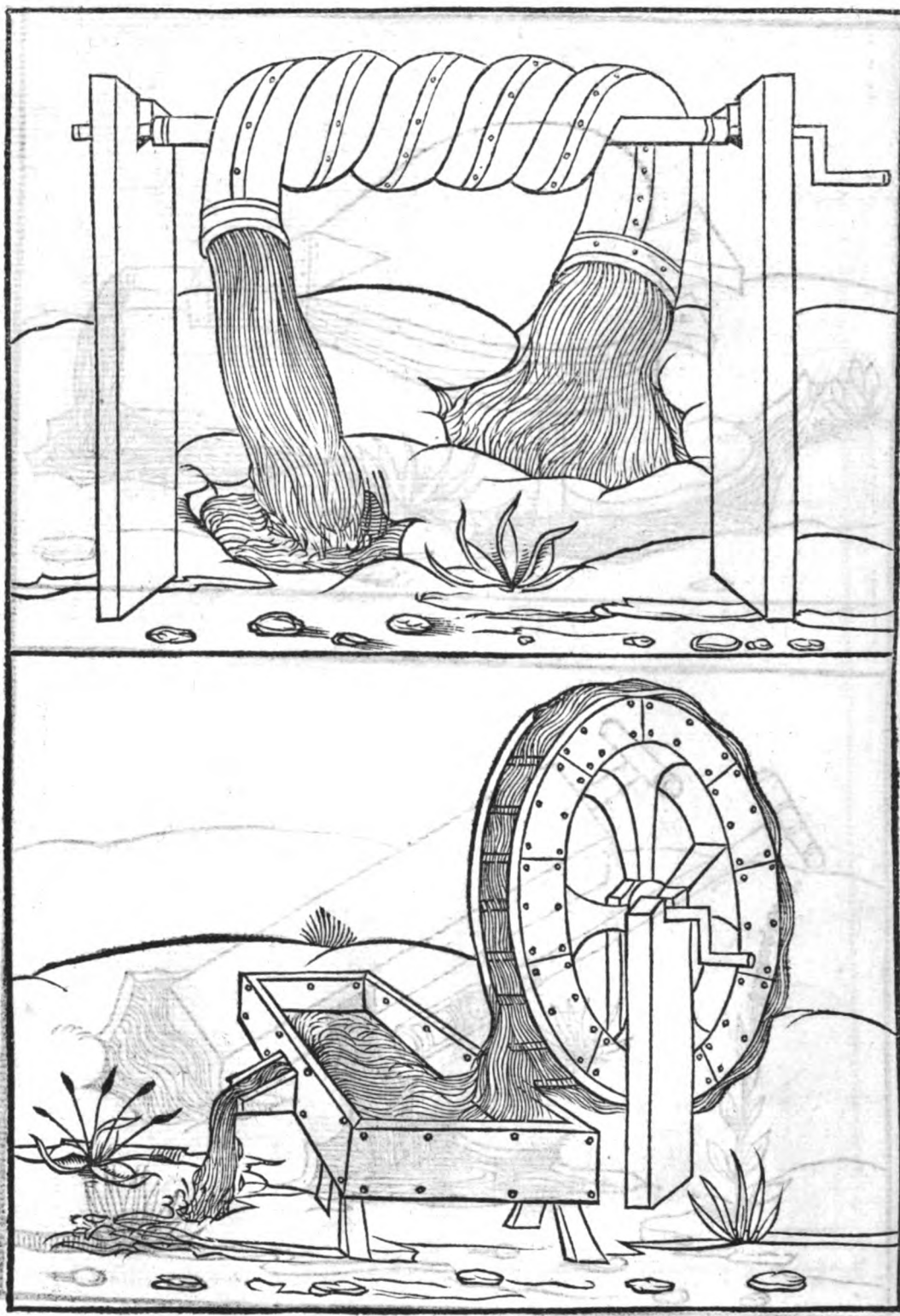
Aliud educendi aquam instrumentum.

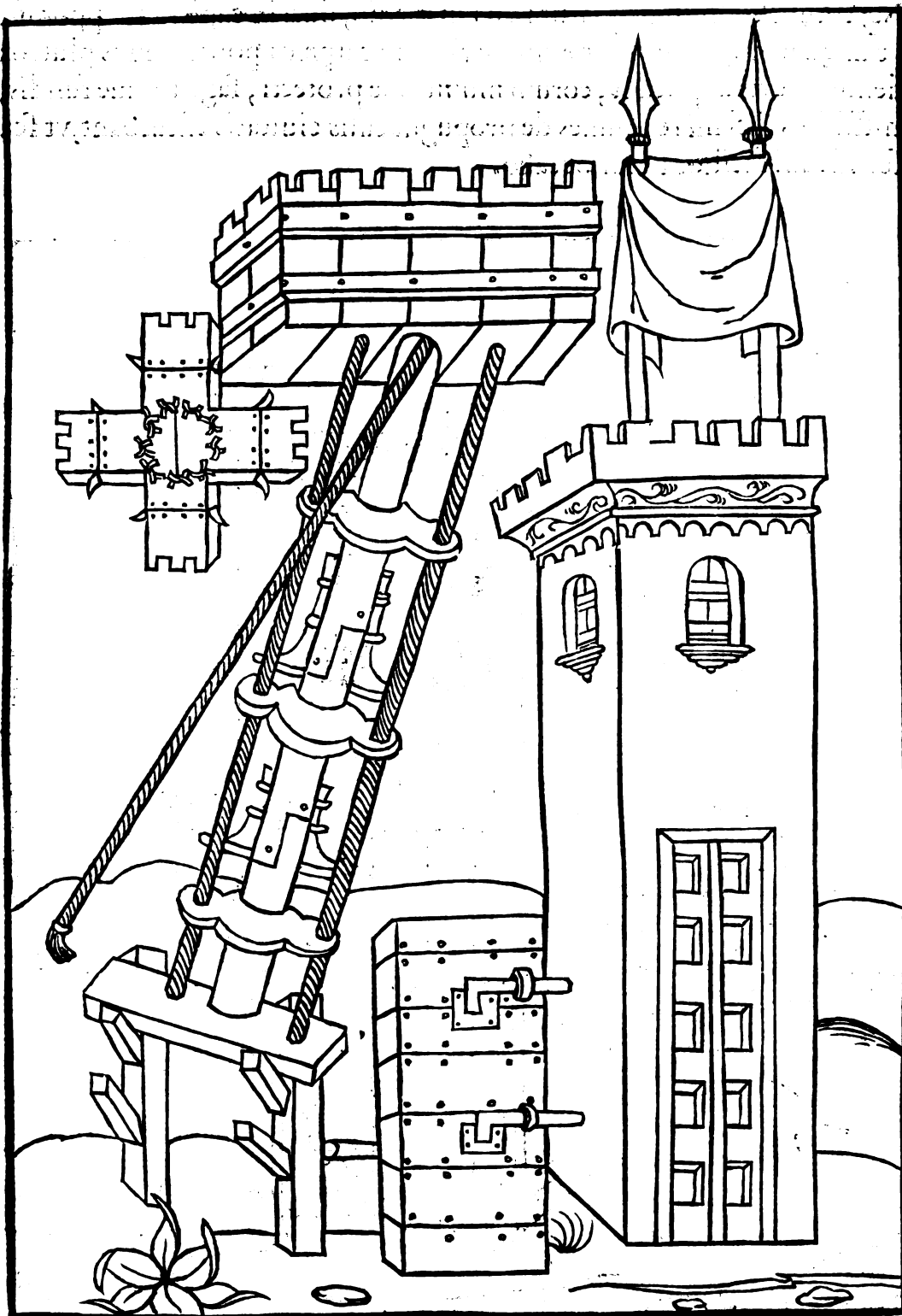
Alia duo ad exhauriendum aquam instrumenta.

Alia duo instrumenta ad hauriendum aquam.

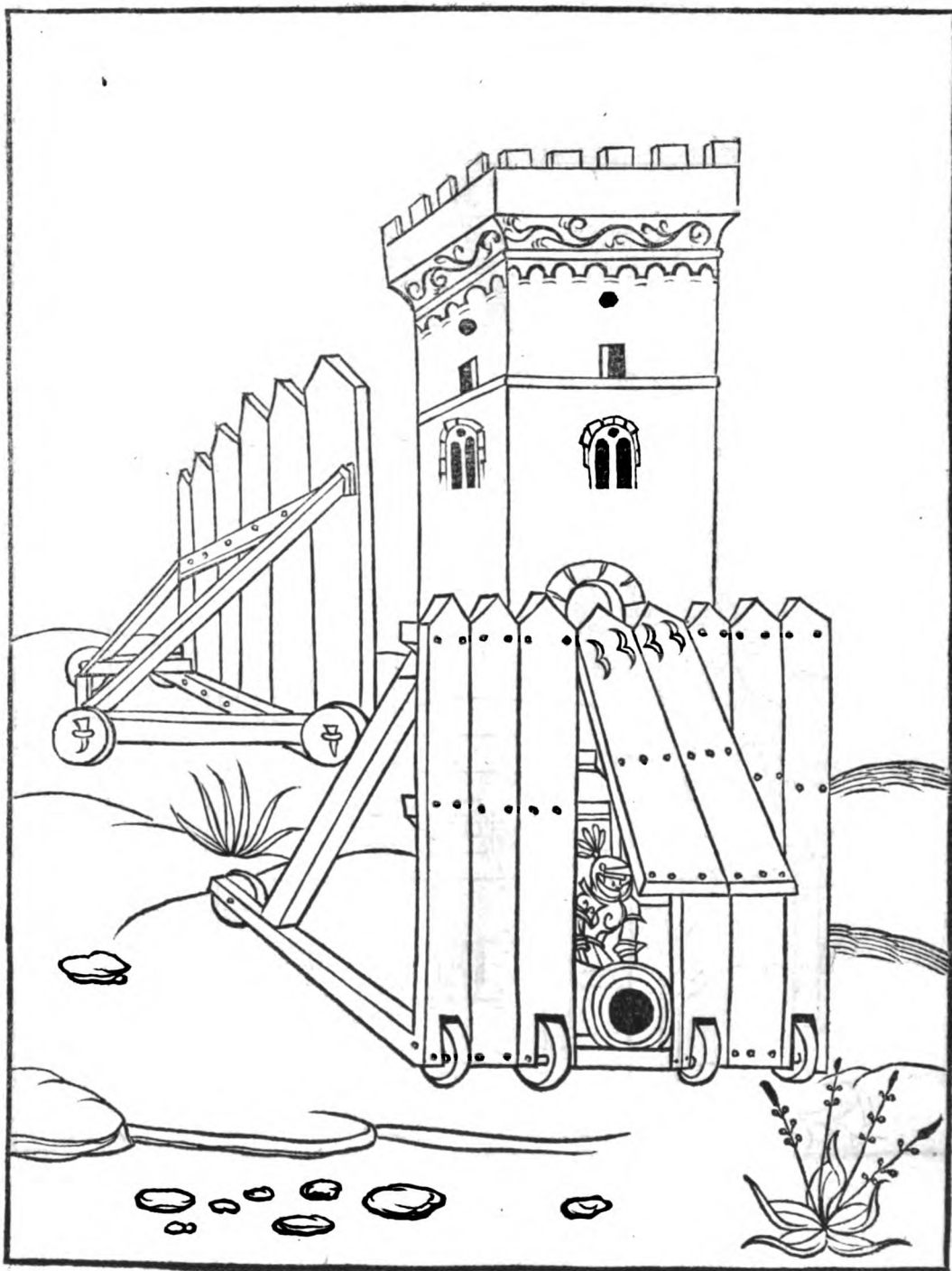

Pons pro defensione.

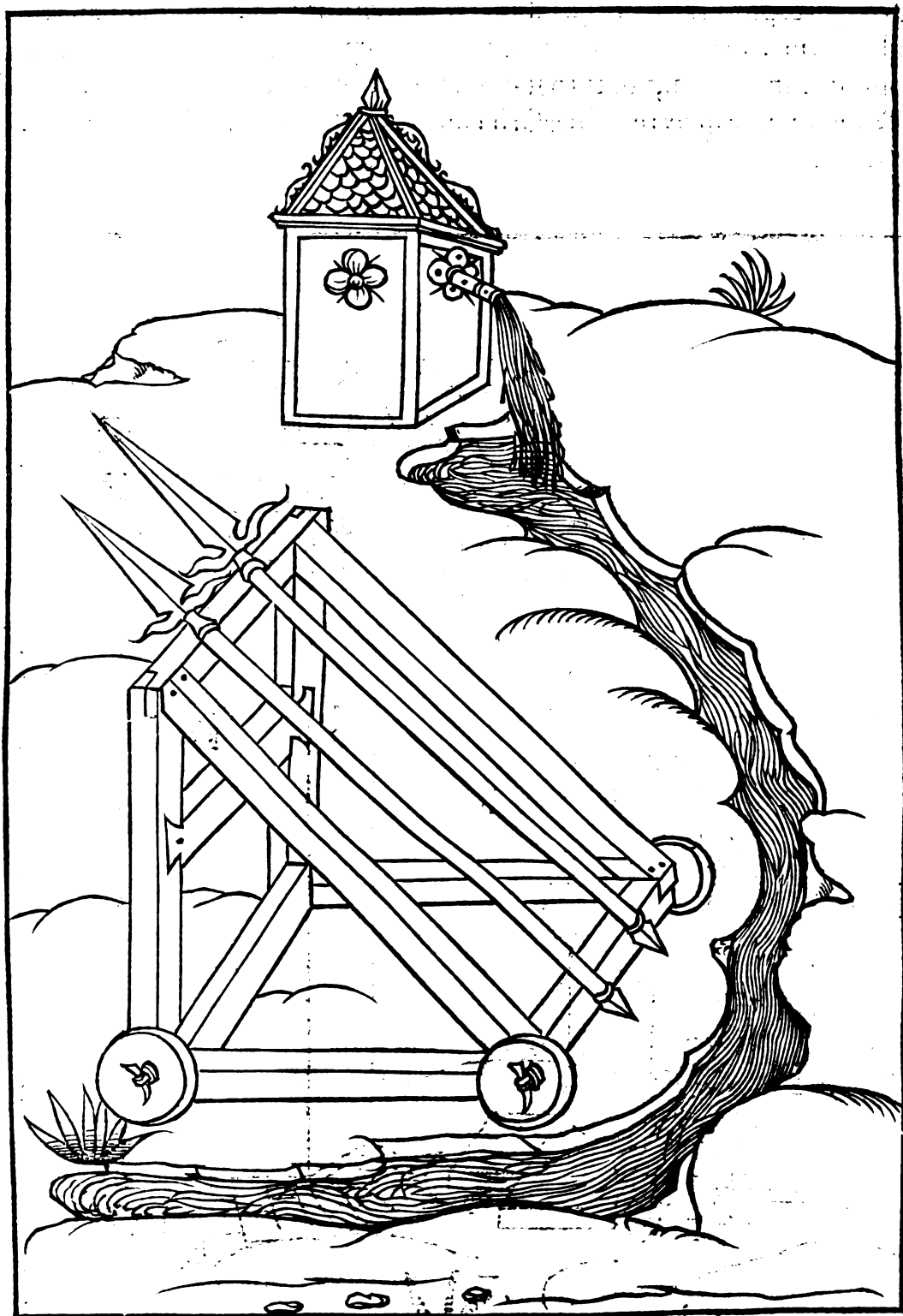

X ii

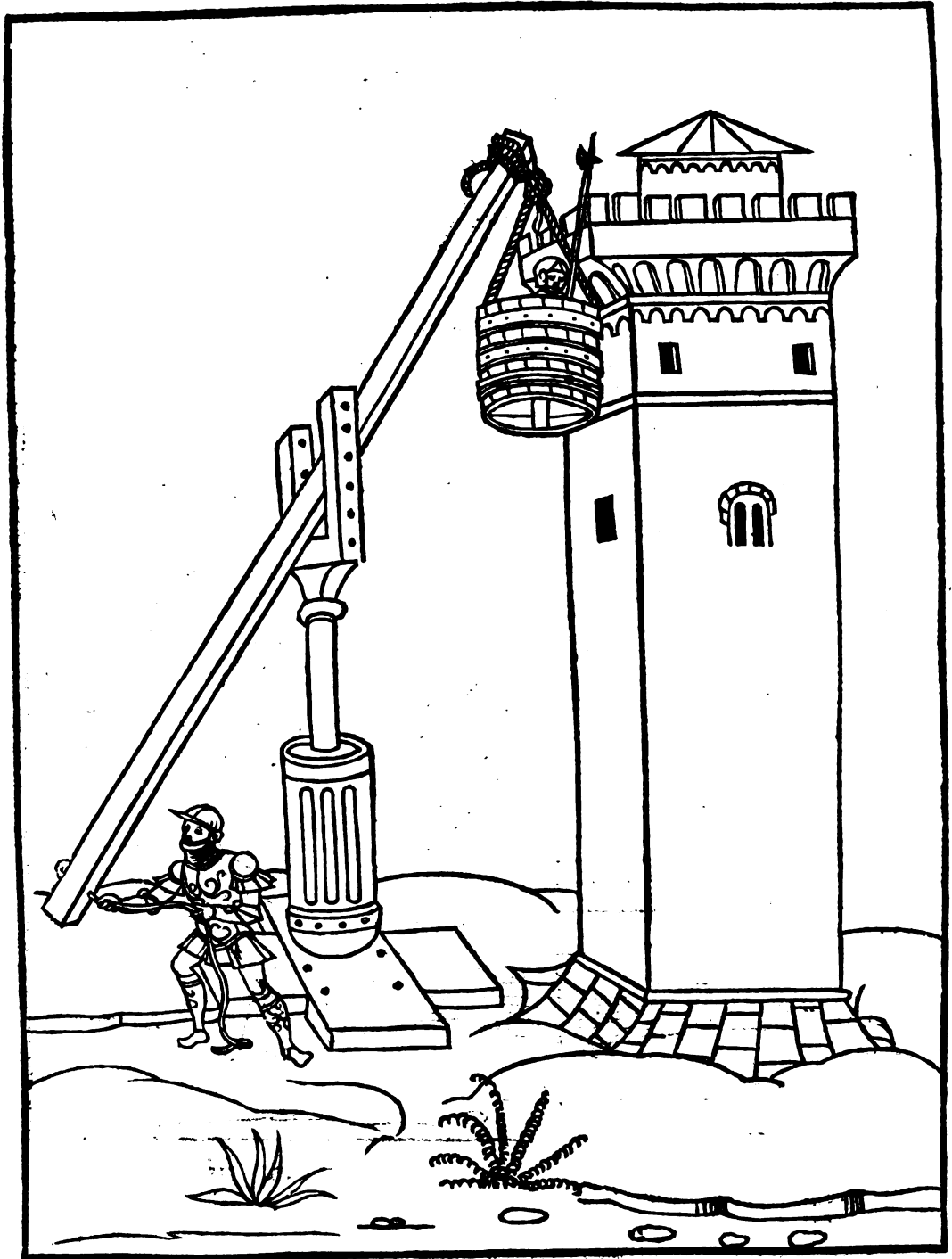
Plutei, crates è vimine sunt, quæ solebant opponi militibus opus facientibus, & appellabantur militares, nunc & tabulæ quibus quid præsepitur eodē nomine dicuntur: hi è vimine sunt, & ciliciis, vel coriis crudis proteguntur, trinisq; rotulis consistunt, quarum vna in medio, duæ in capitibus apponuntur, vt in quacunque vis parte admoueri more carpenti possint. Hos pluteos obsidentes muris applicant, eorum munitione protecti, sagittis siue fundis, vel missilibus defensi res omnes de propugnaculis ciuitatis exturbant, vt scalis ascendendi facilius detur occasio.

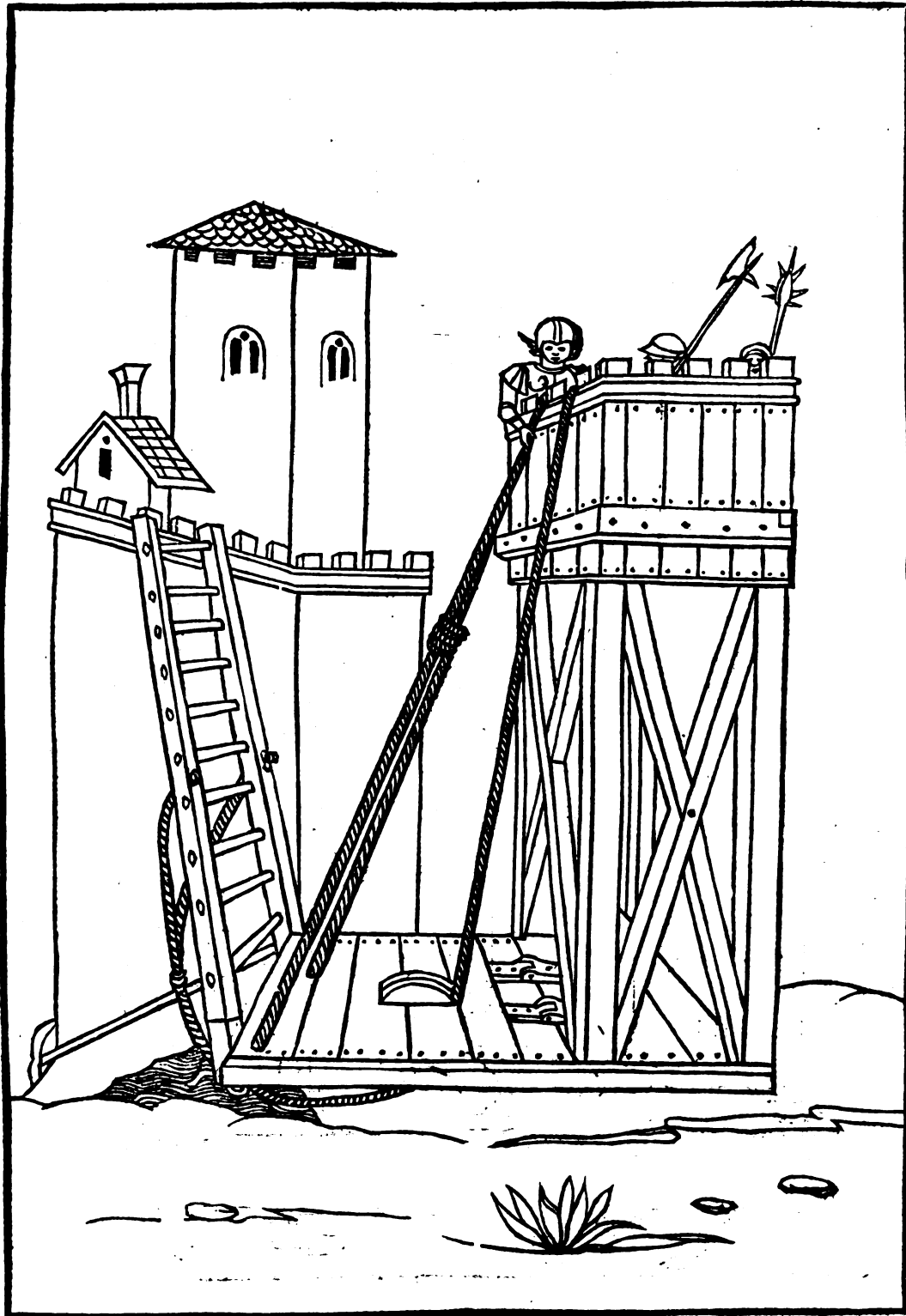
Instrumentum angusti loci, eundi hostibus obuiam velint nolint, cui ponē
stet funditorum sagittariorumq; tela missilia spargentium manus.

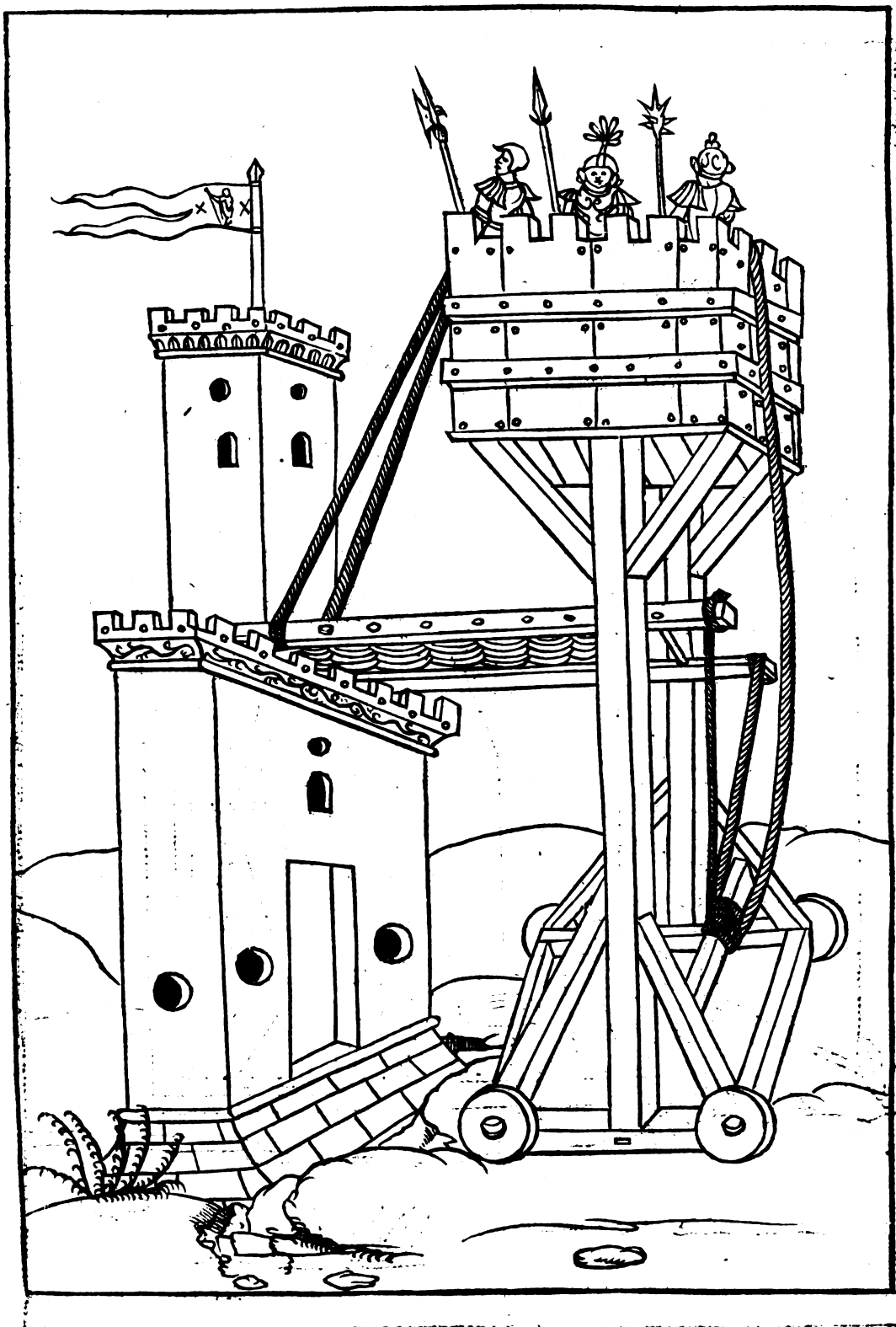
Telonum dicunt à longitudine quotiens vna trabs in terram præalta defigitur, quum in summo vertice alia transuersa trabs longior, dimensa medietate connectitur, eo libramento vt si vnum caput dimerferit, aliud erigatur. In vno ergo capite cratibus siue tabulatis contextitur machina, in quam pauci collocantur armati: tunc per funes attracto depressioque alio capite, eleuati imponuntur in murum, vbi tuto stantes, & hostibus nocere, & prospicere possint, & renunciare quas res aduersarii conentur efficere. Telonis autem forma hæc est.

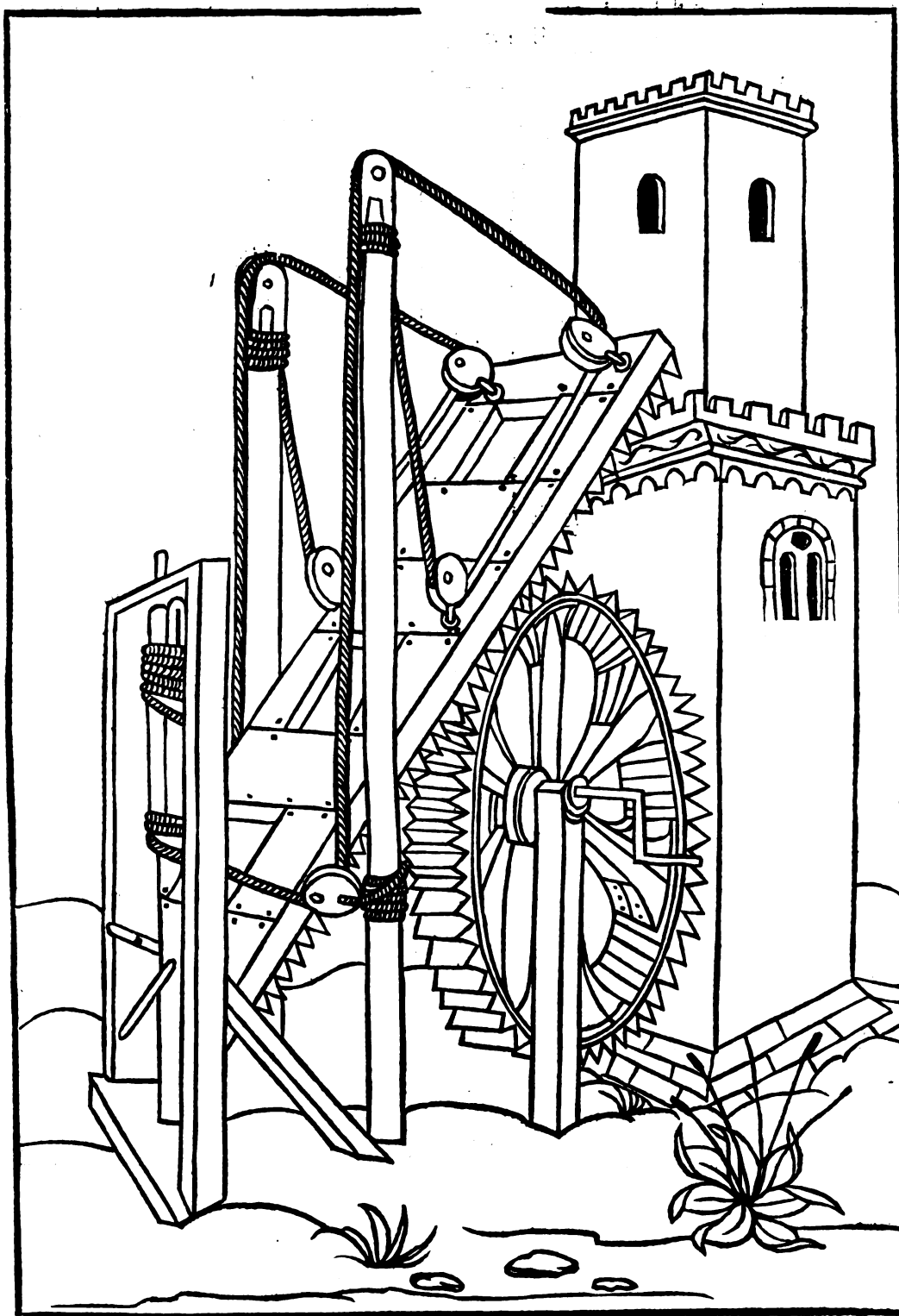
Sambuca, dicitur ad similitudinem citharę vel organi machina, qua vrbs oppugnatur. Nam quemadmodum in cithara vel organo chordę sunt, ita in trabe quę iuxta trabē ponitur funes sunt, interdumq; de superiori parte turriculę pontem laxant trocleis vt descendant ad murum, statimq; de turri exeunt bellatores, & per eam transeuntes, mœnia vrbs inuadunt.

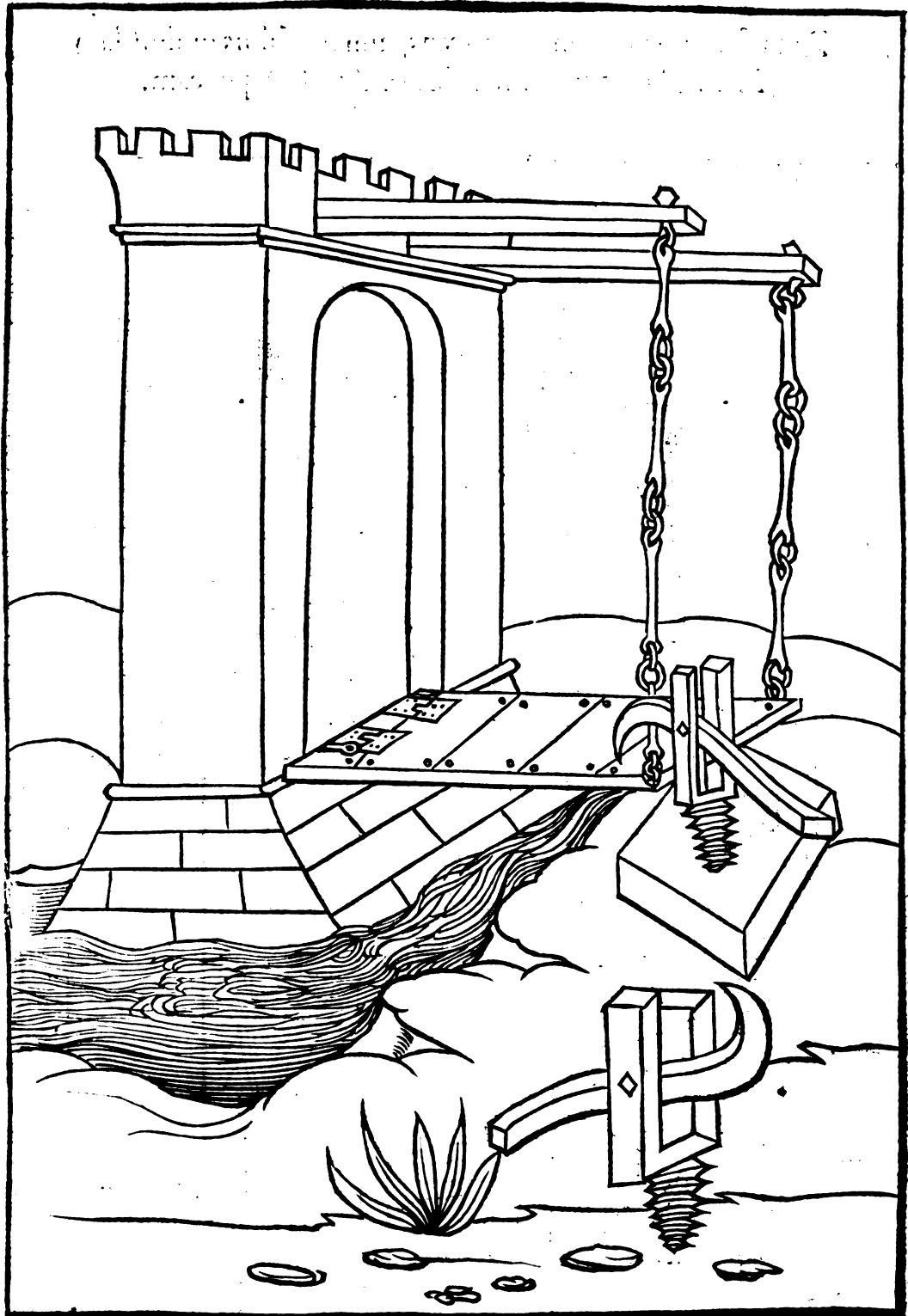

Exoſtra pons dicitur qui de turri lignea in murum repentè producitur. Factus eſt duabus trabibus ſeptuſque vimine, quem ſubitò prolatum inter turrem murumque conſtituunt, & per eam egredientes machinam bellatores in ciuitatem tranſeunt, & muros occupant.

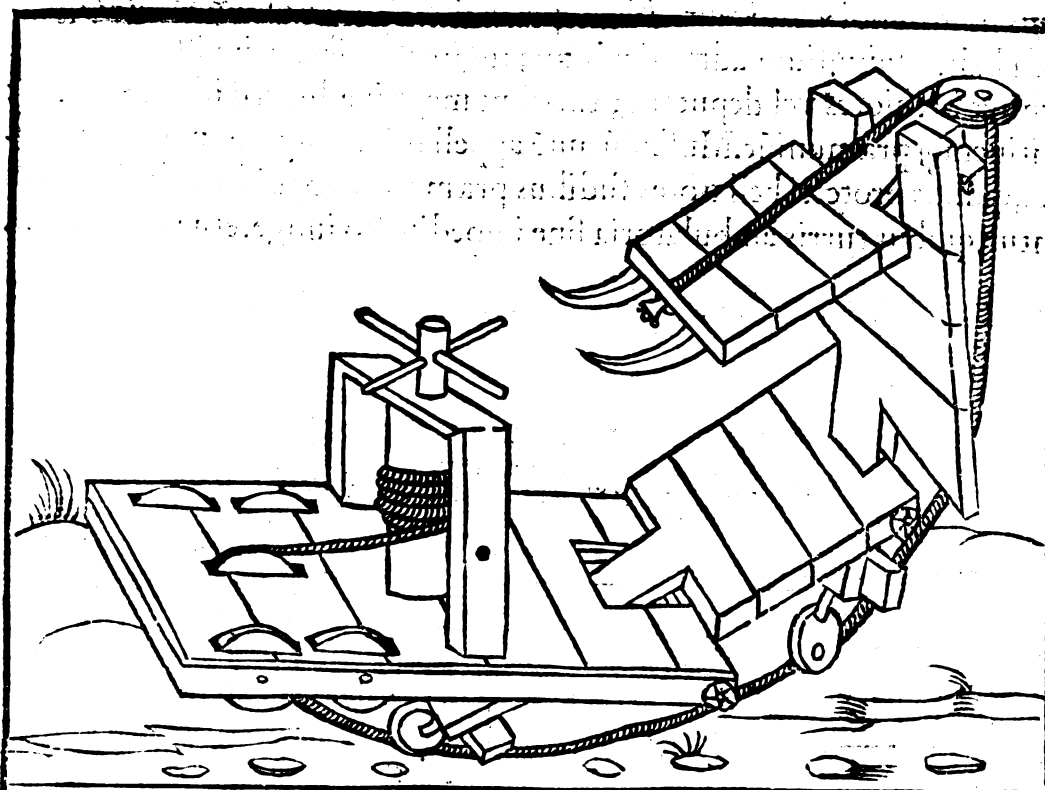
Rota dentata pontem producens, cum gradibus quibusdam
intus ad motum & hominum ascensum per eam.

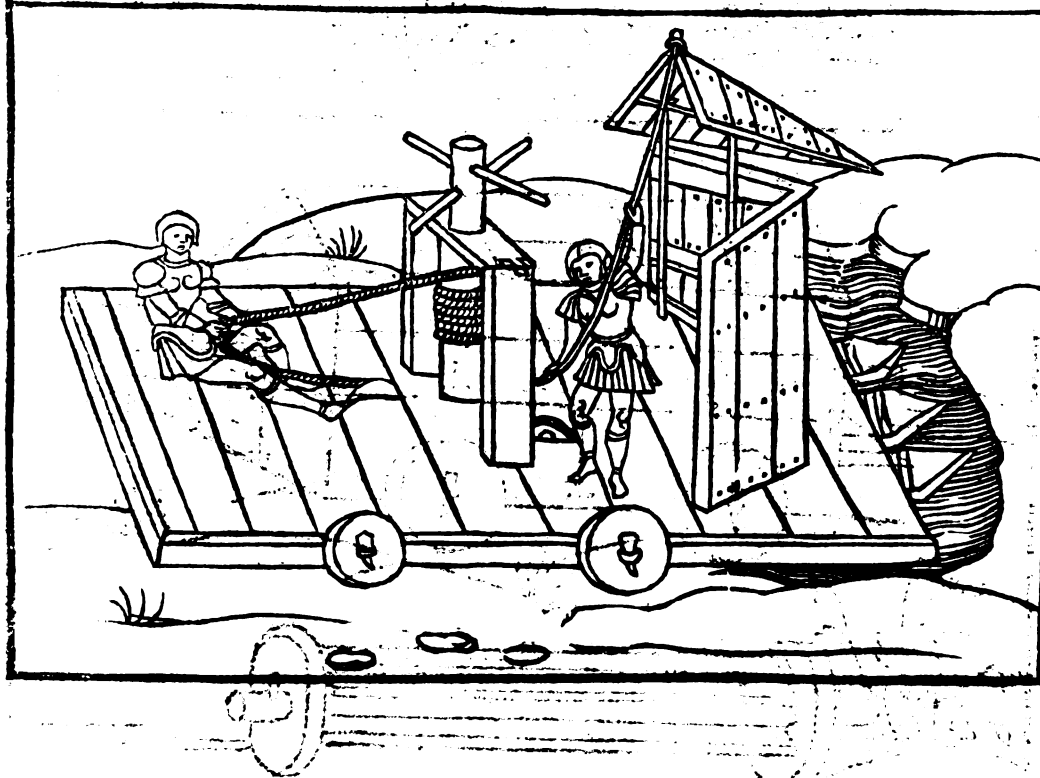

Terebra ferrea sistendi pontis versioq; in ipsius casu quo minus erigatur in sublime hostibusq; prohibeatur vrbis ingressus.

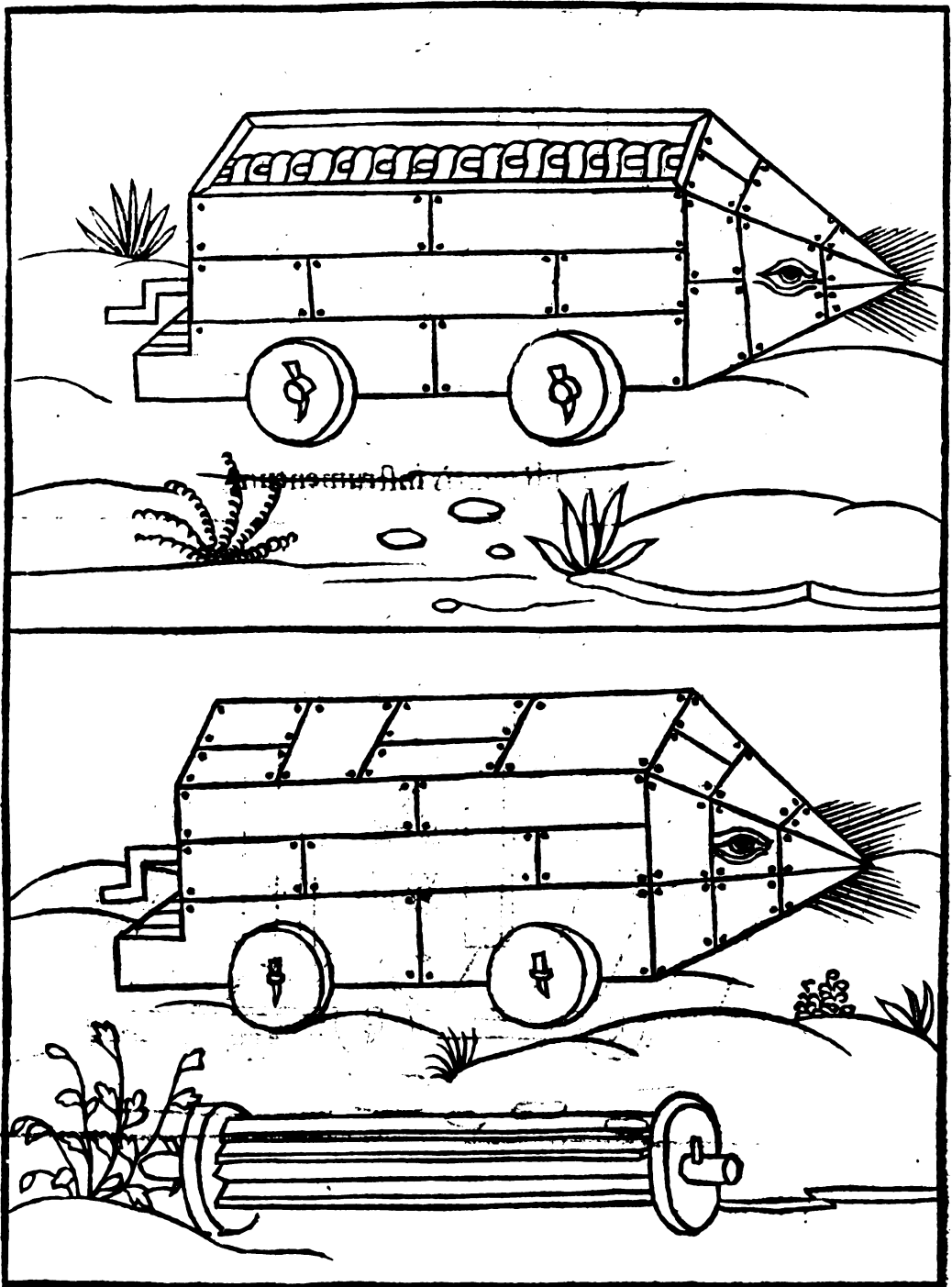
Erigendi pontis instrumentum.

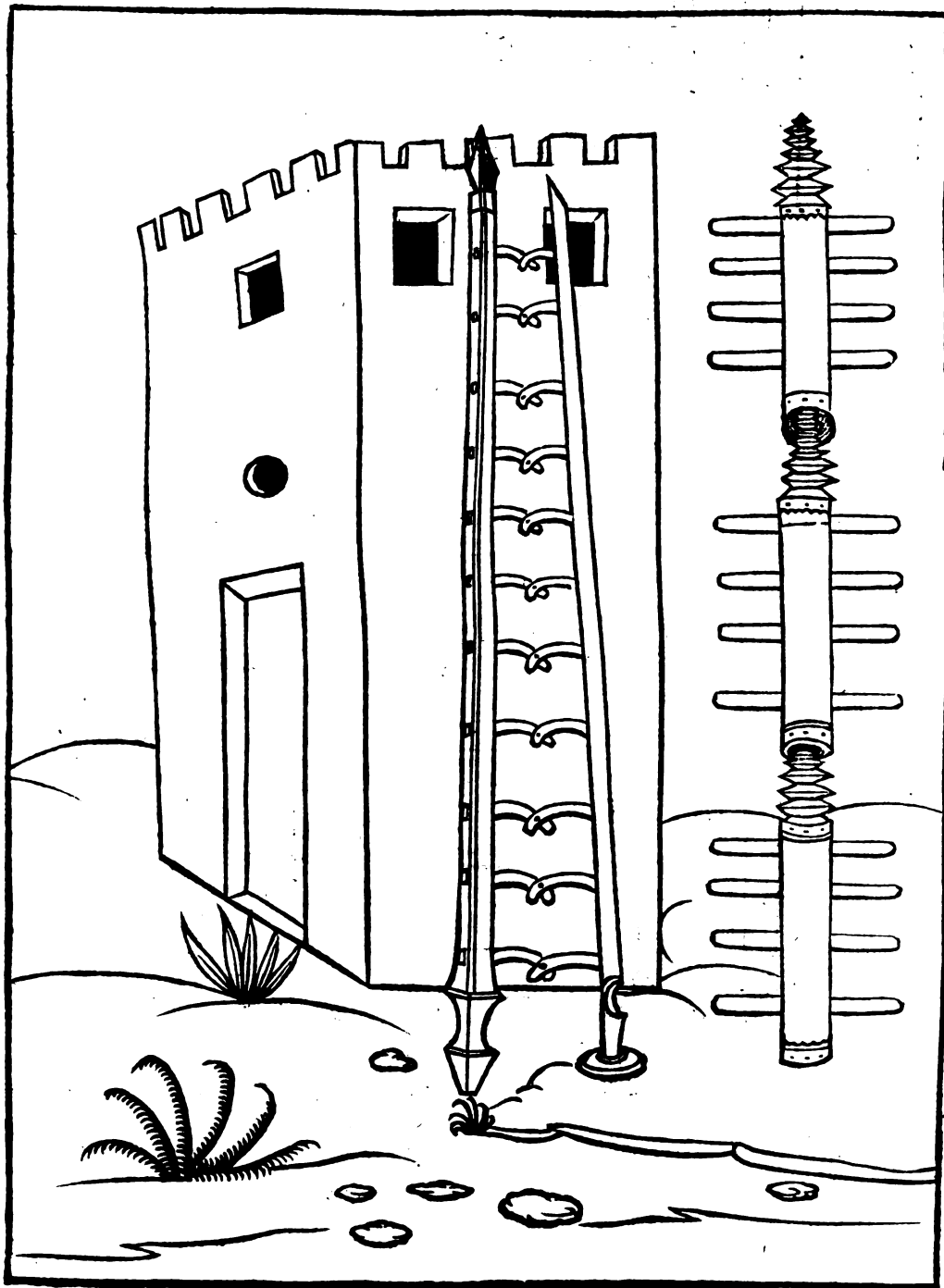
Producendi pontis instrumentum.

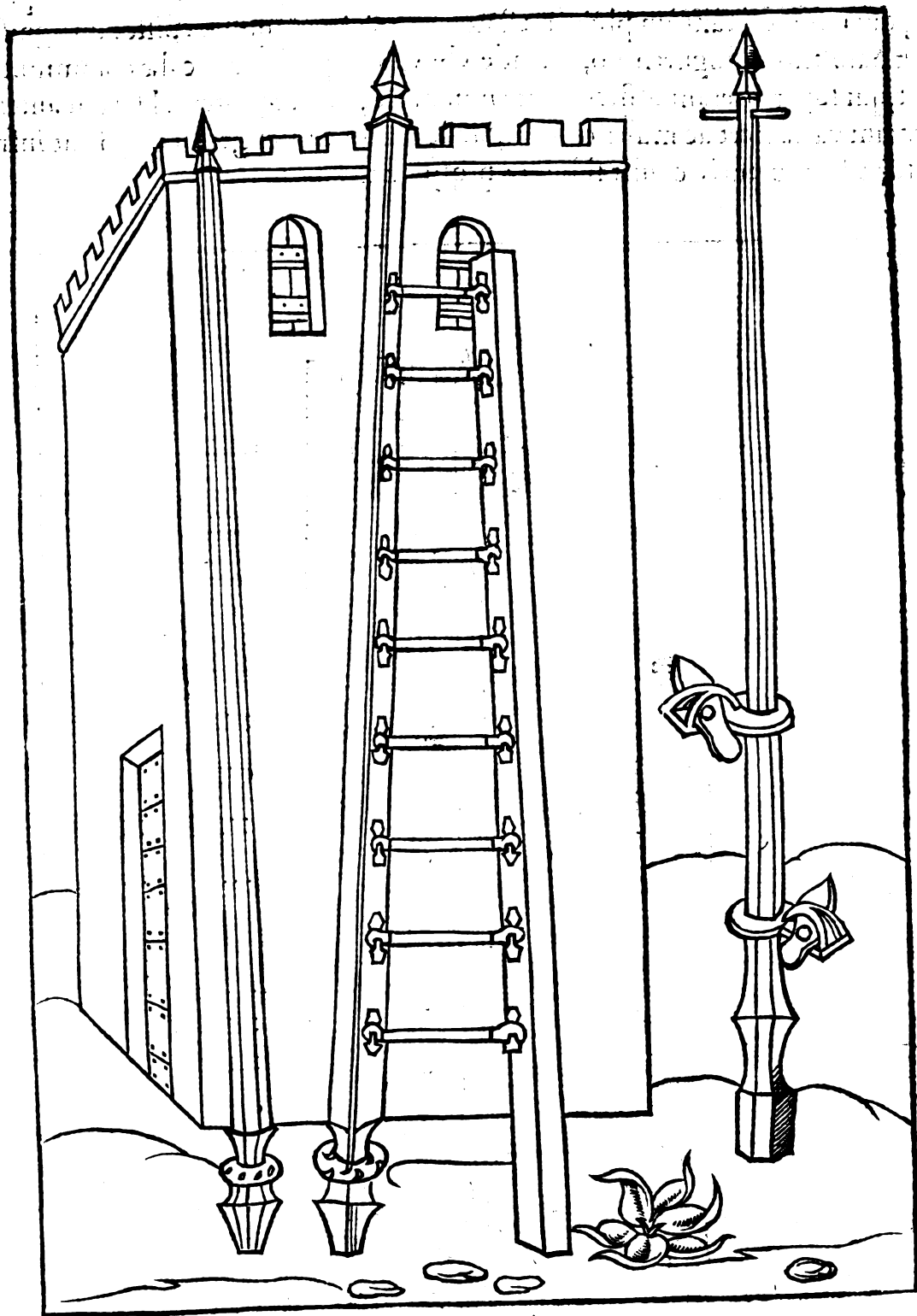

Musculus cuniculo fit similis, quo murus præfoditur, ex quo & appellatur, quasi murusculus: vel musculi, ut inquit Vegetius Renatus, à marinis belluis nomen sibi vendicant. Nam quemadmodum illæ quum minores sint, tamen balenis auxilium adminiculumque iugiter exhibent, ita isti quum sint machinæ breuioræ vel deputatæ, turribus magnis aduentu illarum parant viâ itineraque præmuniunt. Musculum autem appellauit antiquitas machinas minores, quibus protecti bellatores sudibus præmunitas oppidorum fossas demolirentur, quibus turris ambulatoria sine impedimento iungeretur ad murum.

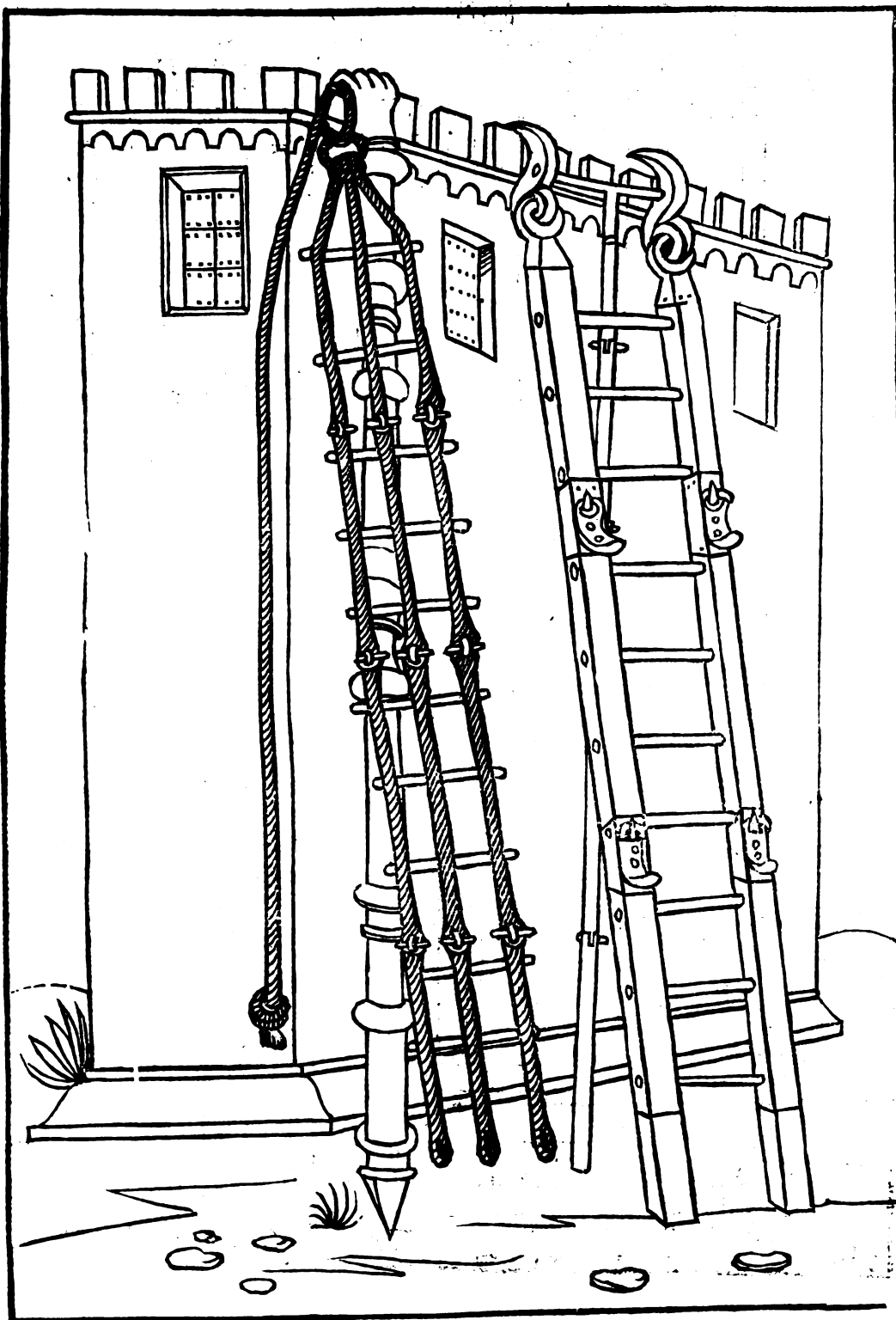

Scala licet à quibusdam singulariter vsurpetur, & sacris inditeris, in libro Genes. Vidit Jacob scalam, scriptum sit: scalæ tamen secundū Varronē, Quintilianum, & Focam dicuntur propriè, aut Latine magis, siue vnæ sint, siue plures, quia numeri tantum pluralis est nomen, vt literæ quum epistolam significant. Salustius in Iugurthino, Deinde vbi vnæ atque altera scalæ comminutæ sunt, qui superstiterant afflicti sunt: non dixit, vna atq; altera. Harum autem formam variâ licet ac multiforem, facile quisque intellget, si quæ sunt infra ieturæ lineamentis oculis subiecta, prospiciet.

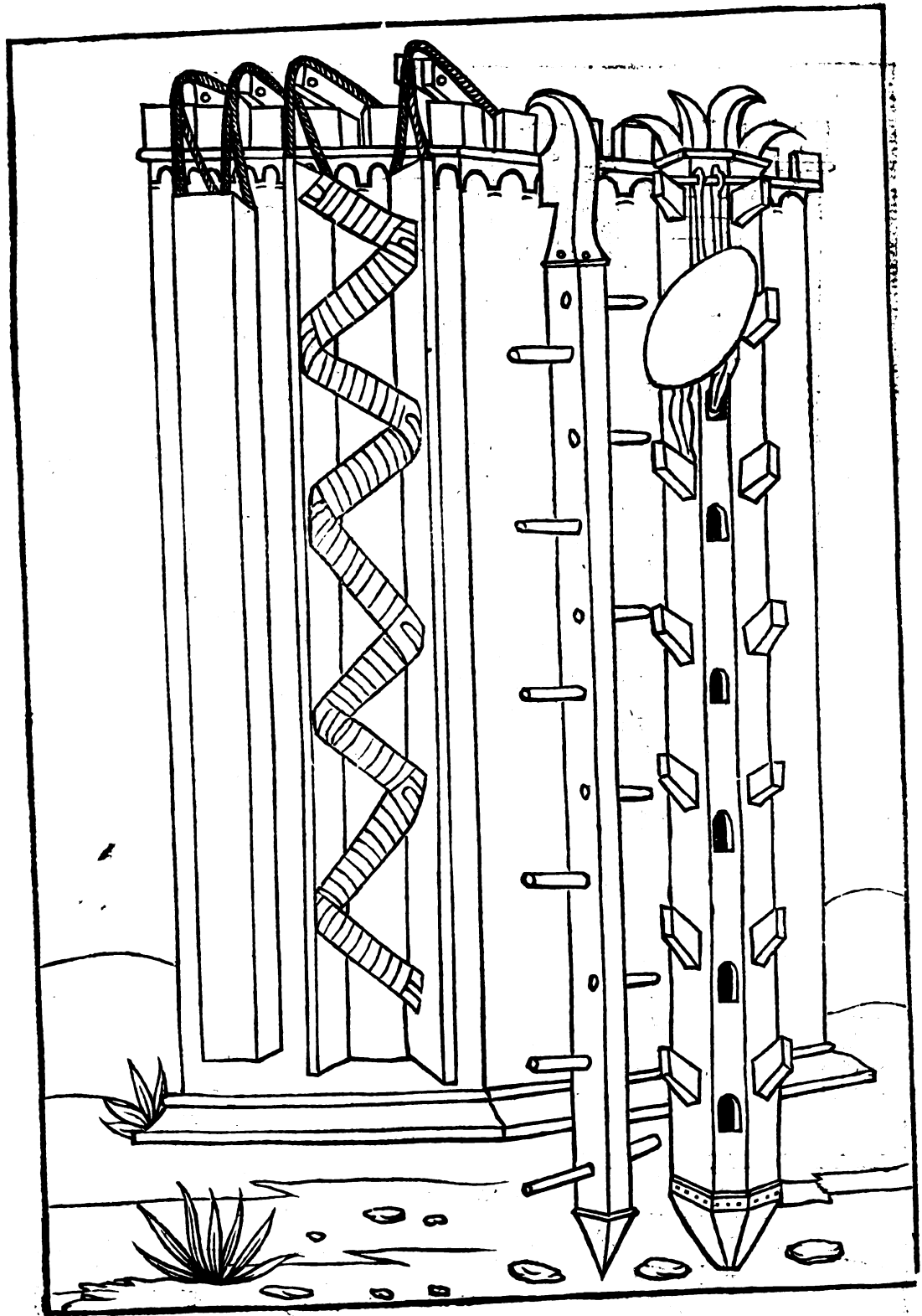

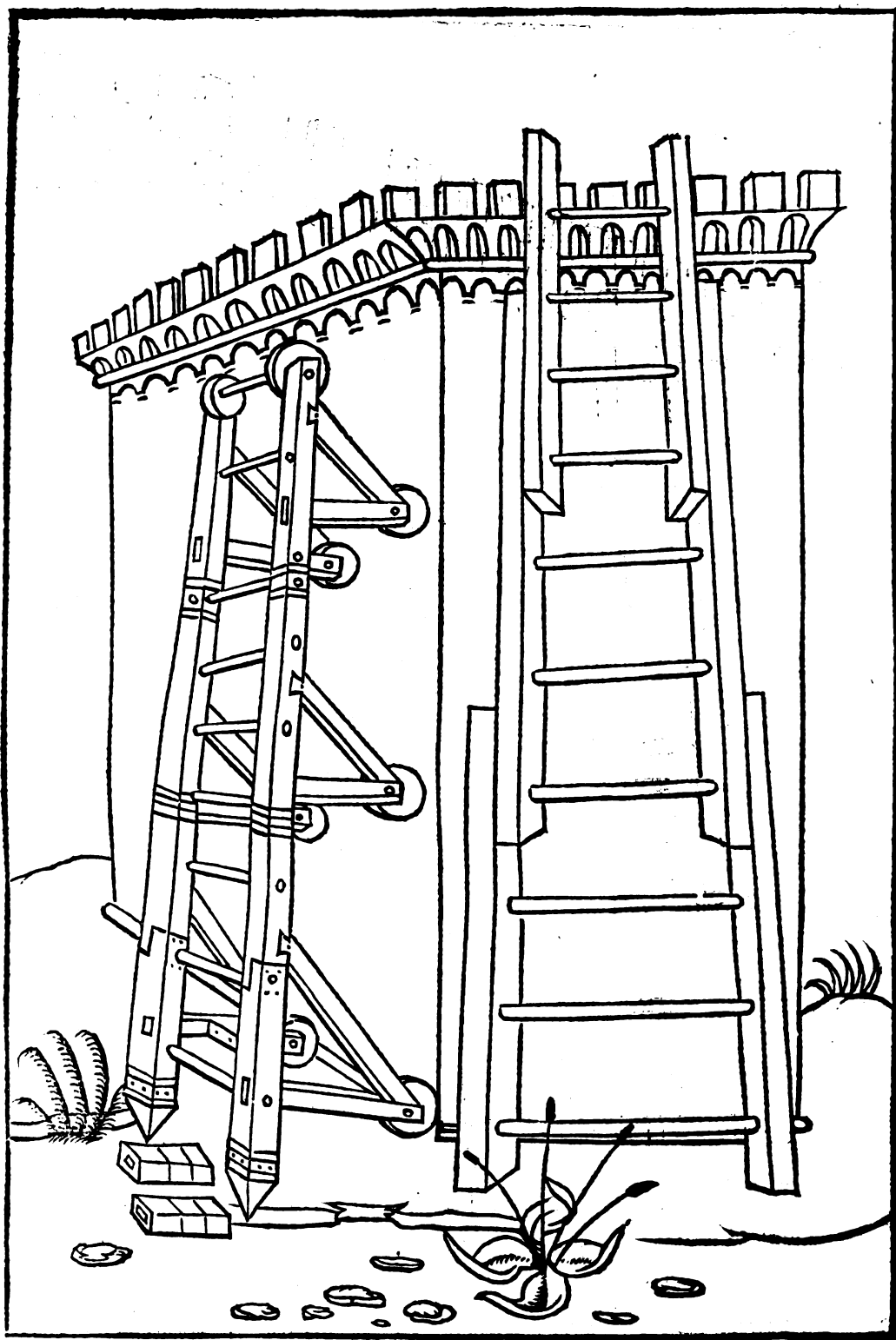

Alia scalæ disiunctæ.

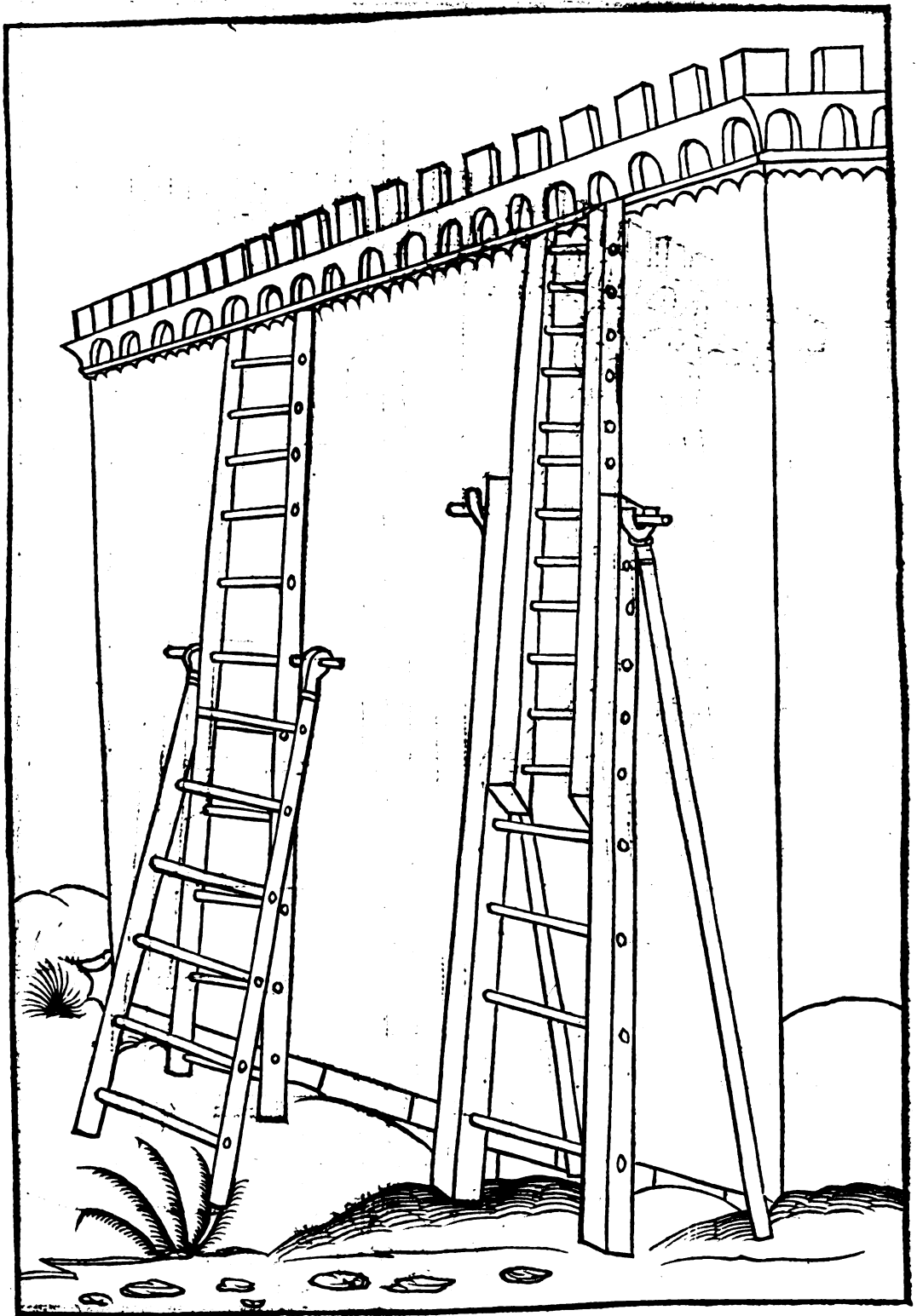

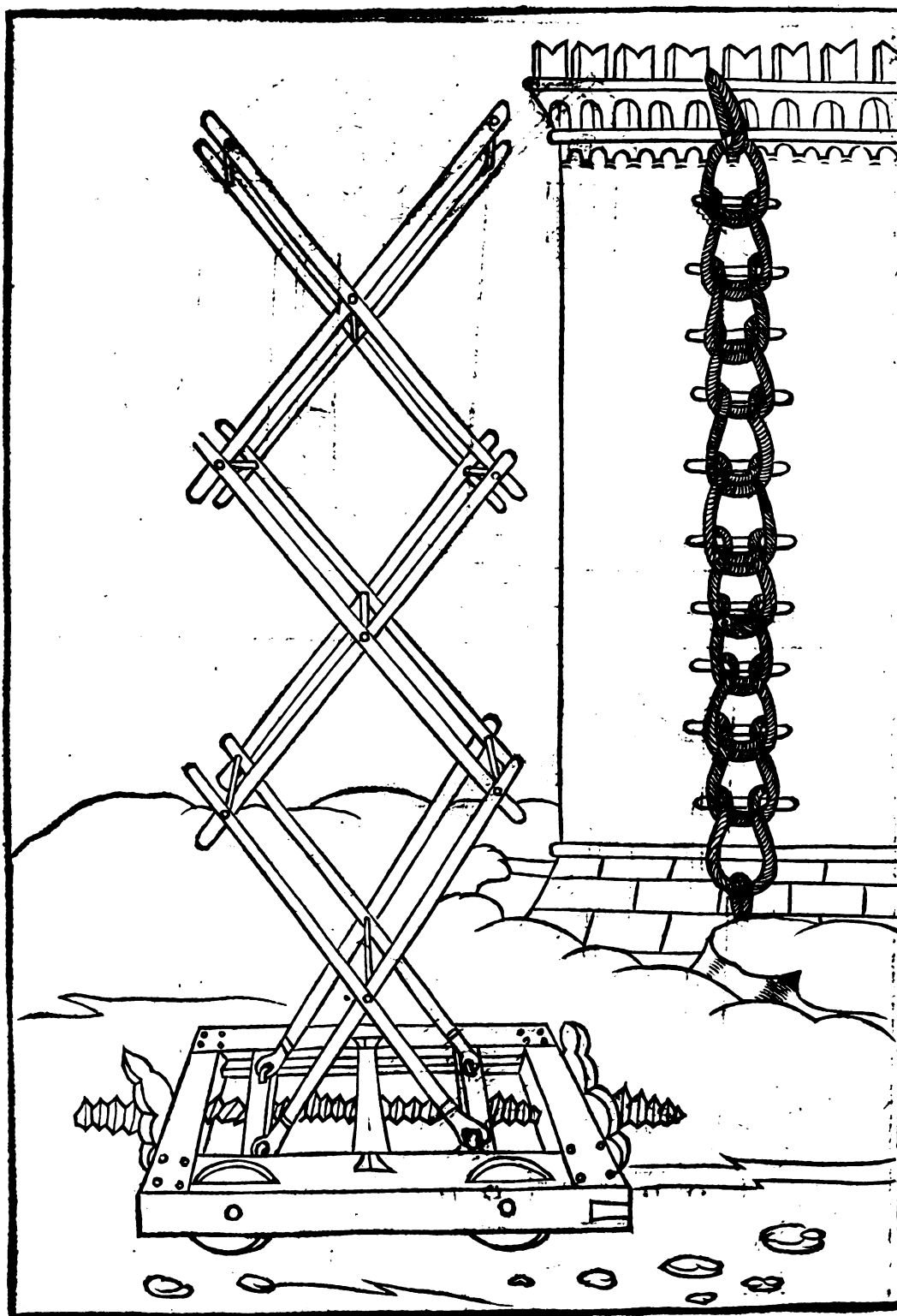
Y ii

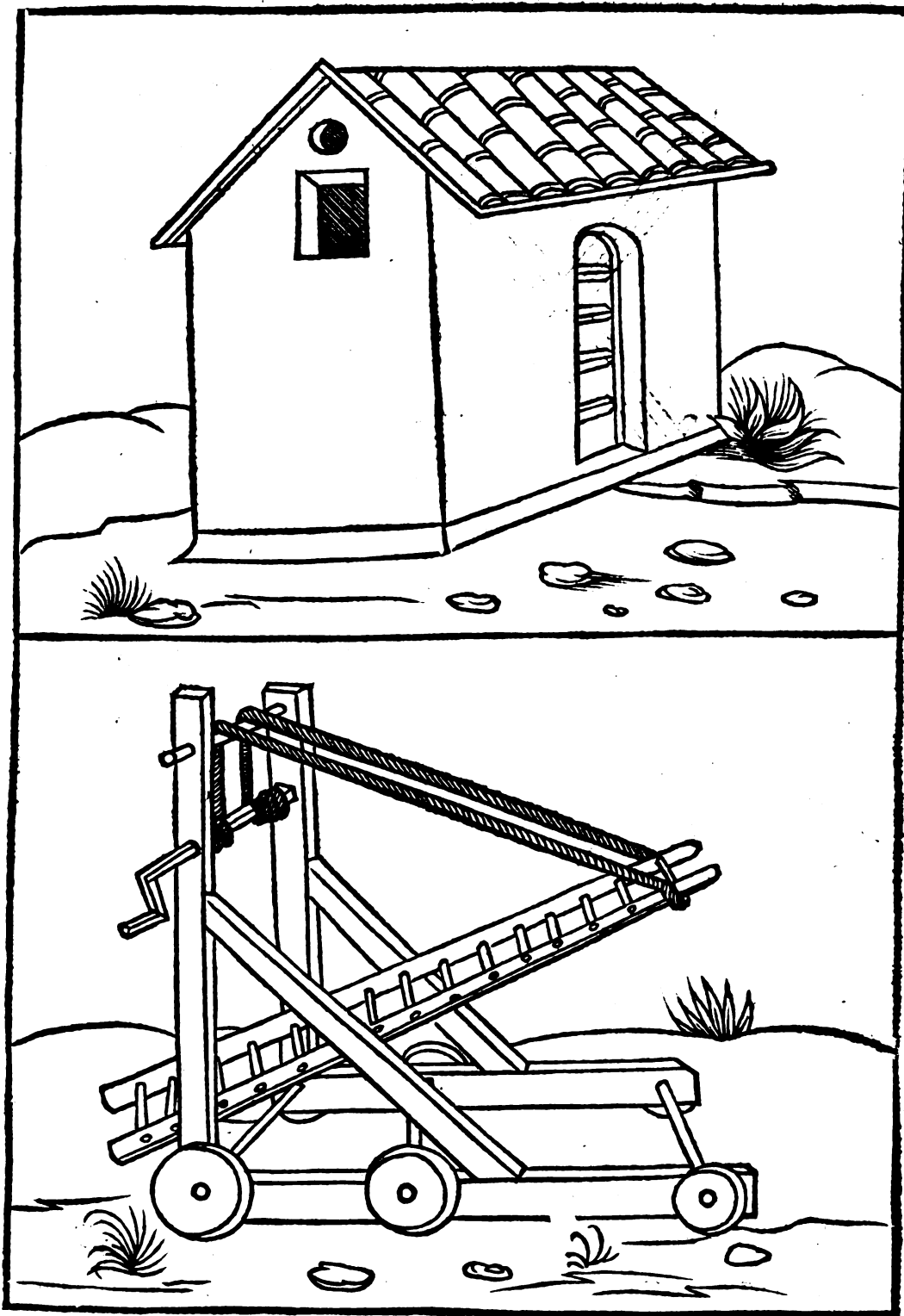

Y iii

Aliud genus scalarum quod rotis & cantho vehitur.

Bombarda, vt vulgo dicitur, metallica machina est, quæ ignis incendio & sulphureo puluere, immo tartareo magis, glandes æneas, flammeasq; pilas, & globosa grauioraq; saxa conuoluens, horridono fragore ac tonitru longè latèq; iacet, muros vrbiũ quatiens, & obstantia quaq; demoliens, Archimedis, vt putatur, inuentũ, eo tempore quo Marcellus Syracusas obsidebat, vt suorum ciuium libertatem tueretur, patriæq; excidiũ vel auerteret, vel differret, & quo nostri temporis duces ac Imperatores vt liberos populos, vel iugo, vel excidio premat, vtuntur. Hoc autem nomẽ Bombarda apud idoneos Latinæ linguæ scriptores nusquam inuenio, quamq; huiusmodi nominis impositio à sonitu tracta mihi nequaquam videatur absurda. Quid enim aliud est Bombarda quàm bõbus siue bombizatio quẽdam ardens? Sed nolim eiusdem dictionis originẽ aliquam ab alijs doctissimis intactam scriptoribus pertinaci nimis sensu atq; iudicio asserere, ne cui forte videar argutior: id autem audacter dixerim, balista, vel tormenti, vel machine appellatione contineri. Balista enim à Græco verbo *βάλλω* deducitur, quod Latinè dicitur iacio. Quicqd igitur, siue saxa iacit, siue sagittas, rectè balista potest appellari. Nonius Marcellus, Balistæ sunt maiora saxa & grauiora quibus iaciuntur. Victruuius lib. x. arch. Sed tamẽ nulla balista perficitur, nisi ad præpositam magnitudinem ponderis saxi, quod id organum mittere debet. Orosius lib. iii. historiarum, Regulus bellum Carthaginensẽ sortitus, iter cum exercitu faciens, haud procul à flumine Bragada castra constituit: vbi quum plurimos milites aquandi necessitate ad flumẽ descendentes serpens miræ magnitudinis deuoraret, Regulus ad expugnandam bestiã cum exercitu profectus est, sed nihil in tergo eius proficientibus iaculis, atque omni telorum ictu irritò, quæ per horrendam squamarum cratẽ quasi per obliquã scutorum testudinem labeantur, mirũque in modum ne corpus læderent ipso corpore pellebantur, quũ insuper magnã multitudinem morsu comminui, impetu proteri, halitu etiã pestifero exanimari videret, balistas deferri imperauit, per quas murale saxum spingẽ eius incussum compagem totius corporis soluit. Valerius Maximus de eodem serpẽte lib. i. Quum telorum iactu perforari nequiret, ad vltimum balistarum tormentis vndiq; petitam, silicum crebris & poderosis verberibus procubuisse. Ouidius de tristibus libro primo.

Nec leuius tabulæ læterum feriuntur ab vndis,

Quàm graue balistæ mœnia pulsat onus.

Idem in nono metamorph.

Nec leuius pulsata sonat quàm ferreus olim,

Quum

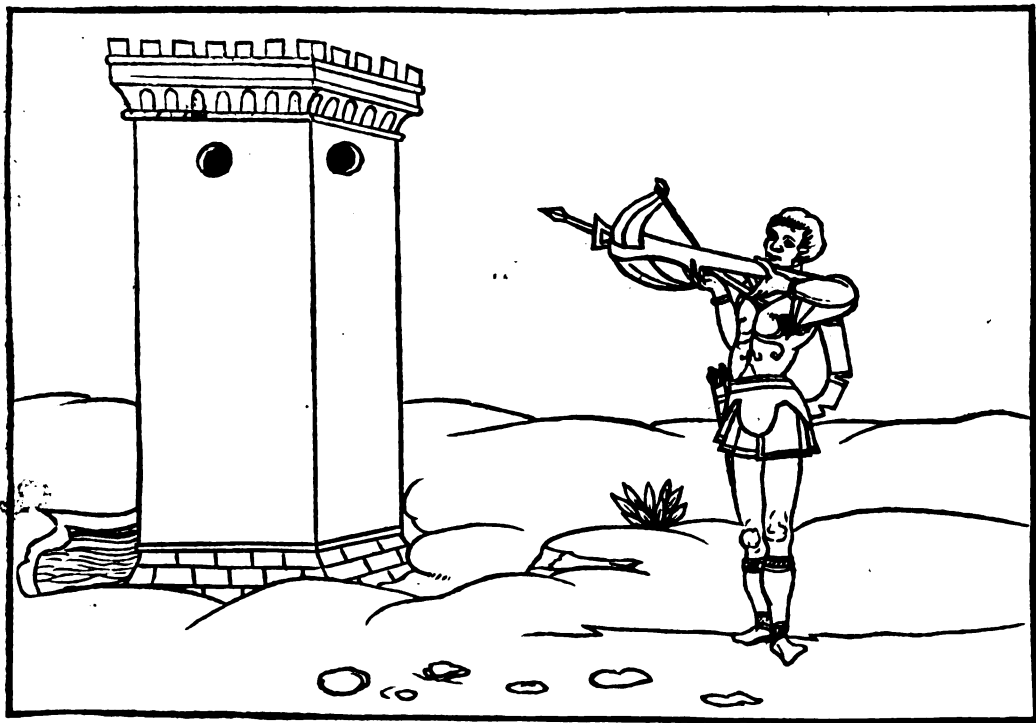
Quum laceras aries balistâque concutit arces.

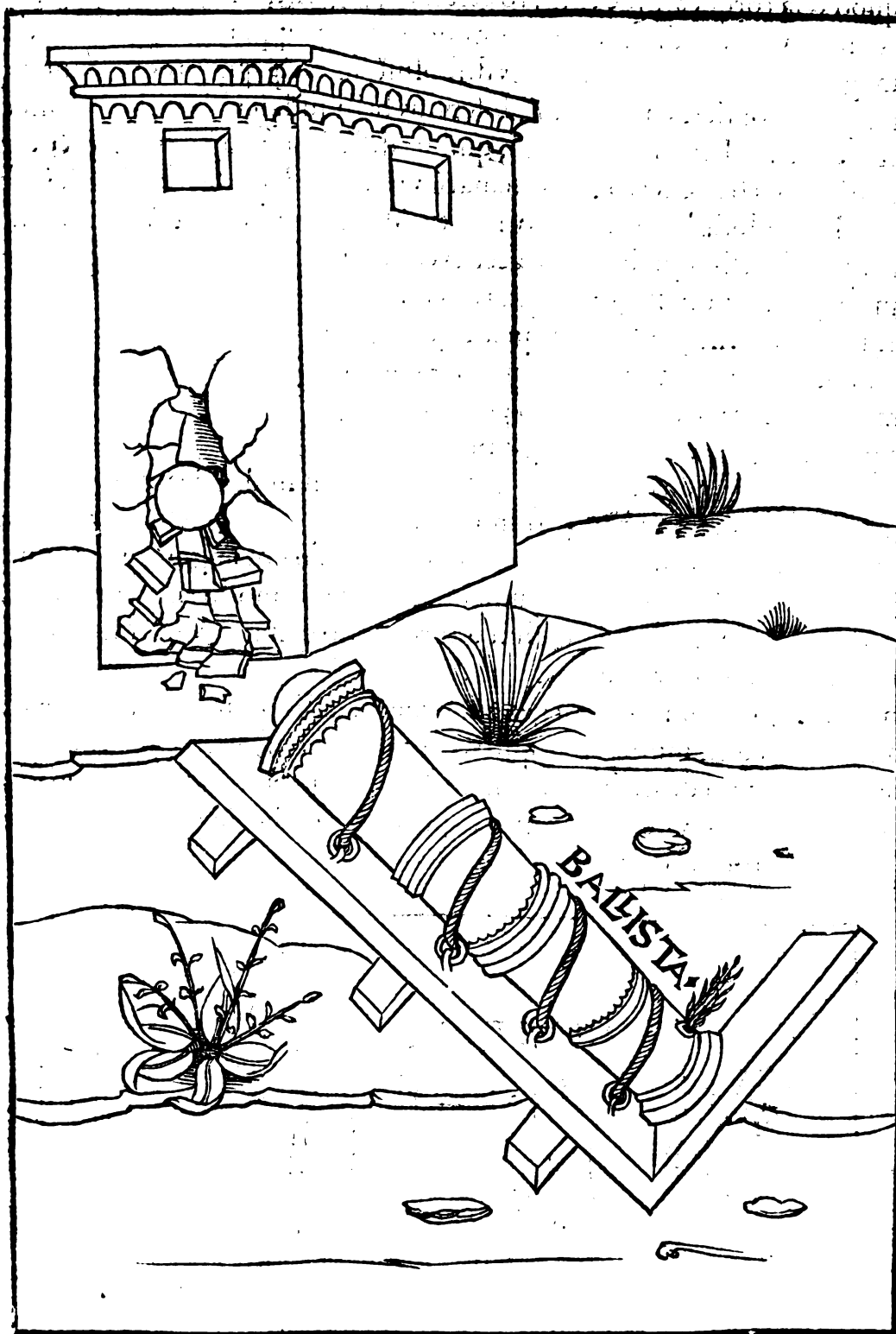
Seneca quæst. natur. libro secundo, Nam balistæ quoq; & scorpiones tela cum sono expellunt, sicq; non imitabile fulmen, vt Maro inquit, humana rabies, quodam magno auctore teste, imitata est. Quod autē sagittas iaciat balista, auctor est Ammianus Marcellinus, rerum gestarum. xxiiii. Assistit, inquit, artifex cōtemplabilis, & subtiliter apponit in temonis cauamine sagittam ligneâ spiculo maiore conglutinatam, & cū ad extremitatem neruorum acumen venerit summum, percita interno pulsu à balista ex oculis auolat, interdum nimio ardore scintillans, & euenit sæpius vt antequā telum cernatur, dolor letale vulnus agnoscat. Idem xxv. Tum aptatæ ligneis sagittis balistæ, flexu, stridore torquebantur, creberrima spicula funditâtes. Hieronymus libro primo contra Iovinianum, Balista quanto plus retrahitur, tanto fortius emittitur.

Lucanus in secundo,

Tortâque per tenebras validis balista lacertis
Multifidas iaculata faces.

Hanc & Græci in fine addêtes βάλιστῶν dicūt, quam et Syrophœnicas inuenisse vi. natur. histo. Plinius auctor est. Ancon autem antiquissimus historiarum auctor scribit pulsum à Ioue Saturnum fuisse in Græciam, vbi monstruosorum hominum exercitum congregauit, contra quem Iupiter Alpestrē partem occupans, balistarum vsum decuit. Proinde victoria potitus, fingitur à poëtis Iouē è cælo pepulisse, & Cretæ regno priuasse.

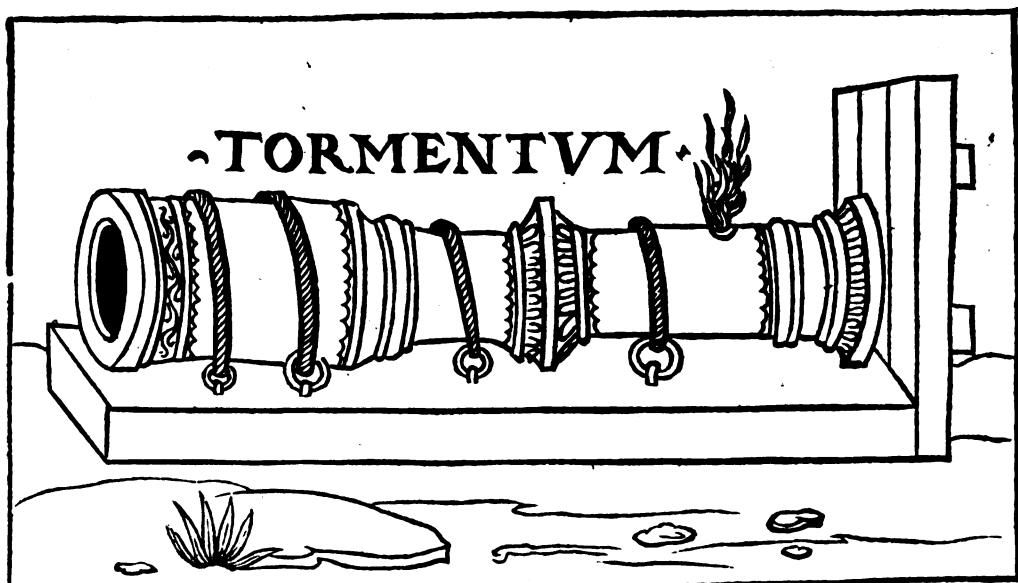

Tormenta, instrumenta bellica ad diruenda oppida euertendasq; vrbes, sic dicta, quòd tela torqueât, hoc est, gyro celeri saxa rotent, iaciant, & mittant. Liuius xxiiii. ab vrbe condita, Aduersus hunc naualem apparatus Archimedes variaz magnitudinis tormêta in muris disposuit, in easq; quæ procul erant naues saxa ingenti pondere emittebant. Iosephus belli Iudaici lib. vi. Habebant etiâ balistas CCC. & L. tormêta saxorû, quibus difficiliorem aggerû extructionem Romanis efficiebât. Cicero Antonianarû viii. Quid? ille faceret inducias? ante consules oculôsque legatorum, tormentis Mutinâ verberauit. Virg. in vndec. Continuò aduersis Tyrrenus & acer Aconteus
 Connixi incurrunt hastis, primique ruinam
 Dant sonitu ingenti, perfractaq; quadrupedantum
 Pectora pectoribus rumpunt, percussus Aconteus,
 Fulminis in morem aut tormento ponderis acti,
 Precipitat longè & vitam dispergit in auras.
 Murali concita nunquam

Idem in duodecimo,

Tormenta sic saxa fremunt, nec fulmine tanti
 Desultant crepitus.
 Seneca quæst. natur lib. ii. Nubium intra se cõpressarum angustię medium spiritum emittunt, & hoc ipso inflammant ac tormenti modo eiiciunt. Tormenta etiam missilium instrumenta sunt à torquendo dicta. Virgilius ii. Georg. Itureos taxi torquentur in arcus.

Firmianus libro secundo cõtra gentes, Vrbe à Gallis occupata obsessi in Capitolio Romani cû ex mulierum capillis tormenta fecissent, ædem Veneri caluz consecrarût. Seneca de ira libro primo, Quum opus est concitatur remittiturque, non aliter quàm quę tormentis exprimuntur tela, in potestate mittentis sunt quantum torqueantur.

Machina tormentū murale vrbes labefaciens, & oppidorū mœnia . Tragicus in Thyeste, Admotis nihil est opus Vrbes sternere machinis Lōge saxa rotātibus. Valerius Max. libro quinto, Q. verò Metellus Celtibericū in Hispania gerens bellum, quū vrbē Centobricā obsideret, & iam admota machina partē muri, quæ sola cōuelli poterat, disiecturus videretur, humanitatē propinquæ victoriæ prætulit. Nam quum Rethogenis filios, qui ad eum transierat, Centobricenses machinæ ictibus obiecissent, ne pueri in conspectu patris crudelis genere mortis consumerētur, quanquam ipse Rethogenes negabat esse impedimento, quo minus etiam per exitum sanguinis sui expugnationem perageret, ab obsidione discessit. Quo quidem tam clementi factō, etsi nō vnius ciuitatis mœnia, omnium tamen Celtiberarū vrbium animos cepit, effecitq; vt ad redigendas eas in deditionem populi Romani nō multis sibi obsidionibus opus esset. Seneca Epist. lib. xvii. Multi inueniūtur qui ignē inferant vrbi, qui inexpugnabilia sæculis, & per aliquot ætates tuta prosternāt, qui equum arcibus aggerem attollant, & muros, in miram multitudinē adductis arietibus ac machinis, quassent. Idem decimo quarto, Philosophia circūdanda est inexpugnabili muro, quem fortuna multis machinis laceffitū non transit. Plutarchus in vita Marcelli, Vt verò machinas instruxit Archimedes, varia missiliū genera & immensa magnitudinis saxa, incredibili fragore & celeritate iacula aduersum terrestres emittebat copias. Iosephus lib. iiii. belli Iudaici, Missaq; machinis saxa murorum minas auferebant, & frangebant angulos turrium . Virorum autem nulli tam fortiter constipati erant, vt non vsque ad extremam aciem saxi magnitudine & violentia sternerētur. Sciet autem aliquis huius machinæ vis quātum valeat, ex his quæ illa nocte contigere, In muro cuidam ex circumstantibus Iosippo caput auulsum est, eiusque ad tertium stadiū veluti funda excussa caluaria . Interdiu quoq; prægnātes fœminæ icto vtero ad dimidium stadium infans abactus est, tanta tormento vis fuit. Ergo machinis terribilior erat impetus & missilium strepitus . Idem in eodem libro sexto, Omnibusque agminibus contra excursus erant machinæ comparatę mirabiles, præcipue verò legioni decimæ: basilistæ verò vehementiores, & tormenta saxorū, quibus nō solum irruentes, sed etiam super murum stantes euertebantur. Nam & singula saxa ta lenti pondus æquabant, & vltra modum stadii torquebantur. Ictus autem non solum primis quos offendissent, sed aliquādo posterioribus quoque intollerabilis erat. Iudæi primo cauebant à lapidibus, quod erant candidi: nec tantum sono & fremitu noscebātur, sed claritudine prospiciebantur, denique speculatores in turribus præsidentes prædicebant quando impelleretur machina, saxū quæ feretur, patria lingua clamantes, Filius venit. Itaque prædicebant in quos

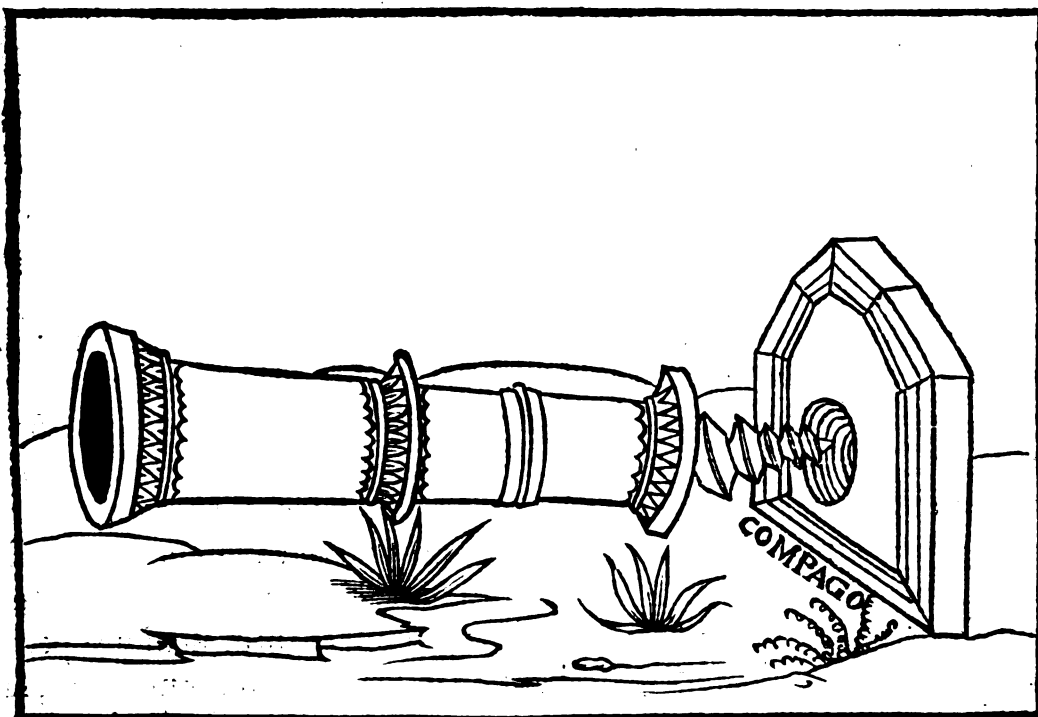
Z

veniret

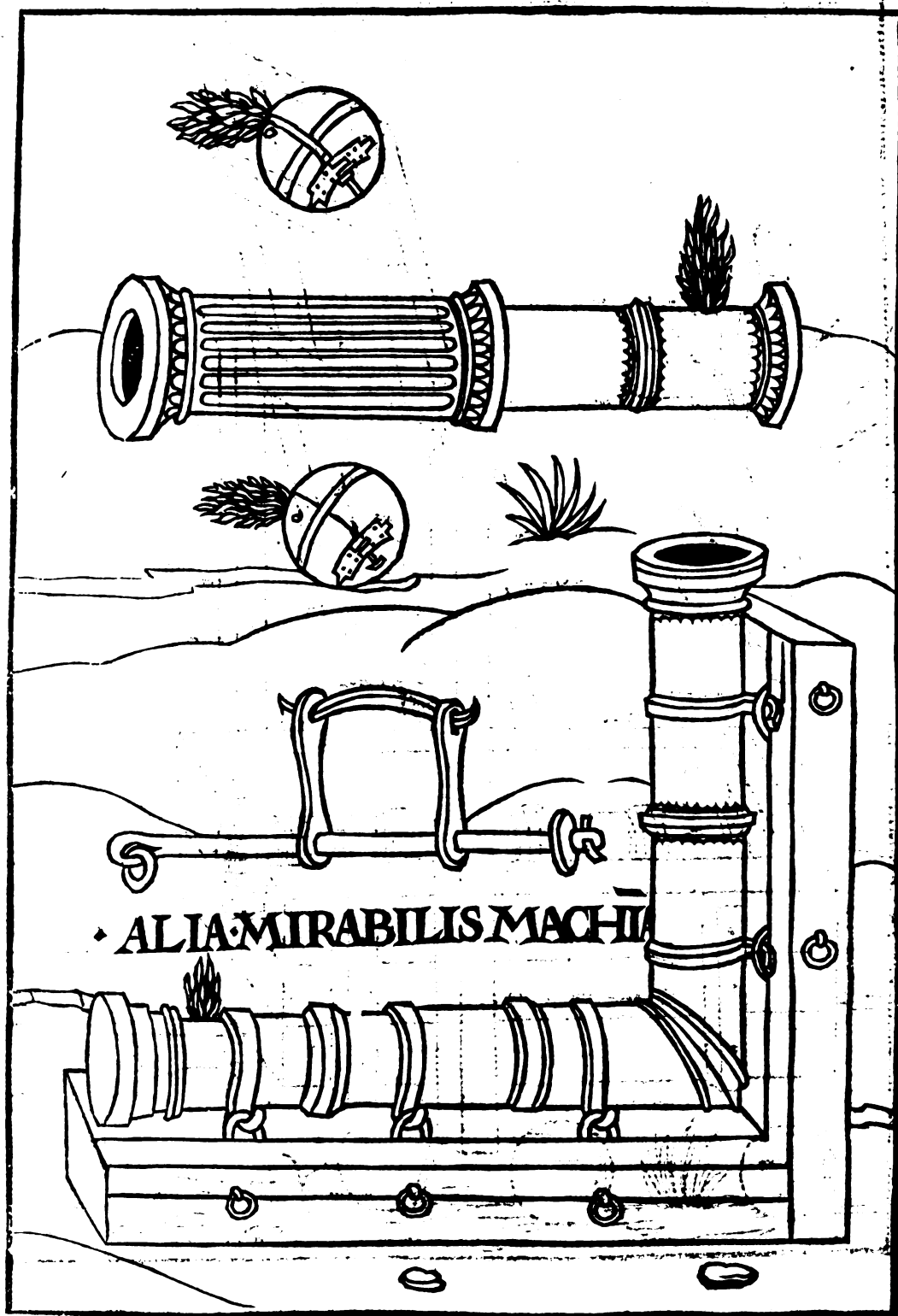
veniret, atque ita vitabant, & hinc eueniebat vt illis declinantibus lapis irritus nitercideret. Proinde contrà Romani excogitabāt atramento decolorare lapides: tunc enim missi non similiter incertos ictus habebāt, multosque simul vnus impetu corrumpebant. Idem in eodem, Ad Antonianam verò ab ipsis sociis cum multitudine Zelotarum, non solū q̄ de loco superiore pugnabāt, verū etiam quòd machinis vti didicerant. Paulatim enim vsus aluit peritiā. Aristoteles lib. vii. Politi. Prefertim hoc tempore, in quo tormenta & machinæ ad obfidiones vrbiū cū omni subtilitate sunt adinuenta. Diogenes Laërtius libro de vita philosophorū, De metallicis, inquit, machinis scripsit Strato philosophus. Claudianus libro secundo,

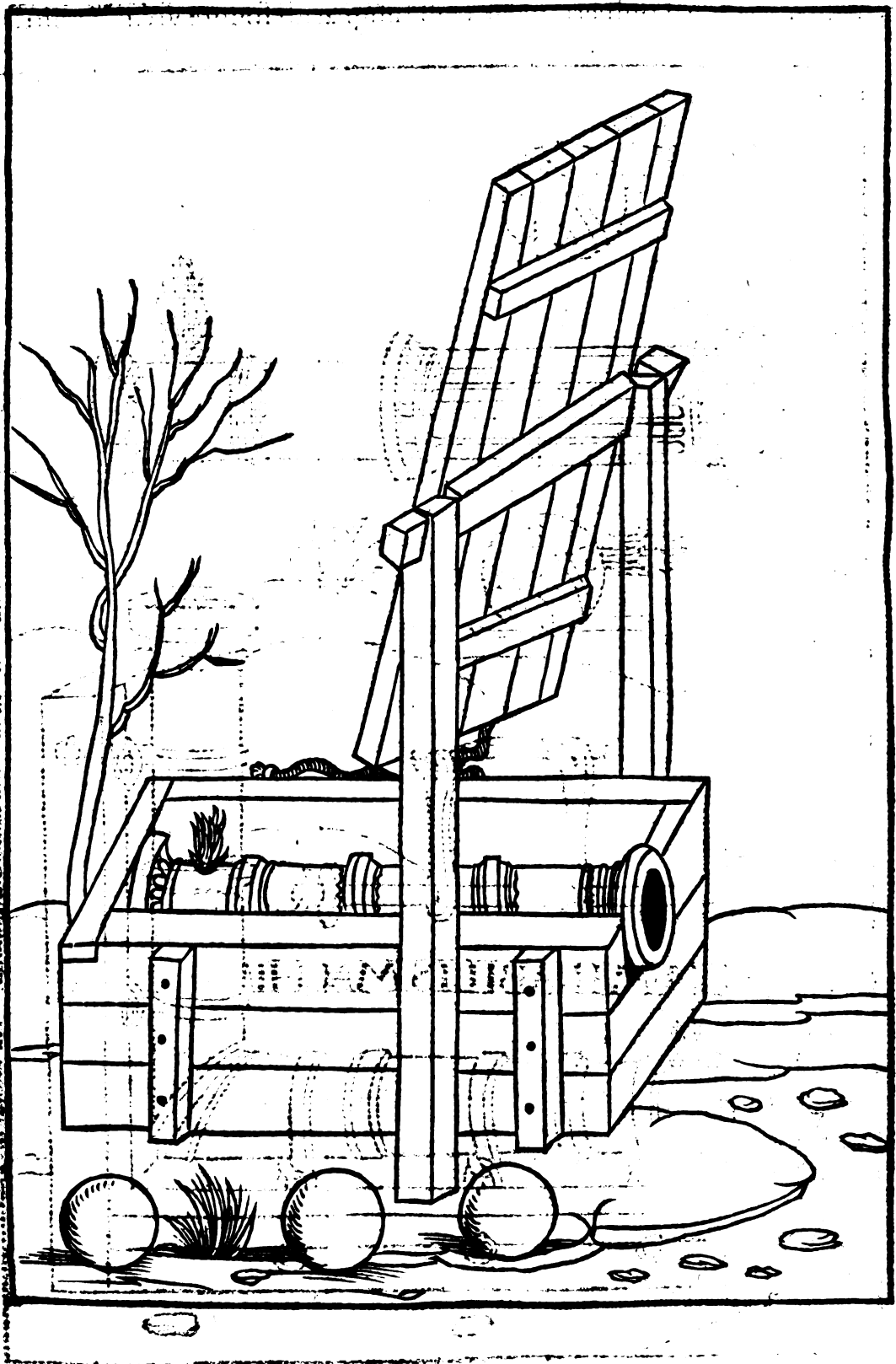
Hæc si nota forent, frueremur simplice cultu,
Classica non fremerent, non stridula fraxinus iret,
Non ventus quateret puppes, non machina muros.

Vtq̄ in his bellicis instrumentis tua tibi, Sigismunde Pandulphe, quādoq̄ memorem inuenta, memorem & cæteris quibus illa vsui fore non ambigo, Ponitur ante oculos machina prius inuisa, à sæculisq̄ inaudita: quippe quæ secundo sine subsellio, aliarum præter omnium morem, dictu mirabile, librata innixaq̄ solo, ac grauitate post sua pressa persistit. Egregium fane inuentū auctore te, præclarisq̄ ducibus præsentibus ac posteris quāmaximè dignum.

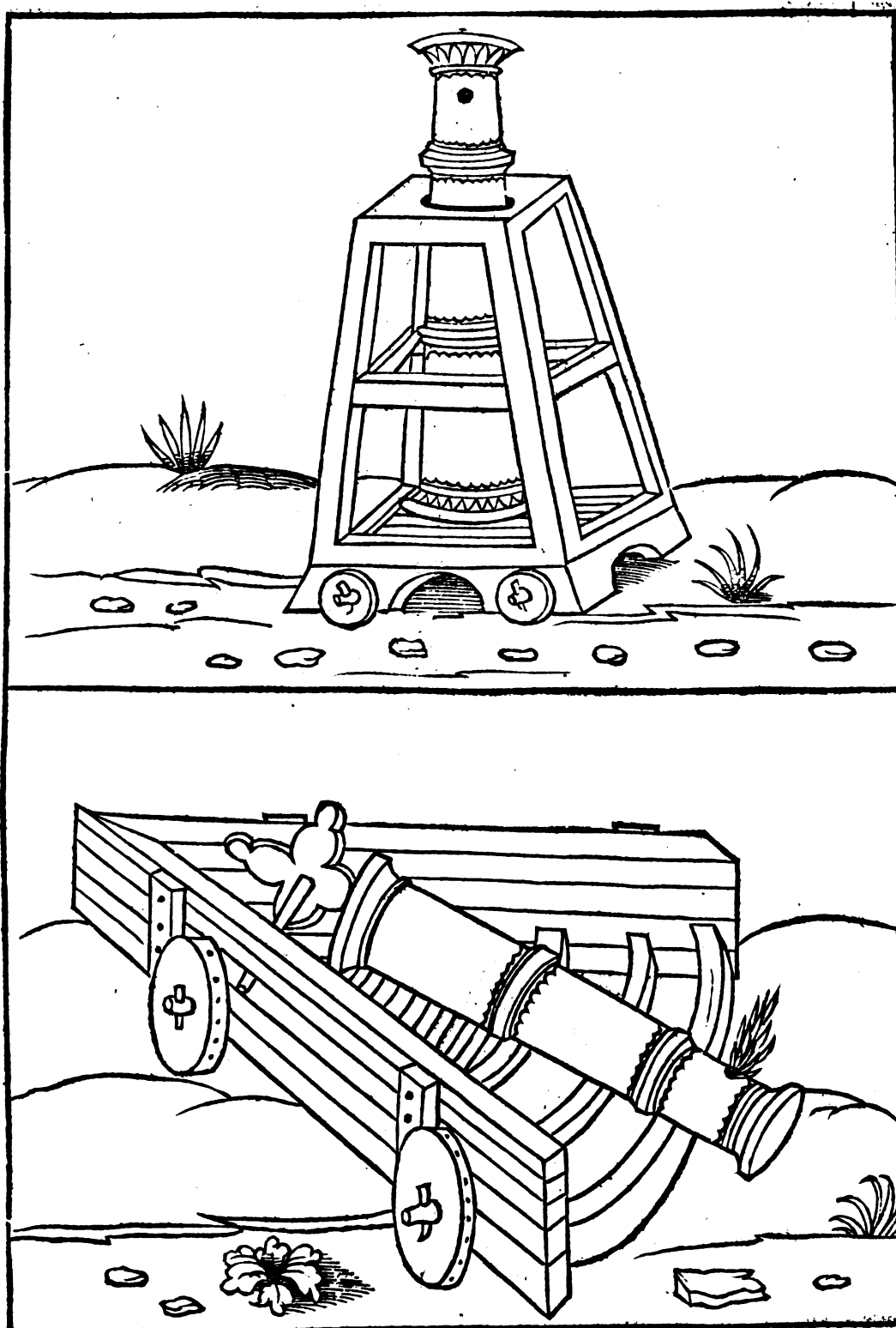

Inuentum est quoque machinæ huiusce tuum, Sigismunde Pandulphe, qua pi-
læ æneæ tormētarii pulueris plenæ cum fungi aridi fomite vrentis emittuntur.

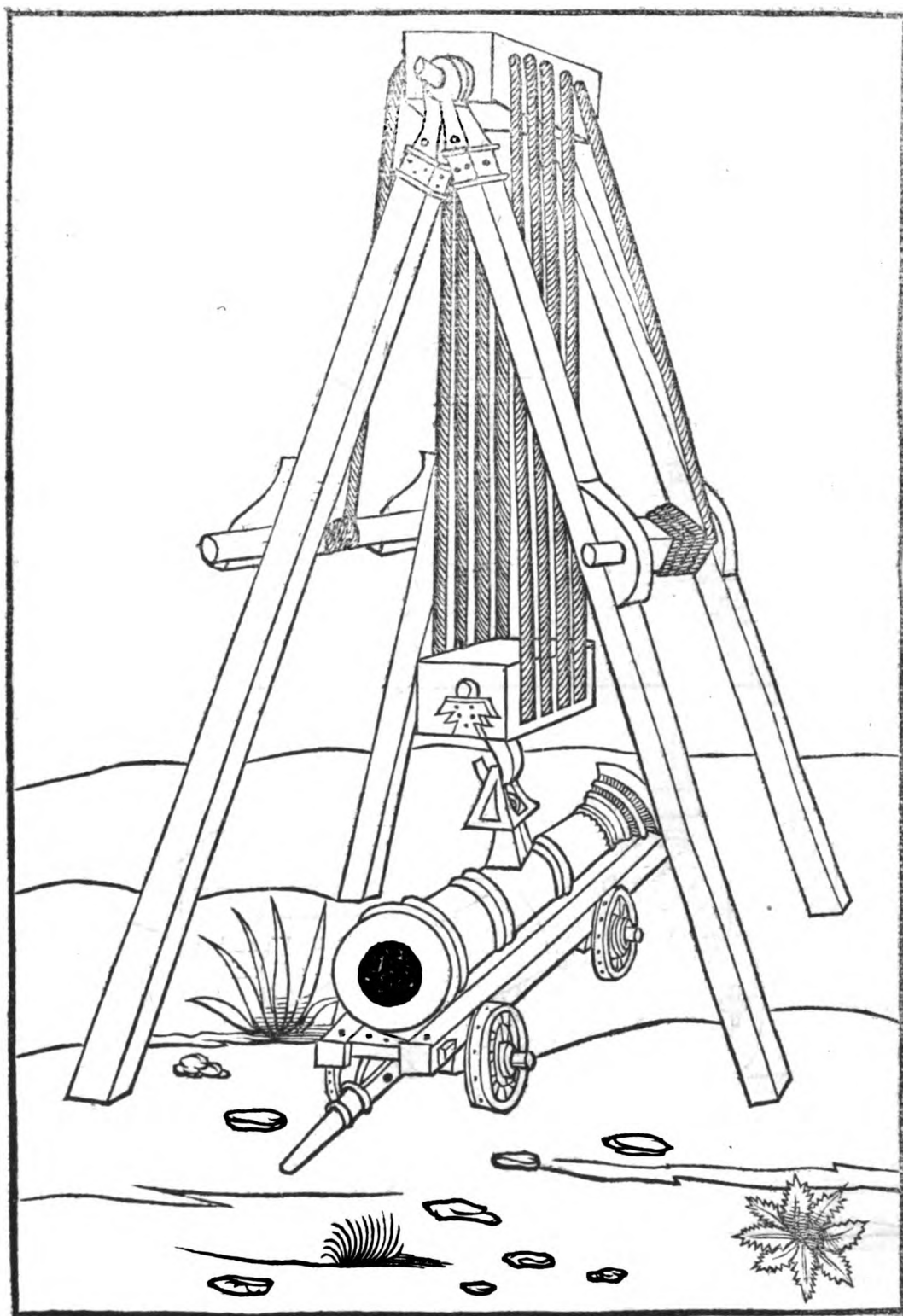

Vehicula duo tormentaria.

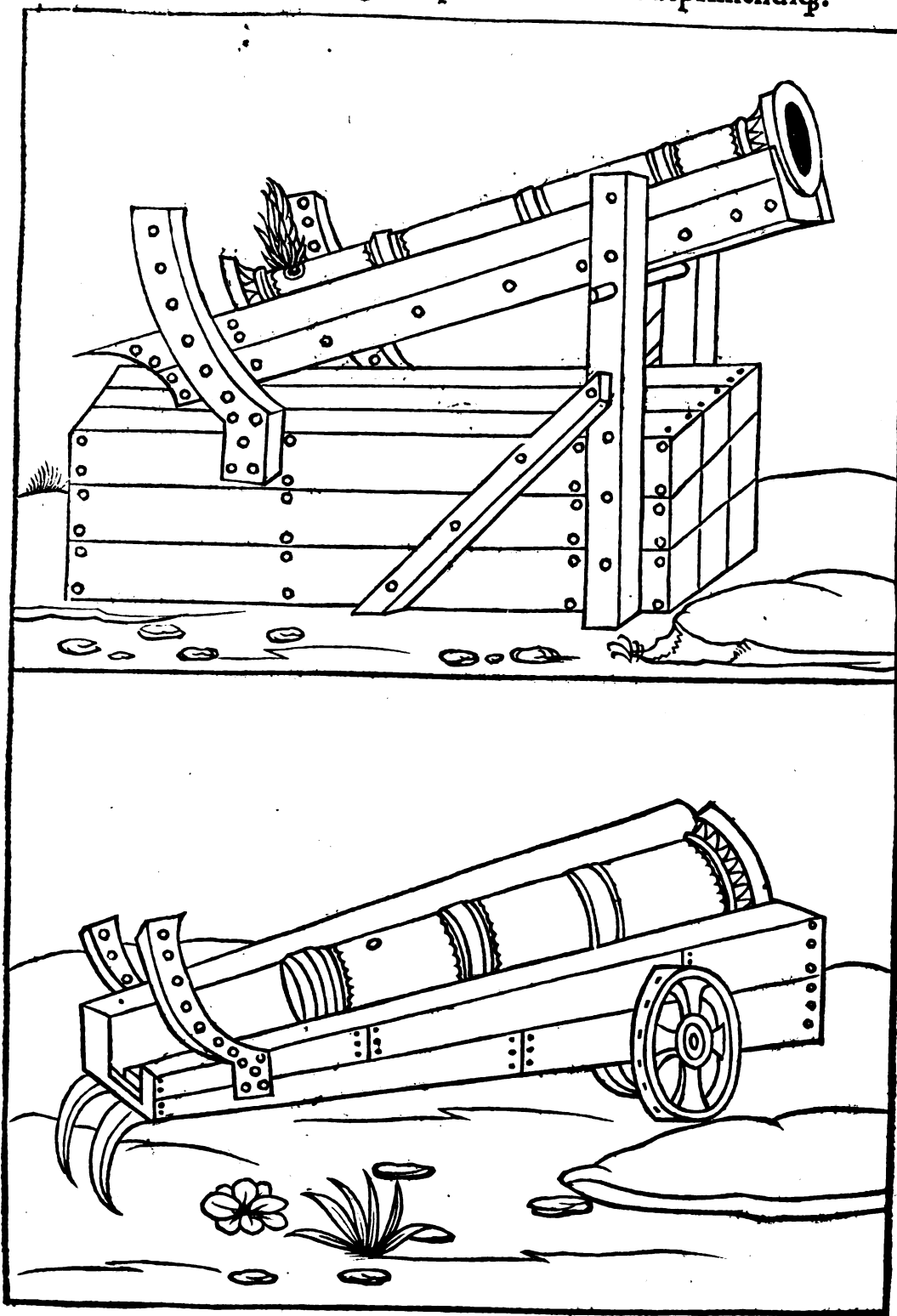
Z iii

ROBERTI VALTVRII
Instrumentum erigendi machinam in sublime.

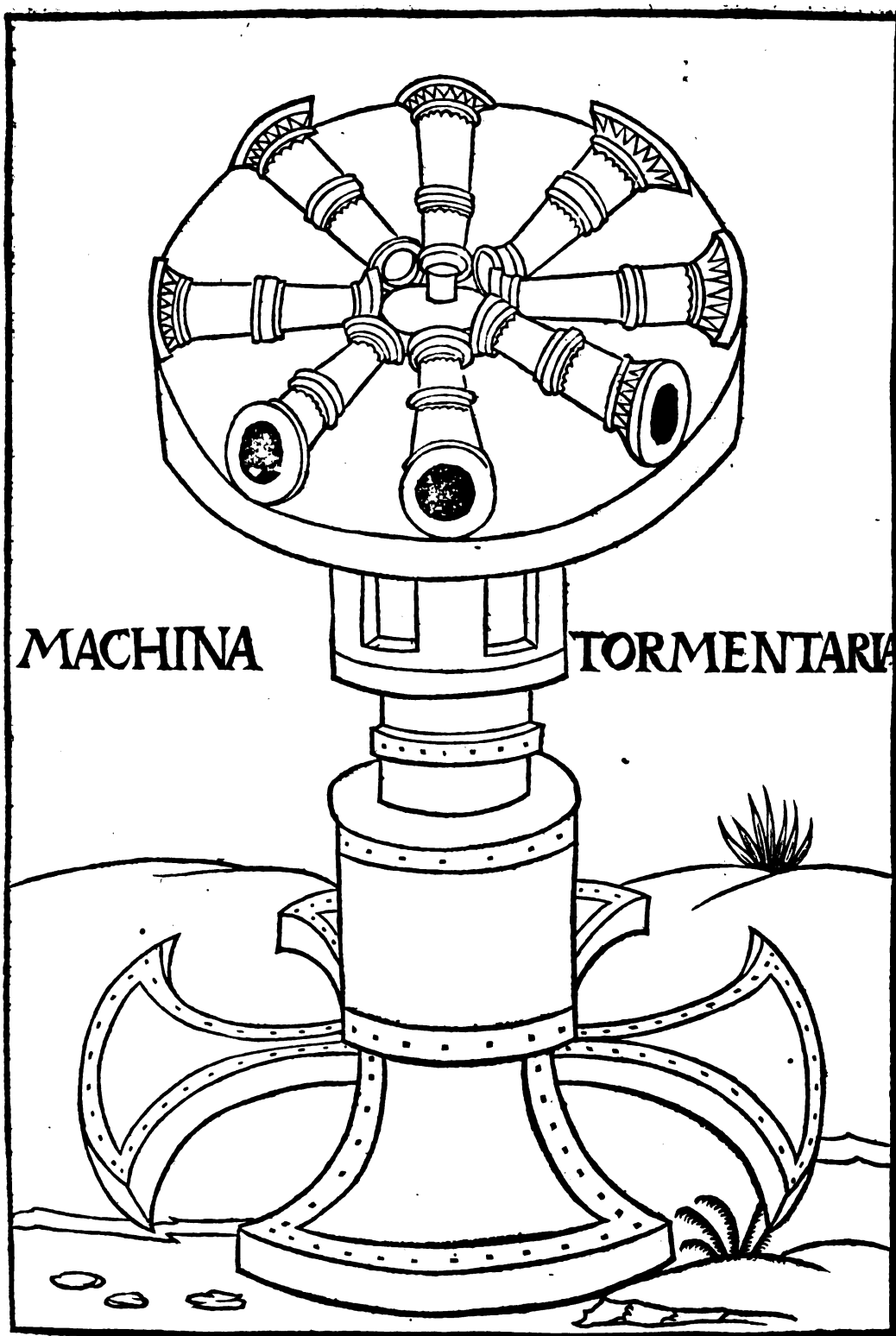

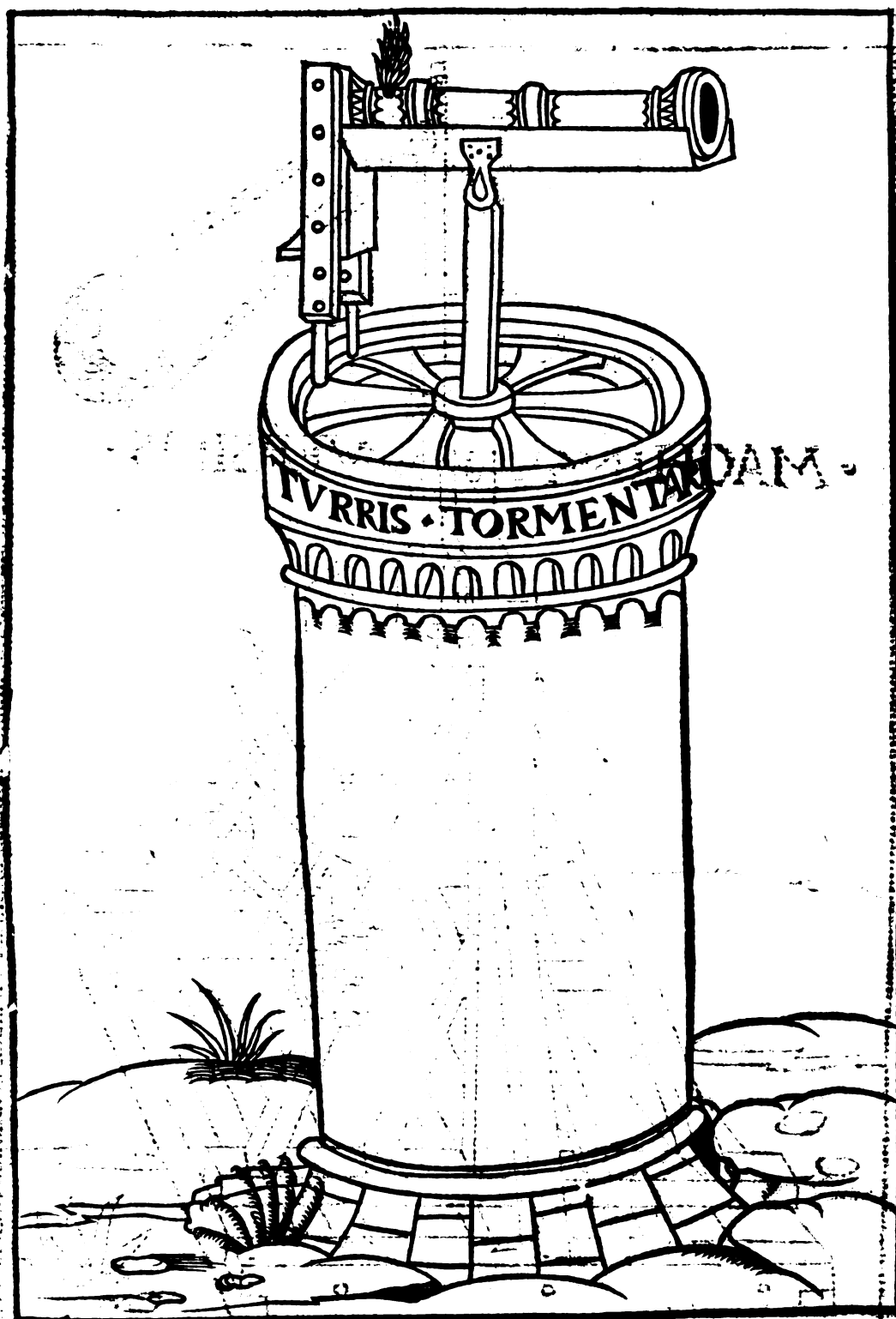
DE RE MILITARI LIB. X.
Instrumentum erigendi ponè machinam deprimendiq̃.

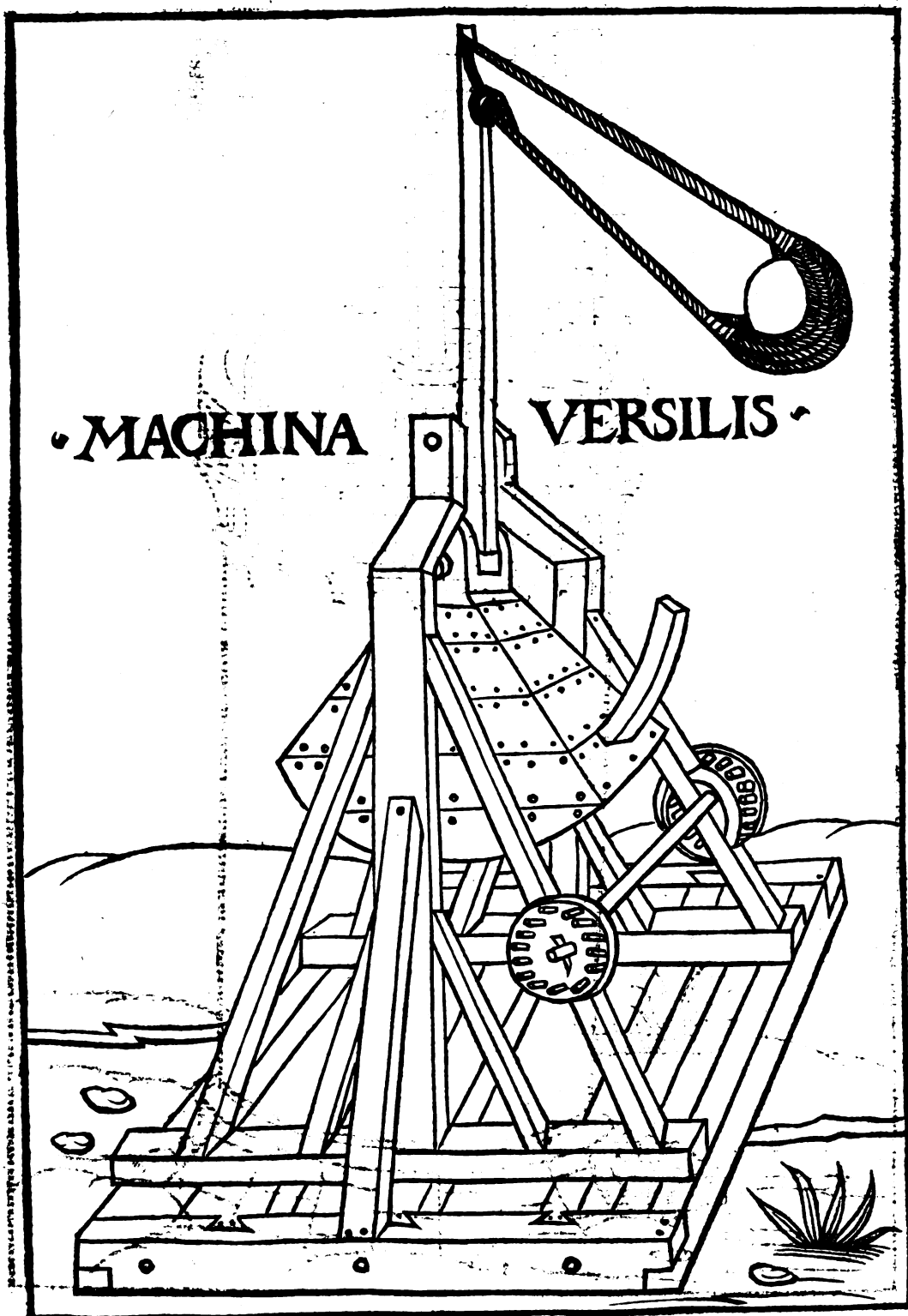
271

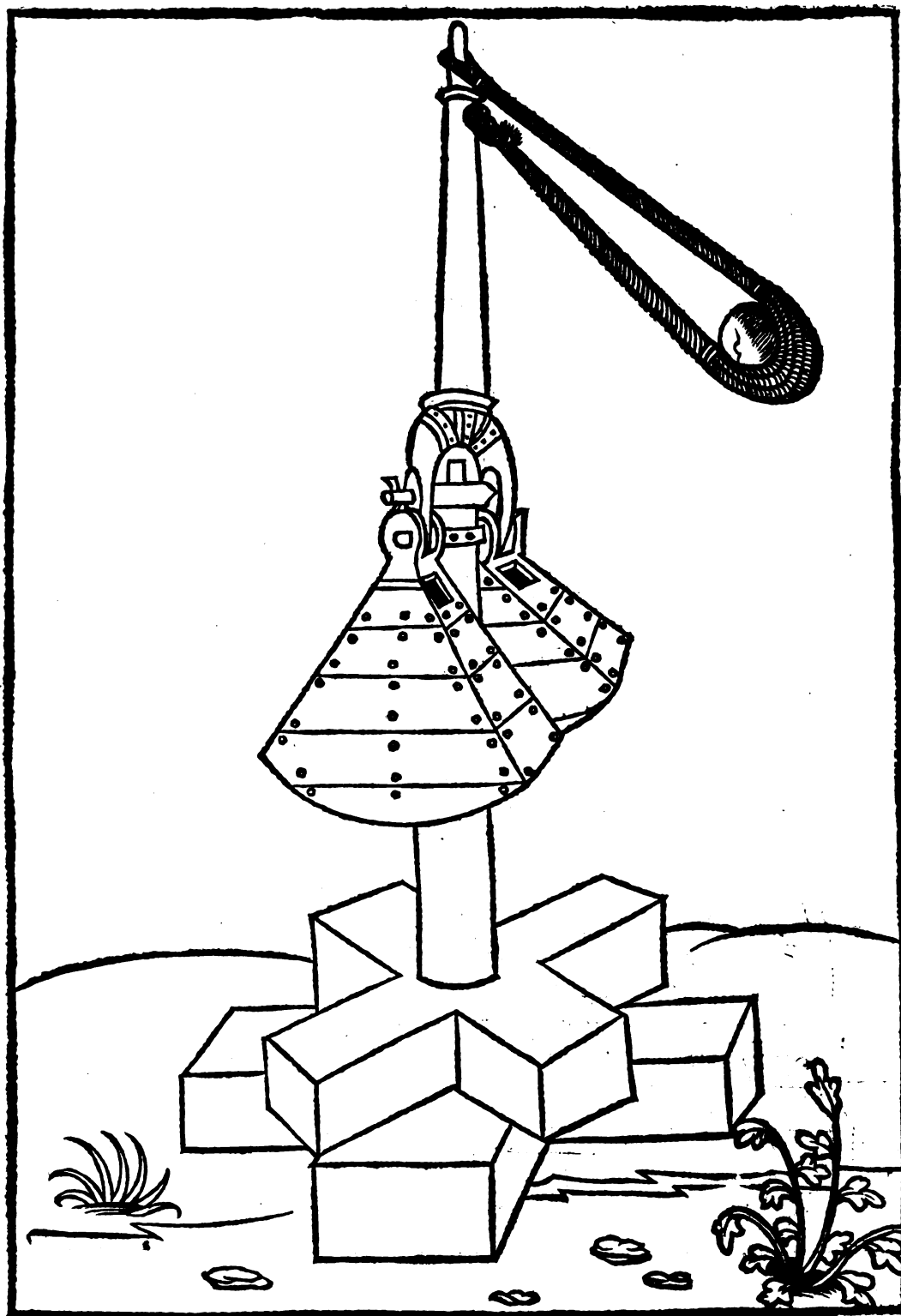

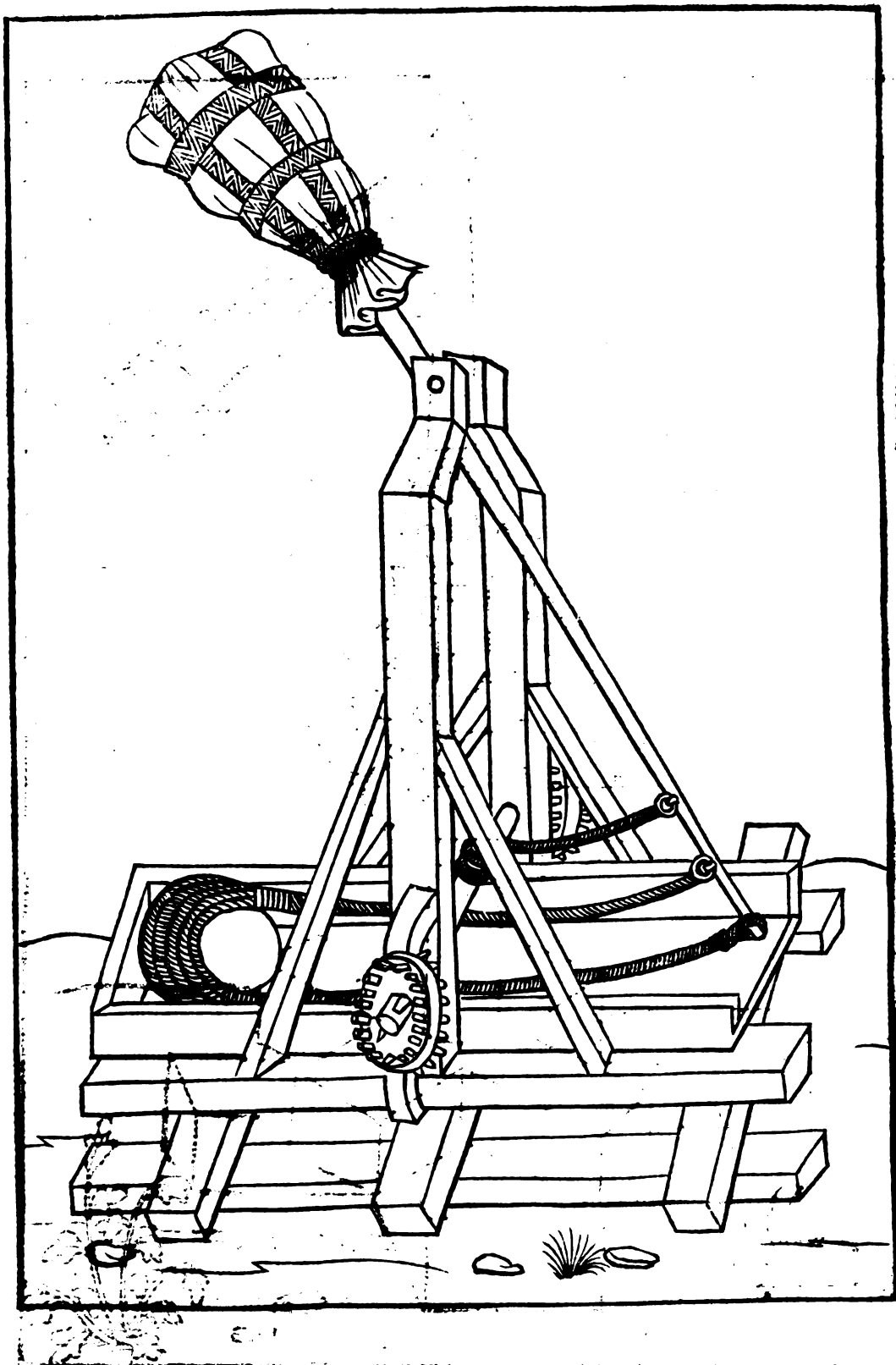
Instrumentum ad tormenta deprimenda extollendâque.

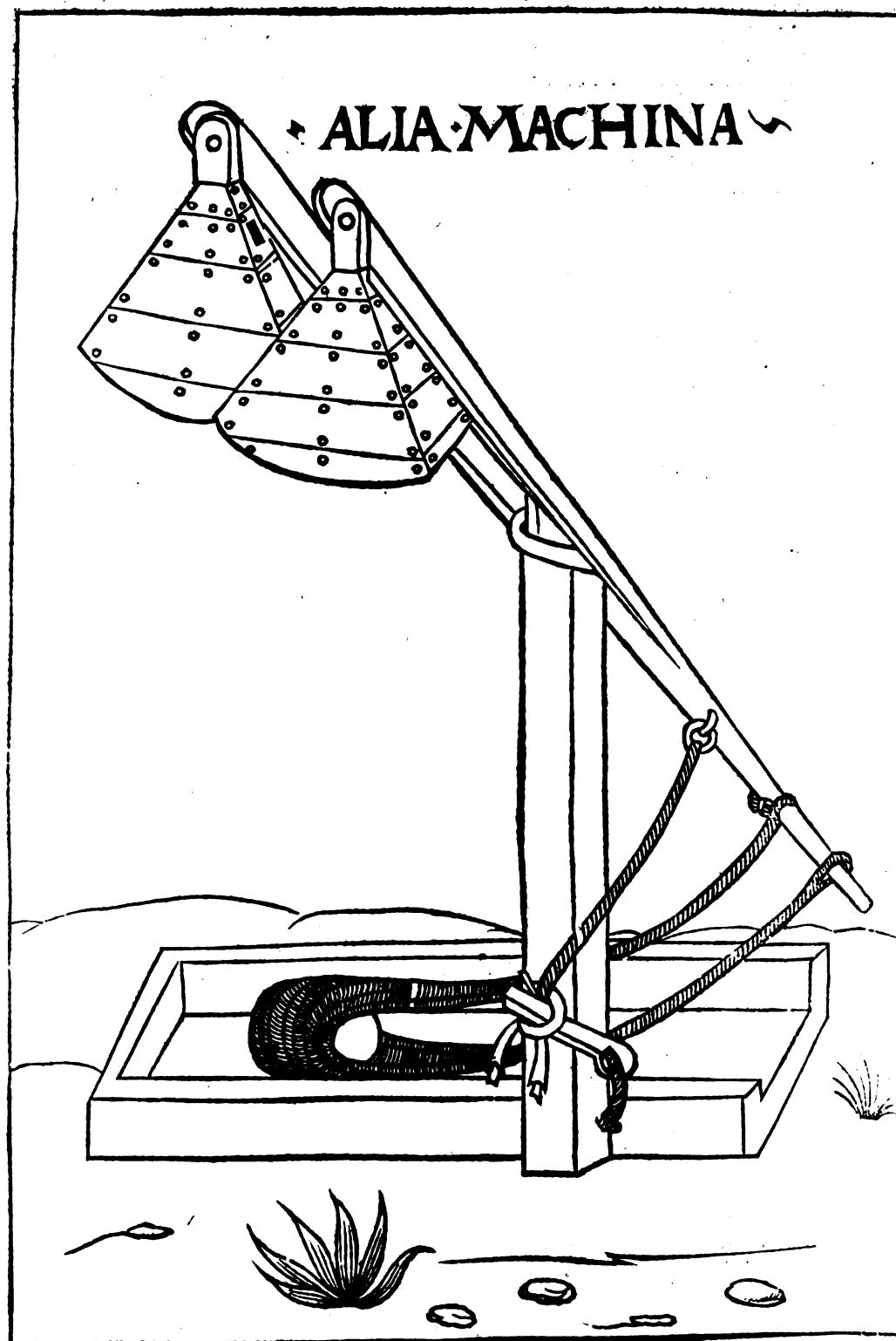

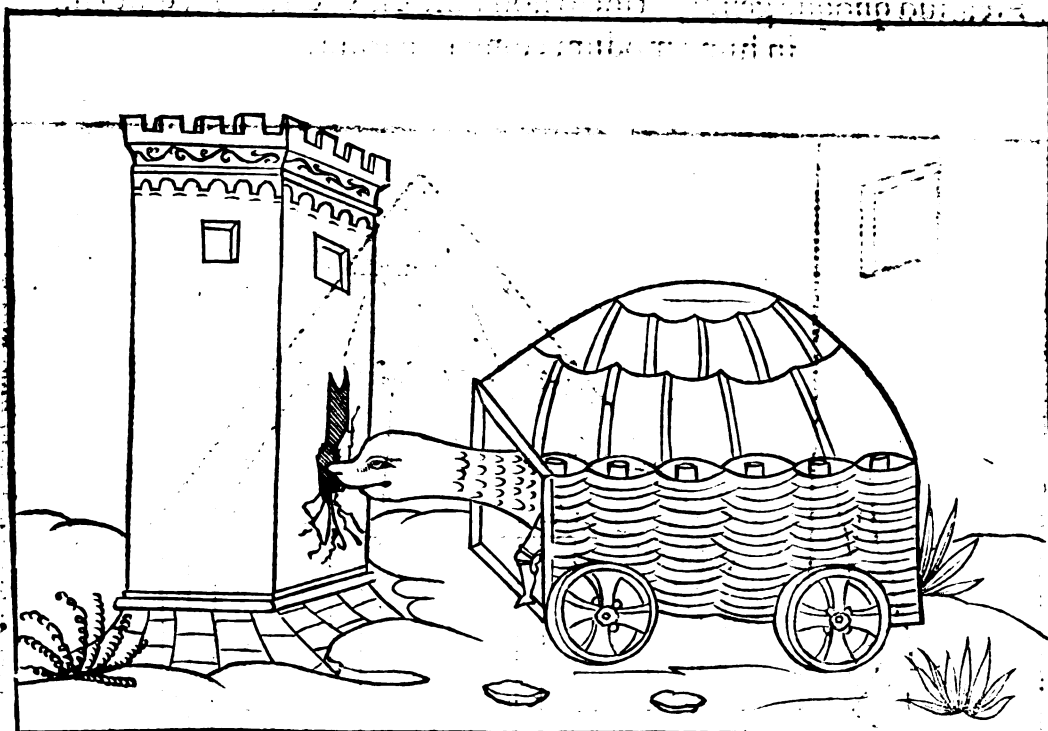

Aa

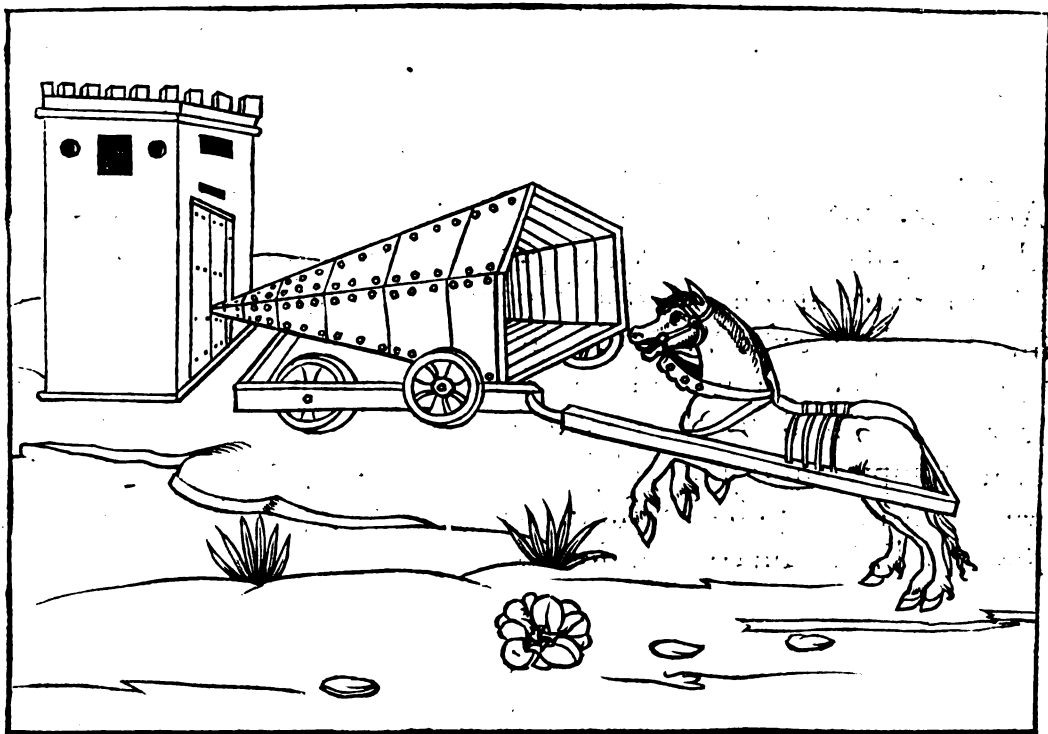
Vinea, machina ex lignis leuioribus colligatur, latitudine pedū octo, altitudine septem, lōgitudinis verò xvi. cuius tectū munitione duplici, tabulatis, cratibúsque contextitur: latera verò vimine sepiuntur, vnde nomen ortum putát, ne sãxorum telorūque impetu penetrentur. Extrinsecus autē ne immisso cōcremētur incendio, crudis vel recentibus coriis, vel centonibus operitur, quūq̃ plures factę fuerint, iunguntur in ordine ac rotis ducuntur: his deniq̃ tuti obfidentes, ad subruenda murorum penetrant fundamenta. Lucanus in tertio,

Tunc adoperta leui procedit vinea terra,
Sub cuius pluteis, & tecta fronde latentes
Moliri nunc ima parant, & vertice ferreo
Mœnia nunc aries suspensa fortiter ictu,
Incussus densi compagem soluere muri
Tentat, & impositis vnum subducere saxi.

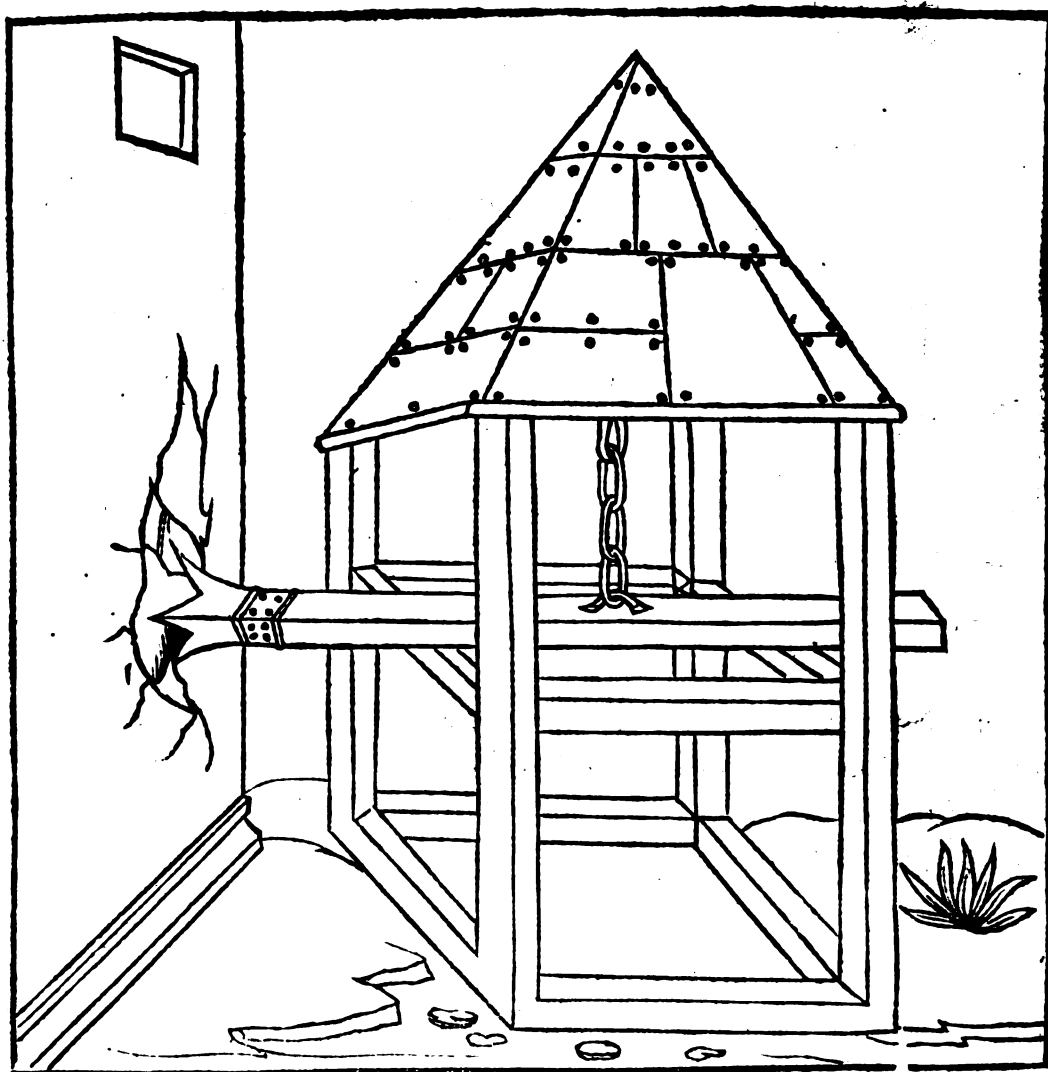
Liuius ab vrbe condita xxi. Aduersus eum vineas agere constituit, per quas aries mœnibus admoueri posset. Idem in eodem, Itaque acrius de integro ortū est bellum, pluribúsque partibus, vix accipientibus quibusdam opera locis, vineę ceptę agi, admoueriq̃ aries. Testudo, est scutorum connexio in modum testudinis: nanque in armorum generibus sumunt milites ab animalibus nomina, vt aries, testudo. Hęc ex materia & tabulatis etiā cōtextitur, quę ne exuratur incendio, coriis, vel ciliciis, vel centonibus vestitur, & ad similitudinē verę testudinis vocabulum sumpsit. Nam sicut vbi collecta in suum tegmē est, tutam ad omnes ictus videmus esse, vbi verò caput nudat, & modò reducit, modò p̃fert ictibus patere, ita machinamenti hoc genere inclusi, tuti sunt interdum, dum reducunt trabem, interdūque exeunt vt fortius cędant detecti, & p̃sæpe cāduntur. Testudo etiā qua accessus ad murum potest haberi sic erit facienda, Basis compaginatur quadrilatera, cui in quibus versantur supponuntur rotarum axes, laminis ferreis conclusi, ita vt habeant cardines & foramina, quo vectes traiectiones earum expediant, vti antè & pōst ad dextrū leuūq̃ latus, siue obliquē ad angulos opus fuerit ad id versatis, progredi possit. Possunt autē, si opus fuerit, hi maximē ex octo rotis esse quibus agatur, verū secundum loci naturam opus erit tēperare. Tegatur autē testitudo hęc ex omni materia quę maximē vim habere possit, resistendōq̃ robur, p̃ter pinum, vel alnū, vel aliud id genus: hęc enim fragilia sunt, & ignem facile admittentia: vel vti ignis omnino non possit huic machinę obesse, argilla insuper cum capillo subactō ad eam quam decet crassitudinem inducatur, circa tabulata collocentur crates ex tenuibus virgis creberrimę textę maximeq̃ recētibus, percrudisq̃ coriis duplicibus cōsutis, fultis alga aut paleis in aceto maceratis circumcirca tegatur machina tota, vt à plagarum ictibus & incendiorum impetu tuta sit.

Non mihi etiam videtur alienum de testudine quam Hector Byzantius fecit, quibus rationibus sit facta exponere. Frons eius erat quemadmodum anguli trigoniorum, uti à muro tela cum in eos mittantur, non planis frontibus excipiant plagas, ut hic.

Est aliud quoque genus,artificio non minori,& terrificum quidem,
in hunc modum compaginatum.

Aries machinationis genus est,cuius forma hæc erat,Validæ enim et nodo-
se arboris caput ferro vestitur,eaq; suspensa multorû manu ad murum impelli-
tur:deinde retrorsum ducta maiori impetu destinatur,sicq; crebris ictibus con-
cussus muri latus cedit. Vi&ruuius archi.lib.x. Aries sic memoratur esse,Car-
thaginenses ad Gades pugnando castra posuere , quum autè castellum antè ce-
pissent,id demoliri sunt conati:postquàm non habuerunt ad demolitione fer-
ramenta,sumpserunt tignum, idq; manibus sustinentes capiteq; eius summum
murm continenter pulsantes,summos lapidum ordines deiiciebât,& ita gra-
datim ex ordine totam communionem dissiparunt.

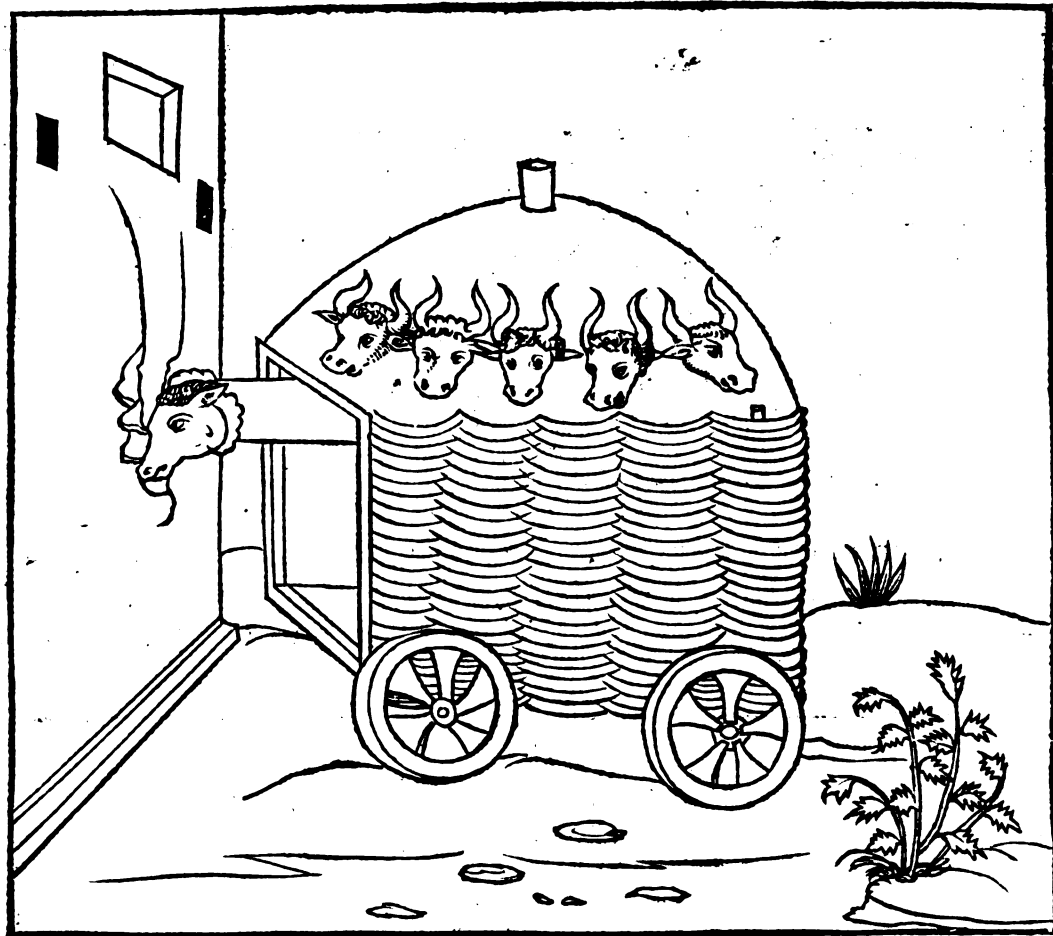

Postea quidam faber Tyrius, nomine Phefarfemenos, hac ratione & inuentione inductus, malo statuto, ex eo alterum transfuersum vti trutinā suspendit, & in reducendo & impingēdo venientibus plagis deiecit Gaditanorū murū.

A iii

Tetras autem Chalcedonius de materia primùm basim subiectis rotis fecit, supràque compegit, & in his suspendit arietem, coriisque bubulis textit, vt tutiores essent qui in ea machinatione ad pulsandum murum essent collocati: id autem quod corios habuerat, Testudinem arietariam appellare cœpit, his tunc primis gradibus positis ad id genus machinationis.

Est aries quoque, belli Iud. lib. iiii. auctore Iosepho, immensa materia malo nauis affimilis, cuius summum graui ferro solidatum, est in arietis effigiem fabricatum, vnde etiam nomen accepit. Dependet autem funibus medius ex trabe alia, velut ex trutina palis vtrique fultus bene fundatis: retrorsum autem magna virorũ multitudinem repulsus iisdemq; simul rursus impellentibus missus, in frõte prominente ferro mœnia percutit. Nec est vlla tã valida turris, aut murorum ambitus adeò latus, vt etsi priores ictus fortiter sustinuerit, assiduos vincat. Caesar, siue alius pro eo commentariorum suorum xiii. Literas in Siciliam nunciosque mittere, vt sibi crates materiẽsque cõgeri posset ad arietes, cuius inopia in Aphrica esset. Ammianus Marcellinus rerũ gestarum quarto, Ad arietem veniemus, Eligitur abies vel ornus excelsa, cuius summitas duro ferro concluditur, & prolixo, arietis efficiens pronam illam speciem, quẽ forma huic machinamento vocabulum indidit: & sic suspensa vtrinq; transuersis asseribus & ferratis quasi ex lance vinctis trabis alterius continetur, eaque quantum mẽsuraratio patitur, altitudo retropellens, rursus ad robora quãq; rumpẽda protendit ictibus validissimis, instar assurgentis vel cadentis armati: qua crebritate
veluti

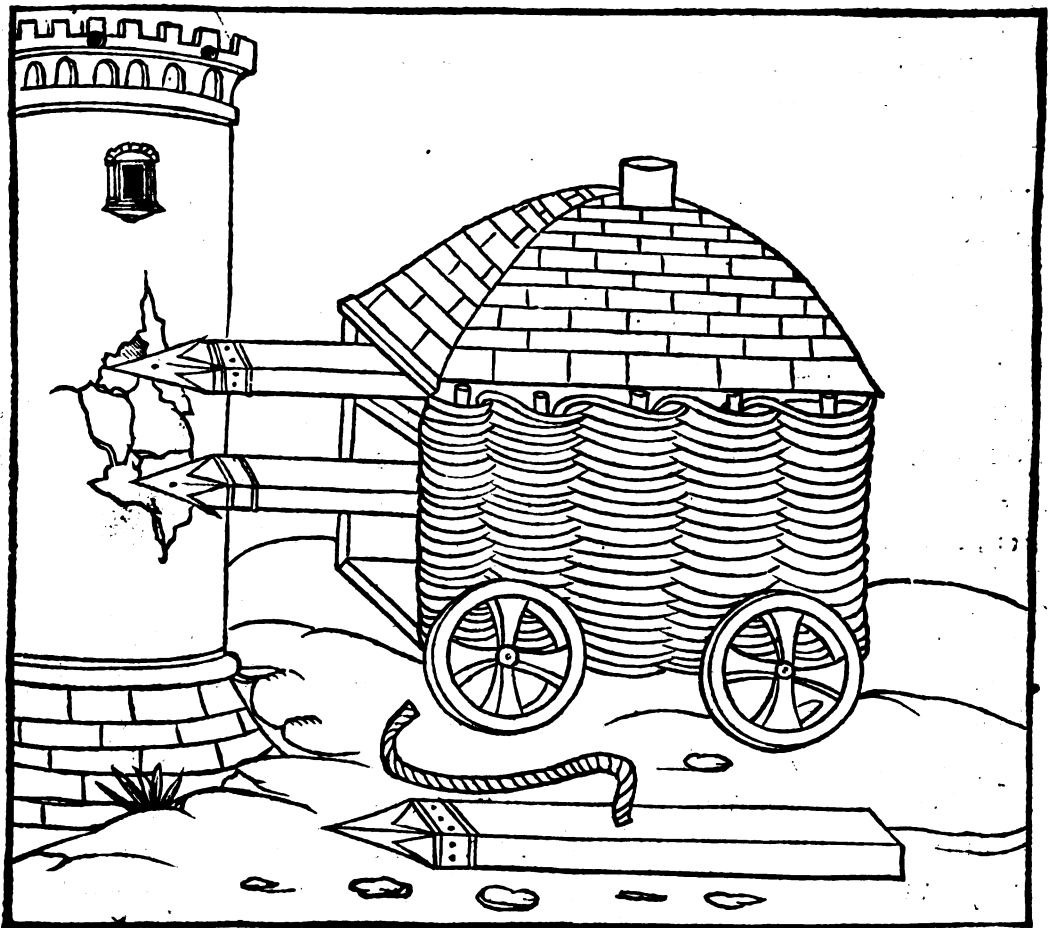
veluti reciproci fulminis impetu, ædificiis scissis, in ruinas cōcidūt structurę laxatę murorum. Huiusce autem arietarię trabis formam Romę in L. Septimii triumphali arcu, marmoreo lapide celatam inuenies. Alii quoque arietem non muros demoliri, sed saxa rotare perhibent. Claudianus,

Tum tua murali libretur machina pulsu,
Saxa rotet præceps aries, protectęque portas
Testudo feriat, ruat emerfura iuuentus.

Illud etiam nec denuo prætereundum, eum qui equus tunc appellabatur, nunc arietem in muralibus machinis nominari. Equo vero vehi gradiente qui & ipse militare instrumentum est. Bellerophontem tradunt, equorum frenos & strata equosque insternere Pelletroniū, pugnare deniq; ex equo Theßalos. Ad huiusmodi autē crebros equorum vel arietum impulsus quominus murus percussione laderetur, maiores nostri demittebant laqueum, & eo constricto circumagentes suspenso capite eius declinabant ictus murorū nec patiebātur infringi. Simili modo faccos paleis, aceto maceratis refertos, qua semper arietis impetū ferire viderent demitti iubebāt ex muro, vt eo modo secūdi ictus errarent, aut exceptas plagas laxitas frustraretur. Helepolim muralem machinā ad expugnandas vrbes dicimus. Ammianus Marcellinus rerum gestarū xxiii. Pro his arietū meditamentis iam crebritate despectis, conditur machina scriptoribus historicis nota, quam ἑλεπόλις Græci cognominamus, cuius opera diutina Demetrius Antigoni regis filius Rhodo aliisque vrbibus oppugnatis, Poliorcetes est appellatus: ædificatur autem hoc modo, Testudo compaginatur immanis, asseribus roborata longioribus ferreisq; clauis aptata, & contegitur coriis bubulis virgarūque recēti textura atque limo, asperguntur autem eius suprema vt flammeos detractet & missiles casus: conferuntur autem eius frontalibus trifulcra, cuspidis præacuta, ponderibus ferreis trabes, qualia nobis ostendunt pictores fulmina, vt quicquid præterierit aculeis exertis abrumpat. Hanc ita validam molem rotis & funibus regēs numerosis intrinsecus miles, læguidiori murorum parti viribus admouet concitis, & nisi desuper propugnantiū valuerint vires, collisis muris aditus patefacit ingentes. Ad hæc repugnantiū licet vires plurimū possint, eorum non minus valent ingenia, quod Rhodiēsisibus memoratur vsui venisse. Diogenes enim fuerat Rhodius, & ei de publico quotannis certa merces pro arte tribuebatur ad honorē: ea tempestate quidā præstanti ingenio nomine Callias Rhodum quum venisset, exempla protulit muri, superq; eo machinam in carchesio versatili constituit, quæ Helepolim ad mœnia accedentem corripuit, & transtulit intra murū: hoc Rhodii quum vidissent, admirati ademerunt Diogeni, quod fuerat quotannis ei constitutū, eumq; honorem ad Calliam transtulerunt. Interea rex Demetrius contra Rhodum bellum cōparando Epimachum Atheniensem taliū instrumentorū summum artificem secum adduxit: is autē cōparauit Helepolim sumptibus maximis, industria, laborēque summo, cuius altitudo fuerat pedū centum xxv. latitudo sexaginta, ciliciis & coriis ita confirmatam, vt pati posset quoslibet ictus à balista missos: quum autem Callias rogaretur à Rhodiis, vt contra eam Helepoliam machinā pararet, & vt illam, vti pollicitus erat, transucheret intra murū, negauit posse.

Nonnulla

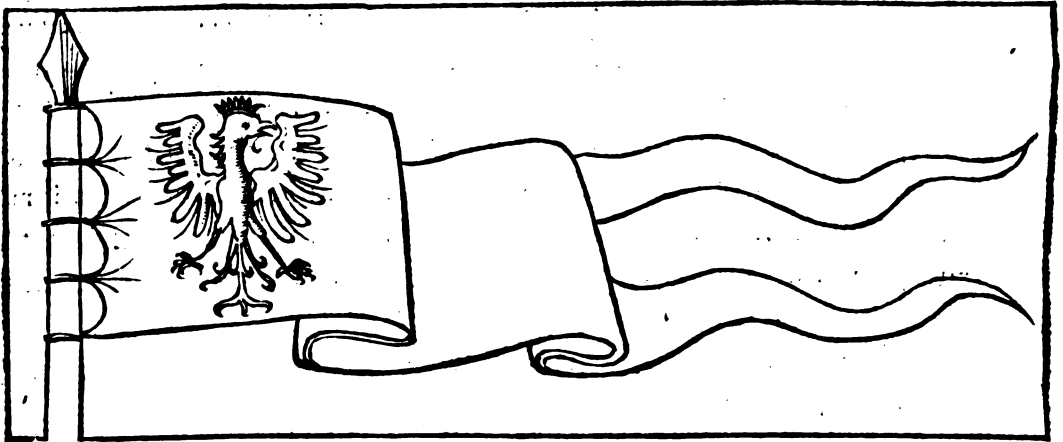
Nonnulla enim sunt quæ in exemplaribus paruis videntur verisimilia, quû autē crescere cœperūt dilabūtur, et quod pollicentur desinūt: vt etiā possumus hic animaduertere, terebratur terebra foramen semidigitale vel digitale, si eodē modo eademq; ratione voluerimus palmare facere, nō habet explicationē: eodem modo eademq; ratione Rhodii decepti iniuriam cum contumelia Diogeni ita fecerunt. Itaque postquā viderunt hostem pertinaciter infestum, periculū seruitutis, machinationem ad urbem capiendam comparatam, vastitatem ciuitatis expectandam, procubuerūt, Diogeni rogantes, vt auxiliaretur patriæ: primò qua laceffitini iniuria, negauit se facturū, posteaquā ingenuæ virgines & ephēbi omnes cū sacerdotibus venerunt ad deprecandū, tunc est pollicitus, verūm his legibus, vt si eam machinam cepisset, sua esset: omnibus vna ore annuētibus ita velle, qua parte machina incessura erat, ea murū perculit, & iussit omnes publicē & priuatim quod quisq; habuisset aquæ, stercoreis, & luti per eā fenestram, per canales progredientes effundere ante murum: quū ibi magna vis aquæ, luti, stercoreis, nocte profusa fuisset, postridie Helepolis accedens antequā appropinquaret ad murum in humido voragine facta consedit, nec progredi, nec regredi postea potuit. Itaque Demetrius quum vidisset sapientia Diogenis se deceptum, delusum, atq; frustratū esse, cū classe sua discessit: tūc Rhodii Diogenis solertia liberati bello, publicē gratias egerūt, honoribꝯq; omnibus & ornamētis exornauerūt. Diogenes autem Helepolim reduxit in urbē, et in publico collocauit, & inscripsit, Diogenes ē manubiis id populo dedit munus. Ita in repugnatorijs rebus nō tantū machinæ, sed etiā consilia maximē sunt cōprobanda.

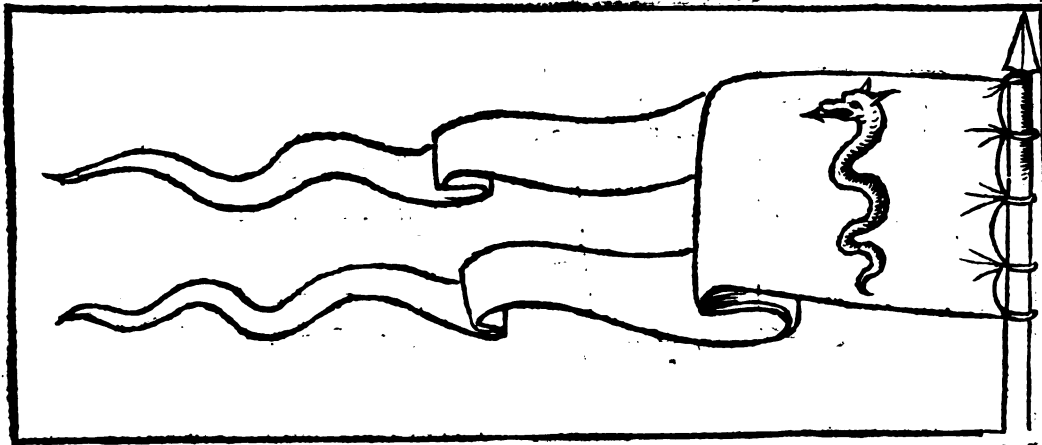
Sunt præter hæc quæ castris vsui esse perhibent alia innumerabilia & penè infinita instrumentorum & machinationum genera, structuris & demolitionibus quàm maximè necessaria: & ne singula enumerando sim longior, vniuersa quæ in quacunque vrbe opportuna esse creduntur duci, præsto esse debēt, vt in quouis loco castra metabitur, munitā omniū rerū ciuitatem possit effingere.

De repugnatoriis autem non est literis explicandum: non enim ad scripta nostra hostes comparant res oppugnatorias, sed machinationes eorum ex tempore ac trito pugnandi vsu, & experientia rerum magistra, ac solerti consiliorum celeritate, sine machinis sæpius euertuntur.

Hæc instrumentorum genera variæ etiam signorum species consequuntur. Signa autem sunt quæ comitantes milites recognoscant in præliis, & ad quæ à conflictu se sæpe recipiunt, vexillo è sublimi, Romanorū more, quod Mars gaudet sanguine, cocco velitante. Colores in his & figuræ pro voluntate ducum casu aliquo, vel rerum occurrentiū auspicio fuere. A primordio nanque orbis cōuenientes simul homines ex syluestri vita, primū carnibus humanis vescēbantur, belligerabanturque inuicem, eo cui plus virium inerat superante: tum iniuriis potentiorum imbecilles vrgente necessitate edocti acie facta signū animalis sibi ex his quæ postea cōsecrata fuerint præposuere aliquod, postmodū cōgregati infirmiores aduersus aliorum iniurias se tuebantur: quo factum est, vt animali quod salutis causa fuerat, honores tribuerētur. Sic Aegyptios veteres, apud quos nulla militaris erat disciplina, quum à vicinis sæpius bello vexarētur, excogitasse ferūt aliquod insigne quod milites sequerentur: figuras igitur animalium quæ nunc colūt tabulis fictas duces eorū in bello tulisse, eaque ex recognito seruatoq; sub quo quisque militaret ordine, victoriam consecutos. Cæsar in Arato quoq; refert, Aglaostem dicere, Iouem quum ex insula Naxo aduersus Titanas proficisceretur, & sacrificium faceret in littore, aquilam ei in auspiciū aduolasse, quam victor bono omine acceptam tutelæ subiugauerit: sacra verò historia, antea etiam confedissee illi aquilā in capite, atq; ei regnū portendisse testatur. Aquilam, auctore Diodoro, Thebæi etiam honorant, tū quia regia videtur auis, tum Ioue digna. Alii inter quos est Iosephus, ob hæc causam apud Romanos agminibus præesse aiunt, quod & vniuersarum auium regnū habeat, & sit validissima, itaque illam & principatus insigne putant, omenq; victoriæ quodcunque bello petierint.

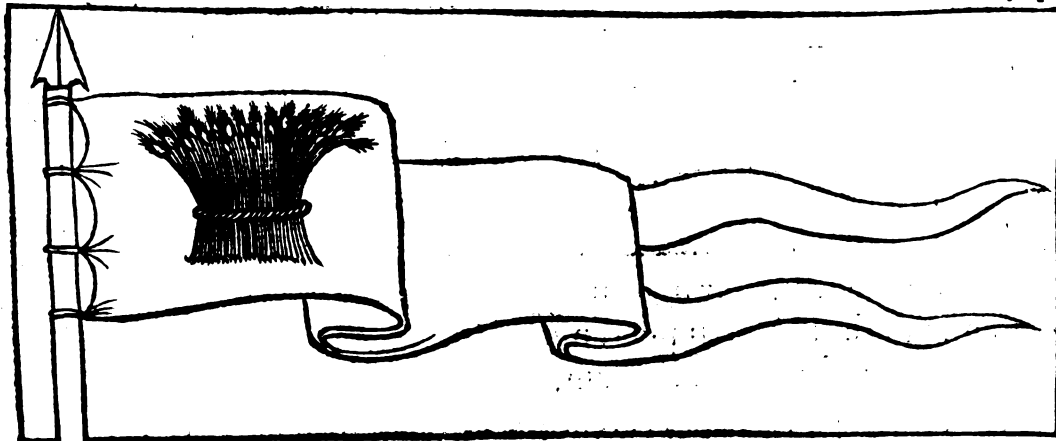

Draco etiam aliquando signum fuit ex quo Pythonē serpentem Apollo sagittis interemit. Apollinē enim quanquā diuinatorem & medicum maiores nostri vellent, ipsum tamen etiam solē dixerunt, & ipsum Titanē, quasi vnum ex Titanis qui cōtra Iouē bella gessere. Pythium quoq; Apollinem vocari aiunt à Pythonē im mēle magnitudinis serpēte, cuius nō magis venena quā magnitudo terrebat: hūc Apollo sagittarū ictibus sternēs, nominis quoque spolia reportauit, vt Pythius vocaretur: vnde ad insigne victorie coronā laureā, vt Pindarus atq; Callimachus memorāt, Apollo induit, ac Pythia sacra celebrāda cōstituit. Alii non à Pythonis morte, verūm ab Hercule vel Auētino, eius ac Rheæ nato, hoc insigne cepisse ferūt. Nā quū horrēda persæpe mōstra Hercules ipse domuisset, & victor ac ouans stratarū spoliis ferarum clypeis affixis sese populis ostentaret, inter cæteraq; monstra Hydram suorū capitū excrescentē cæde prosternens clarissimis trophæis eius adiecisset, postea satus eo Auētinus Turni castra aduersus Aeneā secutus, ac pedes ipse acie agens, centūque tulit serpētibus hydrā. Hęc de serpētis nece ab Apolline interēpti, de sagittis, Pythiūq; cognomine ac Hercule cōmunis habet assertio, esto alia atq; alia, & naturalis quidē ratio, vt scribit Antipater Stoicus, & Cornificius in Etymis, & Plato, & Eusebius in temporibus, haberi possit.

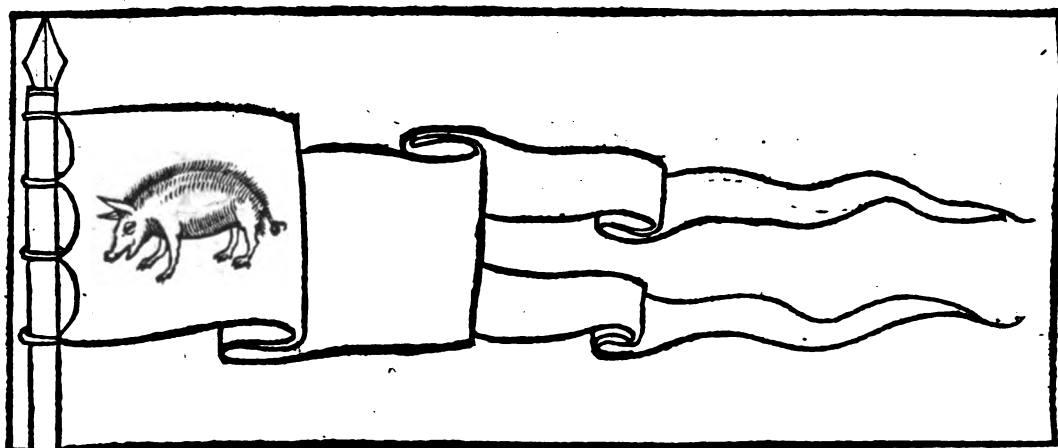

Porro sub Romulo pauper adhuc Romanus exercitus, hastis fœni manipulos illigabat, & hos pro signis gerebat.

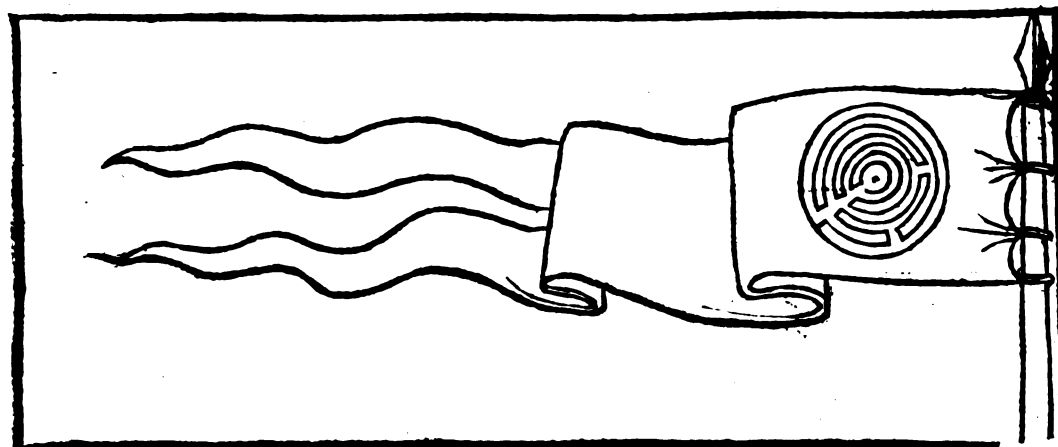
Ovidius in Fastis,
Illa quidem fœna, sed erat reuerentia fœno,
Quantam nunc aquilas cernis habere tuas.
Pertica suspensos portabat longa maniplos,
Vnde manipularis nomina miles habet.

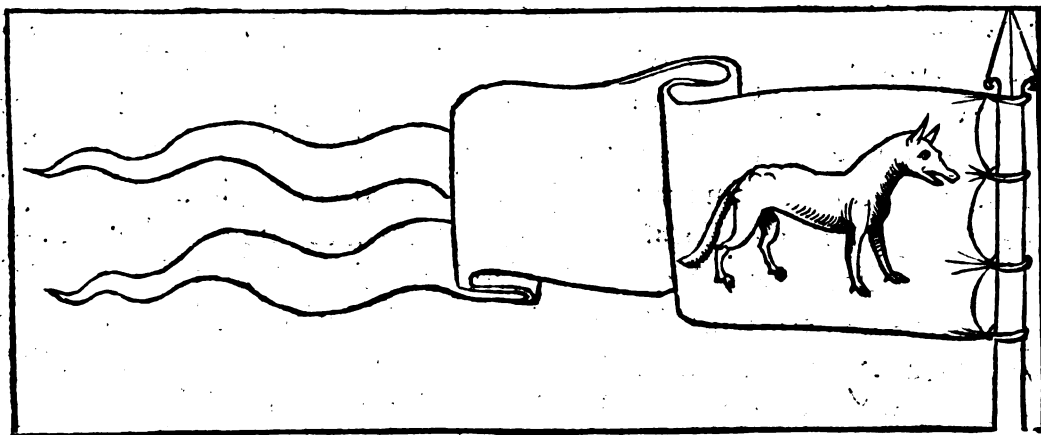
Dehinc quatuor principalia signa in castris haberi cœpere, lupi, minotauri, equi, & apri. Verum duo tantum quorum apertam equidem rationem inuenerimus, apri scilicet, & minotauri. Apri namque quod cōfecto bello inter quos pax fieret cæsa porca fœdus solerent firmare, à quo qui resiliret, nō aliter ac porca lapidibus crudeliter obruta, necaretur.

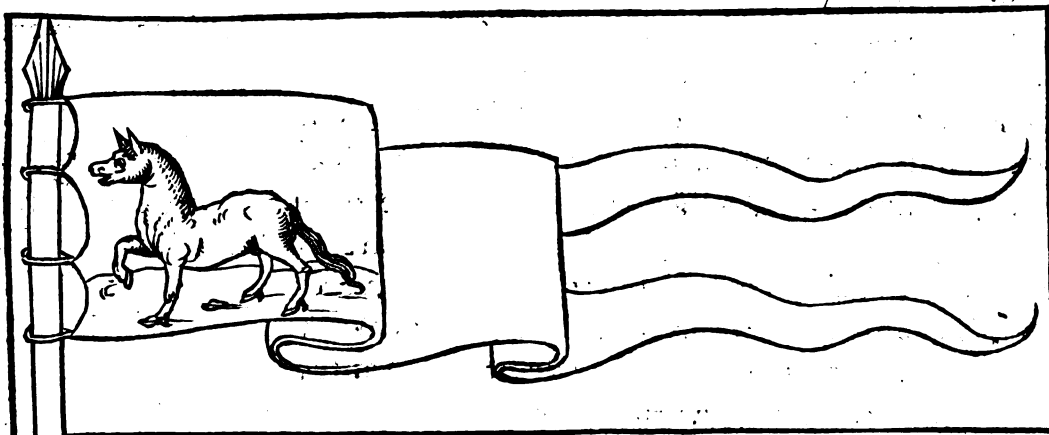
Minotauri, natura duplici, ut qui usque ad humeros taurus, cetera homo fit : proinde quod non minus varia & occulta esse debent consilia ducum, quam fuit domicilium quondam eius Labyrinthus.

Lupi autem effigiem inter signa militaria extitisse, proinde quod eius modi animalis lacte Martii pueri nutriti sunt, vel quod in tutela Martis id animal fuisset, eiusque dedicatum, manifestis creditur argumentis. Etenim lupus rapax animal, vorax, & suapta natura ablata consumens, maximeque id tempus aptum rapiendo pecori, quod milites in diripendis urbibus solent, observans, quod est antelucanum, post nocturnum. Reddunt & aliam causam animalis huius Aegyptii, fabulosiorem tamen. Nam quum Isis una cum filio Oro cum Typhone esset bello dimicatura, ferunt Osiridem lupi forma ab inferis auxilio, & uxori, & filio venisse, victores itaque Typhone interfecto, honorem ei animati impendisse, cuius interuentu subsidioque victoria parta esset. Tradunt nonnulli agros Aegyptiorum incurstantes Aethiopes, a lupis facta acie usque ad civitatem Elephantiam repulso, qua ex re sit & locus ille dictus Lycopolis, & eis belluis honos a posteris habitus.

De equorum quoque signo nihil præclarum, nihil exploratum factis habeo, nisi quòd per huiusce animatis fortasse speciem cum bellis inter sit, plurimumque valeat, Martis commoditatem designare voluerint, tum quia prælagit hoc animal pugnā, & gloriæ & victoriæ cupidum est, tum quia armatos vehit, tum quia sit velox nonnunquam, ut Martem decet, & impetu ac furore maximo plenum.

Denique Aquila paucis annis ante Mariū sola in acie portari cœpta erat, reliqua quæ & singulos ordines anteibāt in castris, relinquebātur, abdicauitque ea in totū Marius secūdo consulatu suo, & Romanis legionibus propriè Aquilā dicauit. Graduli deinde sistēdiq; ordinatio, dispositio totius exercitus & moderatio signorū, cantibus gubernatur, quum ad bellū progressioni & itē receptui cātetur, cātu & excitante, & rursus militū animos sedāte. Hac animorū excitatio sedatioque aliquibus ex tubis est. Philippus & maiores sui quum tolli iuberēt signa, eas habuerint in vsu licet: mutauerūt tamē, quòd sonus impediretur tumultu & armorū sonitu, quò minus ad omnes pertingeret: quūque castra sibi mouēda forēt, cautum fuit, ut pertica esset in signū. Noctibus igne vel fumo significationē dare soliti Parthi, cymbalis signa dabāt in præliis. Inter Amazones fistro ad bellū fœminarum vocabatur sistebatque exercitus: etenim fistrū tubæ genus, quo Isis

Bb

describitur

describitur, & in sacrificiis eius utebatur Aegyptii, à sistendo, siue ab inuêtrice, siue à patria mauis lingua denominatione assumēs. Iuuenalis, Isis & irato feriat mea lumina sistro. Virg. Regina in mediis patrio vocat agmina sistro. Lucanus in octauo, Non in tēplo tuā romana recepimus Isim, Semideosq; canes, et sinistra iubētia luctū. Itidē elegiarum scriptor Propertius, Scilicet incesti meretrix regina Canopi, Vna Philippeo sanguine adusta nota, Ausa Ioui nostro latratē apponere Anubim, Et tyberim Nili cogere ferre minas, Romanāq; tubā crepitātī pellere sistro. Lituus genus buccinę iniurię sic dictę à sonitu, vt ille Homeri versus docet, Insonuit neruus. Ennius, In bello lituus sonitus effundit acutos. Sed quoniā facta litui mētio est, præmittendū nō est q̃ posse quęriāaduertimus, Vtrū à tuba lituus auguralis appelletur, an tuba à lituo augurūlituus dicatur: vtrūq; enim pariter in forma & pariter in capite incuruū. Sed si, vt quidā putāt, tuba à sonitu lituus appelletur ex illo Homeri versu, necesse est vt virga auguralis à tubę similitudine lituus vocetur. Vtitur autē vocabulo isto Virg. p̃ tuba in vi. vbi ait, Et lituo pugnās insignis obibat & hasta: tanquā lituus nomen sibi vēdicet q̃ litis sit testis, .Classica, flexibiles, secūdū Seruiū, tubę, vel cornua sūt reliquis minora, cōuocādi causa facta, & à calādo, auctore Petronio, id est, vocādo dicta. Tuba gnea est, & hac Tyrrhenos prius fuisse vsos tradūt, et apud eos Piseū primū, atq; ab illis propterea Tyrrhenā appellatā. Quū enim circa maritimas oras Tyrrheni prædones & pedestres dispersi, non facile ad quāq; prædę occasionem, voce aut buccina conuocarentur, vento plerunq; præpediēte, tubā inuenēre, vt puta quę buccina capacior esset: hinc postea bellicis certaminibus adhibita ad denuncianda bella, vt vbi exaudiri præco per tumultū nō poterat sonitus tubę obstrepentis attingeret. Inter tubam autem & bucinā, veteres discernebant: nam quanquam buccina tubę similis sit, verū longior & ad bella sollicitudinē denunciāns. Propertius, Buccina cogebat priscos ad bella Quirites: & Maro, quā buccina signum Dira dedit. Tuba autem bellū indicabat: vt idem, Ennium puto secutus, At tuba terribilem sonitum procul ære canoro In crepuit, sequitur clamor, cælūq; remugit. At hic quidem clamor varius est. Nā interdū tuba canitur vt bella gerātur, interdū ad eos qui fugiunt insequēdum, nonnunquam receptui Nam receptus is dicitur, quo se exercitus recipit: vnde & signa conceptum dicuntur. Cymbalorum autem tinnitus & tympanorū pulsatio, & cretici Iouis sacris, & eo matris eius mysterio q̃ Ouidius exposuit in Fastis, cōtineri creditū est, quū ait, Ardua iam dudū resonat tinnitibus Idæ, Tutus vt infanti vagiat ore puer. Pars clypeis, sudibus paleas pars tūdit inanes Hoc Curetes habent, hoc Corybātes opus. Res latuit, prisci q; manēt imitamina facti. Aere deæ comites raucaq; terga mouent. Cymbala pro galeis, pro scutis Tympana pulsan, Tibia dat Phrygios, vt dedit antē, modos. Tamen si à poētis fictā eā opinionē quidam respuant, eāq; velint ingeniosē interpretari, verū hęc quū apud varios varia sortiātur officia, in præfectorū consultationibus terra ac mari opportunis determinanda erunt. Quot verò in religione sint vel esse debeant, quando, qualiter, quo loco munus & officiū suū exercere debeāt, præfecti subiectis deferent, vt rerum significationibus datis, pareant audientes

ROBERTI VALTVRII¹⁹¹

AD ILLVSTREM HEROA SIGIS-
mundum Pandulphum, de re Militari
Liber Vndecimus.

*De bello Nauali, & quando primum apud Romanos, quique primus
nauali triumpho dignus habitus sit.*

Cap. I.

Amplicitudo nobilissima rei militaris Romani imperii, Sigismū-
de Pandulphe, non solum terrestribus, verum etiam maritimis
triumphis aucta est, regni coronæ imperio maris adiecto, eius-
que gloriam maiores nostri testati sunt, vincetium merita sin-
gulari fauore prosequendo. Extat nanque memoria circa par-
ta de Ancio spolia, anno vrbs cccc xvi. quæ C. Meuius, qui pri-
scos deuicerat Latinos, Anciatibus victis, & in suggestu fori capta hostiū classe
suffixit, si tamen illa classis, nam sex fuerant rostratæ naues, appellanda: verum
hic numerus illis initiis ingentis gloriæ fuit meritū, vt tribunali foro præfixa
rostra, ceu populo corona imposita videretur, vnde & pro rostris locus nomē ac-
cepit: quumq; post mirificis rerum gestarum titulis iam clarum nomen vrbs
esse cœpisset, & arma tum extra Italiam mota non fuissent Po. Ro. quanquam
ad torquendū remos nauticæq; artis omnis ignarus, nihil tamen interesse virtu-
tis ostendit, equisne an nauibus, terra an mari dimicandū esset: Appioq; Clau-
dio consule, anno vrbs cond. cccclxxviii. primum Carthaginēsis bellum in-
tulit, mirumq; dictu, classe ab arbore excisa, sexagesimo die nauigauit: cōtrā ve-
rō Hieronem Syracusanum ducetas viginti naues effecit diebus quadraginta-
quinque, vt tradit L. Piso, quibus fretum ingressus est, fabulosis infame mōstris
æstuque violentum: nec est exterritus, quin illam ipsam mentis suæ violentiam
æstus pro munere amplecteretur, statimq; ac sine mora Hieronem regem tanta
celeritate vicit, vt ille ipse sepius victū se quàm hostē videret, fateretur. Cn. au-
tem Duellio, & Cn. Cornelio Asina coff. quum Hannibal senior siue Hamilcar
Pœnorum dux oram Italiæ maritimam instructa septuaginta nauīū classe va-
staret, etiam mari aduersus eum congregi ausus est, cui etiā ipsa velocitas clas-
sis comparatæ, victoriæ auspiciū fuit. Intra enim sexagesimam diē quàm cæ-
sa sylua fuerat, cētum sexaginta, vel vt alii, centum triginta nauīū, classis in an-
choris stetit: quum enim videret Duellius, eos multū posse mari, classem ma-
gis validam quàm decoram fabrefecit, & manus ferreas cum irrisiue hostium
primus instituit, quibus inter pugnandum hostium naues apprehēderet. Vt au-
tem audiuit Duellius Cornelium Asinā cof. alterum, sexdecim cum nauibus
Lyparam expugnasse, iam ab hostium duce ad pacis colloquium euocatum,

Bb ii punicæq;

punicæque fraude ac astu captum, atque in vinculis necatum, cum triginta ex templo nauibus aduersus eum profectus est, commissioque nauali prælio successit. Vna enim & triginta naues punicæ capte, suppressæ tresdecim, tria milia hominû cæsa, septem milia capta referuntur: ipse denique Hânibal siue Hamilcar ut diximus, punicæ classis dux amissa naui qua vehebatur, scapha subd uctus Carthaginem fugit, & à senatu, vaser plurimum cum esset, quia apud eos dux re malè gesta puniretur, quæsiuit quid faciendû iuberent, omnibus vi pugnaret referentibus, Feci, inquit, & victus sum, sic pœnam crucis effugit. Cn. autè Duellius quem contrahendi nominis gratia Bellium nominarunt, quû superiores eius appellati essent semper Duellii, quia primû illum maritimû triumphum ex Pœnis solus inuexerat, non contētus vnius diei triumpho, per omnem vitâ ubi à cœna rediret, crebra sibi præluere funalia, præcinere sibi tibias, quasi præ tanta huius victoria quotidie triumpharet, iussit, quod quâquâ vltra vrbs morem priuatæque maiorum esset exēpla, Romani tamen equo animo tulere: nulla enim victoria illis gravior fuit vnquâ, quod inuicti terra pariter et mari plurimum possent: & quia blandissima rerum omnium est gloria, quæ nec leuibus stimulis insita, egregios virorum animos agit & versat, affectatę iam glorię nomen nobilissimi ciues adepti, magno studio fabricandis nauibus incubuere.

Quæ materies fabricandis nauibus utilior.

Cap.

II.

Auibus autem fabricandis animum applicantibus prima in deligenda materie consideratio est adhibenda. Nos igitur primû in qua materie fuerit prudentium consensus, dehinc sternendi tempus absolue-
mus. Robori spissa firmitas est, tantaq; duritia ut terebrari apte, nisi madefactum non queat, & ne sic quidē auelli clauus adactus: nonnulli ex nostris in robore consenserunt, in eodem sensu & Galli conueniunt: durat hoc defossum & in aquis, marina tamen aqua corrumpitur. Cedri oleo peructa materie, nec tineam, nec cariem sentit. Iunipero nō absimilis huius virtus, quæ in Hispania vasta est & fabricis aptissima. Non improbatur fagus in aqua, nec alnus in palustribus: æterna enim est, & oneris quantumlibet patiens. Larix propter pondus ab aqua non bene sustinetur, propter alia præcipua est: in humore nec flammam ex igne recipit, nec ab carie, aut tineâ propter succum vehementi amaritate lęditur: verum in maritimis nauibus obnoxiam teredini tradunt, & omnia præter oleastrum & oleam. Quædam enim in terra, & quædã in mari vitiis opportuna sunt infestantibus. Tradunt abietem circa germinationes, ea qua decidimus luna decorticatam nō corrumpi aquis. Rursus in ipsis arboribus hoc etiam satis notum esse debet, limites regionésque cæli spectandas esse: robustiores enim Aquiloniæ partes & in totum deteriores ex humidis opacisq; spissiores ex Apricis ac diurne. Est & gentiû in his quoque differētia. Alpibus, Apennino laudatissimæ abietes: in Gallia, in Corsica, Bithynia, Ponto, Macedonia deteriores, Perna sic pessime, quoniã ramosę, cõtortę, putrescentésque facile. Alexandri Magni comites prodiderunt in Tyle, rubri maris insula, arbores esse ex quibus naues fierent quasi ducētis annis durantes inuētas, & si mergeretur incorruptas. Abies sociabilis glutino, eadem nauium malis antenisque propter leuitatem

leuitatem præfertur, tum quòd omniũ arborum altissima & rectissima est. Huius inopia in Aegypto ac Syria reges cedris vsi feruntur ad classes. Sesoosis Aegypti rex nauem ex cedro fecit ducentorum octoginta cubitorum lōgitudine, deauratam exterius, intus verò deargentatam, quā dono obtulit deo qui maxime Thebis colitur. Celebratur quoque in Aegypto ac Syria spina dūtaxat nigra, quoniā incorrupta etiā in aquis durat, ob id vtilissima nauium costis: è theda pix naualibus muniendis vtilis.

Cælionis lunæq; tempus spectandum.

Cap.

III.

Cælionis quoq; tempus in perseverante materie quàm maximè refert. Vulgò satis putant, obseruare ne dedolanda sternantur ante æditos suos fructus. Robur vere cæsum teredinem sentit: bruma neq; iaciatur neque pandatur, aliàs obnoxium erit vt torqueat sese findatque, quod in subere tempestiue quoque cæso euenit. In infinitum refert & lunaris ratio siderumque. Sunt qui omnia quæ cæduntur, carpuntur, tunduntur innocentius decrescēte luna quàm crescente: sunt qui & quinta, & decima luna ad vigesimam vsque secundam arbores præsertim concidi debere existiment, vt immunis seruetur à carie, & æterna materies reddatur: idq; religionis argumento, quod æternitatem his tantum diebus placuit celebrari. Sunt qui nō nisi à vigesima ad trigessimam cædi velint: ligna enim quæ luna adhuc crescēte deiecta sunt, quasi emollita per humoris conceptionē, fabricis quibúsque inepta esse dicūt: proinde circuncisas quoq; ad medullā aliqui nō inutile relinquunt, vt omnis humor stantibus defluat. Inter omnes verò architectos cōuenit, arbores vtilissime sterni in coitu lunæ, quem diem alii interlunium, alii silentis lunæ appellant. Sic certè Tyberius cæsar quū cremato ponte naumachiariorices ad restituendum cædi præfinit. Cato hominum summus, in omni vfu de materiis hoc addidit, Materiem omnē non effodias luna decrescēte, eximito post meridiem sinē vento austro. Tunc erit tempestiua, quum semen suum maturum erit. Caueto ne per rorem doles, idq; mox nisi in trimestri lunæq; dimidiata: nec tangas materiem tum, ne effodias, aut præcidas ab terra. Diebus quatuor proximis quibus luna plena fuerit, optimè eximitur. Omnino caueto nigrā integrāq; materiē ne doles, néve cædas, néve, tāgas, nisi siccam, néve gelidā, néve rorulētā. Hęc Catonis præcepta et si ab his ducibus, quos pouloāte diximus, minus obseruata videātur, nimirū necessario vel tépestiuo cælionis tpe cōciderūt

De clauis quibus iungenda est materies, et cuiusmodi esse debeant.

Cap.

IIII.

Purimum deinde id etiam refert, ferreine an ærei more maiorū, quibus iungenda materies in vnū est, clauis esse debeāt. Ac de clauis æneis, in fallor, cōiectura mea à veritate haudquaquā aliena est. Est enim æri vis acrior, quam medici stypticam vocant: vnde squammā eius adiiciunt remediis, quæ contra perniciem putredinis aduocantur. Aura etiam quæ ex ere producit, haurit & exsiccat, quod malè influit. Vis præterea quædam remediabilis & siccifica æri inest, quā dimittit in vulnere: proinde autor est Aristoteles vulnera quæ ærea cuspide fiunt nocumēti minus afferre q̄ ex ferro, faciliusq; curari. Pari ergo ratione infixum ligno propriam seruat substāti-

Bb iii am,

am, & lunari & aqueo repugnat humori, quum ferrum huic cedat & tempori, euestigio rubigine exesum atque consumptum.

Primus nauium usus, & prima earum forma à priscis probata, earum nomina, quique gubernandi adminicula scorsum primus inuenit.

Cap. V.

Aui primus in Græciam ex Aegypto Danaus aduenit, antea rati-
bus nauigabatur, inuētis in mari rubro, inter insulas à rege Erythra.
Tunc enim, Nondum cæruleas pinus contempserat vndas, Effusum
ventis præbueratq; sinum. Nec vagus ignotis repetens cōpendia ter-
ris Presserat externa nauita merce ratem. Sint licet qui Mysios & Troianos
prios, rates excogitasse in Hellesponto putent, cū transirent aduersus Thra-
cas. Rates enim tigna vocantur colligata, quæ per aquam aguntur: quo vocabu-
lo interdum etiam naues longas, teste Varrone, significari non dubium est.

Codicarias autem naues dicimus, quòd ab antiquis plurium tabularum con-
textus, codex appellabatur, quodq; qui primus Romanis persuaferat nauē con-
scendere, Claudius Codex is fuit, à quo nomē deductū, sicq; cōsuetudo pœna te-
nuit, eò quòd in fluminibus vsui plurimū essent. Schedia, genus etiam na-
uigii inconditum est, trabibus tantū inter se nexis factum, vnde & mala poë-
mata, schedia appellantur. Trabica naus, dicta q; sit trabibus confixa. Su-
mia nauigii genus, auctore Cecilio. Sclata genus nauigii latum magis quàm
altum, sic appellatum ea consuetudine qua sclocum per locum, & stlitem per li-
tem dicebāt. Musculus curuū nauigii genus ac breue. Scaphæ Aphricano
teste nauiculæ sunt paræ, quæ maiores naues consequuntur. Cice. libro primo
ad Heren. Magnitudine tempestatis omnes perterriti, nauim reliquerūt, in sca-
pham conscenderunt. Actuariæ, nauiculæ celeres quæ remis & velis agūtur: sic
dictæ q; citò agi possint. Celox nauigiū breue à celeritudiue dictū, & à Rho-
diis inuentū. Liuius punici belli secundi lib. i. Naues ducetas, vigintiquinque
remes, celoces viginti deducit. Mioparo, Pyratarum nauicula ex corio & vi-
minibus contexta, quasi minimus paro. M. Tul. Nam quum quæreretur ex eo
quo scelere impulsus mare haberet infestū vno Mioparone, Eodē, inquit, quo
tu orbem terræ. Fasellus, nauigium Campanum. Sallustius, & forte in nauigan-
do cohors vna grādi Fasello vecta, à ceteris deerrauit, marique placido duobus
prædonum Mioparonibus circūuenta. Cercirus, naus maxima est & Asia-
na, & quam Cyprii inuenisse feruntur. Trieres, quas dromones Græci dicunt,
maiores naues sunt & lōgæ, Isaie. xxxiii. Neq; Trieris magna trāscreditur eū.
Daniel. xi. Et venient super eum trieres, & Romani innumeri vigintiquatuor
veniēt in Trieribus de Italia. Longa naue Iasonē primū nauigasse, Philo-
stephanus auctor est. Eo nanque Colchos petitulo ab Argo fabricata est, & ar-
gos ab eo auctore in sinu Pegaseo denominata: vnde Lucanus,

Prima fretum scindens Pegaseo littore pinus

Terrenum ignotas hominem proiecit in vndas.

Sunt qui lōga naue vsum fuisse ferant primū Sesoosim Aegypti regem, teste
Diodoro, dictaq; vt diximus, & quidam scriptores asserūt, ab Argo eius archi-
tecto qui etiam inter nauigandum eius refarciendæ curā ceperat: vt alii, ab eius
velocitate

velocitate,quàm antiqui Argon appellabant. Pistris, nauigii genus à forma pistrum marinarum,quæ longi corporis sunt, sed angusti: à spina enim putrefacti piscis in litore, ad cõstruendas lōgas naues per imitationem doctrina sumpta est, & eiusmodi naus fabrefacta. A piscibus etiam sunt qui sumptum velint, quo ordine in pugnam acies deducendæ sint: ab iisdem quoque quo pacto homines equiq; ferro muniatur teganturq;, squammis eorum inspectis. Liburnæ quæ & rostratæ à Liburnia parte Dalmatiæ dictæ, Augusto enim dimicante, cum liburnorum auxiliis succubuisset Antonius, tanti discrimine certaminis ac periculo, quod Liburnorum naues ceteris aptiores essent, earum similitudo & nomen à Romanis ducibus vsurpatæ sunt. Horatius in Epodo, Ibis Liburnis inter alta naui Amice ppugnacula. Legia, naus velox, quod vehementi motu suo legat & colligat aquas ante se, dicta. Corbita, nauigii genus tardum & grande, sic dictum quod malo in eius summo pro signo corbes soleret suspendi: nihilq; differt ab Oneraria naui, omnium tardissima oneriq; deuehendo quàm aptissima, & ab Hippo Tyrio inuenta. Oria, Fabio Placiade Fulgentio teste, nauicula admodum parua, & piscatorum vsui quàm apta. Cimba & Scalmus Phœnicum inuenta, piscatoriæ etiam naues. Cic. iii. Officiorum, Tum Canius, Queso, inquit, quid est ô Pithi? tantumne hic piscium, tantumne Cimbarum? inuitat Canius postera die familiares suos, venit ipse maturè, Scalmum nullum videt. Lintres siue Monoxylos, hoc est, paulo latiores Scafulas, nauiculas fluuiales cauatas ex arbore dicimus. Liuius secundi punici belli lib. i. Ita in gens coacta vis nauium & Lintrum, quæ temere ad vernalè vsum pyratarum nouasq; alias primùm Galli inchoantes cauabant ex singulis arboribus.

Virgilius. i. georg. Cauat arbore Lintres.

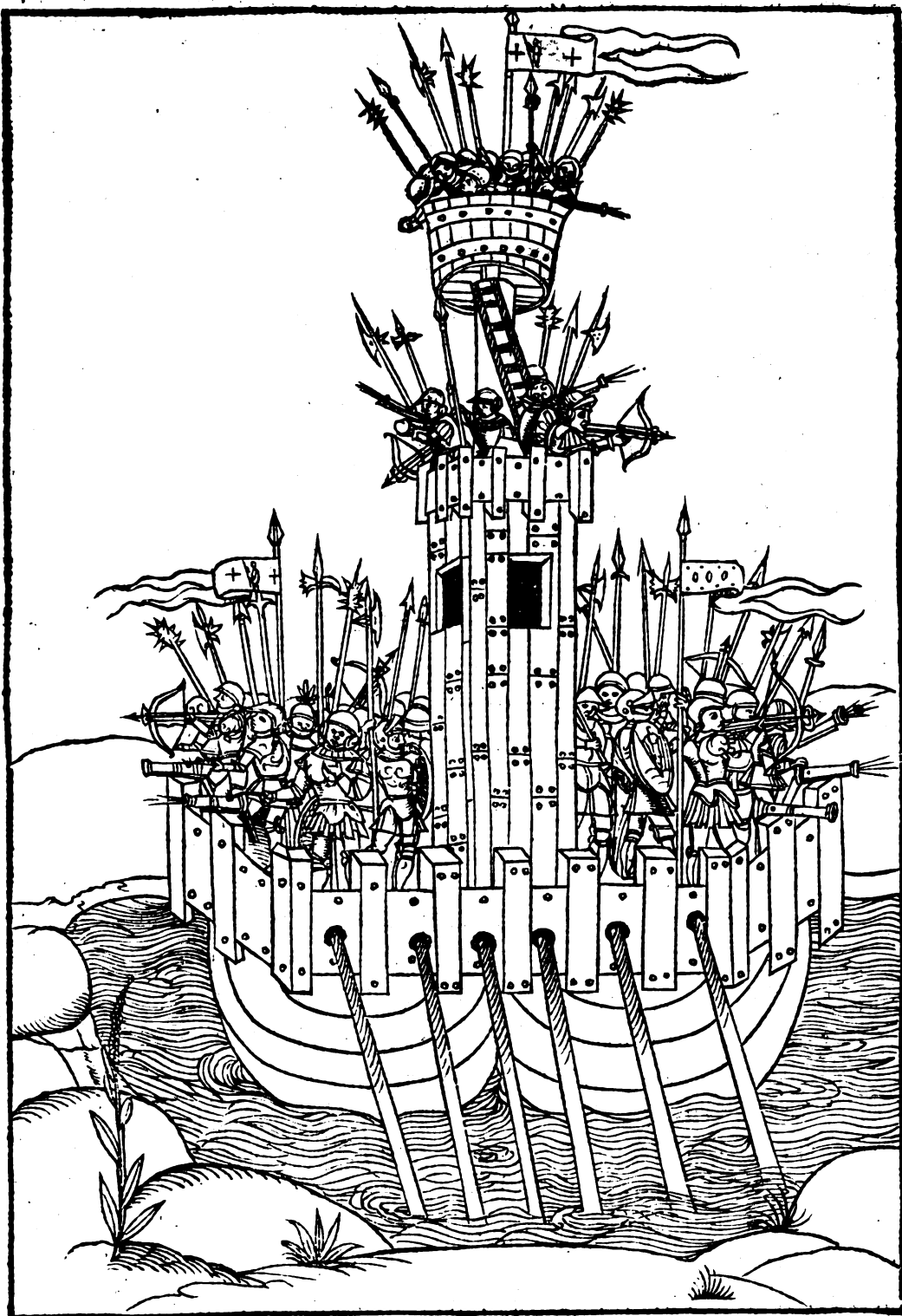
In his Germaniæ prædones, cauatis singulis arboribus nauigant, trigintaq; homines ferunt: nec id quidem incredibile, cum & grandiores multo nostris eorum sint arbores, & apud Indos harundines tantæ proceritatis sunt, vt singula eorum internodia alueo nauigabili trinos interdum homines deuehant, quina cubita longitudine excedentes. Lembus, nauiculæ genus brevis & velocissima, quâ Cirenenses feruntur inuenisse. Virgilius. i. georg. Quam qui aduerso vix flumine Lembum. Liuius belli Macedonici libro quarto, Nèue ipse naue vllâ præter duos Lembos, qui non plus quàm sexdecim remis agerentur, haberet. Bucen-taurus, nauigii genus ad magnos viros deuehendos ac potentes fabricatum: à magnitudine enim boum qui in Italia erant consuetudine factum fuisse in libris de re rustica inquit Varro, vt præposita hac voce bu, magnum quippiam semper nunciaretur: inde dici bulimian, id est, magnam famem, & bupædas grâdes pueros, & iram humanam, & alia his similia ad magnitudinis rationem pertinentia, quod & nunc obseruant fœminæ in transpadana regione, quæ ad significandum ingens & admiratione dignum aliquid, prolatione eius vocis vtuntur. Bucen-taurus ergo, quia princeps & magni viri ea vehi solent, quasi magna Cœtaurus, prius illius vocis significatione appellata est. Centaurus nanque naus siue signum erat quod naui imponebatur. Expressum autem hoc est à Virg. elegantissimè illo versu, Centauro inuehitur magna: qui humiliorem illam vocem in sublimi opere

re aspernatus, digniore verbo ac carminis maiestati cōuenientiore vti prudētius voluit. Qui enim bucentorium & non bucentaurum à bucis cētum dici putant oportere, corruptis detractisq; pauculū literis, propter lōgum famulatū, qui ad seruitia prāstanda potentioribus semper necessarius est, vana & inepta nominis interpretatione falluntur. Triremis, naus quæ tris remorū ordines habet. Horatius in epist.

Nauseat vt locuples, quem ducit prima triremis.

Has primū instituisse legimus Argonautas, quōd etiam armatis aptæ & cōgruæ probentur esse cōmerciis, vt qui peregrinas optabamus aspicere, nūc mittamus aliis prouinciis terrorem pariter & decorē. Quadrirēmes quoque ab ordine remorum dictæ, qui numerus magnificentia vtentium persæpe auctus inuenitur. Quinquerēm instituisse fertur Vesicō Salaminius, sex ordinum Zenazetas Syracusanus, ab ea ad decemrēm Nesigoton. Alexāder porrō magnus ad duodecim ordines, Ptolemæus Soter ad quindecim, ad sedecim Perseus, & P. Aemylius, Demetrius Antigoni ad triginta, Ptolemæus Philadelphus ad quadraginta, Ptolemæus Philopater q Tryphō cognominatus est ad L. Heraclius nauibus castellatis Aphrica veniēs vsus perhibetur. Præcipue admirationis quoque naus, quæ ex Aegypto Caii principis iussu obeliscū in Vaticano circo statutū quatuorq; truncos lapidis eiusdem ad sustinendū eum adduxit, qua naue nihil admirabilius visum in mari certum est: triginta enim & centum modii lentis pro saburra ei fuere, lōgitudo spatiū obtinuit ex parte hostiensis portus latere læuo: ibi nanque demersa est, Claudio principe, cū tribus po. Ro. molibus, turriū altitudine in ea exædificatis, obiter Puteolano puluere aduectis arboribus, eius crassitudo quatuor hominū vlnas complectentiū implebat, Caius etiam Cæsar gallica expeditione legatis suis aliam formam præbuit, & ad celeritatē onerandi subductiorem, pauloq; humiliorem quàm alio mari consueuerit, ideo quōd propter crebras æstuum cōmutationes, minus magnos ibi fluctus fieri cognouerat, ad onera multitudinemq; iumentorum tranuehendam. Gallorum insuper naues ad hunc modum factæ armatęq; erant, Carinę planę quōd facilius vada ad decessum excipere possent, prorę atque puppes erectæ ad magnitudinē fluctuum tempestatumq;. Naues & ipsę totæ ex robore ad omnem vim & contumeliam perferendam, anchoræ cathenis ferreis reuinctæ, pelles pro velis, quibus & vim tempestatum sustinerent facilius, & in vadis consisterent tutius, & ab æstu relictæ, nil cautes & saxa timerent. Cōtra has Liburnicę præstant celeritate & impulsu remorū, non tamen propter firmitudinē rostro nocere possunt, neq; propter altitudinē telū ad eas adigi facile potest.

Naues iunctæ ac quinqueremes, demptis interioribus remis, vt latus lateri applicetur, cum quibus exteriore ordine remorum velut naues aguntur, turres contabulatæ, machinamentaque alia quatiendis muris portantur, classem in hunc modum efficiunt bellicam.

Est enim classis navium multitudo, qua Tiphis princeps depugnavit, sint licet qui Phœnices, solers hominum genus, & ad belli pacisque munia eximium, maria navibus adire, classe configere commentos putent. Siderum observationem

nē in nauigando Phœnices iidem inuenere, vëtorum rationem Acolus, Helenis filius Remum, Cope latitudinem eius, Plateus vela, Icarus malū, & antennā De dalus, rostra Pifeus, Tyrrheni anchoram, Eupalamius tandem bidentem, Ana charsis afferes ferreo vnco præfixos, quos harpagones vocant, Pericles Atheni ensis adminicula gubernādi a tergo, quę huc atque illuc cursū nauigii torque ant: atque horum, si Anneo Senecę credimus, exemplū à piscibus tractum est, qui cauda regūtur, & leui eorū in vtrūq; latus momēto velocitatē suam flectūt: si Plinio, ab auibus miluoq; præcipuē, qui hęc gubernādi artē docuisse ac ostē disse videtur caudę flexibus, in cęlo mōstrāte natura, quod opus esset in pfūdo.

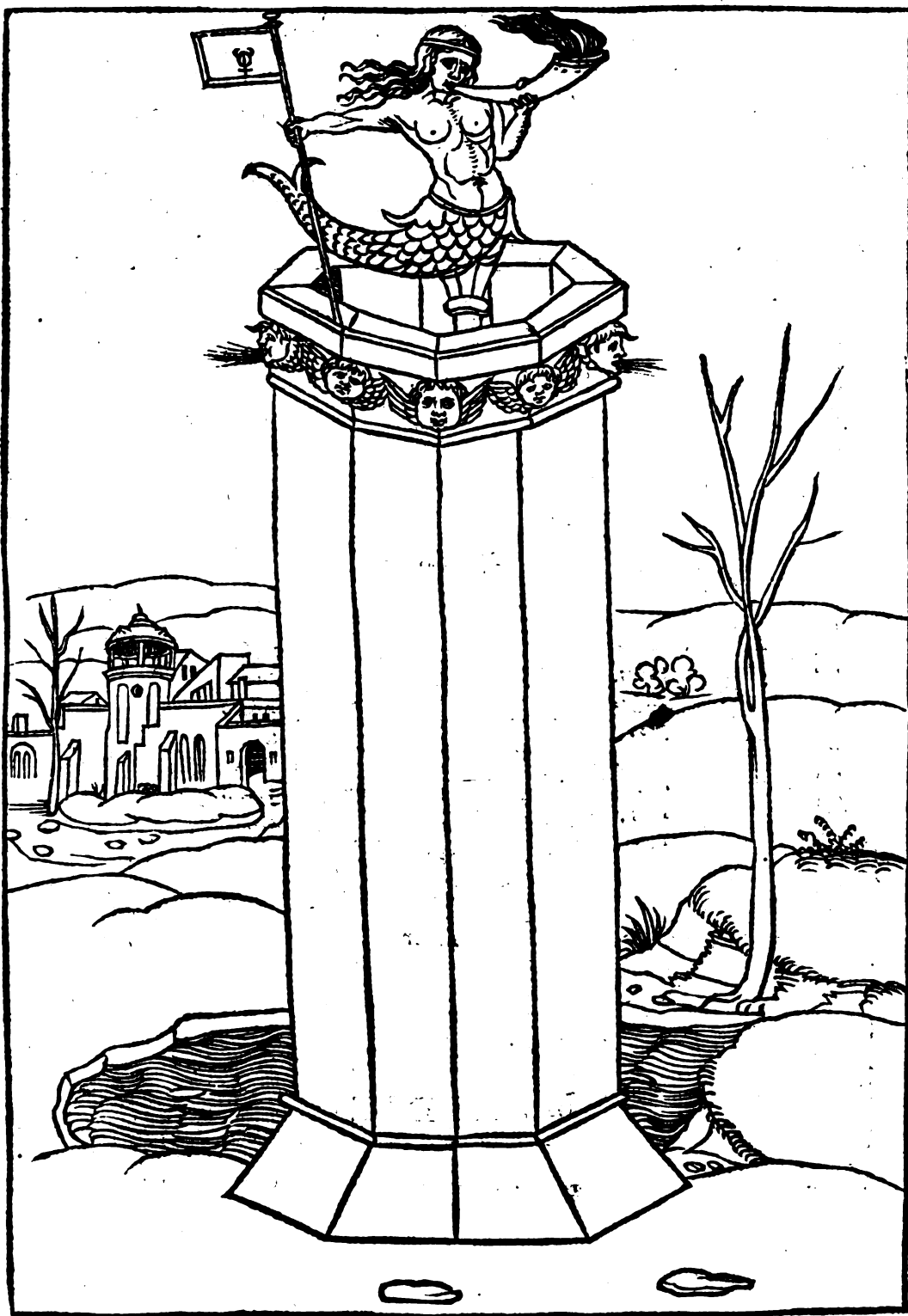
Numerus ventorum eorumq; nomina, rationes, & effectus.

Cap. VI.

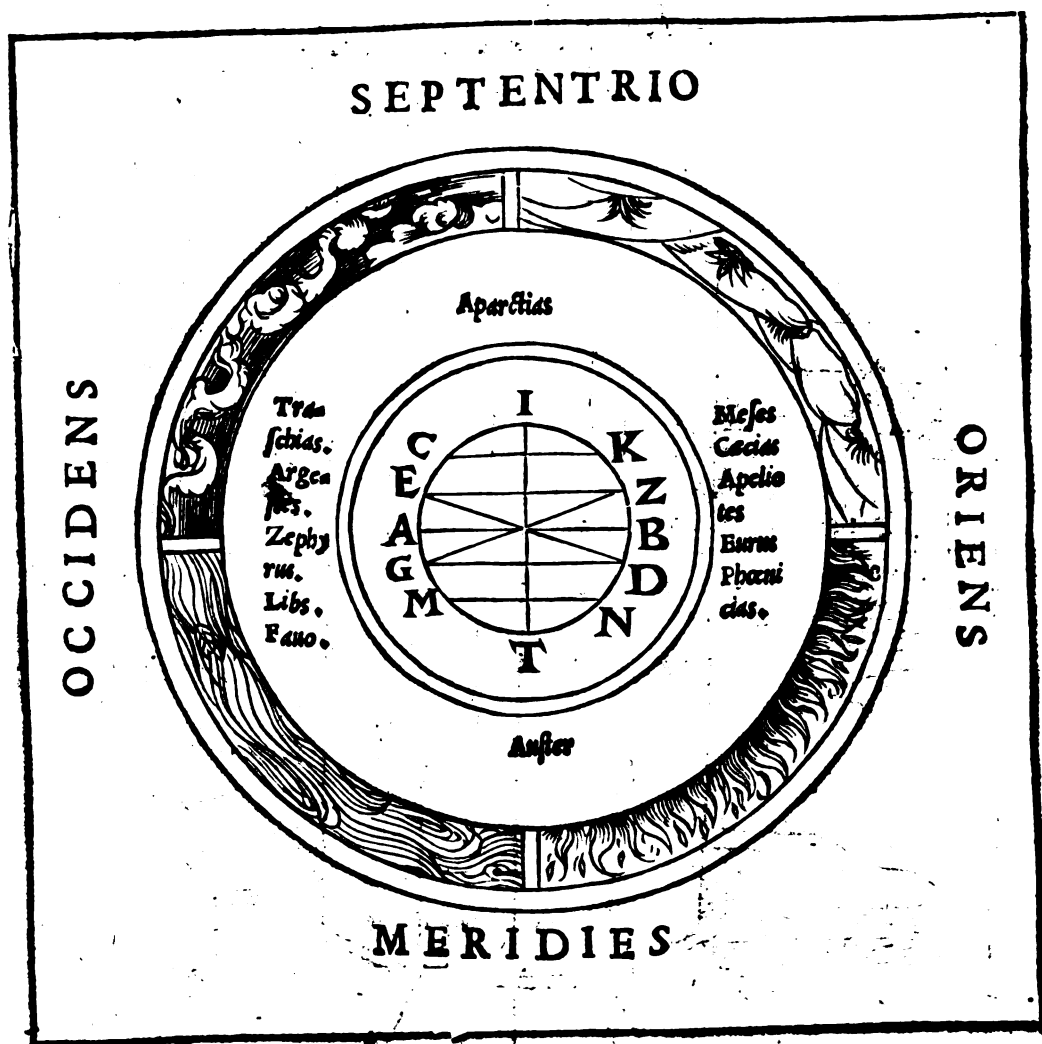

QVoniā milites militūque præfectos etiam adiuturam constat no titiam non solū maris ac terrę, sed flaminū quoq; quę ignaros tur batura essent, quum absque eorum cognitione ac peritia haud cōmo dē sit nauibus motus & cursus in mari, nūc, pigeat licet scribere, quip pe vbi alibi plura, alibi pauciora inueniam variis ac diuersis nominibus ab ex cellentissimis rerum naturalium vtriusque linguę scriptoribus explicata, seor sum tamen prout facultas dabitur in tanta doctōrū hominum varietate ac dis sonantia, ipsorum numerum nomināque & loca naturas & effectus prosequar atque complectar: quidam igitur Sapientum putātes ventum esse aërem mo tum & fluentem (Vetus enim fit, auctore Lucretio, vbi est agitando aër perci tus) vnum & eundem aiunt ventū esse omnes ventos, nec differre propter loca vndecunque extiterit, simili modo semper fluens. Et quoniā ex omnibus qui dē duo veluti à cardinibus perflāt, Septétrio videlicet & Auster, sunt qui duos tantū ventos annuāt, alium quidem Borealē, alium Australē, cæteros au tem horū esse excessus, sed Zephyrum quidam borealem, Eurū australē. Eun dem numerum Oribasius orientem propter & occidentē esse asserit. Quatuor alii ventos obseruauere per totidē mundi partes: nam Eurum siue Apeliotem oriens, Boreā septē stellarum regio, Occidēs Zephyrum, Austrum medius di es mittit, nec Homerus plures quā quatuor nominat, sed qui accuratius per quiseuerūt, eos octo esse tradiderunt, maxime quidē Andronicus Cirestes, qui etiam collocauit Athenis turrim ē marmore octogonā, & in singulis octogoni lateribus, singulorum ventorū imagines exculptas cōtra suos. cuiusque flatus designauit, supraq; eam turrim metam marmoreā fecit, & insuper Tritonem æreum collacauit, dextra manu virgam porrigentem, & ita est machinatus vti vento circumageretur, & semper contra flatum consisteret, supraq; imaginem flantis venti indicem virgā teneret: itaq; sunt collati, Inter Solanū & Austrū, ab oriente hyberno Eurū, quē nostri vocauere Vulturū: & Liuius hoc illū nomine appellat, in illa pugna Ro. parū prospera, in qua Hannibal & cōtra so lem orientē exercitum nostrū, & contra ventū cōstituit, quum vëti adiutorio ac fulgoris perstringētis oculos hostiū vicit. Varro quoq; hoc nomē vsurpat. Inter Austrū & Fauoniū quē Zephyrū dicūt, ab occidēte hyberno Aphricus: inter Fauoniū: & septétriones Caurus, quē plures eorū vocāt: inter septétriones & So lanū Aquilo. Videtur hoc modo expressum, vti capiat numerus & nomina & partes

partes, vnde flatus certi ventorū spirent. Omnia hæc ante oculos locare potest
 tūrris descriptio substituta cum Tritone buccinam perflāte, dicēte Nasone, Po
 sitoq; tricuspide telo, Mulcet aquas rector pelagi supraq; profundum Extantē
 atq; humeros innato murice tectum, Cēruleum Tritona vocat, cōchaq; sonan-
 ti Inspirare iubet, fluctusq; & flumina signo Iam reuocare dato: caua buccina
 sumitur illi Tortilis in latum, quæ turbine crescit ab imo, Buccina quæ medio
 concepit vbi aëra ponto, Littora voce replet sub vtroque iacentia Phœbo.

Hanc verò descriptionem tanquã verã ceterisque præcellentẽ, Mediter-
ranei maris nauitæ omnes obseruant, Genuenses potissimũ, totidẽ adiciẽ-
tes interponentesque. Applicantur prædictis octo primoribus alii quidã se-
cundum Aristotelem, & quatuor quidem etiã secundum Varronẽ, duode-
cimq; fiunt. Quatuor enim cæli partes internas diuidunt, & singulis ventis
binos superaddunt. Aristoteles hac arte, & Varro, viri diligentes, & omniũ
qui fuerint scripserintque instructissimi, illos ordinant, nec sine causa. Non
enim eodem semper loco sol oritur aut occidit, sed alius est ortus occasusq;
æquinoctialis: hic autem æquinoctium est, alius solstitialis, alius hybernalis:
sic siue secundũ quod duodecim aër discrimina suscipit: siue iuxta duode-
cim in nostra plaga habitationis notæ puncta vnde originem trahunt: siue
iuxta duodecim Zodiaci signa totidem efficit ventos, quos signorum etiã
triplicitas concitat. Nam orientales ignea, meridionales terrea, occidẽtales
aërea, Aquea verò septentrionales. Principales igitur venti hi sunt, & hoc
distincti ordine, vt ostendit vtraq; subiecta perigraphiæ descriptio.

Sunt etiam Tranquillo approbante, plura nomina flatúsque ventorum è locis quibusdam, aut ex conuallibus, aut fluminibus, aut montium procellis, aut aliquo sinu tracta, ex aliqua causa quæ ad faciendú vocabulú acciderat, & quæ nõ transmittútur, sed in proximú ferútur: itaq; Virg. Cleopatram è nauali prælio Aegyptú fugienté vétó lapyge ferri ait, ex lapygiæ sinu, id est, ex ipso Gargano veniente. Equum quoq; apulú eodem quo ventum, vocabulo lapygis appellauit. Hunc Caurum esse manifestum est: ná ex occiduo venit, & Virg. sic meminit. Simili modo Calabriam lapyx vexat, & Apuliá infestat Athabulus, Athenas Chiron, Pamphiliam Tagreis, Galliá Circius, quæ in libro originum Cato Cæcium nominat, cui ædificia quassanti tum incolæ gratias agunt, tanquam salubritatem cæli sui debeant ei. Diuus etiam Augustus téplum illi quú in Gallia moraretur & vouit & fecit. Infinitum est si singulos ventorú flatus eorúque nomina persequi velim, quum nulla propemodú regio sit, quæ non peculiarem habeat aliquem flatum ex se nascentem, & circa se cadétem: quumq; præterea antelucani flatus plures sint, nullúsque eorú sit pertinax, sed cadat fortiore iam sole, nec feratur vltra certum tractum terrarúq; aspectum: nec si vere cœperit, vltra æstatem perduret, duo sunt tamé extra hos vbiq; spiritus magis quàm véti, Aura & Altanus: Aura in terra, Altanus in mari. Sed vt ad id de quo agitur propius reuertar, sole vigesimáquintá parté obtinéte Aquarii, veraperit mare nauigátibus, cuius in principio Fauonii genitales mûdi spiritus à fauendo dicti hybernium molliunt cælum. Fauonium autem quidam ad viii. kl. Martias Chelidonium vocant ab hyrundinis visu. Nónnulli verò Orchiam, vno & septuagesimo die post Brumá ab aduentu auium flantem per dies octo. Fauonio cõtrarius est, quæ Subsolanum dicunt. Est auté exortus Virgiliarum in totidem partibus Tauri, sex diebus ante idus Maias, quod tépus austriú est. Huic vento Septentrione cõtrario ardentissimú Aëstatis tépore exoritur Caniculæ sydus, sole primá partem Leonis ingrediente, qui dies xv. calendas Augustas est, cuius ortum diebus viii. ferme Aquilones antecédút. Post biduú autem iisdem Aquilonibus cõstantius perflát dies triginta, quos Etesias vocant, molliréq; eos creditur solis vapor geminatos ardore syderis. Post eos rursus austri crebri vsque ad sydus Arcturi, quod ante æquinoctiú Autumni vñdecim diebus exoritur, nec sinè ferme procellosa grandine emergit. Cum hoc Corus incipit, Corus autumnat, huic cõtrarius Vulturinus, Post id æquinoctiú diebus ferè quatuor & quadraginta Virgiliarú occasus hyemem inchoat, quod incidit tertio idus Nouébris, hoc est, aquilonis hybernis, multúmque æstiuo illi dissimilis, cuius ex aduerso est Aphricus, ante Brumá autem diebus seprem: totidem postea sternitur mare halcyonum fœturæ, cuius dies nouere qui maria nauigant: eas aues videre rarissimú est, nec nisi Virgiliarum occasu fœtificant. Bruma, qui dies Halcyonides vocátur, placido mari per eos & nauigabili, maxime Siculo, vt reliquis partibus est quidé mitius pelagus Siculú, vtrunq; tunc tractabile, faciút septem diebus ante Brumá nidos, & totidem sequétibus pariunt: & his quidem diebus, maris natura benigna, nautis tutissima nauigatio est. Reliquum verò tempus hyemat, & quanquam pyratæ primú mortis periculo

Cc

culo

culo, & in mortem ruere & hyberna experiri maria cœperint, nunc itidē auri quidam & audaces faciant, hi tamen naturales per statuta tempora vëtorum cursus: porro naturales effectus ventorū hi sunt. Omnes enim vicibus suis spirant maiori ex parte, vt contrarius in desinenti incipiat, surgatque ex opposito cum proximè cadenti. Ouidius, vix nunc obsistitur illis, Quum sua quisque regat diuerso flamina tractu, Quin laniët mundum, tanta est discordia fratrum Euris ad auroram, Nabatheaq; regna recessit, Persidâq; & radiis iuga subdita matutinis. Vesper & occiduo quæ littora sole tepescūt, Proxima sunt Zephyro, Scythiâ septēq; triones Horriſer inuasit boreas, cōtraria tellus Nubibus asfiduis pluuiōq; madescit ab austro. Vel si breuius cōplecti mauis, in vnam tempestatē, quod fieri nullo modo potest, cōgregentur, Vna Eurisq; Notūsq; ruūt crebërque procellis Africus, & q locū in illa rixa nō habuit Aquilo. Ab ortu flantes calidiores diuturnioresq; ac tutiores sunt ab occasu flantibus. Ouidius in fastis, Luce secutura tutos pete nauita portus, Vëtus ab occasu grādine mixtus erit. Vulturū si à serena celi parte flare cœperit, non durat in noctē. Quisquis erit ventus si feruidus sentietur, pluribus diebus permanebit. Sol auget flatus oriens, & comprimit occidens: medio autē diei ac noctis plerūque sopiuntur, quia nimio frigore aut estu soluūtur: ex imbribus Boreas seu Aquilo inter septentriones, reliquos compescit nubesq; abigit atq; dissipat. Ouidius de eo, Apta mihi vis est quia tristia nubila pello, Et freta concutio nodosaq; robora verto, Induroq; niues et terras grādine pulso. Idem ego quū fratres cēlo sum natus apto (Nā mihi cāpus is est) tāto molimine luctor, Vt medius nostris cōcursibus intonet æther, Exiliantq; cauis elisi nubibus ignes. Idem ego quū subii cōuexa foramina terre, Supposuiq; ferox imis mea terga cauernis, Sollicito manes totumq; tremoribus orbē. Austro maiores fluctus edūtur q̄ Aquilone, quoniā hic sūmo maris, ille inferius ex imo spirat. Interdiu Aq̄lo vehemētior, noctu Auster, q̄ à Græco *νοτις* Notus dicitur, q̄a nebulosus atq; humidus. Idē poëta, Madidis Notus euolat alis Terribilē picea tectus caligine vultū. Barba grauis nymbis, canis fluit vnda capillis. Frōte sedēt nebule, rorāt pēnēq; sinūsq;. Fiant etiā subiti quidā flatus, qui varii multiformēsque sunt. Vagi quippe atq; ruētes telorū more, tonitrua & fulgura edūt, quę vocāt hi quidē Vulcanū, hi autē Vestā, hi verò horū cōminationē. Vnde Papinius, Fulguraq; attritis quoties micuere procellis: sed fulgura et coruscationes prius cerni q̄ tonitrua audiri, quòd coruscare prius cēlū creditur, & mox tonare: siue quū simul fiant, vt alii phibēt, tūc ignes illi, sui p̄nitate dicto citius nostrę se visioni ingerūt. Sonus nō aliter ac iēto & verberato aëre ad aures venit seriorēque sensu cōcipitur. Herodotus extimat fulgurationē esse velut apud nos incipientium ignium conatus, et primam flammam & certam, modò intereuntem, modò insurgentem: hoc antiqui fulgetra dicebāt, tonitrua nos pluraliter dicimus, antiqui autem tonitrum aut tonum. Hoc à Cecinna faciūdo viro dictum inuenio, si habuisset in eloquētia nomen, & nisi illum Ciceronis verba pressissent. Etenim illo verbo utebantur antiqui correpto, quo nos producta vna syllaba utimur: dicimus enim vt splendēre sic fulgēre. Atqui illis ad significandum hanc subitam ē nubibus eruptio

eruptionē lucis, mos erat vti media syllaba correpta, vt diceretur fulgere: flāma verò illa quam nubium afflictus excussit, si robustiore fuerit incendio, impetu deuehitur in terras, & fulminis habet nomen atq; fortitudinem: vbicunq; autē ceciderit sulphuris odorem emittit, vt inquit Virg. Et late circum loca sulphure fumant: & Lucanus, Aethereoq; nocens fumauit sulphure ferrum. Quod si arctius rotatus effregerit impetus ille sine igne, hoc est, sine fulmine & aliquo promontorio percussus est, aut locorū coeuntium in canalem deuexum cernuumq; collectus, sapius in se volutatur, aquasq; quū voluit vorticē facit, iam Typhon vocatur, id est, vibratus. Rapida enim vertigine contorquetur humus arida & ab infimo erigitur ad summum, nec antennas modò, verum ipsa nauigia contorta frangit, tenui remedio aceti in adueniētem effusi. Illiso enim ipso percussus, arrepta secum in cœlū refert, sorbetq; in excelsum. Contra hūc inter salutaria quoq; coralli materiā esse dicūt: nam Metrodorus Gorgiam nominat, idem q; resistat Typhonibus & fulminibus: Quum autem circumactus & eundem ambiens locū repentinis flabris prosilit & vniuersa perturbat atq; peruoluit, turbo dicitur. Lucretius, Versabūdus enim turbo descēdit, & illam Deuertit pariter lento cū corpore nubem, Quam simul ac grauidam detrudit ad æquora ponti, Ille in aquam subito totum se immittit, & omne Excitat ingenti sonitu mare feruere cogens. Hic idem pugnator si est ac diutius volutatus inflammatur, efficit quem *νεφέα* Græci vocant, qui & igneus turbo est. *ἀναφυσία* Græci vocāt eos spiritus, qui de fundo vel hiatibus terræ explosi ad superna meare solent: at procellosus flatus *καταιγίς* dicitur, quem præfractū possumus dicere, quod de superiore cœli parte submissis, inferiore repentinis impulsibus quatiat. Vocatur & columna conspicatus humor rigens, ipse se sustinet, ab eodem & in longam veluti fistulam nubes aquā trahit, nec minus singula quæ illi obiciuntur: vnde Lucretius, Nam fit vt interdum tantum demissa columna. In mare de cœlo descēdat, quā freta circum, Feruescunt grauiter spirātibus vndiq; flabris. Et quæcunque in eo quum sint deprēsa tumultu, Nauigia in summum veniunt vexata periculum: & hæc ferè omnia pericula venti erupti de nubibus producant, quibus armamenta rapiuntur & totę naues plerunq; in sublime tolluntur: & quāquam nihil molestius in mari ventis turbinibusve ac procellis huiusmodi sit, nec maiore hominum ingenio vlla sui parte nauigatio adiuta q̄ remis velisq; tamen hæc omnia pariter eodē impellētia vnus & paruulus admodū pisciculus assuetus petris, Echinus appellatus, tenet, in se solus elementorū atq; hominū vim recōdens: nullo quidē actu, nullo conamine, sed natura ipsa: & ruant vti licet, sequiant procelle, imperat tamen furori, tātāsque vires compescit, vt cogat stare nauigia: quorū non vincula, non anchorę pōdere irrevocabili iactę iuuāt, infrenat impetus, ac domat nullo suo labore: nō recurrēdo, aut alio modo q̄ carinis adherēdo, & vtroq; sese latere colligēte retinēdo: quod etsi scriptis illustribus insitū inuenio, tamē incredibiliū videri posset, si de oceano indico fortassis aut schytico solū scriptū esset, & non potius in nostro mari monstrum hoc Romanis imperatoribus accidisset: hoc enim inherēte, plenā ventis stetisse nauē, portantem nuncios Peliandro vt castrarētur nobiles pueri.

Cc ii Hic

Hic tenuisse fertur Actiaco mari prætoriam nauim Antonii, properantis circuire & exhortari suos, donec tráfiret in aliam, ideòq; cæsariana classis impetu maiore protinus venit. Tenuit & Caii principis Astaira Antium renaugatis, sed non longa fuit illius moræ admiratio. Animaduersa enim è vestigio moræ causa, quòd tota classe prodeunte quinqueremis vna ac sola non proficeret, immo velut in anchoris staret, neque prorsus loco moueretur, è naui protinus exilientibus qui id quæreret, circa nauim inuenere adhærentē gubernaculo, ostenderuntq; Caio indignanti mirantiq; hoc fuisse quod quadringentorum remigum obsequium nauigio adhærens contra se tenuisset. In nauigium receptum pisciculum qui tunc videre, eum limaci magnæ similem esse dixere, indici maris conchæ simili potentia, labiis suis nauium dorfa fixerūt, quarum quietus ac tenuis leuisq; tactus plus dicitur retinere quàm exagitata possint elementa cõplere: stat enim pigra ratis tumentibus alata velis, & cursum nõ habet cui vêtus arridet: sine anchoris figitur, sine rudentibus alligatur, & tam parua animalia plus resistunt quàm tot auxilia prosperitatis impellant: ita quum subiecta vnda præcipitet cursum, supra maris tergum nauigium cogitur stare infixum, miroq; modo natantia inconcussè tenentur, dum vnda innumeris motibus rapiatur. Sed vt dicamus aliam piscis naturam, Forte nautæ prædictarū nauium tactu torpedinis segnissimæ torpuerunt, à qua tantū infigentiū dextrę pergrauantur, vt per hastam qua fuerit vulnerata ita manum percutientis inficiat, vt viuæ substantiæ pars sine sensu aliquo immobilis obstupescat. Tradūt alii, quod incredibile videri potest, tardius ire nauigia, testudinis pedem dextrū vehetia. Ferunt & alterum mōstri genus, haud minus incredibile, esse circa idem mare indicum auē inaudita magnitudine quampiā, nostri Rocum vocāt, cuius pennæ longitudine sunt passuum decem, neq; tantæ magnitudini vires deesse. Elephantum enim esuriens quū ceperit & aliquādiu per aërem volitando tulerit, in terram iacit, quo casu peremptum depascitur: nec elephantū solum, sed tota insuper rostro prehensa nauigia secum tulit in nubila, & pendentes per inane miseros nauigantes volatu ipso terribili delet, ac morte consumit.

Astrologia nautica secundum solis, lune siderumq; observationem,

Cap. VIII.

Xacta ventorum ratione, transire conuenit ad alia tempestatum prognostica: & quoniam classem ipsam concuti proterique ventorum præliis, & nautarum imperitia sæpenumero compertum est, impræsentiarum opportuna, tum belli, tum nauigationis tempora describentes, futuri motus ventorum, & imbrium tempestatumque præfagia diligentissime perquisita trademus. Et primū à sole & luna cæterisque sideribus: hinc enim vt poëta inquit doctissimus, tempestates dubio prædiscere cælo Possumus, & quando infidum remis impellere marmor Cõueniat, quādo armatas deducere classes, Aut tempestiuam syluis euertere pinum. Sol itaque quem Iouis oculum appellauit antiquitas purus oriens & non feruens, serenū diem nunciat: idem quum ante eius exortum nubes rubescunt, ventum: quòd si nigræ rubentibus interuenerint, pluuias: si ante exortum nubes quoque conglobabuntur, hyemem asperam denunciabunt: si abortu repellentur, & ad

& ad occasum abibunt, serenitatem: si ante ortum radii se ostendent, aquam & ventum prænunciant: si nubes solem circúduxerint, quanto minus luminis relinquunt, tanto turbidior tempestas erit: si ex ortu spargentur, partim ad Austrum, partim ad Aquilonem, pura quanquam circa eum serenitas sit, pluviam tamen ventosque significabunt: cum Oriente radii non illustres imminebunt, quamvis circundati nube non sint, pluviam portant: si Oriens cingetur orbe totusque defluerit equaliter, serenitatem dabit: si verò partim se aperit, ex qua parte is se aperit expectetur ventus: si verò duplex orbis fuerit, atrox tempestas inuadet. Porro si circa Occidentem rubescant nubes, serenitatem futuri diei spódent: si caruleum vultum induent, pluviam denunciant: si igneum, Euros. Itidem si maculae rutilo interuenerint, venti nymbiisque non deerunt: item si circa eundem occidentem candidus circulus erit, noctis leuem tempestatem: si nebula, vehementiorem: si autem circulus fuerit, ex qua regione is eruperit, ventum magnum. Soli proxima sunt & lunæ præfagia: nam si splendens exorta puro nitore effulserit, serenitatem: si rubicunda, ventos: si nigra, pluvias portendere creditur: si ante quartam non apparuerit, Fauonio flante, toto hyemale erit mense: si sextadecima vehementius flammea apparuerit, asperas tempestates præfagiet: si in ortu quarto quem Aegyptus & multi maxime obseruat, quod is certissimus auctor futuri temporis est. Pura nec obtusis per cælum cornibus ibit,

Totus & ille dies, & qui nascentur ab illo

Exactum ad mensem pluvia ventisque carebunt,

Votaque seruati soluent in littore nauæ,

Vt Maro inquit: si plenilunio per dimidium pura erit, dies serenos significabit: si rutila, ventos: nigrescens, imbres: si caligo nubis orbem incluserit, ventos: quae se ruperit si gemini orbis cinxerint, maiorem tempestatem, & magis, si tres erunt nigri, aut interrupti, aut distracti: si plena circa se habebit orbem, ex qua parte is maxime splendebit, ex ea ventum ostendet. Interlunii autem tempus diram nauigationibus pestem non solum ratione, sed usu & experientia rerum magistra comprobabat. Tertio loco stellarum observationem esse oportet. Hæ quæ discurrere interdum videntur, venti protinus sequuntur. Quæ sereno cælo fulgent, pluvie erunt atrocissimæ: quum repente Siderum splendor hebetatur, neque nubilo neque caligine, graues denunciantur tempestates: si volitare plures stellæ videbuntur, quod feruntur albescentes, ventos ex his partibus nunciant: si in pluribus partibus fiet, incôstantes ventos effundent. Sic reliquorum quoque Siderum propria est quibusque vis, & ad suam cuique naturam fertilis, nec meatum modo discurrentiumque, sed multorum etiam adhaerentium cælo, quoties errantium accessu impulsæ, aut cōiectu radio rum extimulata sunt, qualiter in fuculis scimus accidere, quas Græci ob id pluvio nomine ἰσχυρὰς appellant. Et solis lunæque ac siderum observationem diximus. Nunc de his quæ ex passionibus elementorum fiunt, aut ex ipsis originem sumentibus, prosequamur. In his enim non dubia futuri motus præfagia sunt, quum in ipsis initia iam cernantur, à quibus causarum principia sumunt. Nubes cum in montium cacuminibus confident, hyemabit: si cacumina pura fient, disferenabit tonitrua. Ex his ut matutina ventum significat, sic imbrem meridia-

na. Nebulæ è montibus descendentes, aut cælo cadentes, vel in vallibus sedētes, serenitatem promittunt. Arcus quum sunt duplices, pluuiam denunciant: simplex verò arcus non easdem vñdecūq; apparuerit minas affert: à meridie enim ortus, magnam vim aquarum vehet, quæ vinci non poterunt vehemētissimo sole, tantū est illis virium: si circa occasum refulserit, tonabit, & leuiter impluet: si ab ortu circāue surrexerint, serena p̄mittet. Quum astate vehementius tonuerit quàm fulserit, ventos ex ea parte denunciat: econtrā si minus tonuerit, imbrē. Quum ex omnibus quatuor cæli partibus fulgurauerit, ventū & imbrem ex his regionibus demōstrabit: cū ab Aquilone tantū, in posterum diē aquam: cū à Septentrione tātum eū ventū: quum ab Austro, Coro, vel Fauonio, nocte serena fulgurauerit, ventum imbrēmque ex his regionibus fore indicat. His terreni etiam ignes proximi significant: pallidi nanque murmurantesq; tempestatum nuncii sentiuntur & pluuiæ. In lucernis fungi si flexuosē volitet flamma, ventum quoque designant: vel quum cinis in foco concreuit, & quum carbo vehemēter perlucet, Est sua etiam aquarum significatio. Maris nanq; ipsius tranquillulus sonitus, spumęve dispersę aut aquę bullantes, plurium dierum hyemem portendunt,

Atque etiam ventos præmonstrant sæpe futuros
Inflatum mare quum subitò, positumq; tumescit,
Saxaq; caua salis niueo spumata liquore
Tristificas certant Neptuno reddere voces.
Aut densus stridor cū celso è vertice montis
Ortus adaugescit scopulorum sæpe recessus.

Ex animalibus porrò terrestribus, & marinis belluis, diuersisq; volucribus reliqua plurima supersunt prognostica, tempestatumq; præfagia, quę apud Tranquillum, Varronem, Nigidium, Aratum, Lucanum, & vatem omnium clarissimum Maronem, in Georgic. qui scire volet, absoluta diligenter inueniet.

Remedia periculo affectis.

Cap. IX.

Ad damus autem & remedia periculo affectis. Mare motū olei asperlione sedatur: & ob id nantes ore spargere tradūt, quoniam mitiget naturam eius asperam tranquillūq; reddat. Si longa sit nauigatio, ablinthium potum nauseas arcet. Quia verò nauigātes dulcis aquę defectu sæpe laborant, hæc quoque subsidia demōstrabimus. Expassa circa nauē vellera madescunt accepto maris halitu, quibus dulcis humor exprimitur. Itē remissæ reticulis concauæ cęra pilę, vel vasa inania obturata, dulcem intra se colligunt humorem. Aqua quoque marina, argilla colata dulcescit.

Quid agendum antequam cursus in hostes dirigantur.

Cap. X.

Abolutis rebus nauigationi necessariis, ex reliquo antequam cursus in hostes dirigantur, in portu exerceri conuenit nauali prælio dimicatuos & in trāquillo mari assuescere flectere gubernacula, remos trahere, ferreas manus, & vncos, asseres, bipennes falcēsque præacutas præparare, dispositosque per tabulata milites pendente gradu & labenti vestigio stare, vt quod in simulata pugna didicerint, in vero certamine haudquaquam perhorre

perhorrescāt. Ipsius etiam certaminis ratio est, eminus constitutos appetere sagittis accedere ausos, priusquam faciāt cogere pati, & cum ipsis nauigiis mergere: desiliendo item in naues gladiis interficere, aut concurrentibus nauibus cum nauigiis capere. Pugnatorum etiam numerus singulis nauibus imponendus pro copia nauium & militum existimatione augeri & minui potest. Quū autem ignota regio plerunque petenda, non tamen incertū vagari oportet, sed locorum portuumque oportunitatem exquirere, ut latētibus scopulis inuia quęque ac sicca vitētur.

Quid si classis classi obijciatur.

Cap. XI.

Vòd si hostes classem tenent, inuenta calliditate Græcorum nauium hostilium compendiosa expugnatio est, Ignem græcū appellant confectionem quandam bullitionemque saligni carbonis, salis, ardentis aque, vitis, sulphuris, picis, thurisque cum mollis Aethiopū lanæ filo & camphora, quę dictu mirabile sola ardet in aqua materiem omnem adurentē. Callimachus architectus ab Helepoli fugiēs id Romanos docuit primū, & eo sanē Imperatores multi postea in hostes vti sunt. Tēpore enim Leonis imperatoris quum orientales populi contra ciuitatem Cōstantinopolim nauigassent in dromonibus mille octingētis, Imperator igniferis nauibus cōtra eos directis, hoc ignis genere omnes absumpsit. Idem paulò pōst cccc. hostium naues itēmque cccl. eodem igne cōfecit. Sunt qui alio igne, & quidem missili, huicque persimili, sed vehementius vrēte vtātur, his additis, liquenti vernice ac librario oleo, petroleo, terebentina, aceto quā acri, cōfectis, cōpressis, ad solēmque deficcatis, ac postea stuppa inuolutis cum acutis ferris imminētibus glomeris instar funiculo cōtexti, quæ omnia denique sint, vno foramine prætermisso, colophonia & sulphure in sequentem modum oblita. Eiusmodi etiam ignē sed thedis inhaerentem hostium classibus obijciunt alii.

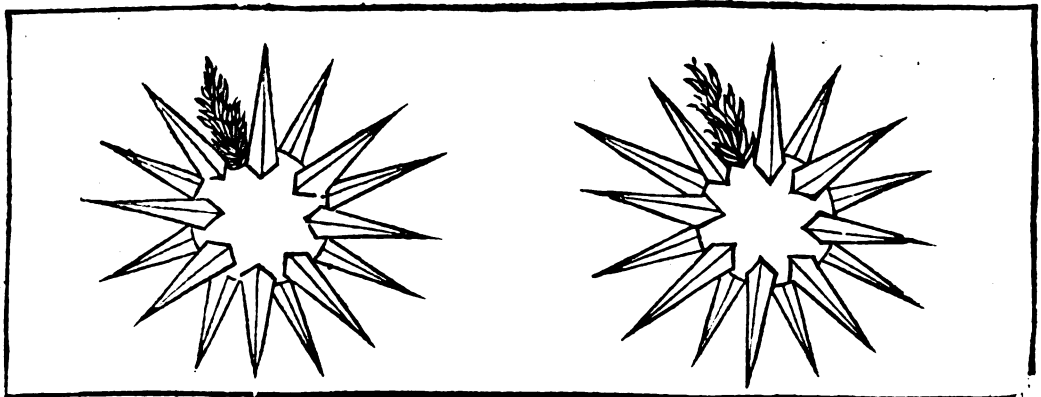
Lucanus,

Quam pelago diuersa lues, nam pinguibus ignis
Affixus thedis, & tecto sulphure viuax
Spargitur, ac faciles præbent alimenta carinæ,
Nunc pice, nunc liquida rapuere incendia cæra,
Nec flammæ superant vnda, sparsisque per equor
Iam ratibus, fragmenta ferus sibi vendicat ignis.

Idem de eodem alibi, piceo iubet vngvine tinctas
Lampadas immitti inunctis in bella carinis,
Nec piger ignis erat per stuppea vincula, perque
Manantes cæra tabulas, & tempore eodem
Transstraque nautarum summique arsere Cheruci,
Iam propè semustæ merguntur in equore classes,
Iamque hostes & tela natant, nec puppibus ignis
Incubuit solis, sed quę vicina fuere
Tecta mari, longis rapuere vaporibus ignem.

Verū ne ignis abesse possit, lapide Pyrite excutiat, qui chalybe, aut aliquo lapide ictus scintillam edet, quę excepta sulphure, aut foliis, aut linteo paulisper

ſper ambuſto, ſulphurea materia illico reddit flammã . Sunt aliis gentibus ſua circa hæc inuenta. Nam aliquãdo fiunt etiam igniaria ex moro, lauro, hedera, quę exploratorum uſus in caſtris, paſtorumq; reperit. Et quoniam ad excutien- dum ignem nõ ſemper lapidis ſilicis occaſio eſt, teritur ergo lignũ ligno, igneq; concipit attritu, excipiente materia aridi fomitis fungi : ſed nihil hedera præ- ſtantius quę teritur lauro laurũque terit, ignem ſcintillis excutiendo. Ignẽ in annum quoq; aſſeruare ferula Prometheus reperit : de hac proinde Martialis, Inuiſa nimium pueris gratęq; magiſtris
Clara Prometheo munere ligna ſumus.

Probatur ſummopere in aquis & illud Hannibalis inuentum . Nam quum Prufias terreſtri bello ab Eumene victus prælium in mare trãtuliffet, Hãnibal nouæ cõmento auctor victorię fuit. Quippe omne ſerpẽtũ genus in fictiles la- genas coici iuſſit, mediõque prælio in naues hoſtium mitti, id primũ Ponti cis ridiculum viſum eſt, fictilibus dimicare qui ferro nequeãt: verũ ubi ſerpẽ- tibus cõpere naues oppleri, ancipiti periculo cirunuenti hoſti victoriam ceſſe- runt. Japonem alii nigrum oleo vel amurca permixtum fictilibus ſimili modo deniciunt, quo aduerſę partis tabulata lubrica fiant, quiq; pugnant nullo pacto poſſint luctando cõſiſtere. Si quis autẽ & illud experiri velit, habemus in exẽ- plis lectos agilitate iuuenes enatantes ſub aquis, quum proximi hoſtiũ nauibus hæſiſſent, carinas terebra perforaſſe.

Fluminũ tranſitus ex inuentis memoratu dignis.

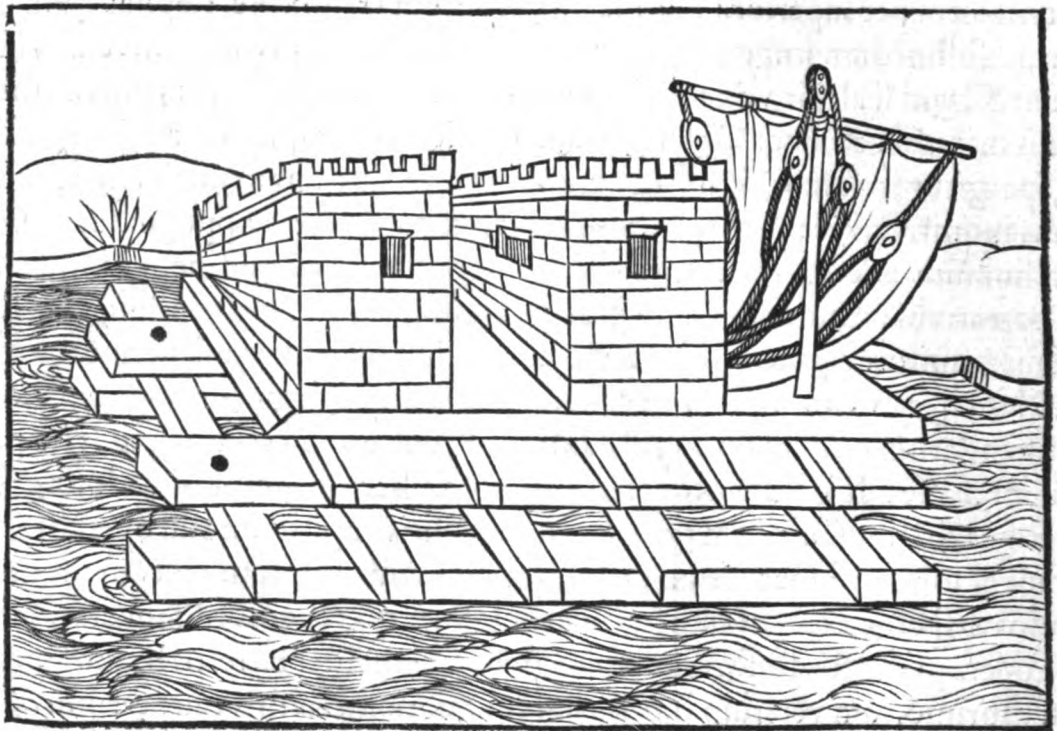
Cap. XII.

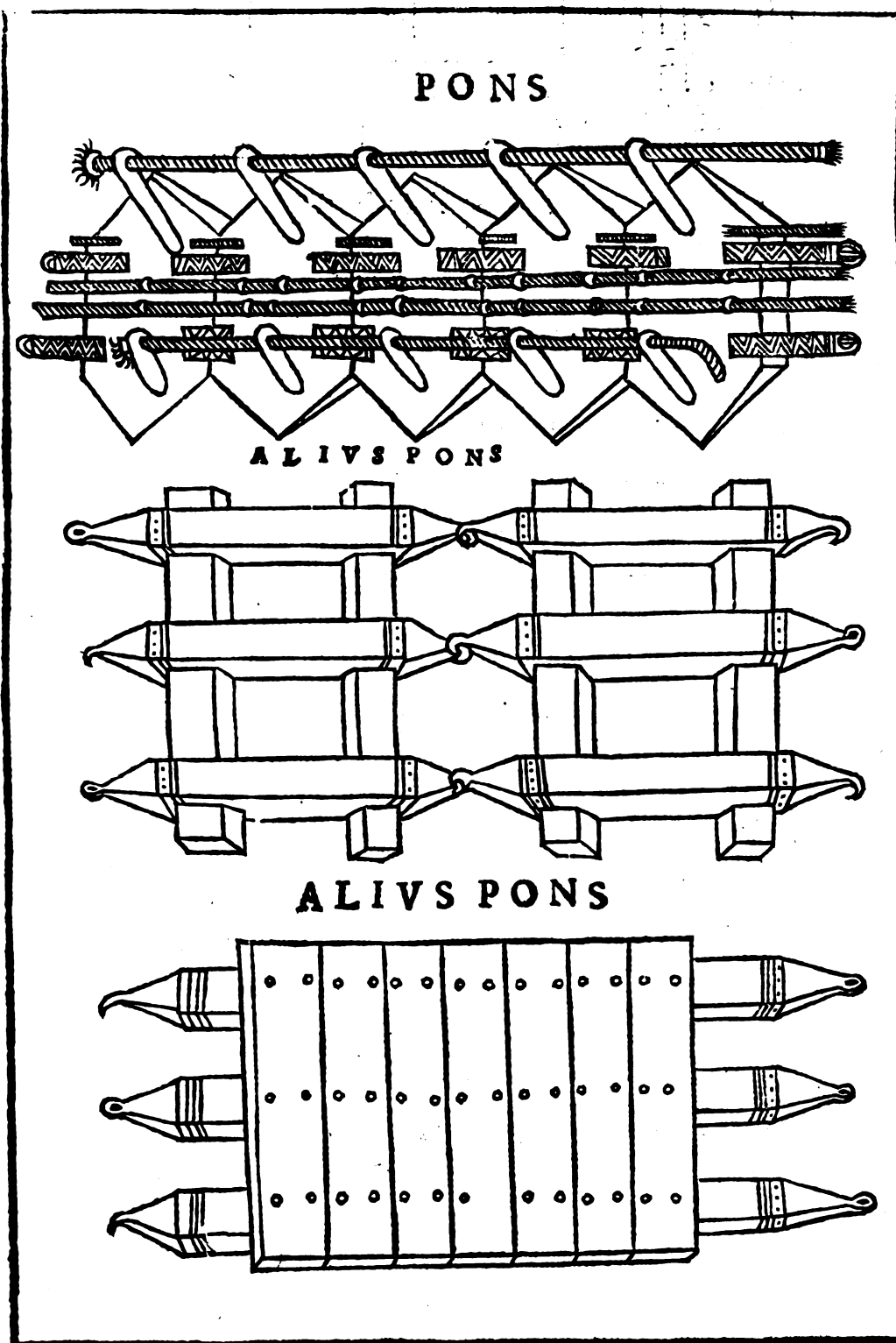
Nnectẽdum & illud arbitror, vt ſi aduerſo flumine ab hoſte præclu- damur, quẽadmodum libero tranſitu poſſimus uti, & id ex geſtis do- cebimus priorũ exempla tradentes. Alexandro Indiam vaſtante quũ Porus ei occuriſſet, caſtra inter vtranq; ripã Idaspis fluminis diſpo- ſita ſunt: latus hic erat ſtadiis quatuor, altus vadis nunquam repertis. Alexãder Attalum quendam ſibi ſimilimum caſtra ſeruare iuſſit, regiis veſtibus indu- tum, ipſe cũ parte equitatus aliquantũm progreſſus, dũ denſa caligo diem ſub- texiſſet, in vltiorem ripã tranſuectus ancipiti prælio diu fatigatus eſt, donec pedibus elephãtorum ſecuribus ſuccifiſis, agmina perturbata ſunt. Cęſar haud diſſimili ratione uſus eſt. Nã quũ flumine ab hoſte impediretur è regione illis
caſtra

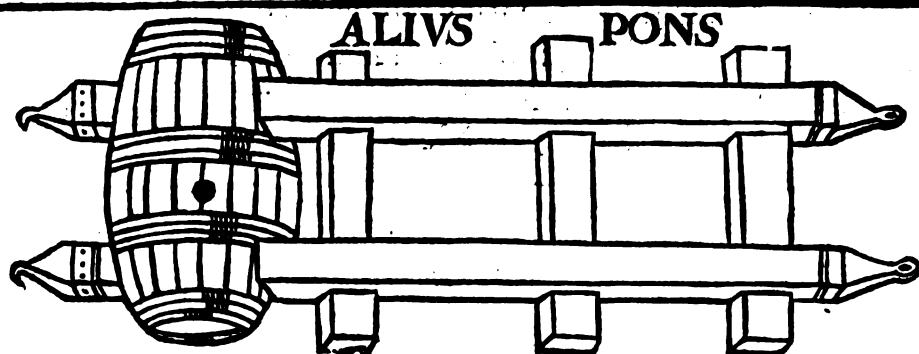
castra ponentibus, nactus vnum ex pontibus quos illi resciderant, syluestri loco substitit. Postero die omnes copias longo agmine præmittens, ipse cum duabus legionibus parumper moram trahens, pontemque resecto, legiones traduxit, loco idoneo castris delecto, reliquas copias reuocauit. Labienus, vnus ex ducibus eius noctu oportunitatē quæsiuit: is quum hostes aduerso flumine Sequanæ confedissent transitum prohibentes, nactus aliquātas naues singulas gubernatibus tradidit. Lintres etiam conquisiuit, quas magno sonitu remorum in eandē partem misit: hostes suspicati Romanos tribus locis transire, ipsi quoque in tres partes suas copias diuiserunt. Labienus ad naues contendens tres legiones traduxit, acie instructa, quum copiarū hostilium partem dissipasset reliquæ fugā arripere. Fit pons aliquando, vbi hostis nō vrget, pluribus nauibus tabulato constructis. Plurimi interdum equi flumini opponuntur, aquarū impetum excepturi, quō cætera turba molli vado, & tuto, ac stabili gressu traiiciatur, vt per Cæsarem in Rubiconis nostri transitu fieri contigit. Geminæ nonnunquā equitum acies delectis prægrandibus equis, ordine, & intercapedine quadam sua seiunctæ currenti aquæ obiciuntur, ac inter vtrāque impediti expeditique milites transeunt: superioris nanque beneficio, currentis impetus a quā, visque perfringitur: inferior si qui forte deciderunt, mox raptat & transuehit. Idem Cæsar quū Liger sibi traiiciendus esset, vado per equites inuento, vt brachia tātum & humeri ad sustinenda arma liberi ab aqua esse possent, equitatu sic disposito, qui fluminis vim perfringeret, incolumem exercitū duxit. Cælius auctor est, Magonem cum equitatu & hispanis peditibus flumen extēplo trāsnataſſe, ipsum Hannibalem per superiora Padi vada exercitum traduxisse, elephantis in ordinem ad sustinendum impetum fluminis oppositis, quod periti amnis eius vix fecerunt. Quod si altior vnda vtrinque militem respuat, fossis plurimis ac diuerticulis minuēda est, sicut Cæsar in transitu Licoris, ne quid repetitis audeat vndis, Spargitur in sulcos, & fisso gurgite riuus, Dat pœnas maioris aquæ, vt Lucanus inquit. Cyrus potentissimus Persarū rex Babylona oppugnaturus, Gangem fluuium adeo grandem, vt vbi minus occupet, latitudine. viii. m. passuum pateat: vbi immodicum siue plurimum, stadiorum . c. altitudine vero ea vt nusquā minus viginti passuum reperiatur, sic leui licet causa permeabilem fecit. Nam quum vnum ex regiis equis candore atque forma præcipuum à vorticibus vndarum circumagi atque absumi cum equite vnā cerneret, aiunt ira percitum iurasse se adeo illum extenuaturum, vt mulierum gressibus vadofum redderet: nec dictis defuit, nam totis in hoc expositis copiis, tam diu operi huic incubuit & assedit, donec cētum octoginta cuniculis diuisum alueum in. ccclx. riuulos dispergeret, & siccum in diuersum fluentibus aquis relinqueret. Simili sane opere perdoctis fossoribus, etiam Euphratem inter cæteros fluuios memoratu plurimo, tum veterum literis, tum inundationibus suis celeberrimū & longe validissimum, Babylonem quōdam Chaldecæ caput petētem, Mediamque permeantem deriuauit, ac sic meabilibus vadis siccum partibus aluei patentibus interfecit, cœpitque urbem quā ab humano opere extrui, vel humana virtute destrui posse, penē apud mortales incredibile erat. Sapor Persarum & suo in his ingenio

ingenio vſus eſt. Nam quum Nicomediam quę Niſibis dicta eſſet obſideret, & flumine præpeditus, & plurima molimina ponens eam obtinere non poſſet, tandem impetum Mygdonii fluminis, per mediam ciuitatem properantis à longe retinuit, vtraſq; ripas eius faciens excelfiores, vt aqua in ſe collecta concresceret: quũq; cœpiſſent ripæ ſublimis impleri, ſubitò auferentes quas fecerant cataraclas, dimiſerunt impetũ fluminis contra murum, qui vehementis aquæ pòdus non ferens cecidit aliamq; muri partem qua fluuius egrediebatur, cum ingenti ruina deponens, eadem aquæ moles perripuit. Sunt qui raptim caſa materia rates fabricent, in quibus equi viriꝫ & alia onera traiciantur, vt Cæſar & Xerxes auctore Lucan. maximè vſi ſunt,
 Ergo, inquit, vbi nulla vado tenuit ſua pondera moles,
 Tunc placuit caſis innectere vincula ſyluis,
 Roboraꝫ immenſis late rigare catenis.
 Tales fama canit tumidum ſuper æquore Xerxem
 Conſtruxiſſe vias, multis cum pontibus auſus,
 Europam Aſiæ, ſeſtonꝫ admouit Abydo,
 Inceſſitꝫ fretum rapidi ſuper æquore ponti,
 Non eurum zephyrumꝫ timens, cum vela ratesꝫ
 In medium differret Athon, ſic ora profundi
 Arctantur caſu nemorum, tunc aggere multo
 Surgit opus, longæꝫ tremunt ſuper æquora turres.

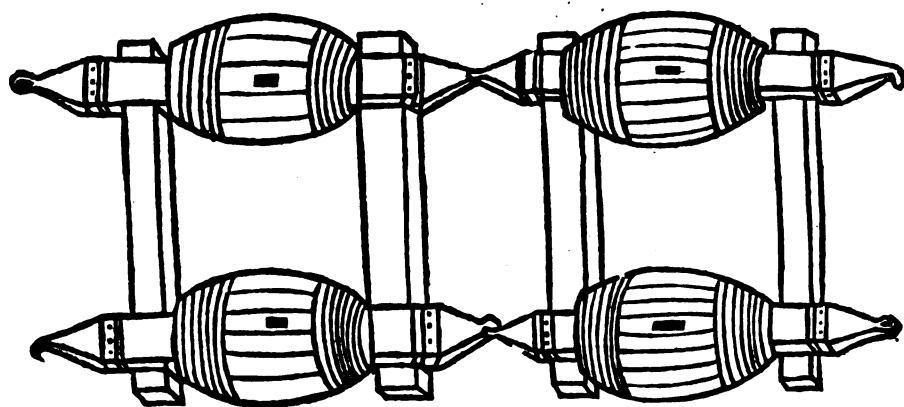

Sunt qui pontem disiunctum iumentis vehibilem, commissuris suis & funibus annulisque ferreis confutilem, duplicatis tabulis quibusq; ac vacuis, & cōtra aquæ ingressum coniunctis glutino, in hanc formam construant.

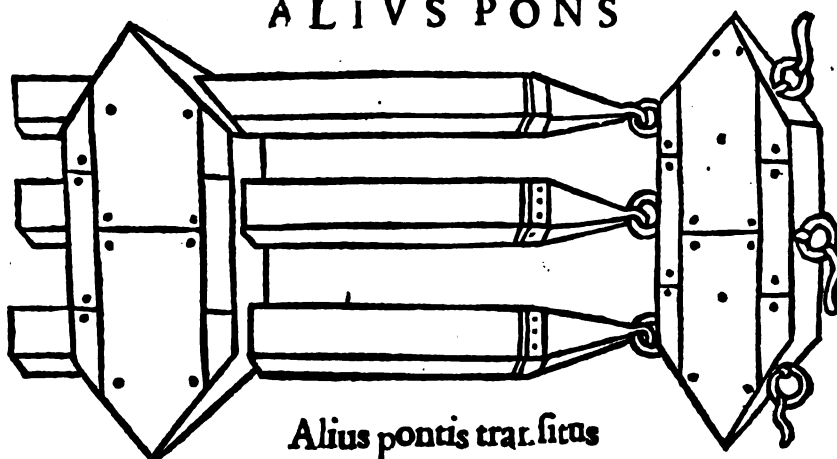

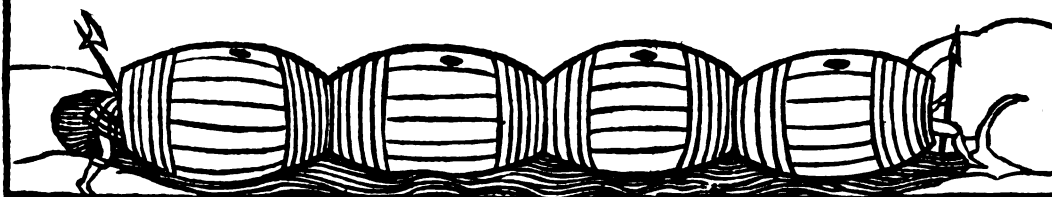
ALIVS PONS

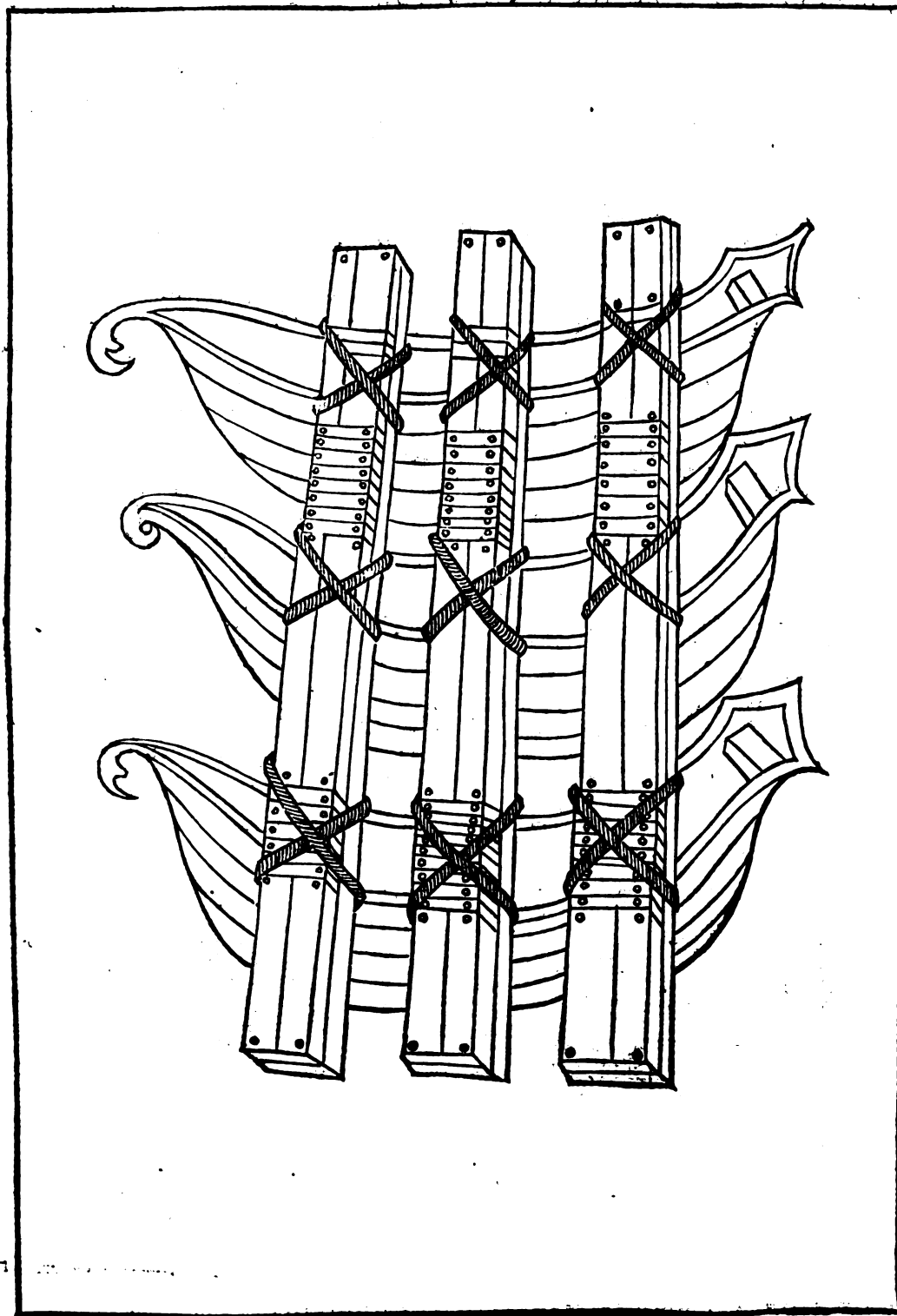
ALIVS PONS

Alius pontis tractatus

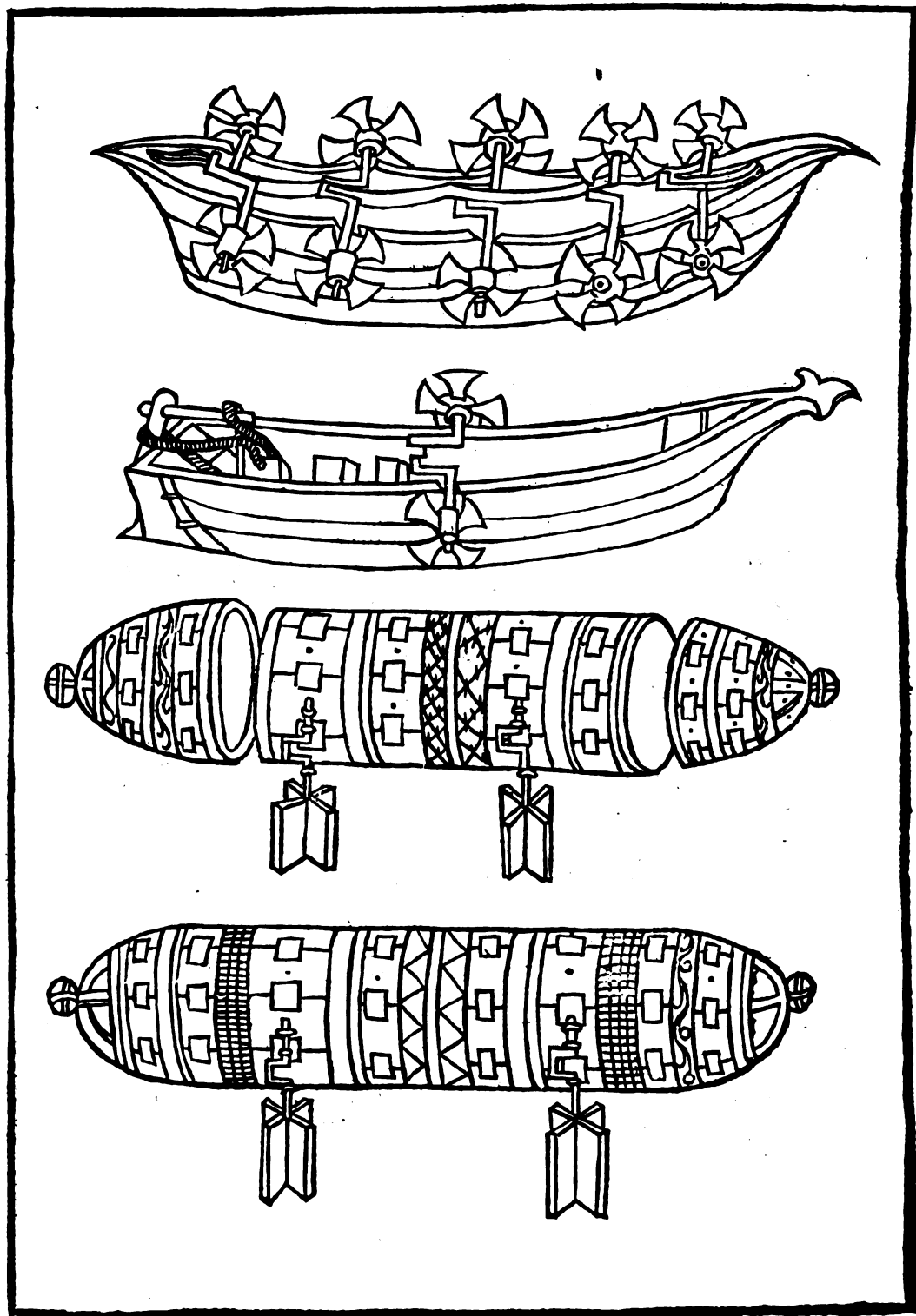

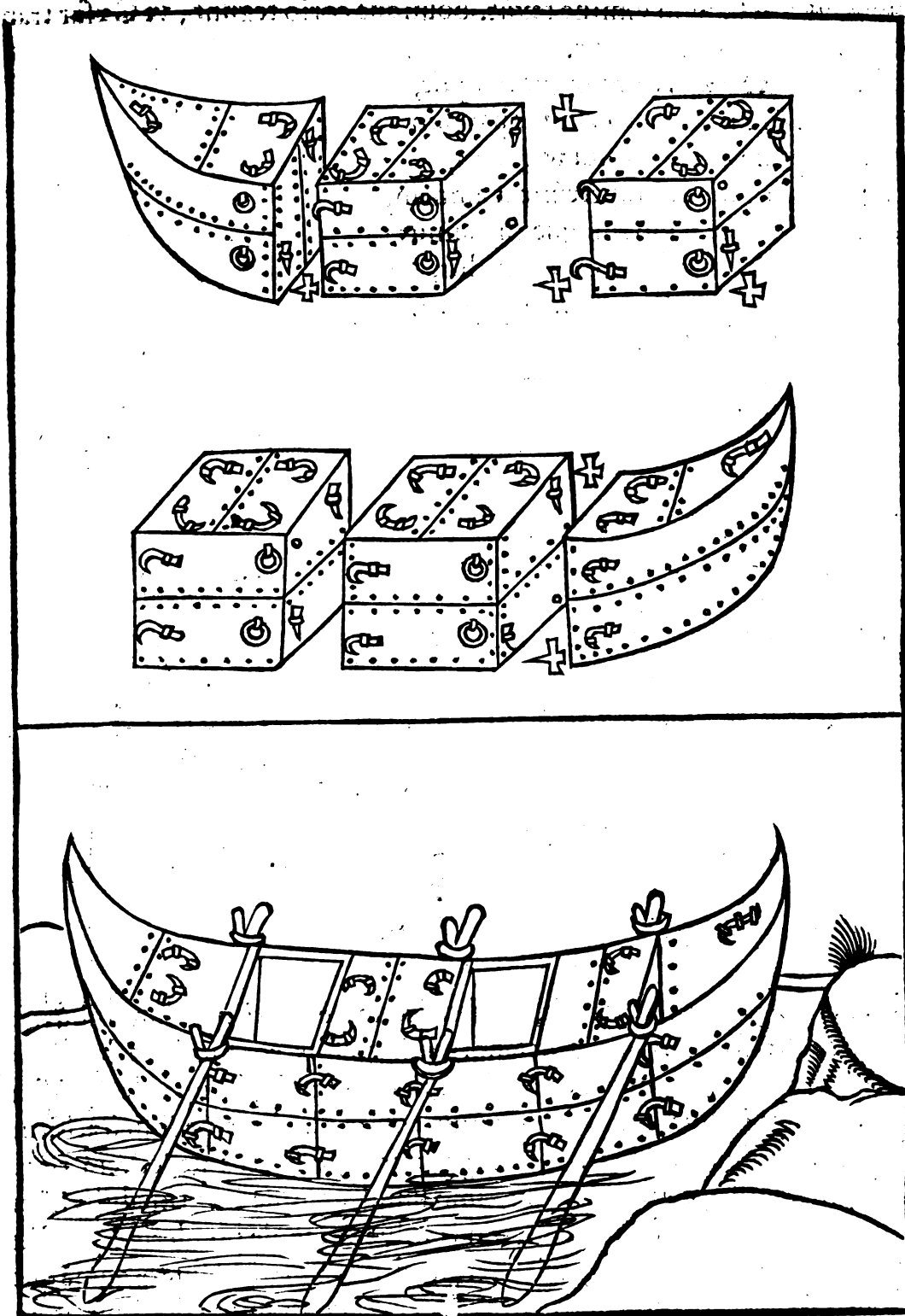
Apud alios inuétum hoc etiam extat, vt monoxylor ex singulis trabibus excauatos, pro genere ligni & subtilitate leuissima, carpentis secum ferat exercitus, tabulatis pariter & clauis ferreis præparatis, vt sublata omni mora, quum opus sit, hoc ponte constructo aduersus hostes superuenientes incurfus & insidias facere possint.

Dd

Sunt qui naues magnas in tres partes trium cymbarum instar disiunctas, coniunctasq; deinde, ac tela lini cera oblita tectas in hunc modum sine remis flumina traiciant, maiorique celeritate vecti quàm si duodecim remorum obsequio agerentur.

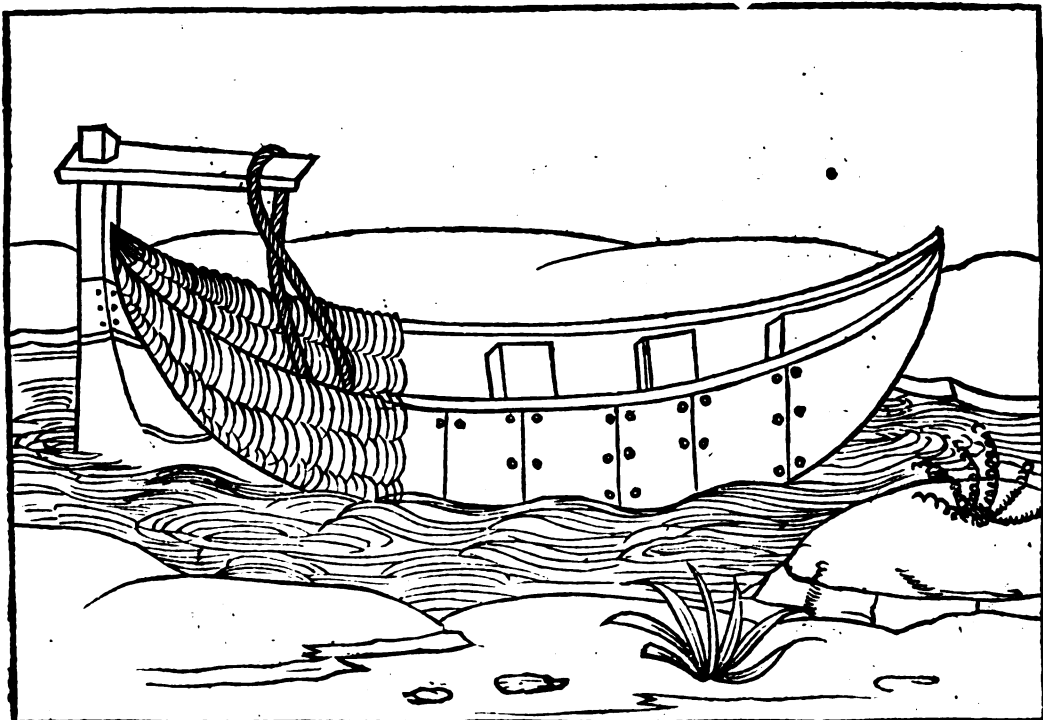

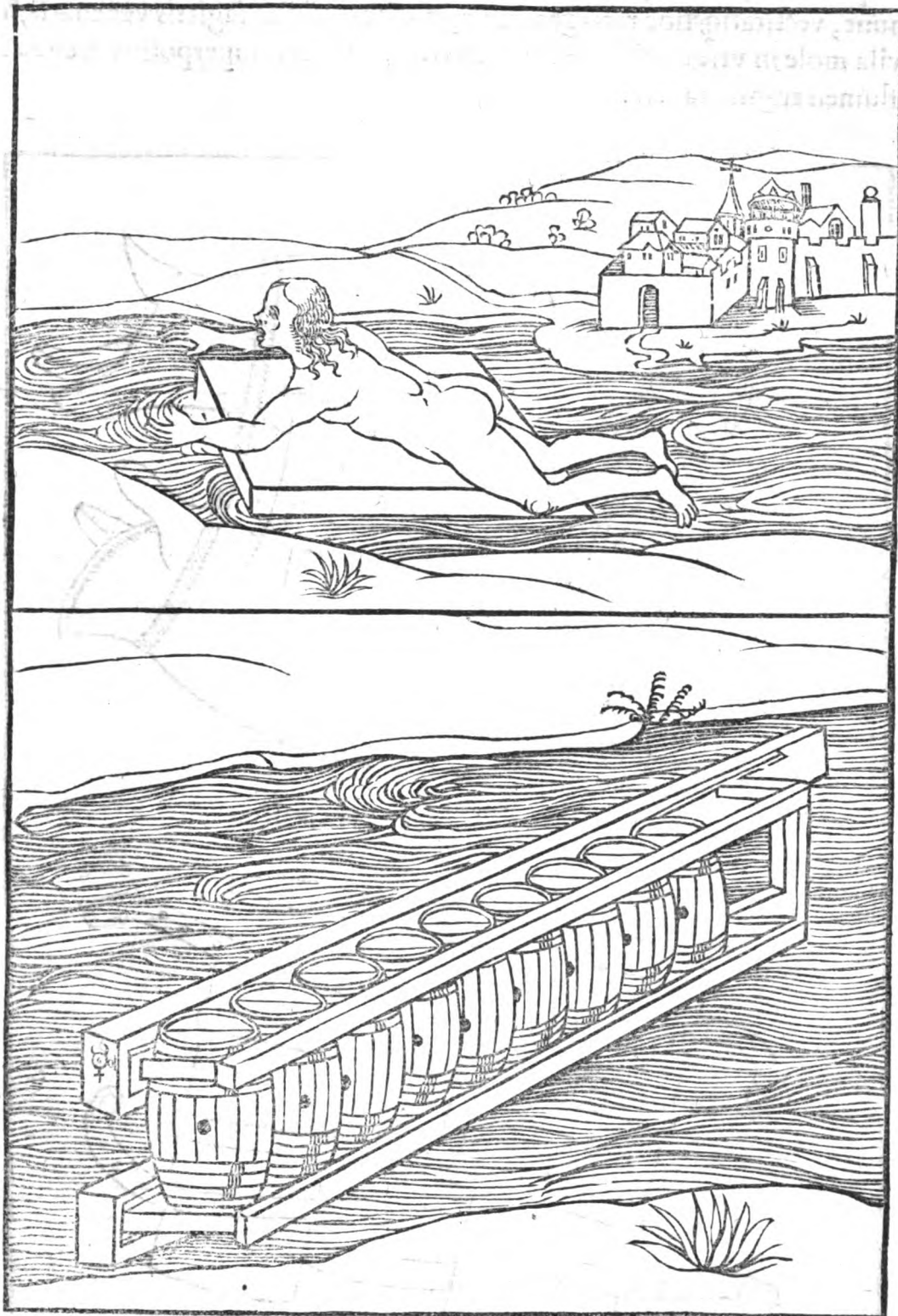
Dd ii

Nauiculas alii saligno vimine texūt, bouisque corio tegunt, vt Caesar tran-
 situ Sicoris. Lucanus,

Vtq̃ habuit ripas Sicoris campōsque reliquit,
 Primum cana salix madefacto vimine paruam
 Texitur in puppim casos induta iuuenkos,
 Vectoris patiens tumidum superemicat amnem.
 Sic Venetus stagnante Pado fusoque Britannus
 Nauigat oceano, sic cū tenet omnia Nilus,
 Conferitur bibula memphitis cymba papyro.
 His ratibus traiecta manus.

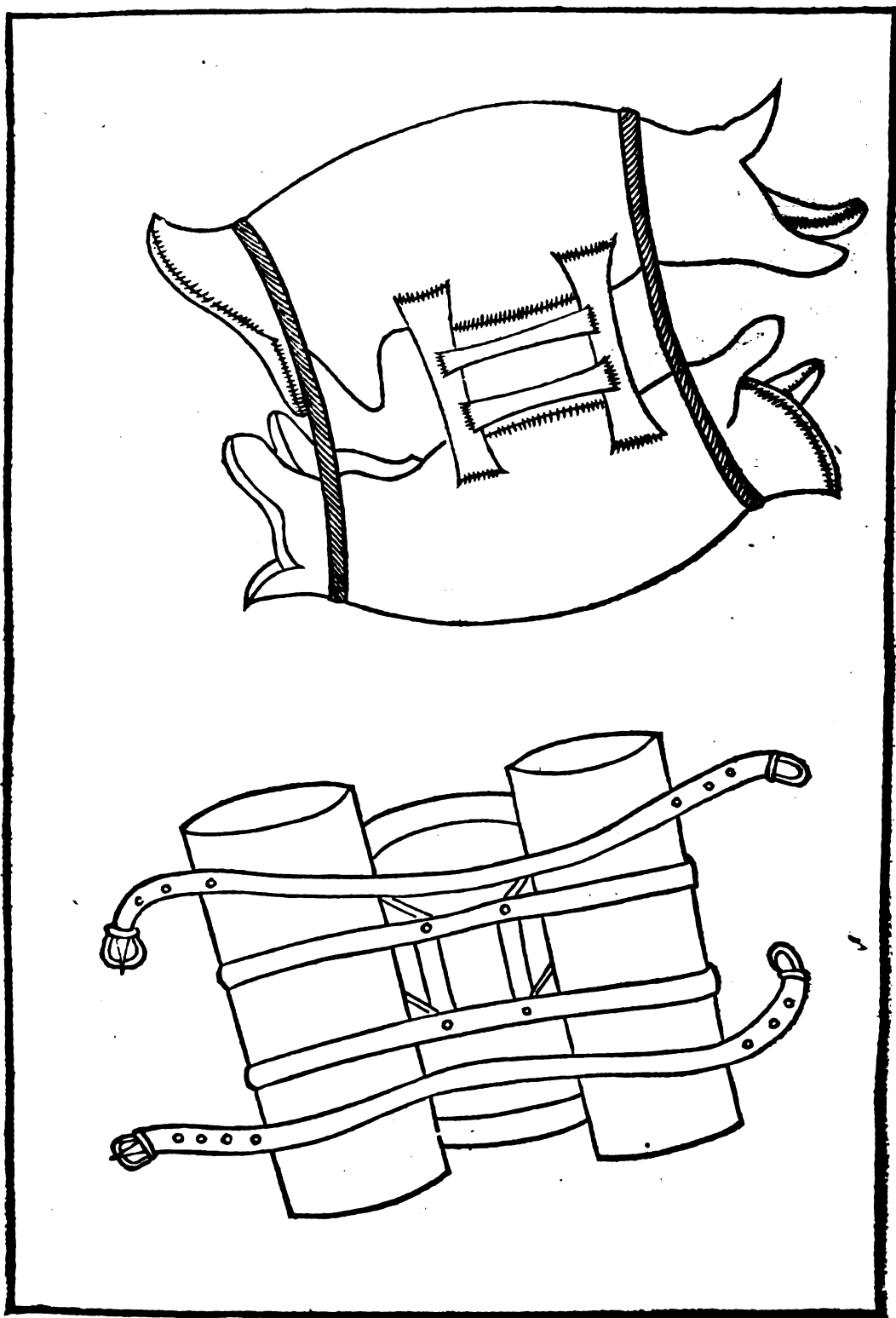

Vada etiam plerisq̃ casus attulit, vt Henrico imperatori, qui fluminibus gla-
 ciali rigore constrictis, terram Lucianorum ingressus, eos nimia cæde prostra-
 uit, & terram eorum depopulatus est: verum in casu simili plerique decepti sunt,
 vt Perseus Philippi filius, congestis in vnum copiis, prædarū spe sollicitatis: tunc
 enim forte Danubius, qui & Hister, crassa glacie superstratus pedestrem transi-
 tum facile patiebatur, cum toto & maximo simul agmine inextimabilis homi-
 num & equorum multitudo ad transitum conflueret, mole ponderis & gradien-
 tium concussione concrepans glacialis crusta diffiliit, vniuersumq̃ agmē quod
 diu sustinuerat, mediis gurgitibus victa tandem et comminuta destituit, atq̃ ea-
 dem fragmentis præpedientibus superducta submersit. Notāda in his parui ani-
 malis solertia est, obseruatum quippe vulpem locis rigentibus solerti auditu au-
 rem ad glaciem apponere, & coniectura crassitudinem gelu perpendere: quare nō
 nisi ad eius accessum reditūque amnes frigore concretos lacūsque plerique trá-
 seunt. Subera quidam quam lata pectori subnectunt, quidam dolia inania, inde
 leuitate vehiculi fisci, in flumen descendunt, faciliusque placideque deducti, tuto
 aduersam pertingunt ripam.

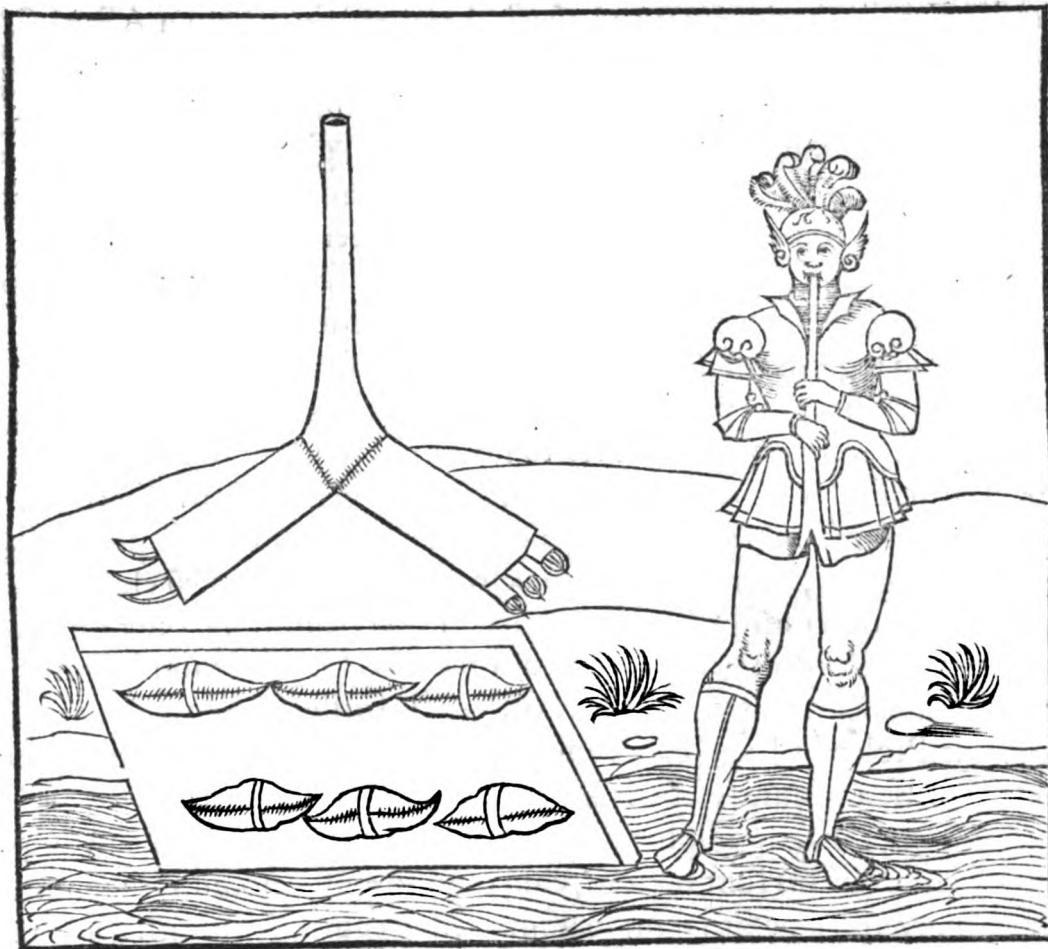

Dd iii

Hispani verò, Afchitæ, Arabes bubulis vtribus cōtabulatas crates superimponunt, vectitatiq; hoc ratis genere prætereûtes infellât sagittis venenatis, sine vlla mole in vtres vestimentis coniectis, ipli cæteris superpositis incubantes flumen transnatauere.

Nec aliter, si Floro credimus, fiduciam oppidanis resistendi nuncius quispiam fecit, docēs aduentare Lucullū, qui, horrible dictu, per medias hostiū naues vtre suspensus, & pedibus iter gubernans, vidētibus procul quasi marina pistrix euasērat. Cēsar quoque, vt in ceteris, in hoc simili modo multorū opinionem superauit: vtrē enim ex corio cōsutili follis instar inflatum traiciendis amnibus habuit, eoq̃ vsus fertur, cruribus insidētis velut gubernaculis dimissis cūrsū dirigētis: quòd si quis hoc fictū aut commentitiū de Cēsare forte dictū putet, Suetonius Trāquillus opulentissimus auctor ac testis est, Si flumina, inquit, morarētur, nādo traiciēs, vel innixus inflatis vtribus, vt per sepe nūcios de se prēueniret: atq̃ hic nos quoq̃ asserēdi melius quod dicitur, quodq̃ ipsi vidimus gratia, minuemus laborē legētibus, subiiciēdo pīcturam.

Qui terrestres, quique maritimi maximi exercitus.

Cap. XIII.

Illud quoque nec erit inutile, nec presenti materiæ incongruum, ut aliquorum qui in re militari claruerunt copiæ, vel numero, vel auxiliorum multitudine comparètur: & si à sacris quæ mentiri & nesciunt ac nequeunt, literis initiū auspicari voluerimus, ubi singulos dies regum omnium illum regem & principem deum & dominum exercituum belligere sepe numero, imò si dicere fas est, & ab religione nostra non abhorret, & furere aliquando, & deservire legimus, inueniemus Hebrææ gentis numerositatem intantum excreuisse, ut in exitu eiusdem populi ex Aegypto sexcenta milia hominum fuisse referatur bellicæ iuventutis, ut omittamus gentem Idumæorum ad populum Israël minime pertinentem. Sub Iosue numerum fuisse armatorum sexcenta tria milia & mille septingentos proditum est. In expeditione autem Asiana sub Moyse numerus filiorum Israël per domos cognationum suarum & turmas diuisi exercitus sexcenta tria milia quingenti quinquaginta inuentus. Est autem omnis numerus Israël M. milia et c. milia virorum eductum gladium. De Iuda autem ccc. milia bellatorum: nam Leui & Benjamin non numerauerim, eo quod inuiti exequerentur regis imperium. Habuit etiam Asa in exercitu suo portatum scuta & hastas, & de Iuda ccc. milia. Hos autem contra egressus est Zizara. Aethiops in exercitu suo decies centena milia & currus trecentos secum afferens. Denique sub iudicibus, sub regibus tot milia variis bellis, diuerso cælo, diuersis destructa temporibus inveniuntur, ut penè non tot natura in lucem edidisset, quot bello ipsi confecisse & dicæarchi omnium de interitu hominum circumscripto numero extinxisse videantur. Præter hanc Hebræorum infinitam penè multitudinem fuere Sesoos Aegyptiorum regi pedestres copiæ milia hominum sexcenta, equitum milia quatuor & vingenti, currus bello apti octo milia & vingenti cum classe haud parua. Nec est quod quisque gentis huius miretur exercitus, quum olim numero hominum omnis fere orbis gentes Aegyptus superarit. Oppida enim insignia ciuitatesque priscis temporibus ultra decem & octo milia fuisse in Aegypto libri sacri continent. Ptolemæi Lagi tempore amplius tria milia. Vniuersi autem populi numerum fuisse antiquitus septiesdecies centena milia Diodorus testis est. In Gange, insula est magnæ amplitudinis gentem continentem, vnam nomine Modroga linguam, circa quam liti sunt nonnulli, cum oppido eiusdem nominis magnifico Modros, quorum rex peditum quinquaginta milia, equitum iiii. milia, elephantos quadringentos in armis habet. Validior deinde gens Andaræ plurimis vicis, triginta oppidis, quæ muris turribusque muniuntur, regi præbet peditum centum milia, equitum duo milia, elephantos mille. Omnium in India propè non modo in hoc tractu potentiam claritatemque antecedunt Tarsæ, amplissima vrbe ditissimaque Balibotra, vnde quidam ipsam gentem Balibotras vocant, imo verò tractum vniuersum à Gange. Hanc Tarsiam gentem validissimam adeo fuisse percelebre est, ut gentis eius rex sexcenta milia peditum, equitum xxiii. elephantorum ix. omnibus diebus ad stipendium habuisse memoretur. Incredibilia similiter tradunt Alexandri Magni comites, in eo tractu Indiæ quæ sibi subegerant scripserunt viii. oppidorum Indiæ, tertiam partem terrarum omnium, multitudinemque

tudinemq; populorum innumeram. Quantus autem Gotticus in Romanos fuerit exercitus Claudio Quintilio Augusto renitente, eorumq; impetum retudente, testis est eorum turba qui perierunt, quum tot capti reges, tot diuersarum gentium nobiles fœminæ, impletæ barbaris seruis senibusq; cultoribus romanæ provincie, vt nulla fuerit regio quæ Gotticum seruum triumphali quodam seruitio non haberet. Huius etiam rei testis & index est Claudii ipsius Quintilii epistola ad Iunium Broccum Illyricum tuentem, in hûc modum conscripta, Deleuimus cccxx. milia Gottorû, duo milia nauîû mersimus, tecta sunt flumina icutis, spathis & lanceolis omnia littora operiuntur, campi ossibus latent tecti, nullum iter purû est, ingês Carthago deserta, tâtum mulierû cepimus, vt binas & ternas mulieres victor sibi miles possit adiungere. Quid Cyrus? nōne, vt Xenophōtis tradit historia, exercitû omnē Babylonîæ coëgit, in quo equitû milia centû & viginti feruntur conuenisse, duo milia falcati currus, peditû verò milia sexcêta? Ninus expeditionē in Bactrianos moturus, ex singulis gentibus electo ingenti exercitu aduersus eos pfectus est, traditq; Ethesias scriptor in exercitu eius ad septiesdecies centena milia peditû fuisse, equitû milia ducêta, currus verò falcatos paulominus decē milibus et sexcêtis. Bactrianorû rege Zaorte, cōparato hominû cccc. milîû valido exercitu, Nino in finibus occurrête, Semyramis Nini huius Assyriorû regis vxor gloriæ cupiditate flagrans, vt Diodorus nō cōtemnêdus auctor tradit, cum tredecies centenis milibus peditum, quingentis milibus equitum, centum milibus currum in Indiam traiecit, Indoq; illius regionis nobili flumine duarum milium nauium ponte constructo, qui militum numerus incredibilis nunc sit forsan audientibus, sed haudquaquam impossibile videtur, Asiæ magnitudinem multitudinemq; in ea nationum animo aduertenti. Nam si quis Darii aduersus Scythas expeditionē, si quis item Xerxis in Græciam transitum, si quæ in Europa pauloante res gestæ consideret, minime dictis nostris abrogauerit fidem. Nam ex vnica Siciliæ ciuitatum Syracusis Dionysius præter naues magnas, partim triremes, partim quinqueremes ad quadringentas, exercitum peditum centum viginti, equitum duodecim milium confecit. Traditur Amazonum reginam nomine Mirinam exercitum triginta milium peditum, duûmq; milium equitum confecisse. Xerxes quum & mari & terra bellum vniuersæ inferre vellet Europæ, cum tantis copiis accinctus peruenit in Græciam, quantas nec antea nec postea quispiam alter habuisse memoratur. Nam vt classem eius præteream de qua nobis paulo post differendum est, terrestrem eius exercitum, si Probo Aemilio credimus, ducentorum milium peditum, equitum quadringentorum fuisse constat: si Iustino & Orosio, septingentorum milium & Persarum quidem, auxiliorum vero ccc. milia: si Herodoto, pedestrem eius exercitum centum & septuaginta myriadam, equitum octo: eorum verò qui camelos et currus ducerent, duarum: ad hæc septem milia sexcentos & decem, sine impedimētis seruorum pistorumq; turba & aliorum quorum assertio tanta est, vt haud sangmentis cuipiam iure videri debeat. Artaxerxes autem egit in prælium, vt Ethesias tradit, cccc. milia hominum. Dion & Xenophon eos qui dimicauerunt longè plures fuisse testes sunt: neque hoc cuipiam supra fidem videri debet, quum rex

adeo

adeò magnus esset diuina narrante historia, vt ab India vsque Aethiopiâ centū viginti septem prouinciarum ducibus ac principibus qui suæ obedirent iussioni præflet, scribēnsque salutem diceret. Antophrōdates ab Artaxerxe in Capadociam missus aduersus Dathanem habebat barbarorum equitum viginti milia, peditum centum milia, eiusdēque generis tria milia, funditorum præterea Capadocum octo, Armenorum decem, Paphlagonum quinque, Phrygum decem, Lydorum quinque, Aspendiorum & Pisidarum circiter tria milia, Cilicum duo, leuis armaturæ maximum numerum. Philippus Alexandri pater delectu militum in subsidium regiæ dispositionis ex tota Græcia habito, cc milia peditum, equitum xv. milia confecit, in Asiam expeditionem missurus, absq̃ exercitu Macedonico, & infinita gentium Barbarie. Copiarum numerum Alexandri qui minimum asserunt xlviii. milia peditum ac equitum quinque fuisse tradunt: qui verò plurimum, peditum xlviii. milia, equitum quatuor & quinque extitisse scribunt. Dario campis alpestris contra Alexandrum prima congressione in acie Persarum sexcenta milia fuere militum, quæ non minus arte Alexandri, quàm virtute Macedonum superata, terga verterunt: in secūda verò congressione cum ccc. milibus peditum, & centum milibus equitum processit in aciem: tertia verò congressione bellum reparatum, & cum cccc. milibus peditum, et c. milibus equitum obuiam rediit Alexandro. Si quis denuo Darii aduersus Scythas expeditionem mente reuoluerit, cum octingentis eum militum milibus fuisse confirmet necesse est. Hannibali copiæ quantæ fuerint Pyrenæos montes transgresso in Italiam traiciēti, haudquaquam inter autores conuenit: illis tamē qui exercitum eius in centum milibus peditum, equitum verò xx. milibus fuisse asserunt, assentiendum magis putem, quum postea quàm Rhodanum transgressus est in xxxvi. milibus hominum ingentique equorum, elephantorum & aliorum iumentorum numero exercitus eius imminutus est. Gallorum copiæ quum eos præ multitudine abundante non caperent terræ quas tenuerant, ccc. milia hominum ad nouas sedes occupandas miserunt, horūq̃ cum portio altera in Pannonia confedisset, urbem Ioniam captam incēdit: altera Italiā est ingressa. Romanorum qui in ea re plurimum valuerunt hæ fuerunt ab initio copiæ. Anno enim ab vrbe condita ccclxxxiii. quum Gallorum inundatio ad quartum ab vrbe lapidem confedisset, sociis Romanorum in Latinis, qui à Romanis subiugati erant, milites præstare volentibus delectu habito, ex Romanis tantum tyronibus decem legiones confectæ sunt. Anno verò cccclxx. quum iam clarum nomē vrbis esset, quia arma tum extra Italiam mota non fuerāt, vt cognoscerentur quæ copiæ Romanorum essent, census est habitus, inuentaque sunt tunc ciuium capita ducēta xcvii. milia & cccxxxiii. quanquā à condita vrbe nulla bella cessassent. Anno quoque dxvii, cum cisalpinæ Galliæ, vel etiam ex vltiore Gallia ingens numerus aduentare nunciaretur, permoti cōsules ad præsidium imperii contraxere vires, quo facto in vtriusque cōsulis exercitu octingenta milia armatorum fuisse referuntur, sicut Fabius historicus qui bello interfuit scripsit: ex quibus Romanorum fuerunt peditum cccxlvi. milia, & equitum xxvii. milia sexcenta, cætera multitudo sociorum fuit. Nūciato gallico etiā tumultu, L. Aemilio

milio Paulo, C. Attilio Regulo coff. solam Italiam etiā sine transpadanis & externis auxiliis armauisse equitum triginta milia, peditum septingenta in naturali historia Plinius testis est. Hac incredibilis apparatus magnitudine, licet Gallorum potentiā existimare. Romani paulo ante Hannibalis tempora futuri belli præuidētes magnitudinem, censu in Italia tum ciuium, tum sociorum qui bello apti essent habito, Diodoro teste, decies centena fermē milia hominum describere. Quantæ autem Romanorum copię fuerunt, quando maiores adeo numero & genere variant auctores, ut vix quicquam satis certum affirmari queat. Septem & octoginta milia armatorū & ducētos fuisse in castris Romanis, quū pugnatum ad Cannas est, quidam auctores sunt. In hoc haudquaquā disconuenit maiore conatu atq; impetu rem tum actam quā prioribus annis, quia spem posse vinci hostem Dictator præbuerat. Numerum verò omnium qui tum peditū equitūq; in Hannibalis acie ad Cannas steterunt xl. M. peditum, decē milia equitum fuisse ferunt. Quę autē postea Romanorum copię Philippicis in cāpis, ultimo Cæsaris & Pompeii conflictu fuerint, inter eos quos legisse memini me, qui hunc numerum dicant, remq; hanc elegantissima grauitate perstringant, Plutarchus & Anneus Florus longe variant maximeq; dissentiunt. Qui cū illo itaq; in sententiam eunt, duo & viginti milia militum cum Cæsare, cum Pompeio non multo plures quā bis totidem fuisse asserunt: qui vero cū hoc, trecenta & eo amplius milia bellatorum hinc inde præter auxilia regum, vnde immensum quiddam lector possit mente concipere, affuisse memorant: si enim hoc, auctores, belli duces inspicias, totus senatus in partibus: si exercitus, hinc xi. legiones, inde duodeuiginti, flos omnis & robur italici sanguinis: si auxilia sociorum, hinc gallici germaniciq; delectus, inde Deiotarus, Ariobarzanes, Tarcondimocus, Corinthus omnis, Thraciæ, Cappadociæ, Ciliciæ, Macedoniæ, Græciæ, Aetholiæq; totiūsq; robur orientis deniq; coiere: nec vnquam tam variæ cultu gentes, tam dissona vulgi ora, tot immensæ comites missura ruine, ut Lucanus inquit, utq; idem Florus, nec vllō vnquā loco tantū viriū Po. Ro. tantūq; dignitatis fortuna vidit. Post hos quatuor et quadraginta legiones sub vno Augusti Cæsaris imperio numeratę sunt, quas ad imperii columnen tutamēq; per diuersas orbis partes summa cū dignitate distribuit. Duo demū quę non paruam legentibus ingerent admirationē de Romanis libet attingere. Siquidē anno vi. Claudii Tyberii principis descriptione Romę facta, inuēta esse ciuium Romanorum sexagies nouies cētena quadraginta quatuor milia, cuius rei quia fidem excedit, testis clarissimus adest Eusebius Cæsariensis, in libro de tēporibus, quū iam ante sub Augusto, anno eius quarto & quinquagesimo inuenta essent nonagies trecenta & septuaginta milia. Horum viribus ac consiliorum grauitate Romanorum virtus inuicta per totum olim terrarum orbem habita est. Eo verò in bello quod cum Romanis gessere Iudæi sexcenta milia Iudęorum interfecta Cornelius & Suetonius referunt. Egesippus illorum temporum vicinus libro quinto decies centena milia ab obsidionis illius principio ad finem vsque interempta, & in captiuitatem ducta nonaginta septem milia dicit. Ceterum Iosephus Iudæus qui ei tunc bello præfuit, scribit vndecies centena milia gladio &

& fame perisse, reliquias verò Iudæorum diuersis actas conditionibus toto orbe dispersas, quarum numerus ad viginti milia hominum fuisse narratur. Et hæc de terrestri militiæ copiis in præsentia dicta iam sint. M. autem Aemilio, Seruio Fulvio Nobiliore cons. iam clarum Romæ nomē quum videretur, Q. etiam Luctatio Catulo præfecto, primo bello punico trecentarum nauium classem Romanorum aduersus Aphros Aphrorūq; aduersus Romanos apud Hegates insulas inter Siciliam & Aphricam Hamilcare duce sexcentarum fuisse constat. Græcorum verò regis aduersus Troianos classem mille quadringentarum nauium, & eo adhuc amplius cum multis & nobilibus earum præfectis, Illiados lib. ii. Homero teste, fuisse comperio. Xerxem Persarum deinde regem non horum modo, sed aliorum omnium numerum, hac in re disputent licet auctores, facile superasse haudquaquā obscurum est. Nauiū enim eius classem Persicā Herodotus auctor est trium milium fuisse, in hisq; hominum quatuor & viginti myriades, hoc est, ducenta quadraginta hominum milia: huic classi eodem etiam auctore additæ sunt ex Thracia naues cxx. hominum xxiiii. milia cōtinentes. Aemilius Probus lōgarum nauium mille & ducentarum, quas onerariarum duo milia sequebantur. Orosius rostratarū mille ducentarum, onerariarum autem trium milium. Iustinus postremo nauium tantū apud eum astruit: nam decies centena milia numerus est, vt non ab re aliud dici queat etiam de pedestri, quā quod his verbis Satyricus inquit,

Creditur olim

Velificatus Athos & quicquid Græcia mendax

Audet in historia, constratū classibus iisdem

Suppositūq; rotis solidum mare credimus altos

Defecisse amnes, epotāque flumina Medo

Prudente, & madidis cantat quæ Sostratus alis.

Darius autem cū ex Europa in Asiam rediisset, hortantibus amicis vt Græciam redigeret in suam potestatem, classem quingentarum nauium comparauit, eique Darim præfecit & Arthaphernem, hisque ducenta peditum, decem milia equitum dedit. Alexāder verò cxcii. nauium classe, quam trium milium alii fuisse perhibent, Asiam petiit. Cæsar octingentarum Britanniam. Heraclianus Aphricæ comes, quosque priores præter Dærxē clarissimos in ea re vel æquauit vel excessit: nam nauium trium milium septingentarum habuisse fertur numerum, qui apud paucos & nobilissimos ac potentissimos quidem vix est inuentus: cūque is simulac cum agmine militum ad urbē pergens littore egressus est, occursum comitis Marini territus, & in fugam versus, arrepta naui solus Carthaginem rediit, atque ibi cōtinuò militari manu interfectus est. Sic itaq; ingēs tunc numerus timori iam esse cōpit: vnde & Scipio Carthagine victa quum res Aphricæ disponderet, prohibuit ne plus quàm decem naues earum quæ belli vñbus forent pacto traditas haberent, reliquas omnis generis quæ remis agerentur, quingentas numero fuisse quidam scribunt, in aliquantum maris spatium prouectas, in conspectu Carthaginis iussit incendi: tamque lugubre earum fuisse incendium, quàm si Carthago ipsa conflagrare videretur. Q. T. Flaminius quoque

petuas inter se controuersias habebant, vter vtri præferretur: horum alter Pulsius, Varrenus alter dicebatur: accidit vt castra oppugnarentur, tum verò Pulsius, Quid dubitas, inquit, ò Varrene, hæc dies de nostris cōtrouersiis iudicabit: hæc dicens procedit extra munitiones vbi hostes confertissimi erāt, subsequitur Varrenus mediocri spacio relictus, Pulsius pilo hostem exanimans impetitur ab omnibus, transfixus scutum & baltheum, gladiū educere nō potuit, succurrit inimicus ille Varrenus protegitq̃ ab hostibus, in quem quū se hostes conuertissent, ipse vno interfecto in locum iniquum decidit, cui circunūcto succurrit Pulsius, atque ambo cōpluribus interfectis incolumes se in castra recipiunt. Fuit eidem Cæsari Scæua miles fortissimus, qui pugna ad Dyrrhachium commissa vulnera accepit capite, humero, & fœmore, excussoq̃ oculo traiectus, & scuto cxx. telorū ictibus perforato, hostes perinde ac sedediturus esset, accibat, subeūtibsq̃ duobus, alterius humerū ense cecidit, alterū ore percussū vertit in fugam. De hoc quidem varia est fama. Quidam tradunt Cæsarem viri & de se & de repub. vt aiunt, ita meriti, eximia virtute permotum, qua commissi castelli portæ custodia prope sola seruata esset, pecuniariis eum donis ingentibus, & magnis honoribus cumulasse apud alios. Scæua idem duce absente cedentibusq̃ comitibus, contra omnem Pompeii exercitum stetit, & clypeo cxx. telorum ictibus transfixo, miris & incredibilibus rebus gestis, & commissi loci custodiam relinquens, suorū receptus amplexibus relatus occubuit, iacens quoq̃ victoribus terribilis ac stupendus, qui tot eximias pugnas in Gallia Britanniaque fecerat, cōtra hostes semper inuictus, et à suis tādē ciuibz interfectus est. L. Siccus Dentatus tribunus plebis centies vices præliatus, octies ex prouocatione utroque exercitu inspectante victor, quadraginta quinq̃ aduersas habuit cicatrices, in tergo nullā notā, spoliis ex hoste tricies & quater ceptis, quatuordecim ciuibz ex media, vt aiunt, morte raptis atque seruatis: nouem quin etiā Imperatores qui opera eius vicerant prosecutus, hastis puris, faleris, torquibus, ciuicis coronis, aureis, muralibus, oblidionali vna, armillis atq̃ pharetris plurimis donatus insignis emicuit. M. Sergius post hunc duobus stipēdiis primò aduerso corpore ter & vices vulneratus, secūdo dextrā manū perdidit: quare postea sibi manum ferream fecit, & cū neutra penē manu idonea ad præliādum valeret, vna die quater pugnavit & vicit, sinistra duobus equis eo insidente confossis, eaque religata præliatus, Cremonam obsidione exemit, Placentiāq̃ tutatus, duodena hostium castra in Gallia cepit, bis ab Hannibale captus, bis à vinculorum eius nexu profugit, cum xx. mensibus, quibus captiuitatis sortē perfebat, nullo momento sine compedibus fuerit & cathenis, omnibus asperrimis præliis, quæ tempestate illa Romani experti sunt insignitus donis militaribus, à Trasimeno, Trebia, Ticinōque coronas ciuicas retulit. Cannensi quoque prælio de quo refugisse eximium opus virtutis fuit, solus accepit coronam. Flaminio consule, quum eum Hannibal circuniacentium locorum vastatione in bellum excitasset, tantus vtrinque pugnandi ardor extitit, vt grauissimum terræmotum qui tunc forte tam vehemens factus est, vt vrbes diruisset, montes trāstulisset, discidisset rupes, flumina retrorsum egisset, pugnātes omnino non

Ee ii

fenserint.

senferint. Aristomenem Mefenum cccc. Lacedæmoniorum occidisse proditum est, captum per cauernas latrinarum euasisse, angustias vulpiū aditu secutum: iterū captum, sopitis custodibus ad ignem aduolutū cum loro corpore excussisse: tertio captū Lacedæmonios pectus dissecuisse, hirsutumq; cor ei repertum. In Britannia dum commilitones Cæsaris in palustrem quendam locū & a quo sum incidissent irruissentque in eum innumeræ hostium copiæ, ac prælium spectante Cæsare fieret, quidam miles eius, nomine Scauola, in medios irrupit, plurima strenuæ fortitudinis opera edens, solus enim immobili gradu persistens, missa vndique in eum telorū infinita multitudine, quinque militū vnius diei pugnae suffectura tela manu sua hostibus adegit, strictoq; gladio fortissimos quosq; hostium cateruatim affluentium incredibili dimicatione propulsans, tandem tragula & saxo ictus, versis in fugam hostibus cōmilites reduxit incolumes, ipse verò egrè cunctos euadens, in limosam se prorupit paludem, quam nunc natando, nunc pedibus cōmeando, vix tandē duabus loricis onustus amisso traiecit scuto. Admirante deinde Cæsare, & magno cū gaudio & clamore obuiū ex-cipiente, mœstus ille ante pedes Cæsaris procidit, amissiq; veniā scuti obsecrans, centurionatus honore donatus est. Cynegiri Athenienlis militis gloria magnis scriptorum laudibus inclaruit: præter enim ingentes præliorū cædes quū fugientes hostes ad naues egisset, onustā nauem dextra manu tenuit, nec prius dimisit quā manum amitteret: tunc quoq; amputata dextra, nauem cū sinistra cōprehendit, quā & ipsam quum amisisset ad postremum morſu nauem detinuit tantāque denique in eo virtutē fuisse tradunt, vt nō tot cædibus fatigatus, non ambabus manibus amissis victus, quin truncis etiam ad postremum & dētib; velut rabida quædam fera dimicauerit. Simili pertinacia in confectandis hostibus Attilius vſus fertur, non Massiliensium, vt Lucanus inquit, sed Cæsaris miles, quemadmodum reliqui & quidem non incelebres auctores tradunt. Nauali nāq; apud Massiliam certamine, quum hostilē in puppim dextrā iniecisset, illa gladio amputata Massiliensium, nauim nihilominus ingressus, læua tam diu retinuit, quousque hostes atroci vultu obterrens prostratis omnibus nauim victor occupauit, occupatāq; profundo immerſit, equauitque Cynegiri factum quod loquacissimæ Græciæ laudibus in cælum vsque sublatum est.

Accumulatio gloriæ, & ducum comparatio atque præstantia.

Cap. XV.

Nunc vt gloriæ audis præmissis ad summāque rerum aspirantibus honos reddatur, qui nobiliores duces quiq; inclyta suis facultatibus gesserint subnectemus. Verū quoniam in huiusmodi rerum summa spectari discutiq; maximè solent, rei militaris peritia, virtus, ingenia, mores, vires, & fortuna, potissimū in his superioris ætatis exterarum nostrarūque gentium duces & reges aliquot prima fronte mutua inter se videntur comparatione quā similes extitisse. Sic enim maiorum sententia freti, nō sumus nescii solitum Romulo Theseum comparari, Camillum Bruto, Brutoq; Dionem, Numæ Lycurgum, Marcello Pelopidem, Fabio Periclem: Quirē Maximo Iasonem Pheræū, & Themisonem Themistocli, Aristidi Eumenem, Sertorio Simoniq; Lucillum: quanquam de hoc ipso ita scriptum inuenio, Bel-
licis

quoque quum aduersus Philippum regem Macedonum pugnasset, his ei cōditionibus pacē dedit, vt quinquaginta solūm relictis nauibus, reliquas Romanis traderet. Q. denique Fabius Labeo, cum à rege Antiocho quē bello superaue- rat ex fœdore dimidiam partem nauium accepturus, dimidiam relicturus esset, medias omnes secuit, vt quod tutius erat, tota eum classe priuaret.

Ex relatu terra & mari res clarissimæ militum gestæ,

Cap. XIII.

Referenda sunt etiam tam terra quàm mari ex virtute præclara mili- tum gesta: non enim hætenus fortuna duces extollēdo prosecuta est, vt ocio & ignauia soluti rebelles hostium animos domuerint, quos non minor plerūque immanitas & pertinacia opposuit victorēq; fe- cit. In acie enim quū dux hostiū ex media Barbarie, trux, ferus, immanis, & hor- rendus cōtra Romanos, Qui estis vos aliquando inclamasset, respōsum est inui- cem, Romani gentiū domini: & ille, Ita fiet, inquit, si vos viceritis, acceptoq; bel- li omine, Marcus Crassus Barbaros adortus, graui tandē cōflictu eorum res su- blimes pugnando deposuit, nec minimū vnā terroris barbaris incussit Cho- nidiū Centurio, fatis barbare, efficacis tamen apud pares homines stolidatis, qui foculum gerens super cassidem, & suscitaram motu corporis flammam ho- stes cædendo velut ardētī capite fundebat. Pyrrhus quum Romanos acie vicis- set, & eorum omnium vulnera in pectore conspexisset, omnium in manibus en- ses, & relictas in vultibus minas, & in ipsa morte ira, vt ita dixerim, viuētes, tu- lisse manus ad cælum dicitur hac voce, O quàm facile erat orbis imperium oc- cupare aut mihi Romanis militibus, aut me rege Romanis: quapropter quū in templo Tarentini Iouis titulū affixisset, hæc scripsit, Qui antehac inuicti fuere pater optime Olympi, hos ego in pugna vici, victusq; sum ab eisdem, & quum à sociis & amicis increpitaretur, cur se victū diceret, cum vicisset, respondisse fer- r̃ur, Ego si iterum simili modo vicero, solus & sine milite Epirum reuertar. Mi- rum et illud contra Hannibalē in Cannensi pugna, è Romanis nanq; miles ita sauciū vt manibus non valeret, quum ei Numida quidā humi detrudere spo- lia vellet, ceruicem hostis vlnis deprehendit, tenuitq; tam diu donec nares atq; aures morso detruncaret. Claris memoriæ monumētis celebratur Eleazar: nam quum supereminētē cæteris elephantum lorica vestitum regia aduerteret, ar- bitratus in ea bestia regē esse, cursu cōcito in mediā legionē se proripit, & abie- cto clypeo vtraq; manu hostes cædens eā subintrauit, subiectoq; gladio inter- emit, à bestiaq; cadente opprimitur: hac ruina inclusus magisque oppressus, suo est sepultus triūpho. Tanto virtutis spectaculo defixi hostes, inermem occupa- tum incusare non ausi, post casum ruentes bestia sic trepidauere vt impares se vnus virtuti arbitrarentur: denique rex Antiochus Lyſig filius, cum cxx. mili- bus hominum armatorum & xxxii. elephātis vnus territus fortitudine, pacem poposcit: Itaq; Eleazar hæredem virtutis suę pacem reliquit, æternūq; nomē adeptus est. Hannibal quum Romanorum captiuos dimicare inter se coë- gisset, vnūque qui fortē superfuerat obiecisset elephantō, ille dimitti pacius si interemisset, solus Romanus acri ingenio elephantum aggressus, magno Poe-
Ec
norum

norum dolore confecit: Hannibálque quum famam eius dimicationis contem-
 ptum allaturam intelligeret, equites misit qui abeuntem trucidarent. Et quan-
 quam exploratú & perspectum habeam, teste Liuió, milites omnium qui Asi-
 am colunt gentium Gallos fama belli præstare, cognouerimq̃, auctore Crispo,
 paruis copiis bella gesta cum opulentis regibus, adhuc sepe fortunę violentiam
 tolerasse, faciúdia Græcos, gloria belli Gallos ante Romanos fuisse: plures tamé
 propè de Gallis, vt diximus, etiá apud nos triumphí quàm de toto orbe terra-
 rum habiti sunt: nec legionibus legiones eorú solúm experti, sed viri vnus cum
 viro fortitudinem atque præstantiam. Nam M. Manlius vnus agmine scanden-
 tes in Capitoliú Gallos deiecit, annorú sexdecim voluntariú se milité obtulit
 xxxvii. militaribus donis à suis ducibus ornatus xxiiii. cicatrices habuit. M. au-
 tem Valerius, Titusq̃ Manlius quátum Gallicá rabiem vinceret Romana vir-
 tus, documenta sunt. Ille enim ducem Gallorú vasta & ardua proceritate inani-
 ter & arroganter telum manu reciprocátem, pérque contemptú & superbiam
 conspicientem omnia ac prouocantem cōgredi siquis pugnare secum ex omni
 Romano exercitu auderet, singulari certamine congressus occidit: hic verò simi-
 li modo Gallum quendam nudum præter scutum & gladios duos, torque, atq̃
 armillis decoratú, qui & viribus, & magnitudine, & adolescentia simulq̃ virtu-
 te ceteris antestabat, cum voce maxima cōclamaret, siquis secú depugnare vel-
 let vt prodiret, quumq̃ nemo auderet propter magnitudinem & immanitatem
 hominis faciémq̃ tú irridere cœpisset & hiulco linguá ore in Romanos exere-
 re, T. Manlius summo genere natus, tantú flagitium ciuitati suæ accidere, vt è
 tanto exercitu nemo prodiret, indignabundus in mediúm processit, neque pas-
 sus est virtutis Romanæ per Gallú gloriá ad suos transferri, eaq̃ transgressione
 vtroque exercitu inspectante Manlius animo magis quàm arte cōfusus, asperum
 & immite certamen tam diu cum Gallo subiit, quàm diu Gallum evertit, caput
 decedit, torque detraxit. Huius postea filius bello aduersus Latinos hosté, à quo
 similiter prouocatus fuerat, occidit. Q. etiá Cocci militis Romani, qui ob in-
 signé bellicæ virtutis gloriá Achillis cognomentú sibi asciiuit, nec subticenda
 duplex animi corpórisq̃ præstátia: nã quú apud Celtiberos gentem pugnacissi-
 mam à duobus ad dimicandum prouocaretur, alterum & equitem quidem pu-
 gnæ accinctum, excursantem, lustrantemq̃ omnia, ac insolentissimé procacissi-
 méque futuri victoris instar irritantem adortus occidit, armaq̃ detraxit: alterú
 generis claritate & fortitudinis omnibus Celtiberis facile præcellentem cedere
 sibi non solú compulit, sed ensē illi suum & induuias spectantibus vtrinq̃ le-
 gionibus tradere. In Cæsaris etiam congressibus insignis virtus emicuit Volca-
 cii Tullii, qui cú tribus cohortibus legiónē Pompeianá perculit repulitq̃. Vna
 quoq̃ Cæsaris cohors castello preposita quatuor Pompeii legiones quú diu su-
 stinuisset, stáus fuit in ea sagittarú imber, vt sine vulnere defensorú nullus eua-
 deret, quin et céturiones quatuor, oculis capti essent, vt quú serò diurni laboris
 ac periculi summá Imperatoris nó tã auribus q̃ oculis subiicere ac representare
 deoreuissēt, centú ac xxx. sagittarú milia inter vallú inuēta numerarēt. Fuerūt
 & in legione Cicerónis, qui legatus quoq̃ Cæsaris erat, duó centuriones, qui per-
 petuas

licis in artibus, ut Aeschylus auctor est, quem huic comparabimus, quem huic opponemus, quis huius similis? quum Antiochum grauem philosophū scripsisse constet, Lucullum victoriam omnium quas vnquam sol viderit maximam ex hostibus retulisse. Exploratum est & Photionē quinquies & quadragies Imperatoriam iniisse dignitatem, quum ne semel comitiis interesset, sed semper absens & crearetur & accerferetur. Ex hoc igitur quātus ille dux fuerit facile coniici potest. In Alcibiade, cui flagrantissimū fuit ingenium, cōsiliū plurimum, eloquentia singularis, corporis species pręstans, pręcipua potentia, virtus eximia, nobilitas, in re militari summum imperium & summa gloria, quicquid natura effingere possit, videtur experta. Constat enim inter omnes qui de eo memorię prodiderunt, nihil eo duce fuisse excellentius, quum plęraque hęc omnia animi, & corporis, & fortunę commoda inter sese in eo duce pręcellentia certare videantur. Trasibuli virtus si per se absque fortunę numine pensanda est, dubius sum an eum omnium primū posuerim: illud dubio procul, neminem huic pręferendum cęseo, fide, constantia, magnitudine animi, in patriamq; amore. Nam quod multi voluerunt paucisq; cōcessum ab vno tyranno patriam liberari, huic contigit ut à triginta oppressam tyrānis seruitute, in libertatem vindicaret. Iphicrates non tam cumulo & rerum gestarum magnitudine quā disciplinę militaris peritia nobilitatus est, & pręcellentibus ducibus annumeratus. Eiusmodi enim dux fuit, ut nō solum ætatis suę cum primis comparandus, sed ne de maioribus quidem natus ei quisquam sit antefendus: Imperator enim & dux sepe delectus, nusquam culpa rem malè gessit, consilio semper inuictus, quo tantum excelluit, ut multa in re militari noua quum inuenit, inuenta plurima meliora reddiderit. Lysander Lacedæmonius magnam pręclari ducis & Imperatoris famam pręsentibus & posteris reliquit, verū magis fœlicitate quā virtute partā. Thymoleon Corinthius sine dubio magnus omnium iudicio hic habendus: nanque huic vni contigit quod nescio an vlli, ut & patriā à tyrāno oppressam liberaret, & Syracusis quibus auxilio erat missus, inde inueteratam seruitutem depelleret, totamq; Siciliam multos annos vexatam bello à Barbarisq; oppressam, suo aduentu in pristinum restitueret: & quum esset nō simplici fortuna conflictatus, id quod difficilius putatur, multo sapientius secundum quā aduersum pertulit fortunam. Agelinus rex, & contemptor superū Mezentius, utpote qui non solum hominum sed deorum sibi honores exposceret, in hac quoq; clarorum ducum concertatione quodam magno auctore numerandum sese offert, nec iniuria id quidem: nā si Nasoni accedimus,

Clarus erat sumptisq; ferox Mezentius armis,

Et vel equo nullus, vel pede maior erat.

Legimus & Cyrum Græcorum maximis laudibus celebratum, quod in expeditionem profectus, Aegyptum in suam deditionem redegerit, & omnes quę à Syrię finibus ad mare vsque rubrum pertinent gentes nationesq; subegerit. Epaminundę quoque res strenue gestę à plurimis omnium anteponuntur virtutibus. Thebas enim ante hunc ducem natum, & post eiusdem interitum

Ee iij

perpetuè

perpetuò alieno paruisse imperio cõstat, ecõtra eos quàm diu ille præsuerit reipublicæ, caput fuisset totius Græciæ nemo inficias ibit. Ex quo sanè intelligi potest hunc vnum ducem pluris quàm nobilissimã ciuitatem suã fuisse, maximè quum eius mortem tanta præter seruitutem, Thebanorum iactura & perditio subsecuta sit, vt non amisisse ducem suum et columè, sed ipsi cum eo simul tunc funditus periisse viderentur. Et quãquam Homericò præconio exploratum & notum sit etiam illud Achillis & Hectoris mutuũ vitæ ac sanguinis certamen quod monomachiã appellant, & eam virtutem quæ supra nos est heroicam atq; diuinam præ cæteris Hectorem habuisse, neq; proinde videri mortalis hominis filium esse sed dei, non ineptè tamen, quum non Homerica sed paterna illa commendatio fuerit, debet Achilles, Hectorem qui vicerit, & virium, & animi rerumq; gestarum præconio ac dignitate minor haberi, quam & ipsam in aurea capra ita scriptã offendens, Si cor, si vires, si bella requiris Achillis, Paucis expediat Hector maior erat. Videbis etiã Daretis Phrygii Troiani scriptoris attestatione, maioris fortitudinis & virtutis Achillẽ fuisse q̃ Hectorẽ. Achillẽ præterea Iouis nepotem & Thetidis filiũ vult Homerus, ceteriq; sine cõtrouersia potèz, qui homines morum & virtutum præcellentia, non solum deorum progeniem volunt, sed etiam deos fieri: quod si eodem præcone, & sensu, & decoris festiuitate in calũ tollatur Nestor, Atridas apud suos fama claros, & motos furore Aiaces, & dolis & astu Vlyxem reddant, Milciadem Marathone, Themistoclem Thermopylæ prædicent, Homerúsque idem & Maro nedum Barbaris sed Latinis & Graiis ducibus præficiendo regem illum quo iustior alter, Nec pietate fuit nec bello maior & armis,

Quicquid denique aliarum gentium præclarę laudis vsquam extat, in vnum si conferatur, profectò citra Romanos rerum dominos gentemq; togatã subsistet, quocirca sunt qui suo quodam iure Brenum animi magnitudine & rerum gestarum gloria extollendum putent, quod Gallis Senonibus in militiam sumptis Romam mundi dominam armis inuaserit, in Romanos tanquam imbelles impetus fecerit, eosque sic strauerit, vt non facile quispiã similem ruinã Romanæ militiæ recenseret, etiam si Roma insuper incensa non foret: verum vt vicerunt, sic victi sunt & ad internitionẽ Dolobella duce deleti, vt nullus ex ea gente superfuerit qui incensam à se Romam gloriaretur. Neq; verò Hannibalis res gestæ obscuræ, neq; posteriores erunt: annis enim v. & xx. minor natus imperator factus, proximo trienio ille, viris armisq; nobilẽ & exercituũ seminarium bellatricem subegit Hispaniam, Saguntum potentissimã urbem Romanis amicissimã, ac fœderatã expugnauit, ac obsidione deleuit, tres exercitus maximos comparauit, altero in Hispania cù Hasdrubale fratre relicto, altero in Aphricã misso, tertium in Italiam secum duxit: cum hoc exercitu Pyrengos montes saltusq; transgressus, velut fulmen quæq; obstantia proterens, ad vrendam Italiam deuastandãque festinat, nec nisi ferro & sanguine iter sibi præstruens, ad Alpes posteaquàm venit quæ Italiam à Gallia seiungũt, & quas nemo vnquam præter Herculem Graium ante eum transierat, Alpinis Gallorum minus transiret quanquam resistentibus, ac tandem duro Marte depulsis, igne ac ferro diruptis

ptis rupibus, iuga illa aspera inuicta & inaccessa, ac frigore intractabilia ita muniunt, ut elephanti possent ire onerati, quæ antea unus homo inermis vix potuisset irrepere, quæ res ei & virtutis admirationem & immortalitatis fidem non parvam contulit : inde exercitum traducens, in Italiam peruenit : confligit apud Ticinum cum P. Cornelio Scipione cos. eumque faucibus repulit, à filio pubescente seruatum, Scipionis huius collegam Tyberium Logum, secundum probum, siue magis secundum Liuium Sempronium, apud Trebiam cum ingenti Romanorum clade profligauit. Cum hoc apud placentiam æquo licet Marte pugnatum parique clade discessum, maior tamen Romanis quam pro numero iactura fuit, ut inquit Liuius, quæ equestris ordinis aliquot & tribuni militares & præfecti nonnulli ea dimicatione conciderunt. His tot prosperis ac lætis successibus elatus Hannibal sue fiduciæ plenus, ad spem propositi armauit animum, inde per Ligures Apenninum transiens petit Etruriam, quo itinere adeo graui oculorum morbo affectus est, ut in posterum dextri oculi beneficio nunquam bene æquè usus est, hac tamen mala qua tunc detinebatur valetudine lectica deuectus est, C. Flaminius cos. ardentioris spiritus virum, quam res ipsa postularet, apud Trasimenum cum exercitu insidiis circumuentum occidit, neque multo post C. Centenium prætorem cum delecta manu saltus occupantem. Fuerunt autem hoc in loco, qui in acie ceciderunt, Romanorum xv. milia T. Liuii sententia de multis electa: aliorum namque aliter, apud quosdam enim viginti milium numerum inuenio, hostium non nisi mille quingentis in prælio cæsis, & hæc alia Romanæ reipub. pestis. Motis hinc castris in Apuliam ad Cannas quum peruenisset obuiamque ei duo cōsules Claudius Terentius Varro, & Paulus Aemilius sese obtulissent, Varronem committendi prælii temerarium auctorem primum turpis fuga corripuit, nec fugientem hunc amplius quam quinquaginta equites persecuti sunt. Consul alter prudens forti ac honesta morte procubuit, cum hoc quoque questores duo, tribuni militum vnde viginti consulares, prætores, atque ædilitii aliquot, senatores insuper octoginta desiderati sunt: reliquorum numerus castrorum ambiguum traditus videtur: quod constat, xl. milia peditum: equitum, duo milia septingenti fuerunt: sunt qui hos legionarios tantum pedites atque equites, aliorum ciuium ac sociorum parem quippe numerum esse asserant. Quum inde post aliquot dies Capuam, quam Cannas sibi fuisse percelebre est, reuerteretur, Q. Fabius max. dictator Romanus in agro ei falerno se obiecit. Hic locorum angustiis clausus, noctu sine aliquo detrimento exercitus se expediuit: Fabio callidissimo Imperatori dedit verba: namque obducta nocte, sarmenta in cornibus iumentorum deligata incendit, eiusque generis multitudinem magnam dissipatam immisit, quo repentino obiectu viso, tantum terrorem iniecit exercitui Romanorum, ut egredi extra vallum sit ausus nemo. Post hæc non multo M. Minutius Ruffus magistrum equitum pariter ac dictatorem imperio, dolo productum in prælium, fugauit. Tyberium Sempronium Gracchum iterum cos. in Lucanis absens in insidias subductum sustulit. M. Claudium Marcellum quinquies consulē apud Venusiam pari modo interfecit, cumque sero tandem ut Capuam ipsam Romana pressam obsidione liberaret, & ad tertium lapidem Anienem fluium castrametatus

castrametatus portas vrbis accessisset, intra cuius muros solus hostiū emisit hastam, indignantes qui supererant tantū illi licere, Romani coff. obuiā egressi, & in aciem vtrinq; deductis copiis parati ad prælium cum essent, ilico grando cæli fragore demissa ex summa Capitolii rupe maximo turbine ventorū in aduersa hostium ora, prohibuit: quod posteaquam bis tentatū accidisset, miraculo concussus Hannibal dixisse traditur, Romam capiendi tū sibi animū deesse, tū fortunā: cumq; diu antea in Italia fuerit, nemo ei in acie restitisset, nemo aduersus eum post Cannensem pugnam in campo castra posuisset. His itaque ad vastitatem Italiæ gestis Scipio ille Aphricanus superior dum clades patriæ, cladibus in Aphrica vindicaret, hinc reuocare potuit & acerrimū hostem, eum inquam à quo pater apud Ticinum fugatus fuerat ad bellum arcessere vincereque. Quo in bello vt valentior postea congregeretur, collatis iam signis, de legibus pacis colloquium fecit, conditiones quum haudquaquam conuenirent, tubæ cecinere, fit pugna & quidem nouissima, in qua nec melius instrui aciem, nec acrius potuisse pugnari, vt de victore victus, & de victo itidē victor ipse cōfessus est, vterq; ingens talium rerum æstimator, cessitque tandem Hannibal, adeò consternatus vt nunquam postea resurgeret, Scipioniq; præmium victoriæ Aphrica fuerit. Horum autem duorum qui non suæ modo ætatis, Liuius teste, maximi duces, sed omnis ante se memoriæ omnium gentium, cuilibet regum Imperatorūve pares, vel, vt Florus inquit, qui omnium antea & postea ducum clarissimi fuere, vter vtro sit prior habendus Imperator, præter Scipionis cædes qui magnam partē sceleris humani extinxit atque perdidit, vt de se ipso apud Ennium suum his verbis loquitur,

Si fas cedendo cælestia scandere cuiquam est,

Mi soli cæli maxima porta patet.

Hoc vnum dictum satis erit, quo intelligi possit quantus ille Imperator fuerit. Si verū est enim, quod nemo dubitat, vt Po. Ro. præ ceteris virtute bellica præfidentiā sibi vindicet: Hannibalēq; constet potuisse eum superare, consequens videtur, Scipionem tanto non solum hunc, verū ceteros Imperatores anteisse, quanto Po. Ro. Pœnusq; Hannibal rerum gestarum gloria antecellūt, quod nec tantus quidem hostis Hannibal ipse dissimulat. Apud Ephesum enim quò ambo conuenerant, alterque victus confugerat, alter ad Antiochū legatus & Romanus orator accesserat, quum Hannibal digniorem deambulādo locum primus arripuisset, idq; Aphricanus tam equo tulisset animo, vt facile nulla cū cōtentione ea fuerit ambulatio, habito postmodum de ducum præstātia inter eos sermone, interrogātiq; Scipioni quis sibi ducum maximus videretur? eorū omnium qui præceslissent, quiq; ad id vsque temporis superstites fuissent, tum Pœnus, Philippi filium Macedonūq; regem Alexandrum profectò primū: quem item secundum sciscitanti, Epirotarum regem Pyrrhum subiecisse, tam illius quàm huius dicti rationē afferendo: exquirenti porrò quem tertiò præficeret? dubio procul seipsum, inquit: obortoq; risu, Aphricanum tū adiecisse, Quàm maximi te faceres, quòve loco te dignum diceres Hannibal, si, vti ego, superior euassisses? tum ille, Non solum ætatis huius, sed omnium superiorū temporum, gentium,

& illud Iustini, Vniuersum terrarum orbem vtrum sit mirabilius quia vicerit, an aggredi ausus fuerit, incertum est. Nota enim hæc sunt licet, tamen illud in Ciuitate dei nec minus incognitum esse debet, Quantalibet autē fide rerū vel iste vel Trogus, inquit, scripserint (addo his ego & quē diximus Senecam) quēdam tamen illos fuisse mentitos fideiores literę ostendunt, quum nō Romam quæ florere iam cœperat, aut Italiæ oram vllam, sed nec Germaniam, nec Britanniam, nec Hispaniam, Galliam, vel Aphricam per sese legatos vnquam adierit, nedum vicerit. Quid ergo? ergo orientē adiit, oriētēque vicit, vnā, Alexandri Epirensis regis & huius auūculi sententia, ex omnibus vinci faciliam mundi partem, quod sæpe alibi idem auctor ait: & vt Q. Curtii hunc eundem regem stilo nobilitantis verbis vtar, Ab Hellesponto vsque ad Oceanū omnes gentes victoria emensus, utq; in quæstionibus naturalibus inquit Seneca, Imperium & angulo Thraciæ vsq; ad orientis terminos protulit. Quanquā quod constat, ante alias Carthagini infensus, se subacta Asia in Aphricam migraturum minaretur, & forte cogitaret inde ad Gades Herculeas & Hispaniā traiecturum, ac porro inde per Gallias secus Alpes & Italiam in Epirum atq; Macedoniam reuersurum, sicq; nondum alteram sortem adortus, excessit ē vita, nec aliter, vt ille inquit, quā Babylonē sua Parthoq; verēdus. Nā sibi libertas vnquam si redderet orbē Ludibrio seu ratus erat non vtile mundo. Editus exemplum est. Et quamdiu fuit de hoc ipso, quem modō diximus Alexandro & Philippo patre ac Macedonum rege, inter doctissimos de vtriusque præstantia disceptatio non levis, & quanquā magno se iudice quisq; et strennuē anteactis tueri possit, Philippū tamen virtute, viribus animi, magnificētia, fide, rerū moderatione, rebus gestis, & gloria superatum à filio: facilitate verò, humanitate consiliorum, prudentia, frugalitate, solertia, verborū deniq; ac orationis cultu Alexandro superiorem fuisse non dubium est. Et licet regum clarissimus, teste Iustino, sit Alexander, clariorē tamen, inquit Liuius, eum facit, quod vnus fuit, q; adolescens, quod incremento rerum nondum alterā fortunam expertus decessit. Philippum autem Alexandri patrem Theophrastus tradit non solū genere & dignitate regia, sed etiam fortuna & moribus maiorem cæteris regibus moderatioremque extitisse. Sunt qui hoc decus imperii Cn. Pompeio Magno ob res ab eo præ cæteris magnificentissimē gestas deferendū putent: maximum enim & splendidissimum fuit, quod Romanorum nemini antea contigit, quod tertiū ē tertia vniuersi orbis parte triūphū duxit. Nā licet tres ex hac vna parte triumpharint, ipse tamen primum ex Aphrica, secundum ex Europa, tertium hunc vltimum ex Asia ducens triūphū, quodā quasi modo visus est ex vniuerso ambitu orbis triumphasse. Ex quo autem genere gentiū ~~seorsum~~ triumpharit, ex his quę subiiciemus licet agnoscere. Erant quippe regionum illarum nomina huiusmodi, Pontus, Armenia, Cappadocia, Paphlagonia, Media, Colchis, Hyberia insula, Albania, Syria, Mesopotamia. Præterea hi qui circa Phœnicā & Palæstinē incolunt Iudei, Arabes. In oriētis etiā partibus, ac Ciliciis, & Isauris, pyratis latronib; superatis sui nominis inter Ciliciā & Isauriā cōdidit urbē. Inter hæc trophæis etiā suis quę statuebat in Pyrenæo annotatur. genta

genta septuaginta vii. oppida ab Alpibus ad Hispaniæ vltioris finem in dediti-
tionem à se redacta, ciuitates ferme noningentæ, pyratice naues cviii. captiui
post principes pyratarum in triumpho ducti, Tygranes Armenus Tigranisque
filius cum vxore filiæque ipsius regis, rex Iudæorum Aristobolus, Mithridatis
soror cum liberis quinque, fusis, fugatis, occisis, in dediti-
onem acceptis hominum centies vices semel lxxx. milibus. Nec huic quidem Cn. Pompeio ad hæc tanta
tamque præclara facinora virtus aut ratio suadebat, sed insanus amor magnitu-
dinis falsæ, quod si modò ut in Hispaniam, modò in truces Lepidi motus & Al-
pina bella, modò in Sertoriana arma, modò ad colligendos pyratas, maria tot
ac varia pacanda proficisceretur, causæ per eum prætexebantur ad continendâ po-
tentiam. Quid illum ergo in Africâ, quid in septentrionem, quid in Mithri-
datem, & omnes Asiæ angulos traxit, nisi infinita cupido crescendi, quum sibi
vni parum magnus videretur? Quid Cæsarem in sua facta pariter ac publica
immisit nisi gloria, & eius ambitio, & nullius supra ceteros eminendi modus,
quum vnum ante se Cæsarem ferre non posset? cuius econtrario si quispiam si-
mili modo velit percussere res fortissimè gestas, ob quas Deus est à veteribus ap-
pellatus, immensum & infinitum quippiam aggrediatur necesse est. Huic enim
primum bellum cum Heluetiis fuit Gallorum omnium fortissimis, quibus tan-
tus nedum pugnandi ardor, sed rabies erat ut patria profecti xvi. eorum urbibus
vicisque cccc. à se concrematis, ne quid his desiderii foret ex spe reuertendi vltiori-
us, per Romanorum terras obstinati magis in omnem fortunam migrarent, quem-
admodum antea Cymbri & Theutones, quibus non audacia, non fortitudine,
vlla ex parte inferiores erant. Horum planè multitudo numerusque cæterarum
gentium quæ auxilio illis exierant, in tabulis æneis, quæ in castris inuentæ sunt,
dictu mirabile, literis grecis inscriptus erat. Fuerant autem omnis generis ho-
minum capita ccclxviii. milia, ex quibus nonaginta & ceterum bellacissimorum
erant, quos omnes quum apud Rhodanum fluuium obuia Cæsar habuisset,
magno difficilique bello bis vicit, victosque ad dediti-
onem coegit. Germanos etiam cum eorum animos fortilegarum vaticinia mulierum non comittere præ-
lium antè sineret, quam noua luna fulgeret, congregati satius duxit trepidantibus,
quam idoneum illis tempus expectantibus. Facto itaque in eorum munitiones et
tumulos impetu, non antè stimulare & incessere destitit, quam ira deuicti pugnam
capesserent. His in fugam versis, quorum fertur numerus cccclx. milia fuisse, Cæ-
sar stadiis cccc. ad usque Rhenum persequens, cadaueribus, spoliisque referit: cæso-
rum numerum lxxx. milia fuisse perhibent. Inde confluentis Rheni bis disun-
ctissimas ripas ponte coniunxit, et primus Romanorum armis Germaniam in-
uasit, verum Barbari sylvas petere properarunt ac paludes, non ausi certare:
quod pro victoria fuit. Hinc Ariouistum Germanorum insolentissimum ducem
vno prælio vicit ac expulit. Idem contra ferocissimos & bellacissimos Neruios &
Atrebatas, qui densissimas incolunt sylvas, duxit exercitum. Vbi igitur in pro-
fundissimo nemore filios ac suppellectilem quam procul ab hoste collocassent,
cum lx. milibus armatorum contra Cæsarem repentinos fecerunt impetus, cumque
castra locantem prælioque abstinentem offenderunt, & verso in fugam equitatu
septimam

gentium, ac nationum Imperatoribus anteferendum iudicarem: quo quidem dicto nō obscurū est sanè per Hannibalem innui, Scipionem velut inastimabilem, cæterisq; ducibus & Imperatoribus longè dissimilem anteponendum. Seuerus autem iēptimus, dux & Imperator inclytus simili modo quum de primo principum loco sermo esset, Augustum Vespasianū, Titum, Traianum, Pium, Maximum magni præ cæteris fecit, reliquos fœminecos vel venenatos nominās: maximè in historiis Hannibalem, Marium, Camillum, & Q. Marium Coriolanum dilexit, summāque laude ac loco digno censuit. Interrogatus porrò quid de vtroq; Aphricano sentiret, respōdisse fertur, fœlices illos fuisse magis quàm fortes, idque probare domesticam vitam, & iuuentutem quæ in vtroque minus speciosa domi fuisset. Non minus etiā laudis & gloriæ Scipioni Nasicæ in ocio & toga quàm in negotio et armis, vtiq; Scipioni maiores nostros tribuisse percelebre est. Ferunt & Antigonum interrogatum, quis ducum sibi optimus videretur, respōdisse, Pyrrhum si senesceret omnium suæ ætatis ducum sibi optimum videri: sed quanquā hic ætatis suæ ducibus duntaxat eum præferat, satis tamen constans, auctore Iustino, inter omnes auctores fama est, nullum nec eius nec superioris ætatis regem comparandum Pyrrho fuisse, rarōque non inter reges tantū, verū etiam inter illustres viros, aut vitæ sanctioris aut iusticiæ probatoris visum, scientiam certè rei militaris in illo tantam fuisse, vt cum Lysimacho, Demetrio, Antigono, tantis regibus bella gesserit, & inuictus semper fu erit, Illyricorum quoq; Siculorum, Romanorum, Carthaginiensium bellis nunquam inferior, plerunque etiam victor extiterit: qui patriam certè suam angustam ignobilēque rerum gestarum fama & claritate nominis sui toto orbe illustrem reddiderit. Bellacissimum enim regum omnium vsque adeò fuisse constat, vt quum cæteri mortales pro gloria pròque imperio, pro salute pròque iniuriis pugnare soleant, hic pro voluptate pugnaret, neque hac illi maior ex imperio, quàm de bello voluptas erat. Adde quòd militaribus artibus instructissimus ductandi exercitū, ordinandi acies, eligendi locum castris idoneū, conciliandi hominum animos, rei pace belloque efficacissima. Cæterum ad bellandū quarendāque victorias, quàm victoriarum præmia seruanda, vir quàm longè melior. Qui verò hanc ipsam palmam Alexandro Macedonum regi tribuunt, non inscitè id quidem facere videntur, nec minimis rationibus initi. Hic enim rex & imperator, parua manu vltra quàm credibile cuipiam videatur, peragruit orbem, innumeras gentes fudit atque subegit. Vigelimum nanque ætatis annum agēs Macedonum rex declaratus, & ad bella promptus, vbi Macedoniam, Graciā, & Illyriæ partem ordine composuisset, vltra Hellespontum in Asiam trāsgressus, primo Darium Persarum regem maximum expugnat, mox Phrygia & Paphlagonia in deditionē redactis, per angustas rupium dubiosq; aditus Ciliciā intrat, quæ ex improviso exterrita victori paruit. Darius interea quingentorum milium instaurato exercitu, vel, vt alii perhibēt, ccc. milia peditum & centum milia equitum in aciem producens, inter arctas Cilicię rupium fauces commisso certamine, victus ac fugatus terga celeri studio vertit, peditum octoginta milibus, equitum decem milibus cæsis, quadraginta milibus captis, direptis

direptis castris cum regia matre, vxore, ac tota familia, sobole etiam victor insignis. Hinc ad profectionem Damasci prouectus, ex proximis nationibus legati venere, se suasque vrbes dedentes. Syria, Phœnices & Sydon cum maritimis insulis victori obtemperauerunt. Tyrum ferociter expugnatam & virtus & fortuna obtinendam dedit. Aliquamdiu obseffa Tenedos regi paruit, centum lx. nauium classe deuicta Gaza, decem milibus hostium caesis expugnata est. Victoricibus armis cecidit Aegyptus, & Cyrenæ ceruicē flexere: ad Iouis Hammonis templum quem sibi patrem finxerat gentium domitor per arida & sole adusta vertit iter, vnde remeans, diuina stirpe se natum voluit credi haudquaquam mortali parte contentus. Reuersus urbem condidit, quam ex suo nomine Alexandriam appellauit. Hinc aduersus Dariū qui Arbelam ignobilem vicū, sed Persica strage nobilitatum ingenti armorum copia venerat, de integro arma conuertit, & paribus vtriusque partis & copiis & fortuna hic quoque victor, orientis sibi limen aperuit, ita vt proximæ gentes Persidis & Babylonii paterentur imperia. Per difficiles aditus æthereaque iuga ad septentrionem conuersus, Parthos Hyrcanosque fregit. Caucasum montem ad montis extrema cum suis labore deductus, mareque Caspium cuncta sternendo subegit, ad flumen Tanaim & Scythas circumtulit signa, & in finibus Asiæ partē tenuit Europæ, & Idæspenam. Porum Indorum maximum regem, quia armis contradicere ausus, terribili prælio vicit: & quia victum se tā iniquo animo tulit, vt cibum vulnerūque remedia respiceret, mori volens, magnitudine animi delectatus Alexander, in amicis habuit, & honoribus auctum regnare compulit. Multa præterea cū aliquot regibus & exteris gentibus per Indorum longissimos tractus prælia gesta sunt, tantis illustrata victoriis: siue Græcorum assertione contra Romanum nomen, Parthorum gloriæ fauentium; siue leuissimorum quorundam Gallorum, quos non veri studium, nō fides veri, non denique Alexandri amor ullus, sed Romanorum inuidia atque odium semper impulit, vt inuulgatum sit eum totum terrarum orbem peragrasse, illiusque dominum fuisse: quæ opinio quia quorundā mentes irrepsit minuenda omnino est, eoque maxime, quod rerū gestarum scriptores aliqui et quidē non in celebres videntur in hac sententiā trahi. Primum itaque inter cæteros Annei Senecæ de Alexandro illud attingā, alterius rerū suarū & loci huius et dicti, memoria licet polleret eximia, reor oblitum, Agebat, inquit, infortunatē furor aliena vastandi, & ad ignota mittebat. An tu putas sanum, quia Græciæ primū cladibus in qua eruditus est incipit, qui quod cui optimum est eripit? Lacedæmona seruire iubet, Athenas iacere non contentus, tot ciuitatum strage, quas aut vicerat Philippus, aut interemerat, alias alio loco proiicit, & toto orbe arma circumfert, nec substitit vsquam lassā crudelitas, immanium ferarum modo, quæ plusquam exigit fames mordet, iam in vnum regnū multa regna coniecit, iam Græci Persæque eundem timent, iam etiam à Dario liberæ nationes iugum accipiunt. Hinc tum vltra Oceanum solēque indignatur ab Herculis Liberiisque vestigiis victoriā flectere, ipsæ naturæ vim parat, non ire ille vult, sed non potest stare, nō aliter quā in præceps deiecta pōdera, quibus eundi est finis iacuisse: quod à tāto viro tamque præclaro dictum miror. Nec minus

&

septimā & duodecimam legionem circūuenientes, vniuersos trucidabant centuriones: quòd nisi Cæsar correpto scuto & his qui coram se præliabantur detentis, inter barbaros irruisset, ac subinde quodam ex tumultu decima legio per hostiles irrumpēs acies periclitanti succurrisset, neminem euasurū incolumem liquet: ac virtute Cæsaris & audacia supra vires (vt dici solet) decertātes, haud tamen Neruios dare terga coëgerunt, verū fortiter oppugnantes obtruncauerunt. Ex lx enim milibus, quingentos euasisse tradidit. Hinc deditiones vrbiū ad extremos vsque Oceani terminos cōsecutæ. Adriatici eodē impetu fortunæ profligati, ad quatuor milia cæsa, L. milia vānūdata. Cum Venetis qui ad Oceanum terras incolebant nauale præliū & memorabile fuit, & hi quoq; victi & armis superati Equitanorum, qui ad defensionem cum finitimis coniurarent. Fuit & bellum ei cum Belgis vnā cum Germanorum auxiliis, horum copiæ ad cclxxii milia lectissima numeratæ sunt, quibus repentē è syluis erumpentibus, milites Cæsaris eos excipientes summa quidē arte obstando ad internitionē deleuere, quousq; ad sua remeare compulissent. Domuit præter hos omnem Galliam quæ inter Alpes, flumē Rhodanum Rhenumq; & Oceanum est, & circuitu patet ad bis tricies centena milia passuum. In ea siquidem nec totum belligerans decennium octingenta viribus cæpit oppida, trecentos subiugauit populos, aduersus trecentas parū instructus myriades, centum quidem ferro cæsis, totidem vitæ reseruatæ habuit captiuas: corpore, armis, spiritū que terribilem, nomine etiam quasi ad terrorem composito Vercingetricem Aluernum Gallorum regē fortuna multis sæpe ac magnis præliis atque conatibus retentata, post aliquot certamina horrida hinc inde vario discrimine gesta, in Alexia oppido vallo xi milibus passuū circumducto cōclulit, donec cclxviii milium armatorum exercitu cōgesto, auxilio regis ferme tota Gallia surrexerat, & hi quoq; cæsi, fusi, fugati, qui potuere ad sua remearunt, Rex ipse nouissimē in deditionem redactus, maximum & amplissimū victoriæ decus, deposito omni fastu supplex cū in castra venisset, ante Cæsaris genua faleris abiectis & armis, Habe, inquit, fortem virum, vir fortissime, vicisti. Inde quasi hic terrarum orbis non sufficeret, alterum cogitauit, & in Britanniam transuectus, cui ne nomen quidem Romanorum antea cognitū erat, & de qua nō parua etiā inter scriptores & historicos cōtentio est, cū eā non re sed verbo solum ac nomine fictā nusquā extare contendat, subiugare adortus est, huiusq; facinoris audacia magnā illi gloriā peperit. Primus namq; occiduū classē ingressus Oceanū perq; Atlāticum pelagus ad belligerandū transportās exercitū annauigare cœpit, mira celeritate trāsuectus armaq; & obsides accepit à trepidis: & vltèrius esset, ni improbā classē naufragio caltigasset Oceanus. Reuersus igitur in Galliā classē maiore, auctisq; admodum copiis, in eundē rursus Oceanū eosdē Britannos subsecutus est, qui tādē expugnati cū regibus, victoris iugo cervicem flexere. Contentus his, non enim puinciæ sed nomini studebatur, cū maiore q̄ prius præda reuectus est. Triūphauit quater, vt testes ferè omnes auctores sunt, vt certiores, quinq;es. Primus triūphus fuit de Gallia atque hac ipsa Britānia, isq; omniū clarissimus. Secūsus de Aegypto, tertius de Pharnace & Ponto, quartus de Iuba & Aphrica, quintus

Ff

de

de Hispania. Ego verò adderem sextum de Massilia, nisi quia forsitan iste triumpus sub Gallico cōtinetur: nā de Massilia illum triumphasse, haudquaquam est dubium cuiuspiam qui acerrimam illam Ciceronis de Cæsare loquentis querimoniam in libris Officiorum legerunt, Vexatis, inquit, ac perditis exteris nationibus, ad exemplum amissi imperii portari in triumpho Massiliam vidimus, & ex ea vrbe triūphari sine qua nostri Imperatores ex trās alpinis bellis triumpharunt. Prælia deniq; plura gessit quàm recensere quispiam possit. Huius inquam ductu, vt ab illustribus quibusdam traditū est auctoribus, vndecies ceteris triginta & duo milia, vel vt ab aliis, vndecies centena nonaginta milia hostium cæsa sunt, signis collatis bis & quinquagies, vel vt alii, quinquagies tantū dimicauit, M. Marcellū solus transgressus qui nouies & tricies, vel vt alii atq; alii, quadragies nouies pari penè modo fuerat præliatus. Quid cætera eius gesta persequar? His tot bellis exactis, tot laboribus exantlatis, quos nedū pati, sed scribere, sed legere, sed audire difficile est, victor Cæsar Romam rediit, urbemq; vacuam ingressus, Dictatorem se fecit, negatamq; pecuniā ex ærario publico fractis foribus inuasit: postea Pompeiū insecutus, infinitas eius copias cāpis Pharfalicis fugauit. Inde victo, & fugato in Aegyptum Pompeio, cum Alexandrinis terra marique ingens bellorum ei negocium fuit, demū absumpto fluctibus rege, victor Cæsar Cleopatram gentis reginam relinquēs, per Syriam profectus, restituto in regnum minoris Armeniæ Deiotaro, Pharnacem bello victū Pontici regno priuat. Inde tenuit Aphricā, & post aliquot clarissima bella vnice gesta, tres duces partis diuersę Scipionem, Iubam regem, & Labienum prostrauit. Cato Uticensis vltro repetitū gladio pectus traiecit. Victor ad Italiā Cæsar rediit, mox ad Hispanias conuersus, apud Mundā ancipiti euctu Cn. & Sextum Magni filios expugnat, xxx. milibus Pompeianorum cæsis, obtruncato Cneo. Quantum autē his bellis Romani sanguinis fuderit, noluit annotari. Ad summum Vestę pontifex creatus relatūque est in numerū deorum, nō modò principum auctoritate, sed opinione etiam populari. Nā ludis quos ibi Augustus Cæsar hæres eius instituit, crinita stella septē continuis diebus circa vndecimā horam lucis effulsit, persuasumq; credulæ plebi Cæsaris esse animam in cælum transmissi. Huius stellę & Virg. poëta meminit in Bucolico carmine, & simulacrum ipsum Cæsaris indicio est, cuius in vertice stella est. Post hæc Numidici lapidis columna in eodem loco posita, xx. pedum altitudine, Parēti patrię inscriptione addita, ad quam sacrificare, & votare, & iurare per Cæsarem diutius obseruatū est. Sed clari sint licet illi quos antè diximus, clarus Scipio cuius cōsilio atque virtute Hannibal in Aphricam decedere coactus est, ornetur & alter Scipio Aphricanus qui duas potentissimas vrbes imperio Romano infestissimas, Carthaginē, Numatiāq; deleuit, habeatur vir egregius, L. Paulus ille cuius currum rex potērrimus quondā & nobilissimus Perses honestauit, sit eterna gloria Marius, qui bis Italiā obsidione et metu seruitutis liberauit, miris tollatur in cælū laudibus, cui cū vel Dictatoribus vel Coss. Macedonū rege Alexandro in Italiam traiecturo erat dimicandū, M. dico Valerium Coruū, Caium Martinum Rutiliū, Caiū Sulpitiū, T. Manlium Torquatum, Q. P. Philonē, L. Papyrium

Papyrium cursorem, Q. Fabium Maxi. duos Decios, L. Volumnium, M. Cor-
uum longa belli experientia Philopœmenem celebret, anteponatur omnibus Pó-
peius, cuius res gestę atque virtutes iisdem quibus solis regionibus, cursu ac ter-
minis cōtinentur, Iulius tamē Cæsar in rebus bellicis, nec illis, nec his profectò,
nec ulli hominum secundus fuisse memorabitur. Ita nanque de eo per Eutropi-
um scriptum est, Vir quo nemo vnquam bellis magis emicuit. De huius etiam
bellica virtute atq; præstantia etsi abundè sit dictum, non est tamē omittendum
aliud Ciceronis testimonium, quod vulgatissimum omnibusq; notissimum sit,
tamen & clarissimum est simulq; verissimum, Soleo sæpe, inquit, ante oculos po-
nere, idque libenter crebris vsurpare sermonibus, omnes nostrorū Imperatorū,
omnes exterarum gentium potentissimorumq; populorum, omnes regum cla-
rissimorum res gestas, nec contentionum magnitudine, nec numero præriorū,
nec varietate regionum, nec celeritate conficiendi, nec dissimilitudine bellorū
posse conferri, nec verò disiunctissimas terras citius passibus cuiusquā iam po-
tuisse peragrari, quā tuis non dicā cursibus, sed victoriis illustratę sunt. Neq;
vt alibi idem Cicero inquit, si tuę res gestę cæterorum laudibus obscuritatē at-
tulerint, idcirco Cn. Pompeii memoriam amisimus, quantum nomē ipsius fue-
rit, quantę opes, quanta in omni genere bellorū gloria, quanti honores Po. Ro.
quanti senatus, quanti tui, quis ignorat? tanto ille superiores vicerat gloria, quā
to tu omnibus præstitisti. Itaq; Cn. Pompeii bella, victorias, triumphos, consula-
tus admirantes numerabimus, tuos enumerare non possumus. Et quoniam in
quo maximè constet hęc ducum excellentia immēse quæstionis esse solet, Plu-
tarchus tertius eodē clarissimus testis accedat, Summorū, inquit, virorū & cla-
rissimorum ducum neminē huic bellatori Imperatori præponendum censeas.
Nam si quis Fabios, Scipiones, Metellos, & ætatis suę, & paulò superioris duces,
Syllam, Marium, utrūq; Lucullum, & ipsum deniq; Pompeiū, cuius omnimo-
da in re militari virtus & gloria ad cælum vsque perfloruit, comparandos du-
xerit, eos profectò Cæsaris gesta superant. Quod si præter hos alios quoq; quos-
dam intueri libet, Tarquinium Superbum, Regulum, Fabricium, Curium, atq;
Camillū, Oratio Flacco quarto etiā grauissimo teste, micat inter omnes sidus,
velut inter ignes luna minores. Ouidius quoque adhęc, nec spernendus, nec
subticendus auctor in Fastis, Magne tuum nomē rerum est mensura tuarū, Sed
qui te vicit nomine maior erat. Deniq; Solini vltimi testis verbo fretus, vt om-
nes huius Imper. laudes complectar, quātum inter milites Sicinius aut Sergius,
tantum inter duces, immo vt verius dicā, inter homines omnes Cæsar dictator
enituit. Catonū deinde si nobis inter maximos duces sermo habendus, impau-
idus profectò, & inter hos duos Cæsarem & Pompeium incessens erit Vticensis
ille, civili se bello inferens: huic enim obuiū non alium quempiam assignaue-
rim. Altius certe nemo progredi potuit, quā qui simul in illa reipub. trepida-
tione contra utrūq; se sustulerit, & aliis Cæsarianas opes, aliis Pópeianas sibi
vouentibus utrosq; contēpserit, puocaueritq; ac ostēderit esse alias reipub. par-
tes. Eleganter & compositè etiam Crispus Salustius cōmemorat, illam reipub.
non habuisse quempiā virtute magnum, sed memoria sua ingenti virtute & di-

uersis moribus fuisse duos magnos & præclaros viros, M. Catonem & C. Cæsarem: alterum seuerum, clementem alterum, constantem illum, hunc facilem: illum nihil largientem, hunc affluentem copiis omnibus. In huius etiã laudibus posuit, quod tibi magnũ imperium, exercitum, bellum nouum exoptabat, vbi virtus enitescere posset. Ita fidebat in votis virorũ virtute magnorũ, vt exercitaret in bellũ miseris gentes, & flagello agigaret Bellona sanguinem, vt esset vbi virtus eorum enitesceret. In alterius autem commedatione si animo cõplecti volueris eius imaginem, animaduertes Attidem Priamũq; & seuũ ambobus Achillem: vtrumq; enim improbã hãc verã de viroq; tulit sententiã: ait enim, si se Pompeius vicerit exulaturũ, si Cæsar moriturũ: quod cum victore Cæsare maturẽ pararet, admirari libet illius vltimum vulnus, ac nobile latũ, per quod, vt Seneca inquit, libertas amisit animã, vtrq; omnem deniq; viri & duci huius dignitatem in vnum coegerim pariter & gloriam, alterius Romani scriptoris histerie sententia fretus, si veris magna paratur Fama bonis, et si successũ nuda remoto Inspicitur virtus, quicquid laudamus in vlllo Maiorũ fortuna fuit: quis Marte secundo, Quis meruit tantũ populorum sanguine nomen? Hunc ego per Syrtes, Libyeq; extrema triumphũ Lucere maluerim, quã ter Capitolia curru Scandere Pompei, q̃ frangere colla Iugurthę. Ecce parens verus patriæ, dignissimus aris Roma tuis, per quem nunquã iurare pudebit, Et quem si steteris vnquam ceruice soluta, Nũc olim factura deum. Alterius & primi Catonis illius Porcii, domi, foris & militiæ, laudum plena sunt omnia. Egregium enim & summum præter sapientiæ nomẽ in qua nulli mortalium cessisse creditum est, magna hic & ingenti literarum illius temporis peritia ac eloquentiẽ claritate fuit: nõdum enim Latine linguẽ splendor ad summũ & vltimum dignitatis suæ culmẽ ascenderat, quod sub Cicerone factum vult Seneca. Censura & triũpho simili modo ceteris nec inferior, præceptis omniũ rerũ expetendarũ ac teorũ rei militaris datis generi Romano. Inter prima verò agri colendi illius qui cõfessione sine æmulo agricola optimus fuit, & questor fortissimus, iustissimus Pretor, Tribunus militũ præcellens. Tres quoq; res in homine summas præstitisse legitur, vt optimus orator, optimus senator, & optimus impator existimatus sit, quas omnes etsi nõ prius, attamẽ clarius fulsisse in Scipione Aemiliano nõ dubiũ est. Sũma etiã præter illa quę diximus virtus Catonis Cõsulis in Celtiberorũ bello fuit: quippe q̃ plura se oppida cepisse q̃ in Hispania dies egisse cõmemorat, eãq; haud fanẽ iactãtia est, si re vera quadringenta fuere. Fuit, vt fertur, sũma quardã inter Cæsare, et M. Antoniũ comparatio: nã cum ludis relaxandi animi gratia ambo per sæpe occuparentur, vt aleis, aut perdicum, vel Gallorum certamine, & aliorum animalium, semper ab Antonio abiisse victorem eum constat: vnde non ab re quidam ex consuetis augurio sæpenumero monuisse eum his verbis visus est, Quid rei est tibi Antoni cum illo adolescente? Cæsarem indicans, fuge ipsum: clarior enim licet sis, & seuerior, dignitate plurimũ domineris, bellisq; magis insudaueris, & plurimarum rerũ vsu excellas: tuus tamen genius tuũq; fatũ huiusce genium fatũque reformidat: tuãque fortuna in seipsa permagna præclarãque licet sit, illius tamen fortune vsquequaq; blanditur. Hærent in superioris

Aphricani

Aphricani dicto vii C. Marii cōsulatus immo reuera nō sepe, sed vnus, quum ceteros prater vnum minus acceperit, sed rapuerit. Inhatet & duo speciosissimi triumphi. Nam quum apud Numantiam sub eo duce equestri stipendio mereret, & forte vt fit inter cōnandū quidā Scipionem intetrogasset, si quid illi accidisset, quē nam respub. eque magnum habitura esset Imperatorem? respiciens se supra ipsum Marium cubantem, Vel hunc dixit, quo dicto perfectissima virtus maximam orientem virtutē videritne an certius acciderit perperā vix potest. Illa nimirū cōna militaris speciosissimas tota in vrbe futuras cōnas Mario ominata est. Quum enim post Aphricam subactā & Iugurtham regem ante currum ductum, Theutonicorum exercitum deletum per Marium cōflet, at porro cc. milia Cymbrorum cesa, lxxx. per eum capta cum duce Hermodo in initio noctis nuncium retulisset, nemo fuit qui non illi tanquam diis immortalibus apud sacra mensæ suæ libauerit. Subie in hac reputatione M. Claudius Marcellus qui primus Hannibalem vinci posse docuit, ingentis ardentisq; animi vir, bellator acerrimus vnus ex paucis, inq; omni clarus historia, sed imprimis Virgiliano carmine nobilis: sic enim de hoc loquens ait, Aspice vt insignis spoliis Marcellus opimis Ingreditur, victorque viros supereminet omnes. Plura quidem viri huius & ducis in laudē dici poterant, plus autem haud quaquā. Quid est enim homini, et quid esse potest amplius quā omnes excellere? quāquam id Virgilius non tam veri studio dixerit, quā laudandi illū alterū grātia, qui hunc ibi sequitur Marcellum, Octauiae sororis Augusti filium: multos enim iste, sed omnes haud dubiē nō excellit. Nō indignabuntur superiores Romanorum exterarū gentium prater Hannibalē duces, si inter eorum eximium fulgorem Q. Fabius Maxi. se iterū immiscuerit, tū quod Romani generis prudentissimus habitus est (nondum enim Cato Censorius famę huius primum locum præoccupauerat) tum quod huic ipsi Cato idem apud Ciceronem clarum magnæ sapientiæ ac virtutis testimonium prabet. Apprime autem honestatus est illo Ennii carmine notissimo, Vnus homo nobis cūctando restituit rē. Non hic rumores ponebat ante salutem. Ergo postque magisq; viri nunc gloria claret. Nota sunt reliqua quibus hoc famę decus Maximique cognomen iure sibi debitum, etiam si ab eo ortū, esse censerī posset. Et quāquā huius viri plura cōsilia q̄ prælia memorentur, nō desunt tamen prælia & ad æquandā aui gloriā Fabii Maxi. Rutiliani, qui haud dubie victoriarū numero & magnitudine præliorū superior fuit. Vnum hostē Hannibalē, quē mora & patientia fregit, satis esse vult Liuius, inter Romani ducis laudes magnū hostis et singulare præconiū. Q. etiā Catullū in hoc summorū Imperatorū numero & præcellētia Pō. Ro. voce sua ad sidera vsq; produxit. Nā quū ab eo p̄ rostris interrogaretur, si in vno Pōpeio Magno omnia reponere p̄seueraret, assūpto illo subiti casus incursu, in quo sp̄e esset habiturus, summo cōsensu acclamauit, In te, iudicioq; tali Magnū Pompeiū cum omnibus ornāmētis, quē paulō ante retulimus, duarum syllabarū spacio inclusum, Catullo æquauit. Merito etiam huic cōmemorationi præcipuū L. Marius, inusitati decoris exemplū adiicitur, quē equitē Romanum duo exercitus, P. & Cn. Scipionum interitu, victoriaque Hannibalis la-

cerati ducem legerunt, quo tempore salus eorum in vltimas angustias deducta nulli ambitioni locum relinquebat. Adiicietur & aliud pulcherrimum maximarum optimarumq; rerum L. Metelli vnicum exéplum, pontificis imprimis, bis deinde consulis, dictatoris, magistri equitum, agris diuidédis vigintiduûm viri, summi senatoris, oratoris optimi, primarii bellatoris, Imperatoris fortissimi, sapientissimi denique & ditissimi, clarissimaq; in vrbe sua ciuis, quæ sibi simul soli contigisse, nec vlli alteri ab vrbe condita, satis constas opinio est. Alterum L. Syllam qui fœlicitatis nomen asserendum sibi putauit, neq; laudare, neque vituperare quisquam satis dignè potest. Dum enim querit victorias, Scipionem se popu. Ro. quum exercet sœuitiam, Hannibalem representat. Augustus etiam rarissimum virtutis ornamentum se inter strenuissimos fœlicissimosque duces & principes dignè quidem enumerandum tradit. Decimum enim & septimû annum agens, comparatis exercitibus, Hyrcio & Panfa Coss. aduersus Marcum Antonium & Decium Brutum tunc Mutinæ obsidentem pro prætoris missus, primo licet conflictu parû prosperè gesto, interempto Panfa, & secundo prælio exanimato Hyrcio, ferox iuuenis superstes deuictum fugauit Antonium, Romamq; reuerlus senatui se inuisum quum videret, aduersus ingrattissimos ciues cû Lepido et Antonio se coniunxit, vbi Cos. creatus, relicto Lepido cum Marco Antonio, interfectores Cæsaris Cassium & Brutû insecutus in Græciam, tenuit Emathiâ, postremò vi & armis superati parricidæ, inter tres viros tripartito imperio, Asiam tenuit Antonius, Lepidus Aphricâ, Octavianus Europam. Inter hæc L. Antonius Cos. M. Antonii frater urbem hostiliter inuasit, imperiosum iuuenem oppressurus, quem prælio victum ac fugatû Perusie obsessum, impellente fame, viribus suis Octavianus succûbere coëgit. Inde Sextû Pomp. Magni filium, qui infestatione pyratice vndique maria terrore cõpleuerat trecentarum nauium classe toto mari dispersa, expugnatum reddidit, in fugam versum, eodémq; successu cum Lepido qui ex Aphrica multitudine armatorum venerat, occasione data, in Sicilia conflixere, ibique victor miserè vitam implorâti remisit. Ad Adriaticû littus profectus, Illyricos, Liburnos, Dalmatas vincere maturauit: ad Actium deinde Græciæ promontorium, vbi cum regina Cleopatra ducentarum nauium classe M. Antonius venerat armis petiturus. Italiam, ad summum cladis terrestri naualique prælio certatum est: denique Augusto victore Antonius cum regina, infausta vela in Aegyptum dedere. Octavianus eum insecutus penes ipsum Pharum deleuit. Victor ad Italiam profectus bis ouans, post Philippense, rursus post Siculum bellû, de Dalmatia siue Illyria, deq; ad Actium victoria & Alexandrina triplici curruli triumpho continuoq; triduo urbem introiit, clauso Iano, pacis indicio. Cæterum diutius quiescere non potuit, rebellionem gentiû cõcitus. Recluso igitur Iano ad Hispanias extremâq; Oceani littora traductus ad Catabros & Astures, sub iugo Romano ceruices reflectere coëgit, et totam peruagatus prouinciam, terrore armorum docuit seruare madata. Sarmatæ simul & Parthi qui inter Septentrionem & ortum solis terras incolunt, ad Augustum se ad obsequia paratos miserunt. Tigranem in Syria à Cæsaris Augusti legato victû pœnituit defecisse. Ad orientem

entem deinde per legatos omnibus pacatis, ex occiduo littore & Hispania Romam reuectus, Ianum de integro clausit, quem paulo pòst referare opportunum fuit, indèque ad arcticum polum ire coactus, vbi ferocissimæ gentes còtrà facere ausæ erant, ideoq; Vindelicos, Salassos, Germanos, Marcomanos, Sueuos, Sicambros, & quicquid citra vltraq; Rhenum, Danubiũve Barbaria effera spectat sic perdomuit, vt enixè pateretur imperia. Ad Meridiem conuersus, Getulos vicit, & Garamantes, & Marmaridas, & quicquid ad austrum pacadum restabat còposuit. Nec est de reliquis prouinciis aliqua præter Aphricà & Sardinia, quã non ille adierit, sine exemplo rerũ potitus, totq; demũ subactis, Romæ quum esset, terra mariq; pace parta, Ianum Quiritum tertio firmavit, & perpetuus dictator ac patriæ pater factus est, fœlicissimus omniũ principũ, nec dum aliorũ sed suo etiam iudicio habitus est. Nam quum nepotem in militiam destinaret, à diis optauit vt illi fortitudinem Scipionis, beneuolentiã Pompeii, suique ipsius fortunam darent, veluti sibi ipsi per maximum opus fuisse fortunam diceret. Præter ipsius fortunam, similem denique ei ducem vt nulla vnquã tempora tulerunt, sic nulla forent, Po. Ro. sententiæ si credimus, grauissimiq; poetæ Flacci dicentis,

Præsentī tibi maturos largimur honores,
Iurandasq; tuum per nomen ponimus aras,
Nil oriturum aliàs, nil ortum tale fatentes,
Sed tuus hic populus sapiens & iustus in vno,
Te nostris ducibus, te Graiis anteferendo.

Hæc de ducũ præstatiã superioris æui pauca quædã attigisse sat sit, Nino, Liberto, Castore, Polluce Herculeq; de industria omiſſis: ea enim eos singulari amplitudine fuisse singuli fatentur, vt omnium quæ memoria hominũ complexa est res gestas superare videantur. Quisquis verò tantorum clarissimorum, quos diximus ducum & Imperatorum, rebus gestis acta recentia comparanda cõtumiaci ac proterua obstinatione duxerit, à vetustatis veritatisq; omnis cognitione alienus sit necesse est. Ego enim hæc ducum præcellentiã nostris & temporibus et ducibus deferendã maximè cupere, sed vafra & callida maiorũ nostrorũ cõsilia, admirabilemque illam & incredibilem ac penè diuinam rerum militarium gloriam animo mecũ ipse voluens, velut æquus arbiter omni vtrinq; affectu vacuus, cui iure quodam suo comparanda sint inuenio neminẽ. Cæterũ, strenuissimè dux, Sigismunde Pandulphæ, quũ fiat inter claros et illustres viros, vt persæpe solet, non iniocunda superstitum concertatio ducum, qui rei militaris peritiã, qui armorum exercitatione, qui præliorum numero, qui nationum ac hostium varietate, qui probitate, qui prudentia, grauitate, fide, cõstantia, animi magnitudine, celeritate, cæterisq; præclaris monumentis & Imperatoriis virtutibus digniores censeantur, maiorib;que illis ppius videatur accedere, aliiq; alios quosque nostræ ætatis in medium vnũque locum conferant, semper cæteris te deniq; sine controuersia probabilibus adducti rationibus, non solũ præferunt, sed summos quoque & maximos, rerũque huiuscemodi gnaros homines, ac aliorum omnium mortalium fama celebres, secum in eandem sententiã trahunt;

trahunt: quanquam hoc minimè dubium esse debeat, sed luce clarius, cuius re-
cte rerum tuarum cumulum recensenti, quum solus laceram et infractâ tot bel-
lorum incendiis hætenus Italiam atque ruinam extremam minitantem, hume-
ris tuis velut Athlas cælû, ne in se ipsam funditus tota collaberetur, in auxilia
hinc inde accitus ipse sustuleris. Nota quin ita etiâ sunt illa, quæ hoc aspero &
difficili temporû curriculo, pro clarissimo Imperatore Francisco Sphortia in
eius tutelam aduersus Eugenium Pontificem Maximum, quæ pro Eugenio
aduersus hunc ipsum strenuissimum ducem, quæ pro illustrissimo Taracone-
sium rege Alfonso, quæ pro Insubrium, Genuensiumq; bellicosissimo duce Phi-
lippo Maria, quæ denique ab vtriusque superi atq; inferi maris littore pro Flo-
rentinorum, Venetorumq; ac Senensium, potentissimarum rerum publicarum
amplitudine, splendore ac gloria, virtute animi, aut dextræ robore passim & vbi-
que cõgrediendo, audendo, agendo perpeffus es, vt omnibus nõ solum nostris,
sed exteris nationibus, et remotissimis populis inter excellentissimos ac proba-
tissimos Imperatores, qui bellicosissimi & strenua manu docti sint, iuxta Home-
rû, Tradere equos pugnae peditumq; furoribus vti, ipse primus facile videre.

Pœna desertorum, et militum animaduersio varia, ducibus non obtemperantium,

Cap. XVI.

Neos verò qui ducis aut legis minus obtemperassent arbitrio, varia
dissimulisq; animaduersio procedebat. Nam alii in fortuna, infamia
alii, atque alii in sanguine lædebatur: & quoniam acerbitas vlciscen-
di plerunque maleficii, pœnarumq; formido, bene atque cautè viuen-
di disciplina est, violatæ fidei, quâ semper maiores nostri maximi fecere, sume-
mys initia. Historia de Metio Suffecio Albano nobis ignota non est, quoniam
daetum atque cõdictum cum Tullo rege Po. Ro. perfidè ruperat, binis quadri-
gis euinctus in diuersa nitentibus laceratus est: nouum sanè atq; asperum sup-
plicii genus. Dissectum enim antea fuisse apud Romanos, neminem quidem
neque legi, neq; audiui. Et quoniam nihil videri potest efferacius, nihil ab ho-
minis ingenio diuersius, quàm quòd mēbra & artus breuissimo laniatu distra-
hantur, restat vt quod de sectione partitioneq; corporis inhumanissimum vi-
sum est, rationem breuib; reddamus. Omnibus quidem virtutû generibus ex-
ercendis colendisque Po. Ro. è parua origine ad tâta amplitudinis instar emicu-
it, sed omnium maximè atque præcipuè fidem coluit, sanctamque habuit tam
priuatim quàm publicè. Sic consules, clarissimos viros, hostibus confirmandæ
fidei publicæ causa dedit: sic clietem in fidem acceptum chariorè haberi quàm
propinquos, tuendumq; esse contra cognatos censuit, neq; peius vllum facinus
existimatum est, quàm si cui probaretur clientem diuisum habuisse. Hanc au-
tem fidem maiores in officiorum militarium vicibus, vsu atq; commercio ma-
ximè sanxerūt, quòd aliter totius rei militaris disciplinæ neruos adimi putarēt,
si hominum perfidia sine immani & horrenda pœna eluderet: in aliis constat,
nulli gentium mitiores pœnas placuisse. Sic Aurelius Cotta Cos. quū ad opus
equites, necessitate cogēte, iussisset accedere, eorūque pars detrectasset impe-
rium, questus apud Censores effecit vt à patribus notarētur, deinde obtinuit ne
eis propterea æra procederent, quos quia stipendium mensuale vel annuum
ignomi

.. pallum ..

ignominie causa adimebatur, dirutos ære appellabant antiqui, quod æs diruebatur in fiscum, non in militis sacculum. Artaxerxes Arbacem quendam Medum hominem, qui in pralio ad Cyrum defecerat, ac rursus eo mortuo rebellarat, quum eum ignauie non prodicionis neque simultatis reum statuens eodem nasset, iussit nudum scortum impositum ceruicibus diem totum in foro circumferre. Alterius verò quod ad defectionem duos quoque ex hostibus se aditurum pollicitus in mædacio deprehensus esset, linguam tribus clavis affigi iussit. Quum Hannibal Pœnus cum exercitu in Italia esset, & aliquot pugnas po. ro. aduersus pugnas, primi totius Italie Brutii ad Hannibule descuerunt, id Romani egre passi, posteaquã Hannibal Italia decessit superatique Pœni sunt, Brutios ignominie causa non milites scribebant, nec pro sociis habebant, sed magistratibus in prouincias euntibus parere & præministrare seruorum vice iusserunt: itaque hi sequebantur magistratus tanquam in scenicis fabulis qui dicebantur *lorarij*, aut quos erant iussi vinciebant, aut verberabant. Appii Claudii sententia senatusque cõsultum omnes qui à Pyrrho rege Epirotarum capti, & postea ab eo ultro remissi erant, decreuit ut ex his qui equo meruissent peditum numero militarent: qui pedites, funditorum auxiliis adscriberetur, neve eorum cuiuspiam ad pristinum tandem militie ordinem liceret redire, nisi bina quisque spolia ex hostibus reportaret. Fuit & antiquis quoque animaduersio militaris, iubere ignominie causa militi venam solui & sanguinem mitti: cuius rei rationem etsi in veterum libris haudquaquam potuerunt inuenire, hoc tamen post factum opinati in militibus stupentis animi & à naturali habitu declinantis, ut non tam poena quam medicina videretur, postea tamen ob pleraque alia delicta id factum esse credunt per consuetudinem, quasi nimis sani viderentur omnes qui contra officium deliquissent. Crassus is qui à Sempronio Asellione & à plerisque aliis historiae Romanae scriptoribus, traditur habuisse quinque rerum bonarum maxima & præcipua, quod ditissimus, quod ~~eleganti~~ *eleganti*ssimus, quod nobilissimus, quod iureconsultissimus, quod pontifex maximus esset, cum consulatu obtineret Aliam prouinciam, & circumcidere & oppugnare Leucas pararet, opusque esset firma & procera trabe qua arietem faceret, quo oppidanorum muri quaterentur, scripsit ad magistrum Græcum, maiorem Atheniensium sociorum, amicorum Po. Ro. ut ex malis duobus, quos apud eos viderat maiorem ei mittere procuraret: tunc magister Græcus cõperto quamobrem malum desideraret, non uti iusserat maiorem, sed quem magis esse idoneum aptioremque faciendo arieti facilioremque portatu existimabat, minorem misit. Crassus eum vocari iussit, & quum interrogasset cur non quod iusserat misisset? causis rationibusque quas dictabat spre- tis, vestimenta detrahi iussit virgisque cecidit, corrumpi atque solui ratus omne officium imperantis, si quis ad id quod facere iussus est, non obsequio debito, sed consilio non desiderato responderit. L. Papyrius dictator Q. Fabium Rutilianum magistrum equitum, quod aduersus dictum eius quamuis foelici pugna dimicasset, Samnitibus fusis, virgis tamẽ casum poposcit, securi percussurus, & contentione aut precibus exercitus occasionem Fabio cõfugiendi in urbem dedit, eumque profugientem Romam persecutus est, ne ibi quidem remisso supplicii prius metu quam

quàm ad genua eius & Fabius cū patre prouolueretur, & pariter senatus ac populus Ro. rogarent: testatus tandem eam pœnam nō Fabio, sed populo & Tribunorum concedere potestati. L. Calpurnius Piso cos. quum in Sicilia bellum aduersus fugitiuos gereret, & T. equitū præfectus fugitiuorū, multitudine hostium circumuentus arma tradidisset, his præfectum ignominie generibus affici iussit, eum toga laciniis abscissis amictum, discinctaq; tunica indutum nudis pedibus totum diem ad principia vsq; per omne tempus militiæ quo ab eo meruerat adesse iubens, conuictu hominum, balneorum usu, turmisq; equitum ac equis quibus præfuerat adeptis, in funditorum alas transcripsit. Q. etiā Fuluius Flaccus censor Fuluium fratrē cohortem legionis in qua Tribunus militum erat iniussu Cōsulis domū dimittere ausum senatu amouit. T. Manlius Torquatus filium, quod is cōtra edictum cum hoste Ceminio Metio Tusculanorum duce, inscio vel ignaro patre prouocatus pugnauerat, quamuis victorem, in cōspectu exercitus cēsum, securi percussit. Posthumius Tyburtius dictator, A. Posthumium & filiū quod nō suo iussu, sed sua spōte suos egressum hostes fuderat, victoriæ gloriā licet reportasset, securi pcuti iussit. Nec minus animose A. Fuluius senatorii ordinis euntem in aciem filium iniussu suo è vita sustulit, quàm T. Manlius, aut Posthumius dictator. Iuuenem nanque ingenio, literis, & forma inter æquales præstantem prauo cōsilio Catilinæ familiaritatem affecutum, inq; castra eius temerario impetu ruentē in medio, itinere abstractum vltimæ pœnæ supplicio affecit, præfatus non se Catilinæ aduersus patriam, sed patriæ aduersus Catilinā genuisse filium. Milites autem qui hostium castra iniussu principis aggredi essent ausi, exauctorauit omnes Claudius, secundus eius nominis Imperator, eosque Romam vt dignè punirentur misit, sicq; in bello sæpius seueriūsque vindicatū esse constat apud maiores nostros in eos, qui contra imperiū in hostē pugnarunt, quique tardius reuocati prælio excesserunt, quàm qui signa relinquere aut puli loco, cedere ausi erant. Q. Fabius Maximus etsi transfugarum dexteras qui & in præsidiis Romanorum ad hostium stationes cōfugerant ipse aliquando præcidit, vt defectionis metum reliquis iniiceret, suapte tamen natura & clementia defectiones prohibendas placandasq; esse mansuetudine ac miti oratione censuit, neque omnem suspicionem accusare atq; omnino omnibus suspectis molestum esse. Nam quum animaduertisset, militem quendam Marsum fortitudine & genere inter locios primum defectionis accusari, nullam in eum animaduersionem egit, sed cum sineret se præter dignitatem neglectum iri, Tunc, inquit, duces ad gratiam ineundam potius accusantur, quum pro eorū virtute honores impartiantur: deinde illum accusauit, qui nulla in re officium eius exposcebat. Hæc enim cum dixisset, acerrimo equo, aliisq; muneribus eum ornavit: quare exinde virū sibi fidelissimum studiosissimūque effecit. Apud eundem Fabium quum miles Lucanus esset accusatus, quod mulieris amore noctu sæpe à castris vagaretur, cæterum mirabili armorum virtute vir esse narraretur, quā deperibat cōprehendi eā clam iussit, & ad se adduci: vt autem adducta est, accersito homine, quod præter legem, inq; pernoctaret haudquā nos latuit, ac ne prius quidē latuerat, q; pbitati studeas

deres, quare fortiter ac rectè factis errata cōdonetur: reliquū nobiscū eris, habeo enim sponforem, & adductā mulierculam ei cōmendauit, ac tradidit. Non finit nos Q. Fabius Max. inter has rei militaris pœnas hoc in loco de te silentiū facere, Sigismunde, quòd militum peccata more suo neque obserues omnia, neq̃ meritis ac debitis eos pœnis p̃sequaris, verū ex industria permultas dissimules, sciens genus hominum ad peccandum pronum, nec facile naturam & consuetudinem eorum inueteratā extirpari posse, utq̃ lasciuie & læticie frena p̃sæpe relaxas, sic quum hostis in propinquo est, segnes, contumaces, desides, negligentes, seditiosos, ac desertores seuerissimè punis, quòd hæc vitia nō ad singulorum mores tantū, sed ad summam rerū & omnium salutem pertinere intelligas. Illud etiam semper tibi innatum & ingenitum intelleximus, ut vehementer vsque dolueris pro erratis militum, & aduersum quēquam arma sumi oportere: contrā verò latari admodū, abs te plurimos seruatos & exornatos iri: & quod diuini muneris est, hac sua seueritate non hominum interitū cupere, sed salutem potius singulis pro virili præstare velle. Admirantibus autē multis ac reprehendentibus quòd ut mitis nimiū sis, ita & truculētus nimis & atrox aliquando videare, respōdere soles crudelitātē scilicet nemini minus quā principi conuenire, Imperatorēq̃ exercitus ut victoria potiatur potius timendum esse quā hostem. Iulius Cæsar oborta seditione militū, paucis percussis castra sedasse legitur, & fidem militū reparasse: vbi verò sacrificia committerent militig, milites suos fertur compescuisse, maximè quando urbem ingressos non licuit homines spoliare, aut templa deorum, quod eis postmodum ingrauescente seditione exprobrauit, Numinibus nāque Romanis ciuibsq̃ iurati impugnare non poterant quæ sacramento militiæ susceperant defendenda. Qui autem tali ignominia notabātur milites, nec ara p̃cipere, nec militaribus gaudere priuilegiis, nec habere aliquod cum gladio teloque commercium, neque porro ad cingulum restitui fas erat, nisi eos antè præ cæteris virtutū meritis insignirent. Augustus militarem disciplinā seuerissimè rexit, legiones contumacius parentes, ac immodestè missionē postulantes dimisit exauctorauitq̃. Cēturiones item statione relicta, itidē ut manipulares capitali animaduersione puniit. Pro cætero autē delictorum genere variis milites ignominiis affecit, ut stare per totum diem iuberet ante prætorium, interdum tunicatos distinctosque, nonnunquā cespitem portātes. C. Curio bello Dardanico circa Dyrrhachium quū vnam de quinque legionibus seditiosam vidisset, eam procedere iussit inermem, distinctamque in conspectu armati exercitus stramenta coëgit secare. Postero autem die similiter fossam distinctos milites facere, nullisque precibus legionis ab eo impetrari potuit, ne signa eius submitteret nomenq̃ aboleret, & milites in supplementum aliarum legionum distribueret. L. Domitius Corbulo in Armenia duas alas, & tres cohortes, quæ secum ad castellū initio hostibus cesserāt, extra vallum iussit tendere, donec assiduo labore & prosperis excursionibus redimerent ignominiam. P. Cornelio Nasica, Decimo Iulio Coss. qui exercitum deseruerant damnati, virgisq̃ cæsi publicè vxnierunt. M. Cato ab hostili littore in quo per aliquot dies mās erat, cū tardo p̃fectionis signo classem soluisset, & reli-

ctis

etis è militibus quidã acerrima voce et gestu expostularet vti tolleretur , circũ-
 acta ad littus vniuersa classe comprehensum supplicio affici iussit, & quem oc-
 cisuri per ignominiam hostes fuerant, exemplo potius impedit. L. Paulus, Per-
 sa rege superato, externorum quosdam transfugarum elephantis conculcãdos
 censuit. Aphricanus item posterior euerso Punico imperio, eiusdem generis &
 culpe hominis in edendis populo spectaculis feris bestiis obiecit. Eundem cen-
 sorem declaratum, ferunt adolescentem priuasse equo, quoniam sumptuosè in
 cœna quo tempore Carthago oppugnabatur placentã melle confectam, quam
 in vrbs similitudinẽ formarat, & hanc Carthaginem appellarat, conuiuis præ-
 posuit rapinæ, percussantiq; adolescenti, quam ob rem equum sibi abstulisset,
 // Prior quàm ego, Carthaginem, inquit, diripuisti. Xerxes Persarum rex Phitio
 quinq; filiorum patri vnius vacationem petenti, quẽ vellet eligere permisit, de-
 inde quem elegerat in partes duas distractum ab utroq; latere vig posuit, & hac
 victoria lustrauit exercitũ. Actisanes Aethiopum rex, Aegyptiis in deditiõẽ
 suam redactis, summa eis æquitate imperauit. Latrocinia enim nouo more con-
 pescuit, fontes neq; morte plectens, neque linquẽs impunitos, iudicio cõstituto,
 reos omnes in vnum cogens miti sentẽtia damnauit. Amputatis enim naribus
 in vltimam deserti ire eos compulit, ibiq; ciuitatem condidit ab excisis naribus
 Rhinoceram appellatam. Asfluerus quum cuperet famam & sermonem apud
 omnes gentes & nationes vulgari, à se Cyrum interfectum esse, Mithridate qui
 primũ Cyro vulnus inflixerat, Chare deinde à quo succisa poplitis vena Cyrus
 conciderat quàm ægrè ferentibus se iniuste ea gloria muneribus à rege missis
 spoliari, his regi nuntiatis vehementer ira incensus, caput Charis à ceruicibus
 abscindi iussit: hisq; quũ interesset mater, Ne tu, inquit, rex ita hunc Charẽ ca-
 pitale hominem breui pœna neces: à me enim sibi eorum quæ diu audet merces
 persoluenda est. Permittente autem rege matri supplicii sumendi potestati, à
 tortoribus suis hominem comprehendi iussit, decemque dies in tortura habe-
 ri, tum oculos effodi, & in aures liquefactum æs infundi, sic omni supplicio ex-
 cruciatum necari. Paulò post ob eandem causam Mithridatẽ, quod apertè pro-
 fitebatur manu sua Cyrum concidisse, nec vt Artaxerxes vanum neq; irritum
 telum adiecisse, sed transfixo tempore hominem strauisse, eoq; vulnere tãdem
 interiisse, scaphis necari iussit. Genus autẽ mortis ac supplicii huiusmodi fuit,
 Duabus exedificatis scaphis inter se congruentibus, in altera hominem, qui ad
 suppliciũ datur resupinant, alteram desuper imponentes, sic ambas coniungũt,
 vt caput, manus, ac pedes foris excludantur, reliquum verò corpus totum intus
 claudatur: præbent homini cibum, stimulisq; oculos fodiẽtes vesci et inuitum
 cogunt: vescenti autem pro potu lac melle mixtum in os infundunt, faciẽmque
 eodem conspergunt, sic eius versantes scapham semper aduerso soli opponunt,
 & muscarum infidentium multitudine ora quotidie obtegunt, cùmq; virtus
 ea faciat, quæ edentes bibẽtesq; homines necessitas cogit, ex corruptione & pu-
 tredine varii pullulãt vermes, quibus intra vestes penetrãtibus corpus abroda-
 tur: quum enim perfuncto vita homine superior amouetur scapha, exesa caro
 aspicitur, & circa viscera talium ferarum aliarũque quotidie subcrescẽtium
 multitudo

multitudo apparet. Huiusmodi suppliciiis Mithridates excruciatuſ ad decimū vſq̃ diem calamitoſam vitam perduxit, atq̃ ſic demum extinctuſ eſt. Auidiuſ Caſſiuſ qui ſe Mariū dici voluit, militeſ q̃ prouincialibuſ per vim aliquid ſurripuiſſent hiſ in quibuſ peccauerant lociſ in crucē ſuſtulit. Primuſ etiā id crudelitatiſ, potiuſ quā ſeueritatiſ ſuppliciiſ genuſ excogitaſſe fertur, vt pergrandi & procero ſtipite terræ affixo à ſummo ad imū vſq̃ dānatoſ ligaret, ab imoque ignē adiiciens incenſiſ aliis, alioſ fumo cruciatuſq̃ igniſ, alioſ metu ac timore necaret. Idem denoſ catheſiſ vinctoſ in profluentē mergi iuſſit, multiſque deſertoruſ manuſ excidit, aliſ crura & popliteſ, maiuſ exemplū eſſe aſſerēſ viuētis miſerabiliter criminofuſ quā occiſi. Idem cū ipſo inſcio manuſ auxiliariſ tria milia Sarmatarū negligentiuſ agentiuſ in Danubii ripiſ occidiſſet, & cum præda ingenti ad eum rediſſet, ſperantibuſ tribunis præmiuſ q̃ quā parua manu tantū hoſtiuſ occidiſſent, rapi eoſ iuſſit, & in crucem tolli, atq̃ vltimo ſupplicio affici, dicēſ euenire potuiſſe vt eſſent inſidig, ac periret romani imperii reuerentia: & quū ingeſ ſeditio in exercitu orta eſſet, proceſſit nuduſ in medium, campeſtribuſ ſolū tectuſ, & ait, Percutite me ſi audetiſ, & corruptę diſciplineſ facinuſ edite: tunc quieſcentibuſ cunctiſ timeri meruit, quia ipſe non timuit. Peſceniuſ Niger decem militeſ qui prouincialiſ ablatuſ gallinaciuſ comediſſent necari iuſſit, exercituſ autem qui ne occiderentur, nō armiſ, ſed precibuſ impediret, interdixit igni & cibo cocto, nec re veſci alia niſi aqua frigida, et pane conceſſit, decupliſ precio prouincialiſ primum reddito ac ſoluto. Alexādrī vero Seueri vel Aurelii ſententia mulierculæ mileſ carpētariuſ adiudicatuſ eſt, vt qui conuitia dixerat, ſeruili opere annoſæ ſcēmiſ nutritiōta præſtaret: & quū egrē hoc ferrent militeſ, perſuaſit omniibuſ vt ne moleſtē ferrent, ac modeſtē eoſ terruit. Libidiniſ autē caſtigatoſ Aurelianuſ maximē fuit. Nam & ſeiſpſuſ continuit, & adulteroſ atroci pœna coërcuit militeſ: nanq̃ qui hoſpitiſ vxorē violaſſent, duabuſ inflexiſ arboribuſ fune alligauit, quo de miſſo reuſ ē veſtigio vtrinq̃ pendēſ laceratuſ occubuit. Longē aſperiuſ Macrinuſ caſtigauit militeſ, qui cū ancillā hoſpitiſ violaſſent, eoſ viuoſ (duo nāque erant) bouiſ in corio emiſſiſ modo capitibuſ ſepeliuit, vt vermium multitudine ſuccreſcentiuſ diutiuſ torquerentur. Inuenerunt alii crucibuſ non vniuſ quideſ generiſ capite conuerſoſ in terram ſuſpendere, alii per obſcœna ſtipitē immittere, alii patibuloſ brachia explicare, alii viuētibuſ cadauera alligare, vt Opiliuſ Macrinuſ & Mezentiuſ, de quo Maro,

Mortua quin etiam iungebat corpora viuſ,
Componenſ manuſq̃ manuſ atque oriſ ora,
Tormenti genuſ, & ſanie taboque fluenteſ
Complexu in miſero longa ſic morte necabat.

Statuerunt etiā in infligendiſ pœniſ aliquando maioreſ noſtri, vt ſi à multiſ eſſet flagitiuſ rei militariſ admiſſuſ, ſortitione in quofdā animaduertetur, vt metuſ videlicet ad omneſ, pœna ad paucos perueniret. Nam mileſ qui locū non tenuit, qui hoſtiuſ impetuſ vimq̃ pertimuit, poteſt idē poſtea & mileſ eſſe melior, & ciuiſ vtiliſ & vir bonuſ. Circa ducum itaque & Imperatorū edi

Gg

cta

Et boni milites parebunt & obsequetur, nisi forte quod præcipitur salutis reip.
aduersum inueniatur. In eo enim haudquaquam obtemperat, nisi perfidus &
impius miles. Quid enim iniquius quid detestabilius quàm sine discrimine ag-
gredi quæcunq; dictauerit Imperator? Nónne apud omnes vox ista quondam
in castris forsan probata funesta est, & crudelis plenaq; perfidiæ habita,

Pectore si fratris gladium iuguloq; parentis
Condere me iubeas, plenoq; in viscera partu
Coniugis, inuita peragam tamen omnia dextra.
Si spoliare deos, ignemq; immittere templis,
Numina miscebit castrensis flamma monetæ.
Castra super Tusci si ponere Tybridis vndis,
Hesperios audax veniam metator in agros.
Tum quoscunq; voles in planum effundere muros,
His aries actus disperget saxa lacertis.
Illa licet penitus tolli quam iusseris urbem
Roma sit.

Et quanquam hoc nequius dici ab homine potuerit nihil, & vnde magis debe-
ret, si fidelis esset, Romanus Imperator offendi, in eo tamen sceleratus mi-
les officii sui fidem his verbis facere studuit, vnde seipsum circumscri-
pta militari obedientia maximè infidelem & perfidum esse conuin-
cit. Hæc contra eos qui militaria segnius ac negligentius, vel
aliter ac disciplina communis exigit tractantes, ignominia
ac dedecoris notam subiere dicta, sint & exemplis
plurimis confirmata, vt ex alieno mi-
lites malo suum discant præca-
uere, aut alienis virtutis
exemplis prouocentur.

Finis Vndecimi.

ROBERTI VALTVRII³⁵¹

AD MAGNANIMUM ET ILLUSTREM

Heroa Sigismundum Pandulphum Malatestam splendidissimum

Ariminensium regem, ac Imperatorem semper inuictum,

de re Militari Liber Duodecimus.

De triumphis, quidq; triumphus, & unde.

Cap. I.

Visto denique ac debito narrationis nostræ ordine, Sigismunde Pandulphe, operi consummationem triūphis imponemus, quum hi bellorū sint finis, victoribus decus & gloria. Est enim triumphus omnium militarium rerum honos supremus, maximaque omnis vtriusque sexus, ætatis, vniuersæ vrbis exultatio, & occurfus quidam, quod fiebat honorifica hostium clade duci & victrici turbæ redeunti, rerūque fortiter ac fœliciter gestarum speciem præ se ferenti, sic dictus vt perhibet à Græco *δριάμβωσις* quod Latinè exultationem significat. Credunt hoc alii à Græcis nomen in cōsuetudinem deriuatum, simulque huius honoris quicquā ad Liberum patrem, primum eius auctorem pertinere, quem *δριάμβον* nominat: quod etsi haudquaquam verum esse, Plutarcho auctore constet, vir tamen omnium vndecunque doctissimus atq; acutissimus, M. Varro, hinc inde asserit inclinatū. Tranquillus autē triumphum Latinè dicit potius appellatū, quod is qui triumphās urbem ingrederetur, tripartito iudicio honoraretur. Prius autē de triumpho duci concedendo exercitum iudicare solitum erat, secundò senatū, tertio populum: atqui de eo maximè qui vel dictator, vel consul, siue prætor res gessisset triumpho dignas. Liuius, Omnibus locis re bene gesta de hoc iudicabat exercitus, senatusconsulto, iussuque populi triumphans, dictator in vrbe rediit. Idem xxxi. L. Cor. Lentulus procol. *Libro. 40.* ex Hispania rediit, qui quum in senatu res ab se per multos annos fortiter fœliciterq; gestas exposuisset, postulassetque vt triūphanti sibi inuehi liceret urbē, res triumpho dignas esse censebat senatus, sed exemplum à maioribus nō accepisse, vt qui neq; dictator, neque consul, neque prætor res gessisset, triumpharet; *idem ex Plutarcho colligitur in vita Pompeij* proconsulem illum Hispaniam prouinciam, non consulem aut prætorem obtinuisse: decernebatur tamen vt eo ouans urbem iniret, intercedente etiā Sempronio Longo, Tribuno pleb. qui nihilominus more maiorū haud vllō exemplo futurum dicebat. Postremo victus consensu patrum tribunus cessit, & ex senatusconsulto L. Lentulus ouans urbem est ingressus.

Gg ii De

De Tropheis & unde, & in quo à Triumpho differant, quodq; ouem alij uictoria potiti,
 alij bouem: huncq; alij, uel Gallum immolare consueuerant. Cap. II.

Illud etiam animaduertendum, ne quod de triūpho & trophæo malè accipiunt, nos quoque confundat, opinantes vnā rem duobus nominibus appellare debere. Vt enim re vera qui Martiam & terrificam hostium cæde pompam lege triumphali agebat triumphans dicebatur, sic qui hostes fugasset trophæum appellabāt: nō ab re, à Græco τροφæον, hoc est, ab hostium conuersione dictum. Vocabant etiam veteres trophæum stipitem siue truncum montanæ quercus abscisum, instar superati hominis fabricatum, & veluti spoliis & armis eiusdem indutum: affixa enim quaqua versum spolia impendebant, ornatu plurimo, ac decore disposita, neque hoc nisi in eminentioribus locis figebatur: vnde Crispus de Pompeio, Deuictis Hispanis trophæa in Pyrenæis constituit, ex quo more in urbibus trophæa figebantur in arcubus exædificatis: vnde Poëta noster elegantissimus,

Ingentem quercum decisis vndique ramis
 Constituit tumulo, fulgentiæque induit arma.
 Mezenti ducis exuuias tibi magne trophæum
 Bellipotens aptat rorantes sanguine cristas,
 Telæque trunca viri & bis sex thoraca petitem,
 Perfossūque locis, clypeūque ex ære sinistræ
 Subligat, atque ensē collo suspendit eburnum.

Alio idem in loco,

Indutōsque iubet truncos hostilibus armis
 Ipsos ferre duces, inimicæque nomina figi, pro inimicorum.
 Dicit autem affixos trophæis titulos cum nominibus occisorum. Ad hæc Iunius Iuuenalis Aquinas,
 Bellorum exuuiæ truncis affixa trophæis,
 Lorica & fracta de casside bucula pendens,
 Et currum temone iugum victæq; triremes,
 Amplustre & summo tristis captiuus in arcu.
 Illud quoq; nec prætermittendū, triūphi genus nō ab ouatione, hoc est, clamore Bacchico, sicuti multi putauere, ouationem appellari, tætsi ouātes illā canētēsq; transmittāt, vt Plutarchus inquit, at quum milites in magno triumpho & plena uictoria bouem, in hoc immolare ouem cōsueuerunt, vnde huic triūphi generi nomē extat: vtq; qui de pugna venientes cum multitudine obuiā ad numina minora ibant, & ibi fugatis hostibus oues diis immolabāt, Ouantes dicebātur, sic & ouatio ppriè minor triūphus, & q ouationē meretur, & vno equo utitur, et à plebeis vel eqtibus Romanis deducitur ad Capitoliū, et de ouibus sacrificat, vnde et, vt dictū est, Ouatio: qui autē triūphat, equis albis utitur quatuor, & senatu præeūte in Capitoliū de tauris in eo sacrificat: in quo nec illud silētiū obuoluēdū quod ad mitiores triūphos, & ad ouationes attinet, super quo discessisse veteres scriptores inuenio. Partim enim scripserunt, qui ouaret introire solitū equo deuectū, & Sabinus Massurius pedibus ingredi ouantes dicit non sequentibus

quentibus eos militibus, sed vniuerso senatu. Dignum & oportunum etiam arbitror Spartanorum legislatorem contemplari, qui aliquanto aliter ac Romanorum more sacrificandum instituit. Nam si quis Lacedæmoniorum dux quod velit dolo aut persuasione confecerit, bouem mactat: si in bello res gesta fuerit, Gallum. Hi enim etsi bellacissimum genus sint, & apud omnes habeantur, ampliora tamē magisq̃ homine digna quæ ratione ac prudentia, quàm quæ vi aut fortitudine facta sint, iudicabant.

Varia secundum diuersas gentes & nationes triumphorum genera.

Cap. III.

Tq̃ non idem in triumphorum sacrificiis apud omnes seruata religionis exemplū extat, sic varium apud diuersas nationes triumphandi morem fuisse constat. Et vt triumphi primum omnium repetamus auctorem, Dionysium, qui Latine Liber pater dicitur, India subacta, multarum gentium spoliis triumphantem, vincti primum elephāti subiisse currum eius memoratur. Apud Aegyptios Sesostris eorum rex, tam elato, tam immani animo fuisse fertur, vt quotannis non elephātos, sed sorte reges singulos è subiectis iungere ad currum solitus erat, sicq̃ triumphasse, nullo maiorum fretus exemplo, quod equidem inuenerim: tantū licentiæ dabat gloria, immanitas, & intoleranda superbia. Erichthonius etiam victor, quadrigam & equos quatuor primus iunxit in Græcia. Apud nostros Cossus et Marcellus optima spolia ferentes, quadriiugo similiter curru inuecti sunt. Romulum verò nō recte Dionysius ait curru esse vsum: erant enim Romæ, in promptuq̃ omnibus, vt memoriæ proditum est, Romuli pedestres statuæ spolia ferētes, ex quo pedestres quoq̃ eius fuisse triūphos nō obscurū est. Tarquiniū Priscum deinde, deinde Damarati filium indecoram huiusmodi currus & equorum quatuor formam, & magnificentiā triumpho statuisse memorat, ab Hetruscis tamen prius sumptam & in vsu habitam: affirmēt licet alii Publicolam primum in curru, tali pompa triumphasse, quam & ipsam vt maiorum legibus plurimis & maximis ducibus concessam, sic nonnullis ademptam denegatamq̃ non sine maximis rationibus inuenio.

Quod non omnibus triumphis decernebantur, & quibus.

Cap. IIII.

Vum enim eò triumphandi honos peruenisset, vt posse maius quicquam neq̃ Imperatori senatus populusq̃ ro. ac exercitus dare, nec ab his Imperator accipere, deuictis hostibus amplissimo pro honore & gloria videretur, proinde ob exigua quoq̃ prælia leuesq̃ conflictus, honorum maximum sibi decerni dux quisq̃ triumphū exposceret, lege fuit occursum, vt ei soli liceret urbē triūpho inuehi, qui rebus fortiter strenueq̃ gestis clarus esset Imperator, & hostiles exercitus ad quinq̃ miliū vsq̃ numerum fundendo profligandoq̃ vna dimicatione cecidisset. Pœna deinde per. L. Mariū Marcumq̃ Catonē trib. pleb. ducibus iniecta, qui falso vel perēptorum hostium vel desideratorū ciuiū numerū senatui per literas retulissent, iubētēq̃ præterea ingrediētibus urbem, quæstorū officium his de rebus iureiurādo adigi, vana scilicet ea nequaquā fuisse quæ senatui nunciassent tribuni ple. itidē vt antē solebant triumphū postulātibus aduersari, ita vt nonnunq̃ viros fortes ac strenuos

Gg iii impediētes

impedientes, aliorum triumphos deterrebant, utque triumpharent, sicut de Manlio proditum est efficiebant. Moris etiam erat ut imperii autione, non pro restitutis quae aliquando eius fuissent, lauream decerni ius esset, sicque ab Q. Fulvio, Capano populo subacto, et L. Opimio Fragellanis in ditionem redactis, triumphandi potestatem a senatu petentibus, illis triumphus minimè decretus est, minimèque obtentus: semper enim existimationem arbitriumque huius honoris penes senatum fuisse, Valerio licet, & Horatio cos. (quod antea nunquam actum) tum primum sit sine auctoritate senatus, populi iussu triumphatum. Instituti etiam huius pompae veteris fuisse comperio, ut illis haudquaquam triumphum deberentur, qui ad res quanquam maximas atque clarissimas bello conficiendas, absque vlla magistratus auctoritate transmissi fuissent: unde nec M. Marcellus, nec P. Scipio curru triumphali inuecti sunt, quum Syracusas alter, alter Hispanias sine magistratu in potestate Romanam redegressi essent. Ita etiam more maiorum comparatum erat, ne quis qui exercitum non deportasset triumpharet, nisi perdomitam pacatamque provinciam tradidisset successori: sic L. Manlio proconsuli ex Hispania redeunti postulantique ab senatu in aede Bellonae triumphum, rerum gestarum magnitudo impetrabilem faciebat, exemplum aliorum obstabat: medius tamen honos Manlio habitus, ut ouans non triumphans urbem iniret. Ad hanc simili modo triumphum ita decerni a senatu solitum, ut nullius ipse nisi eius qui triumphaturus esset, & eorum qui bello interfuissent verba audiret, institutumque ideo ut legati, tribuni, centuriones, milites denique triumpho adessent, ut virtus rerum gestarum eius cui tantus honos haberetur publice videretur. Veteri etiam Romanorum more, nunquam triumphus lachrymis ac ciuium cruore quarebatur, nec admittebatur oblatum. M. enim Fabius cos. incluta Hetruscis, Veientibus superatis pugna, oblatum sibi summo senatus populi studio triumphum ducere renuit, quod eo proelio Q. Fabius frater atque cos. fortissime dimicans cecidisset, inquiens, quia tantis reipublicae detrimentis luctus potius deberetur quam triumphus. Triumphum negandi causa senatui, vel ab eo aliis oblatum renuendi etiam fuit ei qui alieno auspicio, & in aliena provincia pugnasset, ut Helius primo Cn. quoque Claudius, Nero deinde, qui Liui licet Salinatoris in Hasdrubale opprimendo gloriae particeps fuisset, tamen triumphante eum equo sequi, quam triumpho quem ei senatus aequè decreuerat, uti maluit. Et quia res in provincia fuerat Salinatoris gesta, sine curru triumphauit. Ei similiter triumphus adimebatur, qui alieno exercitu rem gessisset, provinciamque reliquisset utilitate rapiendi, ut L. Furio praetori penè contigit, cui nullo licet exemplo id ipse fecisset, amplitudine tamen rerum gestarum, gratia & amicorum orationibus, & consulis absentia, De Gallis praeter morem triumphum decreuerunt. Militaris etiam licentiae superioris aetatis currum triumphalem prosequentibus fuisse legimus, ut triumphans per iocum plurimis ea die impune salibus & carminibus aspergeretur: ea tamen a militibus in Imperatorem ita dicebantur, ut facile appareret inducem indulgentem ambitiosumque ea dici. Ceteriam insuper, hoc est, effigiem quandam argutam & loquacem ridiculi gratia in pompa vehi solitam accepimus cum populo colloquentem: unde M. Cato in M. Caecilium, Quid ego dixerim

*de Valerio. lib. 2.
H. 3.*

rim amplius, quē ego deniq̃ credo in pompa vestitatum ire ludis pro Citeria, atque cum spectatoribus sermocinaturum. Sanctissimum denique ac omni laude inter cetera dignissimum vrbis institutum, quē ideo communibus incipendis gerendisq̃ deos adhiberet, quia nullius calumniæ subiiciebatur ea quæ dii comprobassent, & in solēnibus verbis haberet, cū supplicationem aut triumphum decerneret, quod bene ac fœliciter rempublicam administrarit.

Triumphantium insignia et ornatus,

Cap.

V.

Uta quin etiam triumphantium erant insignia, aurea corona siue laurea, aurea patera & sacrificalis, ferreus annulus, toga picta & palmata, scipio eburneus, siue Iouis optimi maximique sceptrū, facies præter hæc minio illita coloris instar ætherei, utq̃ Iouis simulachri faciem diebus festis minio illiniri solitam, maximi non solum sed sacri auctores testantur, sic triumphantium corpora, sicq̃ Camillum hac religione triumphasse. Bulla etiā ut prætextatorum puerorū, ita & triumphantium erat insigne à pectore cordetenus dependens, cordisq̃ figurā habens, & ea intra se remedia quæ aduersus liuoris stimulos & inuidiæ morsus arbitrarentur maximè profutura, hancque ideo cordetenus gestasse triumphantes constat, ut intuētes eam ita denique se hominum appellatione dignos putarēt, si ea corporis parte ceteros antecellerēt: sicq̃ p̃inde Bulla à Græco sermone βουλή dicta, quod consiliū. Latine dicitur: vel quod eam partem corporis bulla contingat, in qua naturale manet consilium. Homines quoque se esse in illo sublimissimo curru triumphantes admonebantur à tergo: suggerebatur enim, Respice post te, hominem te memeto: & utique hoc maximè gaudebant, tanta se gloria coruscare, ut illis admonitio suæ conditionis esset oportuna. Cū enim corona sustineretur à tergo, annulusque digito ferreus esset, æquē fortuna triumphantis & sui coronam retinentis annotabatur. Indui porrò solenni gestaminī ac cultu triumphantes ius erat, & quem singulis vsurpare fas non esset. Ex virtute nanque petita, non omnibus eadē. Vestis ipsa & materia, & colore, & forma plurimū differebat. Purpuræ vsū semper Romæ fuisse video, sed Romulo in trabea. Tullus Hostilius Hetruscis deuictis è Regibus primus vsus inuenitur toga prætexta & latiore clauo. Tarquiniū Priscū deinde tunica aurea triumphasse Verius docet: hæc palmatam auctores vocant: vel quod vestis ea sit qua qui palmam meruerunt vterentur: vel quod palmæ in ea expressę viderentur. Palmæ enim arborem non ab re inter victoriæ & triumphantium insignia connumerari testis est Aristoteles. vi. problematū, & Plutar. in 8 Symp. Si enim super huiusce arboris lignum magna superimponas pōdera, ac tam grauiter vrgeas oneresq̃ ut oneris magnitudo sustineri non queat, non cedit palma deorsum, nec in terram flectitur, sed aduersus pondus resurgit, & sursum nititur recuruatq̃: propterea, inquit Plutarchus, in certaminibus Palmam signum placet esse victoriæ: & quoniam ingenuū huiusmodi lignum est, & vrgentibus opprimētibusque non cedat. Hinc palmarum ramos triumphantes gestasse proditū est. Ex lauro etiam coronam portari mos inoleuit, & ramum manu teneri: non quia, ut quidam perhibent, inter armatos hostes quietis indicatiū, Romanis præcipue læticiæ victoriarumq̃ nuncia

nuncia fuisset, nec quia perpetuò vireat, nec quia pacifera, nec quia in gremio Iouis optimi maximique deponeretur, quoties læticiâ noua victoria attulisset, præferenda enim utroque olea, sed quia spectatissima in monte Parnaso, ideoque & grata Apollini, assuetis eò dona mittere iam & regibus, & Romanis teste L. Bruto: fortassis etiam in argumentum quòd ibi libertatem publicam is meruisset, lauriferam tellurem illam osculatus ex responso: & quia manu satarum receptarum in domos fulmine sola non iacitur. Ob has causas equidem crediderim honorem habitum in triumphis potius quam quia suffimentum sit cædis hostium, & purgatio, ut tradit Masurius. Fuerunt & arboris huius circa Augustum euenta digna memoratu, ob quæ etiam triumphis usurpatum arbitror. Namque Liuiæ Drusillæ, quæ postea Augusta matrimonii nomen accepit, adsidenti gallinam conspicui cædoris aquila ex alto obiecit illæsam intrepidè, miranti accessit miraculum, quoniam teneret rostro laureum ramum baccis suis onustum: asseruari hanc alitem & sobolem iussere aruspices, ramumque seri ac ritè custodiri, quod & factum in villa Cæsarum fluuio Tyberi imposita, iuxta nonum lapidem via Flaminia, quæ ob id vocatur ad Gallinas cædidas, mirèque Sylua provenit: ex ea triumphans postea Cæsar laurum in manu tenuit, coronamque capite gessit, ac deinde Imperatores cuncti, traditusque mos est ramos quos tenuerint ferendi, durabantque sylvarum nominibus suis discrete.

Romanorum mores in triumphis.

Cap. VI.

Ipsum autem triumphantium morem prosequemur, Romanum in his ordinem exprimentes. Die itaque quo futura erat pompa populi Romani multitudo visendi studio ad spectaculum triumphis effusa confluebat omnis, pulcherrimis & nitidis ut quibat quisque vestibus ornatus, nemoque ex multitudine tota civium domi remanebat, sed singuli nocte quæ triumphis die præcessura erat, loca præueniebant in equestribus Theatris, quos Circos appellat, in locisque circa forum ad hoc ipsum ligno exædificatis, in templis, in porticibus, in viis patentibus & publicis, in fenestris ac domorum tectis, & in aliis quibuscunque urbis partibus, per quas transitus erat, sese ad spectandum comparabant, Imperatori necessario transitu prætermisso, instratoque passim floribus fertisque odoriferis, verbenis ac herbis aliis suauitatem odoris affatim redolentibus. Multitudo deinde ministrorum hastilia manibus gestantium ex medio confluentem dimouebat turbam, & vias puras apertasque præstabant. Pars verò militaris ante lucem per turmas atque ordines cum rectoribus progrediebatur, & iuxta Isidis templum (ibi enim principes illa nocte quiescebant) constituebatur: ubi verò illucescebat aurato sublimissimoque curru inuecti ut conspici posset, eburnea curulique sella in maiestate sedentes, purpurâ auro contextâ induti & Lauri ramum dextra gerentes ferebant. Post peditatus omnis sub signis ac Tribunis anteibat. Ferebatur post hæc hostium spolia, coronæ aureæ, dona sociarum civitatum translata. Tubarum deinde clangor sequebatur ac obsidum captiuorumque nobilitas omnis vultu & amictu subtristi, et qui hostium dux fuisset, si captus aderat, captiuis posterior omnibus, catenis vinctus ante currum ducebatur, quodrigæ equi pulcherrimi niueique ac phalerati quatuor trahebant: post verò captiui qui per

per prouinciã vñnerant vniuersi rasis capitibus ob deterfam seruitutem, vel pileo capiti imposito, qui donatæ libertatis signum erat, currum triumphantis sequebantur. Hunc etiam milites & equites currum Imperatorum secundum legiones, cohortes et manipulos lauro manibus sequētes, partim carmina patria salibus permixta & iocis, partim triumphantium laudes cantantes, ad vr̄bis ambulationes transibant, vbi senatus & omnes ordines obuiam effusi, eorum præstolabantur aduentum, qui erat fiebatq̃ non nisi per portam siue viam triūphalem iuxta Vaticanum, quæ ab eo quòd per illam semper triumphorum pompa ducebatur nomē accepit. Ibi votis prius diis solutis cibum capiebāt, & magnificis ac triumphalibus vestibus amicti, diis ad portam collocatis cæsa hostia inter spectacula transeuntes triumphum ducebāt, vt multitudini facilior præberetur aspectus. Pro merito autē narrari multitudo illorū spectaculorū & magnificentia nō potest: in omnibus quicq̃ cogitauere, vel artium vel diuitiarū vel naturæ nouitate. Nam penē quæ cum hominibus qui vsquā sunt fortunatis, aliis alia mirabilia magis atque magnifica quæsitæ sunt. Etenim argenti aurique facti & infecti, atque signati, nec non eboris ac gēmarum, clarissimarum etiam rarissimæ generis vestium infinita multitudo sequebatur: crateras alii & phialas calicēque ornatissimos, & ingentes gestabant: alii vasa permulta ex auro & gemmis eximie artis & magni ponderis. Torques deinde & montes aurei cū ceruis & leonibus & pomis omnis generis circumdati certo ordine deferēbantur. Ferebant simulachrorū sigilla, deosque quos illi habebant & magnitudine mirabili & arte nō defunctiore facta: signa deinde ænea, marmoreaq̃, tabulæ & colossi vehiculis portabātur. Adhæc tela & cætera hostiū spolia, catapultæ, balistæ, tormenta quæque & arma porro ornatissima atque pulcherrima splendētia ære & ferro absterfo, atque ita disposito vt casu maximè cecidisse viderentur: galeæ, scuta, thoraces, ocreæ, peltæ, gæsa, coryti, equorum frena & enses stricti per hæc iacentes, & sarissæ infixæ, ita vt nec victorum quidem absq̃ metu aspectus esset. Maximæ autem stupor erat machinarum quæ portabantur, pro cuius magnitudine timendum viribus portantiū occurrentes putabant. Ferebantur in triumpho signa militaria, vr̄bes, & oppidorum simulachra: quinetiam equorum captorum greges, & animalium diuersa genera, elephantorum & leonum producebantur, propriis ornamentis induta: ducebantur & boues post auratis cornibus, vittis ornati & fertis, ducebant eos adolescētes succincti ad immolādum & pueri aureas & argenteas pateras sacrificii gratia deferēbant. Atque hæc eadem denique præ multitudine rerū & copia si non vna die transuehi poterant, in altera nonnunquam transuehebantur, atque altera belli post hæc facies præferri videbatur ex ludis: erātque cernere vastari fortissimas terras, interfici acies hostium, alios cædi, alios fugere, alios captiuos duci, murosque excellentes magnitudine machinis dirui, castella excindi, ciuitates populosas disturbari, exercitum intra muros fundi, cædisque omnia loca plena, & eorum qui manu resistere non poterant preces, ignemq̃ templis immissum, ædiumq̃ super dominos subuersionem. Ars autem & operum magnitudo nescientibus adhuc illa, fieri tanquam vera præsentibus ostendebant, in Ponto etiam dicente Nasone,

Oppida

Oppida turritis cingantur eburnea muris,

Fictaque res vero more putetur agi.

Huius autem pompæ finis Iouis Capitolini templum erat, vbi postquâ eò peruentum erat, more vetere victores operiebantur, donec mortem ducis hostium quispiam nunciaret. (Nam hostiû rex duxve qui fuisset, aut publicæ custodiæ perpetuò dānabatur, aut traductus laqueove circūdatus per publicū ad necē trahebatur): Postquam igitur eum finem vitæ habere nunciabatur, omniumq; fauor secutus erat, votis secūdò celebratis peractisque, solenniter in palatiū recedebant, & alios quidem epulis excipientes, consules de more inuitari faciebant vt cœnæ adessent: deinde rogari quo minus venirent, ne celebritatis illius diei maiore quispiā imperio fructum siue locum sibi præoccuparet. Aliis autē omnibus domi cōuiuiorum instructi erant apparatus, sicq; omnium plausu vltra omnem consuetum honorandi modum, hunc faustū & fœlicem diem ob rempub. auctam imperiūque Populi Romani propagatum, & malorum ciuiliū finem vrbs Romana celebrabat.

De coronis leges.

Cap.

II.

Interest coronarum quoque maiestatem speciali consideratione metiri, vtpote quibus ingens dignitas insit, & ingentissimum ad fortitudinem calcar. Morem nanque hunc à veteribus traditum incitandos ad animos Romana prudentia tenuit, quòd Imperator re bene, faustè, ac fœliciter gesta, tribunal ascenderet, concionèque aduocaret milites, vt operam quam nauasset quisque laudaret, virtutis quoq; ad testimonium, vt esset fauoris qualitas, de repub. bene meritos corona donaret. Vtq; ab ipsis propemodum incunabilis ordiar, tenuiores in vsu antiqui habebant strophios appellantes, vnde nata & strophiala: quin etiam vocabulum ipsum tādē communicatum est inter sacra et bellicos honores, coronis sibi nomen suum vindicātibus. Quum verò è floribus fieret ferta, à serēdo seruię appellata sunt, suaria eadem ob similitudinē Suarii cuiusdam negociatoris, cognominata: quod apud Græcos quoque non adeò antiquitus placuit. Arborū enim ramis coronari in sacris certaminibus mos erat primū, in castrisq; Romanis aliquandiu obseruatus. Sic Romulus frondea coronauit Hostilium Tulli Hostili regis auum, quòd Fidenas primus irrupisset: sic Publium Decium patrem, tribunum militū frōdea donauit exercitus, ab eo Imperatore Cornelio Cossō cos. Samnitū bello seruatus. Postea variari cœptum, mixtura versicoloris florūque inuicem odores colorésque accessere. Nec in promiscuum quorumcunque vsum, sed ingenti seueritate admissi: horum enim licentię exemplum apud maiores non est aliud q̃ in filia Diui Augusti, cuius luxuria noctibus coronatum Marsiam literæ illius indicant. Florum quidem populus romanus honorem Scipioni tantum adhibuit. P. enim Mutianus quum demptam Martiæ coronam è floribus capiti suo imposuisset, atq; ob id duci eū in vincula trib. pleb. iussisset, appellauit Tribunos pleb. nec intercessere. L. etiam Fuluius argētarius in bello Carthaginēsi secūdò cum corona rosacea interdū in foro prospectus esset, auctoritate senatus in carcerem abductus, non ante finem belli emissus est. Sic coronis eiusmodi receptis

ceptis paulò mox subiere quæ vocantur Aegyptiæ, ac deinde hybernæ cū tetra flores negat, ramēto è cornibus tincto: ac eius quæ ab Homero *εἴφανος* dicta, paulatim Romæ subreplit à Lucilio appellatio. Corollæ inter initia ppter gracilitatem nominatæ, mox & corollaria postquam maximè è lamina aurea tenui, & ea inaurata aut inargentata dabatur. Coronandi autem morem, gentilium primo deorum fuisse constat, feruntq; alii Dionysium, auctore Diodoro, si quando ex potu bibentis caput agigaretur, mitra id illigare, vnde & *μυρφοπέδος* dictus est, regēsque deinde pro mitra caput diademate vinciri solitos, sicq; proinde primum omnium Liberum patrem imposuisse capiti suo, quum ex Indis triumphasset ex hedera: alii Saturnum, vt Phærecides, ante omnes coronatū referūt. Iouem nonnulli quoque post deuictos Titanas hoc munere præ cæteris honoratum. Romulo insuper qui aruorum sacerdotes in primis instituerat, seq; duodecimum fratrem inter ipsos appellauerat, spicea corona quæ vitta alba colligatur in sacerdotio pro religiosissimo insigni data, quæ prima apud Romanos corona fuit, honosque is non nisi vita finitur. Postea verò quàm deorum honori tribui cœpere, victimis simul coronatis, sacris deinde certaminibus vsurpatæ sunt. Coronare nāq; apio victores sacri certaminis Nemeæ, honos maximus habebatur in Achaia, sicut Ambrosia, quæ à quibusdam botrys vocatur, ab aliis Artemisia: coronantur illa apud Cappadoces. Nec his victores donari tantum, sed patriam quoque coronari pronuntiabant. Inde natum vt triūphaturis conferrentur in templis Dianæ, mox vt ludis darentur, quæ donaticæ dictæ sunt: q; his victores in ludis donabatur, nec aliter minoribus triumphis ouantes. Athenas quoq; nō victores solū, sed virtute præstantes ciues primum oleæ vsum introduxisse, clarissimum Periclis caput ambiendo: Græcos autē oleastro Olympig, vnde Hercules nunc oleastri, nunc populi, nunc apii fronde redimitum caput præferbat: nunc Athenienses quidem soli, & Græcorum plurimi coronæ oleaginæ: ceterum Romanæ quoque maiestatis honorem magnū præbuit turmas equitum coronando. Hæc corona apud nostros non peruetusta est, nec prius illis temporibus, sed Q. Fabii Rutiliani tēporibus collata: hic enim primus instituit vti equites Romani idibus quintilibus ab æde Honoris equis insidentes in Capitoliū trāsirent, oleæ fertis de more redimiti: inde postea increbuit vt eo genere frondis coronentur in equestri ordine admittendi, quasi tunc primum transueheretur ad eam dignitatē additi. Hac etiam corona non qui præliis interfuissent, sed qui triūphum procurassent decorari solitos legimus. Cur autem ex olea fuerit ea corona quàm ex alia fronde, non facile dixerim, nec apud alios scriptores quum curiosè quæsissem legisse memini me, & si minus ignorem ad diuersas significationes ac potius ineptias quasdā & deliramēta pertrahi posse: sed quum hanc apud gentem vnā terrarum vrbiūque principē plura sint coronarum genera, quàm cunctis, quæ magno interuallo magnæque differentia fuere, vt aureæ, vallares, murales, rostratæ, ciuicæ, profectò corona quidem nulla fuit, graminea nobilior. Hanc statuit in triumphis Senatus, cura belli solutus & ociosus, populus nunquam, in desperatione suprema nulli contingere, nec nisi ab vniuerso exercitu seruato decerni, coronas ceteras Imperatores dedere, hanc
solam

solam miles Imperatori. Eadē vocatur obsidionalis, quòd hī qui obsidione liberati sint, ei dant duci qui liberauit. Huic summus honos, summāque gloria: nā si ciuicæ honos vno aliquo vel humilimo ciue seruato præclarus facerque habetur, quid tandē existimari debet vnus virtute seruatus vniuersus exercitus? Donabatur hæc viridi è gramine, decerpto inde vbi obsessos seruasset aliquis. Nanque summum apud antiquos signum victoriæ erat, herbam porrigere victos, hoc est, terra & altrice humo, & humanitate cedere, q̄ mos diu valuit apud Germanos: herbam enim veteres palmam vel victoriam dici voluerunt, quod Actius in Meleagro planè ostendit, Gaudet, inquit, currūt, celebrāt, herbā conferūt, Donant, tenēt pro se quisq̄ cū clarū circūstat corona caput. Proinde quū herbam do, inquit Plautus, significat victum me fateor, quod est antiquæ & pastoralis vitæ indiciū. Nā qui prato, cursu, aut viribus contēdebāt homines, quū superati erant, ex eo solo in quo certamen erat decerptā herbā aduersario tradebant. Hac corona donatus est L. Siccus Dētatus semel quū ciuicas quatuordecim meruisset, Quidā etiā hac corona Imperatores & sapius donati sūt, veluti Decius vna tribunus militum ab exercitu, altera ab his qui in præsidio obsessi fuerant. Quanta esset honoris huius auctoritas, confessus est religione: siquidem donatus, bouem albū immolauit Marti, & centum fuluos qui ei virtutis causa donati fuerant simul ab obsessis. Præter hos cōtigit coronæ eius honor M. Calphurnio Flamini, trib. militū in Sicilia. Cēturioni verò vni per id tēpus Treio Acinati Cymbrico bello. Scripsit & Sylla dictator ab exercitu se quoq̄ ea donatum apud Nollam legatum bello Marsico, idq̄ etiā in villa Tusculana, quæ fuit postea Ciceronis, pinxit: quod si verum est, hoc execrabiliorum eum dixerim, quandoquidem eam proscriptione sua ipse detrahit, tanto paucioribus ciuium seruatis quàm postea septem milibus trucidatis & occisis. Hæc corona Sertorio cessit, & Fabio illi, Hannibale pulso. Aemylianum quoq̄ Scipionem hac ipsa obsidionali corona donatum in Aphrica, Manilio Cos. cohortibus seruatis, totidēque ad seruādaseas eductis M. Varro meminit. Ipsum quoque Augustū idibus septēbris à senatu obsidionali etiam donatū memoriæ proditum est. Et quanquā ea consuetudo sicut & plæraque alia maiorum nostrorum deleta est, hæc tamen corona nostris temporibus, Sigismunde, Populonea expeditione vno omnium ore donata est præcellens animi magnitudo tui. Ab vniuerso nāque & vnanimi primum Hetruscorum exercitu abs te seruato ab his deinde qui obsidebātur, à senatu porrò Florentinōque populo, à tota Hetruuria, ab omi deniq̄ Italia, ab exercitu & populo barbaro per te liberata (qua claritate nihil profectò humanis in rebus sublimius duco) quum Tarraconensi rege maximo Siciliæ, citra & vltra Pharū, Valentia, Hierusalē, Vngariæ, Minoricarum, Maioricarumq̄, Sardinie, Corsicæ, comite Barchinone, duce Athenarū & Neopatriæ, ac etiā comite Rosilenis et Ceritanie per te ex Hetruuria pulso, iam iā plures suis qui extreme expeditionis illius muros ascēderāt militibus murales coronæ decernerentur, tam parua manu tantis periculis te illi obiciendo, rēque omnem Hetruscam labantem iam ac penè prolapsam restituendo, fulminis instar eius castra peruasferis, ad cuius restituentis redeuntisq̄ exercitus speciem

Laus Sigismundi.

speciem atq; pompā effusa omnis incolarum & oppidorū multitudo obuiam processit, & vniuersi quidē milites tuos tātumq; te vnum inter tot tribunos & clarissimos eorum duces Sigismundū admirabantur, in te oculos vniuersa Florentiæ ciuitas, in te omnium ora pendeabāt, teq; tanq̃ diuum hominem cælitus missum vt ipsam victoriam contuebantur, laudabātq; te singuli pro eorum patriæ tutela, nec minus admirabantur tantū in te vno principe fuisse momēti vt antiquissimæ ditionis libertatisq; suæ penē per regē restinctæ, & rursū per te receptæ auctor esset, & vnde stetisset iam eò se victoria trāsferret, fieretque cum eo mira quædam regiæ gloriæ inclinatio. Adde quòd Hetruria relictā ex his rebus strenuē in ea gestis, tui nominis gloria increbescēte, Veneti cēturiatis comitiis ex senatuscōsulto omnibus nō humanis tantū, verū etiā diuinis te honoribus prosequūtur, te tollunt in eorū tutelam cōtra Franciscum Sphortiam Insubrium agro apparatu maximo maximisq; impensis, eorum te gētibus præficiunt, te inquam, suis primū per eū ex superioris prælii dimicatione infauitē & infœliciter gesta cōfectis, fusis, fugatis, captisq; quā plurimis terris expositis que prædæ & exponendis, in cūctisq; quæ siue ingenio, siue astu, siue locorū præoccupatione, præuentione hostiliū, vigiliis, mora, celeritate, fallaciis, circūuentionibus, & dolis cōficienda, quādo & quoties opus erit, aduersis in rebus, & secundis, in subitis improuisisq; tanq̃ profundissimū artificē obiciunt, quo res suas omnes tueātur & foueant, neq; quamdiu monitis vsi sunt tuis optatę in te spei defuit euentus. Simili enim modo nec aliter ac per Hetruriā fama tui Galliæ ci salpinæ terras peruagāte, summa rerū meritō præ ceteris in te collata. Non multō post Cremam fortissimū oppidū ac inexpugnabile cum vniuerso exercitu traiciens, fata exurēs, diruens tecta, prædas hominum pecorumq; agens, singula quęque & vniuersa agri illius populatione sternēdo, siccatis deinde paludibus, mœnia non solū quę nunquā antea cuiusquā ductu vel imperio obsidionē passa erant, aliquādiu expugnata victori tibi paruere: cæterū alia plurima loca, & ardua quidem, & ineunda conatibus tuis ceruicem flexere. Quid quòd anno sequenti in Hetruriā p S.C. inter tot clarissimos duces tertio Imperator designatus & accitus, Ferdinandum regis Tarraconēsium filiū cum omni exercitu regio ad mare vsq; Tyrrhenum repulisti, & Folianum primū, præter plurima loca, maximū & amplissimū oppidū gentibus regiis occupatum, omni com meatu armorūq; genere munitū, quum Florentini ad pristinā sui ditionē redigere cuperent, adq; id exequendū validissimo instructus exercitu pfectus esses, obsessos p te illius loci homines, plurimis vigiliis & assiduis laboribus, præliis diurnis, & nocturnis dimicationibus fessos non sine maximo tui tuorumq; discrimine atq; cæde in potestātē eorū redactos fuisse constat. Vada deinde maritimum et vetusta nobilitate inclytum oppidū, horreūq; quasi belli ad pugnā regiam in Hetruscos, quanquā maxima in mari classe, immēsoq; terra vallum spatium portusq; vicinitate, inexpugnabili loco situm, ac tanta vi annonæ & armorum selectorū copia refertū (quatuor enim milia erant) vt ne spes vlla esset cuiuspiam potiūdi loci, turribus, mœnibus, vallo, fossa, aggeribus muniti, hæc tamen velocitas sagacitatis tuæ valentiorē armis excogitauit rationem, qua præter

Hh omnium

omnium iudicium & opinionem interceptū exitio multorum ac fuga, demolitione loci, cui destinatum fuerat Florentinorum imperio adiiceretur. His atque aliis virtutibus tuis quum dignitatem, laudē, immortale nomē, et sempiternam gloriā, nō solum tibi & nobilissimæ Malatestarum familie, sed toti etiam Italiæ cōparaueris, summus tibi cedit honos & gloria, quum tuæ laudes, nō modò nostris, sed Hetruscorum, Gallorum, Hybernorum, ac reliquarum quæ usquā sunt, gentium linguis celebratę sint, ac futuris seculis celebrandę. Corona ciuica, cuique cū ciuē ex nece seruasse cōtigerat ex lege dabatur, ilignea quæ prima fuit. Id autem arboris est genus, frōdem habēs perēnem: vnde Cæcilius, Aduchūtur cum ilignea corona, et chlamyde in nostrā fidem. Postea magis placuit eadē ex esculo Iouis. Variatūq; & cū quercu est, siue ppter Arcadas is præcipue quercui reddatur honos, quos glādiophagos vocare diuinū oraculū solebat: siue ppter ea, qd ea arbor inter syluestres fructu lōgē bellissima atq; fertilissima: inter mitigatas autē validissima. (Ab ea enim cibus & opes multarū gentiū, etiam pace gaudentiū erant glandes, pastēq; ex ea ferē atq; alites, inde magnum quoq; venatoribus instrumētū viscus erat) siue qd facile militi fructū, tū ocus, tū palissim quercus exhibebat, siue id cōueniēs seruati ciuis existat præmiū, quoniā Ioui in cuius tutela sunt ciuitates, sacra quercus est: vnde poëta nobilis Claudianus, Mos erat in veterum castris vt tempora quercu

Vallaret, validis fusum qui viribus hostis

Casurum potuit morti subducere ciuem.

Sunt ergo ex glandiferis ciuicę coronę militum virtutis insigne clarissimū. Cedunt his murales vallaresq; & aureę, quanquā precio antecedētes sint: cedūt & rostratę, quāuis in duobus maximē fuerint celebratę, M. scilicet Varrone ē pyratice bellis dāte Pompeio Magno: item M. Agrippa, tribuente Cæsare ē Siculis, quæ & ipsa pyratice fuere. Ante rostra nauium tribunali præfixa fori decus erāt, veluti Po. Ro. ipsa corona imposita videretur, postquā verò tribunitiis seditionibus calcari ac pollui cōperūt, postquā vires ex publico in priuatū magis singulisq; ciuiū queri, ac sacrosancta omnia prophana fieri, tunc à pedibus eorum subiere in capita ciuium rostra. Dedit hanc Augustus coronam Agrippę, hac & Iulius Cæsar à Thermo in expugnatione Mitylenarū donatus est. Huius quoq; honore donari contigit à Romano populo latini parentē eloquii, M. T. Ciceronē, L. Gellio viro Censorio in senatu fauente, quod huius amplissimi oratoris industria & eloquentiæ neruis esset truculentissima Catilinæ coniuratio detecta vindicatāq;. Sabinus autem Mansurius libro memorabiliū xi. teste Gellio, Ciuicam hanc coronam ei dari solitum dicit, qui eodem tempore & ciuem seruasset & hostem peremisset, atque eum locum in quo esset actū certamē obtinuisset: Tyberium tamen Cæsarem consultum, hoc ne honoris insigne sumere quiret, qui ciuē in pugna seruasset & hostes inibi duos de medio sustulisset: verū locum in quo certamen esset actum amisisset, eūque locum amoto eo hostis potius accepisset, respondisse ait, ei huius coronę decus & honorem iure negari non debere, quum tam iniquo loco dimicatum esset, vt neque à quoquam etiam fortissimē pugnantī seruari potuisset. Addunt alii præter hanc

hec quæ à Sabino Mansurio ad ciuicam coronam spectare dicta sunt, conuenire maximè senatus, vt eo die fateatur, aliàs testes nihil pdesse, vt ciues fuerint auxilio quàmuis rege seruato. Decus non dant, nec crescit honos idem Imperatore seruato, quoniam conditores in quocūque ciuem summū esse voluerunt. Accepta licet vti perpetuò: ludos ineunti semper assurgi etiam ab senatu in more est, sedendi ius in proximo senatui: vacatio munerum omnium ipsi patrique & auo paternò. Coronæ triumphales sunt illæ quæ Imperatori victori aureæ præferuntur. Equidem quis corona ex auro donatus sit nō inuenio, quis autem primum donauerit, à L. Pisone traditur. A. Posthumius dictator apud lacum Regillum expugnatis Latinorū castris, eum cuius maximè opera capta essent, donauit ex præda hac, quæ laurea veterum tēporibus, aurea postea facta, idq̃ aurū coronarium vulgo dictum. Lauream coronā Pindarus atque Callimachus memorant Apollinem interfecto dracone induisse, esculeam alii. Ouidius,

Nē ve operis famam possit delere vetustas,
Instituit sacros celebri certamine ludos
Pythia, perdomitæ serpentis nomine dictos.
Hic iuuenum quicumque manu pedibūsve rotāve
Vicerat, esculeæ capiebat frondis honorem.

Nondum laurus erat, longoque decentia crine
Tempora cingebat de qualibet arbore Phœbus.
Laurea etiam Liber pater incessit cinctus, quū ex Indis triumphauit, cui hedera etiam sacrata erat, ex qua coronam alii perhibent primū omnium capiti suo imposuisse. Cæsar Augustus triūphans, laurū tenuit coronamque capite gessit ex lauro, quæ quāquā triumphis propriè dicata sit, gratissima tamē multis variisque rationibus domibus ianitrix Cæsarum. Ouidius,

Tu ducibus lætis aderis, quum læta triumphos
Vox canet, & visent longas Capitolia pompas.
Postibus augustis eadem fidissima custos,
Ante fores stabis mediamq̃ tuebere quercum. Alio idem in loco,
Cur tamen apposita velatur ianua lauro,

Cingit & augustas arbor opaca fores?
An quia perpetuos meruit donus ista triumphos?
An quia Leucadio semper amata deo?
Ipsa ne quòd festa est, an quòd facit omnia festa?
Quam tribuit terris pacis an ista nota est?
Vtque viret laurus semper nec fronde caduca
Carpitur, æternum sic habet ille decus?
Causa superpositæ scripto testante coronæ
Seruatos ciues indicat huius ope.

Hec denique vt Cæsarum pontificūque, sic poëtarum quoq̃ domos exornabat & tempora, quibus coronandis apud veteres obseruatū legimus, cōsueuisse Græcos singulis lustris triplex certamē celebrare, Musicū, Gymnicū, Equestre, quæ Nero Claudius Romā primus omniū inuexit, Neronianaq̃ à nomine suo
Hh ii adpellauit,

appellauit, postea & Domitianus eū secutus celebrauit. Vt igitur athletarū, sic communium scriptorum & maximè poëtarum victoribus præmia & honores constituebantur, deligebaturq; ex omni numero literatorū doctissimi aliquot, vt eorum iudicio qui carminibus decertaturi præ ceteris laudaretur, coronis & honoribus meritis, instar militum inter se pugnantiū illustraretur. Nec id quidem ab re, eadem enim vtrisque propemodum gloria, idem vtrisque penè honos debetur, & his qui gesserunt, & his qui rerū gestarum & literarū et ingenii sui monumentis, posteris demādando, immortalitatē sint nominis affecuti. Oualis corona bellicis etiam se rebus inserit, leniter tamen & sine cruore, deditioe hostiū ē vestigio subsecuta. Huic lenitati maximè cōuenire Veneris victricis frondem prodiderunt, quòd non Martius, sed quasi Venerius quidā triumphus foret. Eam coronam non in curru nec circū clangentibus tubis, sed pedes, patritiis in calceis, modulātibus tibiis quisq; gestabat, ducendo Pæanis cantu pompā. Tibia enim pacis est, Venerisq; arbuscula myrtus, quæ vim maximè bellumq; perosa est. Hac fronde myrtea triūphans de Sabinis Posthumius libertus in consulatu, qui primus omniū ouans urbem ingressus est, coronatus incescit, optabilēq; arborem fecit. Hæc omnium postea ouantium corona fuit, vno excepto M. Crasso, qui cum bello fugitiuorum cōfecto ouans rediret, senatusconf. facto per gratiam myrtum paruifaciens, lauro coronatus inuectus est. Maximus auctor est, curru quoque triūphantes myrtea corona vsos. L. Piso tradit, Papyrium Nasonem qui primus in monte Albano triumphauit de Corsis, myrto coronatum ludos Circēses spectare solitum, auus maternus Aphricani sequentis hic fuit. M. Valerius duabus coronis utebatur, laurea & myrtea, q & hoc vouerat. Corona muralis est quæ donatur ab Imperatore ei qui primus murum subiit, inque oppidum hostium per vim ascendit: idcirco, inquit Liuius, præcipuum muralis coronæ decus eius esse, qui primus murū ascendisset. T. autē Romilius primus omnium eques hæc accepisse coronam dicitur. Hac quoq; Q. Trebellius, & Sextus Digitus pariter in murū ascēdentes, virtutis causa ambo à Scipione donati sunt. Castrensis corona ea est qua qui primus hostium castra pugnando vallo introisset donabatur, & cui insigne erat ex auro vallū. Corona nautalis est quæ solet donari maritima pugna ei, qui vi primū in hostiū nauem armatus transilierit. Atqui hæc et muralem & vallarem ex auro ferè donari cōsueuisse longum esset & operosum nimis externa domesticāque oratione complecti: quis item quāmq; prius inuenerit, quis ve primus acceperit: innumerę enim sunt & penè infinitæ, ac multiplices de his libri à diuersis auctoribus conscripti. In vniuersum autē de his coronis apud Græcos quidē priuatim scripsere Mnestheus atq; Callimachus medici, & Theophrastus: ex nostris autem inscripsere aliqui libros, flores verò profecutus est nemo quem equidem inueniā. Deorū autem gentiliū coronas perstrinxit libro de ipsis edito cōmētator Claudius Saturnius, in quo ita exarauit causas & origines, species & solennitates, vt nulla gratia floris, nulla laticia frondis, nullus cespēs aut palmes sit qui nō aliquius capiti inueniatur consecratus. Et hæc de coronis hætenus dicta sint.

Privato

Lia subeunt in praesentiarum bellicae virtutis insignia, quae Imperatores certe soli non usurpabant, verum his potius communicabant quibus certaminum labores participarent: non enim ab re David in militem suum, Posuit, inquit, cruorem praelii in baltheo qui erat circa lumbos eius, & in calciamento quod erat in pedibus eius, nisi quia & in habitu ipso priuatorum quaedam insignia virtutum sunt. Est enim baltheus non tantum quo cingimur, sed etiam a quo arma dependunt, & signa legionis ex summa internosci possunt. Romanos etiam auxilia externosque torquibus aureis donasse, ciues non nisi argenteis constat, iidemque armillas dedere, quas non haberet externi: donabantur ob virtutem phaleris quoque & hastis antiqui. L. enim Sicius Dératus qui trib. militum fuit, duodeviginti phaleris & hastis clx, eoque amplius donatus est: armorum nanque & imperii summa erat hasta, quam ob causam viri ea fortes donabantur, & captiui sub ea vaniebant, sicque tempore regum Romanorum ipsi reges pro diademate hastas habebant, quas Graeci *σπίρη* dixerunt. Nam ab origine rerum pro diis immortalibus veteres hastas coluere, ob cuius religionis memoriam postea simulachris hastae addebantur. Nec phaleris solum & hastis ob virtutis merita veteres constat esse donatos, sed & bullis. Tarquinius enim Prisco omnium primo filium quum praetextae annis occidisset hostem, bullam auream donatam legimus: unde bullae usus postea successit, adeo ut eorum qui equo meruissent insigne id haberent, quo & nobilium quoque filii a plebeis secernerentur. Erat & exteris gentibus & nostris hominibus auctoritatis & amplae dignitatis ornatus annulus aureus, cuius fabulae primordium aruspices ex Asia tradidere, vinculorum potius interpretatione fatali quam gestaminis. De Prometheo nanque fabulosum reor, quod illi annulum primum & ferreum dederit antiquitas. Mide autem annulum quo circumactio habentem nemo cerneret: quam fieri id quidem possit, ut inquit Cicero, quis non etiam alienum a vero, ac magis abhorrentem quoque dixerit? Fama est etiam Pyrrho regi qui bellum aduersus Romanos gessit Achatem fuisse lapidem, non fabulosum, sed preciosissimum, in quo quidem rerum diuersarum, iumentorum, fluminum, nemorum, volucrum, ferarumque nulla penitus manu artificis, sed naturae spectarentur imagines, non impressis, sed ingentis figuris, tam sparsis tamque nexis inuicem notis, ut tot imaginum in tam paruo spacio unaquaeque suis digno discernetur insignibus. Est etiam Policratis annuli fama vetustior, cuius sardonius ille in delictis habitus abiectus in mare capto relatus est pisce, ipso circiter cccxxx anno urbis nostrae interfecto. Et quamquam iliacis temporibus nullos fuisse annulos apud Homerum legimus, tum & codicillos epistolarum gratia inusitados, nodi non annuli nota colligatos fuisse non dubium sit, apud Carthaginienses tamen ferunt annulorum ornatu accipi solere pro numero expeditionum in quibus militasset. Lacedaemonii ferreis usi feruntur. Apud Romanos equestris ordinis annulus quondam fuit ornatus, equites a plebe secernens: nec simul cum equestri senatorioque ordine coepit, verum aliquandiu post annulos habuisse aureos eos manifestum est: siquidem his tantum qui legati ad exteras gentes ituri essent, aurei publice donabantur, quibus quum

Hh iii intra

intra domos ferreos gestarent, in publico tantum vterentur: credo quoniam ita exterorum ornatissimi intelligebatur, neque aliis uti mos fuit quam qui ex ea causa publica acceperant, vulgoque sic triumphabant, ut cum corona Hetrusca aurea sustineretur a tergo, annulus tamen in digito ferreus erat. Sic triumphavit C. Marius de Jugurtha. Aureum tertio consulatu sumpsisse traditur: sicque Romae quidem non fuit aurum nisi admodum exiguum longo tempore: certe a Gallis capta urbe ut pax emeretur, non plus quam pondo M. soluere potuere. Secundo etiam Punico bello, annulorum perquam rarus erat usus. Nam quum ad Canensis maxime cladis pompam Hannibalis iussu in vestibulo curiae annulos aureos effusos cõstet, eorum tantus acervus fuit, ut metientibus dimidiũ super tres modios, quã autẽ tres, quã duos integros Carthaginẽ missos asserant: quã fama tenuit, ut Livio placet, quare propior vero est, haud plus fuisse modio: adiecitque deinde verbis quo maioris cladis indicium esset, neminem nisi equitem, aut eorum ipsorum primores id gessisse insigne. Multi etiam equitum & qui pretura functi sint e numero, in ferreo censu erant, annulorum huiusmodi aureorum usum aspernati, ut Manilius, L. Suffidius, Calphurniusque & alii plerique fortissimi Romanorum, tamquam probrosum, muliebre, & nota dignum id esset: unde adhuc illud Gracchi in Nevium celebre memoratur, Considerate, inquit, Quirites sinistram eius: en cuius auctoritatẽ sequimini, qui propter mulierum cupiditatem, ut mulier est ornatus. Qui primus itaque annulum instituit, non ab re laevis manibus atque latentibus induit, quasi non securus dextre fuerit ostentandẽ. Crassus imperator maximus in senectute duos habuit annulos, causam praeferens: quia pecunia ei immensa creuisset: utque severitatis illius priscæ nonnullis annuli omnino nulli, sic praecipuis etiam viris quibusdam lasciviente tunc ætate gemmati sculptique fuere. Ad id aviditatis studium progressus est Sylla, ut annuli gemme insculptam eius rei gestae circumferret imaginẽ, eaque continuẽ vteretur. Erat autem sculptura Pocchus, is superioris Mauritaniae rex erat, quum vium Jugurtham generum traderet Syllae, qui manibus susciperet, quod inter Syllam & Marium insanabilis eius discordiae causa fuit, quae ferẽ rem Romanam evertit, quum multi qui invidia in Marium flagrarent, id fuisse opus Syllae inuulgarent. Pompeii quoque annulum gemmam legimus habuisse, ensiferi leonis caelaturam habentem. Verum etiam non ornatus tantum, sed signandi causa annulum gestare moris erat, unde neque plures quam unum, neque singulis nisi liberis, quos solos fides decerneret, quae sculptura asseruabatur, habere licebat, ideo gestandi huius annuli ius famulis non erat. Annulos etiam quidam mortis gratia, in cerauncis, & hyacinthis & smaragdis aliisque gemmis sub quibus venena includebantur parare. Sic Demosthenes belli dux & summus oratorum Graeciae, sic Poenorum dux Hannibal, sic Heliogabalus, ut hausto quod sub gema annuli habebant veneno, quum opus esset, hoc est, si quando vis aliqua urgeret, ilico absumeretur. Aureorum itaque annulorum usus equites, ut diximus, a plebe secernebat, quum eos qui equites non essent ferreos habere mos esset, nec aliud quicquam pacis tempore. Nam in preliis auro quibusdam arma decorare mos etiam fuit, praesertim apud Gallos, de quibus non ab re extat adhuc Homericum illud, Aurea caesaries ollis atque aurea vestis. Virgatis lucet sagulis, tum lactea colla Auro innectuntur. Simili modo

do Alexandri quoque exercitus Argyraspides nonnullos, ob arma argentea appellatos legimus: sicut nostri temporis duces equitesque lophos habent & galeas, ac lacernas, auro plurimo argentoque redimitas.

Merita uictorum ac triumphantium, cognominibus siue prænominibus celebrata, Cap. IX.

Ed præter dictarum cumulum rerum, cognomina siue prænominina etiam his qui meruissent ex rebus clarissime gestis ad nominis diuturnitatem addebantur, veluti Romulo à ῥώμη, hoc est, robore dicto, quæ Quirinum veteres cognominauere, tamquam id cognomen Martium quippiam & bellicosum præ se ferret. Veteres enim lanceam Quirinum vocare solitos legimus, eam quoque in regia positam Martem appellare. Lancea quoque donari consueuisse illos qui in bellis quam acriter strenueque pugnautes fortitudinis laudem meruissent, proinde effectum esse ut Romulus veluti Martius quidam deus et pugnax, Quirinus diceretur: quanquam nec clari desint auctores, qui id cognomen ex eo ductum afferant: quod ciues Quirites appellarentur, qui regi suo nomen imposuere: siue quod Cures rex ipse Romanus vixerit. Camillus dictator recuperata ex hostibus patria, ac in urbem triumpho inuectus, rediens iocis militaribus, quos de more incoditos iaciebant, Romulus ac pares patrie coditorumque alter urbis haud vanis laudibus appellatus est: nec aliter M. Claudium quinque cos. Marci filium cognominatum perhibent: quum enim esset exercitatione bellicosus, manu ac toto corpore potens et vir suapte natura ad dimicandum ardens, ei sicuti Possidonius inquit, cognomen quod Martium est primum ex familia fuisse Marcello: atque ut eodem Possidonio auctore Fabium clypeum, sic huc a Romanis gladium vocitatum constat. Sic M. Manilio quia Gallos primus ab arce depulit, quum per noctem inuasere Capitolium, Capitolino ei cognomen est inditum. Africani autem militarisne prius fauor, an populares aure celebrauerint, an sicuti Felicis Syllæ, Magnique Pompeii patrum memoria conceptum ab assentatione familiari sit, non satis compertum habeo, primus certe hic imperator nomine victæ a se gestis, ut inquit Liuius, est nobilitatus: quod equidem profiteor apud tantum auctorem me non parum admirari, quum Cn. ante Martius captis Coriolis urbem Volscorum, Coriolanus ob egregiam militiæ facinora dictus sit. Quid Cato ille primus, nonne Censorius a seueritate censoria, quum Priscus antea vocaretur, postea Cato virtutis & sapientiæ quasi cognomentum ei est additum? siue ut Cæsariensi placet, a catus, quod non, ut aiunt, sapientem, sed acutum sonat, ut Helius Sextus & Varro tradunt: siue quod cum Plutarcho auctore Romani in quo multarum rerum usus & experientia vigeret Catonem nominauere? Fabius item Rutilianus simul concordie causa, ne humiliorum manu comitia essent, omnem forestem turbam excretam in quatuor tantummodum tribus coiecit, Urbanasque eas appellauit: adeoque eam rem acceptam gratis animis ferunt, ut Maximi, quod tot victoriis non poterat, nomen, hac sibi ordinum temperatione pararet. Quod quoque Fabius Cunctatoris sibi cognominationem asciuit, siue quod ingenio & suapte natura remissior esset: quippe qui armorum clementia, ouicula iudicaretur: siue quod de industria nouam victoriam ac salutarem cunctando, nec cum hoste configendo Romanam rempublicam restituerit. Alter quidam quod paucis post patris obitum diebus funebribus

nebris ludis gladiatorum munus exhibuerit Celerem vocauerūt, celeritatem ac apparatus maturitatē admirati, sicut Appium Claudiū victis Vulsinensibus audacię cognomēto nominatū. In annalibus etiā scriptum esse inuenio, L. Siciū trib. pleb. plus quā credi debeat strennuū bellatorem fuisse, nomenq; ei factum ob ingentem fortitudinē, appellatūq; Romanum Achillem: nec aliter hac L. Siccus, Q. Cottius propter fortitudinem cognominatus est. T. Manlio summo loco nato cognomentum est Torquatus, causamq; cognomenti fuisse accepimus, Torquis ex auro induuias, quam ex hoste quem ceciderat detractam induit, quo ex facto ipse posteriq; eius Torquati sunt cognominati. Valerius autem Maximus adolescens ac tribunus militaris sua etiā virtute nixus & opera corui alitis repentē diuina quadam vi aduolantis & aduersarii oculos & prospectum alis & vnguibus præpedientis, quia ducē Gallorum vicit interfecitq; ob hanc causam cognomen sibi Coruini vendicasse haudquaquam est nobilium scriptorū qui secus dixerit. Idem ob victam Messanam, nobilissimā Siciliae urbem, primū honoris causa Messana, deinde paulatim vulgo literā permutante Messala nuncupatus. Cornelius Rufus eo decemuiro, bello Punico secundo, suadēte vt libri Apollinares ex libris Sibyllinis instituerētur, Sybilla ob eam rem postea vocatus est, & vt nos antē diximus corrupto deinde vocabulo Sylla nominari cœpit: vnde & Sylla dictator postea sequitur, qui fœlix cognomento vt apud Latinos habitus est, sic apud Græcos se inscripsit L. Corneliū Syllam venerē, vt in Chæronia Plutarchi qui de hoc Græcē descripsit notum est, et vt de bello Mithridatico trophæa pariter inscripta reperta sunt: nec id ineptē: Plurimū enim Veneris, non nox, vt inquit Menæder, sed fortuna sortitur, cui cū clarissimē rebus ipsius gestis sese ipse dicauit, exclamās iuxta Oedipodē Sophocleū, Ego me ipsum fortunæ filiū fero. Iulius Cæsar prænomen Imperatoris & cognomē patris patrię inter alia permulta nomen suū illustrantia decerni sibi voluit. Huius successor Octavius quoq; Cæsar ampliore Augusti cognomine dictus est: vel q; magnos, sanctos, fœlicesq; augustos vocāt: vel q; loca religiosa et in quibus quid auguratō cōsecraretur, augusta dicerētur, ab auctu, vel ab auiū gestu, gustūq; quę idē sūt. Q. Fabius Maximus Gallica victoria cognomē Allobrogis sibi met ac posteris peperit: sic à deuictis hostibus bello, Germanici sibi cognomen meruit. Hæc itaq; cognominationē siue prænominationē assumunt apud nostros, quemadmodum apud Græcos huiusmodi indi solebāt prænomina siue cognomina: sic Dionysio plurima ab rebus quas egit sunt ab hominibus indita. Nam alii Bacchum à mulieribus quæ bacchantes illum sequebātur dixere, alii à torculari quo vinum exprimitur Lenxum, quidam Bromium, à tonitru qui in eius ortu cōrigit. Pingenius insuper ex eadē appellatur causa. Quinetiam triumphator dicitur, q; primus omnium de Indis, multis cum spoliis in patriam reuersus triumpharit. Liberum etiam appellatū putant non ob licentiam linguæ, sed quia liberat animum à seruitio curarum, efficiatq; vegetiorem, & audaciorem in omnes conatus reddat: Patrē proinde, q; de Indis victoria potitus, Thebani sese liberos ipso viuēte & quasi sub optimi patris tutela seruatos arbitrarentur. A rebus gestis ius super alia, sicuti Sotera & Callineon: à

virtute

virtute, vt *Euergeté* & *Philadelphon*. Iam excellentem virtute abstinentię *Aristidē* fuisse asserūt, tanta vitę integritate *Photionē* vt cognomine ille iustus, hic bonus sit appellatus. A virtutis quoq; pręstantia prudentięq; ac viriū, *Iouis* filios appellauerunt, vt *Acacū*, *Minoa*, & *Sarpedona*. Ferocissimos & immanes & alienos ab omni humanitate tanq̃ è mari genitos, *Neptuni* filios dixerūt. *Cyclopa*, *Geriona* et *Lęstrygonas*: à fortunę fęlicitate, vt *Eudamona*, sicut *Bassū* secundum vocatū legimus: ab exitio verò vrbium, siue peritia disciplinęq; obsidionis faciendę, machinarūq; solertia, & ad expugnanda oppida inuētione, *Poliorcetes* cognomentum fuit *Demetrio Antigoni* filio, duci illius temporis in *clyto*. Nonnullos adhuc è nascendi sorte nuncupamus, vt *Proculos* qui foris procul absentibus parentibus nati sunt, *Posthumium* qui patre mortuo, *Vopiscum* quum ex gemellis superstitem alteri esse contigerit, *Cęsarē* quum eneclā parente exciso vtero gignitur, sic *Scipio Aphricanns* prior natus, primūq; Romanorum ob cęsum matris vterum *Cęsar* dictus est, *Seruium* qui mortua matre in vtero seruetur. Nonnullos corporeum etiam pręnomen siue cognomen habuisse legimus. *Horatius* enim *Cocles* quum alterū oculum antea bello amisisset, cognomentum admisit quasi luscii et vno lumine tantū cernentis. *Luscos* enim et *vnoculos* *Coclitēs* dixerunt veteres, sicq; *Cyclopas coclitēs* legimus dictos, q̃ oculū vnū habuisse memorantur. Quidam tamē id ex similitudine nasi tractum autumant, qui sub ipsa fronte ita depressus demissusq; erat, vt nullū ferē inter oculos discrimen extaret, ipsaq; supercilia commixta inuicem confusaq; forent: idcirco volentibus eū multis *Cyclopem* nominare, delapsa loquendi cōsuetudo obtinuit, vt iā *Cocles* à plurimis appellaretur. *M.* quoq; *Tul.* in extrema nasi parte eminens quoddam in figuram ciceris habuit, à quo *Ciceronis* cognomentum sibi inditum est. Q. etiam *Fabius Cūctator* à verruca in labiis verrucosus, & *Cneus* ob insigne nęui appellatus. *M. Curtius* & *Cn. Papyrius Carbo* quia cum dētibus cos nasci contigit, ob id *Dentati* cognominati sunt. *Neoptolemus* à capillorum qualitate *Pyrrhus*, à quo & pyratice primum ars perhibetur inuenta. *Ascanius* à prima barbę lanugine, quę ei tēpore victorię nascebatur, *Iulius*. *Artaxerxes* à dextra manu illius laua lōgiore, *Longimanus*. Ancum pręnomen *Varro* ex *Sabinis* translatum putat. *Valerius Antias* scribit q̃ cubitum vitiosum habuerit, quod Gręcē ἀγκύρ, vocāt. *Papyrius* è pręcipua pedum pernecitate *Cursor*. Quorum verò in nascēdo non caput sed pedes primi extiterant, qui partus difficilissimus & ægerrimus habetur, *Agrippę* appellati, vocabulo ab egretudine & pedibus cōfictō. A cognatione alios dictos legimus, vt *Manlios*, & *Cornelios*, & *Pōpeios*, quos quia auctor ex *Hispania Pompeius* boum pompam duxerat, alii cognominatos perhibent. Sic apud Gręcos *Heraclides*, & *Pelopidas* à morū imitatione, & quadā quasi similitudine aliis plurima cōtigerunt, viuentium gloriā prorogantia: quum alii fulmina, vt, geminos duo fulmina belli *Scipiadas*, cladē *Libyę*: alii victrices aquilas & accipitres inuictos, alii & diuos deoq; genitos, vt *Alexander* ille *Macedo*, & pręter eum ducem pleriq; alii cognominari se ingenti cum voluptate voluerint.

Ex rebus strenuè gestis maiorum præmia.

Cap. X.

T quoniam eò impendi labor ac periculū persepæ solet vnde emolu-
 mentum atq; honos speretur, nec discriminis quippiā sunt aggressuri
 homines, si magnis conatibus magna præmia haud proponantur, fu-
 erunt præter hæc, quæ modò diximus, alia ob strenuè gesta fortissimis
 ducibus, auxiliariis, & legionibus, tū ex senatusconsulto, tum ex maiorū libera-
 litate concessa, quæ plurima quidē & varia pduntur. Decreuerūt enim ad præ-
 mia superiori Aphricano paribus ornamenti exoluēdas statuas plurimas, & tri-
 umphali etiam habitu visendas, in pluribus & celeberrimis vrbis partibus, in
 comitio, in rostris, in curia, in capitolio ponere decreuerunt, continuū per om-
 nes vitæ annos consulatum perpetuamq; dictaturam tribuere: decreuerunt vt
 imago eius triumphali ornatu ē templo Iouis optimi maximi exiret, & quæ sibi
 neq; plebiscito dari neq; senatuscōsulto illius magnitudo animi ac spectata mo-
 destia passa est, post obitum recusare non potuit. Liberalis etiam Po. Ro. magni-
 tudine munerū, quod Attalo regi Asiā dono dedit: sed Attalus testamēti equi-
 tate accepti muneris haud immemor, qui eandem Asiā moriens Po. Ro. lega-
 uit. Eumenes Attali regis frater, & qui auxilio aduersus Antiochū Macedonē
 fuit, omnibus Asiæ ciuitatibus, quas Antiochus bello amiserat à senatu donatus
 est. Pompeius Deiotaro Gallatiæ regi Armeniā minorē contulit: q; socius bel-
 lo Mithridatico fuerit. Numidarum item rex Massinissa in amicitia receptus
 à P. Scipione Aphricano, multa & præclara rei militaris facinora quū fecisset,
 ob quæ victis Carthaginensibus & capto Syphace, cuius in Aphrica magna
 atq; latū imperiū, magnā gloriā nostris hominibus peperit, Po. Ro. quascūq; vr-
 bes & agros, quos manu ceperat, sibi dono dedit. M. Curius quū Italia Pyrrhū
 regē exegisset, decretis à senatu septenis iugeribus agri populo, sibi autem quin-
 quaginta, popularis assignationis modū non excessit, parum idoneum reipub.
 ciuem existimans qui eo quod reliquis tribueretur contentus non esset. P. Cor-
 nelii quoq; Scipionis consulis decretum de agris militum eius fuit, vt quot quis
 que eorū annos in Hispania aut Aphrica militasset, in singulos annos bina iu-
 gera acciperet. Scipionem itē posteriorē dona militaria his qui strenuā operam
 ediderant diuidentē, T. Labienus vt forti equiti aureas armillas tribueret ad-
 mouit: eoq; se negante id facturum ne castrenses honos in eo qui paulo antē ser-
 uiuisset, violaretur, ipsi ex præda gallica aurum equiti largitus est: nec tacitē id
 Scipio tulit, nanque equiti, Habebis, inquit, donum viri diuitis: quod vbi ille ac-
 cepit, proiecto ante pedes Labieni auro, vultū demisit. Idē vt audiuit Scipionē
 dicentem, Imperator te argenteis armis donat, alacer gaudēsq; abiit. C. etiā
 Marii præcipuus non solum, cæterum præpotens gratæ mentis fuit affectus: du-
 as enim Camertium cohortes mira virtute vim Cymbrorū sustinentes in ipsa
 acie aduersus cōditionē fœderis præter omnes leges ciuitate donauit: quod qui-
 dem factum quum à nonnullis accusaretur, aiebat verba legum propter armo-
 rum strepitum exaudire nequiuisset. Insuper quū C. Lucius sororis filius atque
 præfectus in eius secundo consulatu militi cuidam præstanti forma Trebonio
 nomine sub se militanti vim afferret, & ab adolescente occisus esset, multis Tre-
 bonium

bonium accusantibus ac nullis patrocinantibus, Trebonius à se illum occisum qui in magistratu esset non negavit, sed hanc necis causam dixit atque probavit: quod Lucio se sollicitanti obtitisset, & quamvis multa darentur, suum tamen corpus nunquam prostituere voluisset: itaque Marius quæ pro præclaris militiæ facinoribus corona dari consueverat, ferri ad se iussit, Trebonioque imposuit. Bandius quum aliquando Marcellum salutasset, quis nam sit homo Marcellus rogat, quævis illum probè norat antea: eo autè respondente, L. Bandius, quasi lætatus magnopere admiratusque Marcellus, Tu ille Badius es, inquit, cuius maxima inter Cannarum bellatores fama est: quod P. Aemilium consulè solus ne deserueris, in quem cum densissima conicerentur missilia ea corpore subiiciens excepisti? assentiente Bandio & vulnera quædam ostendente, Talia, inquit, quum in nos amicitiae signa proferres, ad nos cur non confestim ibas? an nos ad retribuenda amicorum virtutis præmia, quibus & penes hostes tantus habetur honos iniquos celsuisti? Hæc benignè locutus comprehensum dextra iuuenem eximio ad pugnam equo & quingentis argenti drachmis donat. Hannibal militibus suis quoque Insubrium agro in concionem vocatis amplissima & certissima præmia pronunciat. Agrum enim sese daturum in Italia, Africa, Hispania, et ubi quisque velit immunè ipsi que accepisset liberisque: qui pecuniam quam agrum maluisset, eius se voto satisfactorum: qui Carthaginenses ciues fieri vellent, potestatem factorum: qui domos redire mallerent, daturum se operam ne cuius suorum popularium immutatam secum fortunam esse velleret. Seruis quoque dominos persecutis libertatem proponit, binamque pro his mancipia dominis se redditurum, eamque ut scirent rata fore, agnum læua manu, dextra scilicet retinens: si falleret, Iouem ceterosque precatus deos ita se mactarent, quemadmodum ipse agnum mactasset, et secundum precationem pecudis caput elisit. Et ne sua decissent præmia claris gestorum titulis, eminentibus Cæsar grauioribus præliis, singulis legionibus quæstores præficiabat: qui fortiter agentes agnoscerent, & remuneratione dignos afficerent. Diuitias idem ac pecunias non voluptatis aut suarum gratia deliciarum ex bellis cumulasse, sed communia potius virorum fortium præmia apud se conseruata iacere voluit, sequi maxima ex parte locupletari putas, quoties illa à benemeritis viris militibusque impartisset. Aurum namque & argentum ceterasque diuitias ex hostibus partas, quanta horum aderat copia magno in numero Romam mittebat, ædilibusque ad spectacula tribuens, prætoribus quoque atque consulibus eorumque donans vxoribus multos sibi allexit, aliosque omni spe donisque dimisit. Illud inter cuncta nec silentio prætereundum: quod ærarium Populi Romani. quot tot reges victi, tot Asiae populi, tot nationes, tot bella, tot triumphi compleuerant, & tot annis intactum manserat, primo introitu in ciuili bello suo, vno die solus exhausit, interque alia, ut scriptum est, protulit ex eo laterum aureorum xxxvi. milia, & innumera pondo, trium milium, siue ut alibi, quatuor milium centum triginta & quinque: argenti verò nongentorum prope milium. Nec aliam ob rem, ut diximus, quam cupiditate largiendi: nam ut alter ait, Nemo liberalius victoria usus est: nihil enim sibi retinuit nisi dispensandi libertatem. Inde magnifica & probanda omnibus Titi vox, & exhortatio illa Hierosolymarum obsidione, Me pudeat, inquit, nisi cum qui prius murum ascenderat remuneratione inuidendum

inuidendū fecero, vt si quidem vixerit similibus pręsit. Nec pollicitis minor inuentus, qui in concione, ea deuicta dixit illis, qui maiore vi decertassent, & preclaris facinorū titulis naturā suam rebus bene ac fortiter gestis nobiliorē reddidissent, præmia & honores redditurum, nec eorum vllum qui plus alio laborasset iusta necessitudine cariturum. Confestim itaque iussit eos quorum partes erant, indicare quosnā scirent omnes fortiter gessisse, & nominibus suis quosq; interpellās pręsentes collaudabat, quasi qui domesticis rectē gestis, satis superq; lætarentur, & coronas eis aureas imponebat, & torques longasq; hastas & signa ex argento facta donabat, & vniuscuiusq; ordinem mutabat in melius: quin etiam ex manubiis aurum & argentum, vestes item aliamq; prædam summa quadam liberalitate distribuens.

Superstitum non solum sed defunctorum ducum memorię celebres tituli, et de columnis, obeliscis, pyramidibus, arcibus, statuis, clypeis, tabulis, cantarisque ad id exedificatis,

Cap. XI.

Vnc memorię nedum superstitum sed defunctorum ducum prorogata celebres titulos referamus, ac primum Iouis, qui vt cæteris deitatis nomine, ita & rebus gestis multorū opinione superior fuit. Etenim, vt Euemerus qui res gestas eius & cæterorum qui dii putantur colligens, historiamq; contexens ex titulis & inscriptionibus sacris quæ, in antiquissimis templis habebantur auctor est, in phano Iouis trifilii auream columnam esse positam ab ipso Ioue constat, in qua, titulo monstrante, sua gesta perscripsit, vt monumentū esset posteris rerum suarū. Sesoosis finem expeditionis in Thracia statuens, multis in locis ab se deuictis columnas erexit, in quibus Aegyptiis quas sacras dicūt literis scriptum extat, Hanc prouinciā armis subegit rex regum, princeps principum Sesoosis. Quid Alexander ille Macedo? nonne in Sogdianorum finibus Alexandriam condidit ad cōtestandos itineris sui terminos? quo in loco ab Hercule primū, à Libero deinde patre, Cyro item & Semiramide atq; ab ipso Alexandro deniq; aræ sunt constitutæ, quod proximum glorię omnium duxerint illò vsque promouisse itineris sui metas, ab illa parte terrarū fluuio fines secante, quem Bactri soli Iaxatem vocant, Scythę Filin nominant, hunc eundē esse Tanaim exercitus Alexandri Magni crediderunt: verum vbi Demodamas Seleuci & Antiochi regū dux, satis idoneus verò auctor transgressus agmen istum titulos omnes supergressus, alium esse q̃ Tanaim deprehēdit, ob cuius glorię insignē dedit nomini suo vt altaria ibi strueret Apollini Dindimo, hoc est, Colliminio: q̃ limes Persicus vna cū Scythis iungeretur. Idem Alexandrum triumphorū suorū auspiciis cōdidit in Aegyptii maris litore urbē aliā sui nominis, quā metatus est Denochares siue Democrates architectus memorabili ingenio, xv. milia passuū laxitate cōplexus, ad effigiē Macedonicę chlamydis, hoc est, orbe gyrato, lacunoso dextra leuaq; anguloso pcursum, iam tū tamen quinta situs parte regi dicata. In diuersis insuper Asię regionibus xii. inuenitur cōdidisse muros eorū, insigniēs Gręcorū quibusdā elementorū characteribus, vti legeretur in eis, Alexander rex filius Iouis fecit. Idem Herculi & Libero patris laboribus superatis, præcepit ei, quem Persidi præfecerat, vt pilas solidas auri pedum vicenum quinum erigeret, & in his facta eius scriberet poneretq;

poneretq; in vltima India, vltra Liberi patris & Herculis trophæa: vnde ad præceptorē suū Aristotelē scribēs, Et ego, inq̃t, mea quinq; aurea trophæa prioribus altiora denis pedibus statui, atq; imperaui, quæ miraculo sint futura, charissime præceptor, posteris, scilicet nō parua admiratione nouū perpetuūq; virtutibus monumentum, non inuidendū mortalibus perpetuæ de nobis opinionis, & animi industrię. Huius regis gloriam æmulati sunt Romani, sed non diuitias adęquarunt: statuerunt enim columnas & ipsi quæ rerū gestarū referrent memoriam, sed æreas atque marmoreas. Augustus nanq; victor totius Aegypti quam Cæsar pro parte superauerat, multa de nauali certamine sustulit rostra, quibus cōflatis quatuor fecit columnas, quæ postea à Domitiano in Capitolio sunt collocatæ: nā rostratas Iulius posuit victis Pœnis nauali certamine, è quibus vnam in rostris, alteram ante curiam positam constat. Fuerunt & marmoreæ colūnæ, quibus apud maiores, nobiles aut sub montibus, aut in mōtibus sepeliebantur: vnde natū est vt supra cadauera aut pyramides fierent, moles ab imo latissime, in summitates acutissimas desinentes, sic dictæ, quòd ad ignis speciem in conū tenuarētur, aut ingentes collocarentur columnæ. Verūm quanquā de pyramidum mole ac forma scripserint Herodotus & Homerus Durisianus, Aristagoras, Dionysius, Artemidorus, Alexāder, Polyhistor, Buthoriades, Antisthenes, Demetrius, inter omnes eos tamē non constat à quibus cœptę sint authoribus. Erigendarum autem dicandarūque pyramidum causa in Aegypto, regum pecunię ociosa & stulta ostētatio à plerisque traditur, ne pecuniā successoribus aut æmulis insidiantibus præberēt, aut ne plebs ociosa lāgueret. Columnarū verò vsus in Romanis cœpit à Cornelio Menio, qui priscos deuicerat, anno vrbs cōditę cccxvi. Erat & in foro Traiani columna sub qua ossa eius posita in vnam aureā collocata fuisse constat, permanentq; duæ adhuc Romæ Hadriani & M. Antonini suis nominibus celebres. Harū autē ratio est, quibus dicatę fuerint attolli super ceteros mortales, quemadmodū in vrbe Roma inter diuersas moles obeliscos videmus plures, aliosq; iacentes, alios erectos, quos Imperatores maximī bello domitis gentibus & prosperitatibus clarissimarū rerum gestarū elati diis superis in religione dicarunt. Sic Sesoosis Aegypti rex obeliscos ex lapide puro duos erexit, vtrūq; altū cubitis cētumviginti, in quibus tum imperii magnitudinem, tū quas subegit nationes descripsit. Sic apud Hyberos pugnacē gentē tot obeliscos erigere circa cuiusq; sepulchrū moris erat quot homines ex numero hostiū ille necasset. Erant & triūphales arcus, suntq; adhuc Romę suo loco, imprimis Imper. Cæsaris, L. Septimii, & Imper. Cæs. M. Aurelij, Antonini Pii, rerum suarum insigni marmore & claro artificio, vt impressa docet inscriptio. Et arcus etiam triumpho insignis Cōstantini, quem incisæ literę liberatorem vrbs, fundatorem quietis indicāt. Est & nobilis atq; triūphalis Hierusalē, hunc titulū habens, Diuo Vespasiano & Diuo Tito filio. S. P. Q. R. Pauca reliquorū deinde vestigia supersunt, quanq̃ trecētos et viginti triūphos ab vrbe cōd. ad hęc ipsa quę modò diximus tēpora numerēt. Nec etiā dubiū est ob virtutis miraculū quin maiores nostri reges ipsos vita fūctos, iactare summis laudibus, ac nouis et exquisitis honoribus cœperint, siue vt fieri solet in adulationē eorū,

li siue

siue ob beneficia quibus erāt humanitate compositi, ipsi reges deinde cū charissimi fuissent his, quorū vitam composuerant, multisq; honoribus refererant, non parum deniq; sui desiderium de medio sublato reliquerunt: sicq; homines etatis illius, siue Samii, siue Corinthii, siue Assyrii, siue Aegyptii, siue alterius gentis fuerint, simulachra finxerunt & statuas, vt haberent quo aliquam voluptatē ex imaginum talium prospectione reciperent, progressique longius per amorem memoriam cōperūt colere defunctorum, vt & gratiā referre benemeritis viderētur, & successores eorū allicere ad bene imperādī cupiditatē: quod orator eximius in Natura deorum monet dicēs, Suscepit autem vita hominis cūsuēdō q; communis vt beneficiis excellētes viros in cōlū fama ac voluptate tollerēt. Hinc Hercules, hinc Castor, hinc Pollux, hinc Aesculapius, hinc Liber, & alio loco, atq; alio, & in plerisq; ciuitatibus intelligi potest, acuendæ virtutis gratia: aut quo libentius reipublicę gratia periculum adiret optimusquisque, virorum fortium memoriam honore deorum immortalium consecratam. Hac ratione Mauri p̄prios reges, Romani suos Cæsares, & qui viri fortitudine insignes erāt consecrauerē. Inde per gentes & prouincias singulas varia deorum religio mutatur, dum non vnus ab omnibus deus colitur, sed propria cuiq; maiorū suorū cultura seruatur. Hoc ita esse Alexāder Magnus insigni volumine ad matrem suam scribit, metu suæ potestatis proditū sibi à diis, hominibus, à sacerdote secretum, quod maiorum & regū memoria seruata sit: inde paulatim cultu in metum verso, superstitionem mortiferam irrepsisse, verūque esse poēticum illud, Primos in vrbe deos fecit timor. Quo autem tempore huiusmodi diuini honores mortalibus esse cōperint, nō est obscurum, p̄sertim quum nulli reges ante Saturnum vel Vranum fuerint, & Iouis temporibus ab initio templa cōstituta essent, & noui deorum cultus inuenti. Sic hominum effigies quum nō solerent, exprimi, cōpere, nec nisi ab aliqua insigni eorū qui diuturnitatem nominis meruissent, primoq; sacrorum certaminum victoriæ, maximeq; Olympiæ, vbi omnes quicūq; victores fuissent simulacra effingi solere moris erat, eorum qui ter huiusmodi in certamine superiores euassent, ex vniuerso corpore lineamentis ad ipsum similitudinem expressis. Primus tamen hic statuarum honos, vt videre videor, Græcis debetur, nullisque apud eos reor plures dicatas q̄ Demetrio Phanostrati filio Phalerio, qui quum apud Athenienses cūcionaretur, vrbi præ fuit annis decem, æreisq; statuis honoratus est trecentis sexaginta, quarum plures equestres erant, & in curribus seu bigis stabant summōque studio ferme intra quadringentos dies consummatæ erant. Iam quū apud Athenienses clarissimus esset, sic quoq; ipse ab ea quæ cuncta cōsumit inuidia tentatus, quippe invidias passus à quibusdam, mortis sententiā absens excepit, non tamen eius corpore potiti sunt, verū ipsius deicientes imagines, ærugine de industria fœdatas, alias quidē vendiderūt, alias submerferūt, alias in frustra cōciderunt, vna autem in acie seruata: atque hoc intulisse Athenienses huic Demetrio, iubente rege, proditum est. Apud Romanos etiam & pedestres & equestres statuas procul dubio aliquādiu in summa veneratione & auctoritate habitas constat, equestrium tamen origo perquā vetus est, & cum fœminis etiam honore communica-

tō,

to, exemplo Clodiarum cuius statua equestris erat, ceu parum esset toga eam cingi, quum nec Lucretiarum, nec Bruto qui expulerant reges, propter quos Clodia inter obsides fuerat decerneretur: & quanquam Catonis in censura vociferationes essent, mulieribus Romanis in prouinciis statuas poni, non tamen potuit inhibere quominus Romae quoque ponerentur, sicuti Corneliae Gracchorum matri, quae fuit Aphricani prioris filia. Togatarum antiquitus statuarum dicebantur, deinde nudae, hastam tenentes: graeca enim res erat, statuas nudas dicere, nihilque in eis condere: e contrario verò Romana, togas & militares thoracas superaddere. Caesar quidem dictator loricae sibi in foro dicari passus est statuam. Fuit Marci Tremelii equestris toga, qui Samnites bis deuicerat, captaque Anania populum stipendio liberauerat. Fuit etiam Scipionis qui bellum in Asia gessit, Antiochumque deuicit non solum cum chlaamyde, sed etiam cum crepidis in Capitolio sita. Dicabantur quibusdam argenteae, quibusdam aureae. Pompeius namque in triumpho Pharnacis qui primus regnum tenuit in Ponto argenteam transtulit. Mithridates item currus aureos & argenteos, quamquam nec desint qui argenti visum primum Diuo Augusto dicatum in statuis falso arbitrentur. Aurea autem statua, ac omnium primum nulla inanitate, in templo Anetidis, numine gentibus illis sacratissima posita est. Antonii deinde Parthicis rebus direpta statua quoque regis Assarii quam non adorasse capitale erat, ex auro fuit sexagintarumque cubitorum proceritate. Domitianus etiam apud nostros quum de Dacis Germanisque triumphasset, tantae fuit insolentiae atque superbiae ut aureas atque argenteas statuas sibi in Capitolio poni iusserit. Ex grege etiam primam Romae statuam conflata, & Cereri primum dicata ex Spurii Cassii peculio quem regnum appetentem pater eius occiderat, inuenio. Statua quoque Horatii qui & Cocles cognominatus est aenea fuit, & in aede Vulcani posita est, quae detrimentum corporis acceptum (claudus enim teste Plutarcho postea fuit) quod armatus in Tyberim defiliens tyrrheno telo sautius ille admiserat ostendit, Liuius licet obstat, multisque super incidentibus telis incolumem ad suos transnatauisse asserat. Caesar dictator non solum sibi in foro dicari statuas passus est, sed disiectas Pompeii statuas reposuit. Ex hoc etiam Augusti Caesaris morem probandum censeo, quod illustrandis ducebus antiquis qui Romanum imperium auxissent exactissimam diligentiam impendit, opera cuius reintegrans ac titulos, dedicatis omnium statuis triumphali habitu in porticibus sui fori: factum placet, nec minus ratio: siquidem edicto praefatus est, eo se proposito id agere, ut essent quorum ad exempla & ipsius & superioris temporis clarorum virorum formarentur mores, ad quorumque veluti praesentem regulam institutos principes suos Po. Ro. exigeret: sapienter utique. Nam quum aliquando statuae fuissent insignia virtutum, & his ponerentur qui ingenio & doctrina praestarent, quique magna gessissent, aut mortem pro republica obissent, quales decretas legatis a rege Veiensium interfectis legimus, nullum mortuo, Ciceronis sententia, ab homine mortali vel charius vel diuturnius praemium vel gratia maior vlla praestari potest quam statuae vel sepulchri. Harum rerum gestarum & gloriae memoria quamplurimi ex his quos diximus bellorum duces aeternitati commendari posse existimantes ardentem effectarunt,

li ii tanquam

tanquam plus præmii de urnis & figmētis huiusmodi sensu carentibus adepturi, quàm ex conscientia honeste recteq̃ factorū. Quòd autem sit pulchrū veluti exigua hæc & minima spernere ad ascensum veræ gloriæ tendentē, Cato Censorinus monstravit, qui interrogatus quā ob rem inter multos præclaros statum non haberet, Malo, inquit, ambigere bonos quā ob rem id non meruerim, quod est gravius, cur impetrauerim mussitare. Militari etiam gloriæ clypei seingerunt, quos in sacro vel in publico priuatim dicari instituti veteris fuisse cōperio. Primus qui hoc egerit, Appius Claudius fertur: is dico quod cū Seruilio cōs. fuit, anno urbis cclxx. Posuit enim in Bellongē maiores suos, voluitq̃ in sublimi videri, & clarissimè gestorū titulos legi. M. Aemilius in cōsulatu collega Q. Lutatii post eū nō in basilica modò Aemilia, verum & domi suę posuit, placuitq̃ plenā virtutis imaginē reddi clypeo cuiusq̃ qui fuerit illo vsus Hos Pæni ex auro factitauere: sicq̃ clypeos & imagines secū in castris vexere. Eiusmodi quoque scutis apud Troiam pugnatū est, expressis quoq̃ imaginibus: & clypeus supra fores Capitolię ædis vsq̃ ad incendium primū fuit, tantāq̃ maiorū quidem nostrorum autoritas in ea re annotatur, vt L. Manilio Fulvio cōs. anno urbis dlxxv M. Aufidius tutelę Capitoli redēptor, docuerit patres argēteos esse clypeos, qui pro æreis per aliquot iam lustra assignabantur. Tabulis simili ter pictis sunt qui rerū suarum memoriā excoluerunt, vt L. Aemilius Paulus, Luciusq̃ Scipio, ac Messala princeps. Horum enim primus de Liguribus triumphans gestorum ordinem in tabula pictum publice reliquit, secundus tabulam victoriæ suæ Asiaticæ in Capitolio posuit, tertiam tabulā pictā prælii quo Carthaginienses & Gerionem in Sicilia vicerat, in latere curię hostilię affixit, anno ab vrbe cōd. dccccxl. Arator autē ille Arpinas & manipularis imp. C. Marius non clypeis pendētibus, non pictis tabulis, non toreumate signōve, non statuis, marmore, aut ære, nō obelisco, non triumphali arcu, non pyramide, non columna, non pila aurea ædificiōve quopiam tantum, sed cantharo res suas clarissimè gestas illustravit. Post Iugurthinū enim & Cymbricum Theutonicūq̃ triumphum cantharis potasse Liberi patris exemplo traditur, quo inter bibendum indice illius victoriæ ex Asia ductę suam compararet ac simillimam redderet.

Ludorum celebrationes.

Cap.

XII.

Ost hæc insuper ludorum celebrationes, siquidem ad natales eorum, vel templorum nouorum dedicationes, vel vota ducum persolunda, ingenti confluentis multitudinis copia sunt constitutæ: & primitus quidem venationes quę vocātur munera, Saturno deo sunt attributæ, siue quod ad expeditiones ituri, debeāt pugnas & coeuntes inter se acies spectare, ne in bello armatos hostes, vel vulnera, vel sanguinem perhorrescant, siue vt nonnulli perhibent, hanc apud veteres deuotionem factam, vt contra hostes ciuiū sanguine primū tali deo litaretur. Pescenius enim Festus in libris historiarum refert Carthaginienses Saturno humanas hostias solitos immolare, & cū victi essent ab Agathocle Siculorum rege iratum sibi deum putauisse, itaq̃ vt diligentius piaculum soluerent, ducentos nobilium filios immolasse, tātum religio potuit suadere malorum, vt tātā ciuitatis partem occideret, quantā fortasse

tasse nec Agathocles victor occiderat. Idem in Latio quoque eodem genere sacrificii cultus est, non quidem ut homo ad aram immolaretur, sed ut in Tyberim de ponte Miluio mitteretur. Verum id genus sacrificii ab Hercule fuit postea cum Geryonis pecore ex Hispania per Italiam reuertente sublatum, persuasitque illorum populis ut faustis sacrificiis infausta mutarent, ritu tamen permanente, ut pro veris hominibus imagines iacerent ex scirpo, ut Ovidius in fastis docet, Donec in hęc venit Tyrinthus arua, quotannis Tristia Leucadio sacra parata deo. Illum stramineos in aquam misisse quirites Herculis exemplo corpora falsa iace. Hęc sacra vestales etiam virgines fecisse his verbis idem poeta meminit, Tum quoque priscorum virgo simulacra virorum Mittere roboreo scirpea ponte solet. Ex his causis quę de origine huius festi relatę sunt, apparet, Saturnalia vetustiora esse vrbe Romana, adeo ut ante Romę in Gręcia hoc solenne cępisset. L. Accius in annalibus suis refert his versibus, Maxima pars Graiũ Saturno & maximę Athenę Cõficiunt sacra quę cronias esse iteratur ab illis. Quumque dię celebrat, per agros vrbesque ferę omnes Exercent epulis læti famulosque procurant Quisque suos. Nostri quoque itidem etiã mos traditus illinc est, ut cum dominis famuli epulentur. Ibidem eodem quoque tempore quum diu etiã humanis capitibus Ditem placare se crederent, eundem ferunt Herculem simili modo redeuntem per Italiam gētib; suasisse ut sacrificia mutarent, inferentes Diti nõ hominum capita, sed oscilla ad viuã effigię arte simulata. Inuenio postea quum ludi per vrbem in cõpitis agitabatur, restitui scilicet à Tarquinio Superbo Laribus ac Maniæ, ex responso Apollinis, quo præceptum est ut capitibus pro capitibus supplicaretur, idque quamdium obseruatum ut pro familiarium sospitate pueri mactarentur Manię Deę matri Larium, id est, deorum inferorum: quod sacrificii genus Iunius Brutus cos. pulso Tarquinio aliter cõstituit celebrandum. Nam capitibus alii & papaueris sacrificari iussit, ut responso Apollinis satisfieret de numero capitum, remoto scilicet scelere infaustę sacrficationis, factumque est ut pilę & effigies viriles, & muliebres ex lana cõpitalibus suspenderentur, totque his pilę quot capita seruorum, tot effigies quot essent liberi ponerentur, quę denique effigies Maniæ suspensę pro singulorum foribus periculum si quod immineret familiis expiarent, ac dea viuus parceret his pilis & simulachris contenta. Ludos autem ipsos ex viis cõpitorum, in quibus agitabantur compitalia, appellitauerunt. Deinde quoniam fuisse Panem lyceo rem diuinam, & cum hæc Lupercalia festa quondam celebrata primum fuisse apud vetustatis assertores constat, de his nobis tertio loco differendum videtur. Ea itaque sacrorum genera ut elegantissimis rerum gestarum scriptoribus visum est, ab his qui ex Arcadia cum Euandro in eum locum qui nunc Romanę vrbis est profecti sunt, ad nostros primum delata fuisse ferunt, ac ritu suo celebrata. Ovidius in fastis, Pana deos pecoris veteres coluisse querunt Arcades Arcadiis plurimus ille iugis. Pan erat armenti, Pan illic numen aquarum, Munus ob incolumes ille ferebat oues. Transtulit Euander syluestria numina secum, Hic vbi nunc vrbs est, tunc locus vrbis erat. In qua quidem vrbe constat Euandrum constituisse, ut diuersa pastoralis turba, nudi iuuenes ac pellibus immolatarum hostiarum inuoluti lyceum Pana

li iii

veneran-

venerantes, per luxum atq; lasciuiam ex epularum hilaritate profusiorēq; vino prouecti personati currebant, lorāque manu ferentes obuios quosq; ac mulieres maximē adultas, his vltro manū palmas cædendas porrigentes verberarēt, existimantes id sibi felicem pariunda facultatem præstare posse, eodē postea poëta dicēte, Nupta quid expectas? nō tu pallētibus herbis Nec prece, nec magico carmine mater eris. Excipe fœcundæ patienter verbera dextre, iam sacer optatū nomen habebebit aui. Cur autē nudi currentes hunc deū coluerint, pleraq; curriculo vetustatis ad nos vsq; delapsa indicant, siue q; ipsi deo qui nudus est celeritati suæ eo pacto lōgē aptius nudos ministros habere visū sit, siue quod Arcades omnium populorū qui Græciam coluerint vetustissimi, feris similē adhuc syluis & montibus vitam agentes, expertes legis artisque, primū hunc deum venerari patrio cultu cœperint. Idem auctor in fastis, Cur igitur currāt, & cur si currere mos est, Nuda ferant posita corpora veste rogas? Ipse deus velox discurrere gaudet in altis Montibus, & subitas concipit ille feras. Ipse deus nudus nudos iubet esse ministros, Nec satis ad cursus cōmoda vestis erat. C. verò Attacilius, vt scribit Plutarchus, scribit Romulum quū ante cōditam urbem eius pecora à latronibus rapta fuissent, Lupercalium solennitate in honorē Fauno supplicem primò excoluisse, nudum deinde ne sudore præpediretur, omnis saltus currēdo syluasq; lustrasse, ideo nudatos Lupercas hęc ludicra celebrasse. Lupercos alii nudos fieri solitos aiunt, q; Faunus veste delusus à suis, eā sacris procul arcuerit. Ouidius enim in fastis, Veste deus lusus, fallentes lumina vestes Non amat, & nudos ad sua sacra vocat. Iustinus quoq; magis ex habitu dei cui ea sacra fiebāt, quàm ex alio nuditatis causam refert, quū post hūc tertio loco regnasse Faunum ferūt, sub quo Euander, ab Arcadiæ vrbe Palæto in Italiā, cum mediocri turba populariū venit, cui Faunus et agros et montē quem ille postea Palanteū appellauit benignè assignauit: in huius radicibus templum Lyceo quē Græci Pana, Romani Lupercal appellant, cōstituit, ipsum dei simulachrū nudū caprina pelle amictum est, quo habitu post etiam Romæ Lupercalibus decurrebatur: vtcunq; res se habeat, in tēpora tamen vsq; C. Cæsaris huiusmodi obseruationē fuisse cōpertū est: ea namq; sacra quū sedens Cæsar spectaret, & inter eos qui solennia celebrarent M. Antonius cos. qui triūuir postea fuit adesset, aiunt eū diadema capiti Cæsaris imponere conatum, quod quū Cæsar amoto capite ac simul manibus reiecisset, Iouis Capitolini statū ilico iussit imponendum. De nomine Lupercalium non vna etiam ratio, sed varia proditur: alii nanque locum deo Pani sacratum Arcadiæ ferunt, cui etiam mons in Arcadia Lyceus consecratus est, & dictus Græcè λυκαῖον, id est, lupo, q; lupos haud sinat in oues desæuire: ideo & Euander deo gentis suæ sacrificauit locum, & nominauit Lupercal, q; prælidio ipsius lupi à pecudibus arcerentur. Alii, referēte Plutacho, putāt à Lupa quæ Romulum educauit potius emanasse, quū (vt ait) Lupercas ludicrum inchoent, vbi expositum Romulū fuisse fama est, tametsi quæ ad sacra pertinet minus ei conueniant rei dū de Lupa Romuli nutrice loquitur. Idem poëta his verbis fidem facit, Illa loco nomē fecit deus ille Lupercal Magna dati nutrix præmia lactis habet. Quis vetat Arcadio dictos de monte Lupercos?

lupercos? Faunus in Arcadia tépla lyceus habet. Inueniuntur etiá, auctore Quintiliano, q̄ Lupercalia æquè tres partes orationis esse contédant, quasi ludere per caprum. Ob temporis deniq̄ obseruationé ludicrú hoc, vt inquit Plutarchus, ad expediendos manes constitutú creditur: fiebat enim, vt ille inq̄t, nefastis diebus mēse february, quē piacularé interpretátur, eodé poēta in Fastis dicēt e, Tertia post idus nudos aurora lupercos Aspiciat, & Fauni sacra bicornis eūt. Consualia ludi dicebátur quos in honoré Consi faciebant, quē deū consilii putabát. Circenses verò quos primus Romulus raptis Sabinis Consualium nomine celebravit, Neptuno dicabátur. Hi in littore olim fluminis agebantur, ab alio latere positis ensibus & gladiis, vt ab vtraq̄ parte esset ignauia præsens periculum, vnde & Circenses dicti sunt, q̄ exhibebátur in circuitu positis ensibus, licet alii à circuēdo, ab Asterciensibus alii circēses dicāt vocari solitos. Horú ratio ludorum quid aliud habeat nisi leuitatē, & vanitatem, & insaniam, non video: tãto namq̄ impetu concitabantur animi in furorem, quãto illuc impetu currebatur, vt iã plus spectaculi exhiberent, quã spectádi gratia conuenissent, cū exclamare, & efferri, & exiliri cœpissent. Equiria, ludi sunt quos Romulus idem Marti instituit, per equorum cursum, qui in campo Martio exercebátur. Gladiatorú quoque munus dictú quòd populo tanquã munus donatur, & qui donat munerarius: & qui familiã gladiatorú habet, gladiatorésque domi in disciplina, & in ludo exercet, ac postea vendit, lanista vocatur: gladiatorumq̄ ideo dictú, q̄ mos erat in sepulchris mortuorú virorú fortiú captiuos necari, quod quia postea immane visum est, placuit dimicare gladiatores ante sepulchra: quē moré Homerus noster Mátuanus his verbis expressit, Viuētis rapit inferias quos imolet vmbri, Captiuóque rogi perfúdat sanguine flámas. Nec abnuic ille, teste Floro, de stipendiario Thrace miles, de milite desertor, inde latro, deinde in honore viriú gladiator, qui defunctorú quoque prælio ducú Imperatoris celebravit exequiis, captiuósq̄ circo regio iussit armis depugnare, quasi planè expiaturus omne præteritú dedecus, si de gladiatore munerator fuisset. Liuius ab vrbe còd. xxix, Scipio Carthagine ad vota soluēda diis, munúsque gladiatorum quod mortis causa patris patruiq̄ parauerat edēdú redit. Gladiatorú fuit spectaculú nò ex eo genere hominú ex quo lanistas cóparare mos est, seruorúq̄ vanalē sanguinē habent, voluntaria omnis & gratuita opera pugnantium fuit. Nam alii missi ab regibus sunt ad specimen insitæ gēti virtutis ostendendú, alii ipsi professi se pugnáturos in gratiã ducis, alios emulatio in certamen vt prouocarent, prouocative haud abnuerent, traxit. Quid enim miretur quisq̄ in hoc primum inuentoré an inuentú, artificem an auctorem, ausum aliqué hoc excogitare, an suspicere, an iubere, an super omnia populi furorem? quã vile enim nefas animarum istarum, quantú inde querelarum, quantú mali potuit hauriri, quis nò videt? Nouendiales ludi sunt, qui in honoré mortuorum celebrantur. Proinde apud maiores vbi quis fuisset extinctus, ad domum suam referebatur: vnde est, Sedibus hunc refer antè suis: & illic septem erat diebus, octauo incendebatur, nono sepeliebatur domi etiã fug: vnde orta est cósuetudo vt dii penates colátur in domibus. Similiter Funebres, Plebeios, Megalenses, Apollinares, quos omnes currúles

curules ædiles munere publico curabāt, magno plausu celebratos inuenio. Funebres ad detinendū populū instituti, dum pōpa funeri decreta in honorē Patricii viri plenē instruitur. Plebeii qui p salute plebis edūtur exactis regibus, p libertate, aut p recōciliatione plebis post secessionē in Auentinū. Magni ludi, Romani ludi appellabantur, quos in honorē Iouis faciebāt: vel Romani Regii ludi, Q. Asconio teste, suis sub regibus instituti sunt, magniq; appellati, q; magnis impensis dati, cū primū ludis impensa sunt ducenta milia nummum, adeō magnos ludos factos putant, q; consiliorū secretorū Deo, id est, Neptuno, Lari, & diis magnis, id est, Laribus vrbis Romæ dati sūt, qbus aiūt raptas Sabinas esse, quod videtur Virgilius notasse, Et magnis Circēlibus actis. Megalēses verò nobiliū ludi & magnis diis consecrati, à loco inuentionis eius sic dicti. His pratorū erat ludis interesse & lutores cōducere. Iuuenalis in Satyris, Interea Megalesiacæ spectacula mappæ Idæum solenne colunt, similisq; triumpho Præda caballorum prator sedet, ac mihi pace Immensæ nimisq; licet si dicere, plebis, Totam hodie Romam circus capit, & fragor autem Percutit, euentum viridis quo colligo panni. Nam si deficeret mœstam attonitamq; videres Hæc vrbem, veluti Cannarum in puluere victis Cōsulibus, spectent iuuenes quos clamor & audax Sponsio, quos cultæ decet affedisse puellę. Ludos scenicos Valerius Antias author est, Megalesia appellatos, & si Firmiano credimus, Libero attributos, cui ex Indis Thebas redeūti, à triennio bis peregrinationis exacto Græcos instituisse trieteridas tradunt. Ludorū Apollinarium origo victoriæ non validitudinis ergo, vt quidam annalū scriptores produnt, ex duobus Martii vatis carminibus, cuius duo in senatu volumina illata erāt, memoratur: priore carmine Cannensis prædicta clades in hæc propemodū verba erat, Amnem troiugenam Romanæ fugæ Cannā, Nec te alienigenę cogāt in cāpo Diomedis cōserere manus: sed neque credes Tu mihi donec sanguine campū, Multaq; milia occisa tua defert Amnis in pontum magnnm extra frugifera piscibus Atque auibus feris quoque quæ incolunt terras, his fluat esca caro tua: nam mihi ita Iupiter fatus est, Diomedis argiui campum & Cannam flumen qui militauerat in his locis iuxta atq; ipsam cladem agnoscebant: tum alterum deinde carmen inuentum est ita scriptum, Hostem Romani si ex agro expellere vultis, Vomicā quę gentium venit longē Apollini vouendos cēseo ludos, qui quotānis comites Apollini fiant. His ludis faciendis prærit prætor, qui ius populo plebiq; dabit. Summum diem viri græco ritu hostiis sacra faciant. Hoc si rectē facietis, gaudebitis semper fietq; respub. vestra melior: nā is dies extinguet perduelles vestros q vestros cāpos pascunt placidē. Ex hoc carmine quū procurandi gratia dies vnus rebus diuinis impensibus esset, postremò senatuscōsultum factum est, vti decē. viri quo magis instruerentur de ludis Apollini faciendis, req; diuina rectē facienda, libros Sibyllinos adirent, in quibus quum eadem reperta nunciatū esset, censuerūt Patres Apollini ludos vouendos faciendosq; inq; eā rem duodecim milia æris prætori & duas hostias maiores dari, Decēuirisq; præceptū, vt greco ritu, id est, capite operti hisce hostiis sacrum facerent, Apollini boue aurato, & capris duabus albis auratis, Latonæ boue fœmina aurata. Hos ludos in circo populus

pulus coronatus spectare iussus erat, matronæ supplicare, vulgus apertis ianuis in propatulis epulabatur, celebræque dies is omni cerimoniarum genere habebatur: sicq̃ paulatim cæteris diis huiusmodi ludorum honos tribui cœpit, singulique ludi, sicut Sisinius Capito in libris spectaculorum describit, nominibus eorum consecrati sunt.

Principium ex bellis dijs oblata.

Cap. XIII.

IN suprema demum nostri laboris parte, summam reponemus principum, ex bellis dijs oblata in medium relaturi. Quis enim bellorum turbinibus victor egrediens dominum exercituum in honorum dereliquit, quum illi etiam ipsi qui veri dei cognitionem minus haberent quodcunq̃ illud esset numinis haudquaquã prætermitterent, quin summa quadam veneratione prosequerentur? de quibus ne forsan hesitare quispiam possit, testes adsunt præcellētissimi duces, sed in primis Dionysius qui & Liber dictus est, & Alexander Macedo. Indiã enim ingressus ille, primitias Deo Ioui in oriente à captiuis habitas primus obtulit: quod si non abundè constaret, Ovidius in fastis testis est opulentissimus, dicens, Ante tuos ortus aræ sine honore fuerunt, Liber, & in gelidis herba reperta focis. Te memorant Gæge totòq̃ Oriente subacto, Primitias magno seposuisse Ioui. Cinnama tu primus captivæque thura dedisti, Deq̃ triumphato viscera tosta boue. Nomine ab authoris ducunt libamina nomen, Libaq̃ quod sanctis pars datur inde focis. Huic à teneris, Græcorum more, vnguiculis sine parsimonia thura ingerenti aris, pædagogus Leonidas eam thuris profusionem ægrè ferens, thúsque persæpe adimens, inquit, Heus tu puer, largè sic odores offeres quum regionis thuriferè potiere. Qui Arabia tandem potitus, rex thure onustam nauim misit ei, ac epistolam in hæc propè verba, Misi ad te thuris & cassig talenta, ne quæ minima sunt, maximi facias in diuinis rebus, utpote qui non sis nescius nos pigmētiferi potitos soli. Eidem Alexandro postea adulto placuere & lychni pensiles in delubris, arborum non mala ferentium, lucentes, ut in templo quondã Apollinis Palatini, quem idẽ Alexander Thebarum expugnatione captum Lucinæ dicauerat. Apud Iunonis quoq̃ Lucinæ templum in Brutiis astatem agens Hannibal aram ibi cōdidit, dedicauitq̃ cum ingenti rerum ab se gestarum titulo, punicis græcisq̃ literis in scripto. Idem pro tot tamq̃ feliciter in Italia gestis, maximè post labefactã ex Cannensi clade rem Romanã ad internitionemq̃ penè redactam, diis immortalibus sacrum agi haberiq̃ iussit. Iouis autem templo quod primũ in vrbe consecratũ est, Romulus primus spolia ab Acrone Cenientium rege à se occiso detracta retulit. Cornelius deinde Cossus quũ Columnium Hetruscum Fidenatũ duce obtruncasset, eidem deo spolia cōsecrauit. Nec M. Marcellus silētio inuoluendus, qui apud Padum Briomatum Gallorum regem ab eo superatum & cæsum armis exiit, inde procedēs ad Feretrii Iouis templũ ascēdit, & ea illi solenni dedicatione suspendit. Neq̃ his cōtentus Marcellus est, captis nanq̃ Syracusis, ornamenta, signa vrbs, tabulasq̃ quibus ciuitas illa florebat Romam deuexit, patriisq̃ diis suspendit, Visebatur ea ad portam Capenam in templo ab eo dedicato. Ab eodem legimus Virtutis templum & Honoris renouatum, quod multis

multis antè annis fuerat bello Lygustico Q. Maximo dedicatū. Tullū hostili-
um quū bis de Albanis, de Sabinis tertiò triumphasset, inuenio phanum Satur-
no ex voto consecrauisse, etiam Saturnalia tunc primū Romæ instituta, quī
Varro libro qui est de sacris ædibus vi. scribat, ædem Saturni ad forum facien-
dam locasse L. Tarquiniū regē, T. verò Lartiū dictatōrē, Saturnalibus eā dedi-
casse. Nec me fugit Gelliū scribere senatū decreuisse vt ædes Saturni fieret, eiq̃
rei L. Furiū trib. militū præfuisse. Tarquinius, cui cognomē Supbo ex moribus
datū, tēplū ex hostiū spoliis erexit, quod quū inauguraretur cedētibus diis cete-
ris, mirabile dictū, resistere iumēta & termini, tāquā numina hæc cōtumacia, fir-
ma omnia & æterna pollicerentur. Scipio Numātinus Virtutis phanum erexit,
deinde C. Marius de manubiis Cymbricis & Theutonīs ædē Honori & Virtu-
ti fecit. Pōst Scaurus Aemilius templū Mēti, quod circiter bellū Cymbricū na-
tus, cū scilicet eloquentia & eruditio urbem ingressæ, eam cœperint amplissi-
mè exornare. Aemilius consul quum Gallos acie vicisset, ex ipsis Gallorū tor-
quibus aureum Ioui trophæū erexit, quod deuouissent Galli si vicissent, de Ro-
manis spoliis Marti Gallico torquem aureum consecratū iri. Atqui Furius Ca-
millus quū Gallorum extinxisset incēdium, & Romam auro liberandā è lance
abstulisset, nō consilii, nō fortitudinis, sed famæ & vaticinii templū iuxta viam
nouam erexit. Pulcherrimū operum Pantheon Ioui vltori ab Agrippa factum
veterum monumenta produnt. Minerua Romę iuxta Capitolium quondā sita,
quę Euphranoris erat, Catulliana postea dicta, à Q. Lucretio Catullo dicata:
aliā Mineruam Romæ ad ædem Fortunæ Aemilius Paulus dedicauit. Fecit
& Spurius Clauilius Iouem in Capitolio victis Samnitibus sacra lege pugnan-
tibus, ex pectoralibus eorū, ocreis & galeis. Diuus Iulius thoracem quem Vene-
ri genitrici in templo eius dicauit, ex Britannicis margaritis factū voluit intel-
ligi. Pompeius Magnus Imperator vitē auream cum botro in tēplo Iouis Ca-
pitolini sacrauit. Erat autem quingentorum talentorum auri, titulum habens
Aristoboli filii Alexandri regis. Augustus Cæsar omnium templorum con-
ditor legitur aut restitutor. Diuus Vespasianus Concordiæ siue Pacis tem-
plum ædificauit, effecitque. Ac ne ista in re vniuersa persequar, quoniam lon-
gum nimis & operosum id quidem esset, horum illustrium ducum & aliorum
subsequentium Imperatorum contextu, certamine religionis, ac laudis æmu-
latione, nec inferior, Sigismunde, (vt aliquādo in te iure suo nostra desinat, vn-
de cœpta est, oratio) post cōsumationem Italici belli, inuicta animi tui vir-
tute cunctis hostibus profligatis, prostratisque, ab armis ad negotia urbana
mentem conuertens, de manubiis obsessarum deditarūque per te urbium,
summa sacratissimi diuinique principis religione fretus, præter ædes sacras ex-
tra tertio ab vrbe lapide in mōte marisque prospectu sitas, templum illud per-
celebre omnique admiratione dignum, ac vnicum denique monumentum
regii nominis tui, intra mœnia vrbe media ac forotenus à fundamentis ex-
structum deo dicatum reliquisti, tantæque diuitiarum largitate, tam miri-
rificis picturæ toreumatūque ornamentis, vt in hac celeberrima vrbe plu-
rima quum sint cognitu & memoratu digna, nihil antiquius sit, nihil quod
magis

magis visendum putetur, amplissimis præsertim parietibus, permultisque altissimis arcubus, peregrino marmore ædificatis, quibus lapideæ tabulæ vestiuntur, quibus pulcherrimè sculptæ inspiciuntur, vnaque sanctorum patrum, virtutum quatuor, ac cœlestis zodiaci signorum, errantiumque siderum: Sibyllarum deinde musarumque & aliarum permultarum nobilium rerum imagines, quæ nedum præclaro lapide ac sculptoris artificio, sed etiam cognitione formarum, liniamenti abs te acutissimo & sine vlla dubitatione clarissimo huius seculi principe ex abditis philosophiæ penetralibus sumptis, intuētes literarum peritos, & à vulgo fere penitus alienos, maximè possint allicere. Præcellentissimis præterea loca hæc sanctissima pontificis privilegiis & innumeris donis ac sanctorum reliquiis ornasti, quum ultra hæc maximum quotannis æris & auri redditum per te his deo dicatum, gemas, margaritas, pateras aureas, calices, acerras, thuribula, cruces, candelabra, tabulas, organa, tunicas purpureas, & trabeas textili auro, plurima denique sacrorum ethnicorumque librorum, ac omnium optimarum artium volumina vna donatione contuleris. Nouitium sanè, præclarum, & ingens ad immortalitatem inuentum, quum non auro, argento, ere, vel marmore, calce, vel lapidibus tantum, verum in bibliothecis ab illis dici volueris quorum immortales animæ in locis iisdem loquuntur. Ceterarum rerum tuarum cumulū referre haud facile duxerim, quum præter hæc tot claris operum monumentis adeò nomen tuum passim illustretur, ut nulla vnquam tam surda posteritas, nulla tam ingrata fama futura sit, quæ non illud in cælum tollat, ac debitis & optatis laudibus prosequatur. Videor certissima salus lumenque ac patriæ decus & pater, Sigismunde Pandulpho Malatesta, optatum iussionis tuæ meique operis rerum militarium munus absoluisse, non nescius potiora esse quæ iubebantur quam sustinere mediocre cuiuspiam posset ingenium, proindeque plurima me cognita præteruisse, quæ commodè potuissent his voluminibus inseri: ceterum cum communis humani (ut ita dixerim) animi morbus sit, ut plura longè quisque nesciat quam sciat, nec ut Flaccus inquit, quiuis horretia pilis Agmina, nec fracta pereuntes cuspide Gallos, Aut labētis equo describat vulnera Parthi, si quid in his libris parum est vel nimium, si quidque quod ex illo prisco & disertissimo veterum dicendi more fluere, ac retrò sublapsum referri visum sit, mihi succenseant soli rogo: si quid autem satis quod posteritate dignum, in arcem poni queat quasi Minerua illa Phidiae, vel ex ipsius Minerue officina exiisse videatur, non mihi sed diuino numini tuoque deinde gratias mecum magnas nedum agant, sed ingētes & cumulatissimas referant, quis ad suscepti laboris metā in magnis bellorum ætibus esses licet, studia tamē nostro ductu & auspiciis tuis lucidiora & alacriora fouēs, calcar semper addidisti, & currentē, ut aiunt, ad cursum assidue prouocasti.

FINIS.

Lutetiæ apud Christianum Wechelum,
Anno M.D.XXXIII. Mense Septēbri.

